שולחן ערוך
כפשוטו

הלכות חול המועד

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

הלכות תעניות

הלכות ראש השנה

הלכות יום כיפור

הלכות חול המועד, תשעה באב ושאר תעניות,
תעניות, ראש השנה ויום כיפור
סימנים תק"ל –תרכ"ד

מאת הרב שאול דוד בוצ'קו

עורך: הרב נסים פרידמן

כוכב יעקב תשפ"ב

המוציא לאור:
הוצאת **ספריית עץ חיים**

עימוד ועיצוב: **אדרת מורגנשטרן**

ניתן להשיג את הספר **בישיבת היכל אליהו**
כוכב יעקב 90622, טל׳ 02-6550500 פקס׳ 02-9972115

© כל הזכויות שמורות למחבר תשפ״ב – 2022

חל איסור גמור לצלם מן הספר למטרות מסחריות.
מותר לצלם חלקים מן הספר לצורך לימוד אישי בלבד.

תוכן העניינים

תוכן העניינים.....7
הסכמות וברכות.....11
הלכות חול המועד.....21
סימן תק״ל.....22
סימן תקל״א **דיני גילוח בחול המועד**.....23
סימן תקל״ב **דין נטילת צפרנים בחוה״מ**.....29
סימן תקל״ג **מלאכות המותרים בחול המועד**.....31
סימן תקל״ד **דיני כבוס בחול המועד**.....35
סימן תקל״ה **שלא לפנות מחצר לחצר בחול המועד**.....39
סימן תקל״ו **כל צרכי בהמה מותר לעשות בחול המועד**.....42
סימן תקל״ז **דין מלאכת דבר האבד**.....45
סימן תקל״ח **כמה עניינים הנקראים דבר האבד**.....59
סימן תקל״ט **דיני הסחורה בחול המועד**.....63
סימן תק״מ **דיני בנין וסתירה בחוה״מ**.....74
סימן תקמ״א **דיני אריגה בחול המועד**.....80
סימן תקמ״ב **שלא לעשות מלאכה לאחרים בחול המועד אלא בחנם**.....84
סימן תקמ״ג **דין מלאכה על ידי אינו יהודי בחול המועד**.....86
סימן תקמ״ד **דין צרכי רבים בחול המועד**.....89
סימן תקמ״ה **דיני כתיבה בחול המועד**.....92
סימן תקמ״ו **דיני אירוסין ונשואין בחול המועד**.....103
סימן תקמ״ז **דין מי שמת לו מת בחול המועד**.....107
סימן תקמ״ח **דין אבילות בחול המועד**.....116
הלכות תשעה באב ושאר תעניות.....133
סימן תקמ״ט **להתענות ארבע צומות**.....133

סימן תק"נ **הבדל שיש בין ט' באב ליתר צומות** 136
סימן תקנ"א **דין שבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה** 141
סימן תקנ"ב **דיני ערב תשעה באב** 160
סימן תקנ"ג **דין סעודה המפסקת** 168
סימן תקנ"ד **דברים האסורים בתשעה באב** 170
סימן תקנ"ה **דיני תפילין וציצית בתשעה באב** 183
סימן תקנ"ו **תשעה באב שחל ביום ראשון** 186
סימן תקנ"ז **לומר נחם וענינו בתשעה באב** 188
סימן תקנ"ח **במוצאי תשעה באב אין אוכלין בשר** 190
סימן תקנ"ט **מנהגי תשעה באב ודין מילה בתשעה באב** 191
סימן תק"ס **לעשות זכר לחורבן** 199
סימן תקס"א **דין הרואה ערי יהודה וירושלים והמקדש בחורבנן** 204
הלכות תעניות 208
סימן תקס"ב **דין קבלת התענית** 208
סימן תקס"ג **דין מי שהרהר בלבו להתענות** 221
סימן תקס"ד **דין ליל שלפני התענית** 223
סימן תקס"ה **דין תפלת עננו** 225
סימן תקס"ו **דיני תענית צבור** 230
סימן תקס"ז **טעימה ורחיצת הפה שמותר בתענית** 237
סימן תקס"ח **דיני נדרי תענית** 240
סימן תקס"ט **דין נודר בעת צרה** 253
סימן תק"ע **דין חנוכה ופורים וימים שאין אומרים בהם תחינה, שנפגשו בתוך ימי נדרי תענית** 255
סימן תקע"א **מי הם החוטאים לישב בתענית** 263
סימן תקע"ב **באיזה ימים אין גוזרים תענית צבור** 265
סימן תקע"ג **שבטלה מגלת תענית** 268
סימן תקע"ד **שנותנין בתענית חומרי המקום שיצא ושהלך לשם** 270

סימן תקע״ה **דיני תעניות שמתפללין בארץ ישראל על הגשמים** 273
סימן תקע״ו **על איזה דברים מתענין ומתריעין** 284
סימן תקע״ז **אם נתרבו הגשמים עד שמטשטשים הקרקע איך מתנהגים** 297
סימן תקע״ח **שכל יחיד יתענה ויתפלל על צרתו** 299
סימן תקע״ט **סדר תפלות באלו התעניות** 300
סימן תק״פ **ימים שמתענים בהם** 303
הלכות ראש השנה 308
סימן תקפ״א **דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה** 308
סימן תקפ״ב **סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה** 314
סימן תקפ״ג **דברים שנוהגים לאכול בליל ר״ה** 320
סימן תקפ״ד **סדר קריאת התורה בראש השנה** 323
סימן תקפ״ה **דין ברכת השופר** 327
סימן תקפ״ו **דיני שופר של ראש השנה** 333
סימן תקפ״ז **דין התוקע לתוך הבור** 348
סימן תקפ״ח **זמן תקיעת שופר** 351
סימן תקפ״ט **מי הם הראוים לתקיעת שופר** 355
סימן תק״צ **סדר הראוי לתקיעת שופר** 361
סימן תקצ״א **סדר תפלת מוסף ביחיד** 371
סימן תקצ״ב **תפלת מוסף בקול רם וסדר התקיעות** 378
סימן תקצ״ג **אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו** 383
סימן תקצ״ד **יחיד שלא התפלל אין חבירו מוציאו** 385
סימן תקצ״ה **מי שאינו בקי לא בתקיעות ולא בתפלה** 386
סימן תקצ״ו **תקיעות אחר התפילה** 387
סימן תקצ״ז **אם מותר להתענות בר״ח** 389
סימן תקצ״ח **דין צדקתך בשבת שחל בה ראש השנה** 393
סימן תקצ״ט **ליל ראש השנה שחל במוצאי שבת אומרים ותודיענו** 394
סימן ת״ר **ביצה שנולדה בראש השנה, ודיני הקידוש** 396

סימן תר״א **סדר יום שני של ר״ה** 399
סימן תר״ב **סדרי ימי תשובה** 401
סימן תר״ג **לחזהר מפת נכרי וכו׳ בעשרת ימי תשובה** 405
הלכות יום כיפור 407
סימן תר״ד **סדר ערב יום כפור** 407
סימן תר״ה **מנהג כפרות בערב יום כפור** 410
סימן תר״ו **שיפיים אדם חבירו בערב יום כפור** 412
סימן תר״ז **סדר הוידוי במנחה בערב יו״כ** 417
סימן תר״ח **סדר סעודה המפסקת** 422
סימן תר״ט **הטמנת חמין בערב יום כפור** 426
סימן תר״י **הדלקת נרות ביום כיפור** 427
סימן תרי״א **שליל יום הכיפורים דינו כיומו** 431
סימן תרי״ב **איסור אכילה ביום הכיפורים ושיעור כמותה** 435
סימן תרי״ג **איסור רחיצה ביום כיפור** 441
סימן תרי״ד **דיני סיכה ונעילת הסנדל** 450
סימן תרט״ו **יום הכפורים אסור בתשמיש המטה** 453
סימן תרט״ז **הקטנים מתי יתחילו להתענות** 455
סימן תרי״ז **דין עֻבָּרָה ומניקה ויולדת ביום כיפור** 459
סימן תרי״ח **דין חולה ביום הכיפורים** 462
סימן תרי״ט **סדר ליל יום הכיפורים** 470
סימן תר״כ **מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית** 476
סימן תרכ״א **סדר קריאת התורה ומילה ביום כיפור** 477
סימן תרכ״ב **סדר תפלת מנחה** 481
סימן תרכ״ג **סדר תפלת נעילה** 485
סימן תרכ״ד **סדר מוצאי יום הכיפורים** 490
קיצור ההלכות המעשיות שבשו״ע וברמ״א 495
מפתח נושאים 535

הסכמות וברכות

מכתב שכתב לי אבא מרי
הרב משה בוצ'קו זצ"ל
כמה חודשים לפני הסתלקותו,
כשהבאתי לו את העלים של ספרי
"בעקבות המחבר"

בס"ד כח אדר תש"ע

לבני אהובי והיקר הגאון הרב שאול דוד שליט"א

הנני שולח לך ברכה מרובה ואלפי תודות על שהעברת לידי קונטרס של כ־240 עמודים מודפסים של דברי תורה והלכה ברורה שהכנת בעצמך.
דברי הלכה, זו תורה, על עניינים העומדים על הפרק היום יומי, זו תורה זו הלכה.
כמובן שאין לי האפשרות להגות בהם וללמוד אותם בעומק כפי הנדרש. אמנם, בקריאה במקצת, אין לי ספק שהוספת נדבך חשוב מאד לאוצר התורה וההלכה הן בביאור והן בהלכה למעשה.
אתה עומד בראש הישיבה – ישיבת הסדר עם 200 תלמידים "היכל אליהו" ונותן בה שיעורים יומיים, וכן אתה רבה של היישוב, שיש בו כעשרה בתי כנסת הנוהגים מנהגים שונים, עם בעיות רבות שלכולן אתה צריך לתת אוזן קשבת ולדאוג להביא שלום למעונם.
וכן ביחד עם אשתך הרבנית הדרה, העמדת דורות שכולם אהובים כולם ברורים כולם הולכים בדרך התורה והיראה. עד שאני תוהה ושואל לעצמי, מתי מצאת הזמן לעסוק בכתיבת הספר הזה, שכל כולו בקיאות ועמקות נפלאה, הרי אין לך לא יום ולא לילה פנויים.
זוהי ברכת ד' יוצאת מן הכלל, ואני מודה לד', שיחד עם אשתי זכינו לחיות בצילכם, כן יזכנו ד' עוד רבות בשנים ליהנות מאהבתכם ותורתכם ומדרככם, וליהנות ולראות את צאצאיכם ומשפחותיהם שב"ה כולם ממשיכים ללכת בדרך שהראת להם, עמו"ש.
וכן אני מסיים מכתב זה בברכה עמוקה, שיחד עם אשתי הלן עלקא נמשיך עוד שנים רבות ליהנות מצל תורתכם ואהבתכם.

משה

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר
ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, כ' טבת, תשע"ב
ב"ע/254-18-1

לברי ברכה

הובא לפני הספר **"שלחן ערוך כמשמעו"** על הלכות יו"ט מעשה ידי אומן, נעים נאמן, הרה"ג ר' **שאול דוד ברצ'קו** שליט"א, ראש ישיבת חיכל אליהו, ורב בישוב כוכב יעקב, אשר שם לו למטרה לבאר דברי מרן זי"ל בשלחנו הטהור, בדרך תמציתית, בשפה ברורה ונעימה, מסודר בחלקתו בטושו"ע, דבר דבור על אופניו, והלומד פוגע לפניו שלחן ערוך ומסודר.

והנני לברך את הרב **המחבר** שליט"א, שיזכה לברך על המוגמר, וימשיך במלאכתו היקרה, לתועלת לומדי תורה ושוחרי הוראה, ועוד יפרצו מעיינות חוכמתו חוצה ברחובות פלגי מים. מתוך אושר נחת ושלוה וחיים עד העולם.

בברכת התורה,

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל

שלמה משה עמאר
SHLOMO MOSHE AMAR
Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ITZCHAK YOSEF
ROSH YESHIVA "HAZON OVADYA"
AOTHER "YALKUT YOSSEF"

יצחק יוסף
ראש הישיבה הגדולה "חזון עובדיה"
מח"ס "ילקוט יוסף"

תאריך: כ"ב אדר תשע"ח לחמ"ן

הסכמה

[illegible]

הלשכה: רח' הרקמה 7 רוממה ירושלים, 94468 טלפון: 02-5378010 פקס: 02-5377748

David Lau
Chief Rabbi of Israel
President of the Chief Rabbinic Council

דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא מועצת הרבנות הראשית

בס"ד, י"א אדר א, תשע"ד
11 פברואר 2014

לכבוד
הרב שאול דוד בוצ'קו שליט"א
ראש ישיבת ההסדר "היכל אליהו"
ורב היישוב כוכב יעקב

מכתב ברכה

הגיעוני עלים מספרך "**שולחן ערוך כפשוטו**", ספר זה הולך סובב עם הלכות אורח חיים דיני השכמת בוקר, ציצית, תפילין וברכות של שחר. והוא המשך לספרך על הלכות יו"ט.

עברתי בין בתריו וחזיתי כיצד במילים קצרות הוספת נופך על דברי מרן המחבר בשו"ע. הדברים נעימים ונחמדים ועולים על לב. הסברים נפלאים לעניינים הנוגעים לקיום יום יומי ובהם נקודות מבט להבין טעמה של הלכה ולרדת לשורשיה.

בין הדברים שהעלת בספרך, טעם, מה יסוד המחלוקת שבין תפילין של רש"י לבין תפילין של ר"ת ומדוע כתבו רש"י ומדוע נהגו כרש"י ומדוע יצא שמים יוצא ידי שניהם, ובספרי "משכיל לדוד" דנתי בארוכה בסוגיה זו והוכחתי על סמך ספר אמונת חכמים, שתפילין של רש"י ניתנו לכ כלל ישראל ואילו תפילין של ר"ת הם במדרגה גבוהה יותר ולא ניתנו אלא ליחידי סגולה, ועיי"ש בארוכה.

ואמנם בדבריך שתפילין של ר"ת מקדימים את מידת הדין למידת האהבה, ביארת הכוונה שהאדם יחיה את חייו במידת הדין והדברים עולים בקנה אחד כי לחיות באופן הזה לא ניתן אלא ליחידי סגולה.

יתן ה' ותמשיך בפעלך למען הפצת תורה והאדרתה וספר זה יישם את ייעודיו ויאהיב את תורת ה'.

מברכך בכל לב
בברכת התורה

דוד לאו
הרב הראשי לישראל

בית יהב ירמיהו 80, ירושלים ת"ד 7525, מיקוד 91360 טל': 02-5313191 פקס: 02-5377872
Beit Yahav 80 Yirmiyahu At. Jerusalem P.O.B. 7525 Tel: 02-5313191 Fax: 02-5377872
Email: rabbia@rabbinate.gov.il

Rabbi Eliyahu Abergel
Rabbinical Av Beit Din
& Rabbi Of Bak'ah Neighbourhood in Jerusalem
& Chief Rabbi of "Tzoof Devash" Yeshiva

הרב אליהו אבירז'ל
אב בית הדין הרבני
רב שכונת בקעה, וראש ישיבת צוף דב"ש
מחבר שו"ת דברות אליהו ז"ח

ב"ה בחמה תשעה

הסכמה.

עיינתי בספר. הנמן אמרי שפר. שלמן עורק בפשוטו
מעשה ידיו להתפאר של הוא גברא רבה ויקירא ויעיד
החפש דעסיק באורייתא תדירא. לילה כיום יאיר
בחשיכה כאורה. הרב שאול דוד בוצקו שליטא.
רב ומוצ קק רוכב יעקב. וראש ישיבת הכל אליהו. תו
אשר עשה מוצנים להקל על לומדי השו"ע. כאשר פרש
רשמלה הלכה הלכה. במקורה בלשון קלה ורהיטה.
ומין ספרק שחמפי ידיו לתועלת גדולת ותרדה.
הדלה. ישר חיליה לאורייתא. והי רצון שתפוץ ה'
בידו יצלח ויברך על המוגמר בקרב ומיסר בדרייתא
טובה ונהורא מעליא אבי"ר

ביקרא דאורייתא.
עב אליהו אבירז'ל

הרב אליהו אבירז'ל
אב בית הדין הרבני
רב ומו"צ שכונת בקעה
יר. שלים

Address: 21 Dan Street, Jerusalem
Tel: 02-6724822 Fax: 02-6727369 Israel

מעונו: רח' דן 21 שכונת בקעה, ירושלים
טל: 02-6724822 פקס: 02-6727369 ישראל

מכתב ברכה
מאת הרה"ג שלמה אבינר הכהן שליט"א
ראש ישיבת "עטרת כהנים" – ירושלים העתיקה
רב היישוב בית אל

בס"ד תמוז תשע"ב

יישר כוחו של ידידי הרב הגאון הרב שאול דוד בוצ'קו על ספרו החשוב "שולחן ערוך כפשוטו" שבא למלא חלל במפרשי הספר הקדוש והיסודי הזה. אכן זה רצונו של הקב"ה שהתורה תהיה מונחת לפנינו בלי שנצטרך לטרוח יתר על המידה. לכן נאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ורש"י מסביר כשולחן ערוך ומוכן לאכול לפני האדם. ואכן רבי יוסף קארו מאור העולם סיכם בצורה ברורה את ספרו בית יוסף עליו טרח ארבעים ושתים שנה והגיש לנו שולחן ערוך מלא טוב וברכה. אבל כטבע העולם רבו המפרשים רבו השיטות והחולקים כך שהלומד נמצא נבוך מול השולחן ערוך "הרי שולחן והרי בשר והרי סכין לפנינו ואין לנו פה לאכול" (קידושין מו ע"א).

לכן עבודה גדולה עשה המחבר שליט"א כאשר פירש את השולחן ערוך בצורה ברורה ומובנת השווה לכל נפש. מעתה יוכל כל אדם מישראל ללמוד את ההלכה ולדעת אותה וגם הלמדנים והרבנים ימצאו בו תועלת גדולה שלפעמים הם ממהרים וחייבים להבין בדרך קצרה.

לכן יישר כוחו של המחבר ויזכה להשלים את מלאכת הקודש עד תום.

בברכת התורה,

שלמה אבינר

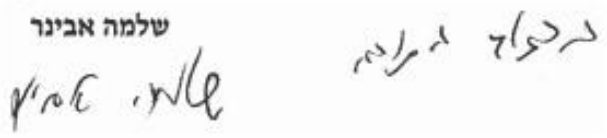

Aryeh Stern
Chief Rabbi Of Jerusalem

אריה שטרן
הרב הראשי לירושלים

בס"ד טבת תשע"ח

לכבוד
ידידי מכובדי הרב שאול דוד בוצ'קו שליט"א

שלום רב,

נהניתי בראותי את הכרך הבא שכתבתם בסדרה של "השולחן ערוך כפשוטו", ניכרת בו העבודה הגדולה והעמל הרב המושקעים בלימוד של כל ההלכות עם הביאור הקצר וההערות המחכימות והכל לפי פשוטם של דברים.

אכן זו היתה מגמה של דורות קודמים לכתוב קיצורים של שו"ע למען יהיו נגישים לכל אדם וגם לתלמידים צעירים וכבודו של כל מחבר במקומו מונח. אבל אתם הפלאתם לעשות בכתיבה של ההערות מבלי לבטל את הסדר המקורי של השו"ע ויפה עשיתם.

עם זאת נראה לי כי שיטתכם מתאימה באמת לנו בדור הזה כי אפשר להכניס את הכל במסגרת "אינטרנטית" כי אז יהא השימוש בספרים באמת מצוי לכל מי שדורש הלכה כפשוטה, שלא יצטרך להחזיק עשרות ספרים שאין להם כבר מקום על המדף.

לגופם של דברים מצאתי בספר הערה מעניינת על ההלכה (סי' קפב, ז) שאין מברכים על מים אחרונים ואתם מביאים את הטעם לכך שאין מברכים על הסרת סכנה.

בענין זה כדאי לציין את התוספות במסכת שבת (כה, ב, בדיבור המתחיל חובה) שם יש דיון בשאלה זו האם מברכים על נר של שבת שנחשב לדבר שבחובה ומובא החילוק בין נר של שבת לבין מים אחרונים בין דבר שבא לחזק את המצוה לבין דבר שענינו רק לצורך הצלה.

ממילא באמת קשה מדוע תיקנו ברכה על המעקה?

אולי צ"ל שהמעקה בא למנוע סכנה בעוד שהמים האחרונים באים לסלק את הסכנה שכבר ישנה דהיינו להסיר את המלח שנמצא על הידים לאחר הסעודה.

לסיום אחזור על ברכתי והערכתי למפעליכם בדברי התורה ובהרבצתה בישיבתכם המפוארת ויישר כחכם.

בידידות

אריה שטרן
הרב הראשי לירושלים

ARYEH STERN
Chief Rabbi of Jerusalem

הלכות חול המועד

סימנים תק״ל – תקמ״ח

חול המועד היא קבוצת ימים בין יומו הראשון של הפסח ליומו האחרון של פסח. ובין יום ראשון של סוכות, לשמיני עצרת. אין תקופה זו מוגדרת כ״יום טוב״, בו קיים איסור גורף על עשיית מלאכות, ומאידך היא גם אינה מוגדרת כיום חול רגיל. אלא כפי שהתורה הגדירה ״מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ״, כיון שאכן קיימת בהם קדושה יתירה על ימי החול. הרי בפסח אוכלים בהם מצות, והחמץ אסור. ובסוכות יושבים בסוכה, ונוטלים לולב. ובזמן שבית המקדש היה קיים, הוקרבו בו קורבנות נוספים בימים אלה, ועד ימינו, קוראים בבתי הכנסת קריאה מיוחדת בתורה.

מלבד כל הנ״ל, ישנם מלאכות האסורות בתקופה זו. והדעות חלוקות אם התורה אסרתם או שנאסרו מדרבנן. אלא שגם על הצד שהתורה אסרתם, עדיין אין רמת חומרתם דומה לחומרת האיסור בימים טובים, והעושה בהם מלאכה אסורה, אינו עובר על לאו שיש בו עונש מלקות, כמו שיש לעושה מלאכה אסורה ביום טוב.

ולדעת מי שאומר שהם מדרבנן, ניתנה להם חומרה יתירה, עד שמצאנו כמה מקומות בהם הוגדרו מלאכות חול המועד ״איסור תורה״, והסיבה לזה היא, כי רצון התורה הוא שחול המועד לא יהיה כיום רגיל. אלא שפרטי ההלכות בענינים אלו חידשום רבנן. הסימנים להלן ידונו במלאכות האסורות בחול המועד[1].

---

1. יש להסתפק מהי דעת המחבר בנידון הנזכר. כי בתחילת הלכות חול המועד, כתב בבית יוסף בפירוש, שהאיסור הוא מן התורה. ואולם במקומות אחרים כתב שהוא מדרבנן, כגון בסוף סימן תקלו, שם כתב בפירוש שמלאכות חול המועד אסורות מדרבנן. וכך דעתו של הביאור הלכה (ד״ה ומותר במקצתן), והרב עובדיה יוסף, ביביע אומר (חלק ח סימן מח אות ד). ובספרי (בעקבות המחבר מעמוד שצ עד תב) הארכתי להביא את הראיות של השיטות השונות, ודנתי בדברי המחבר, עיין שם.

סימן תק"ל
ובו סעיף אחד.

סעיף א

[א]חול המועד אסור בקצת מלאכות, ומותר במקצתן **(א)**. הגה: לפי צורך הענין שהיה נראה לחכמים להתיר **(ב)**.

[א]בית יוסף הכריע מהא דחגיגה יח ע"א כהנך רבוותא דאסור מלאכה בחול המועד הוא מדאורייתא והתורה מסרה לחכמים, כמו שכתב רמ"א בהג"ה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ומותר במקצתן – הכללים העיקריים על פיהם מתירים עשיית מלאכה בחול המועד, הם שמונה:

א. צורך המועד.

ב. דבר האבד.

ג. צורך רבים.

ד. עני שאין לו מה יאכל.

ה. מעשה הדיוט.

ו. דבר מצוה.

ז. מניעת סכנה.

ח. דבר שאין בו טרחה כלל. כי טירחה הכרוכה בפעולה יכולה להוות סיבה שנחמיר.

בכל מקום בו ידונו להלן איסורים או היתרים במלאכות חול המועד, נסביר בעזרת השם את טעם הדבר.

(ב) שהיה נראה לחכמים להתיר – רצתה התורה לקבוע את תקופת חול המועד כזמן שונה מימי החול הרגילים. אבל לא הגדירה בבירור את האסור והמותר, אלא הותירה זאת ביד החכמים, שהם יקבעו מסגרת הלכתית, דרכה ייקבע מה אסור ומה מותר.

סימן תקל״א
דיני גילוח בחול המועד, ובו ח׳ סעיפים.

כלל בידינו שכל מלאכה הנעשית לצורך המועד מותרת. אמנם יש בזה שני יוצאים מן הכלל, איסור כביסה ואיסור גילוח, שנאסרו בידי חכמים. הסיבה שראו לאסור את הגילוח היא, כי בזמנם הגברים כולם גידלו זקנים. ולא התגלחו מידי יום, אלא רק אחת לכמה שבועות, כמו שנוהגים היום בתספורת. וכיון שלא הרבו לגלח, חששו חכמים שמא ידחו את הגילוח לחול המועד, כאשר רבים אינם יוצאים לעבודה, ואין כל לחץ. אמנם אם כך יעשו, ולא יגלחו בערב החג, לא ייראו נאים כראוי לחג, בכניסתו, לכן אסרו זאת (ולגבי איסור הכביסה נסביר במקום המתאים).
איסור הגילוח כולל גם איסור תספורת.
סימן זה ידון מה כלול באיסור, ומה הוחרג ממנו.

סעיף א

[א]מצוה לגלח בערב יום טוב (א).

[א]פשוט בגמרא מועד קטן יד ע״א.

סעיף ב

[ב]אין מגלחין במועד, אפילו אם גילח קודם מועד (ב).

[ב]טור והגהות אשר״י פ״ג סימן א בשם אור זרוע ושארי פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בערב יום טוב – כדי לכבד את החג במראה נאה.
(ב) אפילו אם גילח קודם מועד – כי לא נודע לרואיו אם גילח קודם המועד. כיום, שאנשים רבים מגלחים את זקנם מידי יום, אין חשש כזה. לכן התירו פוסקים רבים למתגלחים מידי יום, לגלח בחול המועד, כי ניכר שגילחו קודם

סעיף ג

[ג]**אפילו אם היה אנוס (ג) ומפני כך לא גילח בערב יום טוב, אינו מגלח במועד; והוא הדין למי שהיה חולה ונתרפא במועד (ד).**

[ג]שם בגמרא.

סעיף ד

[ד]**ואלו מגלחין במועד (ה); מי שיצא מבית השביה (ו) ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד, ומי שיצא מבית האסורים (ז) ואפילו היה**

[ד]משנה שם יג ע"ב ויד ע"א ושם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

המועד, שהרי אין להם זקנים[1].

(ג) אם היה אנוס – כגון שנאבדה לו אבידה קודם החג, או שצץ לפניו עיסוק שאינו סובל דיחוי, לכן לא גילח.

(ד) ונתרפא במועד – כי רואיו אינם יודעים שהיה חולה, בניגוד לרשימת ההיתרים בסעיף הבא.

(ה) במועד – ההיגיון המנחה את כל ההיתרים הוא, שקודם החג לא היתה בידו אפשרות טכנית להתגלח. וגם שהסיבה לכך נתפרסמה, וביטלה חשש ל"מראית עין" – לכשיגלח.

(ו) שיצא מבית השביה – שוחרר משבי אויב, מאורע כזה מתפרסם.

(ז) שיצא מבית האסורים – מבית כלא בבעלות המדינה, אחר עברו על החוק. וגם יציאה כזו נודעת לרבים.

---

1. דין זה שנוי במחלוקת רבתי. האוסרים נקטו כי מלבד ההיתרים שנזכרו בפירוש, אין להוסיף שום היתר. אבל המקילים סברו, כי איסור זה הוא חוכא ואטלולא, שהרי מטרת האיסור היא מניעת ניוולו של אדם בכניסת החג. ואם המגלחים עצמם מידי יום יימנעו בחול המועד מגילוח, הרי ייכנסו מנוולים אל החג השני.

וראה שו"ת הרב מולכו (מקוה מים אורח חיים חלק א סימן י) המתיר זאת, ובספרו של הרב משאש (תבואות שמש אורח חיים סימן נה ו נו), הנמנה על האוסרים. גם באגרות משה (אורח חיים חלק א סימן קסג) מובא היתר זה. וכדאי גדולים אלה לסמוך עליהם באיסור שכל כולו מדרבנן, וההיתר הגיוני מאוד.

חבוש ביד ישראל שהיו מניחין לו לגלח (ח), וכן המנודה (ט) [ה]שהתירו לו ברגל (י), וכן מי שנדר שלא לגלח (יא) ונשאל על נדרו ברגל (יב), וכן הבא ממדינת הים (יג) בחול המועד, או שבא

[ה]הרי"ף ז ע"א ורמב"ם פ"ז הי"ח ושלא כדעת הטור ושארי פוסקים ודלא כירושלמי פ"ג ה"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) שהיו מניחין לו לגלח – אבל מחמת מצבו הנפשי לא גילח[2].

(ט) המנודה – חטא בעבירה וסרב לחזור בו, לכן נודה בבית הדין. הנידוי אוסר על הציבור לבוא עמו במגע, והוא עצמו אסור בגילוח.

(י) שהתירו לו ברגל – אחר ששב מחטאו, הותר לגלח אפילו במועד, כיון שמצבו נודע לציבור.

(יא) שנדר שלא לגלח – ביד האדם נתונה היכולת לאסור פעולות מסוימות על עצמו, או לחייב עצמו בעשייה כלשהי. עם זאת, על פי הלכה יש להמנע מכך[3], מלבד מקרים מסוימים, ומשתי סיבות. ראשית, התורה מושלמת ואין צורך להוסיף עליה דבר. שנית, העתיד אינו ידוע, וקיום הנדר מוטל בספק. עם זאת, אדם שבכל אופן נָדַר נָדָר, מוכרח לקיימו.

(יב) ונשאל על נדרו ברגל – הביטוי "להישאל על נדר" פשרו, להתייצב בבית דין, ולבקש שהדיינים יתירוהו. כי הם, בתנאים מסוימים, יכולים לעקרו. ואם אסר על עצמו גילוח, וראה שאין ביכולתו לעמוד בכך, ובחול המועד בא לבית דין, רשאי לגלח כבר במועד, אחר התרת נדרו. ומשום שהדיון בפני שלושה, יוצר תהודה ופרסום[4].

---

2. מקרה זה שונה מדין החולה, כי יציאה מן הכלא מתפרסמת בציבור.

3. כמבואר בהלכות נדרים יורה דעה סימן רג.

4. ואף שהתרת נדר היחיד אינה מעוררת ענין לרבים, ואם לא נודע הדבר, היה עלינו לאסרו בגילוח, כשם שאסרו על המתגלח בערב החג שלא יגלח ברגל במועד, וכנתבאר לעיל בסעיף קטן ב. התשובה לזה נראה בשתי דרכים, א. יתכן שבזמנם, היה כל מאורע הנידון בבית דין מקבל פרסום. כך נודע לציבור שאיש זה היה מנוע, מחמת נדרו, לגלח קודם החג. ב. כי הנודר מוגדר רשע וחוטא כאמור, וכדי להצילו מעבירה, התירו לו את הגילוח במועד.

בערב הרגל [ו]ולא היה שהות ביום לגלח, [ז]והוא שלא יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ לטייל (יד).

[ו]בית יוסף ד"ה והבא. [ז]שם בגמרא.

סעיף ה

[ח]אף על פי שהתירו להסתפר, לא יסתפר ברשות הרבים אלא בצנעה (טו).

[ח]מרדכי סימן תתעג בשם התוספתא פרק ב ה"א.

סעיף ו

[ט]קטן מותר לגלח במועד, אפילו נולד קודם הרגל (טז); (ואפילו בפרהסיא שרי) (וכן משמע ממרדכי סימן תתע).

[ט]שם גמ' יד ע"ב וכלישנא בתרא דשמואל לקולא.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) הבא ממדינת הים – השב לארצו. היתר זה שייך בעיקר לתקופה קדומה, בה לא היו ביד הנוסעים כלי גילוח. מלבד זאת, בימינו, חזרה מחו"ל אינה מתפרסמת כל כך.

(יד) לטייל – כי היוצא מארץ ישראל לטיול, עובר על איסור יציאה מן הארץ[5]. על כן מנעו ממנו את ההיתר הניתן לשב מחו"ל. מכאן הסיקו פוסקים רבים, כי הטיולים בחוץ לארץ אסורים[6]. אמנם לעומתם יש מקילים, ולדעתם האיסור נאמר דוקא לזמנם, בו נמשכה היציאה מהארץ חודשים רבים, מה שאין כן בימינו, שנוסעים וחוזרים בקלות[7].

(טו) בצנעה – כדי למנוע זלזול באיסור.

(טז) אפילו נולד קודם הרגל – כי גילוח שהוא צורך המועד אינו אסור מעיקר הדין אלא כדי שאנשים יתגלחו לפני החג. והקטנים לא חויבו להיכנס בחג

5. עיין כתובות (דף קי עמוד ב) ורמב"ם (הלכות מלכים פרק ה הלכה ט).

6. יחווה דעת (חלק ה, סימן נז).

7. תחומין כ' עמוד 407.

סעיף ז

אבל שחל שביעי שלו בשבת ערב הרגל, מותר לגלח בחול המועד (יז). הגה: מי שהמיר לדת כותי וחזר בתשובה, ודרכו לגלח, מותר לגלח

ברייתא וגמרא שם יז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

במראה נאה. על כן אין לאסור עליהם תגלחתם במועד.

יש שנוהגים להמתין ולספר את הילד רק אחר הגיעו לגיל שלוש (מנהג זה נקרא חלאקה) ודווקא בימי חול המועד, כדי להגדיל את השמחה. ויש שעושים זאת דווקא במירון. ואין מנהגים אלה הלכה או חובה[8].

(יז) מותר לגלח בחול המועד – להבנת דין זה צריך להסביר שדיני האבלות, האוסרים מספר פעולות, נחלקים לשתי תקופות אבלות. הראשונה, נמשכת "שבעה" ימים, והשניה, המכונה "שלושים", נמשכת עשרים ושלושה ימים נוספים.

איסור התספורת והגילוח נמשך שלושים יום. אלא שההלכה מורה, כי אם חל בתקופה זו אחד החגים, בטלו כל איסורי ה"שלושים". לכן, אם יום האבלות השביעי חל בערב הרגל, מותר לו לגלח ביום זה, כי למרות שדיני השלושים צריכים לחול בו ביום, הרי החג מבטלם, וכיון שבחג עצמו אסור להתגלח, הותר לו לגלח בערב החג. אלא שזה נאמר דוקא באבל על שאר קרוביו, אבל האבל על אביו ואמו אינו מותר בגילוח, למרות ביאת המועד, כי אצלו האיסור נמשך עד שיגערו בו חבריו, כמבואר בהלכות אבלות[9], וזה לכל הפחות שלושים יום ממש.

אמנם אם ערב החג חל בשבת, והשבעה הסתיימה בערב שבת, לא יוכל לגלח קודם החג, כי בשבת אסור לגלח, ובערב שבת גם אסור מחמת ה"שלושים".

לכן, במקרה זה, מתירים לגלח בחול המועד, ואין חשש מפני מראית העין, כי האבלות ידועה ומפורסמת בקרב הציבור הסובבו.

---

8. שערי תשובה ס"ק ב'.

9. יורה דעה סימן ש"צ סעיף ד'.

במועד (יח) (תרומת הדשן סימן פ״ו).

סעיף ח

[כ]**כל אדם מותר ליטול שפה בחול המועד (יט). הגה: אפילו בפרהסיא (כ); ומותר לחוף ולסרוק ראש במועד, אף על פי שמסיר שער, ואין בזה משום גילוח (כא)** (מרדכי ריש מ״ק).

[כ]שם יח ע״א וכגרסת הרי״ף י ע״א ורמב״ם כמו שכתב הרב המגיד שם בפרק ז ה״כ.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) מותר לגלח במועד – על פי מנהג אשכנז שהחוזר בתשובה, אחרי שהמיר דתו, מגלח כל שערותיו וטובל[10], ורק אז יכול להצטרף למנין, הגילוח מותר בחול המועד, כי הוא גילוח של מצוה. אמנם רבים לא נהגו במנהג זה.

(יט) ליטול שפה בחול המועד – כי השפם מפריע לאוכל, ולכן לא כללו את גילוח השפם באיסור הגילוח.

(כ) בפרהסיא – כי הדבר מותר לכולם.

(כא) ואין בזה משום גילוח – הסירוק לכשעצמו איננו מלאכה, אלא שבשבת הוא אסור בגלל השרת השערות, שהיא תולדת מלאכת "גוזז". ואולם בחול המועד, כיון שאין כוונתו לגילוח, וגם אין כל טרחה בדבר, לא ראו חכמינו כל סיבה לאסור. וזה מוסכם על המחבר.

---

10. על פי רש״י בפרשת בהעלותך (ח, ז) שמסביר שחיוב התגלחת של הכהנים נבע מכך שבאו לכפר על הבכורות שעבדו עבודה זרה.

סימן תקל"ב
דין נטילת צפרנים בחוה"מ, ובו ב' סעיפים.

האיסור לכבס ולהסתפר בחול המועד הובא כבר במשנה (מועד קטן יד, א), ותכליתו לזרז את הבריות לכבס ולהסתפר טרם בוא החג. ונחלקו תנאים בברייתא, אם בכלל דין זה התחדש גם איסור גזיזת ציפורנים, מאחר וגם זו פעולה נצרכת לכבוד החג. בסימן זה נחלקו המחבר והרמ"א, כיצד לפסוק למעשה. אסרו חכמים להשתמש בשבת בתרופות, מחשש שיבוא אדם לשחוק צמחי מרפא. בסימן זה נדון אם גזרו חכמים גזירה זו, גם בחול המועד.

סעיף א

[א]מותר ליטול צפרנים בין דיד בין דרגל, אפילו במסמרים (א). הגה: אבל יש מחמירין ואוסרים (ב); וכן הוא המנהג להחמיר שלא ליטלן, בין בסכין בין במספרים, אם לא לצורך מצות טבילה שנוטלן כדרכן בחול (ג)

(סמ"ק ותוספות מו"ק יח ע"א ד"ה ובגנוסטרי).

[א]ברייתא מועד קטן יז ע"ב וכרבי יוסף. טור בשם הרי"ף י ע"א ורא"ש פ"ג סימן יט.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אפילו במסמרים – לא ראו חכמים צורך לאסור זאת, כי גם אם קרה שלא גזז, הרי אין כאן ממש ניוול, וכך נוהגים הספרדים.

(ב) יש מחמירין ואוסרים – כדי שאנשים יכבדו את החג בגזיזת ציפורניהם. ולדעתם, כללו חכמים דין זה באיסור הגילוח והתספורת. וכך נוהגים בני אשכנז. אמנם אם גזז קודם החג, יכול לגזוז בחול המועד[1].

(ג) כדרכן בחול – כי "צורך מצוה" בחול המועד הוא אחת הסיבות להקל בעשיית מלאכה, כפי שראינו בסימן תק"ל.

---

1. משנה ברורה ס"ק ב. ובערוך השולחן כתב, כי אם היה טרוד הרבה, רשאי לגזוז בחול המועד.

סעיף ב

[ב]כל רפואה מותר בחול המועד **(ד)**.

[ב]תוספתא פ"ב ה"ו, כתבוה הרי"ף ד ע"א, ורא"ש סימן כ, בפרק קמא דמועד קטן.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) מותר בחול המועד – חכמים אסרו את צריכת התרופות בשבת וחג, מחשש ל"שחיקת סממנים". כלומר, בזמן התלמוד טחנו שורשים רפואיים לשיקויים שונים, ומחשש לעשיית מלאכה אסורה, גזרו חכמים איסור. אבל בחול המועד אין חשש כזה, ולא אסרו זאת.

סימן תקל״ג
מלאכות המותרים בחול המועד, ובו ה׳ סעיפים.

סימן זה דן בהיתר הרחב של עשיית מלאכה לצורך המועד, כגון הכנת מאכלים. ואמנם מצינו כבר ביום טוב היתר ללוש ולבשל, אבל לא הותרו בו כל המלאכות הנצרכות להכנת מאכלים. ואולם בחול המועד, הורחב היתר זה מאד, ומותר לבצע גם מלאכות שהיה ניתן לעשותם בערב החג. עוד הובאו בסימן זה פעולות מספר שהותרו לצורך מניעת הפסד.

סעיף א

[א]מותר לטחון קמח לצורך המועד **(א)**, אפילו כיון מלאכתו במועד **(ב)**, ולקוץ עצים מהמחובר **(ג)** ולהטיל שֵׂכָר **(ד)**, בין של תמרים בין של שְׁעוֹרִים, לצורך המועד; ושלא לצורך המועד, אסור **(ה)**. ומיהו אין צריך לצמצם **(ו)**, אלא עושה בְּהַרְוָחָה, ואם יותיר יותיר **(ז)**;

[א]ברייתא מועד קטן דף יב ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) לטחון קמח לצורך המועד – כי זהו צורך המועד. והותרה הטחינה, הגם שיכל לעשותה קודם המועד.

(ב) אפילו כיון מלאכתו במועד – כלומר יכל לעשותה טרם המועד, ודחה את ביצועה למועד, גם זה מותר.

(ג) ולקוץ עצים מהמחובר – העצים נצרכים לאש הבישול והאפיה.

(ד) ולהטיל שכר – מותר לייצר בירה.

(ה) ושלא לצורך המועד אסור – כי לא הותרו המלאכות אלא לצורך המועד.

(ו) אין צריך לצמצם – אין צורך שהכמות תתאים בדיוק לצורך.

(ז) ואם יותיר, יותיר – ואין בידו כל חטא.

[ב]**אבל לא יערים לטחון או לעשות** (שֶׁכָּר) **יותר, בכוונה, או אם יש לו קמח** (או שֶׁכָּר ישן) **לא יערים (ח)** (לעשות אַחֵר) **ויאמר: מזה אני רוצה;** [ג]**אבל אם יש לו לחם, מותר לטחון** (לְפַת) **דְּפַת חַמָּה עדיף (ט)**[א] **(והוא הדין בשֶׁכָּר, אם החדש עדיף, בלא הָעֲרָמָה שרי)** (המגיד פ״ז).

[ב]בריייתא שם וכתנא קמא, טור בשם אביו הרא״ש ושאר פוסקים. [ג]הרשב״א בתשובה ח״א סימן תתמ״ה.

סעיף ב

[ד]**מותר לעקור פשתן (י), מפני שראוי לכסות בו את האוכלים (יא); ולעקור כְּשׁוּת (יב), שראוי להטיל בו שֶׁכָּר לצורך המועד (יג); ולעקור שׁוּמְשֵׁמִין (יד), שהיבשים שבו ראויים לאכול מיד (טו).**

[ד]שם בגמרא מימרא דרב יהודה.

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) לא יערים – לטחון קמח חדש, ולהשתמש בחלק מועט ממנו, ולטעון שטחן לצורך המועד. כי אין כל הבדל בין הקמח הנטחן עתה, לזה הטחון קודם החג. ובהכרח שטוחן לימים שאחר המועד[1].

(ט) דפת חמה עדיף – אפילו שכבר יש בידו לחם אפוי, רשאי לאפות עוד, כי לחם טרי טעים יותר, על כן זה צורך המועד.

(י) לעקור פשתן – עם היות תלישתו מלאכה, שמטרתה הפקת חוטים לתעשיית הביגוד.

(יא) לכסות בו את האוכלים – ובתנאי, כמובן, שנעקר למטרה זו.

(יב) כשות – צמח מטפס. מרכיב מרכזי בייצור בירה, מעניק לה מרירות, ומשמש כחומר משמר ומייצב טבעי.

(יג) לצורך המועד – גם עקירה זו הותרה רק לצורך הנזכר.

(יד) ולעקור שומשמין – הגם שעיקר גידולו נועד להפקת שמן.

(טו) ראויים לאכול מיד – ורשאי לעקרם רק בתנאי שכוונתו אכן לזה.

1. ונראה שאם עבר וטחן, אינו אסור בדיעבד, כפי שמשמע מדברי המגן אברהם (ס״ק ב) על פי דברי המחבר בסימן תק״ג סעיף א׳.

סעיף ג

[ח]**פירות שנתבשלו קצת ונאכלין על ידי הדחק, מותר ללקטן כדי לאכלן (טז); ואם לקטן לאכלן והותיר, וחושש שמא יתליעו אם לא יכבשם להוציא ליחה מהם, יכול לכבשם (יז).** [ט]**אבל אסור ללקטם תְּחִלָּה כדי לכבשם (יח); ואם הוא דבר שאינו נמצא אחר המועד, מותר לקנותו ולכבשו (יט).**

[ח]שם דף י ע"ב וכרב פפא וכפירוש הרא"ש שם פ"א סימן כ"ב. [ט]טור.

סעיף ד

[ז]**צד אדם דגים כל מה שיכול לצוד (כ), ומולח הכל במועד (כא), שהרי אפשר שיאכל מהם במועד אם יסחוט אותם בידו פעמים רבות עד שיתרככו (כב).** (ומותר לצודן בפרהסיא, שניכר לכל שהוא

[ז]לשון הרמב"ם בפרק ז' מהלכות יום טוב הלכה ז כאיכא דאמרי משמיה דרבא שם דף יא ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) ללקטן כדי לאכלן – כי לוקט לצורך המועד.

(יז) יכול לכבשם – כי בזה מונע הפסד, והותר משום "דבר האבד".

(יח) אסור ללקטם תחלה כדי לכבשם – כי אין זה צורך המועד.

(יט) מותר לקנותו ולכבשו – אף שאין זה צורך המועד, אבל זה כעין דבר האבד, על כן מותר.

(כ) כל מה שיכול לצוד – אפילו יותר מהנצרך למאכלו במועד, כי אינו יודע איזה דג יתאים לו[2].

(כא) ומולח הכל במועד – למנוע את הפסד הדגים שאינם נאכלים.

(כב) עד שיתרככו – המליחה משמרת ומקשה את הדגים. ורשאי למלוח כמה שרוצה כי מתוכם יבחר את שברצונו לאכול. ואחר ריכוך הדג ניתן לאכלו.

---

2. עובדה זו, שלא ידוע לו איזה דג יתאים למאכלו, היא הסיבה המתירה תפיסת דגים רבים, בשונה מטחינת קמח שלא הותר לטחון אלא כנדרש לימי המועד, וכפי שהוסבר בסעיף א', שאין הבדל בין קמח כזה לאחר (על פי המשנה ברורה ס"ק יח).

לצורך המועד (כג)) (מרדכי).

סעיף ה

[ח]כל מלאכות שהם לצורך המועד, כשעושין אותם אומניהם עושין בצנעה **(כד)**; כיצד, הציידים (של חיות ועופות **(כה)**) והטוחנין והבוצרים למכור בשוק, הרי אלו עושים בצנעה לצורך המועד. הגה: ומותר לחלוב הבהמה אפילו שלא לצורך המועד דהוי דבר האבד **(כו)** (תה"ד סימן קנ"ג ובית יוסף).

[ח]משנה שם דף יג ע"ב וכתנא קמא.

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) שניכר לכל שהוא לצורך המועד – הרמ"א מוסיף זאת משום שהמחבר להלן מונע מציידים צידה בפרהסיא, כי צדים כמות רבה, ולא כולם יודעים שזה צורך המועד. ואולם בדגים, כפי שהסביר רמ"א, אין חשש כזה, ומותר לצוד כמות רבה בפרהסיא.

(כד) עושין בצנעה – הצורך בהסתרת מלאכתם הוא מחמת הכמות הגדולה, המעוררת חשד שהמלאכה לא נעשתה לצורך המועד.

(כה) של חיות ועופות – כבר הוסבר בסעיף הקודם, שדייג הצד דגים אינו צריך להצניע את מעשיו. כי כולם יודעים שהם צורך היום טוב, ולכן צמצם הרמ"א הגבלה זו לחיות ועופות בלבד. אבל המחבר לא עשה הבחנה זו, כי לפיו גם האומנים הצדים דגים, ידוגו בצנעה[3].

(כו) דהוי דבר האבד – החליבה אסורה מן התורה בשבת וביום טוב[4], אבל בחול המועד לא נאסרה, כדי למנוע צער מן הבהמה, וכן למנוע הפסד.

---

3. עיין כף החיים אות לד.

4. משום מפרק, שהוא תולדת מלאכת דש.

סימן תקל״ד
דיני כבוס בחול המועד, ובו ג׳ סעיפים.

הכיבוס הוא צורך המועד ולפי כללי ההלכה הרגילים, היה צריך להיות מותר. אמנם חכמים אסרוהו בחול המועד, כדי שאנשים לא ימתינו לחופשת חול המועד בה יעשו כביסה, אליה נלוותה בזמנם טרחה גדולה ורבה[1]. ואם ימתינו, הרי ייכנסו בבגדים מזוהמים לחג. סימן זה דן בגבולות האיסור. וכמו כן נפגוש בו בהיתר עשיית מלאכה, שהוענק לאדם שנותר ללא כל מקור מחיה.

סעיף א

אין מכבסין במועד (א). [א]**ואלו שמכבסין; הבא ממדינת הים (ב),** והיוצא מבית השביה **(ג)** ומבית האסורין **(ד),** [ב]**ומנודה (ה) שהתירו לו חכמים ברגל (ו), ומי שנדר שלא לכבם ונשאל ברגל והתירו**

[א]משנה מועד קטן יג ע״ב. [ב]צינתיו לעיל סימן תקל״א סק״ה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אין מכבסין במועד – כדי לתזמן את כיבוס הבגדים לפני החג.

(ב) הבא ממדינת הים – חזר מנסיעה רחוקה, וקודם המועד לא יכל לכבס. היתר זה כולל חיילים השבים לביתם ברגע האחרון של ערב החג, או בחול המועד, ולא יכלו לכבס קודם החג.

(ג) והיוצא מבית השביה – נתפס בידי ליסטים שודדים או אויבים, ושוחרר בחול המועד.

(ד) ומבית האסורין – בית כלא המנוהל בידי מדינה.

(ה) ומנודה – חוטא בעבירה שסירב לחזור בו, ולכן נודה בבית דין. הנידוי אוסר על הציבור לבוא עמו במגע, והוא עצמו אסור בכיבוס.

(ו) ומנודה שהתירו לו חכמים ברגל – אחר חזרתו בתשובה במועד, התירו את

---

1. על פי רש״י דף יח ע״ב ד״ה כלי פשתן.

לו (ז), ומטפחות הידים (ח), ומטפחות *)הספרים **(ט), ומטפחות הספג (י),** [ג]**ובגדי קטנים,** [ד]**ובעלת הכתם (יא) שנמצא במועד,** [ה]**ומי שאין לו אלא חלוק אחד; (יב)** [ו]**וכולם מכבסין כדרכן, אפילו בנתר ואהל** (פירוש מיני בורית**(יג)**), [ז]**ובפרהסיא, על גבי הנהר (יד). הגה: מיהו לא יכבסו רק הצריך להן, דהיינו חלוק אחד** (מרדכי והגהות אשיר"י פ' אלו מגלחין) **; מיהו בגדי הקטנים ביותר, דהיינו אותן שמלפפים בהם ומשתינים ומוציאין רעי בהם (טו), מותר לכבס ד' וה' בפעם א', כי צריך להרבה מהם כל רגע, והא דמותר לכבס בפרהסיא היינו דוקא כשרוחץ על גב הנהר, משום דמתכבס יותר יפה על גב הנהר; אבל אם אינו כובס על גבי נהר, לא יכבס רק בצנעה ולא בפרהסיא, כן נ"ל (טז).**

*)(פירוש המגלחים). [ג]הירושלמי שם פ"ג ה"ב. [ד]מרדכי סימן תתעא בשם רבי אברהם. [ה]מימרא דרבי יוחנן שם יח ע"א. [ו]מרדכי שם סימן תתעג. [ז]שם, מירושלמי שם.

נידויו. אבל בעודו מנודה, היה אסור לכבס[2].

(ז) ונשאל ברגל והתירו לו – את נדרו בחול המועד, לכן לא יכל לכבס לפני יום טוב.

(ח) ומטפחות הידים – מגבות ידים שצריך להחליפם תדיר.

(ט) ומטפחות הספרים – בהם עוטפים את ספר התורה, מצוי בקהילות הספרדים.

(י) ומטפחות הספג – מגבות גוף.

(יא) ובעלת הכתם – אשה שמצאה כתם דם על בגדה.

(יב) ומי שאין לו אלא חלוק אחד – אין לו יותר מבגד אחד.

(יג) מיני בורית – סבוני כביסה שונים.

(יד) ובפרהסיא, על גבי הנהר – מקום הכיבוס בתקופה הקדומה. ולא אסרו זאת חכמים, אף על פי שעושה לעין כל.

(טו) ומוציאין רעי בהם – הכוונה לטיטולי בד.

(טז) יכבס רק בצנעה ולא בפרהסיא כן נראה לי – ההיתר לכבס בפרהסיה

---

2. כמבואר ביורה דעה סימן של"ד סעיף ב'.

סעיף ב

[ח]כל כלי פשתן (יז) מותר לכבסן (יח); [ט]ולא נהגו כן, והוה ליה דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, אי אתה רשאי להתירם בפניהם (יט).

[ח]מימרא דרבי יוחנן שם וכן הסכמת רוב הפוסקים. [ט]הרא"ש שם סימן כא. וכמו שכתב רבינו ירוחם נתיב ד ח"ה בשמו.

שולחן ערוך כפשוטו

ניתן דווקא כשבלתי אפשרי לכבס כראוי בצנעה. מכאן אנו לומדים שכיום, כיון שבמציאות כל הכביסה נעשית בבית בצנעה, חומרת האיסור פחותה ממה שהיה.

(יז) כלי פשתן – בגדי כותנה הנלבשים על הגוף, כגופיות ותחתונים של ימינו.

(יח) מותר לכבסן – כי טינופם וזוהמתם רבה, וצריך להחליפם מידי יום.

(יט) אי אתה רשאי להתירם בפניהם – לכן יש להכין כמות בגדים נקיים כנדרש לכל החג, כדי שלא יצטרכו לכבס במועד.

כיון שזה רק מנהג יש מקום להקל בשעת הצורך, ולתת לאינו יהודי לכבס. עוד ניתן להקל בדין כביסה, בזכות מכונות הכביסה של ימינו, שמונעים את הטרחה הגדולה שתמיד נלוותה לפעולת הכיבוס[3]. וגם אין הכיבוס נעשה בפרהסיה. אמנם יש לסייג היתר זה רק למקום בו יש צורך גדול. ומן הראוי לעשות כל מאמץ שכל חלקי הלבוש הנצרכים לאדם במועד יהיו מוכנים קודם החג, כדי שלא יצטרך להתעסק עם הכביסה במועד.

---

3. כך כתב הרב מאיר מאזוז בבטאון אור תורה (טבת תשע"ד – חוברת ד (תקנח) סימן טל עמוד שא), ולשיטתו, כל גזירת חכמים חלה רק בתקופתם, שעניין הכביסה היה טורח מיוחד, אז היה חשש שהאדם ישאיר את הכביסה למועד. אבל בימינו, כאשר משתמשים במכונת כביסה, המציאות שונה מזו של חז"ל – ובכהאי גוונא לא גזרו. הוא מביא את דברי המהריק"ש (בבאר היטב ס"ק ג) וכותב שהדברים נכונים עוד יותר בימינו, כאשר מדובר על לחיצת כפתור – דבר שאין בו שום טירחה. חז"ל לא דיברו על מציאות זו.

סעיף ג

[א]מביאין מבית האומן כלים שהם לצורך המועד, כגון כרים וכסתות וצלוחיות (כ); אבל כלים שאינם לצורך המועד, כגון מחרישה או צמר מבית הצבע אין מביאין (כא); ואם אין לאומן מה יאכל, נותן לו שכרו (כב) ומניחן אצלו (כג), ואם אינו מאמינו [ב]מניחן בבית הסמוך לו, ואם חושש שמא יגנבו, מפנן לחצר אחרת [ג]אבל לא יביאם לביתו, אלא בצנעה (כד).

[א]ברייתא במועד קטן יג ע"ב. ופסחים נה ע"ב. [ב]כגרסת הרי"ף ז ע"א והרא"ש פרק ב' סימן יט שם. [ג]רמב"ם בפרק ח הט"ז וכפי גירסת ספרים.

שולחן ערוך כפשוטו

(כ) כרים וכסתות וצלוחיות – בעת הצורך מותר להביא כלים מבית מסחר, כפי הכלל שראינו בסימן הקודם שכל שהוא לצורך המועד, מותר.

(כא) אין מביאין – אף שאין בהבאתם מלאכה, אבל הרואים יחשבו שהאומן תיקנם במועד.

(כב) נותן לו שכרו – הכלל הוא שמותר לאדם שאינו מוצא כדי מחייתו לעסוק במלאכה במועד.

(כג) ומניחן אצלו – אצל האומן. ויביאם אחר המועד, שלא ייראה כעובר על האיסור להביא כלי מבית האומן.

(כד) בצנעה – כי מה שנאסר להביאם הוא משום מראית העין. ואם אין ברירה רשאי להביאם לביתו, אבל יעשה זאת בצנעה.

סימן תקל״ה
שלא לפנות מחצר לחצר בחול המועד, ובו ג׳ סעיפים.

סימן זה דן באיסור לטרוח בחול המועד אף ללא מלאכה. אמנם לצורך המועד או למניעת הפסד, הטרחה הותרה. פרטי הדין מוסברים בסימן זה.

סעיף א

[א]אין מפנין מחצר לחצר (א), אפילו מכעורה לנאה (ב), לא לפנות דירתו ולא לפנות כליו שאינם לצורך המועד (ג), הגה: כל שכן שאסור להסיע ממונו מעיר לעיר (ד) (מרדכי פרק מי שהפך); **[ב]אבל מפנה הוא**

[א]משנה מועד קטן יג ע״א. [ב]כדמפרש לה אביי שם וכפירוש הנמוקי יוסף ו ע״ב במשנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) מחצר לחצר – מבית שבחצר זו לבית בחצר אחרת. מדובר באדם בעל שתי דירות רחוקות זו מזו. שהעברת החפצים כרוכה בטרחה, האסורה בחול המועד. נוסף על כך, הפינוי נעשה לעין כל, וקדושת המועד מתבזה.

(ב) אפילו מכעורה לנאה – מדירה קטנה לדירה מרווחת ויפה. אף שזה משמחו, אבל כיון שאינו משתמש בה בחג, הדבר אסור.

(ג) שאינם לצורך המועד – חלקו השני של המשפט, מסביר את חלקו הראשון ואומר, כי לא רק רהיטי הבית אסורים בהעברה מדירה אחת לשניה, אלא גם בגדים וכלים אחרים. אלא שהדבר נאסר רק אם מבקש לעשות בהם שימוש אחר המועד. אולם המבקש לדור בדירתו השניה כבר במועד עצמו, הרי זה צורך המועד, והדבר מותר. מכאן מוכח שמותר לעבור דירה בחול המועד, אם ידור בחג בתוכה.

(ד) מעיר לעיר – הכסף בתקופתם היה בעל נפח ומשקל רב, כי לא הודפס בשטרות, אלא עשוי היה נחושת וכסף וזהב. והעברתו ממקום למשנהו נעשתה בטרחה רבה.

ה״כל שכן״ אינו מתייחס לממון, כי אין בהעברתו טרחה רבה מהעברת דירה.

מבית לבית באותה חצר (ה); ואם אין הבתים פתוחים לחצר אלא למבוי, [1]יש אומרים שמבית לבית הסמוך לו, מותר (ו). הגה: ואם מתיירא מחמת גניבה בחצר שדר שם, מותר אפילו מחצר לחצר המשתמר (ז); ואפילו מעיר לעיר, בדבר האבד, שרי (ח) (הגהות אשירי ומרדכי).

[1]טור והגהת אשרי.

שולחן ערוך כפשוטו

אלא כוונתו להעברה מעיר לעיר, שזו טרחה גדולה יותר מבית לבית באותו עיר, כי התחבורה בזמנם היתה קשה ומסורבלת. לכן אפילו ממון נאסר בהעברה מעיר לעיר.

(ה) מבית לבית באותה חצר – כי אין זו טרחה גדולה, והפינוי גם נסתר מעין כל.

(ו) מותר – כאן מדובר שפתחי בתים אינם פונים ישירות לרשות הרבים, אלא מרשות הרבים פונה כעין כביש ללא מוצא, ובצידו פתחי החצרות, בהם מצויים פתחי בתים.

העברת דירה מבית לבית באותה חצר מותרת, כפי שראינו, כי הטרחה אינה גדולה כבהעברה מבית בחצר זה לבית בחצר אחרת. ובהעברה מבית בחצר זה לבית בחצר אחרת דרך מבוי, אסור גם משום שהטרחה גדולה יותר, וגם משום שהמבוי דומה לרשות הרבים.

מלמדנו המחבר כאן, שאם מדובר בשני בתים משתי חצרות סמוכות זו לזו, ביניהם מפריד מעבר קצר במבוי, יש מקילים בזה כי הטרחה אינה רבה כל כך, וגם אינו גלוי כל כך לעין.

(ז) מותר אפילו מחצר לחצר המשתמר – כי חשש זה הוא דבר האבד, אז הטרחה מותרת למניעת הפסד.

(ח) בדבר האבד, שרי – הטרחה הרבה, אף זו שבהעברה מעיר לעיר, מותרת במקרה זה. ונראה שהמחבר מסכים לתוספת זו של הרמ"א, כי ההיתר לעסוק בדבר האבד בחול המועד רחב מאוד.

סעיף ב

[ד]יש מתירים לפנות מחצר של אחר (ט) לחצר שלו (י), ואפילו מנאה לכעורה (יא).

[ד]הרא״ש שם בשם הראב״ד מירושלמי פרק ב ה״ד ושאין גמרא דידן חולק בזה.

סעיף ג

[ה]הזבל שבחצר אסור להוציא (יב), אלא יסלקנו לצדדים; ואם נתרבה עד שנעשה חצר כרפת, מוציאין אותו לאשפה (יג).

[ה]ברייתא אוקימתא דרבא פסחים נה ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) מחצר של אחר – דירתו מצויה בחצר שאינה שלו, כגון ששכר שם בית.
(י) לחצר שלו – כלומר לבית שלו בחצר אחרת, וללא כוונה לגור שם במועד. כי אם מבקש לדור שם בחג, ודאי מותר.
(יא) ואפילו מנאה לכעורה – עבורו זה צורך המועד, כי רוצה שחפציו ישהו בביתו. דעה זו מתירה העברת חפצים לדירתו בחול המועד, אף שכוונתו לדור בה רק אחר המועד. וכתב זאת בשם יש אומרים, כי היתר זה אינו קביל על כולם, כמבואר בסעיף הקודם, שהותר רק אם ידור בה בימי המועד. למעשה, אם יתקשה להעביר דירתו אחר החג, רשאי לסמוך על דעה זו.
(יב) אסור להוציא – בזמנם לא היה פינוי אשפה מאורגן כבזמננו. אלא הניחו את הזבל בקצה החצר, ומזמן לזמן פינוהו משם אל האשפה הציבורית שמחוץ לחצר. פעולה זו נאסרה בחול המועד, כי הוצאת אשפה זו היתה כרוכה בטרחה גדולה. אלא ירכז את זבלו בפינה מפינות החצר.
(יג) מוציאין אותו לאשפה – כי בכמות רבה זו, הפינוי הופך לצורך אמיתי.

סימן תקל״ו
כל צרכי בהמה מותר לעשות בחול המועד, ובו ד׳ סעיפים.

בסימן זה נלמד על ההיתר לבצע בבעלי חיים המצויים באחריות בעליהם את כל הטיפולים השגרתיים. פעולות בלתי שגרתיות הדורשות טרחה, אינן בכלל היתר זה, אלא שחלקן הותרו לצורך מניעת הפסד.

סעיף א

[א]מי שצריך לרכוב במועד לטייל או לצורך המועד **(א)**, ולא נסה ללכת ברגליו **(ב)**, יכול ליטול צפרני הסוס **(ג)** ולתקן ברזיליו והאוכף והרסן וכל צרכי רכיבה, ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד **(ד)**. הגה: ומותר לרכוב במועד אפילו מעיר לעיר, אפילו בחנם **(ה)**, וכן

[א]מימרא דרב חמא בשם רבי מאיר י ע״א וכמו שכתב הרא״ש שם פ״א סימן יט.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) לצורך המועד – כאן רואים שההיתר ניתן רק לצורך, אבל ללא סיבה, אין היתר.

(ב) ולא נסה ללכת ברגליו – אינו רגיל בהליכה רגלית, אלא מתנייד על סוס. ואולם אדם שתמיד נע ברגליו, אינו רשאי לטרוח במלאכה הכרוכה בהכנת סוס או חמור לרכיבה.

(ג) ליטול צפרני הסוס – בזה מקל את הליכת הסוס, אף שנטילת ציפורני הסוס היא גם מלאכה וגם טרחה.

(ד) שלא יכוין מלאכתו במועד – כי בכך מבזה את המועד.

(ה) אפילו בחנם – כלומר, ללא כל סיבה. וזו קולא גדולה יותר משיטת המחבר, כי לשיטתו אין הרכיבה מותרת אלא לצורך. והטיול, אף הוא נחשב צורך. אולם הרמ״א היקל יותר, ולפיו הרכיבה מותרת, אף ללא כל סיבה.

נהגו; אלא שאסור לתקן כל צרכי הרכיבה אם אינו רוכב לצורך או לטייל (ו) (ב״י).

סעיף ב

[ב]**מותר לסרוק הסום כדי ליפותו (ז).**

[ב]רמב״ם פ״ח הט״ו וסמ״ק מצוה קצה מהא דרבא שם.

סעיף ג

[ג]**אין מרביעין בהמה במועד (ח),** [ד]**אבל מקיזין לה דם ואין מונעין ממנה כל רפואה,** [ה]**אפילו אם יש בה מלאכה (ט).**

[ג]ברייתא שם יב ע״א. [ד]ברייתא ומימרא דאמוראי שם י ע״ב. [ה]תוספות שם ד״ה ואין.

סעיף ד

[ו]**אין מושיבין תרנגולת (י) על הביצים לגדל אפרוחים (יא); ואם**

[ו]משנה פסחים נה (ע״ב) כאביי.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) או לטייל – בדין תיקון צרכי הרכיבה, מסכים הרמ״א לדברי המחבר. כי לפי שניהם אין התיקון מותר אלא כשיש סיבה, כגון פרנסה או טיול. אבל בלא צורך כלל, אסור לתקן.

(ז) ליפותו – כי זו הדרך, לצאת בסוס מסורק ונאה. לכן הוגדרה פעולה זו כחלק מצרכי הרכיבה.

(ח) אין מרביעין בהמה במועד – בפעולה זו מסייע לזכר לחבור אל הנקבה, ואין צורך לטרוח בזה דוקא במועד.

(ט) אפילו אם יש בה מלאכה – כי מניעת טיפול רפואי נחשב דבר האבד.

(י) אין מושיבין תרנגולת – הפיכת ביצת תרנגולת לאפרוח נעשית בחום היוצא מגוף התרנגולת, לכן מושיבים אותה על ביצה, ובסוף הליך זה נוצר אפרוח.

(יא) לגדל אפרוחים – כי הושבתה כרוכה בטרחה. ואם לא יושיבנה, לא יפסיד, כי הביצים עצמם ראויים לאכילה. אלא יש כאן מניעת ריוח האפרוח.

הושיבה קודם המועד וברחה מעליהם, יכול להחזירה **(יב)**, **(אבל אסור להושיב אחרת אפילו מתה הראשונה) (יג)** (ב״י ד״ה ואיכא); [ו]**והוא שיהיה לו בתוך שלשה ימים לבריחה (יד).**

[ו]אוקימתא דרב הונא שם אפילו תוך שלשה לישיבתו כאוקימתא דרב אמי שם, ב״י (ד״ה והרמב״ם) לדעת רמב״ם בסוף הלכות יום טוב (שם הכ״א).

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) יכול להחזירה – ביצה שהחלה בפיתוח גוף האפרוח אינה ראויה למאכל, ואם אחר שישבה תרנגולת על ביצים לא יושיבוה מחדש, ייפסדו ביצים אלה, והרי זה דבר האבד, לכן מותר.

(יג) אפילו מתה הראשונה – כי אז זו טרחה גדולה. ואף שיש כאן דבר האבד, אבל כיון שאין רגילים להושיב תרנגולת אחרת, לא התירו[1].

(יד) ג׳ ימים לבריחה – כי אחר עבור שלושה ימים מעזיבת התרנגולת את הביצים, אין תועלת בהושבתה מחדש על הביצים.

---

1. כך משמע מלשון השולחן ערוך, וכך כתב הכף החיים אות יד.

סימן תקל״ז
דין מלאכת דבר האבד, ובו ט״ז סעיפים.

אחת המלאכות האסורות בחול המועד היא העבודה החקלאית עקב הטרחה הרבה והעבודה הקשה הכרוכה בה. עם זאת התירו חכמים מלאכות רבות הבאות למנוע הפסד, וזה אחד ההיתרים המרכזיים של חול המועד. אמנם ככל שטרחת המלאכה רבה, כך התקשו חכמים להתירה למרות ההפסד. על הגבולות בין המותר לאסור בכלל זה דן הסימן להלן.
מובן מאליו שהמציאות עליה דן הסימן, הייתה רווחת בעיקר בעבר. ואולם כיום נעשו שינויים מרחיקי לכת בעבודה החקלאית, ולא כל המתואר כאן קורה במציאות. ועדיין מוטל עלינו לדלות את העקרונות עליהן מבוססת ההלכה, כי עמם נשתמש לפסיקת הדין במציאות המשתנה.

סעיף א
[א]**דבר האבד, מותר לעשותו בחול המועד בלא שינוי (א);** (מיהו בכל מה דאפשר להקל בטרחה יעשה) (כל בו). [ב]**לפיכך בית השלחין** (פירוש הארץ הצמאה) **(ב) שהתחיל להשקותה קודם המועד, מותר להשקותה, שכיון שהתחיל להשקותה קודם לכן אם לא ישקנה**

[א]משנה מועד קטן יא ע״ב ויב ע״א וכרבי יוסי ובגמרא שם. [ב]משנה שם ב ע״א ודף ו ע״ב וכרבי אליעזר בן יעקב הסכמת הפוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בלא שינוי – כלל זה הובא בהקדמה. בהמשך נראה כיצד הוא מיושם ומה הם מגבלותיו.
(ב) הארץ הצמאה – בית השלחין הן שדות הזקוקות להשקיה נוספת, מלבד לחות מי הגשמים.

עכשיו תפסד (ג); אבל שדה [*]הבעל (ד) שאין משקין אותה אלא להשביחה יותר, אסור להשקותה (ה).

[*] (פירוש שדי לה במטר השמים).

סעיף ב

[ד]אפילו בבית השלחין לא התירו אלא היכא דליכא טרחא יתירא (ו); כגון מן המעיין, בין חדש בין ישן, שהוא ממשיכו ומשקה (ז) אבל לא ידלה וישקה מן הבריכה או ממי הגשמים מקובצים, מפני שהוא טורח גדול (ח); אפילו [ה]ערוגה אחת חציה גבוה וחציה נמוך אין דולים ממקום נמוך להשקות מקום גבוה (ט).

[ד]משנה שם ב. [ה]ברייתא שם ד ע"א וכרב אליעזר ברבי שמעון.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) תפסד – הפסקת ההשקיה מסכנת את היבול, והיא "דבר האבד", לכן הותרה ההשקיה.

(ד) שדה הבעל – שדה שאינה זקוקה להשקיה נוספת מלבד מי גשמים.

(ה) אסור להשקותה – כי העדר השקיה אינו מפסידו, רק מונע ממנו ריוח גדול יותר.

(ו) היכא דליכא טרחא יתירא – תרגום: במקום שאין טרחה גדולה. גם בדבר האבד לא ניתן היתר גורף לכל פעולה, אלא רק לטרחה ממוצעת, אבל טרחה גדולה אסורה. בהמשך, יתאר המחבר מה היא טרחה גדולה האסורה גם למניעת הפסד.

(ז) ממשיכו ומשקה – כלומר משתמש במערכת השקיה מסודרת, ולמרות הטרחה שבדבר, הרי זו טרחה סבירה.

(ח) שהוא טורח גדול – כלומר הבאת מים לשדה שאין בה תשתית השקיה, מלווה בטרחה רבה. לכן יכין תשתיות אלה קודם החג.

(ט) להשקות מקום גבוה – קשה לומר היכן הגבול בין טרחה ממוצעת לטרחה גדולה, לכן קבעו חכמים שדרך נוחה בצורה כלשהי להבאת המים מותרת. ואם איננה נוחה, אין היתר לבצעה. ההשלכה מכך על המושגים של

סעיף ג

(י) [י]נהרות המושכין מן האגמים, מותר להשקות מהם בית השלחין במועד, והוא שלא פסקו **(יא)**; [ז]וכן הבריכות **(יב)** שאמת המים עוברת ביניהם **(יג)**, מותר להשקות מהן **(יד)**; [ח]וכן בריכה **(טו)** שנטפה מבית השלחין ועדיין היא נוטפת **(טז)**, מותר להשקות ממנה בית השלחין אחרת **(יז)**, [ט]והוא שלא פסק המעיין המשקה

[י]מימרא דרבי זירא שם. [ז]ברייתא שם. [ח]ברייתא שם וכאוקימתא דרב ירמיה. [ט]כאוקימתא דאביי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

ימינו היא, במה שנוגע למערכת השקייה, שהפעלתה מותרת. גם לתקן אותה, אם התקלקלה במועד, או סמוך לו, מותר. ייצור מערכת השקייה, אסורה.

(י) הקדמה לסעיף – כבר הובהר כי מערכות ההשקיה בתקופה הקדומה אינן דומות כלל להשקיה הנעשית בימינו, שהכל נעשה ביעילות ובקלות יחסית, בסיוע מערכות השקיה קבועות, שכמעט אין בהם טרחה מלבד הפעלתם. עם זאת, העקרון המובא בסעיף זה דומה לסעיף הקודם, שטרחה גדולה מאוד אסורה גם במקום הפסד, בעוד שטרחה סבירה הותרה.

(יא) שלא פסקו – הכוונה שזרימת מי הנהרות לא פסקה, וממילא אין בהבאת המים לשדות אלא טרחה סבירה.

(יב) וכן הבריכות – הסמוכות לשדות.

(יג) עוברת ביניהם – וממילא הן מליאות במים.

(יד) מותר להשקות מהן – כי זו טרחה סבירה.

(טו) בריכה – מקום כינוס מים.

(טז) ועדיין היא נוטפת – כלומר בריכה זו מקבלת מים מבריכה עליונה שבבית השלחין.

(יז) בית השלחין אחרת – כי אין כאן טרחה גדולה.

בית השלחין העליונה **(יח)**.

סעיף ד

[ירקות שרוצה לאכלן במועד, יכול לדלות מים להשקותן כדי שיגדלו ויהיו ראוים למועד **(יט)**; אבל אם אינו רוצה לאכלן במועד, ועושה כדי להשביחן, אסור **(כ)**.

[ברייתא שם.

סעיף ה

[אין עושים החריצים שבעקרי הגפנים כדי שיתמלאו מים **(כא)**; ואם היו עשויות ונתקלקלו, הרי זה מתקנן במועד **(כב)** (אבל אסור להעמיקן יותר מבראשונה) **(כג)** (המגיד פ"ח).

[משנה ב ע"א וגמרא שם ד ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) בית השלחין העליונה – כי אם פסק המעיין העליון, לא יישאר די מים בבריכה, וזה יגרום שיביא מים מרחוק יותר. ויש בזה טרחה גדולה, כפי שראינו בסעיף הקודם.

(יט) ויהיו ראוים למועד – ואף שהיה עלינו לאסור זאת מחמת הטרחה הגדולה כמוגדר בסעיף ב, בכל זאת ההשקיה מותרת, כי בנוסף להפסד יש גם צורך המועד. מכאן עולה כי טרחה גדולה הותרה לצורך הכנת מאכלים במועד.

(כ) להשביחן אסור – כפי שראינו בסעיף ב, שטרחה גדולה לא הותרה כשתכליתה מניעת הפסד בלבד.

(כא) כדי שיתמלאו מים – פעולה זו מאפשרת את השקיית הגפן, ויש לבצעה קודם בוא החג.

(כב) מתקנן במועד – כי אם ימנע, הוא עלול להפסיד, והיות שלא היה יכול לתקן לפני כן, הותרה המלאכה.

(כג) אסור להעמיקן יותר מבראשונה – כי זה דומה ליצירה ראשונית של החריצים.

סעיף ו

[ל]**אמת המים (כד) שנתקלקלה, מתקנין אותה (כה); היתה עמוקה טפח, חופר בה עד ששה; היתה עמוקה טפחיים, מעמיק עד שבעה (כו).**

[ל]משנה שם וגמרא שם.

סעיף ז

[מ]**מושכין את המים מאילן לאילן (כז), ובלבד שלא ישקה את כל השדה (כח);** [נ]**ואם היתה שדה לחה (כט), מותר להשקות את כולה.**

[מ]משנה שם ו ע״ב וכרבי אליעזר בן יעקב. [נ]רמב״ם בפרק ח ה״ג מהא דשדה מטוננת שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(כד) אמת המים – תעלה מלאכותית להובלת מים.

(כה) מתקנין אותה – במועד עצמו אסורה חפירת תעלה, אבל תעלה שכבר נחפרה, שארע בה קלקול בלתי צפוי, מותר לתקנה.

(כו) עד שבעה – תעלה שהחלו לחפרה קודם החג, מותר להוסיף ולחפור לא יותר מחמישה טפחים[1]. כי החופר שישה טפחים, הרי הוא כיוצר תעלה מראשיתה, שזהו עומק כל תעלה.

(כז) מאילך לאילן – אם היתה תעלת מים קטנה סביב לעץ, מותר לעשות חריץ בו יימשכו המים לעץ הסמוך, הזקוק להשקאה.

(כח) שלא ישקה את כל השדה – כי זו טרחה גדולה שנאסרה.

(כט) שדה לחה – אדמה רוויה ורטובה שהזרעים שבה החלו לצמוח, ואם לא ישקנה, עלולים להתקלקל, על כן מותר.

---

1 יש שפירשו כי דווקא חפירה שכבר נחפרה לעומק ששה טפחים, ונתקלקלה עד שנותר ממנה טפח אחד בלבד, רק אז מותר לחפור. אמנם הבית יוסף הביא בסוף דבריו את דברי המגיד משנה, המתיר לחפור גם כשנחפר עד כה רק טפח. וכך משמע מלשון המחבר כאן.

סעיף ח

[ס]**אסור לפתוח מקום לשדה כדי שיכנסו בה מים להשקותה (ל); ואם עושה כדי לצוד דגים כדי לאכלן במועד (לא), כגון שפותח למעלה מקום שיכנסו ולמטה מקום שיצאו, מותר.**

[ס]מימרא דרבא שם י ע"ב.

סעיף ט

[ע]**אסור להשוות השדה (לב) לצורך חרישה (לג); ואם ניכר שמכוין כדי לדוש לצורך המועד (לד), כגון שמשווה כולה, מותר.**

[ע]מימרא דרבא שם וכפירוש רש"י שם (ד"ה דמתקיל) טור וריבנו ירוחם נתיב ד ח"ה.

סעיף י

[פ]**אסור ללקט עצים מן השדה ליפותו לחרישה (לה); ואם ניכר**

[פ]גם זה שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) שיכנסו בה מים להשקותה – מדובר באדם שפותח חור בגדר שבין שדהו לנהר, ועושה שם כעין גומא, ומשם יוצאים להשקות את שדהו, כי פעולה זו דומה ליצירת תעלה, שהיא טרחה רבה, ונאסרה.

(לא) כדי לאכלן במועד – עם היות פעולה זו כרוכה בטרחה רבה, אבל כבר הוסבר שלצורך אכילה במועד, הותרה אפילו טרחה גדולה[2].

(לב) להשוות השדה – יישור רגבי האדמה ופני השטח.

(לג) לצורך חרישה – זו טרחה גדולה, שניתן לעשותה לפני המועד, על כן נאסרה במועד.

(לד) לצורך המועד – הכוונה שאדם זה דש תבואה ממנה יכין קמח ולמטרה זו הוא צריך ליישר את הקרקע, בה ישתמש במועד.

(לה) ליפותו לחרישה – ליקוט עצים כהכנה לחרישה מלווה בטרחה גדולה, ואין זה דבר האבד, ולא צורך מועד, לכן נאסר.

---

2. כמבואר בס"ק י"ט.

שמכוין לצרכו שצריך לעצים, כגון שנוטל הגדולים ומניח הקטנים, מותר **(לו)**.

סעיף יא

[צ]אסור לקצץ ענפי האילן לתקנו **(לז)**; ואם ניכר שמכוין בשביל הענפים להאכילן לבהמתו ולא לתקנו, כגון שקוצץ כולן מצד אחד, מותר **(לח)**

[צ]גם זה שם.

סעיף יב

[ק]אין מתליעים האילנות **(לט)** ולא מזהמין (פירוש מדביקים שם זבל כדי שלא ימות

[ק]ברייתא בעבודה זרה נ ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(לו) מותר – לקיחת עצים לצורך המועד מותרת, אבל צריך לוודא שמעשיו אינם נראים כהכנת שדה לחרישה.

(לז) לקצץ ענפי האילן לתקנו – זו מלאכת זמירה האסורה בחול המועד, כי אין בזה לא צורך המועד ולא דבר האבד.

(לח) מותר – ככל מלאכה הנעשית לצורך המועד ומותרת. אבל יש לוודא שלא ייראו מעשיו כמבקש לזמור ולגזום את העץ.

(לט) אין מתליעים האילנות – אין מסירים תולעים העלולים להזיק לאילן. ואף שפעולה זו באה למניעת הפסד, אבל יש בה טרחה, ואין הכרח לעשותה דווקא במועד.

האילן) **הנטיעות (מ), אבל סָכִין האילנות (מא) והפירות בשמן (מב).**

סעיף יג

(מג) [ו]אִישׁוּת (מד) ועכברים שמפסידים בשדה אילן (מה) מותר

[ו]משנה מועד קטן ו ע"ב וכדפירש רבן שמעון בן גמליאל בברייתא שם, טור בשם אביו הרא"ש וכן כתב הרי"ף ב ע"ב ורי"ץ גיאות.

(מ) הנטיעות – אילן צעיר קרוי נטיעה. ואם ספג גזעו מכה הוא משיר את קליפתו, וכשהגזע חשוף, העץ עלול למות. ניתן לסייע לו בהדבקת זבל על מקום המכה. אבל כיון שיש בפעולה זו טרחה רבה, יש לעשותה קודם החג או אחריו.

(מא) סָכִין האילנות – כחלק מהסיוע הניתן לאילן בגידולו גוזמים את ענפיו. לאחריו, מושחים שמן על מקום הגיזום, כדי למנוע את ייבושו. ואין בפעולה זו, המונעת הפסד, טרחה גדולה.

(מב) בשמן – ישנן פירות שהטיפול המונע את הפסדם הוא סיכתם בשמן בעודם קטנים, וטרחה זו המונעת הפסד, אינה רבה.

(מג) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף נקדים ששדה אילן הוא פרדס בו גדלים עצי פרי, ושדה לבן הוא שדה תבואה. בזמנם, העכברים והדומים להם הזיקו לאילנות וגרמו הפסד גדול. אבל בשדה תבואה, לא הזיקו כל כך, אף אם היו מצויים בו.

הסעיף דן בפעולות שהותרו לצידתם בעת המועד. הכלל העיקרי הוא, ככל שטרחת צידתם קטנה, כך מקילים יותר. וגם, ככל שהיזיקם רב וההפסד גדול, כך מקילים יותר.

כבר הוסבר כי בימינו איננו מבינים כל כך את המציאות שרווחה בזמנם, וגם בענין זה, לא תמיד נקל להבין את דרכי פעולתם בצידת המזיקים בשדותיהם. ובמבט על המושגים של ימינו, ההדברה מותרת, רק כאשר קיים חשש להפסד, וביצוע ההדברה לא התאפשר קודם המועד.

(מד) אישות – זה החולדה.

(מה) בשדה אילן – בו ההפסד גדול.

לצודן כדרכו, שחופר גומא ותולה בה המצודה (מו); ואפילו בשדה הלבן (מז) הסמוכה לשדה האילן מותר לצודן כדרכו (מח), שיוצאין ממנה ומפסידים האילן; ואם אינה סמוכה לשדה האילן, אין צדין אותן אלא על ידי שינוי (מט). [ש]**שנועץ שפוד בארץ ומנענעו לכאן ולכאן עד שנעשית גומא, ותולה בה המצודה (נ);** [ת]**ויש אומרים שבשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן אינו מותר אלא על ידי שינוי (נא), ואם אינה סמוכה לשדה האילן אסור אפילו על ידי שינוי (נב).**

[ש]ברייתא שם ז ע״א כפירוש הרמב״ם בפירוש המשניות. [ת]טור בשם הרמב״ם בפרק ח ה״ה ולפי גירסתו ולזה הסכים הרב המגיד שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(מו) שחופר גומא ותולה בה המצודה – טרחה זו מותרת כדי למנוע הפסד גדול.

(מז) בשדה הלבן – שדה תבואה.

(מח) מותר לצודן כדרכו – אף שהאישות והעכברים אינם גורמים הפסד גדול בשדה תבואה, אבל עקב סמיכותו לשדה אילן קיים חשש שיעברו אליו ויזיקוהו. לכן מותר לחפור ולהניח מכשול כרגיל, למרות הטרחה שבדבר.

(מט) על ידי שינוי – כיון שההפסד אינו גדול כל כך, לא הותר לחפור כרגיל.

(נ) ותולה בה המצודה – אין בפעולה זו חפירה ממש, אלא נענוע והזזת עפר, לשם יצירת גומא או חור קטן, וזו טרחה פחותה מחפירה רגילה.

(נא) אלא על ידי שינוי – כי כל זמן שלא נדדו לשדה האילן, אין היזק ודאי אלא ספק וחשש, על כן לא הותרה חפירה שיש בה טרחה גדולה.

(נב) אפילו על ידי שינוי – כי ההפסד הקטן אינו מצדיק טרחה. ואפשר להקל כדעה ראשונה[3].

---

3. על פי הכלל סתם ויש אומרים הלכה כסתם.

סעיף יד

(נג) [א]**אין מכניסין צאן לדיר בחול המועד לזבל השדה (נד); ואם הכניסן האינו יהודי מעצמו, מותר אף בשבת (נה), אפילו אם מחזיק לו טובה על שהכניסן, ובלבד שלא יתן לו שכר (נו), ואפילו**

[א]ברייתא שם יב ע"א וכרבי.

שולחן ערוך כפשוטו

(נג) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף יש להסביר כי בשדה המיועד לתבואה, מקדימים לזבל את הקרקע טרם הזריעה, לשיבוח פוריותה. ניתן לזבל שדה בהוצאת בהמות מן הדיר אל חלקת הקרקע, והם אגב שוטטותם בשדה יטילו צרכיהם.

בשבת ויום טוב מוגדר זיבול השדה בידים מלאכה מן התורה, בהיותה תולדת זורע או חורש. אבל הוצאת בהמה לזיבול אינה אסורה מן התורה, כי אינו מזבל בידיו. אלא מדרבנן, כי נראה כמזבל.

קיימת פעולה נוספת הקרויה "ניעור" הבהמות, בה אין מוציאים בהמות מן הדיר לשדה, אלא הם כבר מצויות בחלקת השדה, ורק מוליכים אותם הנה ואילך בכל חלקי השדה, לוודא פיזור צרכיהם בשווה. פעולה זו אינה אסורה מדרבנן, כי הבהמות כבר מצויות בשדה, ולא נראה שהוא פועל לזיבול השדה, אלא כרועה צאן המוודא שהן מטיילות להנאתן. על פי זה נוכל בעזרת השם להבין את הסעיף.

(נד) לזבל השדה – כמו שביארנו, פעולה זו מוגדרת מלאכה מדרבנן, ולא הותרה בחול המועד, כי גם בהימנעו, אינו מפסיד דבר.

(נה) מותר אף בשבת – כי אין בפעולה זו מלאכה מן התורה, אלא איסור מדרבנן, שנראה כמזבל. וכשהנכרי עושה כן בשבת הדבר מותר, ובלבד שימלא אחר התנאי המובא מיד בסמוך.

(נו) ובלבד שלא יתן לו שכר – המשלם שכר לנכרי עושהו שלוחו, ואם כך זה אסור. אבל אם מוקיר לו טובה ומודה לו אין זה תשלום, הלכך אינו נחשב שלוחו.

אינו נותן אלא שכר מזונו אסור (נז); וביום טוב יכול ליתן לו שכר מזונו, ובלבד שלא יתן לו שכר אחר (נח); ובחול המועד, אפילו אם נותן לו שכר אחר מותר (נט), [ב]**ובלבד שלא ישכירנו (ס) ולא ימסרנו (סא);** [ג]**ולא ימסור לו שומר (סב) לְנַעֵר הצאן** (פירוש, מוליכה ממקום למקום, ומתוך כך הגללים מתנערים) **(סג);** [ד]**ואם היה האינו יהודי שכיר**

[ב]טור וכפירוש הנמוקי יוסף ו ע״א. [ג]שם ברייתא וכתנא קמא. [ד]שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(נז) שכר מזונו אסור – קדושת השבת גורמת שנחמיר לדונו כשליח, מאחר ואכל ארוחה בשכרו.

(נח) ובלבד שלא יתן לו שכר אחר – אף שאסור לתת שכר לנכרי, כי בזה נעשה שלוחו ממש, ביום טוב ניתן להקל קמעא שלא להחשיבו כפועל המקבל שכר פעולתו בארוחתו, אלא כפועל המצטרף לסעודת בעל הבית[4].

(נט) אפילו אם נותן לו שכר אחר מותר – כלומר הגוי בא מיוזמתו אל הדייר, וסומך על הבעלים שישלמו לו אחר המועד את שכרו, כך הוא לא נראה כשלוחו.

(ס) ובלבד שלא ישכירנו – לא יאמר בפירוש ששוכרו לביצוע עבודה זו, כי בזה ממנהו לשלוחו.

(סא) ולא יסייענו – לא ישתתף בהוצאת הבהמות.

(סב) לא ימסור לו שומר – לא ימסור לנכרי המזיז את הבהמות, שומר גוי נוסף, לסייעו בהולכתם הנה ואילך.

(סג) ומתוך כך הגללים מתנערים – כי אף שבניעור אין כל מלאכה, אבל בזה ששולח אדם נוסף לסייעו, נראה שמעוניין בזיבול השדה על ידי הגוי, הנראה

4. אמנם קשה להבין מדוע יצרו הבדל זה בין יום טוב לשבת, הרי כלל בידינו, שכל דבר האסור בשבת, אסור ביום טוב, לבד מפעולות הכנת מזון. ואולי אפשר להסביר שבאיסור זה, שהוא הרחקה גדולה, כי גם יהודי המוציא בהמותיו אינו עושה מלאכה, אלא נראה כמזלזל בשבת, שמוציא בהמותיו לזיבול. אבל הולכת בהמות ביום טוב אינה נראית כזלזול בקדושת היום, שהרי בזמנם נהגו אפילו לרכוש בעלי חיים לצורך שחיטתם, לכן הוצאת בהמות לשדה לא נראתה כל כך כפגיעה גדולה באוירת הקדושה של החג.

שבת (סד), שכיר חדש (סה), שכיר שנה (סו) מסייעין אותו בחול המועד (סז) ומוסרין לו שומר (סח) לְנַעֵר הצאן (סט).

סעיף טו

[ח]**אסור לקצור השדה בחול המועד אם אינו נפסד אם יעמוד עד לאחר המועד (ע);** [ו]**ואם אין לו מה יאכל,** [ז]**אפילו מוצא בשוק לקנות אין מצריכין אותו ליקח מן השוק, אלא קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר כדרכו (עא),** [ח]**ובלבד שלא ידוש בְּפָרוֹת (עב);** והני מילי

[ח]מעובדא דרב הונא שם יב ע"ב. [ו]מעובדא שם. [ז]הרמב"ם שם פ"ז ה"ו מדאיקפד שמואל. [ח]ברייתא שם.

כשלוחו, על כן אסור.

(סד) היה האינו יהודי שכיר שבת – מקבל שכר בסוף כל שבוע.

(סה) שכיר חודש – מקבל שכרו בסוף כל חודש.

(סו) שכיר שנה – מקבל שכר בסוף כל שנה. בכל אופנים אלה, מובלע התשלום על השבת בשכר שאר הימים, ולא נראה ששכרו דווקא למלאכת חול המועד.

(סז) מסייעין אותו בחול המועד – מותר ליהודי לסייע, כי עיקר המלאכה מוטלת על הנכרי. וזה היתר גמור, כי אין במעשה זה כל איסור.

(סח) ומוסרין לו שומר – אפילו שומר יהודי.

(סט) לְנַעֵר הצאן – כפי שהוסבר בהקדמת הסעיף, אין כל מלאכה בניעור הצאן.

(ע) אם יעמוד עד לאחר המועד – כי אין כאן לא צורך המועד ולא דבר האבד, ובקציר יש טרחה רבה.

(עא) קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר כדרכו – כי ההיתר שניתן לביצוע מלאכות לצרכי אכילה במועד רחב מאד, והותר גם בטרחה רבה.

(עב) ובלבד שלא ידוש בְּפָרוֹת – כי עבודת דישה בפָרוֹת נעשית בפרהסיה, ואם רק הוא עצמו ומשפחתו צריכים מאכל, אין צריך דישה של פרות, לכן ראוי להימנע מזה לכבוד המועד.

שאינו צריך אלא לו לבדו, [ט]אבל אם הוא צריך לדוש לצורך רבים, דש אפילו בְּפָרוֹת (עג).

[ט]ירושלמי פרק ב ה״ד כתבוה הרא״ש שם סימן י״ז.

סעיף טז

[י]מי שיש לו כרם אצל כרמו של אינו יהודי (עד), ואינו יהודי בוצר שלו בחול המועד ואם לא יבצור הישראלי גם את שלו יפסיד (עה), יכול לבצרו (עו) ולדרוך היין ולעשות החביות וכל צרכי היין (עז), בלא שינוי (עח) ובלבד שלא יכוין לעשות מלאכתו במועד.

[י]מעובדא דרבי ינאי שם בבבלי, והרא״ש שם בשם הירושלמי שם ה״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(עג) דש אפילו בְּפָרוֹת – כיון שזקוק לכמויות גדולות יש בזה צורך המועד, לכן הותר לדוש בְּפָרוֹת, כי דישתם ממעטת את הטורח.

(עד) אצל כרמו של אינו יהודי – בחול המועד אסורה בצירת הגפן, כשאין כל הפסד בהמתנה עד אחר המועד.

(עה) גם את שלו יפסיד – כי הפועלים בשדה הסמוך אליו, השייך לגוי, ירמסו את כרמו, במהלך הבציר, ויפסיד את גפנו.

(עו) יכול לבצרו – כי הותר לבצע בחול המועד מלאכות שתכליתם מניעת הפסד.

לכתחילה נכון לשכור דווקא פועלים גוים או יהודים הזקוקים לפרנסה בחג (בהלכה גדרם ״עני שאין לו מה יאכל״)[5].

(עז) לדרוך היין ולעשות החביות וכל צרכי היין – אחר הבציר יש לטפל מיידית בענבים, כי אם לא יעשה כן, יתקלקלו. על כן מותר לעסוק בכל צרכי היין.

(עח) בלא שינוי – המחבר מדגיש זאת כי בגמרא הובאה דעה שאף המלאכות

---

5. סיבת פסיקה זו היא כיון שכאן בבית יוסף נקט שמותר לשכור עובדים יהודים, אבל במקום אחר (אורח חיים סימן שמב) משמע שרק רמ״א התיר זאת, בעוד שהמחבר התיר זאת רק לנכרי ולא ליהודי. ועיין ביאור הלכה כאן.

המותרות למניעת הפסד ייעשו רק בשינוי. לכן מדגיש המחבר שעושה בלא שינוי, כי אין הלכה כדעה זו[6].

6. וצריך לומר שהטרחה סבירה לעומת ההפסד שעלול היה להיגרם.

סימן תקל״ח
כמה עניינים הנקראים דבר האבד, ובו ו׳ סעיפים.

סימן זה הוא המשך הסימן הקודם בו נידונו המעשים שהותרו בחול המועד לצורך מניעת הפסד. אלא שהסימן הקודם עסק בעיקר בעבודות בעניינים המחוברים לקרקע, ובסימן זה דנים על היתרים לעסוק בדבר האבד בתלוש.
הכלל בסימן זה הוא שהטיפול בדבר האבד מותר, גם אם תהא בזה טרחה רבה. זאת בשונה מעבודות קרקע בהם לא הותרה טירחה יתירה, למרות שיתכן וייגרם הפסד ממוני. עוד נלמד בסימן זה, שאם יש אפשרות לעשות מלאכה בצנעה, יש לנהוג כך.
עוד נשוב ונשנן בסימן זה כלל חשוב והוא, שאין לכוון את המלאכה לימי המועד דוקא, כי ההיתר ניתן רק במקרה ולא יכל לעשות קודם החג איזו פעולה למניעת ההפסד. תיאורים רבים המובאים בסימן זה עוסקים בפעולות שעברו מן העולם, וקשה לנו לדמיין את המציאות, אבל כללי ההלכה ועקרונותיה לא השתנו.

סעיף א

[א]מי שהפך את זיתיו (א) או שהיה יינו בבור (ב), ואירע אונס או ששכח או נתעצל שהיה סבור שהיה יכול לשהות לאחר הרגל ולא

[א]משנה מועד קטן יא ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שהפך את זיתיו – הפיכת הזיתים פירושה הנחתן, קודם הכתישה בבית הבד, בכלי הנקרא מַעֲטָן, בתוכו הופכים אותם לעשותם מרוככים. אחר הפיכתן יש לסחטן. ואם לא יעשו כן, יש חשש שהם יתקלקלו.
(ב) יינו בבור – ואם ישאירנו בו, יש חשש שיתקלקל.

עשה קודם הרגל (ג), מאחר שהוא דבר האבד [ב]**זולף וגומר (ד) ומזפת החביות (ה),** [ג]**בין קטנות בין גדולות, וגף** (פירוש שישים בהן מגופתן) **(ו) בחביות, כדרכו, בלא שינוי (ז); הגה: והוא הדין דיכול לתקן החביות לקשרם בעקלים (ח)** (מרדכי)**, אבל לא יכוין מלאכתו במועד אלא יעשה הכל קודם המועד אם יודע שיצטרך במועד (ט)** (הגהות מיימוניות ותרומת הדשן)**;** [ד]**וכן שולה פשתנו מן המשרה (י), וכל כיוצא בזה מדבר האבד,** [ה]**ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד.**

[ב]שם וכרבי יוסי. [ג]כשמואל וכרב דימי יב ע"א ולקולא, הרמב"ם בפרק ח מהלכות יום טוב הי"ד, וכן כתב הטור בשם אביו הרא"ש. [ד]משנה שם יב ע"ב. [ה]שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) ולא עשה קודם הרגל – ובסוף נתברר שאם לא יזדרז בסחיטת להזיתים ובהעברת היין לחביות בימי המועד, סביר שיאבדו.

(ד) זולף וגומר – כלומר סוחט זיתים להוצאת השמן. וגומר הכוונה, עושה פעולה זאת כדרכו, עד סיום הסחיטה כולה.

(ה) ומזפת החביות – בזמנם, מרחו זפת בדפנות הפנימיות של חביות היין, למניעת בליעתו בחבית.

(ו) שישים בהן מגופתן – סתימת פי החבית.

(ז) כדרכו בלא שינוי – המחבר כתב זאת כי בגמרא הובאה דעה שההיתר ניתן דווקא לעשייה בשינוי. מלמדנו המחבר שאין הלכה כדעה זו.

(ח) לתקן החביות לקשרם בעקלים – חבית יין עשויה מקורות עץ סמוכות זו לזו. לפעמים הידוקם נעשה רופף, וכדי למנוע זאת מקיפים את החבית בחישוקי ברזל, כמין סורג, ולוחצים אותם בחזקה. תיקון זה כרוך בטרחה רבה, ובכל אופן הותר, כי בלעדיו היין דולף מן החבית, וזה דבר האבד.

(ט) אם יודע שיצטרך במועד – זה מוסכם על המחבר, כפי שמובא בסוף הסימן.

(י) המשרה – הפשתן עובר הליך עיבוד, בו מוכנס לבריכת מים לפרק זמן מסוים כדי שיהיה נוח לכתשו ולא ישבר. ואם כעבור הזמן הנדרש לא יוציאוהו מן המים, עלול הוא להירקב ולהתקלקל.

סעיף ב

[ו]מותר להכנים פירות מפני הגנבים אם אינם במקום המשתמר **(יא)**; [ז]ומיהו יעשה בצנעה כגון שיכניסם בלילה; [ח]ואם הוא דבר שיש בו פרסום בלילה יותר מביום, כגון שצריך להכניסו באבוקות ובקולות, יכניסם ביום **(יב)**. **הגה: ואם אי אפשר לעשותן כי אם בפרהסיא, הכל שרי בדבר האבד (יג)** (המגיד פרק ז' ומרדכי פרק מי שהפך).

[ו]שם במשנה יב. [ז]ברייתא שם. [ח]מעובדא דרב יוסף שם.

סעיף ג

[ט]אסור להסיע ממונו **(יד)** מעיר לעיר, אם לא בשביל דבר האבד.

[ט]מרדכי שם סימן תתנה מברייתא דלעיל.

סעיף ד

[י]היו לו תאנים שטוחים בשדה ליבש וירא מהמטר, מותר לחפותם בקש אפילו חיפוי עב **(טו)**.

[י]משנה שם יג ע"ב וכרבי יהודה.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) אם אינם במקום המשתמר – אף שיש בזה טרחה, אבל זה דבר האבד.

(יב) יכניסם ביום – כי מחמת היותו דבר האבד מותר לטרוח בהכנסתו, אבל צריך להצניע פעילות זו ככל האפשר.

(יג) הכל שרי בדבר האבד – המחבר מסכים שאם אכן אין ברירה מותר להכניס בכל אופן.

(יד) להסיע ממונו – כלומר רכושו. ועיין בסימן תקל"ה סעיף א, שם הארכנו בדין זה.

(טו) אפילו חיפוי עב – כדי למנוע הפסד.

סעיף ה

[כ]מי שיש לו סחורה שאם לא יהפכנה ממטה למעלה תתקלקל, מותר להפכה בחול המועד **(טז)**.

[כ]נימוקי יוסף ו ע"א ד"ה דחזי בשם הירושלמי פרק ב ה"ד.

סעיף ו

[ל]המכוין מלאכתו והניחה למועד ועשאה במועד **(יז)**, בית דין מאבדין אותה ממנו ומפקירים אותה לכל **(יח)**; הגה: ואם הוא עושה מלאכת אחרים שאי אפשר לקנסו, כגון חייט או סופר שעושה מלאכת אחרים, היו משמתין ליה **(יט)** ומלקין אותו **(כ)** (ב"י ור"י); [מ]ואם מת, לא יקנסו בנו אחריו ומותר לו לעשותה אם הוא דבר האבד **(כא)**.

[ל]משנה שם יב ע"ב. [מ]בעיא שם ונפשטא.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) מותר להפכה בחול המועד – ככל דבר האבד.

(יז) ועשאה במועד – הטיפול בדבר האבד לא הותר בחול המועד, בשונה מדבר שיש בו צורך המועד, אלא אם כן הזדמן הטיפול וחל בדיוק בחול המועד. אבל אם יכל לפעול בענין טרם המועד ונשתהה ולא עשאה, אסור. ובסעיף זה מלמדנו שגם קונסים את העושה כן.

(יח) ומפקירים אותה לכל – כקנס על חוסר הציות לדברי חכמים.

(יט) היו משמתין ליה – כלומר מנדים אותו, ובזה אוסרים להתחבר עמו[1].

(כ) ומלקין אותו – כל זה לא שייך בימינו, כמובן.

(כא) אם הוא דבר האבד – אף שהאב זלזל והשהה עבודה זו למועד, אין לקנוס את הבן שלא חטא וירש את ממון אביו, לכן הוא רשאי לעשות עבודה זו (על ידי אחרים, כי הוא אבל, האסור במלאכה).

---

1. כמבואר ביורה דעה (סימן שלב סעיף ב) "הַמְנַדֶּה, אֵין יוֹשְׁבִין בְּד' אַמּוֹתָיו וכו' וְאֵין אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין עִמּוֹ, וְאֵין מְזַמְּנִין עָלָיו. וְאֵין כּוֹלְלִין אוֹתוֹ לְכָל דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ עֲשָׂרָה וכו'".

סימן תקל״ט
דיני הסחורה בחול המועד, ובו י״ד סעיפים.

סימן זה דן באיסור מסחר ומשא ומתן בחול המועד. אף שאין במסחר כל מלאכה אסורה, ואפילו בשבת לא התורה אסרה זאת, אלא חכמים[1], עם זאת גם בחול המועד הוא אסור, כי חיי המסחר תובעים טרחה, הן מצד הקונה הנע ונד ומסתובב בין חנויות שונות, והן מצד המוכר שצריך להיות נוכח בחנות. כמו כן יש בזה פרהסיה, הפוגעת באווירה של חול המועד. אמנם לא אסרו זאת באופן גורף, אלא בתנאים מסוימים, כגון למניעת הפסד, התירו לסחור. הסימן להלן דן איזה מקרים מוגדרים הפסד, בהם הותר המסחר, ואלו מקרים יש בהם סך הכל מניעת ריוח, והמסחר אסור.

סעיף א

[א]כל סחורה, אסורה; אפילו כל שהוא, [ב]בין לקנות בין למכור (א); ואפילו אם הלוה מעות על מנת שיתנו לו אחר כך יין או סחורה אחרת בפרעון חובו כדי להשתכר (ב), אינו יכול לילך [ג]וְלִתָּבְעָם (ג),

[א]מימרא דרבא י ע״ב. [ב]הרא״ש שם (פרק ב סימן כג). [ג]מעובדא דרבינא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בין לקנות בין למכור – כי המסחר גורם טרחה הן למוכר והן לקונה. והסיבה שאסרו זאת חכמים בצורה גורפת, ולא התירו אפילו מסחר מועט הוא משום שקשה לתת גבול ברור.

(ב) בפרעון חובו כדי להשתכר – כלומר נתן כסף ללוה, ולא ביקש כסף בחזרה אלא סחורה, כי חפץ לסחור ולהרויח.

(ג) אינו יכול לילך ולתובעם – אף שבסעיף הבא נראה כי מותר לתבוע החזר הלוואה, במקרה זה הדבר אסור, כי יצירתו של חוב זה נבע מן המסחר.

1. כלשון הרמב״ם בהלכות שבת (פרק כג דין יב) ״וכן אסור לקנות ולמכור ולשכור ולהשכיר, גזירה שמא יכתוב״.

אלא אם כן אינם מצויים אחר המועד דהוה ליה דבר האבד אם לא ילך בחול המועד למקומם ויתבעם (ד). הגה: מיהו אם מזדמן לו ריוח מרובה במועד, יכול למכור בְּצִנְעָה (ה); ויוציא לשמחת יום טוב יותר ממה שהיה דעתו להוציא (ו) (ב"י).

סעיף ב

[ד]**מי שהלוה לחבירו מעות, מותר לתבעו בחול המועד לגבות מעותיו (ז);** [ה]**ואין צריך לומר שמותר לגבות חובו מן האנס**[2] **(ח).**

[ד]הרא"ש שם סימן כד, בשם תשובת ר"י בשם רבינו תם. [ה]הגהות אשרי שם בשם רש"י והרב המגיד (פ"ז הכ"ב).

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) ויתבעם – באופן זה מותר, כשאר דבר האבד.

(ה) יכול למכור בְּצִנְעָה – לדעת רמ"א, מניעת ריוח גדול חשובה הפסד, ויש להקל למכור בְּצִנְעָה. גם הספרדים יכולים לסמוך על קולה זו[3].

(ו) ממה שהיה דעתו להוציא – קולא הלכתית זו אינה מוסכמת לגמרי, אבל אם יוציא חלק הריוח על צרכי המועד, ניתן להגדיר זאת כעושה מלאכה לצורך המועד ומותר.

(ז) לגבות מעותיו – כי עיסוק בסחורה במסחר הוא שנאסר, ולא גביית החזר חוב שנוצר בהלוואה. והביא זאת המחבר, כדי לשלול דעות המשוות בין הלוואה לסחורה.

(ח) חובו מן האנס – האנס הוא אלים לא הגון ולא ישר, ואם נפתחת בפניו הזדמנות לגבות חובו מאדם כזה, ודאי מותר, שאם לא כן, לא ישוב לזכות בממונו.

---

2. יש גורסים עובד כוכבים ומזלות או גוי, אבל הכוונה בכולן אחת.

3. כי כך פסק המחבר בבית יוסף. הביאו הכף החיים להלכה באות י"ד.

סעיף ג

מכר לחבירו פרקמטיא קודם מועד, [ו]יש מי שאוסר לתבוע דמיה במועד **(ט)** אלא אם כן יהא הלוקח אדם שאינו מצוי במקום המוכר ונזדמן לו בחול המועד, דהוי כדבר האבד **(י)**; [ז]ולי נראה שכיון שזקף עליו המעות בחובו **(יא)** קודם המועד הוה ליה כהלואה, ומותר לגבות ממנו בחול המועד, אפילו הוא אדם שמצוי במקום המוכר **(יב)**. הגה: וכן מותר לקבול במשפט **(יג)** בשביל חובותיו המותרים לתבוע **(יד)** (מרדכי ס״פ מי שהפך); וכן מותר לעשות זקיפה עם חובותיו במועד, כדי להבטיחן דכל זה בכלל דבר האבד, ושרי (המגיד פ״ז ונ״י פרקא קמא דמ״ק).

[ו]טור. [ז]ב״י (ד״ה ונראה) לדעת ר״ת.

סעיף ד

[ח]אם יש לו סחורה שאם לא ימכרנה עתה יפסיד מהקרן **(טו)**,

[ח]מימרא דרבי יוסי בר אבין שם והרא״ש שם סימן כג מהנך דמייתי שם ומן הירושלמי פרק ב ה״ג.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) שאוסר לתבוע דמיה במועד – כי הכסף ניתן תמורת סחורה. וכתב זאת בשם ״יש אוסרים״, כי מיד בהמשך מציג את שיטתו המקלה.

(י) דהוי כדבר האבד – ובזה מותר.

(יא) שזקף עליו המעות בחובו – כלומר שהעסקה נגמרה, ונשאר לקונה חוב ממוני.

(יב) אפילו הוא אדם שמצוי במקום המוכר – ויוכל לגבות אחר המועד. עדיין מותר, כי הואיל ונמסרה הסחורה לקונה לפני החג, אין כאן מסחר אלא חוב ממוני. והלכה כדעה זו.

(יג) מותר לקבול במשפט – כלומר לתבוע את החייב בבית משפט.

(יד) בשביל חובותיו המותרים לתבוע – כי במקרה והחייב גוררו למשפט, אפשר להחשיב חוב זה כנתון לסיכון, וקיים חשש הפסד.

(טו) יפסיד מהקרן – כלומר יוכרח למכור סחורה במחיר נמוך ממה ששילם

מותר למכרה (טז); אבל אם לא יפסיד מהקרן, לא (יז). [ט]**ומכל מקום אם הוא בענין שאם ימכרנה עתה יהיו לו מעות בריוח ויוציא יותר לשמחת יום טוב, מותר למכור (יח);** [י]**ונראה לי שלא נאמרו דברים הללו אלא במי שיש לו מעות מועטים וחם עליהם מלהוציא כל כך לשמחת יום טוב. וְאִלּוּ היו לו מעות בריוח היה מוציא יותר; אבל מי שיש לו מעות בריוח להוציא לשמחת יום טוב ככל אשר יתאוה, ואין בדעתו להוציא כל כך, לא נתיר לו למכור כדי שיוציא יותר (יט).**

[ט]הרא"ש שם מהירושלמי בעובדא דרבי אושעיא ועובדא דרב יונה. [י]בית יוסף (ד"ה ואם אין) ושכן נראה מהמרדכי פ"ק דמועד קטן (סי' תתמו) ומדברי הרמב"ם (שם).

סעיף ה

אם הוא דבר שאינו מצוי תמיד לאחר המועד, [כ]**כגון ספינות או שיירות שבאו, או שהם מבקשים לצאת, ומכרו בזול או לקחו ביוקר, מותר לקנות ולמכור** [ל]**אפילו שלא לצורך תשמישו אלא לעשות סחורה וּלְהִשְׁתַּכֵּר (כ); והוא הדין לירידים הקבועים מזמן**

[כ]ירושלמי (שם) והביאו הרא"ש שם (סי' יז) והרמב"ם בפרק ז מהלכות יום טוב (שם). [ל]טור לדעת אביו הרא"ש וכן דעת הרב המגיד שם (ד"ה אין עושין) לדעת רמב"ם ושכן כתב הראב"ד וקצת מפרשים. וכתב הבית יוסף (ד"ה וכן אם) שכן נראה גם כן בדברי הרי"ף (ו ע"א) והגאונים.

בקנייתה.

(טז) מותר למכרה – ככל דבר האבד.

(יז) אם לא יפסיד מהקרן, לא – כי מניעת ריוח אינה מוגדרת הפסד.

(יח) מותר למכור – כי אז המכירה נחשבת צורך המועד.

(יט) כדי שיוציא יותר – כיון שכבר יש בידו מעות, ואינו זקוק לכסף עבור המועד, לכן זו הערמה.

(כ) לעשות סחורה וּלְהִשְׁתַּכֵּר – המבקש להרויח במסחר צריך לקנות בזול

לזמן (כא) **(ואפילו מעיר לעיר מותר ליסע בכהאי גונא (כב))** (דברי עצמו); [מ]**אבל מקומות שיש להם יום השוק יום אחד בשבוע, אינו מותר למכור ולקנות ביום השוק שבתוך המועד, שאין זה דבר האבד, שאם אינו נמכר ביום השוק שבתוך המועד יִמָּכֵר ביום השוק שלאחר המועד (כג).** הגה: **וְתַגָּר שקונה מזה ומוכר לזה וחוזר וקונה ומוכר, מותר, דהוי דבר האבד (כד)** (כל בו).

[מ] ראו"ש (פ"א סימן כג) וכמו שפירש הב"י (שם) וכן כתב בתשובותיו (כלל כג סימן ה).

שולחן ערוך כפשוטו

ולמכור ביוקר. ואם אחר המועד לא יוכל לקנות במחיר נמוך, אין כאן רק מניעת ריוח צדדית ותו לא, אלא ביטול עיקר המסחר, לכן זה נחשב דבר האבד.

(כא) לירידים הקבועים מזמן לזמן – קניית ומכירת רוב רובה של הסחורה נעשתה בירידים אלה, לכן העדרות מהם תוגדר "דבר האבד", מחמת הפגיעה המהותית בעסק.

(כב) מותר ליסע בכהאי גונא – כי זה, כאמור, דבר האבד.

(כג) ביום השוק שלאחר המועד – אין כאן איבוד מוחלט של ריוח אלא דחייתו לאחר המועד.

(כד) דהוי דבר האבד – רווחיו של תגר זה נובעים מעסקאות הנעשות על בסיס יומי. ואם ישבות מספר ימים, יפסיד את הריוח הצפוי לו מהם, לכן זה מוגדר דבר האבד.

ואין דין התגר דומה לדין החנווני שקונה ולא מוכר מיד, כי סחורה שלא נמכרה היום, ודאי תימכר ביום אחר[4].

איני יודע אם המחבר מודה לסברא זו. אבל למעשה, אם ההימנעות מעבודה תפגע בכושר ההשתכרות, מותר לסחור בחול המועד, גם עבור בני ספרד.

---

4. מוסבר על פי כף החיים אות מ'.

סעיף ו

[נ]מציאה, אסור לטרוח ולחפש עליה; כגון נהר שהציף דגים על שפתו, אסור לאספם כדי לכבשם **(כה)**, אלא אם כן יהיו ראויים לאכול מהם במועד **(כו)**.

[נ]ציינתיו לעיל סימן תקל"ג סעיף ד (אות ז).

סעיף ז

המלוה את חבירו על חפץ או על סחורה על תנאי שאם לא יפרע לו לסוף שמונה ימים שיהא קנוי לו **(כז)**, [ס]יש מתירים **(כח)** [ע]ויש אוסרים **(כט)**.

[ס]טור בשמם. [ע]שם לדעת הטור וכן כתב בהגהות אשרי פרק קמא דמועד קטן (סימן כד).

שולחן ערוך כפשוטו

(כה) אסור לאספם כדי לכבשם – מניעה מאסיפת דגים וכדומה אינה דבר אבד, אלא מניעת ריוח.

(כו) לאכול מהם במועד – במקרה זה נחשבת טרחת אסיפתם צורך המועד.

(כז) שיהא קנוי לו – כלומר, אדם נתן הלוואה, וקיבל תמורתה חפץ או סחורה. וסוכם, שאחר שמונה ימים, אם החוב לא שולם, הסחורה או החפץ יהיו של המלוה.

(כח) יש מתירים – כי לא קנה דבר במועד. ורק בתום שמונה ימים יתברר אם זו הייתה הלוואה, או עיסקה.

(כט) ויש אוסרים – כי יש כאן פתח להערים על האיסור. שהרי זו סחורה לכל דבר, אלא שבמקום לכנות את מתן הכסף כתשלום, הוא קרוי הלוואה. וקבלת הסחורה נקראת ערבות להלוואה. והלכה כדיעה זו.

סעיף ח

[פ]**אנס (ל) שפרע לישראל יין בחובו (לא), מותר לקבלו ממנו, דכמציל מידו דמי (לב).**

[פ]הרא״ש בפרק ב׳ דמועד קטן (סימן כד).

סעיף ט

[צ]**מי שצריך לקנות יין בעת הבציר לצורך שתיית כל השנה ואם יעבור המועד לא ימצא כמו שמוצא עתה (לג), דבר האבד הוא (לד); ומותר לקנות ולתקן החביות ולזפותן (לה), ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד (לו), [ק]אבל יותר מכדי צורך שתייתו, לא יקנה (לז).**

הגה: ואם הוא דבר שאינו מצוי אחר כך להרויח בו, מותר (לח) (ב״י).

[צ]גם זה שם. [ק]טור.

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) אנס – אדם אלים ולא ישר.

(לא) בחובו – כלומר אינו משלם את חובו בכסף אלא בסחורה. מותר לקבלה, למרות שזה נראה כסחורה בחול המועד.

(לב) דכמציל מידו דמי – ומותר ככל דבר האבד.

(לג) לא ימצא כמו שמוצא עתה – כי המחיר יתייקר אחר המועד.

(לד) דבר האבד הוא – כי המשלם ביוקר מאבד ומחסר את ממונו.

(לה) ולזפותן – בזמנם היו מזפתים את חביות העץ מפעם לפעם, למניעת בליעת כמויות רבות של יין בדפנות החבית. אולם בימינו לא שייך דבר זה.

(לו) שלא יכוין מלאכתו במועד – אם החביות בידו לא ישתהה, אלא ימהר לזפתן קודם החג.

(לז) לא יקנה – קניית יין בחול המועד הותרה רק לצרכי שתיית כל השנה, ולא לצורך המסחר של כל השנה, כי אף שעתה מחירו זול, מסתבר שבמהלך השנה ימצא הזדמנויות לקנות בזול.

(לח) מותר – כי מציאות כזו מהוה פגיעה ממשית בכושר ההשתכרות, לכן היא נחשבת דבר האבד. ונראה שבשעת הצורך גם ספרדים יכולים לסמוך על

סעיף י

[ר]מוכרי תבלין או ירק וכל דבר שאינו מתקיים, פותחין ומוכרים כדרכם בפרהסיא, שהכל יודעין שהם לצורך המועד **(לט)**.

[ר]מהא דרב יהודא שם במועד קטן (יג ע"ב).

סעיף יא

[ש]מוכרי פירות **(מ)**, כסות וכלים **(מא)** מוכרין בְּצִנְעָה לצורך המועד **(מב)**. [ת]כיצד, אם היתה החנות פתוחה לְזָוִית או למבוי **(מג)**, פותח כדרכו **(מד)**; ואם היתה פתוחה לרשות הרבים **(מה)**, פותח אחת ונועל אחת **(מו)**; [א]וערב יום טוב האחרון של חג הסוכות מוציא

[ש]משנה שם יג ע"ב. [ת]ברייתא שם. [א]שם בברייתא כפירוש הרמב"ם.

קולא זו.

(לט) לצורך המועד – עשייה לצרכי אכילה במועד מותרת אפילו בפרהסיה, כי אין בזה שום זלזול בקדושת המועד, אלא אדרבה, זהו כבודו. על כן נהגו, בחלק משעות היום, לפתוח חנויות ומכולות לממכר מצרכי מזון.

(מ) מוכרי פירות – הפירות אינם ממהרים להתקלקל, וניתן לרכשם קודם החג.

(מא) כסות וכלים – דברים שאפשר לקנות קודם המועד.

(מב) בְּצִנְעָה לצורך המועד – מכירתם מותרת כי יש בהם צורך. אבל כיון שניתן לקנותם לפני החג, הגבילום חכמים למכירה בְּצִנְעָה. למעשה, אין לקנות בגדים בחול המועד, אלא אם כן יש צורך בבגד זה לימות החג.

(מג) למבוי – בו אין ריבוי הולכים ושבים.

(מד) פותח כדרכו – כי מוכר לצורך המועד.

(מה) לרשות הרבים – שם המכירה מפורסמת וגלויה לעין כל.

(מו) פותח אחת ונועל אחת – להראות שאינו מוכר אלא לצורכים זאת במועד.

ומעטר את השוק בפירות, בשביל כבוד יום טוב **(מז)** (ומותר לקנות לצורך יום טוב שני של יום טוב האחרון) **(מח)** (טור והרא״ש).

סעיף יב

[ב]אין לוקחים בתים ואבנים עבדים ובהמה [אלא] לצורך המועד **(מט)**, או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל **(נ)**, [ג]או לצורך הַשָּׂכִיר שמוליך הדברים הַנִּקְנִים, שאין לו מה יאכל **(נא)**. הגה: ודוקא הני דאיכא פרסום בקנייתן וְאַוְשֵׁי מילתא, אבל שאר כלים נהגו לקנותן בְּצִנְעָה **(נב)** (המגיד).

[ב]משנה שם. [ג]הגהת אשרי שם (סימן יח).

שולחן ערוך כפשוטו

(מז) בשביל כבוד יום טוב – כי יש מצוה להרבות בכבודו.

(מח) של יום טוב האחרון – אם כי נחשב יום זה ״יום חול״ מן התורה, בקשו חכמים למנוע זלזול ביום טוב האחרון, לכן עשו הכל כדי שינהגו בקדושת שני הימים באופן שוה. וזה מוסכם על המחבר.

(מט) אלא לצורך המועד – כלומר, הותר רק לזקוק למגורים במועד או לסיוע העבד בחג. כמו כן, מותר לקנות קרקע בארץ ישראל מאינו יהודי לקיום מצות ישוב הארץ.

(נ) המוכר שאין לו מה יאכל – כבר למדנו כי הותר לאדם שפרנסתו דלה מאד, לעסוק בכל מלאכה שתכניס לו כסף, כי כל ריוח שיכנס לכיסו, יופנה תיכף להוצאה הכרחית.

(נא) שאין לו מה יאכל – לא רק למוכר התירו זאת, אלא לכל אדם הקשור לביצוע העסקה ומרוויח ממנה, כגון מתווך וכדומה.

(נב) לקנותן בצנעא – תרגום: האיסור לקנות נאמר בדברים אלה שקנייתן מתפרסמת לכל, אבל שאר כלים נהגו לקנות בְּצִנְעָה. וכוונת הרמ״א, שהמסחר נאסר כדי לגרום לחנויות לסגור את שעריהן, אבל הקניה בְּצִנְעָה לא נאסרה.

סעיף יג

[ד]להלוות לכותי **(נג)** בריבית לאותם שרגילים ללוות ממנו **(נד)**, מותר משום דהוי דבר האבד **(נה)**; ולאותם שאינם רגילין ללוות **(נו)**, גם כן מותר **(נז)**, והוא שיקחו רבית של שבוע ראשון ויוציאנו בשמחת יום טוב **(נח)**. הגה: ומותר ליקח ערבות במועד **(נט)** על הלואה שיעשה אחר המועד **(ס)** (הגהות אשירי פ"א סי' כד).

[ד]טור בשם אביו הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

ואולם המחבר לא קיבל היתר זה[5].

(נג) לכותי – הכוונה לגוי.

(נד) שרגילים ללוות ממנו – הלקוח הרגיל שלו.

(נה) דהוי דבר האבד – אם היהודי שתמיד נותן לו הלוואה ישתמט במועד ולא ילווה לו, יבקש הנכרי הלוואה מאדם אחר, וזה הראשון יאבד את לקוחו, על כן זה דבר אבד. מיד בהמשך נלמד, כי ההיתר ניתן רק למי שמלוה בביתו, אבל הלוואות הניתנות בבנק לא הותרו.

(נו) שאינם רגילין ללוות – שאינם לקוחותיו.

(נז) מותר – כי אם לקוח שאינו מקבל שירות אינו חוזר, ועבור המלוה נחשב איבוד הלקוח כדבר אבד. אמנם הואיל ואין כאן הפסד גדול, ההיתר מצומצם, כפי שהמחבר מסביר מיד.

(נח) בשמחת יום טוב – כי הלוואה שרווחיה משמשים לחג, נעשתה לצורך המועד.

(נט) ליקח ערבות במועד – מותר ליטול במועד חפץ בעל ערך, ממבקש ההלואה, כמשכון תמורת ההלוואה.

(ס) שיעשה אחר המועד – אם יסרב ליטול חפץ מהלווה כמשכון, ילך זה למלווה אחר, לכן דומה המקרה לדבר האבד.

---

5. חלק מן הפוסקים האשכנזים גם הם לא קיבלו היתר זה. והבאר היטב הסביר שלכן כתב הרמ"א "נוהגין", כי נהגו כך למרות שזה נגד הדין. אמנם קשה לקבל דבריו, כי דרך הרמ"א בכל מקום שכותב מהו מנהג אשכנז, לכתוב בצורה זו. וכמובן, אפשר לסמוך על הרמ"א.

סעיף יד

[ה]הלואה דשולחנות בקביעות וחילוף (סא), אסור (סב).

[ה]תוספות בפרק קמא דמועד קטן (י ע"ב ד"ה פרקמטיא).

שולחן ערוך כפשוטו

(סא) דשולחנות בקביעות וחילוף – השולחנות הם מקום מיועד לעסקאות ממון והחלפת כספים, כחנות או בנק.

(סב) אסור – כי זה ממש מסחר ועסקים, האסורים בחול המועד[6].

6. כמבואר בסעיף א' של סימן זה.

סימן תק״מ
דיני בנין וסתירה בחוה״מ, ובו ח׳ סעיפים.

הבניה היא מן המלאכות החמורות שנאסרו בחול המועד, כי נועדו ימים אלה למנוחה ולא לטרחה. מה גם שבדרך כלל אין צורך לבנות דווקא בחול המועד, לכן אסרו חכמים אפילו בניה מועטה ביותר. עם זאת, גם בענין זה הותרו פעולות רבות, כפי שנלמד, בעזרת השם, בסימן זה.

סעיף א

[א]בנין, אפילו כל שהוא, אסור (א); [ב]ואם נפרץ גדר גִּנָּתוֹ (ב) (או כותל חצירו שבינו לחבירו) **(ג)** (מרדכי פ״ק דמ״ק והגהות מיימוני פ״ח), **בונהו מעשה הדיוט [ג]דהיינו שמניח אבנים זו על זו ואינו טח בטיט (ד); [ד]או גודר אותו בקנים וגוֹמֶא (ה) וכיוצא בהם. וכן אם עשה [ה]מעקה לגג, בונה אותו מעשה הדיוט; אבל [ו]כותל חצר הסמוך לרשות**

[א]ממשמעות הגמרא דמועד קטן ז ע״א. [ב]משנה שם ז. [ג]ברייתא שם. [ד]אוקימתא דרב יוסף שם. [ה]משנה שם יא ע״א. [ו]אוקימתא דרב יוסף ובריתא שם (ז.) ומימרא דרב חסדא שם ז.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אפילו כל שהוא אסור – מלאכת הבניה היא אב מלאכה, כי במלאכה זו נעשה פיתוח העולם. ובשבת חייבים אפילו אם בונים מעט מאד, בשונה משאר מלאכות. וגם בחול המועד, נאסרה כל פעולת בניה אף שאין בה טרחה.

(ב) נפרץ גדר גִּנָּתוֹ – וקיים חשש שמא יכנסו אנשים לגינתו, ויגרמו לאיזה הפסד.

(ג) כותל חצירו שבינו לחבירו – ומבקש לשמור על פרטיותו.

(ד) ואינו טח בטיט – בניה ממש אסורה, אבל בניה עראית, ללא טיט, מותרת. כי עלול להגרם לו הפסד, אם יכנסו לגינתו, או יפגעו בפרטיותו.

(ה) וגוֹמֶא – צמח הגדל על גדות נחלים, מענפיו ניתן להכין גדר ארעית.

הרבים שנפל (ו), בונהו כדרכו (ז); [ז]**ואם היה נוטה ליפול, סותרו מפני הסכנה ובונה כדרכו (ח). הגה: ואפילו אינו נוטה רק לחצר או למבוי, מותר לסתרו מפני הסכנה ולחזור ולבנותו; וכן בשאר דברים דאיכא למיחש לסכנה, בונה וסותרו כדרכו (ט)** (בית יוסף בשם רבינו ירוחם בנ"י).

[ז]ברייתא שם וכגירסת הראב"ד ושארי פוסקים דלא גרסי לרשות הרבים.

סעיף ב

[ח]**מותר ליטול גבשושית שבבית (י).**

[ח]פסקי תוספות פרק קמא דמו"ק אות כח וסמ"ג וסמ"ק ושאר פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) שנפל – ועל כן אין בזה זלזול בחול המועד, כי נפל במועד, ולא יכל לתקן לפני המועד.

(ז) בונהו כדרכו – ככל דבר האבד, שהרי אם לא יבנהו, עלולים גנבים ליטול את רכושו.

(ח) סותרו מפני הסכנה ובונה כדרכו – כאן למדים אנו כי לצורך מניעת אסון הותרה עשיית מלאכה. ואף שלמניעת הסכנה אין צורך לבנותו מחדש אלא די בהריסת הקיר הרעוע, עם זאת הבינו חכמים כי אם לא תותר הבניה, גם הריסת הקיר לא תבוצע, וזה יסכן בני אדם.

(ט) בונה וסותרו כדרכו – ההסבר שמוסיף הרמ"א בדבריו הוא, לבל נטעה ונחשוב כי הותרה סתירת הקיר דווקא אם הוא מעמיד בסכנה את בני רשות הרבים, כי רק אז, כביכול, נחשבת סתירתו כצורך הרבים, אלא ההיתר ניתן משום סכנה, וההריסה מותרת בכל מקום שיש בני אדם.

(י) גבשושית שבבית – בתים רבים בזמנם לא רוצפו ברצפות, אלא האדמה החשופה היתה ריצפת הבית. מידי פעם ארע שחלק מן העפר נתגבש לתל קטן, וכשסודר הבית שוטח תל זה בלא כל טרחה. אמנם בשבת קדש אסור לעשות כן, כי זו מלאכת בונה. אבל בחול המועד מותר, כי אין בזה כל טרחה, ויש בזה צורך המועד, שיוכל להלך בביתו בצורה תקינה.

סעיף ג

ט**סדקים שבגג, מותר לסתמן ביד וברגל (יא), אבל לא בכלי אומנות (יב).**

ט משנה שם יא ע"א.

סעיף ד

י**ציר הדלת, והמפתח, (והמנעול) (יג)** (גמרא), *)**והצנור (יד), והקורה (טו)** כ**בין שהם של עץ בין שהם של ברזל שנשברו** ל**אפילו מערב יום טוב, יכול לתקנם בלא שינוי מפני שזה הפסד גדול הוא, שאם יניח הפתח פתוח ודלתות שבורות נמצא מאבד כל מה שבבית (טז), (ולכן מותר, ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד (יז))** (רבינו ירוחם).

י שם במשנה. *)(פירוש הוא חור שבאסקופה התחתונה שמחזק בו הדלת). כ ממשמעות הגמרא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) לסתמן ביד וברגל – כדי למנוע רטיבות והפסד.

(יב) לא בכלי אומנות – כי הטרחה הכרוכה בזה גדולה יותר, ופוגעת בקדושת חול המועד. לכן יסתפק, לעת עתה, בתיקון ארעי. אבל אם לא ניתן לתקן בצורה ארעית, ויש חשש לנזק מהותי, מותר לתקן בצורה רגילה, כהיתר הניתן לכל דבר האבד[1].

(יג) והמנעול – זהו הסבר המילה מפתח.

(יד) והצנור – זהו חור בסף הדלת, שבזמנם סייע לנעילת הדלת.

(טו) והקורה – המשקוף, עליו הדלת נטרקת.

(טז) מאבד כל מה שבבית – חפצים אלה כולם מרכיבים את מערכת הכניסה לבית, ובהעדרם הנעילה בלתי אפשרית, והגנבים יכולים לפרוץ בנקל. ומחמת החשש להפסד, הותר לתקנם, ככל דבר האבד.

(יז) ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד – כפי שכבר ראינו, שאין היתר לבצע

---

1. כף החיים אות י.

סעיף ה

[מ]מותר לבנות, מעשה הדיוט, אֲבוּס שתאכל בו הבהמה (יח).

[מ]מהא דרבי יהודה שם י (ע״ב) וכפירוש הטור בשם אביו הרא״ש והרב המגיד (פ״ח הט״ו).

סעיף ו

[נ]מותר לבנות, מעשה הדיוט, אצטבא (יט) לישב או לישן עליה (כ).

[נ]מהא דרבא (שם).

סעיף ז

(כא) [ס]תנור וכיריים שאפשר שייבשו ויאפה בהם במועד, עושין (כב); ואם לאו, אין עושין אותם (והוא הדין עֲשִׁיַּת קְדֵרוֹת וְאִלְפָּסִין שָׁרֵי

[ס]שם יא ע״א מהא דרבי יהודה. [ע]משנה י ע״א וכפירוש רמב״ם בפרק ח הי״ג.

שולחן ערוך כפשוטו

במועד מלאכה שביצועה התאפשר לפני כן[2].

(יח) אֲבוּס שתאכל בו הבהמה – האדם אחראי על האכלת בהמותיו. ואם אין לו אבוס, מסיבה כלשהי, מותר לבנותו בחול המועד באופן ארעי.

(יט) אצטבא – משטח ישיבה או שכיבה, כעין ספסל.

(כ) לישב או לישן עליה – אם יש לו צורך בזה במועד, כי מעשה הדיוט הותר לצורך המועד.

(כא) הקדמה לסעיף – סעיף זה ושאחריו אינם מעשיים כלל, כי הם עוסקים במציאות שכבר חלפה מן העולם. תנורי זמנם לא נקנו מן היצרנים אלא יוצרו בבית. ואם במהלך המועד נדרש לו תנור, רשאי לייצרו. הייצור נעשה מחומר רך, אותו גיבשו לצורה תנור, ואחר כך הניחוהו לייבוש. וכשיבש יכלו להשתמש בו.

(כב) עושין – אם חומר התנור כבר יבש, מותר. כי אפשר להשתמש בו במועד עצמו, ואם כן זה צורך המועד.

---

2. ורק הכנת מאכלים הותרה, הגם שזו התאפשרה קודם החג.

בְּכָהֲאי גַּוְנָא) (נ״י ספ״ק דמ״ק והמגיד פ״ח); **ובין כך ובין כך (כג)** [ע]**בונים על חרם של תנור ועל הכירה הטפילה שלהם (כד).**

סעיף ח

[פ]**נוקרים את הרחיים (כה),** [צ]**ופותחים להם עין** (פירוש נקב שעושים באמצע הרחיים) **(כו),** ומעמידים אותם **(כז);** [ק]**ובונים אמת המים של רחיים (כח),** וקוצצים צפרני החמור של רחיים. הגה: ומותר לחדד

[פ]משנה שם וכתנא קמא וכדמפרשי רב יהודה ורב יחיאל בגמרא שם. [צ]רמב״ם שם. [ק]מימרא דרבי יהודה שם ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) ובין כך ובין כך – עשיית הטפילה היא חומר נוסף הטפל לתנור, כגון טיט שמטייחים על גביו, ותפקידו לשמר את חום התנור. וגם אם יש ספק אם יתייבש בתוך המועד, מותר לעשותו.

(כד) ועל הכירה הטפילה שלהם – ואף אם הטיט לא יתייבש, הוא עדיין מסייע בשמירת חום התנור, אף אם אין זאת בצורה מושלמת. ועל כן זה נקרא צורך המועד ומותר. מכאן יש להוכיח שאם נשבר חלון בזמן שמזג האויר קריר, מותר לתקנו במועד.

(כה) נוקרים את הרחיים – הניקור הוא יצירת יכולת שפשוף וחיספוס על פני האבן הטוחנת, כי רק כך החיטים נתפסים באבן ונטחנים. הטחינה היא צורך המועד, על כן היא מותרת, וניקור הרחיים נעשה כדי שיוכלו לטחון כראוי.

(כו) נקב שעושים באמצע הרחיים – אבני הרחיים המה אבנים בצורת גלגל, ובאמצע האבן חופרים נקב, לצורך הרכבתם יחד, ופעילות מיטבית.

(כז) ומעמידים אותם – סידורם במיקום המיוחד להם, לצורך הפעלתם בצורה יעילה.

(כח) אמת המים של רחיים – אם הריחיים מופעלים באמצעות מים זורמים.

סכין במועד (כט); וסכין שנשבר במועד מותר לעשות אחרת (ל) (המגיד פ״ח).

שולחן ערוך כפשוטו

(כט) לחדד סכין במועד – אף שפעולה זו היא מלאכת תיקון כלי, הדבר מותר לצורך המועד.

(ל) מותר לעשות אחרת – כל הפעולות לטובת הכלים הנזכרים נעשים לצורך המועד. אבל כאמור, אין להם שייכות לזמננו.

סימן תקמ״א
דיני אריגה בחול המועד, ובו ה׳ סעיפים.

בסימן זה הובאו דוגמאות רבות לכלל המתיר פעולות לצורך המועד, שאינן קשורות בהכנת מאכלים. אלא שההיתר תלוי בקיום אחד משני תנאים, מעשה הדיוט, או עשייה בשינוי. הגבלה זו מצמצמת את אפשרויות הפעולה בחול המועד, ומזרזת את הקדמת הפעולות לפני החג.

סעיף א

[א]מותר לעשות מצודות דגים מֵעֲרָבָה שהוא מעשה הדיוט, אבל לא הארוגים מחוטים שהוא מעשה אומן (א). הגה: ומותר לתקן הפתילות (ב) לְנֵרוֹת בחול המועד, דמעשה הדיוט הוא (נ״י פ׳ אלו מגלחין ור׳ ירוחם נ״ד ח״ה וב״י).

[א]מימרא דרב מועד קטן יא ע״א.

סעיף ב

[ב]מסרגין (ג) (פירוש, הוא כעין האריגה, אלא שבסריגה יש ריוח מה בין חוט לחוט)

[ב]משנה שם ח ע״ב וכתנא קמא שם בגמרא י ע״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שהוא מעשה אומן – מדובר שזקוק למצודות לצורך צידת דגים עבור המועד. מעשה הדיוט הותר, ולא מעשה אומן. כי האומן עושה מלאכה חשובה, ולצורך הכנת מצודה לשימוש מיידי, אין הכרח במלאכה חשובה כזו. על כן זה לא נחשב צורך המועד, ואסור.

(ב) ומותר לתקן הפתילות – אף שהכנת הפתילות אפשרית בהחלט לפני המועד. בכל אופן, אם לא הכינום, ויש בהם צורך, מותר להכינם במעשה הדיוט. ונראה שהמחבר מסכים לדין זה.

(ג) מסרגין – חלק מהמיטות בזמנם היו עשויות מסגרת וחבלים שנארגו שתי וערב.

המטות (ד), אבל אין מפשילין חבלים בתחלה (ה).

סעיף ג

[ג]מותר למעך בגדי פשתן בידים אחר הכיבוס, כדי ללבנן ולרככן (ו); [ד]אבל אין עושין קשרי בתי ידים (ז), מפני שהוא מעשה אומן (ומותר להחליק הבגדים עם הזכוכית כדרכן (ח) הואיל והוא לצורך המועד) (סמ״ק ורבינו ירוחם).

[ג]מימרא דרבא שם ע״ב וכפירוש רמב״ם פ״ח הי״ד וסמ״ג. [ד]שם.

סעיף ד

[ה]אסור לתקן מלבושיו ומנעליו הקרועים (ט); וכן אסור לומר לאינו

[ה]הרא״ש שם פ״א סי׳ יז ושארי פוסקים אהא דתנן הדיוט תופר כדרכו ח ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) המטות – אם זה צורך המועד, כגון שצריך לישון על מיטה זו, הוא או אורח.

(ה) אין מפשילין חבלים בתחלה – הפשלת חבלים פירושה יצירת חבלים, על ידי פיתול ומתיחת חוטים רבים. והיא נעשית כחלק מההכנות לסריגת מיטה. ולא הותרה כיון שהפעולה אינה נעשית לשימוש מיידי, וגם יש בה מעשה אומן, שלא הותר אף לצורך המועד.

(ו) כדי ללבנן ולרככן – מיעוך זה היו עושים בתקופתם, לאחר הכביסה, כדי שהבגדים ייראו יפה. ואף שהכביסה עצמה אסורה היתה, היו רגילים לעשות כן לפני הלבישה. וכיון שזה מעשה הדיוט לצורך המועד, לכן הותר למעך.

(ז) אין עושין קשרי בתי ידים – בזמנם נהגו לעשות קמטים בבגדים, כדי שייראו יפה. וכדי להצליח בעשיית הקמטים, שיעמדו כך ימים רבים, השתמשו במיומנות מיוחדת. ואסרו חכמים לעשות כן במועד, כי ניתן להכין זאת טרם החג.

(ח) להחליק הבגדים עם הזכוכית כדרכן – כלומר לגהץ. וזה מותר כי הוא מעשה הדיוט לצורך המועד. והמחבר אף הוא מתיר זאת.

(ט) מלבושיו ומנעליו הקרועים – כשלמרות הקרעים ניתן ללבשם, ומבקש

יהודי לתקנם (י) (מיהו על ידי שינוי שרי לתקנם קצת לצורך המועד **(יא)**) (רבי ירוחם).

סעיף ה

[1]**מי שצריך לו בגד במועד, אם היה הדיוט ואינו מהיר באותה מלאכה הרי זה עושה אותו כדרכו (יב); ואם היה אומן מהיר, הרי זה עושה אותה מעשה הדיוט, דהיינו שיעשה תפירות רחבות ותפירה אחת למעלה ואחת למטה, כשיני הכלב (יג).** הגה: וכל אדם

[1]לשון רמב"ם פרק ז' מהלכות יום טוב (ה"ה) ממשנה דלעיל ומגמרא שם.

לתקן כדי למנוע את המשך קריעתם. אבל כיון שאין זה אלא הפסד קטן, אסור. אמנם כאשר יש חשש שהקרעים יתרחבו מאד, וזה הפסד גדול, מותר לתקנם, ככל דבר האבד. כמו כן, אם לא שייך ללבשם בלי תיקון, והם נצרכים לו למועד, מותר לתקנם[1].

(י) אסור לומר לאינו יהודי לתקנם – שכן יש כלל, המובא להלן בסימן תקמ"ג, ולפיו, כל דבר שאסור ליהודי לעשות בחול המועד, גם מהנכרי אסור לבקש את עשייתו. על כן אין לתת בגדים לחייט נכרי שיתקנן במועד. וגם אין לתת את נעליו לתיקון אצל סנדלר נכרי.

(יא) שרי לתקנם קצת לצורך המועד – כי נצטרפו כאן שתי היתרים. הראשון, צורך המועד, והשני, שהתיקון מבוצע בשינוי, לכן מותר אף שאין זה ממש דבר האבד[2].

(יב) עושה אותו כדרכו – כי דרך תפירתו אינה מקצועית, וממילא יש כאן שינוי. וכשיש צורך המועד, והפעולה נעשית בשינוי, הדבר מותר.

(יג) כשיני הכלב – ביצוע התפירות עבור אדם שאינו בעל מלאכה, נחשב

---

1. קל וחומר מייצור בגדים בחול המועד, שאם הם נצרכים עבור המועד, מותר לייצרם, כמבואר להלן סעיף ה.

2. הסיבה שכתב הרמ"א "לתקנם קצת" כוונתו להסביר שהשינוי המדובר כאן מהותו תיקון לא מושלם, ועיין ביאור הלכה ד"ה שרי.

יחמיר על עצמו לתפור בשינוי זה (יד); ולא מהני לאומן לתפור על ידי שישנה באחיזת המחט בידו, אלא בעינן שינוי הניכר (טו) (תה״ד סימן פ״ז).

שולחן ערוך כפשוטו

שינוי, כי אינו יודע לתפור בצורה מיומנת. אבל אומן שתופר, צריך לוודא שלא תהא אריגתו מושלמת. כי ההיתר לתפור ניתן מכיון שיש בזה צורך המועד, ובשינוי.

(יד) לתפור בשינוי זה – כי חלק מן האנשים שאינם חייטים תופרים בצורה מקצועית.

(טו) בעינן שינוי הניכר – השינוי שנדרש צריך להיות ניכר בבגד, שייראה כי התפירה אינה מושלמת. וכפי שהסברנו בהקדמה, גזירה זו מוודאת שבימי המועד לא יתפרו אלא תפירות הכרחיות.

סימן תקמ״ב
שלא לעשות מלאכה לאחרים בחול המועד אלא בחנם, ובו ב׳ סעיפים.

עד כה למדנו אודות היתרים רבים, ובעיקר על היתר עשיית מלאכה בדבר האבד, ולצורך המועד. כעת, בסימן זה, נלמד כי היתרים אלה צומצמו.

סעיף א

[א]אפילו מלאכות המותרות אינם מותרות לעשותן אלא לעצמו או לאחרים בחנם; אבל בשכר, אסור (א). [ב]ומיהו אם אינו נותן לו שכר קצוב, אלא שאוכל עמו בשכרו, מותר. הגה: ודבר האבד מותר לעשות אפילו בשכר קצוב (ב) (כל בו).

[א]הרא״ש (פרק ב סימן ט) מהא דרב חמא דשרי לאבונגרי וכו׳ מועד קטן יב ע״א. [ב]שם בגמרא ופירוש רש״י (ד״ה שרשויי).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אבל בשכר אסור – כלומר כשקיים חשש להפסד, או שנדרשת פעולה לצורך המועד, ניתן לבצע, לצורך כך, את המלאכה בעצמו, על פי התנאים שהוצגו בסימנים הקודמים. אבל לא הותר לבקש מבעל מלאכה את ביצועם, כי במועד אין לבעל המלאכה כל צורך במלאכה זו, וגם אין בזה דבר האבד עבורו. ואם יסכים הפועל לעשות מלאכתו ללא תמורה, או תמורת תשלום סמלי כגון ארוחה, הוא רשאי לעשות כן. הגבלה זו צמצמה את מגוון המלאכות האפשריות בחול המועד.

(ב) אפילו בשכר קצוב – לדעת הרמ״א רק ההיתר שניתן לצורך המועד צומצם. אבל פעולות שהותרו לצורך מניעת הפסד, לא צומצם היתרם. וכמו שמותר להעסיק פועל שצריך לעבוד לפרנסתו, בכל סוג מלאכה, אף אם למעסיק אין צורך בפעולתו, כך פעולות שהותרו למניעת הפסד, שהוא ההיתר המרכזי בחול המועד, הותרו לכל אדם, אף אם הוא עצמו אינו מפסיד דבר.

סעיף ב

[ג]כל מלאכה מותר לעשותה על ידי פועל שאין לו מה יאכל, כדי שישתכר וירויח (ג).

[ג]שם יג ע"א בעיא ונפשטא.

שולחן ערוך כפשוטו

מהמחבר, שלא הביא דין זה, נראה, כי אינו מחלק בין צורך המועד לדבר האבד.

למעשה, גם אשכנזים וגם ספרדים ישתדלו לכתחילה להשתמש בפועל שאינו יהודי. אמנם בשעת הצורך, יכולים כולם לסמוך על הרמ"א[1].

(ג) כדי שישתכר וירויח – היתר זה רחב מאוד. וכל פועל שאין לו מה לאכול, כלומר שהכנסתו העיקרית אינה מכסה את כלל הוצאותיו[2], רשאי לבצע בחול המועד את כל המלאכות. וישתדל לעשות מלאכות אלה בצנעה[3].

---

1. הסיבה שכתבנו להקל גם לספרדים היא, כי בבית יוסף עצמו הביא שיטה זו, בסוף סימן תקל"ז. לכן אי אפשר לומר בצורה חד משמעית, שהוא חולק על הרמ"א. ואמנם מצד שני, יש מחברים הסוברים כי גם לבני אשכנז אין להתיר לכתחילה העסקת פועל יהודי בחג. על כן סתמנו, שלכתחילה הותר להעסיק דווקא פועלים אינם יהודים. ובדיעבד, אם אין אפשרות לשכור פועל לא יהודי, אפשר לסמוך על שיטת הרמ"א. ונראה שההיתר שנלמד בסימן תקמ"ד, והוא, צורך רבים, מותר גם אם הפועלים מקבלים שכר.

2. עיין כף החיים אות ט' שמביא מחלוקת בהגדרת פועל ש"אין לו מה יאכל".

3. כף החיים אות י'.

סימן תקמ"ג

דין מלאכה על ידי אינו יהודי בחול המועד, ובו ג' סעיפים.

בהלכות שבת ויום טוב למדנו כלל האוסר לבקש מאינו יהודי, עשיית מלאכה לצורך יהודי. כי האינו יהודי נחשב שלוחו של היהודי, והרי זה כאילו היהודי עשה את המלאכה. איסור זה הוא מדרבנן, ויש בו יוצאים מן הכלל. העיקרי שבהם הוא שהגוי יעשה מלאכה מדרבנן לצורך מצוה, או מלאכה מן התורה לצורך חולה.

היתרים אלה ודאי מותרים גם בחול המועד, אבל הכלל הוא שבחול המועד אין לבקש מנכרי ביצוע פעולות לצורך יהודי, שעל היהודי עצמו חל איסור לעשותם, כפי שיפורט בסימן.

בשבת וביום טוב, יש הבדל בין שכיר גוי העושה מלאכה, לבין קבלן. כי שכיר שעושה כן, הרי זה ברור מאד שיש לאסור, כי הוא פועל לטובת מעסיקו, ועל פי ההוראות שקיבל ממנו, ובזמן הנדרש ממנו, על כן ברור שנחשב שליח היהודי. אבל אינו יהודי שעובד בקבלנות, מעיקר הדין אין נחשב שליח, כי עובד לפרנסתו, והוא קובע לעצמו מתי וכיצד לעבוד. אלא שיש מלאכות, כגון בניה, שפועליהם היו בעיקר שכירים, לכן אסרו זאת חכמים גם בקבלנות, מחשש למראית עין.

סעיף א

[א]כל דבר שאסור לעשותו אסור לומר לאינו יהודי לעשותו (א).

[א]ברייתא מועד קטן יב ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אסור לומר לאינו יהודי לעשותו – שהרי זה הכלל, כפי שהסברנו בהקדמה. ובדיעבד אם עשה, מותר להשתמש במה שעשה[1].

---

1. כף החיים אות ה'.

סעיף ב

(ב) [ב]אינו יהודי שקבל מערב יום טוב לבנות ביתו של ישראל בקבלנות, אסור להניח לעשות בחול המועד, אף על פי שהוא חוץ לתחום **(ג)**; [ג]אבל אם נתן לו מלאכה בְּתָלוּשׁ קודם המועד, בקבלנות, לעשותה בתוך ביתו של אינו יהודי, מותר **(ד)**.

[ב]שם וכדאמר רב משרשיא. [ג]הרא״ש שם (פרק ב סימן ו) בשם הראב״ד והגהות מיימוני בשם סמ״ק.

סעיף ג

[ד]מותר ליתן לאינו יהודי מלאכה, בקבלנות או בשכיר יום, שֶׁיַּעֲשֶׂנָּה אחר המועד **(ה)**; ובלבד שלא ימדוד וישקול וימנה כדרך

[ד]ברייתא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף נקדים, כי בשבת אסור לתת לאינו יהודי עבודה בקבלנות, מחשש שהרואים לא ידעו שמדובר בקבלנות, ויחשדו שעובד כשכיר. אמנם אם מקום הבניה נמצא רחוק ממגורי היהודים, מותר. זו הכוונה שהבניה מצויה ״חוץ לתחום״. מלמדנו המחבר כאן, שלגבי חול המועד, לא הותרה העסקה בקבלנות, גם במקום רחוק.

(ג) אף על פי שהוא חוץ לתחום – בשבת מותרת העסקתם, אבל בחול המועד, כיון שהנסיעות מותרות, חוששים שיגיעו יהודים למקום, ויחשדו ביהודי שמפעיל עובדים בשכירות. בימינו, כיון שרובה ככולה של עבודות הבניה נעשים בקבלנות, מותר[2].

(ד) מותר – כי אין פה חשש של מראית עין.

(ה) שיעשנה אחר המועד – ראינו בסימן ש״ז, כי יש בשבת איסור לסכם עם נכרי על ביצוע עבודה עבור יהודי אחר השבת. מלמדנו סעיף זה, כי בחול המועד, לא החמירו בזה חכמים.

---

2. יביע אומר חלק ח, אורח חיים סימן כח.

שעושה בחול **(ו)**. הגה: ואף אם יעשה האינו יהודי אחר כך מלאכה, שרי, הואיל והתנה עמו לעשותה אחר המועד **(ז)** (מרדכי ריש פרק מי שהפך ובית יוסף ורבינו ירוחם).

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) כדרך שעושה בחול – כי יש בזה זלזול בקדושת המועד.
(ז) לעשותה אחר המועד – כלומר, הוא כבר העביר את העבודה לידי הקבלן, והקבלן הוא שהחליט על ביצוע העבודה במועד, לכן מותר[3].

3. לא ברור אם המחבר חולק על קולה זו, כי בבית יוסף הביא אותה ללא חולק.

סימן תקמ״ד
דין צרכי רבים בחול המועד, ובו ב׳ סעיפים.

ראינו בהקדמה להלכות חול המועד, כי כאשר יש צורך בביצוע פעולה שתועיל לרבים, כעניני בטיחות וכדומה, הדבר מותר. ואם יש בזה גם צורך לימי המועד עצמם, אין כל הגבלה בהיתר. אבל אם לא כן, ההיתר מוגבל לפעולות שאינן זקוקות לבעל מקצוע.

סעיף א

א**צרכי רבים מותר לעשותן בחול המועד (א), כגון לתקן הדרכים ולהסיר מהם המכשולות (ב); ולציין הקברות כדי שיזהרו מהם הכהנים (ג); ולתקן המקואות (ד).** הגה: ודוקא צרכי רבים כאלו, שהם

א משנה ריש מועד קטן ב ע״א ובריייתא ה ע״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) מותר לעשותן בחול המועד – מותר לשכור עובדים ולשלם את שכר עבודתם, גם כאשר לולי עבודה זו היתה פרנסתם מצויה ברווח[1].

(ב) ולהסיר מהם המכשולות – הכוונה לכל הנדרש לתיקון כבישים והסרת כל מפגע תעבורתי, וזה צורך מיידי, על כן מותר לבצע גם עבודה מקצועית ובפרהסיה. וחובה שלא לדחות פעולות אלה כלל וכלל, כי יש בזה גם חשש סכנה.

(ג) שיזהרו מהם הכהנים – מן התורה נאסר על הכהן לגעת בקבר. כחלק מאיסור המגע במת, או שהות במחיצת גופה תחת קורת גג אחת, כמו שלמדנו בפרשת אמור ״וְעַל כָּל נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא״ (ויקרא כא יא). על כן מחדש המחבר, שמותר לציין את מקום הקבר, כדי לסייע לכהן להימנע מטומאה בטעות. גם לצורך זה הותרה עבודה מקצועית, כי הצורך הוא מיידי.

(ד) ולתקן המקוואות – כדי שנשים יוכלו לטבול, על כן זה צורך הציבור. וכיון

---

1. ביאור הלכה צרכי רבים.

צריכים לגוף האדם, אבל שאר צרכי רבים כגון בנין בית הכנסת (ב״י בשם תשובת הרשב״א), **אסור לעשות במועד (ה); והוא הדין דלשאר צרכי מצוה אסור לעשות מלאכת אומן במועד (ו)** (ריב״ש סימן רכ״ו).

סעיף ב

[ב]**בורות ומעיינות של רבים שנפל בהם עפר ואבנים ונתקלקלו, מותר לתקנם** [ג]**ואפילו אין רבים צריכים להם עתה, כיון שאינו מעשה אומן (ז); אבל לחפור להם בורות מחדש, שהוא מעשה אומן, אם הרבים צריכים להם עתה מותר** [ד]**אפילו אם כוונו מלאכתן במועד, ואפילו בפרהסיא ובטירחא יתירתה (ח); ואם אין צריכים להם עתה, לא יעשו (ט).** [ה]**אבל בורות שיחין ומערות של**

[ב]שם במשנה. [ג]אוקימתא דרב יוחנן שם ה ע״א. [ד]הרא״ש שם בשם הראב״ד. [ה]שם ורמב״ם בפרק ח׳ מהלכות יום טוב ה״ד ממסקנת הגמרא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

שזה צורך מיידי, הותרה גם פעולה מקצועית.

(ה) אסור לעשות במועד – אף שזה צורך מצוה, אין בזה צורך מיידי. וזה מוסכם על המחבר.

(ו) מלאכת אומן במועד – מקווה, הגם שנעשה למצוה, נחשב גם צורך הגוף, כי באמצעותו יכול האיש להיות עם אשתו. גם בית מרחץ נחשב צורך הגוף, ומותר לתקנו. ובזמנינו מותר לבצע את הנדרש בבריכות וחדרי כושר, בהם הציבור מתאמן לצורך בריאותו.

(ז) שאינו מעשה אומן – כפי הכלל שראינו, שצרכי רבים כולם הותרו, כשאינם מעשה אומן, אפילו אם אינם צורך המועד.

(ח) ואפילו בפרהסיא ובטירחא יתירתה – שהרי הכלל הוא, אם התעורר צורך לביצוע פעולה גם לצורך המועד, וגם לצורך הרבים, הכל מותר.

(ט) לא יעשו – כי יצירת בור מצריכה מקצועיות ונסיון. אבל תיקון אינו אלא מעשה הדיוט, שאינו מנוסה, ומותר.

יחיד אסור לחפור אותם מחדש, ואפילו צריך להם עתה (י); ואם היו עשויים כבר, ונתקלקלו, אם צריך להם עתה מותר לתקנם (יא); ואם אין צריך להם עתה אסור לתקנם (יב), [ו]אבל מותר להמשיך מים לתוכן [ז]אפילו אין צריך להם עתה (יג).

[ו]ברייתא שם. [ז]הסכמת הפוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) ואפילו צריך להם עתה – כי ההיתר המורחב הוא ניתן דווקא לצורך רבים. ולא מדובר שאין לו מקור שתיה, כי אז יש בזה צורך המועד, ורשאי לבצע כל פעולה. אלא קיים מקור נוזלים, רק שהוא אינו חפץ בטרחה הכרוכה בשאיבתם, לכן רוצה לחפור בור. וכיון שזה מעשה אומן, וגם אין בזה הכרח למועד, הדבר אסור.

(יא) מותר לתקנם – במעשה הדיוט, כי לא מדובר בחפירה אלא בתיקון. ומותר אף ליחיד, כי זה צורך המועד.

(יב) אסור לתקנם – כי אין בזה צורך המועד וגם יש בזה טרחה.

(יג) אפילו אין צריך להם עתה – כי אין בהמשכת המים כל טרחה, על כן מותר. ובסיס ההיתר מורכב גם מכך שזה מעשה הדיוט, וגם שאין כל טרחה בדבר, ובזה מותר.

למעשה, אדם שנשבר לו ברז או ארע קלקול במקרר, רשאי לתקנו בעצמו, או שחברו יתקן לו בחינם. ואם זה דבר האבד, מותר לשלם לאינסטלטור או לחשמלאי.

סימן תקמ"ה
דיני כתיבה בחול המועד, ובו י"א סעיפים.

כתיבה היא אחת ממלאכות שבת, שגם בחול המועד נאסרה. כדי להבין את הסימן צריך להקדים שיש שני סוגי כתיבה, כתיבת מומחים, יפה ומוקפדת, הנחשבת "מעשה אומן". וכתיבת הדיוט, שאינה מוקפדת כל כך. המחבר יסביר מה ההבדל בינם בחול המועד. וגם יביא רבים מן ההיתרים שלמדנו, כדבר אבד, צורך המועד, צורך מצוה, צורך רבים, ומעשה הדיוט, כל אחד במקומו הוא.

סעיף א

[א]**אסור לכתוב בחול המועד (א); ואפילו להגיה אות אחת בספר, אסור (ב).** הגה: **ולצורך רבים יש אוסרים כל שאינו לצורך המועד (ג)** (ת"ה סימן פ"ה), **ויש מתירין (ד)** (כל בו וב"י). **ונהגו להקל בכתב שלנו שאינו מעשה** [א]משנה מועד קטן יח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אסור לכתוב בחול המועד – מלאכת הכתיבה בחול המועד לא נאסרה בצורה גורפת, אלא בעיקר, לדעת המחבר, בספרי תורה או בשטרות שונות, שכתיבתם מצריכה מיומנות וטרחה. הרמ"א הרחיב יותר את האיסור, כפי שנראה בסוף הסעיף.

(ב) אסור – כתיבה שיש בה מיומנות אסורה, גם כשאין בה טורח גדול, ומשום שקשה לתת לזה גבול ברור, בדיוק כמו שמצאנו באיסור בניה מועטת (סימן תקמ סעיף א) ומסחר מועט (סימן תקלט סימן א). ובסעיף הבא נראה שאם זה צורך המועד וגם צורך לציבור מותר.

(ג) כל שאינו לצורך המועד – וזה כדעת המחבר.

(ד) ויש מתירין – כפי שראינו בסימן הקודם, שכל מלאכה הנעשית לצורך רבים, מותרת. ואף שלמדנו כי הותר דוקא מעשה הדיוט או עשיית מלאכה בשינוי. כאן בכל זאת מותר, כי אפילו הכתיבה המיומנת אינה דורשת טרחה

אומן (ה).

סעיף ב

[ב]**נראה לי שאם אין להם ספר תורה כשר לקרות בו בצבור, מותר להגיהו בחול המועד כדי לקרות בו בצבור (ו); וכן בספרי מקרא וגמרא שצריך לקרות במועד, מותר להגיה במועד משום דהוה דבר האבד (ז). ואם אין להם ספר תורה כלל, אם אפשר לכתבו כולה בחול המועד על ידי סופרים הרבה, יכתבוהו, דצורך המועד הוא לקרות בתורה בצבור במועד (ח). הגה: והוא הדין שאר ספרים ללמוד בהם (ט)** (תה"ד סימן פ"ה ורוקח).

[ב]בבית יוסף דייקא מלישנא דהרמב"ם בפרק ז' מהלכות יום טוב הי"ג וכן כתב בתרומת הדשן והרוקח.

שולחן ערוך כפשוטו

רבה. ואפשר לסמוך על שיטה זו בשעת הצורך.

(ה) שאינו מעשה אומן – כי אין היתר לעשות דבר מה לצורך רבים אם אין בזה צורך למועד. על כן אסורה כתיבת ספר תורה בחול המועד, כי אין הכתיבה נעשית לצורך המועד. אבל הותרה כתיבה שאין בה אומנות, לצורך רבים, אף ללא צורך למועד. אמנם ללא צורך רבים, אסורה גם כתיבה פשוטה לדעת הרמ"א.

(ו) כדי לקרות בו בציבור – כי זה גם צורך הרבים וגם צורך המועד. ומותר ללא כל שינוי[1].

(ז) דהוה דבר האבד – כי דחיית התיקון יכולה להשכיח את הטעות, והיא תישאר כפי שהיא. וזה ודאי דבר האבד, כי יטעו בהבנת דברי תורה.

(ח) לקרות בתורה בצבור במועד – ומותר כי יש גם צורך מועד וגם צורך לציבור.

(ט) שאר ספרים ללמוד בהם – בחול המועד, כשם שהותרה כל פעולה לצורך

---

1. ויתכן שאם זו רק הגהה, יש להתיר זאת לצורך רבים, גם כאשר אין בזה צורך למועד, וכפי שראינו בסעיף א.

סעיף ג

[ג]כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו **(י)**, וטווה על יריכו תכלת **(וציצית) (יא)** (ב"י) לבגדו **(יב)**; [ד]**ואם אין לו מה יאכל, כותב ומוכר לאחרים כדי פרנסתו (יג). הגה: או שיהיו לו הוצאותיו יותר בריוח לשמחת יום טוב (יד)** (טור) **; ואם כתבן כדי להניחן במועד, בכל ענין שרי (טו)**

[ג]משנה שם וכרבי יהודה. [ד]ברייתא שם יט ע"א וכרבי יוסי.

שולחן ערוך כפשוטו

מצוה שבמועד.

(י) לעצמו – כי צורך מצוה מותר אפילו שלא לצורך המועד.

(יא) תכלת וציצית – הליך הכנת החוטים קרוי טוויה. וכשזו לא נעשית בכלי הטוויה רק בעבודה ידנית, היא מותרת.

קשירת פתילות הציצית על כנפות הבגד מותרת אף ללא שינוי, כי זה צורך מצוה ומעשה הדיוט, לכן מותר גם שלא לצורך המועד[2].

(יב) לבגדו – טוויית חוטי ציצית לבגד מבגדיו שחסר לו ציציות מותרת, כי זה צורך מצוה.

(יג) כדי פרנסתו – סופר שפרנסתו מצויה, אינו רשאי לכתוב תפילין ומזוזות לאחרים, כי אינו עוסק בזה לצורך המצוה אלא לפרנסתו. אבל אם פרנסתו דחוקה, רשאי לכתוב, כי זה הכלל, שלאדם כזה הותרו כל המלאכות.

(יד) יותר בריוח לשמחת יום טוב – הרמ"א חולק על המחבר וסבור, כי גם אדם שפרנסתו מצויה, רשאי לכתוב במועד, אם בכך יוכל לרכוש סל מזון נרחב יותר לימי המועד. כי סוף סוף, למרות הכסף שמרויח, יש בכתיבת תפילין ומזוזות מצוה, וגם ירבה בשמחת החג, ולזאת התירו חכמים.

(טו) בכל ענין שרי – חלק מבני אשכנז בחוץ לארץ, נוהגים להניח תפילין בחול המועד, ובכתיבת תפילין, למניחם במועד, יש גם צורך המועד וגם צורך מצוה, על כן מותר.

---

2. אבל קשירת ציציות על טליתות, כדי למכרם, אסורה.

(סמ"ג). **ואינו אסור רק כתיבה, אבל עשייתן שרי (טז)** (ב"י בשם תוספות).

סעיף ד

[ה]**מותר לכתוב חשבונותיו ולחשוב יציאותיו (יז). הגה: והוא הדין הכתבים שכותבים כְּשֶׁמַּלְוִין על משכונות, שרי (יח)** (הגהות מרדכי כל בו ומהרי"ל סוף פרק מי שהפך).

[ה]תוספתא, כתבוה הרי"ף יא ע"א, והרא"ש פ"ג סימן כד שם, ופירש הרמב"ם בפרק ז' הי"ד הטעם דאין אדם נזהר בתיקונן ונמצאו כמעשה הדיוט והרשב"א כתב דשמא לא יזכר ויאבד ממונו.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) עשייתן שרי – עשייתן היא הכנסת הפרשיות וקשירת הרצועות בבתי התפילין. זהו מעשה הדיוט שהותר לצורך מצוה, אבל לצורך ריוח ממוני אין לעשות כן, אלא אם כן מצבו דחוק וזקוק לכסף לצורך יום טוב.

(יז) ולחשוב יציאותיו – כתיבה זו הותרה, לדעת המחבר, כי אין בה טרחה, לכן היא מוגדרת מעשה הדיוט. בהמשך נראה, כי מטעם זה התיר המחבר גם כתיבת מכתבים.

(יח) שרי – לדעת הרמ"א, הן כתיבת הוצאות, והן כתבים של הלוואת כספים תמורת משכון, הותרו מטעם "דבר האבד". כי אם לא יזכור את פרטי הוצאותיו או לא יכתוב את ערך המשכון, יוכל לבא לידי להפסד. ולא התיר זאת הרמ"א מטעמו של המחבר, שאין טרחה בכתיבה, כמו שמוכח בהמשך, שאסר הרמ"א כתיבת איגרת שלום.

סעיף ה

(יט) [1]מותר לכתוב שטר קדושין **(כ)** ושטרי פְּסִיקְתָּא **(כא)**, גיטין **(כב)**

[1]משנה שם יח ע"ב.

(יט) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף נקדים, שכתיבת שטרות בעבר, לוותה בטרחה רבה, שדמתה לכתיבת תפילין ומזוזות, על כן נאסרה כתיבתם בחול המועד. עם זאת, הסעיף יפרט רשימת שטרות שההיתרים הקיימים בחול המועד מאפשרים את כתיבתם. אחד מהם הוא "צורך הרבים" באופן רחב יותר. כגון שטר שיש בו תועלת ציבורית, ומוגדר צורך רבים, אף שהותר לאדם ספציפי.

נוסף על זאת, קיימים טעמים נוספים, וכל אחד יוסבר במקומו.

עוד נראה בסעיף זה, מחלוקת עקרונית בין המחבר לרמ"א, אם הותרה כתיבה פשוטה של הדיוט, שהמחבר מתיר, והרמ"א אוסר.

(כ) שטר קדושין – אחת הדרכים לקדש אשה היא, על ידי שטר[3]. וכיון שזו מצוה, הותרה כתיבת שטר הקידושין במועד.

(כא) ושטרי פסיקתא – מוסבר בהמשך.

(כב) גיטין – סיבת ההיתר היא, כדי למנוע חשש עיגון.

---

3. כמבואר בקידושין דף ב' עמוד א'.

וְשׁוֹבָרִים **(כג)**, דַּיְיתִיקֵי **(כד)**, מתנות **(כה)**, פְּרוֹזְבּוֹלִין **(כו)**, אגרות שׁוּם ואגרות מזון **(כז)** (פירוש שטרי פְּסִיקְתָּא, שאדם פוסק לתת לבנו או לבתו כך וכך **(כח)**; ופירוש דַּיְיתִיקֵי, שְׁטָר צַוָּאָה. דָּא תְּהֵא לְמֵיקַם וְלִהְיוֹת **(כט)**; ופירוש פרוזבול **(ל)**, פְּרוּז בּוּלֵי

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) ושוברים – השובר הוא שטר הניתן ללוה המשיב את ההלוואה[4], ששטר החוב לא הושב לידיו. הסיבה להיתר כתיבת השובר היא כעין דבר האבד. כי בלא שובר, ימאן הלווה להשיב את חובו, ויתכן שעד הפעם הבאה שיבוא להשיב את הכסף, יארך זמן רב.

(כד) דייתיקי – מוסבר בהמשך.

(כה) מתנות – אם הענקת המתנה לא תיכתב על גבי שטר, הנותן עלול להתחרט, לכן זה דבר אבד[5].

(כו) פרוזבולין – פרוזבול הוא שטר המותיר את יכולת גביית החובות ביד המלווה[6], אחר שנת השמיטה, וזה נעשה על ידי בית דין. אם כתיבתו לא תיעשה בזמן, יש חשש להפסד, כפי שמוסבר בהמשך.

(כז) אגרות שום ואגרות מזון – מוסברים בהמשך.

(כח) שאדם פוסק לתת לבנו או לבתו כך וכך – הסכם ממון לפני הנישואין, זה נחשב דבר האבד.

(כט) דא תהא למיקם ולהיות – המפרש מסביר את המילה צוואה הנקראת ״דַּיְיתִיקֵי״. מילה זו מורכבת כמה מילים ארמיות, שמשמעותן ״זה מה שצריך להיות״. ללא צוואה, יש כאן דבר האבד, כי הירושה לא תצא לפועל כרצון המוריש.

(ל) ופירוש פרוזבול – המפרש מסביר את המילה פרוזבול, שמקורה בשפה היוונית, באופן מילולי.

4. כמבואר בחושן משפט סימן נ״ד סעיף א׳.

5. דיני מתנות פורטו בחושן משפט סימן רמ״ה.

6. ודיניו פורטו בחושן משפט סימן ס״ז מסעיף ט״ז והלאה.

וּבוּטֵי כלומר: תקנת המלוה שלא יאבד ממונו **(לא)**, ותקנה לַלּוֶוה שימצא מי שֶׁיְּלַוֶּנּוּ **(לב)**; ופירוש אגרת שׁוּם, שֶׁשָּׂמוּ בַּיִת דִּין נִכְסֵי לוֶוה וּנְתָנָם לַמַּלְוֶה **(לג)**; ואגרת מזון, שמכרו ב״ד את הקרקע למזון האשה והבנות וכתבו מעשה ב״ד על זה **(לד)**, אי נמי שקבל עליו לזון את בת אשתו); **שטרי חליצה (לה) וּמְאוּנִין (לו) ושטרי בֵּרוּרִין (לז) ופסקי דינין (לח).** הגה:

שולחן ערוך כפשוטו

(לא) תקנת המלוה שלא יאבד ממונו – חכמים תיקנו שבסוף שנת השמיטה יתבטלו החובות, גם בזמן הזה. אבל בכתיבת פרוזבול, נותרת ביד המלווה יכולת גביית חובותיו. אבל בהעדר פרוזבול, עלול כספו לרדת לטמיון.

(לב) ותקנה לַלּוֶוה שימצא מי שֶׁיְּלַוֶּנּוּ – המפרש רוצה להסביר מדוע תיקנו חכמים פרוזבול, הרי הם תיקנו שהמלווה יאבד את כספו. וההסבר הוא, שיש בתקנה זו תועלת גם ללווה, כי אם ייאבדו כספי ההלוואות, לא יימצאו מלווים שיסכימו להלוות.

(לג) ששמו ב״ד נכסי לוה ונתנם למלוה – פסק דין המאפשר למלווה לקחת רכוש של לווה, שלא החזיר את חובו.

(לד) וכתבו מעשה ב״ד על זה – כדי שלא יוכלו לערער ולבטל מכירה זו.

(לה) שטרי חליצה – בהם כתוב כי אחיו של הנפטר, ביטל את חובת אשת המת להתייבם, והרי זה כדבר האבד.

(לו) ומיאונין – קְטַנָּה שֶׁאֵין לָהּ אָב וכו׳ וְהִשְׁיאוּהָ לְדַעְתָּהּ, כֵּיוָן שֶׁאֵין קִדּוּשֶׁיהָ אֶלָּא מִדְּרַבָּנָן, אִם אֵינָהּ חֲפֵצָה בְּבַעְלָהּ אֵינָהּ צְרִיכָה מִמֶּנּוּ גֵּט, אֶלָּא יוֹצֵאת מִמֶּנּוּ בְּמֵאוּן וְשֶׁתֹּאמַר: אִי אֶפְשִׁי בְּפִלּוּנִי בַּעְלִי. ובכך נישואיה בטלים, ורשאית לעזבו ללא גט. אלא שצריך לכתוב שטר על כך, לבל יחשדו בה כאילו היא אשת איש.

(לז) ושטרי ברורין – הכוונה לבעלי דינים שבוחרים דיינים. זה בורר דיין אחד, והשני בורר דיין אחר, ושני הדיינים בוחרים דיין שלישי. אם לא נכתבה הסכמה זו, יתכן שאחד יחזור בו, לכן זה כדבר האבד.

(לח) ופסקי דינין – כי אם יישכחו פרטי העניין, הרי זה דבר האבד.

ומותר לכתוב כתובה במועד (לט) (כל בו); **ויש אוסרים (מ)** (סמ"ק); [ז]**ואגרות שאלות שלום (מא) שאדם שולח לחבירו,** [ח]**ואפילו על דבר** פְּרַקְמַטְיָא **שאינה אבודה; (ויש אוסרין בשאלת שלום) (מב)** (טור בשם ה"ג); **(ונהגו להחמיר אפילו בכתיבה שלנו שהיא כתיבה משיט"א) (מג).**

[ז]פירוש הרי"ף י ע"ב, והרא"ש שם סימן כב, והרמב"ם שם מהירושלמי פ"ג ה"ג. [ח]בית יוסף מהא דהתירו סתם.

שולחן ערוך כפשוטו

(לט) ומותר לכתוב כתובה במועד – בחג עצמו אסור להתחתן. וכאן מדובר בחתונה שנערכה בערב החג, ולא הספיקו לכתוב כתובה. זה נחשב לדבר האבד, הן משום שאסור לשהות עם אשתו ללא כתובה[7], והן משום שיתכן ויתעוררו חילוקי דעות לגבי סכום הכתובה.

(מ) ויש אוסרים – כי הכתובה דומה לשטר חוב שכתיבתו נאסרה, כמבואר בסעיף הבא. אלא אם כן קיים חוסר אימון בין הצדדים, שאז גם לדעה זו מותר לכתוב. ואינו עובר על האיסור לשהות עם אשתו בלא כתובה, כי נמנע מלשהות עמה. או שנתן איזה משכון כערבות.

למעשה, אפשר לסמוך על המקילים, ובמקרה הצורך, לכתוב כתובה בחול המועד.

(מא) ואגרות שאלות שלום – זו שיטת המחבר, שכל כתיבה הנעשית בנקל ובמהירות, מותרת. לכן כתיבת מכתב מותרת, כי אין הכותב מקפיד על כתיבה יפה הדורשת טרחה.

(מב) ויש אוסרין בשאלת שלום – זו דעת הרמ"א, שאינו מתיר כתיבה פשוטה.

(מג) שהיא כתיבה משיט"א – הרמ"א בא לחזק מה שכתב לפני כן, שגם כתיבה פשוטה לא הותרה. והאשכנזים נוהגים על פי דבריו להחמיר.

אדם שמתכונן למבחן, נחשב כדבר האבד וגם לשיטת הרמ"א מותר לו לכתוב. מורים המלמדים בבתי ספר שבחוץ לארץ, הפתוחים בחול המועד, רשאים לכתוב על הלוח, כי גם זה נחשב צורך. וזה גם לא כתב המתקיים.

---

7. כמבואר בשולחן ערוך אבן העזר סימן ס"ו סעיף ג'.

סעיף ו

[ט]**אין כותבין שטרי חוב במועד (מד); ואם אינו מאמינו מלוה ללוה (והלוה צריך למעות), [י]או שאין לו לסופר מה יאכל, הרי זה יכתוב (מה): הגה: ומותר לכתוב שטר מכירה במועד (מו)** (תוספות) **; אבל אין לכתוב שטר אריסות (מז) וקבלנות (מח) שקבל קודם המועד (מט)** (ר' ירוחם).

[ט]משנה שם. [י]כפירוש רש"י שם.

שולחן ערוך כפשוטו

כתיבה במחשב נחשבת כתיבת הדיוט, ולשיטת המחבר יש להתירה ללא הגבלה. וגם לשיטת הרמ"א יש מקום להתיר, כי בעת ההקלדה, עדיין לא נרשם דבר על נייר. וההדפסה שאחר כך הרי נעשית בלחיצת כפתור, ואין לך מעשה הדיוט קל מזה.

(מד) אין כותבין שטרי חוב במועד – כי בזמנם נכתבו ביופי שהצריך טרחה, לכן נאסרו.

(מה) הרי זה יכתוב – כשלסופר יש מספיק ממון למחיה, ההיתר הוא משום דבר האבד. כי חושש שהלוה יכחיש את ההלוואה, ואם מאמין ללווה, אלא שלסופר אין מה לאכול, גם אז מותר.

(מו) לכתוב שטר מכירה במועד – מחשש שאחד הצדדים יתחרט, לכן זה נחשב דבר האבד.

(מז) אין לכתוב שטר אריסות – האריס מתחייב לעבד שדה, ולקבל בשכרו אחוז מסוים מהתוצר.

(מח) וקבלנות – אדם שהתחייב לבצע עבודה, ולקבל תשלום תמורת העבודה, בניגוד לשכיר המקבל תשלום תמורת שעות עבודתו.

(מט) שקבל קודם המועד – אין לכתוב זאת, כי החוזה יכול היה להיכתב קודם החג. וכיון שנשתהה בכתיבתו, הרי זה כאילו כיוון מלאכתו במועד, לכן אסור.

סעיף ז

[כ]כל הדברים שמותר לכתוב, אפילו בלא שינוי מותר **(נ)**; וכל מה שאסור לכתוב, [ל]אפילו על ידי שינוי אסור **(נא)**. הגה: ובלוחות של שעוה מותר לכתוב, לפי שאינו כתב המתקיים **(נב)** (ב"י בשם א"ח).

[כ]מרדכי סימן תתנט בשם הרי"ף יא ע"א. [ל]טור בשם ריב"א.

סעיף ח

[מ]מי ששלחו לשאול ממנו שאלה **(נג)** ואין השליח רוצה להתעכב עד אחר המועד, מותר לכתבה; [נ]וכן מותר להעתיקה, מפני שחשוב דבר האבד **(נד)**.

[מ]תשובת הרא"ש כלל כ"ג סימן ט. [נ]טור בשם אביו הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(נ) בלא שינוי מותר – בין עניינים שכתיבתם מצריכה כתב נאה שנעשה בטרחה, כחוזים שונים למיניהם, ובין כתב פשוט, שהותר ללא צורך מיוחד, אין צורך לשנות בכתיבה.

(נא) אפילו על ידי שינוי אסור – כי אין השינוי מונע כל טרחה. לכן נותר האיסור כפי שהוא.

(נב) שאינו כתב המתקיים – וכעין זה הבאנו למעלה, שמותר לכתוב על לוח ועל מחשב.

(נג) לשאול ממנו שאלה – כלומר, רב שפנו אליו בשאלה הלכתית.

(נד) שחשוב דבר האבד – כתיבת התשובה מותרת, כי אם לא יעלה את הדברים על הכתב, עלול לשכוח חלק מהענין. גם יתכן שאחר המועד לא יספיק לכתבם, לכן זה מוגדר דבר האבד.

בימינו אין צורך בהעתקה, כי היכולות הטכנולוגיות מאפשרות להעביר מידע מקצה העולם לקצהו בקליק.

סעיף ט

[ס]ואם שמע דבר חידוש, מותר לכתבו כדי שלא ישכח **(נה)**; וכן אם ראה ספר מחודש, מותר להעתיקו **(נו)** אם לא ימצא להעתיקו לאחר המועד.

[ס]הגהות סמ"ק מהא דמילתא חדתי שאני, תמורה יד ע"ב.

סעיף י

בזמן הבית היו [ע]דנין בין דיני ממונות בין דיני נפשות **(נז)**, והיו משמתין **(נח)** ומכין למי שלא קיבל עליו הדין **(נט)**.

[ע]ברייתא שם במועד קטן יד ע"ב.

סעיף יא

[פ]מותר לקבול **(ס)** בשביל חובותיו בחול המועד **(סא)**.

[פ]מרדכי שם בפרק ב' סימן תתנה, בשם אבי העזרי מירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(נה) שלא ישכח – כי אם ישכח הרי זה דבר האבד.

(נו) מותר להעתיקו – בתקופת טרום הדפוס, קבלת ספרים נעשתה באמצעות העתקתם. ומניעת לימוד נחשב דבר האבד. ויכול לכתוב בכתב נאה, למרות הטרחה.

(נז) דיני נפשות – רק בזמן הבית דנו כך, אבל אחר החורבן, אין כח ביד בתי דין לפסוק עונשים.

(נח) והיו משמתין – כלומר נידו והחרימו אותו מהקהילה, כדי שיחזור בו.

(נט) שלא קיבל עליו הדין – המשפט אינו סובל דיחוי. וגם כיום מותר לחברי בית דין להתאסף ולדון בשאלה שהובאה לפניהם.

(ס) מותר לקבול – לפנות לבית דין ולתבוע את המגיע לו.

(סא) בחול המועד – כי בעיניו הרי זה דבר האבד.

סימן תקמ"ו
דיני אירוסין ונשואין בחול המועד, ובו ה' סעיפים.

ימי חול המועד נועדו לשמחה, כנאמר "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ" (דברים טז, יד). על כן ראו חכמים צורך להמעיט כל סוג שמחה אחרת, לבל תבוא ותשכיח את שמחת החג. סימן זה מלמד על הגבול העדין בין שמחות המותרות בחג, בהיותם ביטוי והגשמה לשמחת החג. ובין אלה שאכן משכיחות את שמחת החג.

סעיף א

(א) [א]אין נושאין נשים במועד (ב), לא בתולות ולא אלמנות (ג), ולא

[א]משנה מועד קטן ח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף צריך להסביר את ההבדל שבין אירוסין לבין נישואין, בלשון השולחן ערוך.

קשרי אישות הלכתיים בין איש לאשה נרקמים ומורכבים משתי פעולות הלכתיות, שהיום מקוימים בו זמנית באירוע החתונה. בימים קדומים לעומת זאת, חולקו שתי הפעולות לשני אירועים נפרדים. האחת היא האירוסין, ובלשון המחבר "קידושין". זהו הטקס בו החתן נותן לאשתו טבעת, בה היא מתקדשת לו. מעשה זה יוצר חיבור הלכתי בין בני הזוג, והאשה נחשבת אשת איש, ואינה רשאית להינשא לאיש אחר, ללא גט מהראשון. הפעולה השניה היא הנישואין, וזהו הטקס בו נאמרות שבע ברכות תחת החופה, אחריה מתחילים בני הזוג את חייהם המשותפים. כל עוד לא בוצע טקס הנישואין, בני הזוג אינם רשאים לחיות יחד, למרות שכבר נעשו אירוסין.

(ב) אין נושאין נשים במועד – כאמור, לאחר הנישואין, רשאים בני הזוג להתחיל את חייהם המשותפים. הנישואין נערכים בחגיגה ושמחה גדולה, עם מוזמנים ומוזיקה. שמחה גדולה כזו אסורה בחול המועד, כי היא משכיחה את שמחת המועד.

(ג) ולא אלמנות – אף שהשמחה פחותה מזו הקיימת בנישואים ראשונים,

מיבמין (ד); [ב]**ומותר לארס (ה), ובלבד שלא יעשה סעודת אירוסין הארום בבית ארוסתו בשעת אירוסין (ו);** [ג]**ומותר לעשות ריקודין ומחולות ולעשות סעודת הארום עם מריעיו שלא בבית ארוסתו (ז), וכן לסעוד הארום בבית ארוסתו שלא בשעת אירוסין,**

[ב]מימרא דשמואל יח ע"ב. [ג]הריב"ש בתשובות סימן רס.

שולחן ערוך כפשוטו

עדיין קיימת שמחה גדולה, לכן יש להמנע ממנה בחול המועד.

(ד) ולא מיבמין – ייבום פירושו נישואי אדם שאחיו הנשוי נפטר ללא ילדים. אין בנישואין אלה חגיגה גדולה, אלא היבם מכניס את יבמתו אל ביתו. ועם זאת היא עדיין אסורה, כיון שתחילת חיים משותפים יוצרת שמחה ליבם וליבמה, העלולה להשכיח את שמחת הרגל.

(ה) ומותר לארס – זה נחשב כדבר האבד. כי גם אם הסכימו בני הזוג על חיים משותפים, אין כל תוקף הלכתי להסכמתם. ורק באירוסין נוצר קשר הלכתי חזק, שאין כח היכול לבטלו, מלבד גט.

(ו) בשעת אירוסין – עשיית שמחה בבית ארוסתו, דומה לשמחת הנישואין, לכן אסרוה חכמים.

(ז) שלא בבית ארוסתו – כיון שבדרך כלל נלווית אל האירוסין איזו שהיא סעודה, התירו לעשותה שלא בבית ארוסתו, כי השמחה בסעודה זו אינה פוגעת בשמחת הרגל בהיותה צנועה ומועטת, וניתן לשלבה עם שמחת החג[1].

---

1. בגמרא מבואר שנאסר לשאת אשה במועד, כי זה משכיח את שמחת הרגל (מועד קטן יח, ב). אמנם אירוסין הותרו, ויש לעיין מה טעם ההיתר. כי לכאורה, הכי פשוט לומר, שאין בהם שמחה. אולם בגמרא הובא טעם אחר לזה, שם אמר שמואל, שהאירוסין נחשבים דבר האבד, שמא יקדמנו אחר, וכן הביא הרא"ש (פרק ג סימן יח). אלא שהדבר תימא, כי מיד בהמשך הגמרא שם אמרו שמותר לארס ללא סעודה כי אין בזה שמחה, ועכשיו יש להתפלא ולתמוה, לשם מה הובא הטעם של "דבר האבד", הרי די בטעם שאין שמחה באירוסין בלא סעודה.

לכן נראה כי עומק ההסבר בדברי הגמרא הוא, שההיתר לאירוסין ללא סעודה הכוונה לאירוסין ללא סעודה רגילה, אבל סעודה כל שהיא מותרת, כי בדרך כלל חוגגים כל אירוסין עם איזו שהיא סעודה, ואם משנים ולא עושים את הסעודה הרגילה, ממעטים מן השמחה הגדולה. עתה מיושב מדוע נצרכה הגמרא להיתר של "דבר האבד", כי לולי ההיתר של "דבר האבד" לא היו מתירים

מותר (ח).

סעיף ב

[ז]מותר להחזיר גרושתו מן הנשואין (ט).

[ז]שם במשנה ח ע״ב.

סעיף ג

[ה]הכל מותרים לישא בערב הרגל [ו]ולעשות סעודה ברגל, בין בתולות בין אלמנות (י).

[ה]ברייתא שם דעיקר שמחה דנישואין ביום ראשון הוא. [ו]הרשב״א בתשובה (הו״ד בבית יוסף ד״ה והרשב״א).

סעיף ד

[ז]מותר לעשות ברגל סעודת ברית מילה וכן סעודת פדיון הבן (יא).

[ז]התוספות שם (ח ע״ב ד״ה מפני ביטול).

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) מותר – כי אין שמחת הסעודה מבטלת את שמחת החג, אלא משתלבת עמה.

(ט) גרושתו מן הנישואין – אין בזה שמחה גדולה כל כך, כי זו שגרת חיים שהוא שב וחווה.

(י) בין בתולות בין אלמנות – אף שבמשך שבעה ימים יעשו סעודות שמחה, אין זו שמחה הדומה לשמחת הנישואין, המשכיחה את שמחת המועד.

(יא) סעודת פדיון הבן – אלו שמחות שלא תוכננו מראש, וגם נעשות מחמת מצוה. ואין די בחשש פגיעה בשמחת חול המועד, כדי לדחותן. ומותר לעשותן אפילו בשירה וריקודים וכלי נגינה.

אפילו סעודה זו בה יש מעט שמחה. אבל כיון שיש כאן דבר אבד, יש לצרף זאת לכך שב״סעודת אירוסין כל שהיא״ אין השמחה גדולה כל כך, לכן התירו זאת.

סעיף ה

[ח]**עושה אשה כל תכשיטיה במועד;** [ט]**כוחלת ופוקסת** (פירוש מחלקת שערה לכאן ולכאן רש"י), **ומעברת סרק על פניה, וטופלת עצמה בסיד וכיוצא בו (יב);** [י]**והוא שתוכל לסלקו במועד (יג);** [כ]**ומעברת שער מבית השחי ומבית הערוה, בין ביד בין בכלי, ומעברת סכין על פדחתה (יד).**

[ח]משנה שם. [ט]ברייתא שם ט ע"ב. [י]הרמב"ם בפרק ז' ה"כ דסבירא ליה דתנא קמא לא פליג ארבי יהודה. [כ]שם ושם בברייתא.

שולחן ערוך כפשוטו

אדם שנכנס לבית חדש בחול המועד, יכול לערוך סעודת חנוכת הבית[2].

(יב) וכיוצא בו – מעשים שמטרתם הורדת שיער מיותר. אף שנלווה כאב לפעולה זו, יש בה שמחה לאשה, לכן מותר.

(יג) שתוכל לסלקו במועד – כי אם לא יכולה לסלקו במועד, אין בכאב צורך המועד, אלא לימים שאחר החג, לכן אסור.

(יד) סכין על פדחתה – הורדת שיער מהמצח באמצעות סכין, לשם יופי. כל אלו הותרו, כי האשה צריכה זאת במועד עצמו.

---

2. כף החיים אות יט.

סימן תקמ״ז
דין מי שמת לו מת בחול המועד, ובו י״ב סעיפים.

סימן זה דן בכל הקשור בטיפול בנפטר במועד, מהפטירה עד הקבורה. הסימן הבא ידון בדיני האבלות במועד.
המצוות הנידונות בסימן זה הן ההספד, הקריעה וכל הפעולות הנלוות לקבורת הנפטר. חול המועד הם ימי שמחה, כפי שכתוב בתורה ״וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ״ (דברים טז יד). אבל דיני השמחה בחול המועד נדחים מפני חובת קיום המצווה.
טרם ניגש אל ביאור הסימן, נקדים להביא את מקור החיובים הללו:

ההספד והבכי

יש מצוה להספיד את הנפטר, ולדבר על המעשים הטובים שלו, ולגרום לציבור התרגשות ובכי על אבידת אדם כשר, שהלך ואיננו. הנהגה זו נלמדת מאברהם אבינו, שהספיד את שרה אחר פטירתה, ככתוב ״וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ״ (בראשית כג ב). מצוה זו מכבדת את הנפטר ומחזקת את האבלים. בימי המועד, כאשר מתנגשים שני חיובים סותרים, כגון בפטירת קרוב, שמצד אחד, קיימת דרישה לשמוח, ומאידך קיימת דרישה לבכיה ומספד, יש לברר היכן הוא הגבול הנכון בינם, ובסימן זה המחבר מברר זאת.

קריעה

מלבד הבכי וההספד, קיימת גם חובת קריעה, כפי שלומדים מהנאמר בפטירת נדב ואביהוא, שלמרות הנוהג, אין לאהרן ובניו לקרוע את בגדיהם, ככתוב בפסוק ״וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ״ (ויקרא י, ו). כלומר, כיון שעבדו במשכן ביום חנוכתו, אסרתם תורה בקריעה. מכאן מוכח, שאדם רגיל כן חייב לקרוע. הסימן ידון איזו קריעה הותרה בחול המועד ואיזו נאסרה.

קבורה

נוסף על זאת, קיימת גם מצוה שלא להלין את המת, אלא לקברו בקבר, כפי שנלמד מהפסוק "לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ וגו' כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ" (דברים כא כג). בסימן זה נלמד אלו הכנות הותרו לצורך הקבורה בחול המועד, ואלו הכנות יש לעשות קודם החג, למקרה שאדם ימות במהלך החג.

סעיף א

[א]חול המועד אסור בהספד (א) ותענית (ב); לפיכך אין מניחין את המטה ברחוב, שלא להרגיל את ההספד (ג); [ב]ומטעם זה אין מוליכין את המת לבית הקברות עד שיהיה הקבר מתוקן (ד).

[א]משנה מועד קטן כז ע"א. [ב]נימוקי יוסף (יז ע"א במשנה).

סעיף ב

[ג]נשים מענות, דהיינו שכולם עונות כאחת; אבל לא מקוננות,

[ג]משנה שם כח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בהספד – כי הספד נעשה באסיפת ציבור, ואין בצורך של משפחת הנפטר לכבד את מתם לדחות את השמחה, שהיא מצוות הציבור.

(ב) ותענית – אין להתענות בחול המועד, כי אלו ימי שמחה.

(ג) שלא להרגיל את ההספד – בימים רגילים מניחים את המיטה, עליה מונח הנפטר, ברחובה של עיר, והקהל מתאסף סביבו, ואומרים עליו דברי הספד. כיום, סודרו מקומות ובתי הספדים, לקיים בהם את מצוות ההספד. בחול המועד אין לעשות כן, כי ההספד נאסר. הסיבה לאיסור היא, כי ההספד נעשה בפני ציבור, והוא אינו אבל. על כן אין לדחות את מצות השמחה שלו, בשביל ההספד של היחיד. אבל רק הספד נאסר, בעוד שהבכי על לכתו של הנפטר, לא נאסר לגמרי, כפי שיתבאר בסעיף הבא.

(ד) עד שיהיה הקבר מתוקן – למרות שהציבור מוזמן ללוות את הנפטר עד הקבורה, אבל יש להמעיט בהספד, לכן מקצרים את זמן הלויה, כדי למעט את הפגיעה בשמחת החג.

דהיינו שאחת מדברת וכולן עונות אחריה; ולא מטפחות, דהיינו להכות כף על כף (ה); נקבר המת, אף לא מענות (ו).

סעיף ג

[ד]כל שלשים יום לפני המועד אסור להספיד על המת שמת לו לפני שלשים יום קודם המועד (ז); [ה]ואפילו אם יש לו הספד בלא זה, כגון שמת לו מת בתוך שלשים שמותר לספדו אפילו מת ערב הרגל, אסור להספיד עמו על המת שמת לפני שלשים יום קודם המועד (ח).

[ד]משנה שם ח ע״א ואפילו בחינם כשמואל שם, טור בשם הראב״ד והרא״ש פ״א סימן י והרמב״ם בפרק ו הכ״ד. [ה]כפירוש הראב״ד.

סעיף ד

מי שבאה לו שמועה בתוך שלשים יום קודם הרגל (ט), [ו]נראה לי

[ו]בית יוסף מהירושלמי.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) כף על כף – בזמנם נהגו לשכור נשים שתעוררנה את עצב הציבור. בחול המועד ממעטים בפעולות אלה, ואחר הקבורה נמנעים לגמרי.

(ו) לא מענות – כי ההיתר לעורר את הציבור לבכי ניתן רק לפני הקבורה, אבל אחריה אין היתר.

(ז) קודם המועד – עד בא המועד מותר, ואפילו מצוה, להספיד נפטרים. אבל אין להספיד אדם שמת לפני שלושים הימים הקודמים לחג, כדי שלא תתלווה העצבות של השומעים לתוך החג. ואף שעדיין מותר להספיד מתים שפטירתם ארעה בימים סמוכים לחג, ומשום שגם במועד מקיימים את חובת ההספד, למרות העצבות שבהספד. אבל בהעדר חובה להספיד, יש להימנע מכך.

(ח) שלשים יום קודם המועד – כדי שלא להוסיף צער מעבר לנדרש לצורך זה שעכשיו נפטר.

(ט) קודם הרגל – כלומר מפטירת האדם חלפו למעלה משלושים יום לפני

שמותר לספדו, ואף על פי שהיא רחוקה.

סעיף ה

[ז]נראה לי שמה שאנו נוהגים בתשלום השנה לספוד המת ולהזכיר נשמתו אינו בכלל זה, ומותר לעשותו בתוך שלשים לרגל **(י)**.

[ז]שם.

סעיף ו

(יא) [ח]אין קורעין על המת בחול המועד, **אלא** לקרוביו [ט]שהם

[ח]משנה שם כד ע"ב. [ט]הרא"ש שם (פ"ג סימן נח) בשם הראב"ד מירושלמי.

הרגל. אבל חלק מבני משפחתו עדיין לא שמעו על הבשורה הרעה. ולא יכלו להספידו בזמן. לכן, השומעים בשורה מרה בתוך שלושים יום שקודם לחג, רשאים להספידו, כי בשורה עצובה זו, חדשה היא עבורם.

(י) בתוך שלשים לרגל – גם בימינו נוהגים להספיד את המת בתום השנה. ולמרות הקירבה לחג, מותר להספיד, כי אין כאן תוספת על מה שרגילים לעשות. נוסף על כך, האירוע מבטא את החזרה לשגרת החיים בתום שנת האבל. לפי זה גם הכינוסים שרגילים לעשות בסוף השבעה ובסוף השלושים מותרים. כי האיסור הוא על הוספת כינוסים מעבר למקובל.

(יא) הקדמה לסעיף – בפטירת קרוב משפחה, יש חובה לקרוע. החיוב נלמד מהפסוק שבפטירת נדב ואביהוא ציוה על אהרן, ואלעזר ואיתמר בניו, שלא לקרוע כנהוג, כפי שכתוב בפסוק "וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ" (ויקרא י, ו). ומשום שעבדו במשכן ביום חנוכתו. מכאן למדנו שכל שאר בני אדם צריכים לקרוע בעת פטירת קרוב משפחה, שהם אב ואם, רעיה, אח אחות, בן ובת.

חייבים להתאבל עליו (יב); [1]וכן על חכם (יג) או על אדם כשר (יד); או אם עמד שם בשעת יציאת נשמה (טו); ועל קרוב שחייב להתאבל עליו (טז); ועל חכם קורע [2]אפילו אינו בפניו אלא שבאה לו שמועה במועד אם הוא בתוך שלשים יום (יז); ועל אדם כשר

[1]ברייתא שם כה ע״א. [2]הרא״ש (שם סימן נט) בשם הראב״ד מהא דאביי בעובדא דרב ספרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) חייבים להתאבל עליו – כלומר רק בפטירת שבעה הקרובים שמנינו. אבל בפטירת אדם החביב עלינו, אין לקרוע במועד, אף שבשאר ימות השנה הדבר מותר.

(יג) על חכם – שכולם חייבים לקרוע עליו. כיום, רוב הציבור אינו נוהג לקרוע על רב חשוב, גם בשאר ימות השנה.

(יד) אדם כשר – מעיקר הדין צריך לקרוע אפילו על אדם כשר שמת. אמנם לא נוהגים בזה היום כלל, לכן ודאי שבחול המועד אין לקרוע.

(טו) בשעת יציאת נשמה – הנוכח בעת יציאת נשמה מחויב קריעה על כל אדם, כי זה דומה לספר תורה שנשרף, שהרי בתוך כל יהודי שוכנת נשמה קדושה. והרבה נוהגים היום שלא לקרוע[1].

(טז) קרוב שחייב להתאבל עליו – חוזר על מה שכתב בתחילת הסעיף, ולמעשה זו הקריעה הכי נפוצה.

(יז) אם הוא בתוך שלשים יום – הצער על סילוקו של חכם אינו צער פרטי, ולא נכרך בהיכרות אישית. על כן חייבים לקרוע אם השמועה על פטירתו באה בתוך שלושים יום. אלא שכאמור, כיום רוב המקומות לא נהגו בקריעה זו.

1. בימינו מקילים בכל דיני קריעה, וגם בראיית הר הבית, אין נוהגים לקרוע, למרות שבשולחן ערוך (אורח חיים סימן תקסא סעיף א) כתב שהקריעה היא חובה, הסיבה לזה כפי הנראה היא, כי בגד שנקרע בימינו, מושלך ונזרק לפח. בניגוד לימים עברו, בהם תפרו ותקנו את מקום הקריעה, ושוב היה הבגד חוזר לשימוש. וכיון שהקריעה שלנו אינה דומה לקריעה שלהם, על זה לא ציותה התורה, ולכן מקילים.

אינו קורע אלא אם כן ידע בין מיתה לקבורה (יח). הגה: ויש חולקים. ונהגו בני אשכנז שלא לקרוע במועד כי אם על אביו ואמו (יט); ועל שאר המתים קורעים לאחר המועד (מהרי"ל ותה"ד סימן רפ"ח)**; ובמקום שאין מנהג, יש לקרוע על כולם (כ).**

סעיף ז

[ל]**אין חולצין כתף אלא קרוביו של מת** [מ]**המחוייבים להתאבל עליו, או על חכם (כא).**

[ל]שם במשנה כד ע"ב. [מ]ציינתיו לעיל אות ט.

סעיף ח

(כב) [נ]**מברין בחול המועד, והוא שלא יברו ברחבה אלא קרוביו של**

[נ]שם במשנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) ידע בין מיתה לקבורה – וכאמור, בימינו לא קורעים על אדם כשר שנפטר.

(יט) על אביו ואמו – כי מלבד האבילות על ההורים, נוסף חיוב לכבדם, ובדחיית הקריעה לאחר המועד, יש בהם זלזול.

(כ) יש לקרוע על כולם – כפי שכתב המחבר[2].

(כא) או על חכם – בזמן התלמוד נהגו לחלוץ את הכתף בעת האבלות. אבל בימינו לא נהגו גם בזה.

(כב) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף עלינו להסביר שני מנהגי אבלות שהונהגו בעבר על פי התלמוד, ובימינו לא נוהגים כך, והם: א. **הבראה ברחוב.** זו חובה שהוטלה על שכני האבל להביא לו סעודה תיכף אחר הקבורה, כי נאסר עליו לעסוק בהכנת ארוחה זו, ומנהג זה קרוי "הבראה". בזמן התלמוד והשולחן ערוך נהגו להברות ברחוב, חוץ לדירת הנפטר. ב. **כפיית המיטה.** מדין הגמרא נהגו להפוך את כל מיטות הבית, כסימן על כך שהאבלות הופכת

2. הרב עובדיה יוסף (יביע אומר חלק ד יורה דעה סימן כה) מביא שגם מנהג ירושלים הוא כמנהג האשכנזים, שלא לקרוע בחול המועד אלא על אב ואם.

מת (כג); ולא יברו האבל בתוך ביתו אלא על מטות זקופות, לפי שאין כפיית המטה ברגל כלל (כד).

סעיף ט

[ס]על החכם מברין הכל בחול המועד בתוך הרחבה כדרך שמברין את האבלים, שהכל אבלים עליו (כה).

[ס]ברייתא שם כה ע״ב.

סעיף י

[ע]עושין כל צרכי המת בחול המועד; גוזזין שערו, ומכבסים כסותו, [פ]ועושין לו ארון בחצר שבו המת כדי שיהא ניכר שהוא לצורך המת (כו); ואם לא היו להם נסרים, [צ]מביאים קורות ונוסרים מהם נסרים בצינעה בתוך הבית (כז); [ק]ואם היה אדם מפורסם, עושים

[ע]ברייתא שם ח ע״ב. [פ]משנה שם. [צ]שם בברייתא וכרבן שמעון בן גמליאל. [ק]ירושלמי, כתבוהו הרי״ף ג ע״ב והרא״ש שם (פ״א סימן יד).

שולחן ערוך כפשוטו

את החיים של הנשארים.

(כג) קרוביו של מת – כלומר רק האבלים שותפים לארוחה המובאת להם. אבל אנשים אחרים לא ישתתפו בארוחה זו. כיום נהוג לאכול את סעודת ההבראה בבית.

(כד) כלל – כשמנהג זה היה נהוג, הונחו המאכלים המובאים לאבל על אחת המיטות ההפוכות. אבל בחול המועד לא נהגו כך.

(כה) שהכל אבלים עליו – כפי שכולם קורעים עליו, כך יכולים כולם להשתתף בסעודת ההבראה שלו, הנערכת מחוץ לביתו. אבל בימינו, גם מנהג זה אינו קיים עוד.

(כו) ניכר שהוא לצורך המת – הטיפול במת הוא מצוה וחובה גמורה, על כן איסור מלאכה בחול המועד נדחה מפניו.

(כז) בצינעה בתוך הבית – כי גם הנסרים מוגדרים כצורך המת, ולא נאסר

אפילו בשוק (כח). [ר]**אבל אין כורתין עץ מן היער לנסור ממנו נסרים לארון, ואין חוצבין אבנים לבנות בהם קבר (כט);** [ש]**ובמקום שהיהודים מעט דרים במקום אחד והכל יודעים כשיש מת בעיר, הכל חשוב כמפורסם (ל).**

[ר]ירושלמי. [ש]תוספות שם (ד"ה וארון).

סעיף יא

[ת]**אין חופרים כוכין בחפירה וקברות בבנין בחול המועד להיות מוכנים למת שימות (לא);** [א]**אבל מחנכין אותה, שאם היה ארוך מקצרו או מאריכו או מרחיבו (לב).**

[ת]משנה וגמרא שם. [א]כדמפרש רב יהודה שם.

סעיף יב

[ב]**אין לתלוש עשבים ועפר בחול המועד בבית הקברות כמו**

[ב]הגהות מיימוני בפרק ח' מהלכות יום טוב (אות ט) בשם הרב מאיר.

שולחן ערוך כפשוטו

אלא לעשות בפרהסיה, כי הדבר יעורר חשד שעושה כן לצורך בנין.

(כח) אפילו בשוק – כי אין חשש למראית עין, שהרי כולם יודעים שהדבר נעשה לצורך הנפטר.

(כט) קבר – כי יחשדו בו שכורת וחוצב לצורך בנין.

(ל) חשוב כמפורסם – ושם מותר לעשות את הארון אפילו בשוק, כי הפטירה ידועה לכל, והרי זה כמת מפורסם. בלית ברירה, כגון שנפטר אדם בחול המועד, ומחמת רשלנות אין עצים או אבנים לקבורתו, הכל מותר, גם כריתת עצים וגם חציבת אבנים, כי מצוות הקבורה דוחה את כל איסורי חול המועד.

(לא) להיות מוכנים למת שימות – אף שיש בחפירה צורך מצוה, אין בה צורך למועד, והיא כרוכה בטרחה גדולה, לכן אסור.

(לב) מאריכו או מרחיבו – כי בזה אין כל כך טרחה, וזה צורך מצוה.

שנוהגים לעשות בחול (לג) (דין צדוק הדין במועד עיין בי״ד סי׳ ת״א סעיף ו׳).

שולחן ערוך כפשוטו

(לג) שנוהגים לעשות בחול – מנהגים אלו נועדו להבעת צער, אבל אין בהם מצוה, על כן אינם דוחים את קדושת ושמחת החג.

סימן תקמ״ח
דין אבילות בחול המועד, ובו כ׳ סעיפים.

בסימן זה דנים על אבל שארע במועד, וקיום דיני אנינות ואבלות.

אנינות

האנינות היא חובת קרובי הנפטר לוודא שכל צרכי המת נעשים, מעת פטירתו עד הקבורה. חובה זו פוטרת את האבלים מכל מצוות עשה עד הקבורה. בכל המצוות יש כלל, שהעוסק במצווה פטור מן המצוה. אבל בעת מיתה, הוסיפו חכמים פטור גורף מכל המצוות, גם עבור מי שבידו לקיים בו זמנית קבורה ושאר מצוות, כדי לפנותו מכל עיסוק אחר.

אבלות

חובה להתאבל בפטירת קרוב משפחה. המקור הראשוני והקדום לזה הוא יוסף שהתאבל על יעקב, כנאמר (בראשית נ י) ״וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים״. למעשה, אין זו חובה מן התורה, אלא תקנת חכמים. עם זאת, יש דעות[1] שאם הפטירה והקבורה ארעו ביום אחד, חובת האבלות בו היא מן התורה[2]. ולמדו זאת[3] מחובת הכהנים להיטמא לקרוביהם בפטירתם[4], למרות שבאופן כללי נאסר עליהם להיטמא למת, כל זאת כדי שלא ימנעו מלהתאבל עליהם.
דיני האבלות רבים הם, ותלויים בזמנים שונים. העיקריים שבהם אלו שבעת ימי האבלות, ותקופת השלושים, בה מתבטלים מקצת איסורים מן השבעה.

---

1. רמב״ם (הלכות אבלות פרק א הלכה א).

2. נראה שזו דעת מרן המחבר כמבואר בסימן שצ״ח שסתם כדעה זו, וחזר על זה בסימן שצ״ט סעיף י״ג. אבל הרמ״א פסק בסימן שצ״ט סעיף י״ג שאינו אלא מדרבנן. ואין ראיה מן הפסוק, כי הוא מחייב אמנם להיטמא למת, אבל רק לצורך קבורתו, ובלי קשר לחובת האבלות.

3. על פי הכסף משנה על הרמב״ם (הלכות אבל פרק א הלכה א).

4. אמנם יש ראשונים הסוברים כי גם האבילות ביום הראשון היא רק מדרבנן. לעומת זאת, קיימת דעה מחמירה, שכל שבעת הימים חיובם מן התורה. להלכה, רק יום ראשון הוא מן התורה.

ובמות אב או אם האבלות נמשכת שנה, ורוב דיני השלושים נוהגים משך שנה זו.

הסימן אינו מרחיב במנהגי האבלות עצמם, לכן נזכירם רק בקצרה ללא פרטים רבים. עבודה אסורה על האבל בימי השבעה, כמו כן אסורה עליו רחיצה במים חמים, נעילת הסנדל, תשמיש המיטה, שאילת שלום, כביסה, ולימוד תורה. כל אלה אסורים רק שבעה ימים. הגיהוץ, התספורת והשמחה, אסורים שלושים יום. והאשכנזים נמנעים גם מכיבוס ורחיצה כל שלושים[5]. בזמן השבעה יושבים על הרצפה, או על כיסא נמוך.

הבדל בין שבת ומועדים

בשבת ובמועדים אין דיני האבלות נוהגים, מלבד אבלות בצנעה, כמו שיתבאר בהמשך. אמנם יש הבדל בין שבת למועדים, כי יום השבת, אף שאין מתאבלים בו, אינו מפסיק את האבלות. כי אם היה כך, היו ימי השבעה לרוב בטלים. מה גם שמעלתה העיקרית של שבת היא "הקדושה", הרבה יותר מאשר מעלת ה"שמחה". אבל המועדים לעומת זאת, כן מבטלים את האבלות כפי שיתבאר כאן בסימן, כי נועדו בעיקרם לימי שמחה, ולא שייך שאדם אבל יחדל מעצבותו וישמח, ובתום המועד ישוב לאבלות ולעצבות שנעצרה. לכן קבעו חכמים שהמועדים יבטלו כליל את האבלות, כפי שיתבאר.

סעיף א

[א]הקובר את מתו בתוך הרגל לא חל עליו אבילות ברגל (א), אלא

[א]טור בשם בה"ג והרי"ף והרא"ש בפרק ג דמועד קטן (סימן כז).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) לא חל עליו אבילות ברגל – חובת האבלות היא מצוה ליחיד, בעוד ששמחת החג היא מצוות הכלל כולו. וכיון שהיחיד הוא תמיד חלק מהכלל, אין כח באבלותו לדחות את שמחת הכלל.

5. יורה דעה סימן שפ"א הלכה א', וסימן שפ"ט הלכה א'.

לאחר הרגל מתחיל למנות שבעה ונוהג בהם אבילות **(ב)**; ומונה שלשים מיום הקבורה ונוהג בשאר השלשים ככל גזירת שלשים **(ג)**.

סעיף ב

במקומות שעושין שני ימים טובים **(ד)** [ב]מונה השבעה מיום טוב שני האחרון, אף על פי שאינו נוהג בו אבילות, הואיל ומדבריהם הוא **(ה)** עולה לו מן המנין **(ו)**; ומונה מאחריו ששה ימים בלבד. הגה: **(ז)** אם יום שני של ר"ה עולה למנין ז' עבי"ד סימן שצ"ט סי"ג

[ב]לשון רמב"ם בפרק י מהלכות אבלות ה"ט.

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) ונוהג בהם אבילות – מנהגי האבלות שחלקם הובאו בהקדמה.

(ג) ככל גזירת שלשים – כלומר אף שהחלו שבעת ימי האבלות אחר המועד, ימי השלושים מתחילים כבר מהקבורה. כי דיני השלושים, האוסרים תספורת וגיהוץ, חלו בחול המועד.

(ד) שני ימים טובים – בחוץ לארץ נחגג כל חג שני ימים. כי בזמן התלמוד, נתקדש החודש לאחר שהעידו בפני בית דין על מולד הלבנה. העברת הידיעה לחוץ לארץ על כך שהחודש קודש, לא היתה אפשרית בתוך שבועיים. וכיון שלא נודע באיזה יום חל ראש חודש, לא ידעו באיזה יום לחוג את החג. מחמת ספק זה, תיקנו שהוא ייחגג יומיים. כיום, יש בידינו לוח מסודר, ואין מקום לתקנה זו, אבל כיון שכך נהגו, נותר מנהג זה כשהיה. וגם היום השני נחגג כיומו הראשון של החג, אלא שדרגת איסורי המלאכה שבו הם דרבנן.

(ה) הואיל ומדבריהם הוא – כלומר מדרבנן.

(ו) עולה לו מן המנין – כיון שיומו השני של החג אינו מן התורה, יחל ממנו את חשבון השבעה.

(ז) הגה – להבנת דברי הרמ"א נקדים שהמפרשים נחלקו בהבנת דין יום טוב שני של ראש השנה. יש סוברים שהוא ככל יום טוב שני, שהיום הראשון הוא מן התורה, והיום השני מדרבנן. ויש אומרים שלמרות שיום טוב השני של ראש

בהגהות (ח).

סעיף ג

[ג]הקובר את מתו ביום טוב שני של גליות שהוא יום טוב האחרון (ט), או ביום טוב שני של עצרת (י), נוהג בו אבילות אם היה אותו היום [ד]יום מיתה וקבורה, [ה]הואיל ויום טוב שני מדבריהם ואבילות יום ראשון של תורה, יְדָחֶה עשה של דבריהם (יא) מפני עשה של תורה (יב); אבל אם קברו ביום טוב שני של ר״ה, אינו

[ג]שם כדעת בה״ג והרי״ף. [ד]הרשב״א בתשובה לדעת הגאונים. [ה]הרמב״ם שם.

שולחן ערוך כפשוטו

השנה הוא מדרבנן, דינו כאילו מן התורה, ונקרא ראש השנה ״יומא אריכתא״, כלומר יום ארוך.

למעשה, אם הוא נחשב לחג מן התורה, אין מקום למנותו כיומו הראשון של השבעה. אבל אם הוא כשאר יום טוב שני, ניתן למנותו כיום הראשון משבעת ימי אבלות.

(ח) בהגהות – שם כתב הרמ״א כי גם אבלות היום הראשון היא דרבנן. ממילא, כשמת ונקבר ביום שני של ראש השנה, ויש ספק אם להחשיב יום זה כיום ראשון של אבלות, הוא אכן נמנה כיום תחילת האבלות, מאחר וזה ספק דרבנן, ובספקות דרבנן מקילים[6]. להלכה, גם הספרדים מחשיבים את היום השני של ראש השנה כיומו הראשון של האבלות.

(ט) שהוא יום טוב האחרון – מדובר בחוץ לארץ, וביום השמיני של פסח או בחג שמחת תורה, שהוא היום התשיעי של סוכות.

(י) עצרת – יום שני של שבועות.

(יא) יְדָחֶה עשה של דבריהם – כלומר שמחת יום טוב שני, שהיא מדרבנן, תידחה.

(יב) עשה של תורה – החובה הפרטית להתאבל.

---

6. מוסבר על פי כף החיים. המשנה ברורה לעומת זאת כתב שהגהה זו נשרתבבה בטעות.

נוהג בו אבילות, ששניהם כיום ארוך (יג). הגה: ויש חולקים דסבירא להו דאין נוהג אבילות בשום יום טוב שני (יד), וכן מנהג פשוט ואין לשנות (טו) (רבינו חננאל והרא"ש).

סעיף ד

זה שאמרנו שהקובר מתו ברגל לא חלה עליו אבילות, הני מילי דברים של פרהסיא; [1]**אבל דברים שבצנעה (טז), נוהג** (מיהו מותר **לישן עם אשתו בחדרו ואין צריך שמירה) (יז).**

[1]התוספות והרא"ש בריש כתובות והרמב"ן בספר תורת האדם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) ששניהם כיום ארוך – למרות שיום טוב שני של ראש השנה הוא מדרבנן, עם זאת החמירו בו להחשיבו מן התורה. לכן אי אפשר להחשיב יום זה כיום ראשון של אבלות.

(יד) בשום יום טוב שני – אפילו של ראש השנה, כי האבלות היא דרבנן וחובה פרטית, לכן לא תדחה את שמחת יום טוב, שהיא חובת רבים. והרמ"א לשיטתו, שאבלות יום ראשון דרבנן.

(טו) ואין לשנות – גם הספרדים נוהגים כך, ואינם מתאבלים ביום טוב שני. ואף שהמחבר פסק כי אבלות יום ראשון מן התורה, אבל כדי לחזק את דברי חכמים שתיקנו לשמוח ביום טוב שני, נמנעו מאבלות, לבל יזלזלו ביום זה[7].

(טז) דברים שבצנעה – הכוונה לאיסור תשמיש המיטה, רחיצה במים חמים, ולימוד תורה. אמנם הפוסקים התירו לימוד תורה[8], ומכל מקום אינו עולה לתורה

(יז) ואין צריך שמירה – כי לא חוששים שבעת צרתו יגבר עליו יצרו, וכמו שמותר לו לישון עם אשתו בחדר בעת נידתה. אולם איסורי נגיעה חלים.

---

7. כך הביא המחבר בעצמו ביורה דעה (סימן שצט סעיף יג) שנהגו שלא להתאבל ביום טוב שני של גלויות.

8. משנה ברורה ס"ק ט"ז וכף החיים אות טוב. טעמם הוא, משום שיש ראשונים הסוברים כי גם דברים שבצנעה אינם נוהגים בחול המועד. ואף שהמחבר לא פסק כמותם, ניתן לצרף את הדעה שלימוד תורה נחשב דבר של פרהסיה.

סעיף ה

(יח) [ז]אף על פי שאין אבילות נוהג במועד, אנינות נוהג בו **(יט)**; שאם מת לו מת בחול המועד, אסור בדברים שאונן אסור בהם **(כ)**; ואם מת ביום טוב ואינו רוצה לְקָבְרוֹ בו ביום, אין עליו דין אנינות **(כא)** אלא אם כן צריך להחשיך על התחום **(כב)** להכין לו צרכי קבורה, אז חל עליו דין אנינות משעה שמחשיך; אבל אם

[ז]הרא״ש אברייתא דמי שמתו מוטל לפניו וכו׳ מועד קטן כ״ג.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) הקדמה לסעיף – מצווה למהר ככל האפשר בקבורת הנפטר. אבל במיתה שארעה ביום טוב, אז אין הקבורה אפשרית בידי יהודי, כי יש בה מלאכות אסורות מן התורה, יש לְקָבְרוֹ בידי נכרי. ואולם ביום טוב שני של גלויות, שהוא מדרבנן, יש לְקָבְרוֹ בידי יהודים[9]. למעשה המנהג הוא, לא לקבור מתים, לא ביום טוב ראשון ולא ביום טוב שני.

בהקדמת הסימן הוסבר, שקרוב משפחה של הנפטר נעשה אונן מהפטירה עד הקבורה. בסעיף זה נידונה אנינות אדם שקרובו מת ביום טוב.

(יט) אנינות נוהג בו – כי בחול המועד חייבים לקבור, ועל כן האבלים העסוקים במצווה זו פטורים משאר מצוות.

(כ) בדברים שאונן אסור בהם – בנוסף לפטור ממצוות, נאסרה על האונן אכילת בשר ושתיית יין[10].

(כא) אין עליו דין אנינות – כי העסק בקבורת המת הוא שגורר אחריו את דיני האנינות.

(כב) להחשיך על התחום – הכוונה ליציאה רגלית מהעיר עד הגבול ההלכתי המותר ביום טוב, כדי שברגע יציאת החג, יהא קרוב ככל הניתן למקום ההתעסקות בקבורה. כיום, לא שכיח להיתקל במציאות כזו.

---

9. פרטי ההלכות למקרים אלו נתבארו לעיל בסימן תקכ״ו.

10. ועוד דינים, כמבואר ביורה דעה סימן שמ״א.

מת ביום טוב שני והוא רוצה לְקָבְרוֹ בו ביום **(כג)**; או ביום טוב ראשון ורוצה לְקָבְרוֹ על ידי אינו יהודי **(כד)**, חל עליו אנינות **(כה)**.

סעיף ו

[ח]אף על פי שאין אבילות ברגל **(כו)**, אם מת לו מת ברגל מתעסקים בו ברגל לנחמו **(כז)**, ולאחר הרגל כשיכלו שבעה למיתת המת אף על פי שעדיין לא כלה האבלות **(כח)**, מלאכתו נעשית על ידי אחרים [ט]בבתיהם **(כט)** ועבדיו עושים לו בצנעה בתוך ביתו **(ל)**; ואין צריכים לנחמו אחר הרגל [י]מנין הימים

[ח]ברייתא שם יט ע"ב. [ט]רבנו ירוחם. [י]כפרוש רש"י שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) לְקָבְרוֹ בו ביום – כפי שמותר מעיקר הדין[11].

(כד) על ידי אינו יהודי – כמוסבר בהקדמת הסעיף.

(כה) חל עליו אנינות – עקב טיפולו בנפטר.

(כו) שאין אבילות ברגל – מלבד דברים שבצנעה, הנוהגים במועד, כמבואר בסעיף ד'.

(כז) לנחמו – באים לבקרו בביתו כדי לנחמו, אף שאינו יושב על הרצפה כדין האבלים. ההלכה מצאה איזון בין הצורך לנחם את האדם שאחד מקרוביו נפטר מחד, ובין הצורך למנוע פגיעה בחג מאידך. וכיון שבחג האנשים מבקרים זה את זה בין כה וכה, ללא אבלות, אין בביקור תנחומים פגיעה בקדושת החג, אלא חיזוק לב האבל.

(כח) שעדיין לא כלה האבלות – כי מיד בסיום החג, עליו לשבת שבעה ימים.

(כט) על ידי אחרים בבתיהם – כי באבילות רגילה, אם האחרים אינם קבלנים, ולא קיבלו עליהם קודם אבלותו, אסור לבצע מלאכות עבורו.

(ל) בתוך ביתו – כי בתום שבעה ימים מקבורת הנפטר, אף שעדיין לא נגמרה האבלות, כבר חלו מספר הקלות, ואיסור המלאכה נחלש.

---

11. כמבואר באורח חיים סימן תקכ"ו סעיף ד'.

שֶׁנִּזְדַּמְּנוּ לוֹ ברגל **(לא).**

סעיף ז

כמת לו מת קודם הרגל ונהג אבילות, לאפילו שעה אחת **(לב)**, לפני הרגל, בטלה ממנו גזירת שבעה **(לג)** וימי הרגל עולים למנין שלשים הרי שבעה לפני הרגל, והרגל, ומשלים עליהם עד שלשים **(לד)**; מודוקא שנהג אבילות באותה שעה, אבל אם שגג או הזיד ולא נהג אבילות, או שהיה סמוך לחשיכה ולא היה יכול לנהוג, אין הרגל מבטל האבילות ודינו כדין קובר מתו ברגל **(לה)**.

כמשנה שם יט ע״א. לכחכמים בברייתא שם כ ע״א. מרא״ש שם בשם הראב״ד, מדקתני קיים כפיית המיטה.

שולחן ערוך כפשוטו

(לא) הימים שֶׁנִּזְדַּמְּנוּ לוֹ ברגל – היות וכבר החלו לנחמו במועד, אין צורך לנחמו אלא עד תום שבעה ימים מהקבורה.

הימים בהם נהג אבלות בצנעה עולים למנין השלושים. כגון, אם קבר מתו ביום ראשון של חול המועד פסח, מונה אחר הרגל, עשרים וארבעה ימים בלבד.

(לב) אפילו שעה אחת – לאו דוקא, אלא אפילו נהג אבילות כל שהיא, כגון חליצת הנעל, או אחד מהדברים השייכים לשבעה, ככפיית המיטה[12].

(לג) בטלה ממנו גזירת שבעה – ואחר החג לא יצטרך לקיים אלא את דיני השלושים, הקלים בהרבה.

(לד) עד שלשים – כלומר אחר הרגל יצטרך לנהוג במשך ששה עשר יום בלבד את מנהגי השלושים. אמנם כל זה לאבל על אשתו, אחיו או אחותו, בנו או בתו. כי המתאבל על הוריו נוהג במנהגי השלושים עד תום שנים עשר חודש מהקבורה.

(לה) כדין קובר מתו ברגל – הרי כל עוד לא החלה אבילות, אין את מה להפסיק, לכן האבלות מתחילה אחרי החג. אלא שאם ניחמו אותו במהלך

12. כף החיים אות לב.

סעיף ח

[נ]אם נהג שבעה ופגע בו הרגל, מבטל ממנו גזירת שלשים (לו), [ס]אפילו חל יום שבעה בערב הרגל (לז), מותר לספר ולכבם בערב הרגל (לח). הגה: והוא הדין הרחיצה, לדידן דנוהגין איסור רחיצה כל שלשים, [*]ומותר לרחוץ סמוך לערב (לט) ואין צריך להמתין עד הלילה (הגהות

[נ]שם במשנה. [ס]שם בגמרא (יט ע"ב) וכאבא שאול. [*](כאשר הגהתי כן הוא שם, ומה שכתב ואין צריך להמתין וכו' פרוש וירחץ בצונן).

שולחן ערוך כפשוטו

החג, לא יצטרכו לשוב ולנחמו אחרי החג. כמו כן, יוכל ליהנות מהקלות באיסור מלאכה, כפי שראינו בס"ק ל'.

(לו) מבטל ממנו גזירת שלשים – כמו שהרגל מבטל את דין השבעה, כך הוא מבטל את דין השלושים.

(לז) בערב הרגל – יום קבורת הנפטר הוא היום הראשון של השבעה, בין אם נקבר בתחילת היום, ובין אם נקבר בסופו. אחריו יש חמשה ימים שלמים, וביום השביעי האבלות פוסקת כבר בבוקר, לכן הוא נמנה כיומו הראשון של השלושים. כשמסתיימת השבעה בערב הרגל, השלושים מיד מתחילים, וכשנכנס הרגל, הם מתבטלים.

(לח) לספר ולכבס בערב הרגל – ההיתר לכבס פשוט, כי אינו אסור אלא בימי השבעה (אמנם למנהג אשכנז הוא אסור כל השלושים). אבל ההיתר להסתפר אינו פשוט, כי איסורו שייך בכל השלושים, ולכאורה אם ערבו של רגל חל בתוך השלושים, אין היתר להסתפר. אמנם כיון שהחג יפסיק ויבטל את השלושים, התירו חכמים להסתפר בערב החג, לבל ייכנס בניוולו לחג.

אם יש אפשרות, ראוי להמתין עד חצות היום ורק אחר כך להסתפר.

האבל על אביו ואמו, שהחג בא ומבטל עבורו את השלושים, עדיין אסור בתספורת, כפי שמביא המחבר בסעיף ט'.

(לט) לרחוץ סמוך לערב – כלומר אחר חצות היום. היתר זה נצרך רק לבני אשכנז, הנמנעים מרחיצה בחמין כל שלושים. אבל למחבר, והוא עיקר הדין,

מיימוני ומרדכי והגהות אשירי); **ואין צריך לומר אם חל יום שמיני להיות בשבת ערב הרגל שמותר לספר בערב שבת (מ);** ע**ואם לא גילח בערב הרגל, מותר לגלח אחר הרגל שהרי כבר נתבטל ממנו גזירת שלשים; אבל בתוך הרגל לא יגלח, כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם הרגל (מא).** פ**ואם חל יום שבעה שלו בשבת ערב הרגל (מב), מותר לגלח בחול המועד כיון שלא היה אפשר לו לגלח קודם (מג).**

ע שם בברייתא וכאבא שאול. פ שם ברייתא בגמרא כאבא שאול.

שולחן ערוך כפשוטו

הרחיצה מותרת מיד בבוקר סיום השבעה.

(מ) שמותר לספר בערב שבת – אם בשביעי, בו נהגו איסורי השבעה, חל ערב הרגל, יש חידוש בביטול השלושים בו ביום. אבל אם חל הרגל בסוף היום השמיני, פשוט שהרגל יבטל את השלושים[13]. ואף שרק החג, החל ביום התשיעי, מבטל את השלושים, ובערב שבת שהוא היום השביעי, עדיין לא בטל השלושים, רשאי להסתפר, כי בשבת הדבר אסור[14].

(מא) אפשר לו לגלח קודם הרגל – בחול המועד יש איסור גילוח, וכשהגילוח לפני המועד היה אפשרי, לא הותר לגלח במועד.

(מב) בשבת ערב הרגל – ובערב שבת אינו יכול להתגלח, כי הוא עדיין בעיצומה של השבעה.

(מג) לגלח קודם – ואף שהגילוח בחול המועד נאסר, כדי לזרז אנשים להתגלח קודם המועד, לבל ייכנסו אל החג בניוול, הרי שבמקרה זה בו לא יכל לגלח קודם, מחמת השבעה, יש להתיר עבורו את הגילוח והתספורת בחול המועד.

דיני השלושים, אינם חלים, כי בשבת בבוקר הסתיימה השבעה וחלו דיני

---

13. ועל כן כתב המחבר "ואין צריך לומר".

14. למעיין, סוף דברינו מיישבים את קושיית הבית יוסף, על פי הב"ח יורה דעה שצ"ט (ז), שהסביר את לשון הטור, לדבריו גם בדין זה יש חידוש.

סעיף ט

[צ]הא דרגל מבטל גזירת שלשים **(מד)**, בשאר מתים; אבל באביו ואמו שאסור לספר עד שיגערו בו חביריו, אפילו פגע בו הרגל לאחר שלשים יום, אינו מבטל **(מה)**.

[צ]הרא"ש שם בברייתא דעל כל המתים כו' שם (כב ע"ב).

סעיף י

[ק]ואם חל אחד מימי האבילות, חוץ מהשביעי, בערב הרגל, מותר לכבס **(מו)**, ולא ילבשנו עד הלילה **(מז)**; וטוב ליזהר מלכבס עד אחר חצות, כדי שיהא ניכר שמפני הרגל הוא מכבס **(מח)**; [ר]אבל לרחוץ **(מט)**, אסור עד הלילה **(נ)**; [ש]ויש מתירין לרחוץ אחר תפלת המנחה, סמוך לחשיכה **(נא)**. הגה: ולדידן דנוהגים איסור רחיצה כל

[ק]הרא"ש שם בשם הראב"ד. [ר]מימרא דרב הונא שם יט ע"ב. [ש]הגהות מימוני (הלכות אבל פ"י אות ה) בשם ראבי"ה ורבי יצחק הלוי.

שלושים, שמיד בכניסת הרגל בטלו.

(מד) שלשים – תרגום: מה שהחג מבטל את השלושים.

(מה) אינו מבטל – באבלות על אב או אם אין דין שלושים, אלא דין שנה, והוא אינו מתבטל על ידי חגים. הטעם לחומרה זו היא, כי מלבד מצוות האבלות התווספה לה מצוות כיבוד הורים.

(מו) מותר לכבס – כי המועד יבטל את האבלות, ובכלל זה את איסור הכיבוס. אבל עדיין ייאסר בכיבוס מחמת קדושת החג. לכן התירו לו לכבס בערב החג.

(מז) ולא ילבשנו עד הלילה – כי רק בלילה מסתיימת השבעה.

(מח) שמפני הרגל הוא מכבס – כי במהלך השבעה, הכיבוס אכן אסור.

(מט) לרחוץ – במים חמים.

(נ) עד הלילה – ובליל יום טוב ירחץ במים שהוחמו מערב יום טוב.

(נא) סמוך לחשיכה – כדי להיכנס בנקיות אל החג. ושאר דיני אבלות נוהגים

שלושים, אסור לרחוץ, דהא הרגל לא בְּטֵל ממנו רק גזרת שבעה; והוא הדין לענין כיבוס, במקום דנוהגין איסור כיבוס כל שלשים (נב).

סעיף יא

[ת]ראש השנה ויום הכיפורים חשיבי כרגלים (נג) לבטל האבילות (נד).

[ת]משנה שם וכרבי שמעון בן גמליאל.

שולחן ערוך כפשוטו

עד שתחשך[15], אמנם יש נוהגים שמאחר והאבלות בטלה לגבי כביסה ורחיצה (למנהג הספרדים, אבל לאשכנזים רחיצה בחמין אסורה כל שלושים), מותר גם לשבת על כיסא לסעודה מפסקת. ונראה שכך נקטו הפוסקים הספרדים[16].

(נב) כל שלשים – כמו שראינו בהקדמה, שמנהג אשכנז לאסור כיבוס ורחיצה כל שלושים. אמנם כשגופו מלוכלך, או בגדיו התחתונים, מותר להחליף גם בתוך השבעה. והעיקר להימנע מרחיצה של תענוג, ולרחוץ רק לצרכי היגיינה.

(נג) כרגלים – בתורה הובאו כל מועדי ישראל בפרשת אמור, ובכללם ראש השנה ויום הכיפורים. בסיום הפרשיה נאמר אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה׳ (ויקרא כג לז), וזה מלמד שכולם קרויים מועדים.

בהלכה יש מצוה לאכול מאכלים מיוחדים ביום הדין, כאות על אמונתנו שזה יום בו הא־ל דן אותנו ברחמים, ושמחים שהוא הדיין האמיתי והרחום. גם ביום כיפור יש שמחה, כי הוא יום כפרה לכל ישראל, כמו שכתוב כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ (ויקרא טז ל).

(נד) לבטל האבילות – ואם ישב זמן מה באבלות לפני ראש השנה או לפני יום כיפור, האבילות מתבטלת. ואם מצוי בתקופת השלושים, היא בטילה.

---

15. כך כתב המשנה ברורה ס״ק ל״ט על פי המגן אברהם, וזה פשט דברי המחבר שהתיר דווקא כיבוס, כי אי אפשר לעשותו ביום טוב. אמנם הכף החיים אות נד הביא שיש ראשונים הסוברים כי כל דיני אבלות בטלים אחרי מנחה. אבל לא ברור אם פסק כמותם.

16. כך כתב כף החיים אות נד, בהביאו שיטת ראשונים הסוברים, כי כל דיני אבלות בטלים אחרי מנחה. ובילקוט יוסף כתב כי למעשה אפשר לסמוך על שיטות אלה.

סעיף יב

[א]נהג שעה אחת **(נה)** לפני הפסח, אותה שעה חשובה כשבעה, ושמנה ימי הפסח **(נו)**, הרי חמשה עשר. ומשלים עליהם [עוד] חמשה עשר **(נז)**.

[א]מימרא דרב ענני בר ששון שם כד ע"ב.

סעיף יג

[ב]שעה אחת לפני עצרת **(נח)** חשובה כשבעה **(נט)**; ועצרת, כיון שאם לא הקריב 'קרבנות עצרת' בעצרת, יש לו תשלומין כל שבעה **(ס)**, חשוב כשבעה, הרי ארבעה עשר ומשלים עליהם [עוד]

[ב]שם וכדאמר רב אלעזר אמר רב אושעיא.

שולחן ערוך כפשוטו

מובא בכף החיים[17], שיש נוהגים לשבת בסעודה המפסקת על כסא, ולנעול נעלים.

(נה) שעה אחת – כלומר זמן מה.

(נו) ושמונה ימי הפסח – בחוץ לארץ, אבל בארץ חוגגים רק שבעה ימים.

(נז) ומשלים עליהם עוד חמשה עשר – ובארץ עוד ששה עשר יום. כי אבלותו לפני פסח נמנית כשבעה ימים, ויחד עם שמונת ימי פסח (ובארץ שבעה ימים), חלפו חמשה עשר (ובארץ, ארבעה עשר). נמצא שנותרו חמשה עשר (ובארץ ששה עשר) עד תום השלושים.

(נח) עצרת – חג השבועות, שבארץ נוהג יום אחד, ובחוץ לארץ יומיים.

(נט) חשובה כשבעה – כי בכניסת החג מסתיימת השבעה.

(ס) יש לו תשלומין כל שבעה – בזמן בית המקדש, היה כל יהודי חייב לעלות לירושלים בכל אחד משלושת הרגלים, וביום ראשון של החג להקריב קרבן עולה הנקרא 'קרבן ראייה', וקרבן שלמים הנקרא 'קרבן חגיגה'. אם לא הקריב ביום ראשון, יכול להקריב בשאר ימי החג. ובשבועות, הנחגג רק יום אחד,

---

17. אות נו.

ששה עשר; ויום שני של עצרת **(סא)** עולה למנין הששה עשר **(סב)**.

סעיף יד

[ג]שעה אחת לפני ראש השנה בטלה ממנו גזירת שבעה מפני ראש השנה **(סג)**, וגזירת שלשים מבטל ממנו יום הכפורים **(סד)**, [ד]ומגלח בערב יום הכפורים **(סה)**; והוא הדין לקובר מתו בשלשה לתשרי **(סו)**, שמגלח בערב יום הכפורים.

[ג]שם מימרא דרב פפא. [ד]רמב"ן וכן כתב הטור.

סעיף טו

[ה]שעה אחת לפני יום הכיפורים בטלה ממנו גזירת שבעה מפני יום

[ה]שם.

שולחן ערוך כפשוטו

עדיין יכול להקריב קרבנות אלה בששת הימים שאחר החג. אפשרות זו משליכה גם על דיני האבלות, כי נמצא ששבועות נחשב חג כמו פסח, ויש לספרו כשבעה ימים ממניין השלושים.

(סא) ויום שני של עצרת – בחוץ לארץ.

(סב) עולה למנין הששה עשר – היות ויומו השני של שבועות הוא מדרבנן, ניתן למנותו כאחד מששה עשר הימים בהם נוהג 'דין שלושים' שלאחר שבועות.

(סג) ראש השנה – הנחשב כחג.

(סד) יום הכפורים – שגם נחשב כחג, בהיותו יום סליחה לכל ישראל.

(סה) ומגלח בערב יום הכיפורים – אף שאיסור הגילוח בטל רק ביום כיפור עצמו, אבל כיון שבו ביום הגילוח אסור, התירו לו לגלח בערבו.

(סו) בשלשה לתשרי – השבעה מסתיימת בט' תשרי, ערב יום כיפור, ומיד מתחיל 'דין שלושים', הנפסק על ידי יום כיפור.

הכיפורים **(סז)**; וגזירת שלשים מבטל ממנו החג **(סח)**, ומגלח בערב החג **(סט)**.

סעיף טז

[1]שעה אחת לפני החג והחג, הרי ארבעה עשר, ושמיני עצרת שבעה **(ע)**, הרי עשרים ואחד יום, ויום שני של שמיני עצרת **(עא)** הרי עשרים ושנים, ומשלים עליהם שמונה **(עב)**.

[1]מימרא דרבינא שם.

סעיף יז

(עג) [1]שמע שמועה קרובה בשבת או ברגל **(עד)**, ולמוצאי שבת

[1]מימרא דרבי יוסי בר אבין שם כ ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(סז) מפני יום הכפורים – הנחשב כחג.

(סח) מבטל ממנו החג – הכוונה שחג הסוכות מבטל את 'דין השלושים'.

(סט) ומגלח בערב החג – כי בחג עצמו אסור להתגלח.

(ע) ושמיני עצרת שבעה – כי נחשב מועד בפני עצמו.

(עא) ויום שני של שמיני עצרת – בחוץ לארץ. בארץ זהו יומה הראשון של תקופת השלושים המקוצרת.

(עב) ומשלים עליהם שמונה – ובארץ ימנה תשעה ימים ממוצאי שמיני עצרת.

(עג) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף נצטט מדברי השולחן ערוך בהלכות אבלות (יורה דעה סימן תב סעיף א) המסביר מה היא שמועה קרובה ומה היא שמועה רחוקה: "מִי שֶׁבָּאָה לוֹ שְׁמוּעָה שֶׁמֵּת לוֹ קָרוֹב, אִם בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים יוֹם הִגִּיעָה הַשְּׁמוּעָה, אֲפִלּוּ יוֹם שְׁלֹשִׁים עַצְמוֹ, הֲרֵי זוֹ שְׁמוּעָה קְרוֹבָה וְחַיָּב לְנָהֹג שִׁבְעָה יְמֵי אֲבֵלוּת מִיּוֹם שֶׁהִגִּיעַ הַשְּׁמוּעָה; וְקוֹרֵעַ וּמוֹנֶה שְׁלֹשִׁים יוֹם מִיּוֹם הַשְּׁמוּעָה לְתִסְפֹּרֶת עִם שְׁאָר דְּבָרִים. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, יוֹם שְׁמוּעָתוֹ הַקְּרוֹבָה כְּיוֹם הַקְּבוּרָה. וְאִם שָׁמַע מִיּוֹם שְׁלֹשִׁים וָאֵילָךְ, אֵין צָרִיךְ לְנָהֹג אֶלָּא שָׁעָה אַחַת.

ורגל נעשית רחוקה **(עה)**, דינו כדין שמע שמועה רחוקה אחר השבת והרגל **(עו)**, [ח]אלא שבשבת וברגל נוהג דברים שבצנעה **(עז)**.

[ח]הרא״ש שם בשם רמב״ן, דכיון דאכתי שמועה קרובה היא הוי כקובר את מתו ברגל.

סעיף יח

[ט]שמע שמועה רחוקה **(עח)** בשבת או ברגל, אינו נוהג בהם אפילו דברים שבצנעה; אלא למוצאי שבת או הרגל נוהג שעה אחת, ודיו **(עט)**.

[ט]גם זה מדברי הרא״ש בשם הרמב״ן.

סעיף יט

[י]שמע שמועה קרובה בשבת **(פ)**, שבת עולה ליום אחד ולמחר

[י]טור בשם סמ״ק.

שולחן ערוך כפשוטו

(עד) בשבת או ברגל – בשבת או בחג חלפו שלושים יום ממיתת הנפטר[18].

(עה) נעשית רחוקה – כי זה כבר היום השלושים ואחד.

(עו) אחר השבת והרגל – כלומר לא מתחשבים בעובדה ששמע בתוך השלושים על פטירת מתו, שהרי לא חויב ברוב דיני האבלות, ולכן יש להגדיר זאת כאילו שמע רק אחר השבת או החג.

(עז) נוהג דברים שבצנעה – ככל אבל החייב לנהוג בדברים שבצנעה, שהם תשמיש המיטה ורחיצה במים חמים, ולימוד תורה.

(עח) רחוקה – שמע על פטירת קרוב שלושים יום לאחר הפטירה.

(עט) נוהג שעה אחת, ודיו – כי בשמועה רחוקה אינו צריך לנהוג שום מנהג אבילות, ואינו יכול לשבת שעה אחת בשבת או בחג, על כן יקיימה אחר החג.

(פ) שמועה קרובה בשבת – ולמחרת אינה נעשית רחוקה, ינהג מיד אבלות

---

18. ואפילו אם הקבורה הייתה מאוחרת יותר מונים מיום המיתה (יורה דעה סימן תב, ש״ך ס״ק ה).

קורע והוי ליה יום ששי שביעי לאבילות **(פא)**.

סעיף כ

[כ]אם עשרה ימים אחר החג שמע שמת לו מת בערב החג, אף על פי שאם נמנה שעה אחת לפני החג שבעה ושבעת ימי החג ויום שמיני עצרת עשרים ואחד, ועשרה ימים אחרים הרי שלשים ואחד, אין לזה דין שמועה רחוקה אלא דין שמועה קרובה; שאין הרגל עולה למי שלא נהג אבילות קודם לו כלל, וכל שכן למי שלא היה יודע שמת לו מת **(פב)**.

[כ]רבנו ירוחם בנתיב כח בשם בעל המאור, וכן כתב הרמב"ן בספר תורת האדם.

בצנעה, וימנה את השבת כיום הראשון של אבלותו.

(פא) יום ששי שביעי לאבילות – לקרוע בשבת בלתי אפשרי, אלא קורע במוצאי שבת, ויום ראשון שאחר השבת הוא יומה השני של האבלות, המסתיימת ביום שישי בבוקר.

(פב) שלא היה יודע שמת לו מת – אם חלפו בין המיתה לשמועה עשרה ימים במהלכם נחגגו חג סוכות ושמיני עצרת, הימים נספרים כימים פשוטים. כי רק למי שהחל אבלותו קודם החג יש חישוב מיוחד כנזכר בסעיף, אבל זה לא החל אבלותו קודם החג, וכלל לא ידע על פטירת מתו.

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

סימנים תקמ״ט – תקס״א

בסימנים אלה נידונים הלכות התעניות שנקבעו לישראל, שכולם קשורים לחורבן. והרמב״ם (הלכות תעניות פרק ה הלכה א) מסביר לאיזו תכלית נועדו תעניות אלו. ״יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה. ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כו מ) וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם וְאֶת עֲוֹן אֲבֹתָם וגו׳״.
כלומר אין התענית התכלית עצמה, אלא היא משמשת כאמצעי לעורר את מחשבתנו על סיבות החורבן ועל הצורך לתקן.

סימן תקמ״ט – להתענות ארבע צומות, ובו ב׳ סעיפים.

סעיף א

א חייבים להתענות בתשעה באב ובשבעה עשר בתמוז ובשלשה בתשרי ובעשרה בטבת, מפני דברים הרעים שאירעו בהם (א).

א ברייתא ראש השנה יח ע״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) דברים הרעים שאירעו בהם – פירוט המאורעות הללו ראה בדברי הרמב״ם (הלכות תעניות פרק ה הלכה ב,ג) ״וְאֵלּוּ הֵן יוֹם שְׁלִישִׁי בְּתִשְׁרֵי שֶׁבּוֹ נֶהֱרַג גְּדַלְיָה בֶּן אֲחִיקָם, וְנִכְבַּת גַּחֶלֶת יִשְׂרָאֵל הַנִּשְׁאָרָה, וְסִבֵּב לְהָתָם גָּלוּתָן. וַעֲשִׂירִי בְּטֵבֵת שֶׁבּוֹ סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל נְבוּכַדְנֶאצַּר הָרָשָׁע עַל יְרוּשָׁלַיִם, וְהֵבִיאָהּ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז חֲמִשָּׁה דְּבָרִים אֵרְעוּ בּוֹ. נִשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחוֹת. וּבָטַל

סעיף ב

(ב) [2]אף על גב דכתיב בקרא: בחדש הרביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר (ירמיהו לט ב) **אין מתענין בתשעה בו אלא בשבעה עשר, מפני שאף על פי שבראשונה הובקעה בתשעה בו, כיון שבשניה הובקעה בשבעה עשר בו, תיקנו להתענות בשבעה עשר**

[2]תוספות שם והרמב"ן בספר תורת האדם.

שולחן ערוך כפשוטו

הַתָּמִיד מִבַּיִת רִאשׁוֹן. וְהֶבְקֵעָה יְרוּשָׁלַיִם בְּחָרְבָּן שֵׁנִי. וְשָׂרַף אַפּוֹסְטוֹמוֹס הָרָשָׁע אֶת הַתּוֹרָה. וְהֶעֱמִיד צֶלֶם בַּהֵיכָל.

וְתִשְׁעָה בְּאָב חֲמִשָּׁה דְּבָרִים אֵרְעוּ בּוֹ. נִגְזַר עַל יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לָאָרֶץ. וְחָרַב הַבַּיִת בָּרִאשׁוֹנָה וּבַשְּׁנִיָּה. וְנִלְכְּדָה עִיר גְּדוֹלָה וּבֵיתָר שְׁמָהּ וְהָיוּ בָהּ אֲלָפִים וּרְבָבוֹת מִיִּשְׂרָאֵל וְהָיָה לָהֶם מֶלֶךְ גָּדוֹל וְדִמּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל וּגְדוֹלֵי הַחֲכָמִים שֶׁהוּא הַמֶּלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. וְנָפַל בְּיַד הָרוֹמִיִּים וְנֶהֶרְגוּ כֻּלָּם וְהָיְתָה צָרָה גְּדוֹלָה כְּמוֹ חָרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וּבוֹ בַּיּוֹם הַמּוּכָן לְפָרְעָנוּת חָרַשׁ טוּרְנוּסְרוּפוּס הָרָשָׁע אֶת הַהֵיכָל וְאֶת סְבִיבָיו לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (ירמיה כו יח) צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ".

כל צומות אלו קשורים לחורבן ולגלות ויש עוד צום אחד והוא תענית אסתר ושוב נביא דברי הרמב"ם (תעניות ה, ה) המסביר טעם תענית זו: "ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות בשלשה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר (אסתר ט) דברי הצומות וזעקתם".

(ב) הקדמה לסעיף – יש פסוק בנביא זכריה (ח יט) המזכיר את ארבעת התעניות הקשורות לחורבן, ומנבא שיבוא הזמן והם יהפכו לימי שמחה – "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ".

אשרי הדור שלנו שזוכים לחוות את החזרה לארץ בנסים גדולים. צום הרביעי[1], זהו שבעה עשר בתמוז, החל בחודש הרביעי. צום החמישי זה

1. החודש הראשון הוא חודש ניסן, ככתוב רִאשׁוֹן הוּא (ניסן) לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב ב) , ושאר החודשים ממוספרים על פי מיקומם ביחס לחודש ניסן.

בו משום דחורבן בית שני חמיר לן (ג).

שולחן ערוך כפשוטו

תשעה באב, החל בחודש החמישי. צום השביעי זה צום גדליה, וחל בחודש השביעי.צום העשירי הוא עשרה בטבת, החל בחודש העשירי.

בסעיף זה נדרש המחבר להסביר מדוע מתענים בשבעה עשר בתמוז ולא בתשעה בתמוז.

(ג) דחורבן בית שני חמיר לן – כלומר, חורבן בית שני, שהביא אותנו לגלות, גדול יותר מחורבן בית ראשון, בפרספקטיבה האנושית שלנו.

סימן תק"נ
הבדל שיש בין ט' באב ליתר צומות, ובו ד' סעיפים.

את הצומות, כפי שראינו בסימן הקודם, תקנו חכמים, לזכר המאורעות הטרגיים שארעו לעמנו. עם זאת, לא אבדה תקוותנו לגאולה, כמאמר הנביא (זכריה ח יט) "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ". כלומר עוד יבואו ימים בהם יהפכו הצומות לעתות שמחה.

כל עוד לא באה הגאולה השלימה, יש דרגות שונות בחובת הצום. כמו שביארה הגמרא במסכת ראש השנה (יח, ב): "אמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא: מאי דכתיב צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. קרי להו צום, וקרי להו ששון ושמחה. בזמן שיש שלום – יהיו לששון ולשמחה, אין שלום – צום. אמר רב פפא: הכי קאמר: בזמן שיש שלום – יהיו לששון ולשמחה, יש שמד – צום, אין שמד ואין שלום, רצו – מתענין, רצו – אין מתענין. אי הכי, תשעה באב נמי! – אמר רב פפא: שאני תשעה באב, הואיל והוכפלו בו צרות. דאמר מר: בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר.

מגמרא זו אנו למדים כי צומות אלו, בזמן שבני ישראל נרדפים, חובה המה. אבל בזמן שלום, שלדעת המפרשים הכוונה לזמן שייבנה המקדש, עת יבוא שלום אמיתי[1], הצומות יתבטלו. בזמן ביניים, כאשר בני ישראל אינם נרדפים, אבל בית המקדש עדיין לא נבנה, רצון ישראל הוא הקובע אם לצום אם לאו. מלבד צום תשעה באב, בו הוכפלו צרות, ולכן גם בתקופת ביניים כנזכר, חובה לצום. אמנם למעשה, קבלו בני ישראל שגם בתקופת ביניים, יצומו את כל הצומות הנ"ל, אבל בחומרה פחותה מתשעה באב, בו חובת הצום אינה תלויה ברצון ישראל.

---

1. ולפי רש"י "שלום" פירושו – "שאין יד העכו"ם תקיפה על ישראל". לדעתו, אין מקום לצומות האלה בזמננו. אבל לא נתקבלה דעתו להלכה, כי נקטו ששלום פירושו בניית בית המקדש.

סעיף א

(א) [א]הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר. **הגה: מיהו עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה, אין להתענות (ב)** (הגהות מיימוני והמגיד פ"ה) **; ואפילו אינן מצטערות, אינן מחוייבות להתענות (ג) אלא שנהגו להחמיר (ד); ודוקא בשלשה צומות, אבל בתשעה באב מחוייבות להשלים (ה)** (כדלקמן סימן תקנד סעיף ה).

[א]הרמב"ן בספר תורת האדם טור ושארי פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) הקדמה לסעיף – למרות המבואר בהקדמה, שצומות אלה תלויים ברצון ישראל. כאן המחבר מסביר כי ישראל כבר קיבלו על עצמם לצום בימים אלה, לכן אין לפרוץ גדר.

צומות אלה כולם קשורים לשלבים שהביאו לחורבן בית המקדש, לכן עד בנייתו מחדש צריך לצום, כדי לחזור בתשובה על החטאים שגרמו את החורבן.

(ב) אין להתענות – כי כשנתקבלו תעניות אלה, לא קיבלום עבור אדם חולה, גם אם הצום אינו מסכן את חייו. ולדעת המחבר[2] גם אם אינן מצטערות כלל, פטורות מן הצום.

(ג) אינן מחוייבות להתענות – כי הצום מקשה על מעוברת ומניקה.

(ד) אלא שנהגו להחמיר – במשנה ברורה מבואר כי למעשה, אם מרגישות חולשה, אינן צריכות להתענות.

(ה) בתשעה באב מחויבות להשלים – כשמצטערות קצת. אבל אם מצטערות הרבה פטורות, וגם חולים, זקנים תשושי כח המצטערים בתעניתם, אינם חייבים לצום בתשעה באב[3].

---

2. להלן סימן תקנ"ד סעיף ה'.

3. ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקלב.

סעיף ב

[ב]**צומות הללו, חוץ מתשעה באב (ו), מותרים ברחיצה (ז) וסיכה ונעילת הסנדל (ח) ותשמיש המטה (ט), ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום (י).**

[ב]תוספות בסוף פרק קמא דתענית ושארי פוסקים.

סעיף ג

[ג]**כל ארבעה צומות הללו אם חלו להיות בשבת (יא), נדחין לאחר**

[ג]משנה מגלה ה ע"א וכפרוש רש"י שם וכן כתב רמב"ם בפרק ה' מהלכות תענית ה"ה.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) חוץ מתשעה באב – חומרת צומות אלה קלה יותר, כי הצום היה תלוי ברצון ישראל.

(ז) ברחיצה – גם במים חמים, וגם את כל הגוף. דיני שטיפת הפה, לעיסת מסטיק ועישון סיגריות נידונים בסימן תקס"ז.

(ח) ונעילת הסנדל – הכוונה לנעלי עור.

(ט) ותשמיש המטה – יחסי אישות.

(י) מבעוד יום – בשאר הצומות צמים מחמת התהליך שהביא לחורבן, אבל בתשעה באב צמים על עצם החורבן שארע לבתי המקדש, והוא יום קשה וחמור יותר. לכן תחילת העינוי בו הוא כבר משקיעת החמה של ערבו, בעוד שבשאר צומות מתחילים רק מעלות השחר.

(יא) חלו להיות בשבת – לפי הלוח המקובל בימינו, רק עשרה בטבת יכול לחול בערב שבת.

השבת **(יב)**. הגה: **ואם חלו בערב שבת, קורים בשחרית ומנחה, ויחל (יג)** (ב"י); **ואם יש חופה ביום התענית בערב שבת, נוהגין להתפלל מנחה ולקרות ויחל ואחר כך עושין החופה (יד)** (ועיין לעיל סימן רמ"ט סעיף ד אם משלימין התענית **(טו)**).

סעיף ד

[ד]בשבת קודם לצום מכריז שליח צבור הצום **(טז)**, חוץ מתשעה [ד]אבודרהם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) לאחר השבת – הצומות מטבעם מעוררים מחשבות נוגות ומצערות לגבי החורבן וסיבותיו, ואין להקדים מחשבות אלה. בלשון הגמרא[4] אמרו "שלא מקדימים פורענות" כי לא רוצים אותם[5].

(יג) ויחל – פרשיה בפרשת כי תשא, הנקראת בתעניות בשחרית ומנחה. הסיבה לכך היא, תחינת משה רבנו אחר חטא העגל, על ביטול גזירת האלוקים, להשמיד את ישראל.

הרמ"א מסביר כי גם אם יחול הצום בערב שבת, יקראו פרשיה זו. כי אף שבערב שבת רגילה לא אומרים תחנונים, משום קדושת השבת הממשמשת ובאה, לא משנים עבור כך את תקנת הקריאה. אבל וידויים ותחנונים אין אומרים.

(יד) ואחר כך עושין החופה – כדי לסיים תחילה את כל המצוות הקשורות לצער התענית, ואחר כך עושים את החופה. את סעודת הנישואין מקיימים בליל שבת.

(טו) אם משלימין התענית – שם פסק הרמ"א שצמים עד צאת הכוכבים. גם המחבר מסכים לזה, (כמפורש בסימן רמט).

(טז) מכריז שליח צבור הצום – כי צומות אלה נתלו ברצון ישראל, לכן

---

4. "אקדומי פורענות לא מקדמי" (מגילה ה עמוד א).

5. אמנם כאשר חל תענית אסתר בשבת, מקדימים אותו ליום חמישי, כמבואר לקמן בסימן תרפ"ו סעיף ב'.

באב וצום כפור (יז) וצום פורים (יח) וסימנך: אָבַ"ף (יט) עָלָיו פִּיהוּ (ומנהג האשכנזים שלא להכריז שום אחד מהם (כ))[*].

[*](דין עוברות ומיניקות בצומות בסימן תק"ן ותקנ"ד ס"ה ותרי"ז סעיפים א-ב).

מכריזים עליהם, כדי לפרסם שבני ישראל קיבלו עליהם צומות אלה[6]. וגם, כדי להזכיר מתי הצום[7].

את ההכרזה יש להכריז אחר ההפטרה.

(יז) חוץ מתשעה באב וצום כפור – כי צומות אלה אינם תלויים ברצון ישראל, וזמנם ידוע לכל.

(יח) וצום פורים – כי הוא זכר למאורעות פורים, ואינו קשור לצומות התלויים ברצון ישראל[8], כמו כן זמנו ידוע לכל, שהוא חל תמיד בערב פורים. גם על צום גדליה אין מכריזים, כי הוא תמיד למחרת ראש השנה[9].

(יט) אָבַ"ף – ראשי תיבות אב, כיפור פורים.

(כ) שום אחד מהם – כי בימינו כולם נתקבלו כחובה, ואינם תלויים ברצון ישראל[10].

---

6. על פי ערוך השולחן הלכה ד'.

7. על פי כף החיים אות כד.

8. שהם הצומות המובאים בפסוק בזכריה.

9. על פי כף החיים.

10. ערוך השולחן הלכה ד'.

סימן תקנ״א
דין שבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה, ובו י״ח סעיפים.

בסימן זה דנים על מערכת איסורים הלכתיים, הנוהגים בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, ונועדו לשמר את זיכרון החורבן, ולעודד את רוחנו לבל נרים ידים ונתייאש מבניה והתחדשות. שבעה עשר בתמוז הוא יום תחילת המפלה הסופית, בו נכנסו גדודי הצבא הרומי לעיר. ובתשעה באב, נשלמה מפלתנו, בשריפת בית המקדש. למרות הצער הגדול, ראו חכמים כי אין להגזים בזיכרון האבלות, לבל ייגרם ייאוש טוטאלי, כלשון הגמרא (בבא בתרא ס, ב) ״אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר – שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר – שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה״. לכן תיקנו הלכות מתוך איזון נפלא, בתבונה ובדעת.

בגמרא רואים כי האיסורים נתקנו לא רק לתשעה באב, שהוא שיא האבלות, אלא גם לשבוע בו הוא חל, מיום ראשון עד הצום, הונהגו איסורים משמעותיים. נוסף על כך, ממעטים בשמחה כבר מראש חודש אב. ומשבעה עשר בתמוז הונהגו כמה מנהגים.

המקורות העיקריים להגבלות בימים אלה הם: א. המשנה במסכת תענית (כו, א) הקובעת ״משנכנס אב ממעטין בשמחה. שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה – אסור מלספר ומלכבס. ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת״. ב. והגמרא ביבמות (מג, א) המגדירה מה הכוונה ממעטין בשמחה ״שבת שחל תשעה באב בתוכה – אסור לספר ולכבס, ובחמישי מותר, מפני כבוד השבת; ותניא: קודם הזמן הזה (כלומר מראש חודש), העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן, מלבנות ולנטוע, ומארסין אבל לא כונסין, ואין עושין סעודת אירוסין״.

גמרות אלה הם יסוד הדינים שנלמד בסימן הזה, מלבד מנהגים אחרים שנוספו אליהם, ומקורם יובא בעזרת השם במקומם.

סעיף א

[א]משנכנס אב ממעטין בשמחה **(א)**; [ב]ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי כותי, לישתמיט מיניה דריע מזליה **(ב)**. הגה: מילה שהיא מראש חודש עד תשעה באב נוהגין שהמוהל ובעל ברית ואבי הבן לובשין בגדי שבת **(ג)** (מנהגים); אבל בלאו הכי, אסור **(ד)**. אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת **(ה)**, כי אם הכתונת לבד **(ו)** (מרדכי הל' תשעה באב

[א]משנה תענית כו ע"ב. [ב]מימרא דרב ספא שם כט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ממעטין בשמחה – בהמשך הסימן נרחיב בפרטי הכלל הזה.

(ב) דריע מזליה – תרגום: יהודי שיש לו משפט עם גוי, ישתדל לקבעו אחר תשעה באב[1] כי מזלו רע (משנכנס אב). הכוונה, שיהודי צריך להרגיש קשר לתולדות ישראל. ובתקופה זו, בה אירעו צרות, במהלך ההיסטוריה כולה, לעם ישראל, יש לחוש שותפות גורל, ולא לנהוג כאילו אינו שייך.

(ג) בגדי שבת – כי זה יום טוב שלהם. ויש מקילים גם לאם התינוק ולקרובים ממש[2].

(ד) אסור – כלומר מראש חודש אב, יש להימנע מלבישת בגדי שבת. אין למנהג זה מקור בגמרא, ובכל זאת הדבר מובן לגבי ימי השבוע, כי לא נאה לפאר את עצמו בימי צער ואבלות. גם הספרדים נמנעים מלבישת בגדי שבת בימי חול[3].

(ה) בגדי שבת – יש שתמהו על כך, הרי זה כאבלות בפרהסיה. הספרדים ודאי לא קיבלו מנהג זה, וגם מן האשכנזים רק חלקם נהגו כך, אבל יש מהם שאינם נוהגים כן[4].

(ו) כי אם הכתונת לבד – זהו הבגד הסמוך לגוף, שצריך להחליפו מפני הזיעה,

---

1. משנה ברורה ס"ק ב'.

2. כף החיים אות ז.

3. הערת איש מצליח על משנה ברורה.

4. ומי שרוצה ללבוש בגדי שבת יש לו על מי לסמוך. כך גם נוטה דעת המשנה ברורה (ס"ק ו) שהביא כי הגאון רבי אליהו מוילנא היה נוהג ללבוש בגדי שבת בשבת חזון.

והגהות אשירי פ״ב דתענית ואגודה ורוקח); **אבל פורשין פרוכת של שבת (ז), אם לא שאירע תשעה באב בשבת ונדחה, שאז אין פורשין פרוכת של שבת (ח). ומי שיש לו נשואין בשבת נחמו, מותר ללבוש בגדי שבת בשבת של חזון (ט)** (מהרי״ל).

סעיף ב

[ג]**מראש חדש עד התענית ממעטים במשא ובמתן (י)** [ד]**ובבנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו** [ה]**או בנין של צִיּוּר וְכִיּוּר (יא), ובנטיעה של שמחה,** [ו]**כגון אַבְּוַרְנְקֵי של מלכים (יב) שנוטעים לצל**

[ג]בריתא ובגמרא יבמות מג ע״א וכפרוש הרמב״ן בספר תורת האדם, וכן העתיק הטור. [ד]בריתא וגמרא תענית יד ע״ב. [ה]רמב״ם פרק ג דתענית ה״ח. [ו]שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

לבל יחוש חוסר נעימות בשבת.

(ז) פרוכת של שבת – בחלק מבתי הכנסיות יש פרוכת מיוחדת לכבוד השבת. וגם בשבת חזון יש לפרשה, כדי להימנע מאבלות בפרהסיה.

(ח) שאז אין פורשין פרוכת של שבת – חל תשעה באב בשבת, ונדחתה התענית ליום ראשון, יש להותיר בשבת את פרוכת החול על כנה, כי זה תשעה באב ממש. גם מנהג זה לא נפוץ בכל ישראל.

(ט) מותר ללבוש בגדי שבת בשבת של חזון – מדובר בחתן שמתחתן אחרי תשעה באב, אבל השבת שלפני החתונה חלה בשבת חזון. בשבת זו נוהגים בני אשכנז שהחתן עולה לתורה, ושמחים בשמחתו, ומשמחים אותו. על כן מותר לו ללבוש בגדי שבת.

(י) במשא ובמתן – דוקא כזה שגורם שמחה כגון קניית צורכי חופה ותכשיטים, אבל פעילות כלכלית שגרתית מותרת.

(יא) בנין של צִיּוּר וְכִיּוּר – בניה לא הכרחית הנעשית לנוי, והיא בגדר מותרות.

(יב) אַבְּוַרְנְקֵי של מלכים – אילן שצילו נאה, וכופפין אותו על גבי כלונסות ויתידות. המלכים אוכלים תחתיו בימות החמה, ומתעדנין בו במיני שמחות.

להסתופף בצלו, או [ז]מיני הדם ומיני אהלים; [ח]ואם היה כותלו נוטה ליפול, אף על פי שהוא של שמחה מותר לבנות **(יג)** (ולצורך מצוה הכל שרי) **(יד)** (ר"ן ספ"ק דתענית); [ט]**ואין נושאים (טו) נשים (טז) ואין עושין סעודת אירוסין (יז), אבל ליארס בלא סעודה מותר ואפילו בתשעה באב עצמו** [י]**מותר ליארס, שלא יקדמנו אחר (יח).** הגה: ונוהגין

[ז]שם ברמב"ם. [ח]טור בשם הירושלמי כתבוה הרי"ף ורא"ש שם בתענית. [ט]שם ביבמות. [י]טור בשם רבנו נסים.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) מותר לבנות – כי הסכנה דוחה את האיסור.

(יד) הכל שרי – כגון פעיל המארגן חתונת יתום שאחר תשעה באב יישא אשה, וצריך להכין את כל צרכי הנישואין. אין זה מעשה של תענוג ושמחה, אלא עסק של מצוה, לכן מותר.

(טו) ואין נושאים – כדי להבין קטע זה, צריך להסביר שבזמן התלמוד הורכבה החתונה משני אירועים שונים, בשונה מהנהוג כיום. בחלק הראשון, שהוא ה"אירוסין" או ה"קידושין", נותן החתן לכלתו טבעת, בפני עדים, ואומר הרי את מקודשת לי וכו'. מעשה זה יוצר את קשרי האישות ההלכתיים של הזוג, וממנו ואילך הופך מעמד האשה להיות "אשת איש", ואסורה להינשא לאחר. ועדיין אין בני הזוג רשאים לחיות יחד, עד קיום חלקו השני של החתונה, שהוא החופה והשבע ברכות, הנערך בפני עשרה אנשים. האשה נכנסת אל החופה, בנוכחות בעלה, מברכים את שבע הברכות, וזהו המאורע הנקרא "נישואין" בהלכה, אחריו רשאים בני הזוג לחיות יחד.

(טז) ואין נושאים נשים – אף ללא סעודה, כי הנישואים המאפשרים לבני הזוג את החיים המשותפים משמחים מאד, ויש להימנע מכך בשבוע זה. ואף שזו מצוה גדולה, אין הכרח לקבעה דווקא בשבוע זה, לכן ראו חכמים לאסרו.

(יז) סעודת אירוסין – דוקא השמחה החומרית שהסעודה מעוררת נאסרה. אבל שמחה פנימית על יצירת הקשר, לא נאסרה.

(יח) שלא יקדמנו אחר – באיחור ודחיית האירוסין יש סיכון, ככל דבר האבד, שמא תתארס עם אחר, לכן יש להקל בזה. כי השמחה נאסרה, ובאירוסין ללא

להחמיר שאין נושאים משבעה עשר בתמוז ואילך, עד אחר תשעה באב (יט) (מנהגים).

סעיף ג

(כ) [כ]**שבוע שחל בו תשעה באב, אסורים לספר (כא) ולכבם, אפילו אינו רוצה ללובשו עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב (כב),**

[כ]משנה תענית כו ע"ב וכאוקימתא דרב ששת שם כט ע"ב ובריתא.

שולחן ערוך כפשוטו

סעודה, אין שמחה. וכתיבת תנאים בלבד, שאינם אירוסין מן התורה, ודאי מותר. וגם מיני מרקחת, כי אין זו סעודה[5].

(יט) עד אחר תשעה באב – כי תקופת בין המצרים תחילתה בשבעה עשר בתמוז, בו הובקעה העיר. ואין זה איסור אלא מנהג, כי הוראת הגמרא למעט בשמחה מתחילה בראש חודש. הספרדים לא קיבלו חומרה זו.

(כ) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף, נסביר את המושגים שהובאו בו – כיבוס שלנו וכיבוס שלהם, גיהוץ שלנו וגיהוץ שלהם. בימינו החילוקים הללו אינם באים לידי ביטוי.

'כיבוס שלנו' הוא כיבוס בבבל, שלא היה איכותי, מאחר ומימיהם לא היו נקיים דיים.

'כיבוס שלהם' הוא כיבוס בארץ ישראל, שיש בה הרים וגבעות, ומימיהם ניקו את הבגדים כדבעי.

'גיהוץ' הוא העברת אבן כבדה על הבגד, להחלקת הבד ויישורו. 'גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם' פירושו, שכיבוס וגיהוץ בבבל השתווה בנקיונו לכיבוס בארץ ישראל.

(כא) אסורים לספר – אסור לגזוז הן את שערות הראש והן את שערות הזקן.

(כב) להניחו לאחר תשעה באב – כי בעסקו בכיבוס נראה כמסיח דעתו מהאבלות.

---

5. משנה ברורה ס"ק ט"ז.

[ל]ואפילו אין לו אלא חלוק אחד (כג), אסור; וכן המכובסים מקודם, בין ללבוש בין להציע בהם המטה (כד); ואפילו מטפחות הידים והשלחן (כה), אסור. [מ]וכיבום שלנו (כו), מותר (כז); אבל גיהוץ (פירוש, מעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו ערוך) **שלנו, אסור (כח). וכלי פשתן, אין בהם משום גיהוץ והרי הם ככיבום שלנו, ומותר (כט); [נ]והני מילי לְנָהֲצָן ולהניחן עד אחר תשעה באב, אבל אסור ללבשן בשבוע זה (ל). [ס]ונהגו לאסור אפילו כלי פשתן, ואפילו בכבום**

[ל]רמב"ן בספר תורת האדם ושארי פוסקים מהא דרב ששת דבטלו קצרי דבי רב. [מ]בריתא שם וכפרוש רש"י. [נ]מהא דרבי יוחנן (שם). [ס]טור בשם אבי העזרי.

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) אלא חלוק אחד – מדובר בבגד עליון שכובס לפני שבוע זה, וניתן ללבשו בכל תשעת הימים.

(כד) להציע בהם המטה – אין להשתמש בבגדים או מצעים אלא אם החל בשימושם טרם שבוע זה.

(כה) מטפחות הידים והשלחן – מגבות ידים ומפות שולחן.

(כו) וכיבוס שלנו – של בני בבל, שאינו איכותי.

(כז) מותר – היתר זה ניתן רק לבגדים הנלבשים אחר תשעה באב, כמוסבר בהמשך.

(כח) שלנו, אסור – גיהוץ אחר כיבוס בבבל נחשב לפחות ככיבוס, ונאסר בשבוע של תשעה באב.

(כט) ומותר – בגדי פשתן הם הבגדים הקרובים לעור, ומתמלאים זיעה וזוהמה. ואפילו אחר כיבוסם וגיהוצם אינם נראים כחדשים.

(ל) אסור ללבשן בשבוע זה – כלומר, למרות שהותר כיבוס בגדים וגיהוץ כלי פשתן, כי אין בזה היסח דעת מאבלות כי אינו עוסק בכביסה איכותית. עם זאת, לבישתם אסורה. כי אפילו ניקיון בסטנדרטים של בבל, מעניק הרגשת נינוחות.

שלנו, בין ללבוש בין לכבס ולהניח **(לא)**; ע״ואין להקל בדבר, כיון שנהגו, וכל שכן דאפשר דמדינא נמי אסור, שהרי יש פ״מי שכתב דכיבום שלנו קרי (גיהוץ) לשל בני בבל שאין מתלבנים יפה, לפי שמימיהם הם עכורים שאינו ארץ הרים וגבעות כארץ ישראל, וכיבום של שאר ארצות אפשר שהוא ככיבום של ארץ ישראל ואסור **(לב)**. צ״ועוד יש מי שפירש דגיהוץ היינו מים ואפר או נתר ובורית, וכיבום היינו במים לבד, ובזמן הזה אין מכבסים במים לבד ונמצא שכל כיבום של זמן הזה הוי גיהוץ, ואסור מדינא אפילו בכלי פשתן **(לג)** ללבשן מיהא **(לד)**. הגה: ואנו נוהגין להחמיר בכל זה מתחלת ראש חודש עד אחר התענית **(לה)**, אם לא לצורך מצוה, כגון אשה הלובשת לבנים מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה **(לו)** (רוקח וא״ז), אבל בתשעה באב עצמו לא תלבש לבנים רק לובשת חלוק בדוק

ע״בית יוסף. פ״הרב יהודה בר ראובן. צ״נמוקי יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(לא) בין ללבוש בין לכבס ולהניח – אף שכיבוס שלנו וגיהוץ בגדי פשתן מותר מעיקר הדין, בכל זאת נהגו למעשה להימנע מכך, אפילו על מנת להניח.

(לב) ואסור – הכיבוס בימינו איכותי בכל מקום, וממילא אסור מעיקר הדין לכבס, גם אם מטרתו ללבשם אחרי הצום.

(לג) ואסור מדינא אפילו בכלי פשתן – לכבס ולגהץ כדי להניח.

(לד) ללבשן מיהא – כלומר, גם אם נקל ונאמר שכיבוס שלנו היום דומה לכיבוס של בבל, אסור לכל הפחות ללבשם עד מוצאי תשעה באב.

(לה) עד אחר התענית – חומרה זו נוגדת את דברי הגמרא לכאורה, שלא אסרה אלא שבוע שחל בו תשעה באב. אבל יתכן שריבוי צרות היהודים בארצות אשכנז, כתוצאה מן הגלות המרה, הביאו להארכת האיסור מראש חודש.

(לו) ולהציע תחתיה – כי עיקר האיסור הוא להתענג, אבל כביסה המסייעת למצווה מותרת.

ויפה (לז) (הגהות שערי דורא). **וכן לכבוד שבת לובשים כלי פשתן ומציעין לבנים כמו בשאר שבתות (לח). ואסור ליתן כלים לכובסת אינה יהודי לכבס מראש חודש ואילך (לט), אבל קודם ראש חודש מותר לתת, אף על פי שכובסת אחר ראש חודש (מ)** (תוספות פ"ד דתענית ומהרי"ל).

סעיף ד

[ק]**לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד (מא).** [ר]**ואם חל תשעה באב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות (מב), בין שקודם התענית בין שאחריו.** [ש]**ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום חמישי ויום ששי (מג). הגה: ונוהגין להחמיר מתחלת ראש חודש לענין כיבוס (מד), אבל תספורת**

[ק](משנה) [בריתא] תענית כט ע"ב וכרבי מאיר וכרבן שמעון בן גמליאל ותרווייהו לקולא כרבא שם. [ר]ירושלמי כתובה הרא"ש והר"ן. [ש]טור בשם סמ"ג וסמ"ק.

שולחן ערוך כפשוטו

(לז) חלוק בדוק ויפה – כלומר נקי. כדי שלא תיאסר מחמת כתם שהיה בו קודם הלבישה.

(לח) כמו בשאר שבתות – כי אין שום איסור בשבת.

(לט) מראש חודש ואילך – גם זה אינו איסור מעיקר הדין, אלא חומרה שנהגו בני אשכנז. כי ראו בנתינת בגדים לכובסת, הסחת דעת מן האבלות.

(מ) שכובסת אחר ראש חודש – כי מה בכך, הרי אין שום חשש להסחת דעת מן האבלות.

(מא) לספר ולכבס מיד – ואף ששריפת בית המקדש ארעה בעיקר ביום עשירי באב, לא גזרו חכמים שום איסור אחר הצום.

(מב) מותר בשתי השבתות – בין בשבוע שלפני תשעה באב, שאינו מוגדר הלכתית "שבוע שחל בו תשעה באב", על כן מותר לכבס ולגלח, ובין בשבוע שאחר הצום, הכל מותר, כפי שלמדנו.

(מג) ויום ששי – ולא נהגו בחומרה זו.

(מד) לענין כיבוס – גם מנהג זה הוא בניגוד לגמרא, ואינו אלא חומרה שבני אשכנז נוהגים בה.

נוהגים להחמיר משבעה עשר בתמוז (מה) (מנהגים).

סעיף ה

[ח]**אסור לעבריות לכבם בגדי העובד כוכבים בשבוע זה (מו).**

[ח]תרומת הדשן ובית יוסף מהירושלמי.

סעיף ו

[א]**כלים חדשים (מז), בין לבנים בין צבועים בין של צמר בין של פשתן, אסור ללבוש בשבת זה (מח) (ואנו מחמירין מראש חודש ואילך (מט)).**

[א]טור בשם רמב"ן.

שולחן ערוך כפשוטו

(מה) משבעה עשר בתמוז – ההסבר לחומרה גדולה זו הוא, שבזמנם רוב הציבור גידלו זקן, וכמו ששיער הראש לא נגזז אלא אחת לחודש, כך ייפוי הזקן וגזיזתו נעשו אחת לכמה שבועות. על כן נמנעו מכך החל משבעה עשר בתמוז, בו החל החורבן, עד תשעה באב.

בימינו, הנוהגים להתגלח כל יום, רשאים להתגלח כדי שלא יהיו מנוולים, ולנהוג כבני ספרד שאינם אוסרים זאת אלא בשבוע שחל בו תשעה באב, כדין הגמרא.

(מו) בשבוע זה – משום מראית העין, כי יחשדו בה שמכבסת ליהודים. על כן עובדי מכבסות החוששים לפרנסתם, רשאים להמשיך בעבודתם, כי ניתן לומר שמכבסים ללקוחות שרובם נכרים.

(מז) כלים חדשים – כלומר בגדים חדשים.

(מח) בשבת זה – הרי אם נאסרה לבישת בגדים מכובסים, כל שכן שייאסרו בגדים חדשים.

(מט) מראש חודש ואילך – זו חומרה ולא עיקר הדין.

סעיף ז

[ב]**יש אומרים שאסור לתקן בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבת זה (נ),** [ג]**ויש להחמיר בזה מראש חודש (נא). הגה: והוא הדין דאסור לקנותן (נב). וכן אומן ישראל אסור לעשותן לאחרים, בין בשכר בין בחנם (נג)** (תה"ד וב"י)**; ונהגו להקל בזה (נד), אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של אינו יהודי, שָׂרֵי (נה)** (תה"ד)**. וכן נהגו לתת לאומנים אינם יהודים לתקן כלים חדשים תוך זמן זה, כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית (נו); ומיהו טוב למעט בזה במקום דאפשר, דלא עדיף משאר משא ומתן דממעטינן.**

[ב]שם בשם רבנו שמואל בן נטרונאי והגהות מיימוני בשם הרוקח. [ג]טור לדעתו.

שולחן ערוך כפשוטו

(נ) בשבת זה – כי תיקונם דומה לכיבוסם. הכיבוס מנקה לכלוך מבגד ישן, ותיקון עושהו חדש.

(נא) מראש חודש – כחלק ממיעוט השמחה שתחילתו בראש חודש.

(נב) דאסור לקנותן – גם אם לא ילבשום, ומשום שעצם הקניה מעוררת שמחה. הספרדים נמנעים גם הם, החל מראש חודש, מקניית בגד חדש. אבל אינם נמנעים מלבישת בגד חדש, שנקנה לפני ראש חודש[6].

(נג) בין בחנם – יש בזה חידוש, שעצם הטיפול בהכנת בגדים חדשים הוא ענין שמחה.

(נד) להקל בזה – כי הכיבוס נאסר בגמרא (ובכלל זה לבישת בגד נקי), ולא יצירת בגדים.

(נה) שָׂרֵי – מותר. כי אין בזה מראית עין.

(נו) לאחר התענית – למרות שנמנעו מנתינת בגדים לכובסת נכריה, אף אם זו תכבס לימים שאחר תשעה באב. בכל זאת התירו לתת תיקוני בגדים. הסיבה לכך, כפי הנראה, היא, שהתיקון לא נעשה בבית היהודי, אבל הכיבוס נעשה בביתו.

---

6. כי דווקא בקניה יש שמחה מיוחדת.

סעיף ח

[ד]**נשי דנהיגי דלא למשתי** (פירוש לסדר ולערוך החוטין שהולכין לארכו של בגד והוא מלשון אוֹ בַּשְׁתִּי אוֹ בָּעֵרֶב[7]) **עמרא מדעייל אב (נז), מנהגא (נח).** (**ונוהגין שלא לקדש החדש עד אחר תשעה באב (נט)**) (מהרי״ל ודעת עצמו).

[ד]שם בשם הירושלמי פרק ד׳ דפסחים ושם נתן טעם שבו פסקה אבן השתיה, והטעם (תהלים יא ג) כִּי הַשָּׁתוֹת יֶהֱרָסוּן.

סעיף ט

[ה]**יש נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת זו (ס); (ומותר בחומץ של יין);** (אגודה ומהרי״ל) [ו]**ויש שמוסיפין מראש חודש עד**

[ה]טור משום דאיכא נוסחאי דגרסי בירושלמי כן. וכן כתב הרמב״ם בפרק ח ה״ו. [ו]שם ובשם הרמב״ן.

שולחן ערוך כפשוטו

(נז) מדעייל אב – תרגום: משנכנס אב, נהגו נשים להימנע מסידור חוטי צמר והכנת בדים. אף שהכנה זו אינה מייצרת את כל הבגד. הטעם לכך, משום ש״שְׁתִּי״ הוא כלשון אֶבֶן הַשְׁתִיָּה שחרב עת חרב המקדש.

(נח) מנהגא – כלומר לא מחמת איסור נמנעים, אלא מחמת מנהג.

(נט) עד אחר תשעה באב – את מצות קידוש החודש מקיימים בדרך כלל במוצאי שבת, כשהאדם לבוש בגדים נכבדים ונעימים. כי זו מצווה המזכירה את גאולת ישראל, ולא ראוי לקיימה מתוך צער.

בסימן תכ״ו (סעיף ב) כתב רמ״א, כי אין לברך על הלבנה מיד במוצאי תשעה באב, אלא רק למחרת. למעשה לא נהגו כך, אלא בין אשכנזים ובין ספרדים מקדשים את הלבנה מיד בצאת הצום, ומתחזקים באמונה בגאולה.

(ס) בשבת זו – כחלק ממיעוט השמחה, כי בשר ויין נחשבים כמשמחים. ואף שהגמרא לא אסרה בשר ויין אלא בסעודה של טרם הצום, נמנעים מהם כבר מהשבוע שחל בו הצום, וברוב המקומות כבר מראש חודש. ולמען האמת, לא

---

7. ויקרא יג מח.

התענית (סא), [ז]ויש שמוסיפין משבעה עשר בתמוז (סב). הגה: ומצניעים מראש חודש ואילך הסכין של שחיטה (סג) (ר' ירוחם ני"א ח"ג והגהות מיימוני), **שאין שוחטים (סד) כי אם לצורך מצוה כגון לחולה או שבת או מילה או פדיון הבן וכיוצא בו.**

[ז]שם וכתב הכל בו בשם הרב רבי אשר מפני שבו בוטל התמיד וגם ניסוך היין.

סעיף י

[ח]יש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים, מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר (סה), [ט]ואסורים בבשר עוף

[ח]כל בו. [ט]מרדכי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

היו צריכים למעט אלא באכילה ושתיה זו[8], אבל כיון שיש אנשים שכל השנה ממעטים גם כך בבשר ויין, ומאוד קשה לשער איזו כמות מוגדרת "מיעוט", לכן נמנעים לגמרי.

(סא) עד התענית – כמו שהסברנו, שזה חלק ממיעוט השמחה בחודש אב. וכך אכן נהגו רוב המקומות, מלבד קהילות תימן, שמקיימים דין הגמרא, ונוהגים איסור רק בסעודה המפסקת.

לגבי ראש חודש עצמו, בני אשכנז מחמירים, וחלק מבני ספרד מקילים[9].

(סב) משבעה עשר בתמוז – כי ביום זה בוטל קרבן התמיד, וניסוך היין שעל המזבח. למעשה, אין רבים הנוהגים כך.

(סג) הסכין של שחיטה – כתזכורת לכך שאסור לשחוט, ולעורר את הכאב על החורבן.

(סד) שאין שוחטים – כי לא אוכלים בשר, ומדוע לשחוט. ואם בכל אופן שוחט, אינו נראה כשוחט לאכול, אלא כמסיח דעתו מהאבלות.

(סה) שנתבשל בו בשר – כי כדי למעט בשמחה די להימנע מאכילת בשר

---

8. כי מקור דין זה הוא מהאמור בגמרא, "משנכנס אב ממעטין בשמחה", ואין שמחה אלא בבשר ויין.

9. עיין כף החיים אות קכו.

ובשר מלוח ויין תוסס (סו); ׳ומותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון (סז). הגה: ונוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון ולא בהבדלה (תשובת מהרי״ל סימן (ק״ו) [ט״ן]), **אלא נותנים לתינוק (סח); ובמקום דליכא תינוק, מותר בעצמו לשתות הבדלה (סט). ובסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת וסעודת** *)אירוסין, **אוכלים בשר ושותין יין כל השייכים לסעודה (ע); אבל יש לצמצם, שלא להוסיף (עא). ובשבוע שחל תשעה באב בתוכה (עב), אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם, וזה אפילו בערב**

׳מצאתי כתוב תשובה אשכנזית. *)(והא דאיתא לעיל סעיף ב׳ דאין עושין סעודת ארוסין נראה לענ״ד לחלק דהכא מיירי בארוסין של מצוה כגון שאין לו אשה ובנים כמו שכתב הר״ן בשם רב האי והביאו הבית יוסף בסימן זה).

שולחן ערוך כפשוטו

ממש.

(סו) ויין תוסס – מיץ ענבים שהחל לתסוס, בדרכו ליהפך ליין. כלומר נמנעים גם ממיץ ענבים.

(סז) הבדלה וברכת המזון – כי זה צורך מצוה, ולכן נוהגים לפי עיקר הדין, שהיין אסור רק בסעודה מפסקת.

(סח) נותנים לתינוק – כלומר לילד שמבין למי מברכים, וחייב בברכה מדרבנן. וכשהגדול מברך בורא פרי הגפן, יוציא את הקטן בברכתו. הספרדים לא קיבלו זאת כחלק מהמנהג להימנע מיין, והמברך שותה.

(סט) לשתות הבדלה – שהרי זהו עיקר דין הגמרא, שהיין אסור רק בסעודה מפסקת.

(ע) כל השייכים לסעודה – כי בכח סעודות מצוה לדחות מנהג שאין לו מקור בגמרא.

(עא) שלא להוסיף – להגיש בשר ויין רק לאנשים שהשתתפו בלימוד, כי זו שמחה שלהם. גם הקרובים הרגילים להשתתף בסיומי קרוביהם, רשאים להשתתף בסעודת המצוה[10].

(עב) שחל תשעה באב בתוכה – שהוא חמור יותר.

---

10. על פי משנה ברורה ס״ק ע״ו.

תשעה באב שרי (מנהגים ומהרי"ל), **ובלבד שלא יהיה בסעודה שמפסיק בה (עג)** (דברי עצמו).

סעיף יא

[כ]כל מי שאוכל בשר במקום שנוהגים בו איסור, פֹּרֵץ גָּדֵר הוא, וּיְנַשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ **(עד)** (קהלת י ח). **(ומותר לשתות כל שכר, אפילו של דבש, שקורים מֶע"ד) (עה).**

[כ]הרשב"א בתשובה.

סעיף יב

[ל]**תספורת שבוע זה, אחד ראשו ואחד כל שער שבו, אסור (עו).**

[ל]טור בשם הרמב"ן.

סעיף יג

[מ]**ובזקן (עז), כל שמעכב את האכילה מותר (עח).**

[מ]שם.

סעיף יד

[נ]**אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבם כסותם בשבת שחל תשעה**

[נ]בהלכות שמחות.

שולחן ערוך כפשוטו

(עג) בסעודה שמפסיק בה – כי איסור שתיית היין ואכילת הבשר בסעודה האחרונה נזכר בגמרא.

(עד) נחש – כי אף שמעיקר הדין אין איסור, עדיין יש כאן זלזול במנהג ישראל, שנועד לכבד את זיכרון המקדש.

(עה) מֶע"ד – כי המנהג אוסר רק יין, ולא כל משקה אלכוהולי.

(עו) אסור – לא כמו האיסור שבתקופת העומר, בו נאסרה תספורת שער הראש, ולא גילוח הזקן. ועיין מה שכתבנו שם בסימן תצ"ג ס"ק ז'.

(עז) ובזקן – הכוונה לשפם.

(עח) מותר – כי לא עושה זאת לתענוג וליופי, אלא לצורך.

באב להיות בתוכה (עט). הגה: מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי, שמוציאים בהם ריעי ומשתינין בהם, הני ודאי משרא שרי **(פ)**; ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל (ב״י) **(פא).**

סעיף טו

[ס]מי שתכפוהו אבילות של מת **(פב)** ושל שבת זו **(פג)** והכביד שערו, מקיל בתער אבל לא במספרים **(פד)**; ומכבם כסותו במים, אבל לא בנתר ובחול **(פה).**

[ס]ברייתא מועד קטן יז ע״ב וכאוקימתא דרב חסדא.

סעיף טז

[ע]יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חדש, [פ]יש שאין נמנעין אלא

[ע]טור בשם אבי העזרי. [פ]מרדכי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(עט) להיות בתוכה – כבר הוסבר שנמנעו מכך כדי שלא להסיח דעת מן האבלות.

(פ) הני ודאי משרא שרי – תרגום: את אלה ודאי צריך להתיר.

(פא) נוהגים להקל – גם הספרדים קיבלו קולא זו. וגם בגדי גדולים, כגון גופיות ותחתונים, מותר להחליפם בנקיים, כי אפילו בתשעה באב נאסר רק להתענג ולא הטיפול בהיגיינה בסיסית[11].

(פב) אבילות של מת – מחמתה נאסר בתספורת וכיבוס.

(פג) שבת זו – ותיכף אחר אבלותו חל שבוע של תשעה באב.

(פד) בתער אבל לא במספרים – אין הכוונה לתער איכותי המגלח את כל השערות, אלא לכעין סכין, בו מקצץ ממשקל שערותיו. וגם לא במספריים, כי זו תספורת מקצועית.

(פה) לא בנתר ובחול – היתר זה נסמך על הדעה שהביא המחבר (למעלה בסעיף ג), לפיה איסור הכיבוס הוא רק בתוספת חומרי ניקיון למים.

---

11. ועיין בפתחי תשובה הלכות אבלות (יורה דעה סימן שפט ס״ק ב) שהיתר זה לא הובא בפוסקים לרוב פשיטותו.

בשבת זו (פו), צ"ויש מתענים משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב **(פז). הגה: ולצורך מצוה שרי (פח); ולכן נדה רוחצת וטובלת** (מהרי"ל);

צ"טור מיום שהובקעה העיר ויש אומרים כנגד שלשה שבועים שהתענה דניאל (דניאל י ג).

שולחן ערוך כפשוטו

(פו) שאין נמנעין אלא בשבת זו – זהו המנהג הרווח בקהילות הספרדים, מנהג אשכנז יוסבר בהמשך. ונמנעים דווקא ממים חמים, כי הרחיצה בהם היא תענוג. אבל אדם המלוכלך בזיעה, או בכל זוהמה אחרת, רשאי להתרחץ כדי להתנקות, כפי שמותר בתשעה באב עצמו, כמבואר בסימן תקנ"ד "אִם הָיוּ יָדָיו מְלֻכְלָכוֹת בְּטִיט וּבְצוֹאָה, מֻתָּר לִרְחֹץ לְהַעֲבִיר הַלִּכְלוּךְ, וְלֹא יִטֹּל כָּל יָדָיו אֶלָּא לְפִי הַצֹּרֶךְ לְהַעֲבִיר הַלִּכְלוּךְ"[12]. וכן בסעיף י"ד "הַבָּא מִן הַדֶּרֶךְ וְרַגְלָיו כֵּהוֹת (חלשות), מֻתָּר לִרְחֹץ בְּמַיִם". על כן העובדים בעבודה פיזית, במהלכה מתלכלך גופם מזיעה וכדומה, או כל הנוכח באיזור חם ולח, רשאי לרחוץ ולנקות את גופו. אבל יש למעט ברחיצה ככל האפשר, ולהקפיד שחום המים יהיה פושר, כשרחיצה במים קרים אינה נסבלת.

יש מתירים לספרדים רחיצה בבריכה ובים, אם המים אינם חמים. כי הרחיצה שנאסרה עבורם היא דווקא במים חמים[13]. אבל לי נראה, שזו רחיצה של תענוג. ואף שהובא בבית יוסף[14] שנהגו לרחוץ בים ובנהרות, נראה שבזמנם עשו זאת לרחיצה, ולא לשם תענוג. אמנם מותר לשחות בבריכה לצורך בריאות.

(פז) עד תשעה באב – בימי שני וחמישי, ומתענים מעלות השחר עד השקיעה. אין אלו תעניות של חובה, ורבים לא נהגו להתענות.

(פח) ולצורך מצוה שרי – כי איסור הרחיצה אינו איסור אלא מנהג, ובמקום מצוה לא נהגו.

12. ומסביר המשנה ברורה בס"ק י"ט "דאינו אסור אלא רחיצה של תענוג".

13. יחווה דעת חלק א' סימן ל"ח.

14. בד"ה כתב אבי העזרי.

ואפילו אם טובלת ליל עשרה באב, מותר לה לרחוץ בערב תשעה באב אם אי אפשר לה לרחוץ ליל עשרה (פט) (אגודה). **ונראה דהוא הדין אשה הלובשת לבנים יכולה לרחוץ מעט כדרכה בשאר שנה, הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה. ונוהגין שלא לרחוץ, אפילו בצונן, מראש חודש ואילך (צ).** (תרומת הדשן סימן (ק״ו) [ק״נ]) **ואפילו בערב שבת של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן** (מהרי״ל ותשובת מהרי״ל סי׳ ט״ו וב״י); **ויש מקילים בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל שבת (צא).**

סעיף יז

[ק]**טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים (צב) על פרי או על**

[ק]תשובה אשכנזית בשם ספר חסידים.

שולחן ערוך כפשוטו

(פט) אם אי אפשר לה לרחוץ ליל עשרה – אף שלכאורה אין סיבה להקל, כי יכולה להתרחץ במוצאי הצום, די באיזו שהיא מניעה שמעכבתה מרחיצה במוצאי הצום, כדי להתיר לה רחיצה בערב הצום, מאחר והאיסור כולו אינו אלא מנהג, ובשעת הצורך, לא נהגו בו.

(צ) מראש חודש ואילך – בניגוד למנהג ספרד, שאסרו רק במים חמים. אמנם כאמור, רשאי אדם מלוכלך לרחוץ להסרת זוהמתו, מתוך שימת לב שהרחיצה לא תיהפך לתענוג.

(צא) שרגיל בכך כל שבת – כיום כמעט כולם רגילים בזה, אחר השינוי במדד ההיגיינה שהשתפר מאוד במהלך הדורות.

(צב) בין המצרים – משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב. כי איך יאמר שהחיינו וקיימנו לעת פורענות. אמנם בגמרא לא הובא מנהג זה, ואינו אסור מעיקר דין. ובאמת, יש להודות לה׳ יתברך על כל יום. ובכל זאת נהגו להמנע מברכה זו, כי נתקנה על דברים משמחים. לכן יש להקדים את השמחה לפני ימים אלה, או לדחותה[15]. בשבת מותר לומר שהחיינו.

---

15. ועיין במשנה ברורה (ס״ק צח) שהביא כי לדעת הגר״א זו חומרה יתירה. אמנם לכתחילה, כשאין צורך, אין לזוז מדברי המחבר.

מלבוש (צג), [ר]**אבל על פדיון הבן אומר (צד), ולא יחמיץ המצוה (וכן בפרי שלא ימצא אחר תשעה באב, מותר לברך ולאכלו בין המצרים) (צה)** (בנימין זאב סי׳ קס״ג ותשובת מהרי״ל).

[ר]בית יוסף לדעתו.

סעיף יח

[ש]**צריך ליזהר משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב שלא לילך יחידי מארבע שעות עד תשע שעות (צו)** (משום שבהם קטב מרירי

[ש]הגהות מיימוני החדשות והרוקח בסימן ש״ט ממדרש איכה רבתי (א כט) ומדרש תהלים מזמור (נח) [צא].

שולחן ערוך כפשוטו

(צג) מלבוש – אין איסור לרכוש בגדים חדשים בבין המצרים אלא מראש חודש. ואם קנה לפני ראש חודש, צריך לברך שהחיינו, וכיצד זה יסתדר עם הנאמר כאן. לכן נראה, שיש להמתין עד שבת ואז לברך שהחיינו. אמנם כשהבגד נצרך מאד, יקנה ויברך, כי אין כאן איסור אלא ״טוב ליזהר״, על כן בשעת הצורך מותר.

(צד) על פדיון הבן אומר – כי אין לדחות את המצווה. ובעת קיומה, יודה לה׳ שהביאו עד הלום.

(צה) מותר לברך ולאכלו בין המצרים – למרות שזו הנהגה טובה להימנע מקניית בגד או פרי, אבל במקרה שלא יוכל לברך אחר כך, יש לנהוג על פי עיקר הדין. וזה מוסכם על הספרדים, אבל אם אפשר, ראוי להמתין עד שבת.

(צו) עד תשע שעות – במדרש מובא כי בשעות אלה משוטט שד בשם קטב מרירי, ובתקופת שליטתו, בין י״ז בתמוז לתשעה באב, יסתכן האדם בסכנת מוות, אם ייפגש בו לבדו.

אבל כבר כתב הרמב״ם שאיננו מאמינים בשדים, וגם המציאות מוכיחה זאת, כי איננו רואים שהיוצא יחידי ניזוק, על כן רבים אינם מקפידים בזה. עם זאת, יש ללמוד מכאן שיש להזהר בתקופה זו זהירות יתירה מעשיית דברים מסוכנים, שלא לנהוג כאדם מנותק מעמו, שאינו שותף לאבלות כלל ישראל בעת זו, כמו שלמדנו בסעיף קטן ב׳.

שולט); ולא יכו התלמידים בימים ההם (צז).

שולחן ערוך כפשוטו

(צז) בימים ההם – גם בזמן רגיל אין להכות תלמידים מכה כואבת, כמבואר ברמב"ם הלכות תלמוד תורה (פרק ב הלכה ב), אבל גם מכה קטנה הניתנת לתלמיד, להחזירו לקשב וריכוז מלא, שיוכל להתקדם בחומר, גם זאת אין לעשות בתקופה זו של צרות[16].

16. ועיין מה שכתבתי במאמר "הכאה לצורך חינוך" בספרי "בעקבות המחבר (חלק ב סימן כט).

סימן תקנ״ב
דיני ערב תשעה באב, ובו י״ב סעיפים.

אבלות שלושת השבועות מתחילה בי״ז תמוז, וככל שהזמן מתקדם לט׳ באב, חומרת המנהגים גדילה. החל מראש חודש, חובה למעט בשמחה. ומשבוע שחל בו תשעה באב, גם כיבוס ותספורת נאסרים. בסימן זה נלמד על החומרות המתווספות בערב תשעה באב, ובעיקר בסעודה האחרונה.

סעיף א

[א]**ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת, שאוכלה אחר חצות, בשר, ולא ישתה יין (א) ולא יאכל שני תבשילין (ב).** הגה: **ואף ממשקים אחרים ממעט בשתייתן ממה שרגיל לשתות (ג)** (טור וב״י בשם תוספות ורוקח), **וכן לא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח (ד), דברים שנוהג בהם בשאר פעמים, כדי שיתנהג בפרישות** (מרדכי).

[א]משנה תענית (כז) [כו] ע״ב וכתנא קמא.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ולא ישתה יין – ההימנעות מבשר ויין הנהוגה מראש חודש איננה מעיקר הדין, אלא מנהג. אולם בסעודה האחרונה, הקרויה סעודה המפסקת, זהו איסור דרבנן ממש.

(ב) ולא יאכל שני תבשילין – כגון תבשיל גזר ותבשיל תפוחי אדמה, אלא תבשיל אחד. ורשאי לאכול גם לחם, שאינו מוגדר תבשיל.

(ג) ממה שרגיל לשתות – הכוונה למשקאות משכרים כמו בירה. אבל שאר משקים, דינם כמים, וניתן לשתותם ללא הגבלה.

(ד) צנון ומליח – דבר מלוח, שבזמנם הובאו כקינוח למנה אחרונה. ואף שמותר לאכלם בארוחה, ומשום שלא בושלו. עם זאת, אין להביאם כקינוח, כי זה מענג. ויש להימנע מכל מאכל מענג, כגון גלידה, כי מטרת האכילה היא להשגת תחושת שובע, ולא להנאה.

סעיף ב

[ב]**אפילו בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחת (ה), ובשר עופות ודגים (ו) ויין מגתו, דהיינו שאין לו יותר משלשה ימים (ז), נהגו לאסור (ח).**

[ב]טור והגהות אשרי בסוף תענית בשם אור זרוע.

סעיף ג

[ג]**אפילו בשל מין אחד בשתי קדרות מקרי שני תבשילין (ט).** [ד]**וכן יש להחמיר וליזהר משני מינים בקדירה אחת, אלא אם כן הוא דבר שדרכו בכך כל השנה כגון אפונין** (מיני זרעונין ובלע"ז ציצר"י) **שנותנים עליהם בצלים** [ה]**וביצים (י); ותבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי, מקרי תבשיל לענין זה (יא). הגה: ואין חילוק בין צלי למבושל (יב) לענין זה** (מרדכי הלכות תשעה באב).

[ג]שם בשם הרי"ץ גיאות. [ד]שם בשם הרמב"ן. [ה]שם בשם אביו הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) משני ימים ולילה אחת – כלומר בשר לא טרי.

(ו) ודגים – אף שהגמרא אסרה דוקא בשר, נהגו לאסור גם דגים, מפאת חשיבותם, שהם תחליפי בשר[1].

(ז) שאין לו יותר משלשה ימים – הרי שגם ממיץ ענבים יש להימנע.

(ח) נהגו לאסור – אין זה איסור מעיקר הדין, אלא מנהג שנהגו ישראל.

(ט) מקרי שני תבשילין – נקרא שני תבשילין. שהרי מבשלם בצורה שונה, ובטעמים שונים.

(י) שנותנים עליהם בצלים וביצים – כי זה נחשב תבשיל אחד.

(יא) מקרי תבשיל לענין זה – כגון גזר, שאפשר לאכלו חי.

(יב) ואין חילוק בין צלי למבושל – כל צורות הבישול אסורות, צלי, טיגון,

---

1. אמנם יש מקילים וטוענים שזו טעות דפוס, ובפרט דגים מלוחים קטנים. למרות זאת הבאנו את הפסיקה של המשנה ברורה (סק"ו) וכף החיים (אות יז), על פי הגירסה שבידינו.

סעיף ד

[ו]מותר לאכול פירות כשהם חיים, אפילו כמה מינים **(יג)**.

[ו]שם.

סעיף ה

[ז]נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים **(יד)** בתוכם, שהם מאכל אבלים. הגה: ויש נוהגים לאכול ביצים קשים, שהוא גם כן מאכל אבלים (הגהות מיימוני פ"ה).

[ז]בית יוסף.

סעיף ו

[ח]מי שאפשר לו, לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלח וקיתון של מים **(טו)**. הגה: ויש מחמירים לטבל אחר אכילתן פת באפר ולאכלו, על שם **וַיִּגְרֹס בֶּחָצָץ וגו' (טז)** (איכה ג טז).

[ח]טור מהא דרבי יהודה בר אלעאי תענית ל ע"א.

ובישול.

(יג) אפילו כמה מינים – גם ירקות שלא בושלו מותרים באכילה, כפירות. כי הבישול הוא שמעניק חשיבות למאכל.

(יד) עדשים עם ביצים מבושלים – כי העדשים עגולות כגלגל, כרמז לאבלות ומיתה שהם כגלגל החוזר בעולם. ואין לעדשים וביצים פה, כאבל היושב דומם, ולא פוצה פיו[2]. וזה גם מאכל עניים.

(טו) וקיתון של מים – הקיתון הוא כוס גדולה. והמחמיר אינו אוכל אפילו תבשיל המותר מעיקר הדין. ובגמרא (תענית ל, א) מסופר שכך נהג רבי יהודה בר אלעאי.

(טז) וַיִּגְרֹס בֶּחָצָץ וגו' – לשון הפסוק כולו הוא: וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי, הִכְפִּישַׁנִי

2. כמבואר ברש"י על התורה (בראשית כה ל) ע"ש. ובמסכת ב"ב (טז, ב).

סעיף ז

ט**נהגו לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת (יז)** (ואין צריך לחלוץ **מנעליו (יח)** (הגהות מיימוני ורמב"ם פ"ז וב"י).

ט שם בשם אבי העזרי.

סעיף ח

י**יש ליזהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון (יט); אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו (כ).**

י שם בשם אביו הרא"ש והגהות מיימוני.

סעיף ט

כ**כל זה בסעודה המפסקת שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע, וכשהוא אחר חצות; אבל אם היה קודם חצות, או אחר חצות ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אין צריך ליזהר בדברים הללו (כא). הגה: ומנהג בכל גלילות אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם**

כ מימרא דרב יהודה שם ל ע"א ותרוייהו לקולא.

שולחן ערוך כפשוטו

בָּאֵפֶר. ופירושו, ירמיהו תיאר את החורבן, ואמר שהקב"ה הפך את הנהגתו הטובה כלפינו, לרעה עבורנו. והאכילנו אבנים קטנות, וטינף אותנו באפר.

(יז) על גבי קרקע בסעודה המפסקת – כאות אבלות.

(יח) לחלוץ מנעליו – כי איסור לבישת נעלי עור מתחיל בתשעה באב עצמו.

(יט) בזימון – כי האכילה בצוותא משמחת.

(כ) ויברך לעצמו – מאחר שאין אוכלים יחדיו, אין חיוב זימון.

(כא) אין צריך ליזהר בדברים הללו – אלא נוהג כבשבוע שחל בו תשעה באב, להימנע מאכילת בשר ושתיית יין, אבל במספר התבשילים אין הגבלה.

המחבר סבור, כי אין לאכול סעודה רגילה קרוב לצום, ותיכף אחר סיומה, לסעוד שוב מעט לחם, לסעודה מפסקת, כי זו נחשבת הערמה.

מנחה, ואחר כך מתפללין מנחה ואוכלים סעודה מפסקת (כב) (מהרי״ל). **ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה, כדי שלא יזיק להם התענית הואיל ופוסקים מבעוד יום כמו ביום כיפורים; ויש קצת ראיה לזה ממדרש איכה רבתי (כג); מיהו מי שיוכל לסגף עצמו ויודע בעצמו שאין התענית מזיק לו ומחמיר על עצמו, נקרא קדוש כנ״ל (כד).**

סעיף י

[ל]אם חל תשעה באב באחד בשבת, או שחל בשבת ונדחה לאחר

[ל]ברייתא שם כט ע״ב וכן כתב הטור בשם אביו הרא״ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(כב) ואוכלים סעודה מפסקת – הרמ״א לעומת זאת סבור, שקשה לנהוג כמו המחבר, כי הצום ארוך, וקשה להסתפק בסעודה דלה שאינה משביעה. על כן נהגו להפסיק מעט בין הסעודה המשביעה לסעודה המפסקת, וכך מקיימים הן את חובת סעודה מפסקת, ונמנעים מסעודת קבע סמוך לסעודה מפסקת.

(כג) ממדרש איכה רבתי – שם (בפתיחה אות יז) הובא הפסוק בתהילים (סט) יָשִׂיחוּ בִּי יֹשְׁבֵי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר. והמדרש מסביר, שהפסוק מדבר על תשעה באב, עת נעשים בני ישראל יושבי שער, כלומר, קוראי קינות ואיכה מתוך נהי ובכי, אחר שתיית שכר וניגונים, בערב תשעה באב. מכאן למד הרמ״א שאכלו סעודה משמחת בערב תשעה באב, לפני הסעודה המפסקת, כמו בערב יום כיפור[3], שהכינו את הגוף לקראת הצום הארוך.

ואולי הרעיון בזה הוא, שכשם שביום כיפור, עם היותנו נחרדים מיום הדין, אנחנו גם מאמינים בחסדי ה׳ יתברך, כך בערב תשעה באב, אוכלים היטב בסעודה האחרונה, בה עדיין מותר לאכול כמה תבשילין, כדי להעיד על אמונתנו בעראיות החורבן, ותקוותנו לגאולה.

בימינו נהגו למעשה לאכול ולהתכונן לצום, אבל ללא הגזמה יתירה[4].

(כד) נקרא קדוש כנ״ל – ומקיים דברי המחבר. למעשה, גם הספרדים סומכים על קולת הרמ״א.

---

3. על פי הדרכי משה הארוך.

4. במיוחד שיש ראשונים שגינו בחריפות מנהג זה של סעודה לפני הסעודה המפסקת.

השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו אפילו בסעודת שלמה בעת מלכותו **(כה)**. (מיהו צריך להפסיק מבעוד יום) **(כו)** (סמ״ק).

סעיף יא

[מ]מי שקבל עליו תענית שני וחמישי כל ימות השנה, ואירע ערב תשעה באב להיות בשני **(כז)**, יִשָּׂאֵל עַל נִדְרוֹ **(כח)** אוֹ יִלְוֶה תַּעֲנִיתוֹ, וּפוֹרֵעַ **(כט)**. הגה: והגאונים כתבו דמתענה עד אחר תפלת מנחה, ואוכל סעודה המפסקת קודם ביאת השמש **(ל)** (הגהות אשרי ומרדכי ות״ה סימן ע״ה),

[מ]תרומת הדשן סימן ער״ה בשם תשובת הרא״ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(כה) כסעודת שלמה בעת מלכותו – שכן יום השבת הוא מצוה מן התורה, ואין להראות בו שום סימני אבלות.

(כו) להפסיק מבעוד יום – סעודה שלישית צריכה להסתיים טרם שקיעה, כדי שהצום יהיה יום שלם.

(כז) להיות בשני – ומנהגו יגרום לתענית רצופה של שני ימים.

(כח) יִשָּׂאֵל עַל נִדְרוֹ – כלומר ילך לאחד הרבנים שיבטל את נדרו, על ידי שישאלנו, אִלּוּ היית יודע דבר זה, שנדרך יחייב לצום שני ימים ברצף, היית נודר? אם משיב לא! הרב מבטל את הנדר.

(כט) אוֹ יִלְוֶה תַּעֲנִיתוֹ, וּפוֹרֵעַ – כלומר לא יצום בערב תשעה באב, אלא יצום יום אחר תחתיו.

להלן (בסימן תקסח סעיף ב) נלמד, שאם התחייב לצום ביום ספציפי, לא יוכל להעביר תענית זו ליום אחר. וההתחייבות לצום שני וחמישי דומה לזה, כי התחייב לצום ביום מסוים. עם זאת הורו חכמים שבמקרה קיצון זה, עלול להסתכן אם יצום שני ימים, לכן רשאי להעביר את הצום ליום אחר. אמנם כשיש אפשרות לבטל את הנדר, עדיף לעשות כך.

(ל) קודם ביאת השמש – הכוונה שיצום בערב ט׳ באב עד קרוב לשקיעה, ונחשב לו כאילו צם יום שלם. למרות שבדרך כלל יש לצום עד סוף היום ממש, אבל במקרה זה יש חשש סכנה, לכן סומכים על השיטה לפיה גם הצם

וכן נוהגין. והוא הדין מי שמתענה תענית חלום (לא) (מהרי״ל).

סעיף יב

[1]אין אומרים תחנה ערב תשעה באב במנחה, משום דאיקרי מועד (לב); ואם הוא שבת, אין אומרים (לג) צדקתך (לד) (מהרי״ל ומנהגים).

[1]הגהות מיימוני.

שולחן ערוך כפשוטו

עד קרוב לסוף היום מוגדר כמתענה יום שלם. אמנם אם ניתן להתיר את הנדר, עדיף כך. הספרדים, לא קיבלו כלל קולא זו.

(לא) שמתענה תענית חלום – תענית שאדם מתחיל בבקרו של יום, אחר שבלילה החולף ראה חלום מבעית שהפחיד אותו. גם במקרה זה מונעים סיכון, ולכן יכול לצום רק חלק מערב תשעה באב.

(לב) משום דאיקרי מועד – השולחן ערוך מרמז כאן לפסוק במגילת איכה (א טו) כחלק מן הסיפור של חורבן בית המקדש: סִלָּה כָל אַבִּירַי אֲ־דֹנָי בְּקִרְבִּי, קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי, גַּת דָּרַךְ אֲ־דֹנָי לִבְתוּלַת בַּת יְהוּדָה, פירושו הפשוט של הפסוק הוא, ה׳ שבר את החיילים בעלי העוצמה, קרא לגייסות לשבור את בחורי, ודרך על עם ישראל (הקרויים בְּתוּלַת בַּת יְהוּדָה) כפי שדורכים על ענבים בגת.

מה שהוסבר שהקב״ה ״קרא לגייסות״ הוא פירוש המילים ״קרא עלי מועד״.

מלבד פשוטו של פסוק, ראו חכמים במילה זאת ביטוי לנחמה שתבוא, כאשר יום החורבן - תשעה באב - ישוב ויהפוך ליום מועד ושמחה, כי הגאולה בא תבוא. על כן יום זה, למרות שהוא יום אבל על המאורעות הרעות, הוא גם יום של תקוה לגאולה הבאה.

את הביטוי לתקווה זו, קבעו חכמים בתקנה שלא לומר תחנון בתשעה באב, כפי שלא אומרים תחנון במועדי שמחה. וגם במנחה של ערב ט׳ באב אין אומרים תחנון, כמו במנחה של ערב חג.

(לג) אין אומרים – הכלל הוא שלא אומרים בשבת את פסוקי ״צדקתך״, בתאריכים בהם אין אמירת תחנון בימי חול.

(לד) צדקתך – אלו שלושה פסוקים הנאמרים בשבת במנחה, להצדקת דין

שמים, גם אם הוא קשה. שלושת הפסוקים מקורם בתהלים: פרק קי״ט פסוק קמ״ב, פרק ע״א פסוק י״ט, ופרק ל״ו פסוק ז׳.

סימן תקנ״ג
דין סעודה המפסקת, ובו ב׳ סעיפים.

סעיף א

[א]אף על פי שאכל סעודה המפסקת, מותר לחזור ולאכול **(א)** אלא אם כן קבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום **(ב)**. הגה: וקבלה בלב אינה קבלה, אלא צריך להוציאו בשפתיו **(ג)** (ב״י בשם הפוסקים).

[א]טור בשם התוספות ואביו הרא״ש וכן כתב הרי״: לענין תענית ציבור שפסק מבעוד יום בפרק קמא דתענית.

סעיף ב

[ב]תשעה באב, לילו כיומו לכל דבר **(ד)**; ואין אוכלים אלא מבעוד יום **(ה)**, ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים **(ו)**. הגה: ומותר

[ב]רמב״ם בפרק ה ה״ז מהא דפסחים נד ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) מותר לחזור ולאכול – הכוונה שמותר לו לאכול פירות או ירקות חיים, ולא אכילת תבשילים, כי אפילו בסעודה המפסקת לא הותר אלא אחד.

(ב) שלא לאכול עוד היום – כי אז, חייב לקיים את התחייבותו. אבל כל זמן שלא קיבל בפירוש, אף שלא היתה לו כוונה מפורשת לאכול עוד, אין זה נקרא קבלת התענית, וכפי שכותב הרמ״א.

(ג) להוציאו בשפתיו – כוונתו להסביר את דברי המחבר.

(ד) לכל דבר – לא רק אכילה ושתיה נאסרה, אלא כל שאר העינויים רחיצה סיכה ותשמיש המיטה, חלים כבר בלילה.

(ה) מבעוד יום – כלומר לפני שקיעה.

(ו) אסור כיום הכפורים – אף על פי שרגעי בין השמשות מוטלים בספק, אם הם מן היום או מן הלילה, והיינו צריכים להקל, כי איסורי תשעה באב תוקנו מדרבנן, ובספיקות רבנן מקילים. בכל זאת קבעו חכמים שלא להתחשב בספק, אלא אסרו כבר משעת השקיעה.

ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל עד בין השמשות מיהו בחול נוהגין לחלוץ מנעלים קודם שיאמר ברכו (ז), ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו (ח) מלבד שליח צבור שחולץ *) **קודם ברכו** (הגהות מיימוני), **רק אומר תחלה המבדיל וכו׳ (ט)** (מנהגים בשם מהרא"ק); **ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כי אם בדברים המותרים בתשעה באב (י); ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות (יא),** (מהרי"ל ומנהגים) **וכן לא יטייל ערב תשעה באב (יב).**

*)(פירוש מפני הטירוף).

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) קודם שיאמר ברכו – אף שיתפלל ערבית לפני שקיעה.

(ח) חולצים לאחר ברכו – כי באמירת ברכו, הוא מצוי בתפילת ערבית, ובזה יוצא מן השבת.

(ט) אומר תחלה המבדיל – יאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול", כדי להוציא את השבת.

(י) המותרים בתשעה באב – בסימן הבא נראה כי לימוד התורה נאסר בתשעה באב, מלבד כמה ענינים שהותרו, ומשום שהלימוד משמח את האדם, כפי שאמר דוד המלך (תהלים יט ט) "פִּקּוּדֵי ה׳ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב". וכאן הביא הרמ"א מנהג לאסור זאת כבר בערב תשעה באב, משעת מנחה. הספרדים לא קיבלו דין זה. וגם רבים מפוסקי אשכנז לא קיבלו זאת למעשה.

(יא) אין אומרים פרקי אבות – כשם שבכל אבלות, למרות שאין אבלים בשבת, נהגו להימנע מדברים שבצנעה. על כן נמנעים האבלים מלימוד תורה גם בשבת. ולפי שראינו שגם בערב תשעה באב אין לומדים תורה משעת המנחה, כך הדין בערב תשעה באב שחל בשבת. ואפילו אם חל תשעה באב בשבת, ונדחה ליום ראשון, נהגו להימנע מלימוד רק מחצות היום.

למעשה, ראינו שבכל ערב תשעה באב לא נתקבלה חומרת הרמ"א אצל כולם, ואם כן קל וחומר בשבת. על כן הרוצה ללמוד, יש לו על מי לסמוך.

(יב) לא יטייל ערב תשעה באב – מנהג זה התקבל גם על ידי הספרדים.

סימן תקנ״ד
דברים האסורים בתשעה באב, ובו כ״ה סעיפים.

אבלות תקופה זו באה לשיאה בצום תשעה באב. שכפי המוסבר בסימן הקודם, רבה חומרתו מאד. בסימן זה נלמד על שאר האיסורים של יום זה, וכיצד נוהגים בו החולים.

סעיף א

(א) [א]תשעה באב אסור ברחיצה **(ב)** וסיכה **(ג)** ונעילת הסנדל **(ד)** ותשמיש המטה **(ה)**, ואסור לקרות בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, משום שנאמר פִּקּוּדֵי ה׳ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב **(ו)** (תהילים יט ט) [ב]ותינוקות של בית רבן בטלים בו **(ז)**. אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים

[א]ברייתא תענית ל ע״א. [ב]כרבי יהודה שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) הקדמה לסעיף – המחבר לא הביא בסעיף זה את איסור האכילה ושתיה, מאחר וכתבו כבר, אלא את שאר האיסורים.

(ב) ברחיצה – פרטי הדין יוסברו כאן בהמשך, מסעיף ז׳ עד סעיף י״ד.

(ג) וסיכה – הסבר הדבר ראה להלן סעיף ט״ו.

(ד) ונעילת הסנדל – מוסבר בסעיפים ט״ז וי״ז.

(ה) ותשמיש המטה – מוסבר בסעיפים י״ח י״ט.

(ו) משמחי לב – לא עצם הלימוד נאסר, כי חובת לימוד התורה חלה על כל יום מימות השנה. אלא הלימוד המשמח את הלב הוא שנאסר. לכן יש ללמוד דוקא את הלימודים המיוחדים ליום זה, כפי שיוסבר בהמשך.

(ז) בטלים בו – ואף שלימוד הילדים חשוב ונחוץ מאד, עד שאפילו לצורך בניית בית המקדש אין מבטלים אותם, בכל זאת ראו חכמים צורך בביטול שיגרת לימודיהם, כדי לשתפם בתולדות ישראל ומאורעותיהם.

שבירמיה; ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם **(ח)**.

סעיף ב

[ג]ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין **(ט)**, וכן ללמוד פירוש איכה [ד]ופירוש איוב **(י)**.

[ג]הגהות מיימוני החדשות בשם הכל בו. [ד]תשובות מהרי״ל.

סעיף ג

[ה]יש מי שאוסר ללמוד על ידי הרהור **(יא)**.

[ה]אגור בשם מהר״י מולין.

שולחן ערוך כפשוטו

כמובן, ראוי שההורים יספרו להם על החורבן ועל שנאת החינם שהביאה את החורבן. וגודל חובתנו בהפצת אהבת חינם, באמצעותה נזכה לבנין הבית מחדש.

(ח) לדלגם – כיום נתקבל שרבנים מוסרים לציבור הרחב שיעורי תורה, שאמנם, מטבע הדברים, מסיחים מעט את הדעת מצער האבלות. אבל מאידך קיימת חשיבות רבה בהטמעת ערכי מוסר ואמונה ביום זה. ועיקר השיקול לאפשר זאת הוא, כי לולא כן, היה הציבור יוצא לטיולים או משוחח שיחות חולין, נטולי ערך מהותי. לכן מקפידים הרבנים לשאת דברים בונשאי החורבן וסיבותיו, הלכות היום, ודברי מוסר והתעוררות.

(ט) ופרק אלו מגלחין – פרק ג׳ ממסכת מועד קטן, הדן בדיני אבלות.

(י) ופירוש איוב – הפירוש, מעצם טבעו, משמח מעט, כי מתעמקים בהבנת הענין. ובכל זאת הותר, כי זה עיסוק בעניני החורבן ולימוד מוסר.

(יא) הרהור – כי גם מחשבות של לימוד משמחות[1].

---

1. הסיבה שכתב המחבר לשון ״יש מי שאוסר״ היא, משום שלהלכה אכן נפסק שהרהור לא נחשב כדיבור. ועוד, שאין כל כך שליטה על המחשבות. אמנם לכתחילה, צריך להשתדל שלא להרהר בלימוד תורה, כי בפועל, הרי גם ההרהור משמח.

סעיף ד

[ו]ומותר לקרות כל סדר היום **(יב)**, ופרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל **(יג)**. הגה: ומותר לחזור הפרשה בתשעה באב **(יד)** (מנהגים).

[ו]טור בשם הרמב"ן.

סעיף ה

[ז]עוברות ומיניקות **(טו)** מתענות בתשעה באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור **(טז)**; [ח]אבל בשלשה צומות אחרים פטורים

[ז]מימרא דרבא פסחים נד ע"א. [ח]הרב המגיד פרק ה' מהלכות תענית מהא דרבא, והרשב"א בתשובה.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) כל סדר היום – הכוונה לאמירות שונות שנדפסו בסידורים לפני הודו, כפרשת העקידה והמן, ולעולם יהא אדם ירא שמים וכו'. ואין צריך לומר שאומרים את כל התפילה כדינה, מפסוקי דזמרה עד סוף התפילה.

(יג) ומדרש רבי ישמעאל – כל הקטעים הנאמרים מידי יום, כהקדמה לתפילה, נחשבים חלק מהתפילה, ולא כלימוד תורה, כי לא מעיינים בהם, לכן מותר לאמרם.

(יד) לחזור הפרשה בתשעה באב – הכוונה לתשעה באב שחל בשבת, שאז מותר לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום, כי זו חובת היום[2].

(טו) ומיניקות – אשה נחשבת מינקת במשך עשרים וארבעה חודשים לאחר הלידה, גם אם אינה מניקה בפועל. ובשאר הצומות, פטורות מן הצום למשך שנתיים.

(טז) ומשלימות ביום כפור – כך הוא הדין העקרוני. אמנם למעשה, הקילו הפוסקים מאד בנשים מעוברות, כי החום והיובש מסוכן לעובר. לכן כל מעוברת המרגישה חולשה, או שההיריון קשה לה, או שיודעת מנסיונה

2. כך מפורש במקור הדין – "מנהגים טירנא". ראה פירושים נוספים בט"ז ומ"א, והביאם משנה ברורה.

מלהתענות **(יז)**, [ט]ואף על פי כן ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה, **אלא כדי קיום הולד (יח)** (ועי׳ לעיל סימן תק״נ **סעיף א)**.

[ט]שם.

סעיף ו

[י]חיה **(יט)** כל שלשים יום, וכן חולה שהוא צריך לאכול, **אין צריך אומד אלא מאכילין אותו מיד (כ)**, דבמקום חולי **לא גזרו רבנן (כא)**. הגה: ומיהו נוהגין להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שהיה לחוש לסכנה, **והמיקל לא הפסיד (כב)**.

[י]טור בשם הרמב״ן בתורת האדם ושאר פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

ששינויים באכילה גורמים לה הקאות, או שעלולה לפתח צירים בקלות, טרם הזמן, כל אלה לא יצומו. גם מיניקות, החוששות שהצום ימעיט את החלב, לא יצומו. כי כל אלה נחשבים כחולה, ובהמשך נראה שהמחבר פטר חולים מן הצום.

(יז) פטורים מלהתענות – גם אם מסוגלות לצום. כי לכתחילה, כשתקנו את הצומות, לא חייבו את המעוברות והמיניקות.

(יח) כדי קיום הולד – כפי הנדרש לבריאות, ולא מעבר לכך.

המעוברות, מריחות לפעמים מאכל מסוים, ומתאוות לאכלו. ואם יימנעו מלאכלו, יעמידו את העובר בסכנה. לכן יש לתת להם לאכלו.

(יט) חיה – יולדת.

(כ) מאכילין אותו מיד – ואין צריך לבדוק את חוסנו או יכולתו לצום.

(כא) לא גזרו רבנן – כלומר כשתקנו חכמים את הצומות, לא כללו בחובה זאת את החולים.

(כב) והמיקל לא הפסיד – כלומר המנהג להחמיר לא הפך למנהג מחייב. ואין הפסד מצוה למיקל, כי דאג לבריאותו, שגם היא מצוה.

סעיף ז

[כ]רחיצה אסורה בתשעה באב, בין בחמין בין בצונן; אפילו להושיט אצבעו במים, אסור (כג).

[כ]מימרא דרבי אליעזר פסחים נד ע"ב.

סעיף ח

[ל]טבילה של מצוה בזמנה, מותרת (כד); [מ]אבל בזמן הזה אין טבילה בזמנה, הילכך לא תטבול בו; [נ]וכן נהגו (כה).

[ל]ברייתא תענית יג ע"א וכתנא קמא. [מ]תוספות בשם ר"י ביצה יח ע"ב. [נ]מהרי"ק בסימן לה.

סעיף ט

[ס]אם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך (כו), ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך.

[ס]הרא"ש בסוף תענית.

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) להושיט אצבעו במים, אסור – הרחיצה בתשעה באב אסורה בכל צורה שהיא. בניגוד לשבוע שחל תשעה באב בתוכו (ולאשכנזים מראש חודש[3]), שנמנעים רק ממים חמים. והאשכנזים נמנעים רק מרחיצת הגוף כולו. אבל פנים ידים ורגלים, רוחצים בצונן.

(כד) מותרת – בתקופות בהם היתה הטהרה נשמרת, הייתה מצווה להיטהר, ברגע שיכלו. לכן דחתה מצוות הטבילה את איסור הרחיצה שהוא מדרבנן.

(כה) וכן נהגו – שלא טובלים בליל תשעה באב. אבל במוצאי תשעה באב מותר לטבול.

(כו) מותר לרחוץ להעביר הלכלוך – כי אין זו רחיצה של עינוג, אלא היגיינה בסיסית.

---

3. כמו שכתב רמ"א בסימן תקנ"א סעיף ט"ז.

הגה: ואם עשה צרכיו, אם מותר לרחוץ, דינו כמו ביום כפור **(כז)** ועיין לקמן סי׳ תרי״ג ס״ג.

סעיף י

ע**נוטל אדם ידיו שחרית, וצריך ליזהר שלא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי אצבעותיו (כח).**

ערבנו ירוחם בשם הסכמת הפוסקים.

סעיף יא

פ**ולאחר שניגב ידיו ועדיין לחות קצת, מעבירם על עיניו;** צ**ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו ואינו חושש, דהוה ליה כטיט וכצואה שרוחץ כדרכו ואינו חושש (כט).**

פטור בשם הירושלמי כפי גרסתו ופירושו. צשם בשם הרי״ץ גיאות וכן כתב הרמב״ן בתורת האדם.

סעיף יב

ק**ההולך להקביל פני רבו או אביו, או מי שגדול ממנו, או לצרכי**

קברייתא יומא עז ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(כז) כמו ביום כיפור – שאם נתלכלכו ידיו מותר לרחצם. ואם לאו, ייטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, כהכנה לתפילה.

(כח) סוף קשרי אצבעותיו – זו הנטילה המחויבת מן הדין, אף שבמהלך השנה מחמירים בנטילת כל היד. ויכול לברך על נטילה זו כבכל בוקר[4].

(כט) ואינו חושש – כי רחיצה של תענוג היא שנאסרה, וכאן רק מסיר זוהמה מעינו. כתב המשנה ברורה[5] שאדם איסטניס שאין דעתו מיושבת עליו כל היום, עד שיקנח פניו במים, יקנח, אבל שאר כל אדם אסור.

---

4. ולפי המשנה ברורה (ס״ק כא) לא יברך עד שעשה צרכיו.

5. ס״ק כ״ב.

מצוה, עובר במים עד צווארו ואינו חושש; [ר]וכן בחזרה, מותר **(ל)**.

[ר]מהא דרב יוסף.

סעיף יג

[ש]ההולך לשמור פירותיו, עובר במים עד צווארו ואינו חושש **(לא)**; אבל בחזרה, אסור **(לב)**.

[ש]מהא דרבא שם.

סעיף יד

[ת]הבא מן הדרך ורגליו כהות, מותר לרחוץ במים **(לג)**. הגה: ומותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת, ומקנח בה פניו ידיו ורגליו; אפילו אינו עושה רק לתענוג, שרי, כיון שהיא נגובה **(לד)** (טור).

[ת]טור בשם הירושלמי שם.

סעיף טו

[א]סיכה אינה אסורה אלא של תענוג; אבל מי שיש לו חטטין

[א]ברייתא יומא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) מותר – אינו נרטב כדי להתענג אלא לצורך מצוה. והתירו חכמים את חזרתו במים, כדי שלא יימנע מקיום המצוה.

(לא) ואינו חושש – כי אין כוונתו בחציית המים לתענוג, לכן מותר.

(לב) בחזרה, אסור – משום שפרנסתו לא תינזק, אם יימנע מחציית המים (בניגוד לדבר מצוה, שחזרתו במים הותרה. לבל יימנע בפעם הבאה מן המצוה). לכן ימתין עד סוף הצום, או ימצא דרך עוקפת מסביב לנהר, אם אפשר. אם נדרשת נוכחותו בבית, מותר לחצות במים, כשם שהותר לפרנסתו.

(לג) מותר לרחוץ במים – כי רחיצה זו מחזקת את רגליו, ואינה באה לתענוג.

(לד) כיון שהיא נגובה – מטלית נגובה שאינה מוציאה מים, אינה מענגת אלא מרעננת, כמאוורר או מזגן, וזה בהחלט מותר בתשעה באב.

בראשו, סך כדרכו ואינו חושש (לה).

סעיף טז

[ב]נעילת הסנדל, דוקא של עור; אבל של בגד או של עץ או של שעם (פירוש, קליפי עץ) וגמי, מותר (לו). [ג]ושל עץ מחופה עור, אסור.

[ב]ממשמעות הגמרא שם עח ע"ב, וכן פסקו הרי"ף ורא"ש ורמב"ם בהלכות יום כיפור.
[ג]טור יורה דעה סימן שפב.

סעיף יז

[ד]אבל ומנודה שמהלכים בדרך מותרים בנעילת הסנדל, וכשיגיעו לעיר יחלוצו, וכן בתשעה באב (לז). הגה: וכן במקום שדרים בין האינם

[ד]ירושלמי בפרק קמא דתענית וכתבוהו הרי"ף והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(לה) ואינו חושש – איסור הסיכה כמוהו כאיסור רחצה, שנאסר לתענוג. כי יום זה אינו זמן מתאים לטיפולי קוסמטיקה וכדומה. אבל לצורך רפואי, מותר. כגון מריחת קרם או משחה לפצעים[6].

(לו) מותר – בתקופה הקדומה נעשה ייצור נעלים וסנדלים נוחים בעיקר מעור, לכן דוקא הם נאסרו. כיום, יש מבחר עצום של נעליים נוחות מאד, שאין בהם פיסת עור, ומותרים בנעילה בצום, כי לא נאסרו. ואמנם יש מחמירים בזה, אבל מן הדין מותר.

נוהגים לברך ביום זה "ברוך וכו' שעשה לי כל צרכי", אף שהיא באה כהודאה על הנעליים[7].

טוב לחנך קטנים שהגיעו לחינוך, להימנע מנעילת נעלי עור.

(לז) וכן בתשעה באב – בתקופתם, נעליים שיוצרו מחומרים אחרים לא היו ראויות להליכה, ולכן התירו, לנצרכים לכך, נעילת מנעלי עור.

כיום, יש אנשים שיש בידם רק נעלי עור, ובתשעה באב נועלים לרגלם נעלי

6. שו"ת אור לציון חלק ג' פרק כ"ט תשובה י"ג.

7. על פי משנה ברורה ס"ק ל"א.

יהודים, לא יחלוץ כי אם ברחוב היהודים, וכן נהגו (לח) (טור והגהות מיימוני והגהות מרדכי רפ"ק דמו"ק).

סעיף יח

[ה]**יש מי שאומר שלא יישן בליל תשעה באב עם אשתו במטה, ונכון הדבר משום לֵךְ לֵךְ אַמְרִינָן לְנָזִירָא (לט).**

[ה]הגהות מרדכי דמועד קטן.

סעיף יט

[ו]**אם חל תשעה באב בשבת, מותר בכולן אפילו בתשמיש המטה (מ).** הגה: **ויש אוסרים תשמיש המטה, וכן נוהגין (מא)** (טור בשם ר"י ואגור ומנהגים).

[ו]טור בשם אביו הרא"ש מלשון התוספתא ושכן כתב רמב"ן.

שולחן ערוך כפשוטו

בית, שלא מחזיקות את הרגל בצורה מיטבית. ואם נוהגים ברכב, הדבר יכול לגרום לקושי בנסיעה, לכן ראוי שיצטיידו בנעליים שאינן מעור, או ילבשו לרגליהם את נעליהם הרגילות מעור, כדי שלא להכנס חס ושלום לספק סכנת נפשות, ולגרום תאונה בטעות.

(לח) וכן נהגו – כיון שהנעליים היחידות שלהם היו מעור, היתה הליכה ברגליים יחפות מעוררת לעג וצחוק בין הגוים, ונגרם חילול השם או סכנה. לכן התירו לנעול נעלי עור, עד שיגיע לשכונת היהודים.

המחבר לא קיבל קולא זו[8].

(לט) לֵךְ לֵךְ אַמְרִינָן לְנָזִירָא – כדי למנוע את הנזיר מכישלון אומרים לו, אל תסתובב בכרם, וכן בענין זה. נגיעה והעברת חפצים לא נאסרו.

(מ) אפילו בתשמיש המטה – כיון שנדחה תשעה באב ליום ראשון, אין להתאבל כלל. ואפילו שנוהגים דברים שבצנעה בשבת של אבלות פרטית, שונה אבלות על החורבן, שאינה נוהגת בשבת.

(מא) וכן נוהגין – כי אף שאין אבלות בשבת, דברים שבצנעה כן נוהגים. כי

8. כמבואר בבית יוסף ד"ה כתב אבי.

סעיף כ

[ז]אין שאלת שלום לחבירו בתשעה באב, והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש (מב).

[ז]תוספתא וירושלמי וכן פסקו הפוסקים.

סעיף כא

[ח]יש מי שאומר שלא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבא לידי שְׂחוֹק וְקַלּוּת וְהִתּוּל (מג).

[ח]כל בו.

סעיף כב

[ט]מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, עושין; במקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין (מד); ובכל מקום תלמידי חכמים

[ט]משנה פסחים נד ע״ב וכרבן שמעון בן גמליאל. תוספות ברכות יז ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

בפועל, זהו יום תשעה באב. ואם חל ליל טבילה בשבת זו, או שחושש שיעבור איסור, יכול לסמוך על שיטת המחבר.

(מב) בשפה רפה ובכובד ראש – כי אם לא יענה כלל, יחושו עלבון וייפגעו. וחלילה לגרום לזולת תחושה רעה ביום זה, המיוחד לתיקון עוולות שנאת חנם.

(מג) שְׂחוֹק וְקַלּוּת וְהִתּוּל – יום זה מיועד להתבוננות מרוכזת על החורבן ומאורעותיו, ובעיקר על העוונות שהסבו זאת. כדי שניטול אחריות על תיקון כל הנדרש, ובעיקר על שיפור אהבת רעהו.

(מד) אין עושין – ביטול מלאכה נעשה כאות לאבלות הכלל, כעין אבל לאומי, בו נעצרת הפעילות הכלכלית במשק.

כיום, המנהג הנפוץ הוא להימנע מעבודה ביום זה. ובכלל זה עבודה ממשית בשדה, בבניה, במשרדים, ועסקים כרגיל. אבל לא כלול בזה מלאכות שנאסרו בשבת, כהדלקת האור או קשירת קשר וכדומה.

בטלים (מה), וכל הרוצה לעשות עצמו תלמיד חכם לענין זה עושה (מו); ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות, [ו]מותר על ידי אינו יהודי, אפילו בביתו (מז); ופרקמטיא להרויח ולהשתכר [ז]במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אסור; ובמקום שנהגו לעשות, מותר, אלא

[ו]רוקח. [ז]רשב"א בתשובה.

נהגו למכור דברי מאכל אף קודם חצות[9].

בסעיף הבא נראה, כי במקרה של חשש להפסד ממון, מותר לצאת לעבודה. מי שמוכרח לעבוד ומחמת כך יתעייף מאוד ויצטרך להפסיק את הצום, ישתדל מאוד שלא לעבוד. אמנם בשעת הדוחק מותר לעבוד, ואם יצטרך להפסיק את הצום, יפסיקהו[10].

(מה) תלמידי חכמים בטלים – כי הם צריכים להוות דוגמא לכל.

(מו) עושה – בדרך כלל, נראה אדם פשוט הנוהג במנהגי החכמים והצדיקים, כמתייהר. אבל אם יחמיר על עצמו ויתבטל מעבודה, אין כל חשש. כי גם במקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, תמיד יימצאו מובטלים. ובטלנותו מעבודה לא תתפרש כיהירות וגאוה.

אפשר להוסיף, שהנהגה זו מומלצת וראויה, מחמת מהותו של יום זה. ואף שלא חויבו כולם במנהג זה, ברור שיש זכות גדולה למשתתף באבל הגדול.

(מז) אפילו בביתו – יש כלל הלכתי, שכל פעולה האסורה על האדם עצמו, אינו רשאי לבקשה מאינו יהודי. איסור המלאכה בתשעה באב שונה, כי הוא רק מנהג, ולא אסרו על הנכרי התעסקות בצרכי היהודי.

---

9. כף החיים כאן אות קו. ועיין סימן תקע"ה סעיף ד'.

10. דין זה למדנו משולחן ערוך אורח חיים סימן רמ"ח, שם המחבר מתיר להפליג בספינה אפילו בערב שבת, הגם שיודע כי יצטרך לחלל שבת. ואמנם לא התיר זאת אלא לצורך מצוה. וכשיוצא לדבר הרשות, התיר להפליג שלושה ימים לפני השבת.

יש להקיש מכך לנידון שלנו, שנאסר מדרבנן, ודומה להפלגה בספינה בערב שבת, שלא הותרה אלא לדבר מצוה. אמנם העובדה שיש כאן צורך גדול, ושחומרת האיסור היא מדרבנן, מאפשרת להקל.

שממעט, שאפילו משנכנם אב ממעטין מלישא וליתן **(מח)**. הגה: ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות **(מט)** (מנהגים). ונהגו להחמיר עד חצות בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפילו מעשה הדיוט; אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה, מותרת **(נ)**. ולחלוב הפרות טוב לעשות על ידי אינו יהודי, אם אפשר באינו יהודי **(נא)**.

סעיף כג

[ל]ומלאכת דבר האבד מותר, כדרך שאמרו בחולו של מועד **(נב)**.

[ל]שם בתשובה.

סעיף כד

[מ]כל העושה מלאכה בתשעה באב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה **(נג)**.

[מ]ברייתא תענית ל ע״ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(מח) ממעטין מלישא וליתן – ואף שבחודש אב לא נאסר מעיקר הדין אלא משא ומתן של שמחה. עם זאת, יש שפסקו להימנע מכל משא ומתן. ואף שאין נוהגין כמותן בכניסת החודש, מן הראוי להתחשב בדעתם, על כל פנים, בתשעה באב עצמו.

(מט) עד חצות – זהו מנהג אשכנז. אבל הספרדים נהגו להימנע עד סוף היום.

(נ) מותרת – כפי שהסברנו למעלה.

(נא) אם אפשר באינו יהודי – כדי שיוכל להיות פנוי ביום זה, ככל האפשר, לעסוק באבלות. אמנם כשאין נכרי, מותר ליהודי לחלוב בעצמו. ונראה שהמחבר לא קיבל חומרה זו[11].

(נב) בחולו של מועד – היתר זה רחב מאוד. והוא רלוונטי מאוד לשכירים, שמעסיקם עלול להפחית משכרם. במקרה זה, העבודה בתשעה באב מותרת.

(נג) מאותה מלאכה – כלומר גם במקום שנהגו לעשות מלאכה, נכון להימנע ממנה. כי זה נראה כאילו אינו שותף בצערן של ישראל.

11. גם הגר״א התיר לכתחילה חליבה על ידי יהודי, ככל דבר האבד.

סעיף כה

[נ]כל האוכל ושותה בתשעה באב, אינו רואה בשמחת ירושלים; וכל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה **(נד)**. [ס]וכל האוכל בשר או שותה יין בסעודה המפסקת, עליו הכתוב אומר (יחזקאל לב כז): **וַתְּהִי עֲוֹנֹתָם עַל עַצְמוֹתָם (נה)**.

[נ]ברייתא שם. [ס]ברייתא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(נד) ורואה בשמחתה – הדרשנים הסבירו, כי אדם שמתאבל על המקדש, למרות שכבר חלפו אלפיים שנה מהחורבן, הרי זו ראיה כי לא פגה מלבו התקווה לבנייתו מחדש. וכשם שלא קיבל יעקב תנחומים על יוסף, ולא פג צערו, הגם שגזירה על המת שישתכח מן הלב, ומשום שבאמת היה עדיין חי[12]. ואכן, אמונתנו בגאולה השלימה איתנה וחסונה, כי לא התייאשנו ולא שכחנו את בית המקדש.

(נה) וַתְּהִי עֲוֹנֹתָם עַל עַצְמוֹתָם – נבואה זו נסובה על מצרים ושאר העמים, שרבבות מגיבוריהם ימותו עקב עוון פגיעתם בארץ חיים, הלא היא ארץ ישראל: "וַתְּהִי עֲוֹנֹתָם עַל עַצְמוֹתָם כִּי חִתִּית גִּבּוֹרִים בְּאֶרֶץ חַיִּים". ענין זה, שעוונם יהיה על עצמותם, פירושו, שימותו בגלל עוונם. ומה הוא עוונם, שגרמו שבר בארץ ישראל.

הגמרא דורשת פסוק זה על יהודי האוכל בתשעה באב, ומפרשת שהמאכל המתהפך בתוך הגוף לבשר העוטף את העצמות, הוא עוונם[13].

---

12. כך שמעתי בשם סבי, הרב אליהו בוצ'קו זצ"ל.

13. יש להסביר דרשה זו, שלכאורה נראה כי היא רחוקה מאוד מפשט הכתובים. ואמנם, אפילו המשמעות הפשוטה קשה להבנה, מה הכוונה "עוון על העצמות". אמנם בעלי הפשט פירשו, כי העוונות הם סיבת הפיכתם למתים. על פי זה נראה כי גם חכמינו שהסבו פסוק זה לענין אכילה בתשעה באב, רצו לומר שיהודים האוכלים ביום זה, מסלקים עצמם מסולידריות ושותפות באבל הלאומי.

ויש להוסיף על זה הסבר, כי מנבואה זו עולה שהגוים השותפים לחורבן ושברון ארץ ישראל, ימותו בהמוניהם מחמת עוון זה. ופעולת האכילה ביום זה דומה בחומרתה לפעולות השבר והחורבן של העמים הרעים הללו. וה' ינחמנו נחמה שלימה.

סימן תקנ"ה
דיני תפילין וציצית בתשעה באב, ובו ב' סעיפים.

הנחת תפילין היא חובה מן התורה לכל ימות החול. וכמו כן, נהגו כל ישראל ללבוש טלית קטן משך כל היום, ובתפילת שחרית גם טלית גדול, כדי לקיים מצוה דאורייתא . מצוות אלה מסמנות את קירבתנו לה'. אמנם בתשעה באב, בו תיקנו רבנן להתאבל, הנחת התפילין מתנגשת עם חובת האבלות, כי התפילין נקראים פאר, ואין זה מדרך האבלים להתפאר.
הסימן דן כיצד בכל אופן ניתן לקיים מצוות אלה, יחד עם נתינת הביטוי לאבל הכבד.

סעיף א

[א]נוהגים שלא להניח תפילין (א) בתשעה באב שחרית (ב), ולא טלית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדיו בלא ברכה (ג); ובמנחה [א]טור.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שלא להניח תפילין – התפילין הן כעין כתר של פאר על ראשו של יהודי. וביום תשעה באב, בו נרמס כבודו של ישראל, אין ראוי להתעטר בתפארת.
(ב) בתשעה באב שחרית – ואמנם היא מצוה מן התורה ואי אפשר לבטלה, על כן המנהג הוא לדחותה לתפילת מנחה.
למרות דברי המחבר, יש מקומות בהם נהגו להניח תפילין גם בשחרית.
מקומות המקפידים על הנמנעים מלהניח, בטענה שבבית הכנסת הזה, נהגו להניח. עקרונית, צדקו בדבריהם, שהרי זהו הכלל, "לא תתגודדו", כלומר אל תעשו אגודות אגודות. אמנם למעשה, לא הנהגתי כך במקומנו, כי ידוע לכולם שיש מנהגים שונים, ויש צער לאדם שכופים עליו לשנות ממנהגו. על כן ראוי שכל אחד יוכל לנהוג כמנהגו.
(ג) בלא ברכה – טלית גדול הוא לבוש מכובד, על כן נמנעים מלבישתו בשחרית, כי אין ראוי ללבוש בגדי כבוד בעת אבלות. עם זאת המצוה מן

מניחים ציצית ותפילין (ד), ומברכים עליהם.

סעיף ב

[2]**ויש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ,** [3]**ומשים אבן תחת ראשו (ה). הגה: ויש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב, שאם רגיל לשכב בשני כרים לא ישכב כי אם באחד** (תוספות סוף תענית); **ויש בני אדם משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר: וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם (ו)** (בראשית כח יא)**, שראה החורבן (ז)** (מרדכי דמועד קטן סי׳ תתקלד)**. מיהו,**

[2]כל בו בשם הר״ש מאיברא. [3]הגהות מרדכי.

שולחן ערוך כפשוטו

התורה עדיין מקוימת בלבישת טלית קטן תחת הבגדים, שאינה פוגעת בתחושות האבל. אמירת הברכה נדחית לעת לבישת טלית גדול במנחה. אמנם מי שאינו מתעטף בטלית גדול, יכול לברך כבר בבוקר.

(ד) מניחים ציצית ותפילין – כי אין כח בדיני האבל של תשעה באב, שתוקנו מדרבנן, לדחות מצוות אלו שהן מן התורה. ובמנחה הופחתה קצת חומרת האבלות, שהרי כבר יושבים על כיסאות, ומתירים קצת מלאכות.

(ה) תחת ראשו – כאות צער על החורבן. הסיבה שכתב ״יש מי שנוהג״ היא, כי זו אינה חובה, ולא כולם נוהגים כך. יש נוהגים לוותר על כרית.

(ו) וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם – וכתוב בהמשך וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב וגו׳, כלומר האבן שימשה לו כרית.

(ז) שראה החורבן – כשיעקב ברח מעשיו, הגיע למקום המקדש, ובחלומו ראה (בראשית כח יב) ״סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱ־לֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ״ ויש מדרשים[1] הרואים בחלום זה כעין נבואה על בתי המקדש שייבנו, ייחרבו (ועל כך אמר (שם) מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה), ושוב ייבנו (ועל כך אמר אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱ־לֹהִים). וכסימן לחורבן זה, לקח יעקב מאבני המקום[2], והקים מצבה. לזכרון הדבר, יש נוהגים להניח אבן מתחת

1. עיין ילקוט שמעוני בראשית ק״כ.

2. מובא בבית יוסף.

עוברות שאינן יכולין להצטער, אינן חייבות בכל אלה (ח) (תוספות). **וימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר (ט).**

שולחן ערוך כפשוטו

לראשו בלילה. גם מנהג זה לא התפשט בכל מקום.

(ח) אינן חייבות בכל אלה – אלא ישנות על מיטותיהן כרגיל.

(ט) בכל מה שאפשר – אם כי הובאו בהלכה התענוגים שנאסרו בתשעה באב, בכל זאת יש עוד דרכים רבות להתענג. לכן כתב הרמ"א כי יש ללכת לאור רצון החכמים בגזירותיהם, ולא להפוך את תשעה באב ליום חופש ותענוגים.

סימן תקנ"ו
תשעה באב שחל ביום ראשון, ובו סעיף אחד.

כשחל תשעה באב ביום ראשון, יש שאלה לגבי הבדלה, כי בכל מוצאי שבת חובה להבדיל על הכוס, אבל במוצאי שבת זה, כבר החל הצום, והשתייה אסורה. בסימן זה, יסביר המחבר כיצד לקיים את מצות ההבדלה, בה כלולים ארבע ברכות, בורא פרי הגפן, בורא מאורי האש, בורא מיני בשמים, והמבדיל בין קודש לחול.

סעיף א

[א]ליל תשעה באב שחל באחד בשבת **(א)**, כשרואה הנר אומר: **בורא מאורי האש (ב)**; **ואין מברך על הבשמים (ג)**. **ובליל מוצאי**

[א]טור בשם בה"ג ושכן הסכים הרא"ש וכן כתב רב נטוראי וכן כתבו שארי פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שחל באחד בשבת – עיקר ההבדלה נדחית למוצאי הצום. אמנם כדי להתיר עשיית מלאכות, יש לומר הבדלה בתפילה, באמירת "אתה חוננתנו". ומי שאינו מתפלל, כגון נשים, יש להבדיל באמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול".

(ב) בורא מאורי האש – כלומר את ההבדלה על הכוס דוחים למוצאי תשעה באב, אבל את הברכה על הנר יש לברך מיד בצאת שבת. כי ברכה זו קשורה בעובדה שאדם הראשון גילה את יכולת ייצור האש, בצאת השבת, אלא שסודרה ונקבעה עם הבדלה. ואולם אינה קשורה ממש להבדלה, לכן אפשר לאומרה.

(ג) ואין מברך על הבשמים – ניחוחות הבשמים מנחמים את האדם על סילוק הנשמה היתירה שהיתה לו בשבת. כלומר, על המעבר מיום קודש לימי חולין ועבודה. אמנם ליל תשעה באב אינו זמן מתאים לניחומים, לכן לא נהגו להביא בשמים.

תשעה באב מבדיל על הכוס **(ד)**, ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים **(ה)**.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) מבדיל על הכוס – בצאת הצום מברכים בורא פרי הגפן וברכת המבדיל.
(ה) ולא על הבשמים – על הנר כבר בירכו, ועל בשמים לא שייך לברך, כי לא יוצאים משבת אלא מתשעה באב.

סימן תקנ״ז
לומר נחם וענינו בתשעה באב, ובו סעיף אחד.

בתפילת 'נַחֵם' הנוספת בתפילת העמידה מובא תיאור חורבן ירושלים, ובקשת נחמה. אלא שהנוסח מתעלם לגמרי מהמציאות המשמחת של ימינו, לכן יש שהציעו לומר נוסח אחר שמקורו בראשונים. וזה הנוסח של הרב גורן שהיה הרב הראשי לישראל:

נַחֵם ה' אֱ־לֹהֵינוּ אֶת אֲבֵלֵי צִיּוֹן וְאֶת אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלַיִם
וְאֶת הָעִיר הָאֲבֵלָה.
צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ.
לִבִּי לִבִּי עַל חַלְלֵיהֶם, מֵעַי מֵעַי עַל הֲרוּגֵיהֶם.
וּלְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתָּה נַחֲלָה, וּלְזֶרַע יְשׁוּרוּן הוֹרַשְׁתָּה.
נַעֲרָה ה' אֱ־לֹהֵינוּ, מֵעֲפָרָהּ, וְהָקִיצָה מֵאֶרֶץ דְּוָיָהּ,
נְטֵה אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם.
כִּי אַתָּה ה' בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ, וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ.
כָּאָמוּר: "וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהּ נְאֻם ה' חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ".
בָּרוּךְ אַתָּה ה', מְנַחֵם צִיּוֹן וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם.

סעיף א

[א]בתשעה באב אומר בבונה ירושלים: נחם ה' א־להינו את אבלי ציון וכו' (א), וענינו בשומע תפלה (ב); ואם לא אמר לא זה ולא זה,

[א]ירושלמי כתבוהו הרי״ף והרא״ש בסוף מסכת תענית וכתבו דנהגו לאמרו בבונה ירושלים מהא דמשמיה דרב במסכת עבודה זרה ח ע״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) את אבלי ציון וכו' – לדעת המחבר יש לאומרה בשלושה תפילות, ערבית, שחרית ומנחה. אמנם חלק מקהילות ספרד נהגו כדברי הרמ״א, לאמרה רק במנחה.

(ב) וענינו בשומע תפלה – פרטי הדינים של תפילת עננו, מתי אומרים אותה,

[ב]**אין מחזירין אותו (ג).** הגה: **והמנהג פשוט שאין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של תשעה באב, לפי שאז הציתו במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה (ד)** (רוקח ואבודרהם). **מי שאכל בתשעה באב, יאמר נחם בברכת המזון (ה)** (מהרי"ל).

[ב]מהא דתני רב אושעיא שבת כד ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

מוסברים בהמשך, בסימן תקס"ה.

(ג) אין מחזירין אותו – השוכח תוספת שנתקנה בתפילה אינו צריך לחזור אלא בתוספת כגון יעלה ויבוא, שנתקנה כדי להזכיר קדושת זמן מהזמנים הנזכרים בתורה.

(ד) ולכן מתפללים אז על הנחמה – כי זמן זה הוא שיא הצער, ולכן צריכים נחמה יותר מכל, ובתפילה זו מתבטאת אמונתנו בגאולה.

(ה) יאמר נחם בברכת המזון – וצריך לאומרו בברכת בונה ירושלים, במקום בו נאמר יעלה ויבוא. אם לא אמרו, אינו חוזר. ומנהג הספרדים שלא לאומרו כלל בברכת המזון[1].

---

1. יש גם אשכנזים שלא נהגו לאומרו על פי דברי הגר"א המובא במשנה ברורה ס"ק ה'.

סימן תקנ״ח
במוצאי תשעה באב אין אוכלין בשר, ובו סעיף אחד.

סעיף א

[א]בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין **(א)** בליל עשירי ויום עשירי. הגה: ויש מחמירין עד חצות היום ולא יותר **(ב)** (הגהות מיימוני); אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון, מותר לאכול בשר ויין יום שני **(ג)**, אבל בלילה אסור מפני אבילות של יום **(ד)** (מהרי״ל).

[א]ברייתא תענית כט ע״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ושלא לשתות יין – אבל גילוח רחיצה וכיבוס מותרים מיד. הסיבה שנהגו להימנע מאכילת בשר ושתיית יין היא, משום שהם משמחים את האדם. ולדעת המחבר, מנהג זה אוסר בשר ויין משך כל היום העשירי[1]. ובסעודת מצוה מותרים כל הקרואים לאכול בשר.

(ב) ולא יותר – ספרדים רבים סומכים בזה על שיטת הרמ״א, ומקילים כבר מחצות.

(ג) יום שני – כי זה כבר יא אב.

(ד) מפני אבילות של יום – כי למוצאי התענית יש שייכות מסוימת לתענית, אבל הספרדים לא נהגו בחומרה זו.

---

1. המשנה ברורה הביא מנהג שונה, לפיו נמנעים גם מכיבוס וגילוח מקל וחומר, שהרי בשר ויין נאסרו מדין הגמרא רק בסעודה מפסקת. אמנם המיקל על פי המחבר והרמ״א, שהביאו רק את מנהג הנמנעים מבשר ויין, יש לו על מי לסמוך, על פי הסברא שהבאנו. ועיין ביאור הלכה ד״ה עד חצות היום.

סימן תקנ"ט
מנהגי תשעה באב ודין מילה בתשעה באב, ובו י' סעיפים.

סימן זה דן בסדר היום של תשעה באב, בתפילות שבו, וכיצד נוהגים בברית מילה שארעה בתשעה באב.

סעיף א

א**אם חל תשעה באב במוצאי שבת, אין אומרים צדקתך במנחה בשבת (א). הגה: ומבדילין בלילה בתפלה כשאר מוצאי שבת (ב)** (הגהות מרדכי הלכות ט' באב), **ואם שכח מלהבדיל עיין לעיל סימן רצ"ד סעיף ג' (ג); ומתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים, וכן עושים בקריאת איכה** (הגהות מיימוני), **ובכל איכה מגביה קולו יותר** (מהרי"ל), **וכשמגיע החזן לפסוק: השיבנו (ד), אומרים אותו הקהל בקול רם, ואחר כך מסיים החזן וחוזר הקהל ואומרים:**

א טור וכן כתב אשר"י והגהות אשר"י בסוף תענית והמרדכי בריש מועד קטן.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) במנחה בשבת – כבר למדנו שיום תשעה באב, מלבד האבלות שבו, הוא גם יום של תקוה, ונקרא מועד (ראה לעיל סימן תקנג[1]). לכן בתפילת מנחה של ערב הצום אין אומרים תחנון. והכלל הוא, שבימים בהם אין אומרים תחנון בחול, גם במנחה של שבת לא אומרים צדקתך.

(ב) כשאר מוצאי שבת – הסיבה שלא מבדילים על הכוס היא, מחמת איסור שתיית היין. אבל בהבדלה שבתפילה, אין שום בעיה הלכתית.

(ג) עיין לעיל סימן רצ"ד סעיף ג' – שם הוסבר כי אם שכח ולא הבדיל בתפילת עמידה, אינו צריך לחזור ולהתפלל, אלא יאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול (בלי שם ומלכות), כדי להתיר לו עשיית מלאכות.

(ד) הֲשִׁיבֵנוּ – פסוק של תקוה בסוף איכה (ה כא) "הֲשִׁיבֵנוּ ה' אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם".

---

1. סעיף י"ב.

השיבנו, בקול רם, וכן החזן (הגהות מיימוני).

סעיף ב

[ב]**בליל תשעה באב** (מתפללים ערבית ואומרים איכה **(ה)** וקינות **(ו)**) (הגהות מיימוני ומהרי"ל); **ואומר אחר קינות ואיכה, סדר קדושה, ומתחיל מִ'וְאַתָּה קָדוֹשׁ' (ז),** [ג]**ואם חל במוצאי שבת אין אומרים וְיִהְי נֹעַם (ח).** הגה: **ולא לַמְנַצֵּח בִּנְגִינֹת (ט) ולא וְיִתֶּן לְךָ (י)** (כל בו), **ומסירין הפרוכת**

[ב]טור. [ג]שם ובשם רב צמח גאון ורבינו ניסים ושארי פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) ואומרים איכה – ברוב המקומות לא נהגו לברך על קריאתה.
אף שקריאת איכה נזכרה ברמ"א לענין ליל תשעה באב, יש מקומות שהנהיגו לקראה בציבור גם בבוקר.

(ו) וקינות – יש מקומות שנוהגים להכריז על מספר השנים מאז החורבן[2].

(ז) ומתחיל מִ'וְאַתָּה קָדוֹשׁ' – ומדלג על 'וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל' כי עסוקים בחורבן.
וגם את הפסוק 'וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי' אין אומרים, כי נראה כאילו חלילה עושה ברית עם הקינות[3].

(ח) וְיִהְי נֹעַם – בגלל שזו תפילה על קבלת ברכה בעשיית מלאכה. אמנם הרוב לא עובדים בתשעה באב. כמו כן הוסד מזמור זה על הקמת המשכן, וכיצד יאמרוהו ביום שחרב.

(ט) לַמְנַצֵּח בִּנְגִינֹת – פרק ס"ט בתהילים בו מזכירים את חנינת ה' לעם ישראל.

(י) וְיִתֶּן לְךָ – אלו פסוקי ברכה שבני אשכנז נוהגים לאומרם בסוף תפילת ערבית של מוצאי שבת.

---

2. שנת תשפ"א היא שנת 1951 לחורבן הבית, למסורת אחת. ו1952 שנה למסורת היותר מקובלת.

3. טעם זה הובא בטור. וראה שם בטור, שהביא טעם נוסף והוא, שכיון שאסור בדברי תורה, לא שייך לומר "לא ימושו מפיך". אמנם קשה לי על זה, הרי החיוב ללמוד תורה שייך גם לתשעה באב, אלא שצומצם ללימוד דברים מסוימים, וכפי שהביא הטור בשם רבנו ניסים. ויהי רצון שדברי התורה אכן לא ימושו מפי זרענו וזרע זרענו עד עולם.

מלפני הארון על שם בְּצַע אֶמְרָתוֹ (יא) (איכה ב יז) (מנהגים).

סעיף ג

[ד]ליל תשעה באב ויומו, יושבים בבית הכנסת לארץ עד תפלת מנחה (יב) (ועכשיו נהגו לישב על ספסליהם מיד אחר שיצאו מבית הכנסת שחרית, ומאריכין עם הקינות עד מעט קודם חצות (יג)). [ה]אין מדליקין נרות בלילה, כי אם [*]נר אחד לומר לאורו קינות ואיכה (יד).

[ד]הגהות מיימוני בשם מהר"ם ומנהג הצרפתים. [ה]הרא"ש בסוף תענית ממדרש איכה רבתי. [*](עוד נר אחד להדליק ממנו נר החזן אם כבה. הגהות מיימוני).

סעיף ד

[ו]אין אומרים תחנון (ולא סליחות) (הגהות אשירי) **בתשה באב, ואין**

[ו]טור והמרדכי (בריש מו"ק) [בתענית] והרוקח והגהות אשר"י.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) בְּצַע אֶמְרָתוֹ – נביא כאן את לשון הפסוק כולו; עָשָׂה ה' אֲשֶׁר זָמַם, בִּצַּע אִמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי קֶדֶם, הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ. רש"י מסביר ש"ביצע אמרתו" פירושו "כילה גזירותיו". כלומר, יישם את גזירתו. אבל במדרש איכה (ב, כא) מובא פירוש אחר, שהוא מקור דברי הרמ"א "רַבִּי יַעֲקֹב דְּכְפַר חָנָן מְפָרֵשׁ לֵיהּ, מַהוּ בִּצַּע אִמְרָתוֹ, מְבַזַּע פּוּרְפִּירָא שֶׁלּוֹ", כלומר קורע את לבוש מלכותו. על כן נהגו להסיר את הפרוכת, שהיא כעין לבוש על התורה. ובמנחה משיבים אותה למקומה, כמו שמתעטפים בציצית[4]. מנהג זה התקבל בקהילות רבות, כמו גם אצל הספרדים.

(יב) עד תפלת מנחה – ואחר זמן המנחה, מקילים קצת במנהגי האבלות. אמנם משך איסורם של הדברים האסורים, כאכילה ושתיה, רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה, נמשך כל היום.

(יג) עד מעט קודם חצות – זהו מנהג אשכנז.

(יד) לומר לאורו קינות ואיכה – כי הנרות הם סימן של שמחה, על כן יש למעט באורם.

---

4. כף החיים אות יט.

נופלים על פניהם משום דמקרי מועד (טו). הגה: וקורין בתורה כִּי תוֹלִיד בָּנִים **(טז)**, ומפטירין בירמיה אָסֹף אֲסִיפֵם **(יז)**. וכל הקדישים שאומרים אחר איכה עד שיוצאים למחר מבית הכנסת, אין אומרים תתקבל **(יח)**. ואין

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) דמקרי מועד – כך הוגדר יום זה, על פי הפסוק באיכה "קרא עלי מועד"[5]. חכמים, זכרונם לברכה, ראו במילה זו נחמה, מתוך אמונה שעוד תבוא העת ויום החורבן - תשעה באב - יחזור להיות יום של מועד, והגאולה בא תבוא. על כן יום זה מוגדר כיום אבל מחמת הצרות שארעו בו, ולעומת זאת, יש בו גם אשנב של תקוה לגאולה הבאה. על כן הנהיגו חכמים שביום זה יינתן ביטוי לתקוה הגדולה בביטול אמירת תחנון, כשם שאינו נאמר במועדי שמחה. וזהו פרדוקס, כי מצד אחד אומרים קינות, ובם מתוארים הזוועות המכאיבות שפגעו בישראל, ומצד שני נמנעים מאמירת תחנון , כמו היה זה חג. ואולם לאמיתו של דבר, דוקא בפרדוקס טמון כח האמונה של העם המיוחד שלנו.

(טז) כִּי תוֹלִיד בָּנִים – מפרשת ואתחנן (בדברים ד, כה עד פסוק מ). שם הכתוב מזהיר מפני החורבן שיגיע מחמת העוונות. אבל עוד נאמר שם ביטוי של תקוה ואמונה על הברית בין ה' לעמו וגאולתו אותנו. אשרינו שזוכים לראות במו עינינו את הגאולה.

(יז) אָסֹף אֲסִיפֵם – ירמיהו פרק ח' פסוק י"ג, עד פרק ט' פסוק כ"ג. שם ניבא הנביא ירמיהו על החורבן, ועל החטאים הגורמים אותו, שעיקרם חטאים בין אדם לחברו.

(יח) אין אומרים תתקבל – בסיומה של כל תפילה אומרים קדיש הנקרא קדיש שלם. הקדיש עצמו, עיקרו תפילה בה מפארים את שם ה'. בקדיש תתקבל, הנקרא קדיש שלם, מוסיפים משפט בו מבקשים מה' שיקבל את תחינותינו. ביום האבל הלאומי מושמטת בקשה זו.

5. ועיין בסוף סימן תקנ"ב ס"ק ל"ב, שם הסברנו את פשט הפסוק, ומה שדרשו בו חכמים.

אומרים אל ארך אפים (יט) (טור ומנהגים), **ולא למנצח** (מנהגים), **ולא פטום הקטורת (כ)** (מרדכי). **ואין צריך לשנות מקומו בתשעה באב (כא).**

סעיף ה

[ז]**בשעת הקינות (כב) אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל (כג); וכל שכן שלא לשיח עם עובד כוכבים** (ונוהגין

[ז]מסכת סופרים פי"ח ה"ט וכן כתב הרמב"ן בספר תורת האדם והטור.

שולחן ערוך כפשוטו

(יט) אל ארך אפים – כי א־ל ארך אפים הוא תיאור חסדו של ה' יתברך. ובתשעה באב כיון שנראה כאילו ההשגחה המרחמת נסתרה, על כן נמנעים מאמירתו, כדי שלא לומר דבר שלא מרגישים בו. כמובן שהסתר זה הוא רק ביחס להבנתנו, כי מצידו יתברך, אין כל שינוי חלילה.

(כ) ולא פטום הקטורת – אף שאמירת פיטום הקטורת נחשבת חלק מסדר היום. הספרדים אומרים אותו. אבל האשכנזים נמנעים לפעמים מאמירתו, מרוב קדושתו[6], ותשעה באב הוא אחד מן הימים הללו.

(כא) לשנות מקומו בתשעה באב – אדם השרוי באבלות משנה את מקומו בבית הכנסת. אבל ביום זה בו כולם מוגדרים אבלים, אין מנהג כזה.

(כב) הקינות – אלו פיוטים שנתחברו במשך הדורות, הן על חורבן בית המקדש, והן על צרות אחרות שפגעו בעם ישראל.

(כג) שלא יפסיק לבו מן האבל – במציאות אנו רואים שחלק מן הציבור עוזב את בית הכנסת, וקשה להם לעקוב אחר הקינות. אחד הטעמים לזה הוא, שפת הקינות המורכבת והקשה להבנה, מה שגורם לחוסר הבנת הנקרא בקינות. לכן יש רבנים שמסבירים את הקינות, ומשתדלים מאוד לפתוח את לב השומעים על ערכי מוסר, ועל מרכזיותו של בית המקדש, ועוד שאלות אמוניות המתעוררות בתולדות ישראל. ואף שזה קצת דומה ללימוד תורה, זה הדבר הנכון, מחמת המציאות של הרבה מקומות, ואשרי חלקם.

---

6. עיין דברינו בסימן א' ס"ק כ', ובדברי הרמ"א סימן קל"ב סעיף ב'.

לומר קצת נחמה אחר הקינות לפסוק בנחמה) **(כד)** (הגהות מיימוני).

סעיף ו

[ח]אם יש אָבֵל בעיר, הולך בלילה לבית הכנסת וגם ביום עד שיגמרו הקינות **(כה)**.

[ח]הרא"ש בסוף תענית בשם הר"מ.

סעיף ז

[ט]אם יש תינוק למול, מלין אותו אחר שגומרים הקינות **(כו)**; [י]ויש ממתינין למולו עד אחר חצות, ומברכים ברכת המילה [*]בלא בשמים **(כז)** (והמנהג כסברא ראשונה) **(כח)**. [כ]ואם היולדת מצויה

[ט]טור. [י]שם וכ"כ המרדכי לשתי הדעות ושארי פוסקים. [*](פירוש לאפוקי מדעת הגאון דמייתינן אסא במקום כסא, ומברכין עליהם. ומטעם דאין מברכין על הבשמים כשחל להיות במוצאי שבת). [כ]הרשב"א בתשובה.

שולחן ערוך כפשוטו

(כד) לפסוק בנחמה – גם בקינות של נוסח ספרד נמצאת סיומת של תקוה ונחמה.

(כה) שיגמרו הקינות – כל אבל צריך להימנע מהליכה לבית הכנסת[7], במיוחד בשלושת הימים הראשונים. אמנם בתשעה באב, כיון שכולם אבלים, מותר לו ללכת לבית הכנסת.

(כו) אחר שגומרים הקינות – ברית המילה היא מאורע משמח, ויש להמתין לסיום התפילה שעיקרה סביב האבלות, כדי לקיימה, משום שהיא מצוה, ולא להמתין יותר, כי תמיד צריך להזדרז למצוות.

(כז) בלא בשמים – הספרדים מברכים על בשמים, קודם הברכה על המילה, וביום זה לא נוהגים כך. אבל האשכנזים, גם במילה שאינה בתשעה באב, אינם נוהגים לברך על בשמים.

(כח) והמנהג כסברא ראשונה – שלא להמתין עד אחר חצות, אלא מלים מיד אחר סיום הקינות.

---

7. שולחן ערוך יורה דעה סימן שצ"ג סעיף ג'.

במקום המילה, יברך על הכוס [*]**ותשתה ממנו היולדת (כט)**; והוא שתשמע הברכה ולא תפסיק בדברים בין שמיעת הברכה לשתיית הכוס; [ל]**ואם אינה שם, יברך על הכוס ויטעים לתינוקות (ל).**

[*](פירוש ואיירי ביולדת הצריכה לאכול כדלעיל סימן תקנ"ד סעיף ו). [ל]טור בשם התוספות דלא חיישינן דלמא אתי למסרך ולשתות אף בלא זה כיון שאינו דבר קבוע.

סעיף ח

[מ]בעל ברית לובש בגדים אחרים, אך לא לבנים ממש **(לא).** הגה: **ואבי הבן, והמוהל, והסנדק כולם נקראים בעלי ברית** (ב"י) **ומותרים ללבוש בגדי שבת לאחר שגמרו הקינות ובאין למול התינוק, אבל לא ילבשו לבנים (לב)** (מהרי"ל).

[מ]שם.

סעיף ט

[נ]תשעה באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית

[נ]טור מעשה ברבי יעב"ץ מהא דתניא אמר רבי אליעזר בר צדוק תענית יב ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כט) ותשתה ממנו היולדת – המברך על היין, אינו יכול לשתותו מחמת הצום, אבל היולדת הנחשבת חולה, ואינה צמה, יכולה לשתותו.

(ל) ויטעים לתינוקות – כלומר לילדים. כך חלה ברכת המברך על שתיית הילדים, ולא נאמרה לבטלה[8]. ואם אין ילדים, מברכים את ברכות המילה, ללא פרי הגפן.

(לא) לא לבנים ממש – נראה מכאן שבזמנם לבשו בעלי הברית בגדים לבנים, בעת הברית. זו אינה חובה, אבל מלמדנו כאן המחבר, שאין לעשות הידור זה בתשעה באב, אלא ילבשו בגדי שבת רגילים.

(לב) לא ילבשו לבנים – כל זה מוסכם על המחבר.

---

8. אמנם הבית יוסף כתב שלהלכה אין לברך בשביל הילדים, לבל יחשבו שמותר לשתות יין של מצוה בתשעה באב, וגם לכשיגדלו יסברו כך. וכך כתב גם בשולחנו הגדול (יורה דעה סימן רסה, סעיף ד). אמנם המנהג הנפוץ אינו כדעה זו, על כן כתב כאן בשולחנו על פי המנהג שהתקבל.

מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ, ואינו משלים תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא **(לג)**.

סעיף י

[ס]נוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צורכי סעודה עד אחר חצות **(לד)**. הגה: והולכים על הקברות מיד כשהולכים מבית הכנסת **(לה)** (ב"י בשם תוס'), **ואם אירע מת בתשעה באב אין אומרים צִדּוּק הדין (לו)** (תשב"ץ).

[ס]הרא"ש סוף תענית בשם הר"מ.

שולחן ערוך כפשוטו

(לג) שיום טוב שלו הוא – כשתענית נדחית מיומה הקבוע, חומרתה פוחתת. ובעלי השמחה, שהם אב ואם התינוק, המוהל והסנדק, צמים עד מנחה, ואחר התפלה מלים את התינוק ומותר להם לאכול.

דין זה שווה בשאר הצומות, אם נדחו. על כן מי שנשא אשה כמה ימים לפני שבעה עשר בתמוז שחל בשבת, אינו משלים את התענית, אלא מתענה עד מנחה ואחריה יכול לאכול, כי כל שבעת הימים הרי זה רגל שלו[9].

(לד) עד אחר חצות – כדי שלא להסיח דעת מן האבלות עד חצות היום, שאז האבלות נעשית קלה במעט.

(לה) מבית הכנסת – אין זו חובה.

(לו) צִדּוּק הדין – כי לא אומרים צידוק הדין בימים שאין בהם אמירת תחנון.

---

9. על פי שער הציון ל"ד, ודלא כהמגן אברהם שהחמיר הזה. וכך פסק הרב עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר חלק א' סימן ל"ד אות ז'.

סימן תק״ם
לעשות זכר לחורבן, ובו ה׳ סעיפים.

מלבד האבל על החורבן, שבשלושת השבועות ובתשעה באב, ביקשו חכמים לשמר את היותנו עם נכבד ומוערך בארצו, בירושלים הכבירה, ובית המקדש במרכזו, במעגל השנה כולה. לפיכך הוסיפו תקנות שונות, מחמתם יקפידו בני ישראל לשמר נאמנות למולדת. אמנם לא רצו להגזים בזה, כדי שלא יימנעו, מרוב געגועים, מעשיה והתפתחות בארצות הגולה.

התלבטות זאת הובאה בגמרא (בבא בתרא ס, ב) ונציג כאן את לשונה, תנו רבנן: כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר׳ יהושע, אמר להן: בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין? אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל? אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות! אפשר בפירות. פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים! אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים! שתקו. אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר – שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר – שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה וכו׳ אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט וכו׳ עושה אדם כל צרכי סעודה, ומשייר דבר מועט וכו׳ עושה אשה כל תכשיטיה, ומשיירת דבר מועט וכו׳ שנאמר: אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָם תִּשְׁכַּח יְמִינִי, תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם לֹא אֶזְכְּרֵכִי, אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי. מאי עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי? אמר רב יצחק: זה אפר מקלה שבראש חתנים.

פרטי ההלכות המשמשים תזכורת לחורבן, נידונים כאן בסימן. ויהי רצון שכשם שאנו זוכים לראות את קיבוץ הגלויות במו עינינו, ובבנין הארץ, כך נזכה לראות את הגאולה השלימה ואת בנין הבית על תילו.

סעיף א

[א]משחרב בית המקדש, תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונים [ב]לעולם בנין מסוייד ומכוייר כבנין המלכים **(א), אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד (ב);** [ג]והלוקח חצר מסויידת ומכויירת (פירוש מצויירת), **הרי זו בחזקתה ואין מחייבים אותו לקלוף בכותלים (ג).**

[א]ברייתא בבא בתרא ס ע"ב. [ב]הרמב"ם בסוף הלכות תענית, פ"ה הי"ב, מברייתא דאין מסיידין וכו'. [ג]שם בברייתא.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) כבנין המלכים – דרכי הבניין בימינו הם כמובן אינם כפי שהיו בעבר, וקשה להגדיר איזו בנייה מוגדרת "בנין המלכים", אבל כן ניתן ללמוד מכך הוראה כללית להמעיט ולא להגזים ביופי הדירה[1].

(ב) בלא סיד – קיום הוראה מסוימת זו אפשרית בנקל.

(ג) ואין מחייבים אותו לקלוף בכותלים – כלומר החובה להותיר אמה על אמה לא מסוידת היא רק כשבונים את הבית. אבל אדם שקנה דירה והיא כבר מסוידת ויפה, אינו חייב לכער אותה ולקלף את הסיד. עם זאת, אם ביום מן הימים הוא יחדש את פני דירתו, ויצבענה בסיד חדש, עליו להותיר אמה על אמה נטולת סיד, ללא סיד, כזכר לחורבן[2].

---

1. כאן המחבר פוסק כשיטת הרמב"ם, שמלבד חובת השארת אמה על אמה ללא סיד, יש להימנע גם מבניה בעלת ציורים מיוחדים. אמנם הטור חלק על דעה זו. ולמעשה כתבנו שלא להגזים ביופי הדירה, ואין בזה הגדרה ברורה.

2. פירוש זה אינו כשיטת המגן אברהם שנקט כי ההיתר שלא לקלף מהסיד הוא דווקא בבית שנבנה בהיתר טרם חורב בית המקדש. אבל בית שנבנה אחר כך חובה לקלף את הסיד. אמנם אנו הסברנו את דברי השולחן ערוך כפשוטו, וכפי שהסביר רדב"ז (חלק ב סימן תר"ם).

סעיף ב

[ד]וכן התקינו שהעורך שֻׁלְחָן לעשות סעודה לאורחים, מחסר ממנו מעט ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות לתת שָׁם **(ד)**; וכשהאשה עושה תכשיטי הכסף והזהב, מְשַׁיְּרָה מין ממיני התכשיט שנוהגת בהם, כדי שלא יהיה תכשיט שלם **(ה)**. [ה]וכשהחתן נושא אשה, לוקח אֵפֶר מִקְלֶה **(ו)** ונותן בראשו במקום הנחת תפילין **(ז)**. הגה: ויש מקומות שנהגו לשבר כוס בשעת חופה, או לשום מפה שחורה או שאר דברי אבילות בראש החתן (כל בו). וכל אלה הדברים כדי לזכור את ירושלים, שנאמר (תהילים קלז, ה-ו) אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָם וגו׳, אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי .

[ד]שם בברייתא וכפירוש רמב״ם שם הי״ג. [ה]מימרא דרבי יצחק שם.

סעיף ג

[ו]וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם **(ח)**; הגה: ויש אומרים דוקא מי שרגיל בהם, כגון

[ו]משנה סוטה מח ע״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) הראויות לתת שָׁם – למעשה לא נהגו בזה כיום[3].

(ה) תכשיט שלם – גם בזה לא נהגו כיום[4].

(ו) אֵפֶר מִקְלֶה – אֵפֶר כמשמעו. וכפי שמכנים בימינו כל דבר שרוף שהפך לאפר.

(ז) במקום הנחת תפילין – מנהג זה קיים גם בימינו, במקומות מסוימים. ובמקומות אחרים מסתפקים בשבירת הכוס בחתונה, כפי שכותב הרמ״א בהמשך.

(ח) לשמח בהם – גם בזה, נהגו היתר ברוב המקומות, על פי דברי הרמ״א

3. כך כתבו המשנה ברורה ביאור הלכה ד״ה וכן, וכף החיים אות י״ח.

4. כנ״ל.

המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר או בבית המשתה (ט) (טור), **ואסור לשומעם מפני החורבן; [ז]ואפילו שיר בפה על היין, אסורה שנאמר: בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ יָיִן (י)** (ישעיה כד, ט) **וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות וזכרון חסדי הקדוש ברוך הוא, על היין (יא). הגה: וכן לצורך מצוה, כגון, בבית חתן וכלה, הַכֹּל שָׁרֵי (יב)** (תוספות וסמ"ג סגוהגהות מיימוני).

[ז]מהא דמר עוקבא גיטין ז ע"א.

סעיף ד

[ח]**וכן גזרו על עַטְרוֹת חֲתָנִים, שלא להניח כלל, [ט]ושלא יניח החתן בראשו שׁוּם כְּלִיל, שֶׁנֶּאֱמַר: הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה** (יחזקאל כא, לא)**; [י]וכן גזרו על עַטְרוֹת הַכַּלָּה, [כ]אם היא של כסף, אבל של גְּדִיל**

[ח]משנה סוטה מט ע"א. [ט]מהא דרבינא ומר בר רב אשי. גיטין ז שם. [י]משנה שם בסוטה. [כ]כדמפרש רבי יוחנן ובברייתא שם ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

בהמשך.

(ט) או בבית המשתה – הרמ"א צמצם מאוד את האיסור. שהוא לדבריו רק בדומה למלכים, שנהגו לשתות יין בקומם, יחד עם האזנה למוזיקה. על פי זה נהגו בכל הקהילות, הן אשכנזים והן ספרדים, להתיר נגינה בכלי שיר., וכפי הנראה היתה זו תקנה שרוב הציבור לא עמד בה, על כן צומצמו מאוד ההגבלות שהוטלו.

(י) בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ יָיִן – כלומר גם בהעדר כלי נגינה נאסרה השירה אם זו מלווה בשתיית אלכוהול. אבל שירה בפה, ללא כל שתייה מוגזמת, לא נאסרה מעולם.

(יא) על היין – כוונתו, שאם שרים שירי קודש, מותר.

(יב) הַכֹּל שָׁרֵי – הכל מותר, מעיקר הדין.

מותר לכלה (יג); ודוקא לחתן וכלה, [ל]**אבל בשאר כל אנשים ונשים לא גזרו.**

[ל]רמב"ן בתורת האדם בשם רבינו תם מהא דגיטין ז ע"א.

סעיף ה

[מ]**אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה (יד).**

[מ]מימרא דרבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי ברכות לא ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) מותר לכלה – כיום לא נהגו כלל בהנחת עטרות אלו, לא על ראש החתן ולא על ראש הכלה.

(יד) בעולם הזה – קשה מאד להגדיר מה כלול באיסור זה. אבל ניתן לומר שהעיקר הוא, שלא להגזים בהתנהגות קלת דעת. אלא יש לשמור על הנהגה נכבדת של יראת שמים ודרך ארץ.

ונראה לי שכלול בזה להימנע מהשתתפות במשחקי כדורגל באצטדיונים, שם הציבור יוצא מגדרו, מקלל ומשתולל, עד שפעמים נדרשת נוכחות משטרתית לשמירת הסדר.

אולם אי אפשר לפרט כל מקרה, לכן הדבר מסור ללב האדם, ועליו לוודא שהתנהלותו רצויה ללא סתירה לרצונו יתברך.

סימן תקס״א
דין הרואה ערי יהודה וירושלים והמקדש בחורבנן, ובו ה׳ סעיפים.

סימן זה דן בחיוב הקריעה שחל בעת ראיית ערים חרבות בארץ ישראל, ובראיית ירושלים בחורבנה, ובית המקדש חרב. כיום, רבים לא נהגו לקיים קריעות אלה. ואמנם ניתן להבין זאת, כשמדובר על ראיית ערי יהודה וירושלים, כי הם ברוך ה׳ בנויים לתפארת, ובני ישראל חזרו מן הגלות, ואין מעכב בעד יהודי החפץ לשוב אל ארצו ולחיות בה על פי התורה. אבל כשמדובר על ראיית בית המקדש, אין לזה הבנה לכאורה, כי הוא עדיין חרב. נוסף על כך, הרי יש ערים ביהודה ושומרון, שהיהודים מוגבלים ואינם יכולים לדרוך בהם, וזה תוצאה מהחורבן שלפני אלפיים שנה, וכיצד ניתן להסביר תופעה זו של הימנעות מקריעה.

טעמים רבים ניתנו כדי להסביר תופעה הלכתית זו. הרב חיים דוד הלוי הביא את טעמו של הרב צבי יהודה זצ״ל, שהעיכוב בבניית המקדש אינו מחמת גזירה אלוקית, אלא כך הוסכם מצידנו, שהרי כבר נשתחררה ירושלים, על כן צריכים לשנס מתניים, ולא לקרוע.

הרב חיים דוד הלוי עצמו כתב, שבגלל שאנו כבר נמצאים בתקופת גאולה, הכאב ממילא מתמעט, ולכן חדלו מן הקריעות. ניתן לתת סימוכין לדבריו על פי דברי רש״י שבעת שלום שאין ישראל נתונים תחת עול האומות מתבטלים רוב הדינים של החורבן. ולעניות דעתי נראה שבסימן זה רואים שאחרי הקריעה מותר לשלול את הבגד, כלומר לתקנו ולהמשיך ללובשו. והיום אף אדם לא לובש בגד קרוע אף אם תיקנו ואם כן הקריעה פירושה השחתת הבגד וזה לא כלול בדיני קריעה[1]. זה מסביר גם הרבה מדיני קריעה שכתבו בדיני אבלות לקרוע על כל אדם כשר שמת ואף אחד אינו נוהג כן הרי זה מאותו טעם. ועל כן נשאר דין הקריעה דווקא לקרובי משפחה.

---

1. ועיין בהערות איש מצליח על המשנה ברורה, הערה 2, שכתב וזה לשונו ויש מקילים שלא לקרוע כל שאינו רואה רצפת העזרה וכיפת המסגדים, ויש להם על מה שיסמוכו, ע״כ.

סעיף א

[א]הרואה ערי יהודה בְּחָרְבָּנָן אומר: עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר (ישעיה סד, ט), וקורע **(א) (ואינו חייב לקרוע אלא כשמגיע סמוך להם כמו מן הצופים לירושלים) (ב)** (ב״י).

[א]מימרא דרבי אלעזר מועד קטן כו ע״א.

סעיף ב

הרואה ירושלים בחורבנה, אומר: צִיּוֹן הָיְתָה מִדְבַּר שְׁמָמָה, וְקוֹרֵעַ; וכשרואה בית המקדש, אומר: בית קדשינו ותפארתנו אשר הללוך בו אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה, וקורע. [ב]ומהיכן חייב לקרוע, [*]מן הצופים; ואחר כך כשיראה המקדש קורע קרע אחר, [ג]וכל קריעה טפח **(ג)**; [ד]ואם בא דרך המדבר, שאז רואה המקדש תחלה, קורע על המקדש, טפח, ואחר כך כשיראה ירושלים מוסיף על קרע ראשון כל שהוא **(ד)**.

[ב]ברייתא שם. [*])פירוש דלא חשיב ראיה מריחוק מקום, אלא משהגיע לצופים חשיבי ראיה, בית יוסף). [ג]כדין מי שמת לו מת אחר מת. [ד]הרמב״ם לפי פרושו שם בגמרא (מו״ק כו ע״א) הא דפגע במקדש וכו׳.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) וקורע – כאות אבלות על אשר ארע, וכסימן על שלא זנחנו את נאמנותנו לארצנו.

(ב) כמו מן הצופים לירושלים – כי רק ראיית המקום מקרוב נחשבת ראיה. ונראה שהמחבר מסכים לדין זה.

(ג) וכל קריעה טפח – הסיבה שמוסיף לקרוע היא, כי אבלות המקדש גדולה מהאבלות על ירושלים, ולכן חייב להוסיף ולקרוע עוד טפח.

(ד) כל שהוא – כי האבלות על ירושלים טפלה לאבלות על המקדש.

סעיף ג

[ה]**אם קרע על אחת מערי יהודה, אינו חוזר וקורע כשיראה שאר ערי יהודה (ה); חוץ מירושלים, שחוזר וקורע עליה קרע אחר בפני עצמו (ו); ואם קרע על ירושלים, אינו צריך לקרוע על שאר ערי יהודה (ז).**

[ה]וכן דקדק רא"ש שם והרב המגיד בסוף הלכות תענית בשם הרמב"ן.

סעיף ד

[ו]**כל הקרעים האלו בידו ומעומד, וקורע כל כסותו שעליו עד שיגלה את לבו, ואינו מאחה קרעים אלו לעולם (ח); [ז]אבל רשאי לשללן, למללן, ללקטן ולתופרן כמין סולמות (ט).**

[ו]הרמב"ם שם מברייתא דאלו קרעים שאין מתאחים וכו' שם בגמרא מועד קטן כו ע"א.
[ז]ברייתא שם

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) שאר ערי יהודה – כי דרגת אבילותם שוה.

(ו) קרע אחר בפני עצמו – כי קדושת ירושלים גדולה משאר ערי יהודה, על כן חורבנה מרירה יותר.

(ז) על שאר ערי יהודה – שכן נכללה מרירות חורבנן במרירות ירושלים, שהיא מרכז הערים כולן.

(ח) ואינו מאחה קרעים אלו לעולם – כי בתפירה מקצועית הוא כמו מבטל את הקריעה, שהרי מחזיר את הבגד למצבו הקודם, טרם הקריעה.

(ט) כמין סולמות – כל אלה הן תפירות לא מקצועיות, שאינן מחזירות את הבגד לקדמותו. הסיבה שהותר תיקון זה הוא, כדי שאחר התפירה יוכל ללבשן. שהרי לא נצטווינו על כילוי הבגדים.

סעיף ה

[ח]**היה הולך ובא לירושלים, הולך ובא תוך שלושים יום, אינו קורע קרע אחר; ואם לאחר שלושים יום, חוזר וקורע (י) (והוא הדין בערי יהודה ובמקדש) (יא).**

[ח]ירושלמי בפרק ט' דברכות והביאו הראש פרק (ב') [ג'] דמועד קטן (סימן סד) וכן כתב הרמב"ם.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) חוזר וקורע – כי תקופת אבלות סתם נמשכת שלושים יום. אם כן רק בחלוף שלושים יום, תהא בעיניו האבלות על ירושלים כדבר חדש.

(יא) והוא הדין בערי יהודה ובמקדש – זה מוסכם על המחבר.

הלכות תעניות

סימנים תקס״ב – תק״פ

סימן תקס״ב – דין קבלת התענית, ובו י״ג סעיפים.

ישנן חמש סוגי תעניות.

א. תענית ציבור דאורייתא – ביום כיפור חובה מן התורה להתענות, ובהלכות יום כיפור פורטו דיני צום זה.

ב. תענית ציבור דרבנן – תעניות שחכמינו ז״ל תיקנו, מחמת הצרות שארעו לאומתנו, והם צום גדליה, תענית אסתר, עשרה בטבת, שבעה עשר בתמוז ותשעה באב.

ג. תענית שחכמי הדור גוזרים על הציבור, בעת הצורך. אם מחמת עצירת גשמים, או מחמת צרה אחרת עליה יש לבקש רחמים. בזמננו, תענית כזו נדירה מאד, כי אין מרכז תורני/הלכתי מוכר, שבכוחו לכוף את הציבור.

ד. תענית אדם יחיד מדאורייתא. אדם שנדר להתענות בלשון נדר, החיל על עצמו חובה מן התורה להתענות, שהרי כך אמר הכתוב (במדבר ל ג) ״אִישׁ כִּי יִדֹּר נֶדֶר לַה׳ אוֹ הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה״. וכיון שנדר להתענות, חלה עליו חובה מן התורה לעשות כדבריו.

ה. רוב הסימן דן על סוג חמישי של תענית, אותה האדם יוזם, כדרך תשובה ותפילה. אופן קבלתה הוא בתפילת מנחה, בה אומר המתפלל, אהיה מחר בתענית. קבלת תענית זו אינה נאמרת בלשון נדר[1], לכן חובתה מדרבנן, כי גדר התחייבות זו היא נדר דרבנן, ואינו יכול לחזור בו[2].

---

1. כי עדיף להימנע מן הנדרים, כמו שמובא בתחילת הלכות נדרים (יורה דעה סימן רג) ראה שם.

2. תענית יחיד אינה מוגדרת נדר מן התורה, כמפורש בסימן תק״ע. אלא נחשבת מדרבנן כנדר. ואינו יכול להחליף יום, כמפורש בסימן תקס״ח סעיף ב׳.

חכמים הוסיפו תחינה בתענית המתחילה במילים ״עננו ביום צום תעניתנו״ שהיא, מלבד צער התענית, אחד הסממנים החשובים של התענית. בסימן זה המחבר דן איזו מן התעניות מוגדרת תענית לענין הוספת בקשת ״עננו״ בתפילה. נדר אדם שלא בעת התפילה, להתענות ביום מסוים, כגון שנדר לצום מטעמי בריאות, הרי הוא מחויב מן התורה לצום ולקיים את נדרו. אבל אינו מוסיף עננו בתפילתו, כי צומו אינו מוגדר תענית לענין זה. אלא רק בתעניות שתיקנו חכמים, כתענית ציבור, או יחיד שקיבל תענית במנחה, מוסיפים עננו בתפילה.

היכן מוסיף עננו? היחיד אומרה בשומע תפילה. ושליח ציבור, כשהציבור מתענה, בברכה בפני עצמה, בין גואל ישראל לרפאנו.

סעיף א

[א]כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא הִשְׁלִימוֹ [ב]עד צאת הכוכבים (א) (דהיינו שיֵרָאו שלשה כוכבים בינונים או שהלבנה זורחת בכח **ותאיר על הארץ)** (הגהות אשירי פ״ק דתענית והגהות מיימוני פ״א)**, אינו תענית; ואם דעתו לאכול קודם לכן, אינו מתפלל עננו (ב).** הגה: **מיהו נוהגין להתפלל עננו אף על פי שאין משלימין עד צאת הכוכבים, וכן דעת מקצת** רַבָּוָתָא **(ג)** (תה״ד סימן קנ״ז) **; ונראה לי דדוקא ביחיד דאומר עננו בשומע תפלה,**

[א]מימרא דרב חסדא תענית יב ע״א. [ב]הרא״ש שם פ״א סימן יב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) עד צאת הכוכבים – לפי מספר דעות בשולחן ערוך (לעיל סימן רסא) זמן יציאתם הוא כעבור שבעים ושתים דקות מהשקיעה הנראית לנו. אמנם להלכה מקובל להסתפק בשמונה עשרה דקות (ויש אומרים שלש עשרה דקות וחצי) אחר השקיעה הנראית.

(ב) אינו מתפלל עננו – אף שעדיין לא אכל.

(ג) וכן דעת מקצת רַבָּוָתָא – הסוברים כי גם צום של חצי יום נחשב צום, ומאפשר לומר עננו בתפילה. ואף שלא קיבלו בתפילה, הרי קיים מנהג עתיק כזה, לצום כך בימים שלפני יום כיפור.

דבלאו הכי יכול להוסיף (ד), כמו שנתבאר לעיל סימן קי״ט, אבל שליח ציבור לא יאמר עננו אלא אם כן משלימין (ה), וכן נוהגין.

סעיף ב

[1]יש אומרים שמי שרגיל להתענות עשרת ימי תשובה (ו), כיון שאין רגילות לקבלם בתפלה (ז), אין צריך להתענות עד צאת הכוכבים אלא עד שיצא מבית הכנסת (ח). הגה: והיחיד מתפלל

[1]טור בשם האבי עזרי סימן תתנח.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) דבלאו הכי יכול להוסיף – כלומר להלכה נוקטים כדעת המחבר, שחצי תענית אינה נחשבת תענית. עם זאת אין בעיה להוסיף ״עננו״ בשמע קולנו, בה ניתן להוסיף כל תחינה שרוצים. ובכל אופן, יש להימנע, לדעת המחבר, מאמירת עננו, אפילו בשומע תפילה, כי כיצד יאמר ״ביום צום תעניתנו״ כשאינו מתענה כל היום, הרי זה אינו ״יום צום״.

(ה) אלא אם כן משלימין – כי נוסח ה״עננו״ שאומר שליח הציבור נוסף כברכה בפני עצמה. ואם חוששים לסברת המחבר, שבצום חלקי אין לומר עננו, אי אפשר לומר ברכה זאת.

(ו) להתענות עשרת ימי תשובה – זהו מנהג עתיק יומין, ואינו חובה. מנהג זה בא כזירוז לחזרה בתשובה, והכנה ליום הדין. המתענים צמו כחצי יום, עד מנחה גדולה. ויש שהחמירו וצמו עד אחר תפילת ערבית שהתפללו בעוד יום.

(ז) שאין רגילות לקבלם בתפילה – שלא כדין תענית יחיד רגילה, לכן אין לומר עננו בתפילה.

(ח) עד שיצא מבית הכנסת – אפילו אם הקדימו להתפלל ערבית טרם צאת הכוכבים. ואינו אומר עננו.

עננו (ט) (הגהות אשירי ומרדכי פ״ק דתענית). **וכן חתן יתפלל עננו קודם שיכנס לחופה ואז יוכל לשתות מכוס של ברכה (י)** (תה״ד סימן קנ״ז) **; אבל מי שמתענה משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב צריך להשלים (יא), אף על גב דאינו צריך קבלה (יב)**; **וכן מי שאינו מתענה כל עשרת ימי תשובה, רק מתענה יום או יוֹמַיִם, בָּעֵי קַבָּלָה (יג) וְהַשְׁלָמָה (יד)** (תה״ד סימן קמ״ו). **ונראה לי דדוקא בסתם, אבל אם**

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) והיחיד מתפלל עננו – כדעת הרמ״א בסעיף הקודם[3].

(י) לשתות מכוס של ברכה – גם זה לדעת הרמ״א. תענית זו תכליתה לצורך תשובה, כי ביום החתונה נמחלים עוונות החתן. הספרדים לא נהגו כך, ואין החתן מתענה ביום חתונתו.

(יא) צריך להשלים – גם תעניות אלו אינן חובה, רק מנהג לא מחייב. והנוהגים בהם, מצערים עצמם מחמת החורבן. על כן נוהגים לצום עד צאת כוכבים, כשאר צומות הבאים מחמת החורבן. ואומרים עננו.

(יב) דאינו צריך קבלה – אין החפץ לצום תעניות אלו צריך לקבלם במנחה. כי המה מנהג, ולא המצאה של עצמו. לכן יכול לומר עננו בתפילה[4].

(יג) בָּעֵי קַבָּלָה – צריך לקבל את הצום בתפילה. כי לא יכול להסתמך על המנהג, שכן, המנהג הוא לצום בכל יום. ואם כן זה כמו כל צום אישי, אותו צריך לקבל מבעוד יום.

(יד) וְהַשְׁלָמָה – קבלת כל תענית היא, בדרך כלל, לכל היום. וכשמשלים צומו יוכל לומר עננו, הן למנהג אשכנז והן למנהג ספרד.

---

3. גם בסעיף הקודם כתב הרמ״א שהיחיד אומר עננו, אבל שם כתב זאת בשם מקצת רבוותא, ולא הכריע באופן חד משמעי. אמנם בעשרה ימי תשובה, כיון ששהמנהג לצום הוא מנהג נפוץ, ניתן לומר עננו בלי כל ספק, אף שאינו משלים, לכן כתב זאת הרמ״א שוב, בצורה חד משמעית.

4. המשנה ברורה תמה, בשער הציון ס״ק י״ג, מדוע אין צורך לקבל את הצום, הרי זה מנהג שכלל אינו נפוץ, ואפילו אחד מתוך אלף אינו צם צומות אלה. אמנם לעניות דעתי נראה, שמנהג זה הוא כעין הרחבה של צומות שבעה עשר בתמוז ותשעה באב, לכן אין צורך לקבלם. ובכל זאת, כיון שבזמננו נדיר מאד שמישהו יצום צומות אלה, על כן מן הראוי לקבלם במנחה, ערב הצום, כמו שכתב הכף החיים כאן.

התנה שלא להשלים, הרשות בידו דלא עדיף משאר תענית (טו).

סעיף ג

[ד]**יחיד שקבל עליו תענית סתם בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתם (טז)** (ועיין לעיל סימן רמ"ט **(יז)**).

[ד]ציינתיו לעיל בסימן רמ"ט ס"ד.

סעיף ד

[ה]**תענית חלום (יח), צריך להתענות עד צאת הכוכבים, ואפילו בערב שבת (יט)** (ועיין לעיל סימן רמ"ט סעיף ד') **(כ).**

[ה]גם זה ציינתיו שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) דלא עדיף משאר תענית – ואם אכן התנה, יוכל לומר עננו רק למנהג אשכנז, ולא למנהג ספרד.

(טז) שישלימו הצבור תפלתם – ואם לא פירש כך, לא יאמר עננו, לדעת המחבר. ולדעת הרמ"א יכול לומר עננו אפילו אם צם עד אחר שמתפלל מנחה גדולה.

(יז) לעיל סימן רמ"ט – סעיף ג'. שם כתב המחבר כי אנשי מעשה מתענים בערב שבת, וראה מה שפירשנו שם.

(יח) תענית חלום – תענית שאדם מקבל על עצמו, כשחש מוטרד אחר חלום מדאיג. אין צורך לקבל תענית זו במנחה שלפני הצום.

(יט) ואפילו בערב שבת – כפי שלמדנו בסעיף א', שרק צום בו התענה עד סוף היום נחשב תענית.

(כ) לעיל סימן רמ"ט סעיף ד' – שם הביא המחבר שיש נוהגים להתענות רק עד צאתם מבית הכנסת. ולאלה, לדעת המחבר, לא יאמר עננו בתפילתו.

סעיף ה

[1]כל **תענית שלא קבלו עליו היחיד מבעוד יום, אינו תענית (כא). הגה: להתפלל עננו (כב) ולא לענין אם חייב תענית סתם, והתענה כך, לא יצא ידי נדרו (כג)** (מרדכי והגהות מיימוני פ"א); **מיהו יש אומרים דמתפלל עננו** (מרדכי בשם ר"י), **וכן נראה לי לנהוג בתענית יחיד (כד). ולכולי עלמא, המתענה תענית חלום מתפלל עננו, אף על פי שלא קבלו עליו מאתמול (כה).**

[1]מימרא דשמואל שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(כא) אינו תענית – אין להחשיב אדם שנמנע מאכילה כמקיים מצות תענית מבחינה הלכתית. כי יתכן שאינו אוכל מחמת דיאטה או מכל סיבה אחרת. רק האומר מאמש, שמקבל צום על עצמו, כדי לקיים מצוות תענית, מוגדר "מתענה". בסעיף הבא נלמד מתי יש לקבל את התענית.

(כב) להתפלל עננו – כלומר גם מי שבפועל לא הכניס מאכל או משקה לפיו אינו יכול לומר "עננו ביום תעניתנו", כי לא די להימנע מאכילה כדי להגדיר את היום כיום תענית.

(כג) לא יצא ידי נדרו – כלומר גם כשקיבל אדם להתענות מספר תעניות, לצרכי תשובה או לסיבה אחרת, לא ייפטר מאחד הצומות, אם ביום מסוים לא אכל, כי אפילו שבפועל צם, אין זו תענית, הואיל ולא קיבלו מאמש.

(כד) לנהוג בתענית יחיד – כי כאמור לעיל בסעיף קטן ד', רשאי היחיד לומר עננו בברכת שומע תפילה, מאחר ובברכה זו רשאי להוסיף כל תחינה שהיא.

(כה) שלא קבלו עליו מאתמול – כי דומה תענית זו לתענית חובה. וזה מוסכם גם למנהג הספרדים.

סעיף ו

[ז]אימתי מקבלו, בתפלת המנחה (כו) אומר [ח]בשומע תפלה (כז) או [ט]אחר שסיים תפלתו (כח), קודם שיעקור רגליו (כט): הריני בתענית יחיד מחר, יהי רצון שתהא תפלתי ביום תעניתי מקובלת (ל); ואם לא הוציא בפיו, אם הרהר בלבו שהוא מקבל תענית למחר, [י]הוי קבלה, [כ]והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה (לא).

[ז]שם יב ע"א כשמואל. [ח]טור סימן תקסג, בשם רבינו חננאל שם. [ט]כפירוש רש"י שם ד"ה בתפילה. [י]טור שם בשם רבינו תם ע"ז לד ע"א ד"ה מתענין, דהוי בכלל נדיב לב, מהא דשבועות כו ע"ב. [כ]עיין לקמן סימן תקס"ג.

שולחן ערוך כפשוטו

(כו) בתפלת המנחה – ענין התענית הוא ענין של הקרבה, כי האדם מקריב את עצמו, כביכול, כדי להתחנן לה'[5]. לכן קבעו חכמים לצרף התחייבות זו לתפילה.

(כז) בשומע תפלה – כי זה המקום לשילוב תחינות ובקשות אישיות.

(כח) אחר שסיים תפלתו – כשעדיין עומד בתפילה. וכך ראוי לעשות לכתחילה (וכפי שהרמ"א כותב בהמשך), לבקש דוקא אחר התפילה, כי יש סוברים שהתחייבות זו מהוה הפסק בתפילה, מאחר ואיננה תפילה ממש, אלא התחייבות[6].

(כט) קודם שיעקור רגליו – כשעדיין עומד לפני ה', קודם אמירת יהיו לרצון, ולפני שאומר א־להי נצור וכו'.

(ל) מקובלת – אמירה זו מגדירה את מניעת האכילה ביום המחרת כצום של מצוה, ומאפשרת לומר עננו בתפילה.

(לא) בשעת תפלת מנחה – באופן כללי, איננו מגדירים הרהור סתמי כדבר מחייב, כי מחשבות רבות חולפות עוברות בראש כל אדם, ואם לא הוציא

---

5. כמבואר במסכת ברכות (יז א) שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח.

6. כף החיים אות טל.

הגה: וטוב יותר לקבלו אחר תפלה (לב) מבשעת תפלה, כדי שלא להפסיק תפלתו (לג) (המגיד והגהות מיימוני כל בו וב"י).

סעיף ז

(לד) [ל]קיבל עליו תענית בתפלת המנחה, אף על פי שהוא אוכל ושותה בלילה, לא הפסיד כלום **(לה)**; [מ]וכן אם קבל עליו להתענות שלשה או ארבעה ימים או יותר, זה אחר זה, להתענות בימים ויאכל בלילות, אף על פי שהוא אוכל כל הלילה לא הפסיד כלום, דהוי קבלה לכולם אף על פי שלא קיבל כל אחד ואחד במנחה שלפניו **(לו)**. **הגה: ואם קבל להתענות שני ימים רצופין מותר לאכול בלילה**

[ל]מימרא דרב הונא שם תענית יא ע"ב. [מ]לגירסת רבינו חננאל שם.

שולחן ערוך כפשוטו

מחשבתו בפיו, הרי זו מחשבה בעלמא, שאין לה כל תוקף. אבל הרהור על קבלת הצום בעת התפילה מוגדר כאמירה, כי אין זו מחשבה סתמית שחלפה בראש, אלא כך הוא מבטא את רצונו.

(לב) לקבלו אחר תפלה – אבל ממש סמוך לתפילה, כנתבאר, טרם אמירת יהיו לרצון וכו'.

(לג) שלא להפסיק תפלתו – כפי שהסברנו לעיל בסעיף קטן כ"ח.

(לד) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף יש להסביר שזמן התענית הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים. אבל הלילה הקודם אינו חלק מהצום, אלא אם כן אמר זאת בפירוש.

(לה) לא הפסיד כלום – כי רק בעלות השחר מתחיל הצום. ולכן רשאי לומר עננו ביום זה.

(לו) במנחה שלפניו – הצורך לקבל תענית במנחה הוא להגדרת הצום כתענית מצוה, כפי שהוסבר. ומיד מסביר המחבר, שיכול לעשות כן לפני מקבץ רציף של תעניות.

שביניהם (לז), אם לא פירש בהדיא אף על הלילה (לח) (מרדכי פ"ק דתענית), **ואז מתפלל כל יום במנחה, עננו (לט)** (פסקי מהרא"י סימן ק"פ).

סעיף ח

אם קיבל עליו בתפלת המנחה שלשה או ארבעה תעניות, ולא רצופין זה אחר זה, כגון שקבל עליו להתענות שני וחמישי ושני וכיוצא בזה, [נ]יש מי שמסתפק אם סגי בקבלה אחת לכולם או אם צריך קבלה לכל אחד ואחד **(מ)**. הגה: מיהו נהגו העם לקבלם בקבלה אחת וסגי בהכי, וכן דעת מקצת רבוותא **(מא)** (מרדכי והגהות מיימוני).

[נ]טור בשם הרא"ש פ"א סי' יא.

סעיף ט

[ס]קבל עליו להתענות למחר, והתענה, ובלילה שלאחר התענית

[ס]מימרא דרב הונא יא ע"ב, וכגירסת ספרים שלנו, הרא"ש שם סימן י.

שולחן ערוך כפשוטו

(לז) בלילה שביניהם – דברי הרמ"א מסבירים את כוונת המחבר.

(לח) אף על הלילה – כי האומר שיצום גם בלילה, צריך להימנע כמובן מאכילה, כהתחייבותו.

(לט) כל יום במנחה, עננו – כי כל יום בפני עצמו מוגדר כיום צום.

מה שכתב הרמ"א לומר עננו במנחה, הלך בזה לשיטתו בסימן תקס"ה סעיף ג', שרק בתפילת מנחה אומרים עננו. אבל המחבר הביא שם דעות שגם בשחרית, ויש אומרים אפילו בערבית שלפני הצום, אומר עננו.

(מ) לכל אחד ואחד – כי הימים שבין התעניות יוצרים הפסק, וכל תענית מוגדרת כתענית בפני עצמה. ויתכן שצריך קבלה לכל צום, כדי לומר עננו בתפילה. לכן צריך לחזור, לדעת המחבר, ולקבל כל תענית טרם הצום.

(מא) מקצת רבוותא – מקצת מרבותינו. הרמ"א הביא את מנהג העם, להסתפק בקבלה אחת. ומחזק את המנהג באמרו, כי סמכו עצמם על חלק מהגדולים. וכך הוא מנהג אשכנז, להסתפק בהתחייבות אחת. אבל למחבר צריך לקבל בתפילת מנחה טרום כל תענית.

נמלך להתענות, אף על פי שלן בתעניתו שלא אכל בלילה והתענה כל היום השני, אינו תענית, מפני שלא קבלו עליו מבעוד יום (מב).

סעיף י

(מג) [ע]מתענה אדם תענית שעות [פ]והוא שלא יאכל כל היום. [צ]כיצד, (הרי) שהיה טרוד בחפציו ומתעסק בצרכיו ולא אכל עד חצות או עד תשע שעות **(מד)**, ונמלך להתענות בשעות שנשארו מן היום, הרי זה מתענה אותם שעות ומתפלל בהם עננו **(מה)** שהרי קבל

[ע]שם בגמ' ועבודה זרה לד ע"א. [פ]אוקימתא דרב חסדא שם יא. [צ]לפירוש רש"י שם יב ע"א ד"ה לא.

שולחן ערוך כפשוטו

(מב) שלא קבלו עליו מבעוד יום – שכן זה הכלל, רק תענית שקיבלה מבעוד יום, נחשבת תענית.

(מג) הקדמה לסעיף – המושג תענית שעות מובא בגמרא[7], ומהותו לכאורה, שתענית בחלק מן היום גם נחשבת תענית. אלא שזה לא מסתדר עם הנאמר לעיל בסעיף א', שם ראינו כי אם לא צם עד הלילה, אין זו תענית. עוד ראינו, שיש להקדים ולקבל את התענית יום קודם הצום, ורק כך יוגדר הצום כתענית. לכן המחבר מציע שתי דרכים כיצד יתכן צום "תענית שעות".

(מד) עד תשע שעות – ועדיין לא התפלל מנחה.

(מה) ומתפלל בהם עננו – ואף על פי שראינו כי אין זו תענית אלא אם קיבלה אמש, בתפילת מנחה, בכל זאת יש להחשיב זאת לצום, כי קיבל את הצום סמוך למנחה, ומיד אחריה מתחיל בתענית, והוא כבר מצוי לפני כן בעינוי, כי מתחילת היום כבר לא אכל, לכן לשיטה זו, יכול לומר עננו בתפילת מנחה[8].

7. תענית י"א עמוד ב'.

8. ואינו דומה למי שמקבל צום בלילה, כי במקרה זה התענית תתחיל רק למחרת, וכדי שהצום של מחרת יחול, צריך לקבל זאת על עצמו בשעת מנחה. אבל כאן הוא כבר מתענה, ומיד מקבל את המשך העינוי, שמתחיל מיידית.

עליו התענית קודם שעות התענית (מו). [ק]**ויש אומרים שגם תענית שעות זה צריך שיקבלנו עליו מאתמול (מז); והיכי משכחת לה (מח), כגון שקבל עליו מאתמול להתענות עד חצי היום, וכשהגיע לחצי היום נמלך וגמרו, או שקבל עליו להתענות למחר מחצי היום ואילך, ולמחר נמלך ולא אכל גם בחצי היום ראשון, הרי זה תענית שעות (מט).**

[ק]לפירוש הרא"ש סימן יב וסמ"ק מצוה צו, והר"ן ג ע"ב ד"ה אמר, והראב"ד בהשגות פרק א הי"ג.

סעיף יא

אם קבל עליו התענית עד חצי היום ואכל אחר כך, או שאכל עד חצי היום וקבל עליו תענית משם ואילך, [ר]אינו נקרא תענית להתפלל עננו (נ), [ש]אבל נקרא תענית לענין שצריך להשלים

[ר]מהנהו תרי מימרא דרב חסדא שם. [ש]הרא"ש שם אליבא דרב יהודה שם בירושלמי נדרים פ"ח ה"א. והתוספות בעבודה זרה שם ד"ה מתענין.

שולחן ערוך כפשוטו

(מו) קודם שעות התענית – כלומר למרות שצם בפועל כל היום, התענית מוגדרת תענית שעות, כי רק החלק השני של התענית נעשה בהחלטה מקדימה.

(מז) מאתמול – שיטה זו נצמדת לכלל המוסבר לעיל, שאין להגדיר צום כתענית אלא כשהקדים לקבל זאת במנחה של היום הקודם.

(מח) והיכי משכחת לה – כלומר, איזה צום אכן מוגדר תענית שעות.

(מט) תענית שעות – לדעה זו, לא יוגדר צום כתענית שעות, לענין אמירת עננו, אלא במקבל עליו מאמש חצי תענית, ובסוף צם משך כל היום. והיא קרויה תענית שעות משום שתחילה קיבל על עצמו צום לכמה שעות.

(נ) אינו נקרא תענית להתפלל עננו – כי במציאות צם רק חצי יום, ולפי המחבר אין זו תענית.

נדרו (נא).

סעיף יב

[ת]**תענית שגוזרים על הצבור אין כל יחיד צריך לקבלו בתפלת המנחה, אלא שליח צבור מכריז התענית והרי הוא מקובל (נב).** [א]**ויש אומרים דהני מילי בארץ ישראל שהיה להם נשיא, לפי שגזרתו קיימת על כל ישראל, אבל בחוצה לארץ צריכים כל הצבור לקבל על עצמם כיחידים, שכל אחד מקבל על עצמו (נג).**

[ת]הרא"ש שם סי' יג בשם הראב"ד, מהירושלמי דרבי יהודה נשיאה גזר תעניתא וכו' (עיין תענית כד ע"א) והגהות מימוני פרק א' אות ז, וכן נראה מדברי הרמב"ם שם ה"י.
[א]הר"ן (ה ע"א ד"ה קא) בשם הרמב"ן (טו ע"א ד"ה והראב"ד וד"ה וראיתי).

סעיף יג

(נד) [ב]**יש מי שאומר שמי שנדר ואמר: אם לא אלך למקום פלוני**

[ב]רבינו ירוחם נתיב י"ט ח"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(נא) להשלים נדרו – כלומר הוא חייב לצום כפי שהתחייב ולא אומרים שכיון שזה לא נקרא תענית, יכול לאכול גם בחצי היום שאסר על עצמו[9].

(נב) והרי הוא מקובל – בהכרזה כזו, דומה הדבר כביכול כל אחד קיבל על עצמו את התענית, לכן יכולים לומר עננו.

(נג) מקבל על עצמו – המושג כלל ישראל הוא דווקא בארץ ישראל. אמנם בימינו, שאין נשיאות תורנית מקובלת על כולם, גם אם תגזור מערכת רבנית כגון הרבנות הראשית או מערכת רבנית אחרת, תענית על הכלל, צריך כל הרוצה להתענות לקבל זאת במנחה של יום קודם התענית.

(נד) הקדמה לסעיף – המושג אסמכתא הוא שאדם סומך על יכולתו להצליח במשימה שנטל על עצמו, וכיון שסבור שיצליח, מוכן להתחייב בקנס גדול במקרה וייכשל. כגון שמתחייב לסיים עבודה מסוימת בתוך חודש, ואם יאחר

9. כך מוסבר בבית יוסף.

אשב בתענית, מאחר שמה שהתנה הוא דבר הרשות, הוי אסמכתא (נה) (פירוש שאדם סומך בדעתו שיוכל לעשות דבר אחד ועל סמך זה הוא נודר או מתחייב בדבר מה)**; אבל אם אמר: אם לא אעשה מצוה פלונית אשב בתענית (נו), וכן אם אמר: אם יצילני ה' מצרה או אם יצליח דרכי, לא הוי אסמכתא (נז).**

שולחן ערוך כפשוטו

אפילו יום אחד ישלם קנס גדול. אמנם למעשה, למרות הבטחתו, אין מחייבים אותו, כי אומדים שבטח בהצלחתו. ולו היה מעלה בדעתו כשלון, לא היה מתחייב, על כן הקנס בטל. על פי זה יובן הסעיף.

(נה) הוי אסמכתא – דעת 'יש מי שאומר' היא, שאומדים את דעת הנודר, והוא רצה ללכת למקום פלוני, בסברו כי יעלה הדבר בידו. אבל מאחר ולא הצליח, ברור שלא התכוון להתענות, ואין זו התחייבות. להלכה, נדחתה דעה זו, מאחר והתענית היא מצוה, ומן הסתם התכוון לקיימה, לכן אין זו אסמכתא[10].

(נו) אשב בתענית – כיון שהתחייב למצוה אומדים את דעתו ותופסים שהסכים לצום אם לא יעלה הדבר בידו, כי יקיים מצוה אחרת.

(נז) לא הוי אסמכתא – ואם זכה וה' הצליח דרכו או הצילו, עליו לקיים נדרו, כי אין ספק שקיווה לישועת ה' ועזרתו, על כן אין זו אסמכתא.

---

10. כי כך פסק המחבר ביורה דעה רנ"ח סעיף י' בענין התחייבות לצדקה. מוסבר על פי מגן אברהם ס"ק ט"ז וכף החיים אות עח.

סימן תקס"ג
דין מי שהרהר בלבו להתענות, ובו סעיף אחד.

סימן קצר זה צריך הקדמה. כלל בידינו שאדם אינו מתחייב בנדר או בשבועה עד שיוציא זאת בפיו, כפי שלמדנו מהפסוק (ויקרא ה ד) "אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע **לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם** לְהָרַע אוֹ לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה"[1]. אמנם מפסוק אחר למדנו שיכול אדם להתחייב בלבו, כפי שלמדנו מאלה שהתנדבו למשכן (שמות לה כב) וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים **כֹּל נְדִיב לֵב** הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל כְּלִי זָהָב וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַה'. וכיצד יתיישבו המקראות זה עם זה. מחלקת הגמרא[2], שבכל הקשור לעניני קדשים, חלה התחייבותו של האדם בלבו[3], אבל התחייבות של חולין אינה חלה אלא באמירה בפה. סיבת ההבדל נעוצה בכך שהמתחייב להביא קורבן, מתחייב כלפי ה', והוא מכיר כל מחשבות האדם, לכן חלה התחייבותו. אבל התחייבות שאינה לה', לא תחול עד שיוציאנה בפיו, כי בקרב בני האדם אין משמעות להרהור, עד שזו יוצאת מן הפה.
בסימן זה נלמד מה דין המתחייב בתענית בלבו, בשעת תפילת מנחה.

סעיף א

א מי שהרהר בלבו, שלא בשעת תפלת המנחה, להתענות למחר, לא הוי קבלה, דלא עדיף מהוציא בפיו להתענות למחר דלא הוי

א ציינתיו לעיל סעיף ו.

---

1. וכך נפסק בשולחן ערוך יורה דעה (סימן רי סעיף א) "אין הנדר חל עד שיוציא בשפתיו".

2. שבועות כ"ו, ב'.

3. וכך פסק הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות (פרק יד הלכה יב). וזה לשונו, בנדרים ונדבות **אינו צריך להוציא בשפתיו כלום**, אלא אם גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו כלום חייב וכו' וכן **כל כיוצא בזה מנדרי קדשים** ונידבותן ע"כ.

קבלת תענית, כיון שלא קבלו בתפלת המנחה (א).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) כיון שלא קבלו בתפלת המנחה – היות והאומר "אהיה בתענית מחר" אינו מחויב מן התורה, כי אין זה לשון נדר, אלא מדרבנן חל עליו חיוב. אלא שחכמים תיקנו לקבל זאת דווקא בשעת תפילה, כי הצום הוא חיזוק לתפילה. על כן האומר "הריני בתענית מחר" אינו מתחייב אלא אם קיבל זאת בעת תפילה. אלא שאין צורך שקבלתו תבא כאמירה בפיו, אלא די להרהר בכך. ואם אכן הרהר בעת התפילה "הריני בתענית יחיד למחר", חלה עליו חובת תענית, ומשום שהתענית דומה מדרבנן לקרבן, שהרי דומה הדבר כביכול שנותן מחלבו ודמו לה'.

למרות שהמקבל על עצמו צום שלא בתפילה אינו מתחייב בזה, אין זה אלא כשלא קיבל זאת בסגנון נדר, אבל אם התחייב בלשון נדר או בלשון שבועה, כגון שאמר אני נודר לצום מחר וכדומה, תחול התחייבותו, אף אם לא אמר זאת בשעת מנחה.

סימן תקס״ד
דין ליל שלפני התענית, ובו סעיף אחד.

סעיף א

[א]כל תענית שאוכלים בו בלילה, בין צבור בין יחיד, הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר **(א)**, [ב]**והוא שלא יָשַׁן (ב)** [*]**(שינת קבע) (ג)** (טור), **אבל אם יָשַׁן** (שינת קבע) **אינו חוזר ואוכל ולא שותה, אלא אם כן** [ג]**הִתְנָה לאכול או לשתות (ד). הגה: ויש אומרים דבשתייה אין צריך תנאי, דמסתמא דעתו של אדם לשתייה אחר השינה, והוי כאילו**

[א]ברייתא תענית י״ב ע״א וכרבי. [ב]כלישנא בתרא דרבא שם טור בשם אביו הרא״ש (פ״א סי׳ יד) ושאר פוסקים. [*](פירוש, אלא היה מתנמנם או ישן בתוך סעודתו. בית יוסף). [ג]ירושלמי שם (פ״א ה״ד וכן הסכמת רוב הפוסקים).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) עד שיעלה עמוד השחר – כלומר כל התעניות שאנו מתענים על פי תקנת חכמים, אינם תעניות של לילה ויום, אלא רק של יום. וממילא מותר לאכול בלילה עד שיעלה עמוד השחר, שזה כשעה ורבע זמנית לפני הזריחה.

(ב) והוא שלא ישן – כי אם הלך לישון, מסתבר שכבר קיבל עליו את התענית, כי בדרך כלל, אנשים אינם משכימים קום טרם עמוד השחר, כדי לסעוד.

(ג) שינת קבע – הרמ״א מסביר את דברי המחבר, שנמנום אינו הסחת דעת מהאכילה[1].

(ד) לאכול או לשתות – כי אם גילה שכך רצונו, לא קיבל את התענית טרם זמנה. ונראה שאין צורך לומר זאת מפורש בפיו, כי די אם חשב כן בלבו, שלא לקבל התענית בעת השינה. וזה מתיר לו אכילה ושתיה, אם התעורר לפני הבוקר.

---

1. לדעת המחבר, אם ישן שינת קבע, הרי זו הסחת דעת, אפילו אם ישן בתוך הסעודה. אמנם יש מקילים כשנרדם בתוך הסעודה, שלא להחשיב זאת כהסחת דעת. ובשעת הצורך אפשר לסמוך על שיטה זו. עיין כף החיים אות ב׳.

הִתְנָה (ה) (טור ומרדכי והגהות מיימוני והגהות אשירי).

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) כאילו התנה – ונראה שהמחבר לא קיבל קולא זו.

סימן תקס"ה
דין תפלת עננו, ובו ו' סעיפים.

כבר הסברנו שהתענית באה כחיזוק לתפילה ולתשובה. ועל כן מוסיפים בתעניות בקשה לה' לקבלת הצום והתפילה, ונוסח הברכה הוא[1] – עֲנֵנוּ ה' עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ כִּי בְצָרָה גְּדוֹלָה אֲנָחְנוּ. אַל תֵּפֶן אֶל רִשְׁעֵנוּ וְאַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִינָתֵנוּ. הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְּעָתֵנוּ, יְהִי נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ. טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ, כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע". כִּי אַתָּה ה' הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה, פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה.

שליח הציבור, בתענית, אומר ברכה זו כשחוזר על התפילה, כברכה נפרדת בפני עצמה, לפני ברכת רפאנו. אמנם יחיד אינו מוסיף בקשה זו כברכה נפרדת, אלא כתחינה בברכת שומע תפילה.

סימן זה דן בתפילת עננו שהיחיד אומר בתפילת הלחש.

סעיף א

[א]יחיד אומר עננו בשומע תפלה (א), [ב]בין יחיד שקיבל עליו תענית בין יחיד המתפלל עם הצבור בתענית ציבור; [ג]וכן שליח צבור שמסדר תפלתו בלחש, כיחיד דמי ובשומע תפלה (ב). הגה: ואומרו

[א]מימרא דרבי יצחק ורב ששת תענית י"ג ע"ב. [ב]הרא"ש שם פ"א סי' י"ז. [ג]כל בו.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בשומע תפלה – ולא כמו שליח ציבור, שאומר ברכה בפני עצמה, לפני רפאנו.

(ב) כיחיד דמי ובשומע תפלה – ורק כשחוזר שליח הציבור על התפילה, מוסיף את הברכה. כי זו תפילה של הציבור כולו, על כן ניתן להוסיף בה ברכה.

---

1. נוסח זה הוא אחד מתוך רבים, ואין הבדל בין הנוסחאות אלא שינויים קלים, וכל אחד יאמר הנוסח הנהוג אצלו, כנדפס בסידורים.

קודם כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ וכו', ולא יחתום בְּ'עוֹנֶה בְּעֵת צָרָה' (ג), אלא כשמגיע לִבְכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה יסיים כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וכולי, (ב"י בשם תוספות) **; ולא ישנה ממטבע הברכה (ד). אפילו כשמתענה יחיד, יאמר: עננו בצום תעניתנו וכו' (ה)** (רשב"א חלק א סימן כ"ה).

סעיף ב

[ד]**אם שכח מלומר עננו (ו), אין מחזירין אותו** (ועיין לעיל סימן רצ"ד סעיף ד' **(ז)** וה' **(ח)**)**; ואם נזכר קודם שעקר רגליו,** [ה]**אומר בלא חתימה (ט)** (לאחר תפלתו).

[ד]ברייתא שבת כ"ד ע"א. [ה]טור לדעתו.

סעיף ג

[ו]**יש אומרים שאין היחיד אומר עננו, כי אם במנחה, שמא יאחזנו**

[ו]שם בשם הגאונים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) בְּ'עוֹנֶה בְּעֵת צָרָה' – שלא כשליח הציבור, שחותם אחר ברכת עננו "בָּרוּךְ אַתָּה ה' הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה".

(ד) ולא ישנה ממטבע הברכה – אלא יסיים כרגיל, ברוך אתה ה' שומע תפילה.

(ה) בצום תעניתנו וכו' – בלשון רבים, אף שזו תענית יחיד.

(ו) שכח מלומר עננו – והוא הדין אם שליח ציבור שכח לומר עננו, והתחיל ברכת רפאנו, אינו חוזר ומברך ברכה, אלא אומר עננו בשומע תפילה.

(ז) סעיף ד' – שם לומדים שאם סיים ברכת שומע תפילה, אינו יכול לומר עננו, אפילו אם עדיין לא התחיל רצה, כי יוכל לומר זאת בסיום התפילה.

(ח) וה' – שם כתב המחבר שמותר לשוכח לחזור שוב על כל תפילת העמידה, כדי לאומרה כתיקונה. והעושה כן צריך להתפלל אותה כתפילת נדבה. אמנם כיום נוהגים שלא להתפלל תפילות נדבה.

(ט) בלא חתימה – כל עוד לא עקר רגליו, הוא נחשב כעומד לפני ה', וגם בקשותיו במקום זה עדיין נחשבות כחלק מן העמידה.

בולמום (י) ונמצא שקרן בתפלתו; אבל שליח צבור אומרו [ז]גם בתפלת שחרית, כשהוא מתפלל בקול רם, שאי אפשר שלא יתענו קצת מהקהל (יא); [ח]ובארבע צומות, גם היחיד אומרו בכל תפלותיו (יב), דאפילו יאחזנו בולמום ויאכל שייך שפיר למימר עננו ביום צום התענית הזה, כיון שתיקנו חכמים להתענות בו (יג). הגה: ונהגו בכל הצומות שלא לאומרו כי אם במנחה, מלבד שליח צבור שאומר שחרית כשמתפלל בקול רם (יד).

[ז]כפירוש הבית יוסף (ד״ה ומ״ש וכו׳ בדעת) דברי הגאונים, ושכן נראה מדברי הסמ״ג והרוקח והמרדכי בפרק ב דשבת. [ח]כל בו.

סעיף ד

[ט]טוב לומר בתחנונים שאחר תפלת המנחה לאחר א־להי נצור

[ט]טור מהא דברכות י״ז ע״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) בולמוס – רעבון חזק, שמחייב אכילה מיידית. החשש שהצום יתבטל דוחה את אמירת עננו לתפילה האחרונה, קרוב לסוף הצום. אבל בתפילה זו ודאי יש לאמרה, כי חלק עיקרי מן הצום הוא תחינה זו, ולא יתכן שלא לאמרה כלל.

(יא) קצת מהקהל – וכיון שחלק מהקהל ודאי צם עד הסוף, יכול לומר ״צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ״.

(יב) בכל תפילותיו – אף בתפילת ערבית. ולמרות שמותר לאכול בלילה, הרי נקרא יום זה בשם יום צום.

(יג) להתענות בו – כלומר בעת התפילה, ודאי היה בדעתו לצום עד סוף היום, על כן יש לו שייכות ליום תענית זה. אמנם במקרה שלא התכוון לצום עד הסוף, לא יאמר עננו.

(יד) כשמתפלל בקול רם – זהו מנהג אשכנז.

למעשה, התימנים אכן נוהגים כדברי המחבר, ואומרים עננו גם בתפילת ערבית. הספרדים, רובם אומרים עננו רק בשחרית ומנחה, ויש אומרים גם בערבית. וכל אחד ינהג כמנהג מקומו.

וכו' (טו): רבון כל העולמים, גלוי וידוע לפניך שבזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבים ממנו אלא חלבו ודמו וכו'.

סעיף ה

[א]אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים, דדבר שבקדושה הם (טז); אבל אם בא לאומרם [ב]דרך קריאה בעלמא, אומרם (יז). הגה: **וכן אין ליחיד לומר סליחות או ויעבור (יח)** (מהרי"ל בשם א"ז).

[א]שם בשם רב נתן. [ב]הרשב"א בתשובה ח"א סי' ריא.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) לאחר א־להי נצור וכו' – קודם אמירת יהיו לרצון, כי אחריה מסתיימת התפילה.

(טז) דדבר שבקדושה הם – שלש עשרה המדות מוגדרות דבר שבקדושה כי בהם גילה הקב"ה את מידותיו למשה רבנו. וכמו בכל דבר שבקדושה, כחזרת העמידה, קדיש, קדושה וברכו וקריאת התורה, שצריך עשרה לאומרם, כך גם באמירה זו. אמנם איסור אמירתם, כפי שכתב המחבר, הוא רק כשנאמרים בסגנון תפילה, אבל אם לומד פסוקים אלה, מותר לאמרם.

(יז) אומרם – כלומר הלומד תורה רשאי לקרוא פסוקים אלה[2].

(יח) או ויעבור – הרמ"א מוסיף על דברי המחבר, שיש להימנע לא רק מאמירת וַיַּעֲבֹר שהוא דבר שבקדושה, אלא גם מאמירת הסליחות עצמן. הסיבה לזה, כפי הנראה, משום שהרמ"א הבין שנוסח וַיַּעֲבֹר חובר תמיד לסליחות, ואחרי כל סליחה אמרו שוב וַיַּעֲבֹר. על כן כתב שהיחיד אינו חייב לומר את הסליחות. עם זאת, כתבו הפוסקים, שהרוצה לומר סליחות ולדלג

2. ויש שהסבירו שאם אומרם בטעמם הרי זה כקורא בתורה, ומותר.

סעיף ו

[ל]המתענה ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח שהוא מתענה, הוא נענש על כך (יט).

[ל]תשב״ץ סימן (ק״ה) [קי״ב] מהירושלמי פרק קמא דחגיגה.

שולחן ערוך כפשוטו

על וַיַּעֲבֹר, רשאי לעשות כן[3].

(יט) נענש על כך – מובן שאין להשתמש בעשיית מצוה כדי להתגאות, כי בכך מאבד את ערכה.

---

3. יש שתמהו על דברי הרמ״א. עיין מה שכתב ב״ח על הטור, ובדברי ט״ז (ס״ק ה). ובמגן אברהם (ס״ק ו) רצה ליישב שהרמ״א הורה כי אין לומר סליחות באמצע תפילת העמידה. ואנו כתבנו בכוונתו, כדי לתרץ הקושי, שאין חיוב לאומרם.

סימן תקס"ו
דיני תענית צבור, ובו ח' סעיפים.

נקדים שיש ארבעה סוגים של תענית ציבור: א. התעניות שקבעו חכמים לזיכרון מאורעות רעות ומקרים קשים (עשרה בטבת, שבעה עשר בתמוז, תשעה באב, צום גדליה ותענית אסתר). ב. תעניות ימי שני, חמישי ושני בחודש חשון, אחר חג הסוכות. ובחודש אייר, אחר חג הפסח, שתכליתם כפרת עוונות, והרבה מחשיבים אותם כתעניות ציבור בגלל שפשטו ונתקבלו בקרב קהלים רבים. ג. תעניות על עצירת גשמים בארץ ישראל, כמבואר בסימן תקע"ה. ד. תעניות שמטרתן תחינה ובקשה בעת צרה, וכדברי הרמב"ם בהלכות תעניות (פרק א הלכה א): מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לִזְעֹק וּלְהָרִיעַ בַּחֲצוֹצְרוֹת עַל כָּל צָרָה שֶׁתָּבוֹא עַל הַצִּבּוּר, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י ט) 'עַל הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרוֹת'. כְּלוֹמַר כָּל דָּבָר שֶׁיָּצַר לָכֶם, כְּגוֹן בַּצֹּרֶת וְדֶבֶר וְאַרְבֶּה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, זַעֲקוּ עָלֶיהָן וְהָרִיעוּ. (הלכה ב): וְדָבָר זֶה מִדַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה הוּא, שֶׁבְּזְמַן שֶׁתָּבוֹא צָרָה וְיִזְעֲקוּ עָלֶיהָ וְיָרִיעוּ, יֵדְעוּ הַכֹּל שֶׁבִּגְלַל מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים הוּרַע לָהֶן, כַּכָּתוּב (ירמיה ה כה) 'עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ' וְגוֹ'. וְזֶה הוּא שֶׁיְּגָרֵם לָהֶם לְהָסִיר הַצָּרָה מֵעֲלֵיהֶם. (הלכה ד): וּמִדִּבְרֵי סוֹפְרִים לְהִתְעַנּוֹת עַל כָּל צָרָה שֶׁתָּבוֹא עַל הַצִּבּוּר, עַד שֶׁיְּרֻחֲמוּ מִן הַשָּׁמַיִם. וּבִימֵי הַתַּעֲנִיּוֹת הָאֵלּוּ זוֹעֲקִין בִּתְפִלּוֹת וּמִתְחַנְּנִים.

סימן זה דן מהו נוסח התפילה בתעניות ציבור.

סעיף א

[א]בתענית צבור (א) אומר שליח צבור עננו בין גואל לרופא (ב), [ב]וחותם: ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה (ואם שכח עיין לעיל סוף סימן קי"ט סעיף ד' (ג)); [ג]וקורים ויחל (ד) בשחרית ובמנחה, בין שחל בשני ובחמישי (ה) בין שחל בשאר הימים. הגה:

[א]משמעות הגמרא תענית יג ע"ב. [ב]הרמב"ם בפרק ב מהלכות תפילה הלכה יד. [ג]טור בשם רב שר שלום.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בתענית ציבור – עשרה בטבת, שבעה עשר בתמוז, צום גדליה, ותענית אסתר[1].

(ב) בין גואל לרופא – כי תפילת שליח הציבור היא תפילה של הציבור, שכולם מקשיבים ועונים אמן. וכדאי הציבור להוסיף בגינו ברכה. ותיקנו ברכה זו אחר ברכת גואל ישראל, על סדר הפסוקים בתהלים. פרק י"ט מסיים בפסוק יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וגו' ה' צוּרִי וְגֹאֲלִי, והפרק מיד אחריו מתחיל בפסוק "יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה". וגם בברכות העמידה יש לסדר כך שאחר ברכת הגאולה, נתחנן על הצרות והסכנות שלא תבואנה. אמנם כאשר מתפלל שליח הציבור עצמו את תפילת הלחש, לא יאמר עננו אלא בשומע תפילה.

(ג) עיין לעיל סוף סימן קי"ט סעיף ד' – שם כתב הרמ"א כי יאמרנו בשומע תפילה. ולמעשה, גם הספרדים נוהגים כך[2].

(ד) וקורים ויחל – פרשיה בפרשת כי תשא בה פורטה תפילת משה רבנו כשביקש מה' כפרה עבור בני ישראל. והיא מורכבת משני חלקים בפרשת כי תשא: א. פרק ל"ב (מפסוק יא עד פסוק יד). ב. פרק ל"ד (מפסוק א עד פסוק י).

(ה) בשני ובחמישי – בהם קוראים בדרך כלל את העליה הראשונה מפרשת השבוע שיקראו בשבת. בתענית, נדחית קריאה זו לטובת קריאת התענית.

---

1. לגבי תשעה באב, עיין סימן תקנ"ז.

2. ועיין דברינו שם בהערה 7.

ומפטירין במנחה, דרשו **(ו)**, ובשחרית אין מפטירין, חוץ מִבְּתִשְׁעָה באב **(ז)**, וקורים **(ח)** אפילו כשחל בערב שבת **(ט)** (מהרי״ל). ואם מתענים בראש חדש, קורים שחרית פרשת ראש חודש, ומנחה בשל תענית (ר״ן ספ״ק דתענית וב״י בשם רוקח).

סעיף ב

כשהצבור גוזרים תענית על כל צרה שלא תבא עליהם, וכן בתעניות שני וחמישי ושני שאחר הפסח ואחר החג, שנוהגים באשכנז להתענות הצבור, [ד]נהגו הראשונים לומר שליח צבור עננו בין גואל לרופא, ולקרות ויחל **(י)**. הגה: מיהו אם קבעו התענית **(יא)** בב׳ וה׳ אין דוחים פרשת השבוע בשחרית, אלא קורין בשחרית בפרשה **(יב)** ולערב **(יג)** קורין ויחל, בלבד בה״ב שמתענין אחר הפסח וסוכות שקורין [ד]טור.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) דרשו – פרשיה מהנביא ישעיהו (מפרק נה פסוק ו עד פרק נו פסוק ח), שעיקרה נסוב על קריאה לחזרה בתשובה. הספרדים לא נהגו להפטיר במנחה, מלבד תשעה באב.

(ז) מבתשעה באב – כמבואר בסימן תקנ״ט, סעיף ד׳.

(ח) וקורים – במנחה.

(ט) בערב שבת – אף שבערב שבת לא אומרים תחנונים, ובקריאה זו מסופר על תחנוני משה רבנו, מצות הצום דוחה דין זה, ובכל זאת יש לקראה.

(י) ולקרות ויחל – כי גם תעניות אלה נחשבות תעניות ציבור.

(יא) אם קבעו התענית – על צרות.

(יב) בשחרית בפרשה – כאן רמ״א חולק על מרן המחבר שהורה לקרוא ויחל. אמנם הספרדים נוהגים כדברי המחבר, וקורים ויחל גם בשני וחמישי.

(יג) ולערב – הכוונה לקריאה שבמנחה.

שחרית וערבית ויחל והכי נהוג (יד). [ח]**ויש שתמהו עליהם והקשו עליהם (טו),** **והרא"ש** (תענית פרק א סימן כ) **יישב קושיתם; הילכך למנהג הראשונים שומעין; ומיהו היכא שגוזרים תענית שלא לשום צורך,** [ו]**אלא לשוב בתשובה (טז),** [ז]**יש נוהגים לדונו כתענית צבור לענין עננו בין גואל לרופא וקריאת ויחל, ויש** [ח]**נוהגים לדונו כתענית יחיד שאף שליח צבור אינו אומר עננו אלא בשומע תפלה ואין מוציאין ספר תורה (יז).**

[ח]שם בשם האבי עזרי בשם אביו רבי יואל ורבו רבי שמשון. [ו]שם. [ז]הרא"ש והמרדכי. [ח]שם במרדכי והגהות מרדכי ישן, וכתב הבית יוסף ונהרא נהרא ופשטיה.

סעיף ג

[ט]**אין שליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש**

[ט]טור וכן כתב רשב"א בתשובה ח"א סי' פא.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) והכי נהוג – כי גדר תעניות אלה הוא כתענית ציבור לכל דבר, מאחר ובקהילות אשכנז פשט צום זה והתקבל בקרב קהלים רבים.

(טו) והקשו עליהם – כי לדעתם רק תענית של כל ישראל מוגדרת תענית ציבור.

(טז) אלא לשוב בתשובה – כלומר גם תענית שמעוררת לתשובה יש בה צורך, אבל הדעות חלוקות אם להגדירה כתענית ציבור. מה שאין כן תענית על צרה, ודאי גדרה תענית ציבור, כי כבר בתורה[3] נצטווינו לפעול בעת צרה, לביטולה. ובתענית כזו אכן תיקנו קריאת ויחל.

(יז) ואין מוציאין ספר תורה – והלכה כדעה שניה, שיש לנהוג בצום כזה כבתענית יחיד.

---

3. בפרשת בהעלותך (במדבר פרק י פסוק ט), והובא בתוך דברי הרמב"ם, המצוטטים בהקדמת סימן זה.

בבית הכנסת עשרה שמתענין (יח); ואפילו אם יש בעיר עשרה שמתענין, כיון שאין בבית הכנסת עשרה שמתענין, לא (יט).

סעיף ד

[1]נוהגים להרבות סליחות בברכת סלח לנו (כ); [2]ויש שאין נוהגים לומר סליחות עד אחר סיום י"ח ברכות (כא), וכן הנהיגו הקדמונים בארץ ישראל והוא המנהג הנכון (כב).

[1]טור בשם ר"י מהא דעבודה זרה ח' ע"א. [2]שם וכתב הבית יוסף טעמא דלא אומרים להוסיף אלא קצת ברכות ולא להאריך.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) עשרה שמתענין – כי באמרו בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ, בברכה בפני עצמה, אינו דובר שקרים. אמנם במקרה ואין עשרה בבית הכנסת שמתענים, וצריך לומר עננו בשומע תפילה, רשאי לומר בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ, ולסמוך על ההבנה שיום תעניתנו יתפרש לענין היום שנקבע לתענית.

(יט) לא – המחבר פסק שהעובדה שיש בעיר עשרה שמתענים לא הופכת את התענית לצום של ציבור. וכדי שיוכל שליח הציבור לומר בתוך חזרת הש"ץ צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ, צריך שבמקום בו מתפלל הציבור ייווכחו עשרה מתענים.

(כ) בברכת סלח לנו – כי זה כל עניין הצום, חזרה בתשובה והשגת סליחה. על כן קבעו לומר במקום זה את הסליחות.

(כא) י"ח ברכות – כדי להימנע מיצירת הפסק באמצע העמידה. שכן חובת העמידה מקורה בתקנת חכמים, וזה נוסח שלהם, אבל הסליחות אינם אלא תוספת של הדורות שאחר חתימת התלמוד.

(כב) והוא המנהג הנכון – וכך אכן נוהגים רוב המקומות. מקום שאין בו מנהג ברור, יאמרו את הסליחות אחר חזרת העמידה, וכהמלצת השולחן ערוך. ובחמש צומות שתיקנו חז"ל, נוהגים לומר את הסליחות בתום חזרת הש"ץ של תפילת שחרית.

סעיף ה

[ל]בתענית צבור, שליח ציבור שאינו מתענה לא יתפלל **(כג)**.

[ל]שם בשם רב נתן.

סעיף ו

[מ]יש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בתענית צבור מי שלא התענה **(כד)**; ואם הכהן אינו מתענה, יצא הכהן מבית הכנסת **(כה)** ועומד לקרות בתורה ישראל המתענה.

[מ]מהרי"ק בשורש ט.

סעיף ז

[נ]בתענית צבור יעמדו שנים אצל שליח צבור, מזה אחד ומזה

[נ]טור בשם מדרש מהא דאהרן וחור, הרוקח והמרדכי.

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) לא יתפלל – כי לא יכול לומר צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ, מאחר ואינו צם. ואף שזה תענית של הכלל, אין זה ראוי שאדם שאינו מתענה יאמר צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ[4].

(כד) שלא התענה – כי הקריאה נתקנה בעקבות התענית. ומה שכתב "יש מי שאומר" זהו משום שאכן יש חולקים בזה וסוברים שחיוב קריאת התורה תוקן מחמת יום התענית, ולא תלו זאת בכל יחיד.

למעשה נפסק, שמי שאינו מתענה לא יעלה לתורה בתענית ציבור[5].

(כה) יצא הכהן מבית הכנסת – כי אם יקראו לישראל כשכהן זה נוכח בפנים, יחשדו בו שאינו כהן.

---

4. אמנם במקרה שהציבור מתענה, ורק מי שלא צם מסוגל להיות שליח ציבור, כתבו הפוסקים ששליח ציבור זה יאמר עננו בשומע תפילה (ראה משנה ברורה ס"ק יח).

5. יש מי שטען, שבצומות שני וחמישי, בהם יש חיוב קריאת התורה בשחרית גם בלי קשר לתענית, רשאי כל אדם לעלות לתורה, אפילו אינו צם. אמנם למעשה אין לזוז מפסיקת השולחן ערוך, שלא חילק בדבר.

אחד, שיאמרו עמו סליחות (כו).

סעיף ח

[ט]כל תענית ציבור יש בו נשיאות כפים במנחה (כז), חוץ מביום הכפורים (כח). הגה: ובגלילות האלו אין נוהגין בנשיאות כפים רק במוסף של יום טוב, וכבר נתבאר בהלכות נשיאות כפים (כט) (מרדכי דתענית והגהות מיימוני פ"א).

[ט]צינתיו לעיל סימן קכ"ט ס"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כו) סליחות – כשם שעמדו אהרן וחור עם משה רבנו, בעמדו בתפילה עבור ניצחון ישראל על העמלקים שתקפונו. ניתן להגדיר זאת כנציגות ציבורית המתחננת לה', ובזכות הציבור התפילה נענית.

אמנם למעשה, כיום לא נוהגים כדברי המחבר, ויש שהסבירו זאת בכך שהציבור כולו אומר סליחות יחד עם שליח הציבור[6].

(כז) במנחה – הסיבה שנאסרה נשיאת כפים במנחה של כל השנה היא, מחשש שהכהנים הרשאים לאכול, יהיו שיכורים לאחר ארוחת צהרים. והשתוי הרי פסול לברכת כהנים, כמו שנפסל השיכור לעבודת המקדש. שהרי נשיאת כפים נחשבת כעין עבודת המקדש. אבל בצום, היות ולא אוכלים, אין כזה חשש, ולכן רשאים הכהנים לעלות לדוכן ולברך. אמנם ההיתר ניתן דווקא בתפילת מנחה הסמוכה לשקיעה[7], אבל במנחה מוקדמת יותר גזרו חכמים שלא יישאו כפים, כדי שלא ילמדו מכך לשאת כפים גם במנחה של שאר ימים.

(כח) חוץ מביום הכפורים – כי התפילה האחרונה ביום כיפור הסמוכה לשקיעה היא תפילת נעילה.

(כט) בהלכות נשיאות כפים – בסימן קכ"ח סעיף מ"ד הסביר רמ"א את כל הענין. אמנם בארץ ישראל, נהגו רוב קהילות אשכנז כדברי המחבר, ונושאים כפיהם בכל התפילות, כמו הספרדים.

---

6. לטעמים נוספים ראה כף החיים, אות מט.

7. כמבואר בסימן קכ"ט סעיף א'.

סימן תקס"ז
טעימה ורחיצת הפה שמותר בתענית, ובו ג' סעיפים.

בתעניות רגילות לא נאסרו כל ההנאות, אלא אכילה ושתייה בלבד. הבנה זו מעוררת דיון אם הותרה הנחת מאכל ומשקה בפה, לבדיקת טעם התבשיל, הגם שהיא דומה לתחילת אכילה. וכמו כן, האם הותרה רחיצת הפה. סימן זה דן מתי הדבר מותר ומתי אסור.

סעיף א

[א]השרוי בתענית **(א)** יכול לטעום כדי רביעית, [ב]ובלבד שיפלוט **(ב)**; [ג]וביום הכפורים ובתשעה באב, אסור **(ג)**. הגה: ויש מחמירין בכל **תענית צבור (ד), והכי נוהגין (ה)** (תוספות והגהות מיימוני פ"א ות"ה סימן קנ"ח).

[א]בעיא ונפשטא ובריתא (ברכות יד, א). [ב]תוספות (שם ד"ה טועם), וראש (פרק ב סימן ו) בשם רבנו חננאל. [ג]ראש בפרק קמא דתענית (סימן טו) בשם הר"י ברצלוני.

סעיף ב

[ד]יש אומרים שלא התירו רביעית **(ו)** בפעם אחת, אלא מעט מעט;

[ד]הגהות מימוני בפרק א (אות ל) והרוקח.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) השרוי בתענית – בין תענית יחיד בין תענית ציבור.

(ב) ובלבד שיפלוט – כי באיסור הצום כלול רק מניעה מאכילה ושתייה, ולא שאר הנאות.

(ג) אסור – כי בשני ימים אלה נאסרה גם רחיצה.

(ד) בכל תענית צבור – כלומר ארבעת הצומות, עשרה בטבת שבעה עשר בתמוז, צום גדליה ותענית אסתר. כי הרמ"א סבור שדווקא בתעניות שאינן חובה, אומדים דעת היחיד, וסביר שלא אסר על עצמו הנאה זו.

(ה) והכי נוהגין – אמנם מנהג הספרדים להקל.

(ו) שלא התירו רביעית – שהיא כ 86 מ"ל.

[ה]ויש אומרים שאפילו בפעם אחת יכול לטעום עד כדי רביעית, אם יודע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום (ז).

[ה]רשב"א (בתשובה ח"א סי' רסז, חי' ברכות יד, א ד"ה רב).

סעיף ג

[ו]מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית, בתענית ציבור לא כשר למעבד הכי (ז); אבל בתענית יחיד שרי, כיון שפולט; ואפילו יש במים שרוחץ יותר מרביעית (ח). הגה: ומותר ללעוס עצי קנמון ושאר בשמים

[ו]תרומת הדשן (ח"א סימן קנח).

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) שלא יבלע כלום – אבל יותר מזה ודאי אסור, כי לא יתכן שלא יבלע מהטעימה. למעשה, המבקש לטעום אינו צריך להכניס לפיו כמות גדולה.

(ז) לא כשר למעבד הכי – הכוונה לעשרה בטבת, שבעה עשר בתמוז צום גדליה ותענית אסתר. ולמרות שלעיל התיר המחבר טעימת תבשיל, בתעניות ציבור, בכל זאת כתב כאן שטוב להימנע מרחיצת הפה במים, מחשש לבליעת המים[1]. והמגן אברהם[2] כתב שהמחבר לא מנע זאת אלא אם משתמש ביותר מרביעית מים.

מכאן יש להוכיח שניתן להתיר צחצוח שיניים בתענית, אם נזהר שלא לבלוע. וגם פוסקי אשכנז שאסרו את הטעימה, התירו את הצחצוח, למי שמצטער בלעדיו[3].

(ח) יותר מרביעית – ואף שבסעיף א' התיר רק פחות מרביעית, כאן היקל יותר, כי הרוחץ אינו מתכוין כלל ליהנות מהנוזלים, אלא חפץ בניקיון פיו. מה שאין כן הטועם, המבקש לחוש בטעם, וזה דומה קצת לאכילה.

---

1. כף החיים אות יג. ועיין שם עוד דרכים לתרץ הסתירה לכאורה בדברי המחבר.
2. ס"ק ו'.
3. משנה ברורה ס"ק י"א.

ועץ מתוק, ללחלח גרונו ולפלוט (ט), מלבד ביום הכיפורים דאסור (י) (מרדכי דתענית והגהות מיימוני פ״א).

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) ולפלוט – אף שלעיל הרמ״א אסר טעימה, כאן התיר את לעיסת העצים, כי אין לעיסתם נחשבת אכילה. אמנם המחבר אסר זאת, כיון שכוונתו בלעיסה היא השגת הנאה, ולכן זה דומה לאכילה אפילו יותר מן הטועם, כי זה אינו מחפש בעיקר את ההנאה, אלא בעיקר לדעת אם הטעם ראוי אם לאו, לכן אסר את הלעיסה.

מכאן יש להוכיח שאין ללעוס מסטיק בצום, כי מהותו הנאת אוכל[4]. ואין זה דומה ללעיסת עצי קינמון, שעיקר ענינו ללחלח את הפה.

עישון סיגריה אינו נחשב אכילה[5]. אבל יש בזה איסור חמור של פגיעה בבריאות, והדבר דומה להתאבדות.

נטילת ויטמינים מוגדרת תוספת תזונה, ואם אין כל פגיעה בריאותית, כשנמנע יום אחד מנטילתם, צריך להימנע.

מי שראשו כואב בצום, רשאי לבלוע כדור הרגעה, כי אין זה מאכל, והוא נחשב קצת חולה. ואם לצורך בליעת הכדור הוא מוכרח לשתות מעט מים, הדבר תלוי. שאם זה מיחוש בעלמא, צריך להימנע. אבל אם הכאב גדול, מותר.

כמו כן התרופות הנלקחות למחלות כרוניות, שהחולה חייב לקחת מהם מידי יום ביומו, בליעתם מותרת, אם יש בהם צורך לאותו יום. אבל אם הרופא מאשר שאין כל חשש להימנע מהם יום אחד, צריך להימנע.

(י) דאסור – כי האכילה והשתיה ביום כיפור נאסרו מן התורה, על כן צריך להחמיר בהם.

4. כמו שכתב בילקוט יוסף (מועדים עמוד תקלה), שאם יוצא טעם מהמסטיק, אסור.

5. יחווה דעת חלק ה׳ סימן ל״ט.

סימן תקס"ח
דיני נדרי תענית, ובו י"ב סעיפים.

עיקר סימן זה דן בתעניות אישיות שאדם מקבל על עצמו מחמת חלום לא טוב שחלם, או מחמת יום פטירת הוריו, ובהבדלי הדינים שבין תעניות אלה לתעניות ציבור. תעניות אלה מוגדרים תעניות תשובה. כי יום פטירת הוריו הוא הזדמנות לעשות חשבון נפש, והופעת החלום קוראת לאדם להסתכלות פנימית. ומלבד זאת אדם הלוקח על עצמו לצום כמה תעניות עושה כן לצרכי תשובה וכפרה על עוונותיו.

אגב עסקנו בענין זה, מן ההכרח לצטט מדברי הרב עובדיה יוסף, שנקט כי בזמננו עדיף להשקיע מרצו בלימוד תורה ולחזור בתשובה, כי זה יותר טוב מסיגופים. ואביא כאן העתק לשון איש מצליח[1], שציטט מה"יביע אומר":

"עיין בשו"ת יביע אומר[2] שיש להקל בעניין התעניות ובפרט בזמן הזה שנחלשו הדורות, ועיקר התשובה היא עזיבת החטא ולעסוק בתורה שהיא מגינה ומצילה, ואין לך מידה טובה ממנה, והיא מכפרת אפילו על עבירות חמורות, וכמו שכתוב במנחות (קי, א) כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם. ועל כל פנים יצום יום אחד, ויפדה שאר התעניות בצדקה. ועיין עוד ביביע אומר[3] וכו'. ובספר דרך צדיקים (עמודים 215–216) כתב, שהרב הגאון מרדכי שרעבי זצ"ל אמר לבעל תשובה אחד, שסיגופים ותעניות לא נועדו בשבילו, רק המאור שבתורה ימרק את עוונותיו ויצחצח את נשמתו, עד שתשוב להיות זוהרת כבתחילה".

יש לשים לב לנקודה חשובה בהבנת הסימן. אדם שקיבל על עצמו תענית בלשון נדר, כגון שאמר הרי עלי להתענות ביום זה וזה, חל עליו דין נדר גמור. ונעשה חייב מן התורה, לקיים את נדרו.

---

1. הגהות איש מצליח על משנה ברורה סימן תקע"א הערה 2.
2. חלק א' יורה דעה סימן י"ד אות יד.
3. חלק ב' אורח חיים סימן כ"ח אות יג. ובספר טהרת הבית חלק א' (סוף סימן ב).

סעיף א

[א]נדר להתענות יום זה (א) ושכח ואכל, משלים תעניתו (ב); והוא הדין אם היה תענית חלום (ג), או שהיה תענית ציבור (ד), [ב]או שהיה יום ידוע לו להתענות ביום שמת בו אביו או רבו (ה); [ג]אבל אם נדר להתענות יום אחד או שני ימים, וכשהתחיל להתענות שכח ואכל כזית, איבד תעניתו וחייב לצום יום אחר (ו) (ויש

[א]הרי"ף בפרק קמא דתענית (ד, ב) בשם הירושלמי. [ב]טור. [ג]שם בירושלמי.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) יום זה – יש הבדל עקרוני בין המקבל תענית על עצמו במנחה, שוודאי נתכוון לצום ביום המחרת, וכן מי שמתחייב לצום דווקא יום מסוים, לבין מי שקיבל תענית על עצמו, ולא קבע באיזה יום יצום. שאם התחייב ל"יום זה" אינו רשאי לשנות את יום הצום ליום אחר. ואם לא קבע ליום יום מסוים, רשאי, בתנאים מסוימים, לשנות את תאריך הצום, כפי שנלמד בסימן זה.

(ב) משלים תעניתו – ואף שעבר בשוגג על נדרו, לא ביטלו, וצריך לצום בשארית היום, כי בזה מקיים את נדרו, לפחות באופן חלקי.

אם האדם מתענה תענית יחיד ואכל בשוגג, לא יאמר עננו בתפילה, הגם שיתענה עד סוף היום, כי סוף סוף לא התענה כל היום. אמנם בתענית ציבור, יכול עדיין לומר עננו, כי יום זה מוגדר יום תענית, מלבד זאת, הוא גם מתענה בחלקו[4].

(ג) אם היה תענית חלום – כי תענית חלום מועילה דווקא אם יצום תיכף אחר החלום, לכן ישלים צומו באותו יום.

(ד) תענית ציבור – שתלמידי חכמים קבעוה ליום מסוים.

(ה) שמת בו אביו או רבו – גם זו תענית שקבועה ליום מסוים.

(ו) וחייב לצום יום אחר – כי מאחר ואכל, לא קיים את נדרו. עם זאת, עדיין

4. הן אמנם נחלקו בזה הפוסקים. שיש אומרים כי גם בתענית ציבור לא יאמר עננו, ויש אומרים כי אף בתענית יחיד יאמר עננו. ויש שערכו הבחנה ביניהם, כמו שכתבנו על פי הכרעת המשנה ברורה (ס"ק ג). ועיין הערות איש מצליח על ס"ק זה.

מחמירין דאפילו בנדר להתענות יום זה דחייב להשלים, מכל מקום מחמירין להתענות יום אחר **(ז)**) (תרומת הדשן סימן קנ"ו).

סעיף ב

[ד]הנודר לצום עשרה ימים באיזה יום שירצה **(ח)**, והיה מתענה ביום אחד מהם [ה]והוצרך לדבר מצוה או מפני כבוד אדם גדול (או שמצטער) (טור), הרי זה לוה ופורע יום אחר **(ט)**, שהרי לא קבע הימים בתחלת הנדר **(י)**; אבל אם לא קבל עליו קודם לכן להתענות יום אחד, אלא במנחה קבל עליו להתענות למחר **(יא)**, מקרי תענית זה ואינו יכול ללוותו **(יב)**. הגה: וכל שכן יום זה

[ד]מימרא דרב (תענית יב, ב) וכלישנא קמא דשמואל, הרמב"ם בפרק ד והרא"ש.
[ה]הרמב"ם שם מעובדא דרב אושעיא בר אידי (שם).

שולחן ערוך כפשוטו

יכול לקיימו ביום אחר, שהרי הצום אינו קבוע ליום מסוים.

(ז) להתענות יום אחר – אף שאין זה חיוב מן הדין, כך ראוי לעשות, כי בזה מודיע שאכילתו בצום ארעה בשגגה.

(ח) באיזה יום שירצה – כלומר קיבל עליו לצום עשרה ימים מתוך השנה, באיזה יום שיבחר. ובאחד מן הצומות הללו, החל את היום בתענית, ובהמשך הוכרח, מהסיבות הנזכרות, לאכול.

(ט) לוה ופורע יום אחר – למרות שהחל בצום, רשאי להפסיק תעניתו, ולצום ביום אחר.

(י) לא קבע הימים בתחלת הנדר – על כן לא חויב לצום ביום מסוים. ובהעדר סיבה מוצדקת, אין להפסיק תענית, הבאה לקיום נדרו, אחר שהחלה.

(יא) במנחה קבל עליו להתענות למחר – במקרה זה הוא אכן מתחייב לצום דווקא ביום המחרת.

(יב) ואינו יכול ללוותו – כי הוא מחויב לצום דווקא ביום זה. ואף אם טעה ואכל, לא נתבטל הצום, וחייב להמשיך בתעניתו.

ממש (יג), כגון שאמר בתחלת נדרו: אתענה יום פלוני, או אתענה ב' וה' כל השנה,או כדומה לזה (ת"ה סימן רע"ה וכל בו); [1]**וכן אם היה תענית חלום, אינו יכול ללוותו (יד). הגה: וכל שכן שאינו יכול ללוות ולפרוע תענית צבור (טו)** (תרומת הדשן סימן קנ"ו וכל בו ורבינו ירוחם); **מיהו תענית שני וחמישי ושני שנוהגים להתענות אחר פסח וסוכות, או אפילו בעשרת ימי תשובה, ואירע בהם ברית מילה, מצוה לאכול ואין צריך התרה, כי לא נהגו להתענות בכהאי גוונא (טז)**; ודוקא כשאוכלים שם, אבל אם שולחים לו לביתו, אין לו

[1]שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) וכל שכן יום זה ממש – הוכרח לומר זאת, כי רבים מן הראשונים סבורים שאפילו אמר בשעת מנחה "אהיה בתענית מחר" אין זה נדר, ורשאי ללוות ולפרוע תעניתו. אבל גם הם מודים, שאם פירש בפיו את יום הצום, כגון שאמר "אני נודר לצום ביום פלוני", אינו רשאי ללוות ולפרוע, על כן כתב הרמ"א "כל שכן", כי בדין זה כולם מודים.

(יד) אינו יכול ללוותו – כי יעילותה של תענית חלום היא, כאמור, ביום שאחר החלום[5].

(טו) ולפרוע תענית צבור – כי יומו נקבע על ידי חכמים, ואיסור האכילה ביום זה הוא דרבנן.

(טז) בכהאי גוונא – בכזה אופן. ואף שתעניות אלה ודאי מוגדרות כ"תענית ביום זה", בכל אופן בעת קבלתם, לא קיבלום, אם תחול שמחה של מצוה באחת מהם.

---

5. בגמרא (שבת יא, א. ותענית יב, ב) העניקו ליעילות זו דימוי מיוחד, ואצטט: "יפה תענית לחלום (בו ביום) – כאש לנעורת". ופירש מהרש"א (שבת שם) כשם שנעורת (חלקיקי פשתן) נשרפת בקלות באש, כן הרע מן החלום, מתבטל מיד, אם יתענה בו ביום.

לאכול (יז). ואם קבל עליו התענית במנחה, צריך להתענות (יח) (הגהות מיימוני פ"א). **יש אומרים שאם מצטער הרבה בתעניתו יכול לפדותו בממון (יט), והוא הדין באונס אחר** (הרא"ש כשם הראב"ד ורבינו ירוחם נתיב (ה) [י"ח] חלק א'); **ונראה דוקא בקבל עליו התענית בעלמא, אבל אם קִבְּלוֹ דרך נדר (כ), צריך לקיים נדרו.**

שולחן ערוך כפשוטו

(יז) אין לו לאכול – כי התענית שהוחרגה מראש היא דווקא במקרה שהמתענה אכן נוכח בסעודת המצוה, אבל כשאינו נוכח בה, לא בוטלה התענית.

(יח) צריך להתענות – מדובר במתענה שלא הסתפק במנהג המקובל של התעניות, אלא הוסיף על עצמו, במנחה, להתענות ביום המחרת. בקבלה זו החיל על עצמו חובת תענית ביום המחרת, ככל תענית שמקבלים במנחה, שאינו רשאי לשנותו ליום אחר.

(יט) יכול לפדותו בממון – כלומר רשאי לשלם כסף, חלף הצום[6].

(כ) קִבְּלוֹ דרך נדר – דרך נדר פירושו שאמר "הרי עלי להתענות יום אחד". אמירה זו מוגדרת נדר גמור, לכן חייב לצום ואין ביכולתו לפדות את הצום בממון, בין אם אמר "יום זה", שאינו יכול להחליפו, ובין אם אמר "יום סתם", שיכול להחליפו ליום אחר, אינו יכול לפדותו בממון. כי התחייב לעינוי הגוף ולא לצדקה.

אבל אם אמר "מחר אתענה", שלא בלשון נדר, רשאי לפדותו בממון, כי מבינים שהתחייבותו באה כנתינת עצמו לה', ובזה היא דומה לצדקה. אמנם המחבר סבור כי אין אפשרות לפדות תענית בממון, כי לדעתו אין לדמות בין עינוי הגוף לנתינת צדקה[7].

---

6. ולעיל (בסימן שלד סעיף כו) כתב הרמ"א "אם ירצה לפדות התענית, ייתן בעד כל יום שנים עשר פשיטים לצדקה".

7. ההסבר שהסברנו הוא על פי כף החיים (אות נד). אבל במשנה ברורה ס"ק כה כתב שיש הבדל בין יום סתם ליום זה, ובצום שיכולים להחליפו ביום אחר, ניתן לפדותו גם בממון. ואולם לשון הרמ"א יותר קרוב לפירוש הכף החיים, כי הוא כתב שההבדל הוא בין 'קיבל בלשון נדר', למי ש'לא קיבל בדרך נדר', ולא הזכיר יום זה או יום סתם.

סעיף ג

[ז]**מי שנדר להתענות סך תעניות (כא), יכול לדחותם עד ימי החורף (כב) (ויכול ללוות יום ארוך ולשלם יום קצר (כג), דכל אחד מקרי יום)** (תרומת הדשן ח"ב סימן ס, והגהות מרדכי).

[ז]כתבי מהר"ר איסרלן סימן ס, והגהות מרדכי סוף פרק ה דבבא מציעא.

סעיף ד

[ח]**יש מי שאומר ששני ימים ושני לילות רצופים, יש להשוותם לארבעים תעניות שאינם רצופים (כד). הגה: ויש אומרים דבאדם חלש**

[ח]שם בכתבים (סימן סא).

שולחן ערוך כפשוטו

(כא) סך תעניות – ולא קבע ליום מסוים.

(כב) ימי החורף – שאורכם קצר יותר.

(כג) ולשלם יום קצר – כלומר, המקבל תענית סתם, וביום שגרתי החל להתענות אבל גילה שזו מטלה קשה, עקב סיבה בריאותית, או אונס אחר, רשאי להחליף ליום אחר, כפי שראינו בסעיף א', אף אם היום האחר קצר יותר.

(כד) שאינם רצופים – מובא בראשונים שיש עבירות שצריך לצום ארבעים יום (לא רצופים כמובן), כדי לזכות לכפרה. מחדש המחבר שיכול להמיר את ארבעים היום הללו לשני ימים רצופים, לילה ויום. והמתענה כך נחשב לו כאילו צם ארבעים תעניות, שאינן רצופות, מחמת הקושי העצום שבזה. והלכה כדעה זו, אף על פי שצוטטה בשם "יש מי שאומר"[8].

למעשה, כיום לא מחייבים בצומות כדי לכפר על העוונות, אלא ההוראה היא להתחזק בתשובה, לימוד תורה, צדקה, ומעשים טובים.

---

8. הביטוי "יש מי שאומר" המוזכר בשולחן ערוך מתבאר בשתי דרכים: א, שמצא הלכה זו רק במחבר אחד, ופסק כדעתו. ב. אין דין זה מקובל, ויש מקום לפסיקה נגדית. כאן, שאכן לא הביא בבית יוסף דעה חולקת, והביא דין זה רק בשם מהר"ר איסרלן (תרומת הדשן חלק ב סימן סא), דין זה הוא הלכה.

סגי לו בשני ימים רצופים; אבל אדם בריא, שלשה ימים (כה) (הגהות מנהגים בשם מהר"י ברי"ן). **ונראה לי דכל זה לא מיירי אלא במי שנתחייב לצום ארבעים ימים שאינן רצופים, מכח תשובה, כדי להצטער (כו), ואז משוינן האי צער להאי צער (כז), ועל כיוצא בזה נאמרו דינים אלו בדברי האחרונים ז"ל; אבל מי שנדר לצום ארבעים יום (כח), צריך לקיים מה שנדר, דלא גרע מיום זה דאינו לוה ופורע; ואפילו למאן דאמר אפילו "יום זה" לוה ופורע (כט), הכא מודה דצריך לקיים נדרו, כל שכן ארבעים יום שלפני יום כיפור, שמתענים לזכר**

שולחן ערוך כפשוטו

(כה) שלשה ימים – כלומר רק בשלושה ימים רצופים, שבפועל הם שלושה ימים ושתי לילות, רק צום כזה שווה בצערו לקושי של ארבעים תעניות מפוזרות.

(כו) כדי להצטער – כלומר, בספרים מובא שיש חטאים מסוימים שלכפרתם צריך להתענות ארבעים יום. ויכול החוטא להמירם בצום רציף, למשך שניים או שלושה ימים, ששווים, מחמת קושי צערם הגדול, לצער של ארבעים תעניות לא רצופות.

(כז) ואז משוינן האי צער להאי צער – רק אז, כשביקש לצום יומיים ברצף, ללא נדר, משווים את הצער של תעניות רצופות, לצער ארבעים שאינן רצופות, ובזה קיים את האמור בספרים.

(כח) לצום ארבעים יום – כלומר מדובר שממש נדר לצום ארבעים יום, ולא הסתפק בהתחייבות שאין בה נדר. במקרה זה הוא מחויב לקיים את נדרו, ללא התחכמויות.

(כט) אפילו "יום זה" לוה ופורע – כלומר, ישנה דעה, שאפילו הנודר לצום "ביום זה", רשאי לדחות צומו ליום אחר. ואמנם להלכה איננו נוקטים כך, כפי שראינו, אבל היא עדיין שיטת ראשונים רבים[9]. אלא שגם הסוברים כך, יודו במקרה זה, שכיון שנדר לצום ארבעים יום, עליו לקיים את נדרו. ומשום שהלווה ופורע, רק מחליף את תאריך הצום. אבל הנודר ארבעים יום אינו רק מחליף יום אלא ממש ממיר את סוג העינוי לעינוי אחר, ולא כפי שנדר.

---

9. כאן מרמז לנו הרמ"א שבשעת דחק גדול, יש מקום לסמוך על דעה זו.

עליית משה בהר (ל), שמי שקבל עליו, שאין להם תשלומין בשנים או שלשה ימים רצופים.

סעיף ה

[ט]המתענה תענית חלום ביום טוב, או בחולו של מועד, או בראש חדש, או בחנוכה ופורים, או בערב יום הכפורים צריך למיתב תעניתא לתעניתיה (לא), כדין המתענה תענית חלום בשבת (לב) (ועיין לעיל סימן רפ"ח סעיף ד' (לג)).

[ט]הגהות מימוני פרק א', מהלכות תענית מעובדא דלוד בברייתא ראש השנה י"ח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) לזכר עליית משה בהר – משה רבנו עלה להר שלש פעמים. בראשונה עלה בו' סיון, לקבלת הלוחות. אלא שארבעים יום אחר כך, ירד וראה כי בני ישראל כשלו בחטא העגל. לכן עלה פעם שנייה, והתחנן לבורא שיסלח לעמו. בראש חודש אלול עלה פעם שלישית לקבלת לוחות שניות, ובאותם ימים חזרו בני ישראל בתשובה. ומאז נקבעו ארבעים יום הללו, החל מראש חודש אלול, לימי רצון. לזכר זה יש מנהג לצום סך ארבעים תעניות לפני יום כיפור. מובן מאליו, כי לא ניתן להמיר ימי צום אלה במספר תעניות רצופות, כי המספר ארבעים מכוון בדקדוק כנגד ארבעים ימי שהיית משה רבנו בהר.

(לא) צריך למיתב תעניתא לתעניתיה – תרגום: צריך לשבת תענית לתעניתו. כלומר, צריך להתענות על שצם בעת שנאסרה התענית. ואף שמחמת החלום הוא רשאי לצום, עדיין יש בזה פגם וחסרון.

(לב) תענית חלום בשבת – גם מתענה זה צריך כפרה על שהתענה בשבת. אמנם כל זה במי שהתענה תענית חלום. מה שאין כן הנמנע מאכילה מסיבה בריאותית, אינו צריך כפרה, מאחר ולא ביטל עונג שבת, שהרי אין לו עונג באכילה[10].

(לג) לעיל סימן רפ"ח סעיף ד' – שם מבואר שלכתחילה טוב להתענות מיד. כלומר, אם התענה בשבת, יתענה ביום ראשון, לכפר על תעניתו בשבת. ואם

10. כמבואר בסימן רפ"ח סעיף ב'.

סעיף ו

[א]**אין תענית צבור בבבל (לד) ליאסר במלאכה ולהפסיק מבעוד יום (לה), אלא תשעה באב בלבד (לו);** [ב]**הילכך יחיד שקבל עליו תענית, לא חיישינן שמא תענית צבור קבל עליו, ומותר בכולן (לז);** [ל]**ומכל מקום לכתחלה טוב לומר בשעת קבלת תענית: הריני בתענית יחיד לפניך מחר (לח).**

[א]מימרא דרב ירמיה תענית יא, ב. [ב]ראבי"ה סימן תתנד. [ל]המרדכי סימן תרכד, בשם ראבי"ה סימן תתנז.

סעיף ז

(לט) כשאירע יום שמת אביו או אמו באדר, והשנה מעוברת,

שולחן ערוך כפשוטו

קשה לו, רשאי לבחור יום אחר.

(לד) אין תענית צבור בבבל – והוא הדין לכל חוץ לארץ.

(לה) ולהפסיק מבעוד יום – כמו שנהוג בארץ ישראל, בעת בצורת, וכפי שנלמד לקמן בסימן תקע"ה[11].

(לו) תשעה באב בלבד – שנתקן לכל יהודי העולם, כשאר תקנות חכמים.

(לז) ומותר בכולן – כלומר בכל קבלת תענית של יחיד הכוונה רק לתענית במהלך היום, מלבד אם קיבל או אמר אחרת.

(לח) הריני בתענית יחיד לפניך מחר – נוסח זה מוודא שקיבל על עצמו רק מניעת אכילה ושתייה.

(לט) הקדמה לסעיף – המנהג להתענות מידי שנה, ביום פטירת אביו או אמו, הביאו רק הרמ"א (ביורה דעה סימן שעו סעיף ד, ושם בסימן תב סעיף יב). והנה בסעיף זה אנו עדים לכך שגם הספרדים נוהגים כן.

הטעם לתענית זו הוא משום שביום זה ראוי להתבונן על הדרך בה הולכים, ולחזור בתשובה ממעשים שאינם הגונים. מלבד התענית, נוהגים לומר ביום

---

11. סעיף ג' וסעיף י'.

[מ]יתענה באדר שני (מ). הגה: ויש אומרים דיתענה בראשון (מא) (מהרי"ל ומהר"י מינץ), **אם לא שמת בשנת העיבור באדר שני דאז נוהגים להתענות בשני (מב)** (תרומת הדשן סימן (רצ"ה) [רצ"ד]) **; וכן המנהג להתענות בראשון (מג), מיהו יש מחמירין להתענות בשניהם (מד)** (פסקי מהר"י בשם מהר"י מולין).

[מ]תשובת (מהרי"ל) [מהר"י וויל] דינין והלכות סימן ה, לדעתו.

שולחן ערוך כפשוטו

זה קדיש, בכל שנה, לעילוי נשמת הנפטר. ונוהגים גם להדליק נר נשמה. ומסעיף זה עד סעיף ט', נלמד על פרטי הדינים של מנהג זה. המנהג הוא, שדווקא הבנים מתענים ולא הבנות[12].

(מ) יתענה באדר שני – כי אדר שני, הסמוך לפסח, הוא המקורי, ואדר ראשון הוא הנוסף. וכן מוכח מחג הפורים שנחגג באדר שני. מלבד זאת, מפורש בסימן נ"ה סעיף י', שהנולד באדר, ונעשה בר מצוה בשנה מעוברת, אינו נחשב גדול עד אדר שני.

(מא) ויש אומרים דיתענה בראשון – כי היות ואדר ראשון הוא החודש השנים עשר, אין לדחות את מצוות התענית ואמירת הקדיש, וכך נוהגים האשכנזים. אמנם הספרדים נוהגים כמחבר.

(מב) דאז נוהגים להתענות בשני – כי זה החודש בו אכן נפטר.

(מג) המנהג להתענות בראשון – זה מנהג אשכנז. אבל מנהג ספרד הוא, כאמור, כדברי המחבר.

(מד) יש מחמירין להתענות בשניהם – לצאת מידי ספק. אמנם אין חובה לעשות כן, אלא די להתענות באדר ראשון, אם הוא אשכנזי. ואם הוא מבני ספרד, יתענה באדר שני[13].

12. בטעם הדבר נראה, כי הבן הוא האחראי להמשך פועלו של האב. על כן יש קשר מיוחד בין הבן לאביו בענין זה.

13. עיין ערוך השולחן.

סעיף ח

[נ]אין צריך להתענות אלא ביום מיתת אביו, ולא ביום קבורה (מה).

[נ]אגודה, מדקאמר שמואל יום שמת בו אביו (שבועות כ, א).

סעיף ט

[ס]אם אירע יום מיתת אביו בשבת או בראש חודש, ידחה למחר (מו). הגה: ואין נוהגין כן, אלא אין מתענין כלל (מז); וכן בשאר ימים שאין

[ס]מהרי"ק בשורש לא.

שולחן ערוך כפשוטו

(מה) ולא ביום קבורה – אף שמניית חודשי האבלות, בשנה הראשונה, תחילתה ביום הקבורה, ולא ביום הפטירה. נקבע יום התענית ליום הפטירה. וכן את הקדיש שאומרים ביום השנה (יארצייט, או יום ההילולא), יאמר ביום הפטירה ולא ביום הקבורה.

(מו) ידחה למחר – אין תענית זו דוחה את איסור התענית שבימים אלה, לכן יתענה למחרת.

(מז) שאין מתענין כלל – כי המנהג הוא לצום דוקא ביום הפטירה ולא ביום אחר. וכשאי אפשר לצום ביום הפטירה, פקע המנהג.

למעשה, נהגו האשכנזים כדברי הרמ"א. אבל הספרדים מפרידים בין שבת ושאר ימים שאין בהם תחנון. לשיטתם, אם חל יום השנה בשבת, הצום נדחה למחרת. כי תאריך הפטירה אינו חל כל שנה בשבת, ואין כאן סילוק של חובת התענית. אבל אם חלה הפטירה בראש חודש, או באחד מהימים שאין בהם תחנון, נוהגים הספרדים כמו האשכנזים, ואינם צמים כלל.

כמו כן, אם יחול יום השנה בשבת, ולמחרת חל יום שאסור להתענות בו, גם בזה נהגו הספרדים שלא לצום. ובמקרה שחל פטור אישי מתחנון, כביום שמל את בנו, לא יצום. ולמנהג הספרדים, יצום למחרת.

עוד נראה לי, שאם חל יום הפטירה בימים אחרים, בהם אין אמירת תחנון, כגון בששה ימים שאחר שבועות, יש לצום בהם, כי הפטור מתחנון אינו מפורש בשולחן ערוך, ואין זה אלא מנהג.

בהם תחנון (מח).

סעיף י

(מט) ע"הנודר לילך על קברי צדיקים שבמקום פלוני, ונתעכב ימים רבים ואחר כך אירע שהשכירוהו ללכת שם **(נ)**, די בהליכה זו **(נא)**.

ע"מהרי"ל בתשובה.

שולחן ערוך כפשוטו

(מח) ימים שאין בהם תחנון – ימים אלה פורטו בסימן קל"א, והם ט"ו באב וט"ו בשבט, ראש חודש, חנוכה ושני ימי הפורים. ואם יש אדר ראשון, גם י"ד וט"ו של אדר ראשון. ל"ג בעומר, ערב ראש השנה. בין יום כיפור לסוכות. מראש חודש סיון, עד איסרו חג של שבועות. בערב יום כיפור, ובכל חודש ניסן.

(מט) הקדמה לסעיף – עניין הליכה לקברי צדיקים הוא כדי להתחבר לצדיקים של אומתנו, ומתוך כך נדבק במעשיהם הטובים. ומתפללים שם לה', שבזכותם יגן עלינו, כיון שאנו משתדלים ללכת בעקבותיהם. הנהגה טובה זו נלמדת מכלב בן יפונה, שנמנה על המרגלים ששלח משה, והשתטח על קברי האבות[14], ובכך ניצל מחטא המרגלים. אמנם אין זו חובה אלא הנהגה טובה[15].

(נ) אירע שהשכירוהו ללכת שם – כלומר נתבקש להסיע לשם כמה אנשים תמורת תשלום, וכך יצא שהגיע לקברי צדיקים, אף שכלל לא התכוון לקיים את נדרו.

(נא) די בהליכה זו – בכך שהלך לקברי צדיקים, קיים את התחייבותו. ואין כל פסול בעובדה שהגיע לשם, לצורך עבודתו.

---

14. כלשון הגמרא (סוטה לד, ב) ויבא עד חברון וכו', מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים, והלך ונשתטח על קברי אבות. אמר להן, אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים ע"כ, והובא ברש"י על התורה (במדבר יג, כב).

15. ועיין בזה בשו"ת של הרב יוסף משאש, חלק ב' סימן ר"ז.

סעיף יא

[פ]הנודר לצום סכום ימים רצופים **(נב)** ואירע בהם תענית חובה, עולין לו **(נג)**.

[פ]שם ממשנה ישראל יוצאין ידי חובת שמחה בנדרים ונדבות וכו' בפרק קמא דחגיגה, ז ע"ב.

סעיף יב

[צ]כל השרוי בתענית, בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו בין שהיה מתענה עם הצבור על צרתם, הרי זה לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא דואג ואונן כענין שנאמר (איכה ג, לט): מַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי **(נד)**.

[צ]רמב"ם בפרק א הי"ד.

שולחן ערוך כפשוטו

(נב) סכום ימים רצופים – ובלילות שביניהם אוכל.

(נג) עולין לו – כלומר, גם אם בימים אלה תחול תענית חובה, כגון שבעה עשר בתמוז, יכול להחשיב תענית זו כחלק מהימים שהתחייב לצום, כי בהתחייבותו לא אמר שיוסיף על הימים שבין כה וכה חייב.

(נד) מה יתאונן אדם חי – השימוש ביום הצום כיום עידונים הוא היפך כוונת הצום, כי הוא נועד לתשובה ותפילה, ורק התנהגות כזו מעניקה ערך ומשמעות לתענית.

סימן תקס"ט
דין נודר בעת צרה, ובו ב' סעיפים.

סימן זה דן במי שנודר לצום בגלל צרה. עיין בהקדמה לסימן תקס"ו שם הבאנו את דברי הרמב"ם המבאר גודל חשיבותם של תעניות אלה. בסימן זה הנידון הוא מה דין התענית, אחר שנתגלה כי הצרה מחמתה מתענים, בטלה.

סעיף א

[א]יחיד המתענה על צרה, ועברה, או על חולה, ונתרפא או מת, צריך להשלים (א) כל התעניות שקיבל עליו (ב); [ב]אבל צבור שמתענין על שום דבר, ונענו [ג]קודם חצות, לא ישלימו (ג); [ד]ואם תלמידי חכמים ורוב צבור רוצים להשלים, אין היחיד רשאי להפריש עצמו מהם (ד).

[א]ברייתא תענית י, ב. [ב]רא"ש ממשנה (יט, ב) דהיו מתענין וירדו להם גשמים וכו' וכן משמע מדברי רמב"ם פ"א הט"ז. [ג]שם וכרבי אליעזר. [ד]תרומת הדשן בסימן ר"פ בשם אור זרוע.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) צריך להשלים – כלומר צריך לצום, אף אם כלל לא החל להתענות.

(ב) כל התעניות שקיבל עליו – כי כשקיבל את התענית לא התנה זאת בכך שהצרה תבוטל. וכך ראוי, שלא להתנות, כי אם מתנה, הרי זה כאילו הוא פוקד על ה' חלילה.

(ג) לא ישלימו – כי אם סיבת הצום חלפה, אין להטריח עוד את הציבור בתענית ותפילות. כמו כן, לב בית דין מתנה על כך, כלומר ברור שהבית דין שקבע את התענית, לא קבעוהו למקרה בו הסיבה תחלוף. ואף שלא אמרו כן מפורשות, ומשום שלא ראוי להתנות, כמוסבר לעיל, כך הוא ממילא. אבל אם השמועה על ביטול הצרה אחר חצות, אחר שרוב היום כבר עבר מתוך תענית, ישלימו צומם עד סוף היום. וצום זה ייחשב להם כזכות.

(ד) להפריש עצמו מהם – כי זהו כלל גדול בחיים, שלא לפרוש מן הציבור.

סעיף ב

[ה]יחיד שמתענה על צרה, ונודע שקודם קבלת התענית כבר עברה **(ה), אין צריך להשלים (ו). הגה: והוא הדין לצבור ששמעו אחר חצות שקבלו התענית בטעות, אין צריך להשלים (ז)** (תרומת הדשן סי' ר"פ).

[ה]שם ממשנה דיש דברים שהם כנולד וכו' נדרים (סא) [ס"ה], א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) כבר עברה – כגון שהחולה או מת או נתרפא עוד טרם קבלת התענית על עצמו. ומשום שהמידע בושש להגיע אליו.

(ו) כבר עברה, אין צריך להשלים – כי נדר זה הוא ""נדר בטעות", שאינו נדר כלל.

(ז) אין צריך להשלים – כי קבלה בטעות אינה קבלה כלל.

סימן תק"ע
דין חנוכה ופורים וימים שאין אומרים בהם תחינה, שנפגשו בתוך ימי נדרי תענית, ובו ג' סעיפים.

להבנת הסימן צריך להקדים שיש שני סוגים בנדרי תענית. האחד הוא כשמקבל תענית בלשון נדר, כגון שאמר "הרי המאכלים עלי כקרבן", במקרה זה, נחשבת אמירתו נדר מן התורה, ונאסר עליו המאכל כפי שהקרבן אסור באכילה. הסוג השני של נדר תענית הוא, אם יאמר במנחה "אהיה בתענית מחר". התחייבות זו מוגדרת נדר מדרבנן, והגם שלא נקט לשון נדר. זה גורם שלא יוכל להחליף את יום התענית, כפי שלמדנו בסימן תקס"ח. מכל מקום, היות והתחייב שלא בלשון נדר, זה דומה לנדר רק מדרבנן.

בסימן זה נראה הבדל הלכתי בין אם התחייב בלשון נדר, ובין אם התחייב בלא נדר, רק אמר במנחה "אתענה מחר" וכדומה.

עוד צריך להסביר, שיש ימים, כשבתות וימים טובים מן התורה, בהם קיימת חובת אכילה. הימים הטובים הם חג הפסח, שבועות, ראש השנה וסוכות. חובת האכילה חלוקה לדרגות שונות, כי בשבת החיוב הוא מדרבנן[1], ובימים טובים, הגם שהוא מדרבנן, מקורו בדין מצות שמחה בחג, שהיה נוהג בזמן בית המקדש[2]. חנוכה ופורים מוגדרים ימים טובים מדרבנן, וחכמים אסרו לצום בהם.

---

1. בפסוק (ישעיהו נח יג) כתוב "וקראת לשבת עונג", וממנו למדו שיש חובה להתענג בשבת במאכל ומשקה. ועיין ברמב"ם (הלכות שבת פרק ל הלכה ז). ועיין מה שנכתוב בזה בע"ה בסעיף ג'.

2. חובה זו כלולה במצוות השמחה, הנלמדת מהפסוק ושמחת לפני ה' א־להיך (דברים טז יא). כפי שכתב הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק ו הלכה יט) "אכילה ושתיה במועדות בכלל מצות עשה". אמנם לא גילה לאיזו מצות עשה התכוון.

למרות שכתב כי זו מצות עשה, ראה דבריו שם בהלכה ט"ז שכתב "כשם שמצוה לכבד שבת ולענגה, כך כל ימים טובים, שנאמר לכבוד ה' מכובד". וגם מחבר השולחן ערוך כתב (אורח חיים סימן תקכט) "וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת". משמע שהמצוה היא מדרבנן ולא מן התורה. וצריך ליישב הדברים יחד. על כן נראה, שאין חיוב ייחודי מן התורה על פעולת האכילה בחגים, אלא ששחייבה התורה לשמוח בחגים באופן כללי, ובזמן בית המקדש, נתקיימה שמחה זו

גם בערב יום כיפור קיימת חובת אכילה, אלא שנחלקו ראשונים במקור החיוב. יש אומרים שהוא מן התורה[3], ויש אומרים שהוא מדרבנן[4]. גם לדעה שהוא מן התורה, הוא עדיין קל מחיובי אכילה אחרים, כי זה לא נאמר בפירוש, במצות עשה, אלא דרשו כן מפסוק. נוסף על כך יש מצוה מדרבנן להרבות בסעודה בראש חודש[5]. ואמנם ראש חודש עצמו הוא מועד מן התורה, ומקריבים בו קרבנות מיוחדים, ואף אומרים בו הלל, אבל מצות האכילה שבו היא מדרבנן, ובזה הוא שונה מחנוכה ופורים, שהם לגמרי תקנת חכמים.

סעיף א

[א]יחיד שקבל עליו תענית כך וכך ימים (א) ואירע בהם שבתות וימים טובים (ב) או ראש חדש חנוכה ופורים או ערב יום

[א]ציינתיו לעיל בסימן תיח סעיף ג, לענין ראש חודש, ועין שם, וביורה דעה סימן רטז סעיף ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) כך וכך ימים – כגון שקיבל לצום בשני וחמישי למשך חמשה שבועות, ובאחד מהצומות חל ראש חודש, או שקיבל לצום כל יום עשירי, בחודשים הבאים, ואחד מהימים חל בשבת.

(ב) וימים טובים – זה כולל גם חול המועד[6].

באכילת בשר שלמים, וקיימו בזה מצות עשה מן התורה, כמבואר ברמב"ם בהלכות חגיגה (פרק א הלכה א). אמנם גם כיום, הגם שאין קרבנות, ודאי רצון התורה הוא שנשמח באכילה בחג, הגם שאין על כך מצוה ייחודית. לכן זו באמת חובה דרבנן שיש לה קצת סמך בתורה.

3. כפי שמובא בגמרא (ברכות ח, ב), תנא ליה חייא בר רב מדפתי: כתיב (ויקרא כג) וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב, וכי בתשעה מתענין? והלא בעשרה מתענין! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי – מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי.

4. לימוד זה אינו אלא אסמכתא.

5. כמובא בשולחן ערוך אורח חיים סימן תי"ט סעיף א', ויש לזה סיוע מן הפסוק, כי ראש חודש נכתב יחד עם המועדים.

6. כמפורש בסימן תקמ"ז סעיף א'.

הכיפורים, אם קבלו בלשון קבלת תענית בעלמא (ג), אין צריך התרה (ד); ואם קבלו בלשון הרי עלי, שהוא לשון נדר (ה), צריך התרת חכם (ו), ויפתח בחרטה שיאמר לו: אֵלּוּ שמת אל לבך שיארעו בהם אֵלּוּ הימים לא היית נודר, ומתיר לו (ז). ולהרמב"ם,

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) בלשון קבלת תענית בעלמא – שלא אמר "הרי עלי[7]", או כל לשון אחר של נדר, רק אמר "אתענה בימים אלה ואלה". מן התורה אין זה נדר, אבל מדרבנן חייב לקיים את דבריו, כמו בנדר, אבל דוקא אם אמר כך בשעת מנחה.

(ד) אין צריך התרה – כי אסור לצום בימים אלו. וכיון שלא התחייב בלשון "נדר", אין התחייבות זו חובה מן התורה, ואין בה כח לדחות את קדושת הימים.

(ה) שהוא לשון נדר – כיון שהתחייב בלשון "נדר", חייב מן התורה להתענות, הן משום מצוות "ככל היוצא מפיו יעשה", והן משום איסור "לא יחל דברו". וחובה זו דוחה מה שאסרו רבנן להתענות בימים אלה, ואפילו את חובת הסעודות של שבת, שאינם אלא מדרבנן[8].

(ו) צריך התרת חכם – כי בלי התרה, יחויב לקיים את דבריו.

(ז) ומתיר לו – התרת נדר נעשית על ידי הגדרת הנדר כ'נדר טעות'. לצורך כך, מחפש בית הדין, המבטל את הנדר, פתח היתר. כלומר מידע מסוים, שאם היה הנודר מודע לו, לא היה נודר. גם בנידון שלנו, ניתן להגדיר את נדרו כ"נדר טעות". ומשום שאם היה הנודר יודע, שהתענית אסורה בימים שרוצה לצום, לא היה נודר.

במקרה שלא הותר נדרו, עליו לצום, כי הנדר הוא איסור תורה, והחובה לאכול בימים טובים הוא מדרבנן, על כן דוחה הנדר את חיוב האכילה, ויצום. אמנם

7. עיין כף החיים אות ד, שלשון זה הוא לשון נדר. ויש סוברים שלשון נדר הוא רק כשאומר "הרי עלי... קונם".

8. כי הפסוק ממנו למדו חכמים על חובת האכילה בשבת אינו אלא אסמכתא.

משקבל עליו בלשון נדר ופגעו בו שבתות וימים טובים או ערב יום הכיפורים (ח) או ראש חודש, חייב לצום בהם אם לא יתירו לו (ט); אבל אם פגע בו חנוכה ופורים, נדרו בטל ולא יצום בהם, מפני שהם מדבריהם וצריכים חיזוק (י). הגה: והמנהג כסברא הראשונה (יא). מי שנדר להתענות סך ימים ואמר: חוץ מיום טוב, אין חנוכה

צריך לצום יום אחר, כדי לכפר על כך שהתענה בשבת או ביום טוב[9].

(ח) ערב יום הכיפורים – מהעובדה שהרמב"ם[10] כלל את ערב יום כיפור עם שאר חגי התורה, למדו הפוסקים בדעתו, שחובת האכילה בערב יום כיפור, היא מן התורה.

(ט) אם לא יתירו לו – עד כאן הכל דומה בין הרמב"ם והדעה הראשונה. ההבדל בינם מובא מיד, לגבי חנוכה ופורים.

(י) שהם מדבריהם וצריכים חיזוק – כל מהות החג היא מדרבנן, וכל שכן האיסור להתענות בהם. ואם יצטרך לצום בהם, כשלא הותר נדרו, יחשבו אנשים שחובת השמחה בימים אלה, אינה חשובה כל כך. על כן התירו חכמים, למתחייב זה, לאכול בהם, למרות נדרו, אף ללא התרת חכם. ואמנם עובר בכך על נדר שחייב בו מן התורה. עם זאת, כך תיקנו חכמים, כדי לחסום את האפשרות לביטול תקנות רבנן, באמצעות נדר.

(יא) והמנהג כסברא הראשונה – כי את הדעה הראשונה הביא המחבר סתם, והכלל הוא, שאם מביא סתם ואחר כך דעה נוספת, הלכה כדעה ראשונה. לכן ידחה הנדר, שחובתו מן התורה, את איסור התענית שבחנוכה ופורים. מלבד אם הותר נדרו.

9. סימן רפ"ח סעיף ד'. ועיין שם בכף החיים אות ד, שהביא דכבוד שבת עדיף מאלף תעניות.

10. הלכות נדרים פרק ג' הלכה ט'.

ופורים בכלל (יב); ואם אמר שדעתו היה עליהם (יג), הולכים אחריו (יד) (תשובת הרשב"א סימן (תרנ"ט) [תרצ"ט]) **; אבל ערב יום הכיפורים בכלל (טו), והכי נהוג, ודלא כמו שפסק ביורה דעה סימן רט"ו סעיף ב' (טז).**

סעיף ב

[ב]הנודר להתענות בשבת ויום טוב וערב יום הכיפורים וחנוכה ופורים, דינו שוה לנודר להתענות כך וכך ימים ואירעו בהם ימים הללו; אם הוציאו בלשון נדר, דינו כמקבל עליו בלשון נדר (יז), ואם הוציאו בלשון קבלת תענית בעלמא, דינו כמקבל בלשון קבלת תענית (יח).

[ב]גם זה שם, ועיין שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) אין חנוכה ופורים בכלל – כי אין חנוכה ופורים נקראים יום טוב, ועקב נדרו חייב לצום בם[11].

(יג) שדעתו היה עליהם – כשאמר "חוץ מימים טובים", כלל בזה גם, חוץ מחנוכה ופורים.

(יד) הולכים אחריו – כי הוא היחיד שיודע מה הייתה כוונתו כשאמר "חוץ מיום טוב". וכיון שהסביר כי נתכוון גם לחנוכה ופורים, שהם ימים טובים מדרבנן, אינו צריך לצום בם.

(טו) ערב יום הכיפורים בכלל – ימים טובים, גם אם לא אמר שנתכוון גם ליום זה. ומשום שהאכילה בו היא חובה מן התורה.

(טז) ביורה דעה סימן רט"ו סעיף ב' – הכוונה לסעיף ד', שם החריג המחבר את ערב יום כיפור ולא כללו עם שאר הימים הטובים. ולמחבר שם, חייב לצום ביום זה.

(יז) כמקבל עליו בלשון נדר – וחובה להתיר את הנדר. ואם לא הותר, יצום.

(יח) כמקבל בלשון קבלת תענית – התחייבות כזו אינה מוגדרת נדר מן התורה, ואין בכוחה לדחות את חובת האכילה שבימים הטובים.

---

11. גם ראש חודש אינו נקרא יום טוב (משנה ברורה ס"ק ו).

סעיף ג

(יט) [3]**אם נשבע להתענות כך וכך ימים ואירעו בהם ימים הללו, השבועה חלה עליהם מטעם איסור כולל (כ); אבל אם נשבע**

[3]גם זה שם, ועיין שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יט) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף צריך להסביר את ההבדל הקיים בין המתחייב בלשון שבועה למתחייב בלשון נדר. השבועה יוצרת חובה על האדם עצמו, ומעתה הוא מחויב להימנע מדבר מסוים או, אם התחייב באופן אקטיבי, יחויב לבצעו. בנדר לעומת זאת, חל איסור על גוף המאכל. כי בלשונו אומר שהמאכלים אסורים עליו כקרבן.

הבחנה זו בין נדר לשבועה יוצרת הבדל הלכתי בין נדר המתנגד להלכה, לשבועה המתנגדת להלכה. נציג כאן מקרה לדוגמא. נָדַר אדם שלא לאכול מצה, כלומר, אסרה על עצמו כקרבן, הנדר חל, למרות שבזה מבטל את מִצְוַת האכילה בפסח. ואת קיום המצוה, לא יוכל לעשות אלא אם יתיר לו החכם את נדרו. אבל הנשבע שלא לאכול מצה בליל הסדר, אין שבועתו חלה, כי בהר סיני הושבעו כל היהודים, והוא בכללם, לאכול מצה בליל הסדר, וזו שבועה שבלתי אפשרי להפר. וכיון שלא חלה שבועתו, נמצא שנשבע לשווא, וייענש על כך.

קיימת אפשרות להחיל איסור שבועה על אכילת מצה, אם בכלל שבועתו, להימנע מאכילת מצה, נשבע על כל ימות השנה. כיון שחלק מן השבועה אינו סותר כל הלכה, הרי היא חלה. שבועה זו מוגדרת "איסור כולל", כלומר, האיסור כולל, מלבד הימים האסורים, גם דברים שמותר להישבע עליהם. על פי זה נבין את הסעיף.

(כ) השבועה חלה עליהם מטעם איסור כולל – כי כלל בדבריו גם ימים מותרים, לכן חלה. וחובה לקיים שבועה זו, מן התורה. על כן לא יאכל גם בימים שחייב לאכול בהם. אלה אם כן תותר שבועתו בבית דין של שלושה דיינים.

להתענות בשבת (כא) או ביום טוב בפירוש, לא חלה עליו שבועה, דאין שבועה חלה על דבר מצוה (כב), אלא לוקה על שנשבע לשוא, ואוכל (כג); ואם נשבע להתענות בחנוכה ופורים, חלה שבועה עליו כיון שאינן אלא מדרבנן (כד) (ויש להתיר שבועתו ואינו

שולחן ערוך כפשוטו

(כא) אם נשבע להתענות בשבת – חיוב אכילת פת בשבת, ושלש סעודות, הוא אכן תקנה דרבנן. אבל האיסור לצום בו הוא מן התורה, כי זו מהות השבת. וכפי שכתוב כבר בפרשת בראשית, שבורא העולם בירך את השבת בברכה מיוחדת, והיא מושגת לכל המתענג ונהנה בשבת. מטעם זה פקדה עלינו התורה לשבות בשבת – במצות עשה – כדי שתחול עלינו ברכת יום זה. מכאן מוכח שאיסור הצום בשבת הוא מן התורה[12].

(כב) דאין שבועה חלה על דבר מצווה – כי כל יהודי מושבע מהר סיני לקיים כל מצוה. וכשסותרת שבועתו את שבועת סיני, אין היא חלה.

(כג) ואוכל – כיון שהשבועה שהוציא בפיו לא חלה, הרי הוא ״נשבע לשוא״. ולכן, מדין תורה, חייב מלקות.

(כד) כיון שאינן אלא מדרבנן – כי לא נשבע בהר סיני על המצוות מדרבנן.

12. הנה המפרשים התקשו בדין זה, שאין השבועה חלה על שבת. והרי חובת האכילה בשבת, אינה מפורשת בתורה. ואפילו אם למדו חיוב מסוים בדרשה מאחד הכתובים, כבר נפסק להלכה שגם עליו חלה שבועה (וכפי שכותב הרמב״ם בפרק ה הלכה ז). ועיין ברשב״א (שו״ת, חלק א סימן תריד) שהקשה כן, והביא שיש רמז בתורה למצוה זו, כי שבת הוקשה לימים טובים, ומחמת היקש זה אין השבועה יכולה לחול.

יש מי שפירש (בספר יצחק ירנן על הרמב״ם) שלומדים זאת מהפסוק בירידת המן, שם כתוב (שמות טז כה) אִכְלֻהוּ הַיּוֹם. כלומר, אף שהלימוד של חובת אכילת שלוש סעודות בשבת הוא דרבנן, עדיין נתפרש עצם האכילה בתורה. אלא שפירוש נאה זה לא הובא בגמרא.

לכן כתבתי שזה כלול בחיוב לשבות בשבת, שהכוונה היא, שיום זה הוא יום ברכה ושפע, כמפורש בתורה (בראשית ב ג) וַיְבָרֶךְ אֱ־לֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי. הרי שה׳ בירך את יום השבת. ואין זה דומה לכל דרשה שנלמדת ברמז, כי עניין הברכה של שבת הוא חלק ממהות השבת, לכן זה מונע את חלות השבועה. וה׳ יצילני משגיאות. אמנם עדיין קשה לי, כי דבר זה לא הובא ברמב״ם.

מתענה **(כה)**. **ונראה לי דהוא הדין לראש חודש וערב יום הכיפורים שאינם אלא מדרבנן (כו); אלא שמדברי הרמב"ם נראה שהם של תורה (כז).**

שולחן ערוך כפשוטו

(כה) יש להתיר שבועתו ואינו מתענה – כי כאשר קיימת אפשרות, הוא מוכרח לכבד את דברי חכמים ולקיימם.

(כו) שאינם אלא מדרבנן – ועל כן חלה עליהם השבועה, כי חובת האכילה בימים אלה אינה אלא דרבנן.

(כז) נראה שהם של תורה – ולשיטתו השבועה אינה חלה[13].

---

13. המחבר כותב כי "נראה" משיטת הרמב"ם, שהם מן התורה. ובכוונה תחילה כתב בלשון נראה ולא בלשון מוחלטת, כי זה באמת לא ברור. שכן בסימן תי"ח הסביר הב"י שיתכן ואין כוונת הרמב"ם שהם מן התורה ממש, אלא שהם חשובים כעין של תורה.

אלא שקשה לי על עצם הדין בו נקט המחבר כאן, כי אפילו אם חובת ימים אלו היא מן התורה, הלוא ראינו שרק על דין המפורש בתורה לא חלה שבועה, בעוד שעל דין שנלמד מדרשה, השבועה יכולה לחול, ואם כן מה בכך שחובתם, לשיטת הרמב"ם, היא מן התורה, וכי לא יכולה השבועה לחול עליהם. וצריך עיון.

סימן תקע״א
מי הם החוטאים לישב בתענית, ובו ג׳ סעיפים.

סימן זה דן ביחיד שקיבל עליו תענית, מכל סיבה שהיא, האם זהו צעד נכון או שגוי. כי מצד אחד יש איזו התעלות במניעת אכילה והקדשת היום כולו לעבודת השם. אבל מצד שני, הסיגופין אינם דרך מובחרת בעבודת ה׳.

סעיף א

[א]היושב בתענית **(א)**, אם יכול לסבול התענית נקרא קדוש **(ב)**; [ב]ואם לאו, כגון שאינו בריא וחזק, נקרא חוטא **(ג)**.

[א]אוקימתא דגמרא (תענית יא, ב) אליבא דרבי אליעזר. [ב]שם ע״א, אליבא דשמואל.

סעיף ב

[ג]תלמיד חכם אינו רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים **(ד)**, [ד]אלא אם כן כשהצבור מתענים שלא יפרוש עצמו מהם **(ה)**; [ה]ומלמדי תינוקות דינם כת״ח.

[ג]מימרא דרב ששת, שם ע״ב. [ד]סמ״ג וסמ״ק. [ה]ירושלמי.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) היושב בתענית – כדי להתחזק בתשובה וביראת שמים, או כדי לכפר על עוון כלשהו, או משום צרה שארעה לו, כבקשת רחמים מה׳.

(ב) נקרא קדוש – כי מונע עצמו מתענוגי העולם כאמצעי התקרבות אל ה׳ ועשיית רצונו.

(ג) נקרא חוטא – כי אסור לפגוע בבריאותו.

(ד) שממעט במלאכת שמים – כי בגלל התענית יתעייף, וילמד פחות.

(ה) שלא יפרוש עצמו מהם – כי גם החכם מחויב, כמובן, בכל המצוות, כמו כולם. ורק תוספת חומרה אישית אסורה עליו, אם יש בה כדי לפגוע בעבודת ה׳ העיקרית שלו.

סעיף ג

[1]עיר שהקיפוה כותים, וכן יחיד הנרדף מפני אנסין או מפני לסטים או מפני רוח רעה **(ו)**, אינם רשאים להתענות, שלא לְשַׁבֵּר כֹּחָם **(ז)**; [2]אלא יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות לכשינצלו **(ח)**; וכן אם גזרו גזרה **(ט)** וגזרו שלא להתענות עליו **(י)**, יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות כשיעבור הגזירה **(יא)**.

[1]סמ"ג בשם התוספתא. [2]בית יוסף מהא דבימי רב זירא גזרו שמדא (תענית ח, ב).

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) רוח רעה – מחלה פסיכולוגית, כעין דיכאון ועצבות.

(ז) שלא לְשַׁבֵּר כֹּחָם – כי במצב כזה חשוב מאד לשמר את המוכנות הפיזית וכושר העמידה בתנאי לחץ קשה. אין ספק שאם יכול להתפלל בלבו, ודאי יעשה כן.

(ח) כך וכך תעניות לכשינצלו – ובהתחייבות זו כבר נחשב כאילו התענו בפועל.

(ט) גזרו גזירה – הגויים גזרו על ישראל גזירה.

(י) שלא להתענות עליו – מלבד זאת גזרו על היהודים איסור תענית, כי פחדו שבזכות תעניתם, תתבטל הגזירה[1].

(יא) כשיעבור הגזירה – וגם במקרה זה תעמוד קבלת התעניות לזכותם, כאילו כבר התענו.

1. מוסבר על פי המהרש"א (תענית ח, ב ד"ה דלא ליתבו). אמנם לפי רש"י מדובר שסיבת הגזירה היא כדי שציבור הנכרים לא יקשר בין הופעת הברכה בעולם לתעניות היהודים.

סימן תקע״ב
באיזה ימים אין גוזרים תענית צבור, ובו ג׳ סעיפים.

סימן זה דן במציאות שכיום אינה מצויה כלל. בעבר גזרו בתי הדין מספר תעניות על הציבור, כשראו בכך צורך, אם משום בצורת ממושכת, או משום צרה שעמדה לבוא. ובחרו בימי שני וחמישי כימי צום, כי בהם נאסף הציבור לבתי הכנסיות, לצורך קריאת התורה.

סעיף א

[א]אין גוזרין תענית על הצבור בְּתְחִלָּה ביום חמישי (א), שלא להפקיע (פירוש שלא לייקר השער) **שערים (ב); [ב]ואפילו במקום שאין לחוש לכך (ג).**

[א]משנה (תענית טו, ב). [ב]הרב המגיד לדעת הרמב״ם פרק א הלכה ה, ושכן כתבו הגאונים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בְּתְחִלָּה ביום חמישי – כלומר אם גזרו שלש תעניות, לא יתחילום ביום חמישי, אלא ביום שני.

(ב) שלא להפקיע שערים – שלא לגרום העלאת מחירי המזון. כלומר, בדרך כלל, היה הציבור רוכש את המזון ביום חמישי, לצורך שבת. וכשצמים בחמישי, רכשו מזון נוסף, לאכילה שאחר הצום. תוספת הרכישות הפתאומית יכלה לעורר חשש אצל הסוחרים, שמא מתקרב איזה מחסור בשוק. ובתגובה, היו מעלים את המחיר. אבל כשהצום הראשון נקבע ליום שני, היו הסוחרים מתוודעים לתעניות, ומבינים כי זו הסיבה להכפלת הרכישות. וממילא לא היו מעלים את המחיר.

(ג) שאין לחוש לכך – כגון שרוב האוכלוסייה במקום הם גוים. וגם אם הקונים היהודיים יכפילו את רכישותיהם, לא תהיה לכך השפעה על השוק. למרות זאת, אין לקבוע את התענית הראשונה ליום חמישי. הסיבה לכך, כפי הנראה לי, ללמדנו שחשוב מאד למנוע את עליית מחירי המזון.

סעיף ב

[ג]אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים, או בחנוכה ופורים, או בחולו של מועד **(ד)**; ואם התחילו להתענות על הצרה, [ד]אפילו יום אחד, ופגע בהם יום מאלו **(ה)**, מתענין [ה]ומשלימין היום בתענית.

[ג]משנה שם. [ד]כרב אשי שם (יח, ב). [ה]כחכמים שם.

סעיף ג

[ו]צבור שבקשו לגזור תענית שני וחמישי ושני, ופגע בתענית ט"ו בשבט **(ו)**, התענית נדחה לשבת הבאה כדי שלא יגזרו תענית בט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות **(ז)**; הגה: מיהו אם התחילו

[ו]הגהות מימוני פרק א אות א מהלכות שופר (ולשון המרדכי – (סימן תשא) ריש ראש השנה. ומתוך לשונו דקדק הבית יוסף דלאו למימרא דאם התחילו מפסיקים, דלא חמיר מחנוכה ופורים, אלא היינו לומר דמעיקרא דוחים מלהתחיל להתענות עד שבת הבאה).

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) או בחולו של מועד – כמו שלמדנו כבר, כי התענית אסורה בימים אלה.

(ה) ופגע בהם יום מאלו – כלומר, במקרה ובית הדין גזר תענית, ולא שם לב שאחד הצומות חל ביום האסור מדרבנן בתענית. כגון שקבעו צום בשני חמישי ושני, ובשני האחרון חל ראש חודש. במקרה זה, אף שלכתחילה אסור לקבוע צום, חובה להתענות, כפי קביעתם. אבל רק בתענית שבית דין קבע נוהגים כך. בניגוד לתענית יחיד, שאם קבע לצום ביום אסור בתענית, אין כל כך תוקף להתחייבותו, כמוסבר בסימן תק"ע.

(ו) ופגע בתענית ט"ו בשבט – כלומר ואירע אחד מהם בט"ו בשבט.

(ז) ראש השנה לאילנות – יום זה מבדיל בין שנות המעשר. כי בהפרשות מעשר, לא ניתן לערב פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט, עם פירות שחנטו אחרי ט"ו בשבט. אלא יש לעשר כל שנה בפני עצמה. וביום זה, שיש בו קצת שמחה, אין לקבוע תענית.

להתענות, אין מפסיקין, כמו בראש חדש וחול המועד **(ח)** (ב"י).

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) כמו בראש חדש וחול המועד – כפי שראינו בסעיף ב', וזה פירוש דברי המחבר.

סימן תקע״ג
שבטלה מגלת תענית, ובו סעיף אחד.

מגילת תענית היא אוסף של ברייתות מימי התנאים, בו צוינו מקבץ ימים בהם אסור להספיד או להתענות, מחמת הנסים והישועות שאירעו בם. בחלק מן הימים, הוחל איסור לא רק על יום הנס עצמו, אלא גם על היום שלפניו או שאחריו.

סעיף א

[א]הלכתא בטלה מגלת תענית, וכל הימים הכתובים בה מותר להתענות בהם **(א)** וכל שכן לפניהם ולאחריהם **(ב)**, חוץ מחנוכה ופורים **(ג)** שאסור להתענות בהם בעצמם, אבל לפניהם

[א]מסקנת הגמרא (ראש השנה יט, ב).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) מותר להתענות בהם – כי חורבן בית המקדש ביטל את רושם הזיכרון הטוב של הנס.

(ב) לפניהם ולאחריהם – במגילת תענית מובא שהאיסור להתענות אינו רק ביום הנס אלא גם לפניו או אחריו. כי חכמים עשו חיזוק לתקנתם. לכן אף שבחגי התורה אין איסור להתענות בימים שלפניהם ואחריהם, בכל אופן, בימים של מגילת תענית, ראו חכמים צורך לחזק את תקנתם. אמנם כאשר אף היום העיקרי בטל, והותר להתענות בו, כל שכן שהותר לפניו ולאחריו.

(ג) חוץ מחנוכה ופורים – שתקנת חכמים לשמוח בהם נתפרסמה מאוד, וכולם נהגו בכך. ונבדלו חנוכה ופורים משאר ימים שבמגילת תענית, משום שחכמים ראו כי יש בהם שמחה משמעותית הרבה מעבר לנסים המקומיים שנזכרו במגילת תענית. כי בחנוכה ארע ניצחון של רוח ישראל על חכמת יוון. ובחג הפורים ניתן האות לסוף גלות בבל (אחר חורבן הבית הראשון). על כן ניתנה חשיבות רבה לימים אלה, לכל הדורות, אפילו אלו של אחר החורבן.

ולאחריהם מותר (ד); [2]**וכן שבתות וימים טובים וראשי חדשים מותרים לפניהם ולאחריהם (ה). הגה: מי שיש לו נשואין בחנוכה אין לו להתענות (ו), אבל אם יש לו נשואין בניסן מתענה ביום חופתו (ז), אפילו בראש חודש ניסן (ח), מפני שהוא אחד מן הימים שמתענים בהם, כדלקמן סוף סימן תק״פ (ט)** (הגהות מנהגים וליקוטי מהר״ש).

[2]בריייתא תענית (יז, ב).

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) לפניהם ולאחריהם מותר – כי מהרגע שבטלה מגילת תענית, בטל לגמרי האיסור שבימים לפניהם ולאחריהם, אפילו בשל חנוכה ופורים[1].

(ה) מותרים לפניהם ולאחריהם – כי היות ועיקרם מן תורה, אינם צריכים חיזוק, אפילו בזמן שקיימו את הנאמר במגילת תענית.

(ו) אין לו להתענות – בני אשכנז נוהגים שהחתן מתענה ביום חופתו. ואם חל יום החופה ביום שאסור להתענות בו, אינו מתענה.

(ז) מתענה ביום חופתו – אף שהיה צד להקל בתעניתו, כי אין אמירת תחנון בכל הימים הללו, בכל זאת יצום.

(ח) אפילו בראש חודש ניסן – אם כי בשאר ראשי חדשים, אין מתענים.

(ט) כדלקמן סוף סימן תק״פ – שם הובא כי יש הנוהגים להתענות בראש חודש ניסן, הואיל וביום זה מתו נדב ואביהוא, בניו של אהרן הכהן.

---

1. על פי כף החיים סימן תרפ״ו אות א.

סימן תקע״ד
שנותנין בתענית חומרי המקום שיצא ושהלך לשם, ובו ה׳ סעיפים.

כלל גדול בהלכה שיש מנהגים שונים במקומות שונים. וכשאדם עובר דירה ממקום למקום, עליו לנהוג כמנהג מקומו החדש, כדי שלא תיראה התורה כשתי תורות. סימן זה דן במי שעובר ממקומו, רק לזמן קצוב, למקום אחר, שהוא עדיין חייב לנהוג כמנהגי מקומו. אבל מצד שני, אל לו להתבדל מאנשי המקום אליו הוא מגיע. על כן הסדיר הסימן את ההלכה, כיצד להתחשב למעשה בשני הערכים.

סעיף א

[א]ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין, ודעתו לחזור, צריך להתענות כל תעניות שקבלו עליהם **(א)**.

[א]ברייתא תענית (י, ב).

סעיף ב

[ב]ההולך ממקום שאין מתענין למקום שמתענים **(ב)**, יתענה עמהם אפילו דעתו לחזור **(ג)**; [ג]ומיהו כיון שלא קבל עליו תענית **(ד)**, אם

[ב]שם בברייתא. [ג]טור בשם ריב״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שקבלו עליהם – היות ודעתו לחזור, אינו יכול להקל כמנהג המקום, בו יימצא רק זמן קצוב.

(ב) למקום שמתענים – ולא הגיע למקום שמתענים אלא ביום התענית.

(ג) אפילו דעתו לחזור – כדי שלא לפרוש מן הציבור.

(ד) שלא קבל עליו תענית – בערב הצום, עת קבלת הצום, לא נכח שם.

יצא מן העיר חוץ לתחום מותר לאכול (ה) ואינו צריך להשלים. הגה: ודוקא שבא לשם ביום התענית, אבל אם בא לשם מבעוד יום צריך לקבל עליו התענית וצריך להשלימו (ו) (טור).

סעיף ג

[ד]שכח ואכל, אל יתראה בפניהם כאלו אכל ואל ינהג עידונין בעצמו לומר: הואיל ואכלתי מעט אֹכַל הרבה **(ז)** (ואפילו שלא בפניהם אסור לנהוג עידונין בעצמו) **(ח)** (מרדכי פ״ק דתענית).

[ד]שם בברייתא.

סעיף ד

[ה]מצוה להרעיב אדם עצמו בשנת רעבון **(ט)** [ו]ואסור לשמש בו

[ה]מימרא דרב יהודה שם יא, א. [ו]מימרא דריש לקיש שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) מותר לאכול – כי הסיבה המחייבת בתענית היא, שלא יפרוש מן הציבור. לכן כשנתרחק חוץ לתחום, שזה בערך קילומטר מאותו מקום, אין צריך להתענות.

(ו) וצריך להשלימו – כי אין לפרוש מן הציבור. ונראה שגם המחבר מודה לדין זה[1].

(ז) אֹכַל הרבה – לא ימשיך לאכול, כדי שלא לפרוש מן הציבור.

(ח) אסור לנהוג עידונין בעצמו – זה מוסכם על המחבר.

(ט) להרעיב אדם עצמו בשנת רעבון – ישתדל שלא לחיות בשפע, הגם שיש לו. ומשום שלכל הציבור חסר אפילו העיקר.

---

1. אמנם יש חולקים, ולדעתם לא קיבל המחבר חומרה זו. אלא אם דעתו לחזור, אינו מחויב לצום.

מטתו **(י)**, חוץ מליל טבילה **(יא)**; [ז]ולחשוכי בנים (פירוש ולמנועי בנים) מותר **(יב)** (ועיין לעיל סימן ר״מ סעיף י״ב) **(יג)**.

[ז]ברייתא שם.

סעיף ה

[ח]כל הפורש מן הצבור אינו רואה בנחמתן; וכל המצטער עמהם, זוכה ורואה בנחמתן **(יד)**.

[ח]ברייתא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) לשמש בו מטתו – משתי סיבות כדי למנוע הבאת ילדים בזמן שכולם רעבים וכדי לצער את עצמו כשכולם בצער.

(יא) חוץ מליל טבילה – בו יש מצוה מן התורה לשמח את אשתו.

(יב) ולמנועי בנים, מותר – כדי לקיים מצוה פריה ורביה. יש ראשונים שהקילו בדין זה וטענו שהנהגה זו אינה אלא מידת חסידות, שאינה מחייבת. וקשה למנוע מצות עונה. עוד כתבו הפוסקים, שאם חושש כי בהימנעות מיחסי אישות יבוא לידי עבירה, ודאי מותר.

(יג) לעיל סימן ר״מ סעיף י״ב – ועיין בדברינו שם.

(יד) זוכה ורואה בנחמתן – המחבר מסכם שהכלל הגדול של הסימן הוא, איסור פרישה מן הציבור, וחובת ההתערות בציבור ומנהגיו, ככל האפשר.

סימן תקע״ה
דיני תעניות שמתפללין בארץ ישראל על הגשמים, ובו י״ג סעיפים.

בעבר היתה החברה חקלאית בעיקר, וירידת הגשמים שימש מין מפתח מרכזי ועיקרי, המאפשר או מונע, את פיתוח הפרנסה והחיים. בקיץ הארץ ישראלי אין הגשמים יורדים. לכן עיקר ההמתנה והציפייה לירידת גשמי ברכה ארעה במהלך הסתיו והחורף, בתקוה למילוי המאגרים (בורות מים), וצמיחת הזרעים שבקרקע. ללא גשמים, עמדה הפרנסה, ואף החיים עצמם, בסימן שאלה. לכן תיקנו חכמים תעניות, בהם יתחננו אל ה׳, בתקווה שיברכם בגשמי ברכה. סימן זה דן בתעניות אלו שגזרו חכמים. כיום, לא נהגו בהם.

סעיף א

[א]סדר תעניות שמתענין בארץ ישראל על הגשמים כך הוא: הגיע י״ז במרחשון ולא ירדו גשמים **(א)**, מתחילין תלמידי חכמים בלבד להתענות שלשה תעניות שני וחמישי ושני **(ב)**, [ב]וכל התלמידים

[א]משנה תענית י, א. [ב]ברייתא שם וכרבי יוסי.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ולא ירדו גשמים – הזכרת גשמים בתפילה מתחילה בשמיני עצרת, ובקשתם בז׳ חשוון. חלפו עשרה ימים מעת החלו לבקשם, ולא ירדו, אין בזה צער גדול, אבל יש מקום לדאגה. על כן יתענו חכמי ישראל ויבקשו גשמים.
(ב) שני וחמישי ושני – כלומר יתענו החכמים ביום שני הראשון, שאחר י״ז בחשוון. ובחמישי של אותו שבוע, וביום שני שאחריו.

ראוים לכך (ג); ודין תעניות אלו כדין תענית יחיד (ד).

סעיף ב

[ב]הגיע ראש חודש כסליו ולא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלשה תעניות על הצבור שני וחמישי ושני, וכל העם (ה) נכנסים לבתי כנסיות ומתפללים וזועקים ומתחננים, כדרך שעושים בכל התעניות (ו).

[ב]שם משנה.

סעיף ג

[ד]עברו אלו ולא נענו (ז), בית דין גוזרין עוד שלשה תעניות על הצבור, שני וחמישי ושני, ובאלו מפסיקין מלאכול מבעוד יום (ח),

[ד]משנה שם יב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) וכל התלמידים ראויים לכך – תלמידי החכמים חייבים לצום. ותלמידיהם, אף כי לא התחייבו בכך, אבל רשאים להתענות, אם ירצו. אמנם שאר העם, אינו רשאי להצטרף, כי נוהג בגאווה, כביכול הוא בעל שיעור קומה של תלמיד חכם.

(ד) כדין תענית יחיד – שהתענית מתחילה רק מהבוקר. ולא נאסר בה רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה. ובערב הצום צריך לקבל את התענית במנחה. ואם יפגע אחד מהצומות בראש חודש, תידחה התענית.

(ה) וכל העם – לא רק החכמים.

(ו) כדרך שעושים בכל התעניות – שקורין בתורה בשחרית ובמנחה, כמוסבר בסימן תקס"ו סעיף א'. ואין מתענים אלא ביום, מעלות השחר עד צאת הכוכבים. ומותרים ברחיצה, בסיכה, בנעילת הסנדל ויחסי אישות.

(ז) עברו אלו ולא נענו – עובדה שכמובן מדאיגה ומטרידה מאד, כי חלפו קרוב לחודשיים מעונת הגשמים, ואין כל מטר. לכן מחזקים את התענית.

(ח) מלאכול מבעוד יום – הצום מתחיל משקיעה, ונמשך עד צאת הכוכבים של המחרת.

ואסורים בהם בעשיית מלאכה ביום, [ח]אבל לא בלילה, ואסורים ברחיצת כל הגוף בחמין, לפיכך נועלין את המרחצאות; [ו]אבל פניו ידיו ורגליו בחמין, וכל גופו בצונן, מותר. [ז]ואסורים בסיכה [ח]אלא אם כן הוא להעביר את הזוהמא, ואסורים בהם בתשמיש המטה וכן אסור בנעילת הסנדל בעיר, ומתפללין בבתי כנסיות ומתחננים כבשאר תעניות **(ט)**.

[ח]ברייתא שם יג [ו]מימרא דרב חסדא ובריתא שם מהא דתנן נועלים את המרחצאות. [ז]שם במשנה. [ח]רמב"ם בפרק ג.

סעיף ד

[ט]עברו אלו (ולא נענו), **(י)** בית דין גוזרין עוד שבע תעניות על הצבור שני וחמישי ושני וחמישי ושני וחמישי ושני **(יא)**, וכל מה שאסור בשלשה שלפני אלו אסור אף באלו, ויתירין אלו שמתריעין בהם בשופר על הברכות שמוסיפים בהם **(יב)**, ומתפללין ברחוב העיר **(יג)**, [י]ומורידין זקן להוכיחם **(יד)**, ומוסיפין שש ברכות בתפלת

[ט]שם במשנה (והגרסא כמו שהגהתי). [י]משנה שם טז, א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) כבשאר תעניות – כלומר, קוראים בתורה שחרית ומנחה, כפי שלמדנו בסימן תקס"ו.

(י) עברו אלו ולא נענו – וכבר הגיע חודש טבת.

(יא) ושני – ובסוף תעניות אלו מסתיים חודש טבת.

(יב) על הברכות שמוסיפים בהם – כמובא כאן בהמשך, בתפילת העמידה מוסיפים שש ברכות. ובכל ברכה, תוקעים בשופר, כדי לעורר את הלבבות לחזרה בתשובה.

(יג) ברחוב העיר – לְסַמֵּל שכביכול גורשנו, מחמת עוונותינו, מבתי הכנסת.

(יד) ומורידין זקן להוכיחם – כדי שיסביר לציבור שאין העיקר צום ותענית, אלא עשיית תשובה.

שחרית ובתפלת המנחה (טו), [כ]**ונועלים את החנויות, ובשני לעת ערב פותחין מעט** (אותן החנויות המוכרות אכילה ושתיה) (ב״י בשם רש״י) **כדי שימצאו לקנות לסעודת הלילה (טז),** ובחמישי [ל]**פותחין כל היום חנויות המוכרות** [מ]**מאכל, מפני כבוד השבת;** [נ]**ואם יש לחנות שני פתחים,** [ס]**פותח אחד ונועל אחד (יז); ואם יש לחנות אצטבא לפניו (יח), פותח כדרכו בחמישי, ואינו חושש (יט).**

[כ]משנה שם יב. [ל]ברייתא שם יד. [מ]בית יוסף ממשמעות רש״י. [נ]שם בברייתא. [ס]כפרוש רמב״ם בפרק ג.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) ובתפלת המנחה – את שש הברכות מוסיפים בין ברכת גואל ישראל ובין רפאינו[1].

(טז) לסעודת הלילה – מאחר וצמו כל היום, צריכים להכין סעודה. ובזמנם, בהעדר אמצעי מתאים לשימורו, הושג המזון הטרי בחנות.

(יז) ונועל אחד – כדי לזכור ששרויים בצער.

(יח) אצטבא לפניו – כמין מדרגה ברחוב, שמסתירה את החנות מעיני משתמשי רשות הרבים.

(יט) ואינו חושש – כיון שהחנות נסתרת מרשות הרבים, אין בפתיחתה פגיעה ניכרת בתענית.

---

1. כמבואר בטור סימן תקע״ט.

סעיף ה

ע**עוברות ומיניקות מתענות (כ), אבל לא בשלש ראשונות (כא) ולא בשבע אחרונות (כב);** פ**ומיהו לא יאכלו אלא כדי קיום הולד (כג) (ואסור להן להחמיר ולהתענות)** (תשב״ץ סימן תכ״ח).

ע**ברייתא יד וכאוקימתא דרב אשי.** פ**רמב״ם וסמ״ג מהירושלמי.**

סעיף ו

צ**אחר שגזרו שלש עשרה תעניות אלו, אם לא נענו אין גוזרין עוד; והני מילי כשמתענים על הגשמים, לפי שכשעברו אלו כבר עברו זמן הגשמים ואין בהם תועלת (כד), אבל על שאר פורעניות מתענים והולכים עד שֶׁיֵּעָנוּ (כה).**

צ**שם בגמרא בעובדא דרבי יהודה נשיאה ובברייתא.**

סעיף ז

ק**כשמתענים על הגשמים ועברו שלש עשרה תעניות אלו ולא**

ק**משנה וגמרא שם יב.**

שולחן ערוך כפשוטו

(כ) מתענות – בשלש צומות השניות שחל על הציבור. בתנאי שבריאותן, או זו של הוולד, לא תיפגע.

(כא) לא בשלש ראשונות – שאינן חמורות כל כך.

(כב) ולא בשבע אחרונות – כי לא שייך לבקש מהן תעניות רבות כל כך.

(כג) כדי קיום הולד – לא יתענגו בצומות, אלא יאכלו כפי הנצרך לבריאות.

(כד) ואין בהם תועלת – חודשי שבט ואדר גם הם חלק מעונת הגשמים, אבל תועלת הגשמים שבהם פחותה. כי אם לא הומטר גשם עד כה, לא יקבלו הזרעים שבקרקע תועלת גדולה. ומבחינה חקלאית, רגילים להגדיר עונה זו כאבודה. עם זאת, עדיין יתכן שזקוקים למים לצרכי שתיה, לכן ימשיכו להתענות, כמבואר בסעיף הבא.

(כה) מתענים והולכים עד שֶׁיֵּעָנוּ – כי כמובן, עדיף מאוחר מאף פעם.

נענו, ממעטין במשא ומתן (כו) ובבנין של שמחה (כז) (אלא אם כן כותלו נוטה ליפול) **(כח)** (טור), **וממעטין באירוסין ונישואין, [ר]אלא אם לא קיים מצות פריה ורביה (כט), וממעטין בשאילת שלום בין אדם לחבירו; ותלמידי חכמים לא ישאלו שלום אלא כְּנִזּוּפִין וְכִמְנֻדִּים למקום (ל), [ש]ועם הארץ שנתן להם שלום משיבין לו בשפה רָפָה וכובד ראש (לא); [ת]ותלמידי חכמים לבדם חוזרים ומתענים שני וחמישי ושני עד שֶׁיֵּצֵא ניסן של [א]תקופה (לב); [ב]ומותרין לאכול בלילה (לג), ובמלאכה ובשאר הדברים, ומפסיקים בראש חדש חנוכה ופורים (לד); [ג]יָצָא ניסן של [*]תקופה (לה), [ד]והוא**

[ר]רמב"ם שם. [ש]ברייתא שם יד. [ת]שם במשנה. [א]ירושלמי. [ב]רמב"ם שם. [ג]שם במשנה. [*](והוא שלושים יום לאחר תקופת ניסן). [ד]רמב"ם שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(כו) במשא ומתן – של שמחה.

(כז) ובבנין של שמחה – כי איחור גדול בירידת הגשמים מצביע על עוונות חמורים, מחמתם גזר הבורא על בצורת.

(כח) כותלו נוטה ליפול – בגלל הסכנה שבדבר מותר לתקן זאת, אפילו במבנה של שמחה, כגון בית חתנות.

(כט) לא קיים מצות פריה ורביה – כי אדם זה חייב להתחתן ולהוליד.

(ל) כְּנִזּוּפִין וְכִמְנֻדִּים למקום – כי עליהם להבין גודל אחריותם על המתרחש.

(לא) בשפה רָפָה וכובד ראש – יש להשיב לו, כדי שלא להוסיף, חס ושלום, פגיעה נוספת בזולת.

(לב) ניסן של תקופה – הניסן המדובר אינו ממש חודש ניסן. אלא בעיקר תחילת עונת האביב, לפי המערכת של שנת השמש. לדוגמא, תקופת ניסן של שנת תשפ"ב חלה בשביעי לאפריל (07/04/2021), שהוא יום ז' בניסן.

(לג) ומותרין לאכול בלילה – כי צמים רק ביום.

(לד) ומפסיקים בראש חדש חנוכה ופורים – בהם אין לצום.

(לה) יָצָא ניסן של תקופה – בסיום עונת האביב.

כשהגיע השמש לִתְחִלַּת מזל הַשּׁוֹר **(לו)**, אין מתענין עוד, [ח]שאין הגשמים בזמן הזה אלא סימן קללה **(לז)** [ז]הואיל ולא ירדו כל עיקר בִּתְחִלַּת השנה **(לח)**.

[ח]שם במשנה. [ז]ירושלמי והביאו הרי״ף והרא״ש והרמב״ם שם.

סעיף ח

[ז]וכל זה הסדר כשלא ירדו גשמים כלל, אבל ירדו בִּרְבִיעָה **(לט)** (פְּרוּשׁ, הַמָּטָר הַיּוֹרֵד לְהַצְמִיחַ כָּל צֶמַח וְעָשָׂב הָאֲדָמָה, נִקְרָא רְבִיעָה, מִפְּנֵי שֶׁרוֹבֵעַ וּמְעַבֵּר אֶת הַקַּרְקַע, כְּדִכְתִיב כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְגוֹ׳ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְגוֹ׳ (יְשַׁעְיָהוּ נה י)). וצמחו העשבים והתחילו לִיבַשׁ, הרי אלו מתענים וזועקים **(מ)** עד שֶׁיֵּרְדוּ גשמים [ח]או עד שֶׁיִּיבְּשׁוּ הצמחים **(מא)**; [ט]וכן אם הגיע זמן הפסח או קרוב לו, שהוא זמן פריחת האילנות בארץ ישראל, ולא יָרְדוּ גשמים, הרי אלו מתענים וזועקים עד שֶׁיֵּרְדוּ **(מב)** גשמים הראויים לאילנות

[ז]משנה שם יח. [ח]אוקימתא דרב נחמן שם וכפרוש ראשון שברש״י, וכן כתבו הפוסקים. [ט]ברייתא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(לו) כשהגיע השמש לִתְחִלַּת מזל הַשּׁוֹר – כחודש אחר תחילת עונת ניסן.

(לז) סימן קללה – בארץ ישראל, אין הגשמים יורדים בקיץ, אלא בחורף. ואם בחורף לא ירדו, ובקיץ ירדו, זוהי ממש קללה, כי יש כאן היפוך העונות לגמרי.

(לח) ולא ירדו כל עיקר בִּתְחִלַּת השנה – אם ארעה ירידת גשמים בחורף, אפילו מועטת, ובקיץ נוספו עוד גשמים, אין בכך סימן קללה, רק ההיפך הגמור. אבל אם ירדו לראשונה בין הקיץ לחורף, זהו סימן קללה.

(לט) אבל ירדו בִּרְבִיעָה – בחודש חשון, בתחילת עונת הגשמים.

(מ) מתענים וזועקים – כדי להציל צמחים שהחלו לצמוח.

(מא) עד שֶׁיִּיבְּשׁוּ הצמחים – כי המתפלל עליהם אחר ייבושם, מתפלל תפילת שוא, כי אין לבקש סיוע אלא בדרך הטבע, ולא בשינוי הטבע.

(מב) מתענים וזועקים עד שֶׁיֵּרְדוּ – ויצילו מה שכן הצליח לצמוח.

או עד שיעבור זמנם (מג); [ז]**וכן אם הגיע חג הסוכות ולא יָרְדוּ גשמים הרבה, כדי לְמַלְּאוֹת מהם הבורות וְהַשִּׁיחִין והמערות, הרי אלו מתענים עד שֶׁיֵּרֵד גשם הראוי לבורות (מד);** ואם אין להם מים לשתות, מתענין על הגשמים בכל עת שלא יהיה להם מים לשתות, ואפילו בימות החמה **(מה).** [ח]פסקו הגשמים בין גשם לגשם ארבעים יום בימות הגשמים, הרי זה מכת בצורת, ומתענים וזועקים עד שֶׁיֵּרְדוּ גשמים **(מו)** או עד שיעבור זמנם **(מז).**

[ז]משנה וגמרא ובריתא שם. [ח]שם במשנה.

סעיף ט

[ט]במה דברים אמורים, בארץ ישראל וכל הדומה לה; אבל במקומות שעונת הגשמים שלהם קודם שבעה עשר במרחשון או אחר זמן זה; כשיגיע זמנם ולא יָרְדוּ גשמים, יחידים מתענים שני וחמישי ושני ומפסיקים בראש חדש חנוכה ופורים ושוהין אחר כך כמו [י]ששה ימים, אם לא יָרְדוּ גשמים, בית דין גוזרין שלשה עשר תעניות על הסדר שאמרנו **(מח).**

[ט]הרמב"ם בפרק ג מהלכות תענית, והוא מבואר בירושלמי וגם נראה מהגמרא שלנו. [י]כן הגיה הבית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(מג) עד שיעבור זמנם – אז לא יועילו הגשמים לצמחים.

(מד) גשם הראוי לבורות – כדי שיהיה מים לשתות.

(מה) ואפילו בימות החמה – כי מי שתייה הם צורך תמידי.

(מו) עד שֶׁיֵּרְדוּ גשמים – ויצילו מה שכבר צמח.

(מז) שיעבור זמנם – בחלוף זמן זה אין תועלת בגשמים, כי לא יצילו מה שכבר צמח.

(מח) על הסדר שאמרנו – כלומר, בכל מקום מארגנים את התעניות, לפי הזמן

סעיף י

[נ]כל תענית שגוזרים הַצִּבּוּר בחוצה לארץ, אוכלים בהם בלילה, ודינם כדין שאר תענית; שאין גוזרים על הצבור תענית כגון צום כפור, אלא בארץ ישראל בלבד (מט), ובגלל המטר, ובאותם עשר תעניות שהם שלשה אמצעיים ושבע אחרונות (נ).

[נ]רמב״ם שם, מהא דשמואל (תענית יב, ב), אין תענית ציבור בבבל.

סעיף יא

[ס]היו מתענים על הגשמים ונענו, כמה יֵרְדוּ ויהיו פוסקין מן התענית, מִשֶּׁיִּכָּנְסוּ בעומק הארץ הַחֲרֵבָה טפח (נא); וּבַבֵּינוֹנִית,

[ס]ברייתא שם כה וכחכמים.

שולחן ערוך כפשוטו

והצורך המקומי. ואין זה דומה לאמירת משיב הרוח ומוריד הגשם, שאומרים בכל מקום לפי צרכי המטר בארץ ישראל. ומשום שבמשיב הרוח נאמר שבח לה׳, על דאגתו הייחודית לארץ ישראל. אולם שאר תעניות מטרתן בקשת גשמים, לצרכים המקומיים.

(מט) בארץ ישראל בלבד – משתי סיבות. האחת, שבארץ ישראל כלל היהודים מוגדר ציבור. בעוד שבחוץ לארץ, אין הרבים מוגדרים ציבור לענין זה, אלא מקבץ יחידים. השניה, שבארץ ישראל נקבע מושב נשיא הסנהדרין, והחלטתו חייבה את כל בני הארץ[2]. מה שאין כן בחוץ לארץ.

(נ) ושבע אחרונות – כיון שבימינו אין סנהדרין בארץ ישראל, אין צמים, גם בארץ ישראל, צום שלם, אלא כפי שתוקן בידי חכמי המשנה.

(נא) בעומק הארץ הַחֲרֵבָה טפח – ארץ חֲרֵבָה היא ארץ יבשה, שהגשמים מתקשים לחדור אל תוכה. ואם בכל זאת חדרו בעומק טפח (כשמונה ס״מ), סימן שכבר ירדה כמות רבה של גשמים.

---

2. כנתבאר לעיל סימן תקס״ב סעיף י״ב.

שני טפחים (נב); **וּבַעֲבוּדָה (נג), שלשה טפחים (נד)** (ושיעור כמה צריכין לירד לברך עליהם עיין לעיל סימן רכ״א). [ע]**ואם התחילו לירד אחר חצות, ישלימו אותו היום (נה)** (וע״ל סימן תקס״ט בסופו); **ואם התחילו לירד קודם חצות,** [פ]**לא ישלימו אלא יאכלו וישתו ויעשו יום טוב (נו), ולערב יתקבצו ויאמרו הלל הגדול (נז).**

[ע]משנה שם יט וכרבי אליעזר. [פ]שם במשנה יט.

סעיף יב

[צ]**אין אומרים** *)**הלל הגדול אלא כשנענו ביום תעניתם דוקא, אבל אם לא נענו עד יום שלאחר תעניתם, לא (נח).**

[צ]הרשב״א בתשובה. *)(עיין לעיל סימן תפ).

סעיף יג

[ק]**אם ירדו להם גשמים בליל תעניתם קודם שעלה עמוד השחר, אין**

[ק]שם בתשובה.

שולחן ערוך כפשוטו

(נב) וּבַבִּינוֹנִית שְׁנֵי טפחים – ההוכחה, בקרקע שאינה יבשה ואינה לחה, על כמות רבה של גשמים, מושגת בחדירתם לשני טפחים.

(נג) וּבַעֲבוּדָה – כלומר שדה חרושה ומעובדת, בה העפר מרוכך מאד.

(נד) שלשה טפחים – בקרקע רכה כל כך, נקל על הגשמים לחדור פנימה, ורק חדירה לעומק שלשה טפחים מוכיחה על כמות רבה של גשמים.

(נה) ישלימו אותו היום – מאחר וכבר צמו רוב היום.

(נו) ויעשו יום טוב – כי אם ימשיכו להתענות, דומים הם כבועטים בטובת ה׳.

(נז) יתקבצו ויאמרו הלל הגדול – פרק קלו בתהילים, בו מסתיים כל משפט ב״כי לעולם חסדו״.

(נח) שלאחר תעניתם, לא – כי אם המתינו לגשמים, סימן שהגשמים לא באו בזכות התענית, אלא מחמת רחמי שמים. וראה בסעיף הבא מה שנכתוב בזה.

אומרים הלל הגדול **(נט).**

שולחן ערוך כפשוטו

(נט) אין אומרים הלל הגדול – שוב, כי התברר שירידת הגשמים אינה בזכות התענית.

שני סעיפים אלה קשים מאוד להבנה. כי אמירת פרק זה יש בה הודאה והכרה בחסדי המקום, ששבים ואומרים ״כי לעולם חסדו״. ומה זה משנה, איפה, אם ירדו הגשמים מחמת התענית, או מחמת חסדי ה׳ יתברך, הלא בין כה וכה צריך להודות לה׳ יתברך בתמידות, וקל וחומר על עשיית נס גדול שכזה, עליו נאמר וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה.

ומה שנראה להסביר הוא, שבעצם, לפי כללי הטבע, הגשם יורד בחורף. ואם הוא נעצר, יש כאן נס ושינוי הטבע המונע את ירידתם. ומאיזה טעם יעצור ה׳ את השמים? כדי לעורר את העם לתשובה. על כן תיקנו חכמים תעניות, כדי שהעם יתעורר לתשובה. והנה, אם ירדו גשמים ביום התענית, סימן הדבר שתשובתם אכן מקובלת, ויש לומר על נס זה את הלל הגדול. אבל אם הקדימו הגשמים לרדת טרם התענו, או אחר תעניתם, משמע, לא התקבלה תשובתם. אלא חסדו של ה׳ יתברך הוא שגרם זאת. ועל חסדים אלה כבר נתקנה ברכה, כמובא בהלכות ברכות[3].

ויהי רצון שה׳ יגלה נפלאות מתורתו.

3. אורח חיים סימן רכ״א סעיף ב׳.

סימן תקע״ז
על איזה דברים מתענין ומתריעין, ובו ט״ז סעיפים.

בסימן הקודם למדנו שחכמים תיקנו תעניות, בעת עצירת גשמים. הואיל ובעבר, בהעדר מערכת התפלת מים, וללא אספקה שוטפת ומובטחת של מים, היו החיים בארץ ישראל, על כל מערכת החקלאות שבה, תלויים בירידת גשמים. וכיון שהאדם נטול השפעה על ירידת הגשמים, ראו חכמים לקבוע מערכת תפילות ותעניות, לעורר רחמי שמים לביטול הבצורת.

בסימן זה נלמד כי גם על צרות אחרות צריך להתענות ולבקש רחמי שמים, אלא שלא קבעו לכך מספר מסוים של תעניות. אלא מתענים כל עוד הצרה קיימת, עד שתחלוף. חלק מן הצרות המפורטות להלן נוגעות למציאות ימינו, וחלק אינן רלוונטיות. ומן הכל ניתן ללמוד שבעת צרה, מלבד פעולותינו האנושיות, להנצל ממנה, צריך לפנות לבורא בתפילות ותעניות, בהן משתדלים לחזור בתשובה מאוולתנו.

כיום נדיר מאד שהציבור מתבקש לצום. על כן הסימן כולו אינו למעשה. למרות שאינו מעשי, יש בו עקרונות חשובים, המלמדים כי התעניות הותקנו לצרה שבאה בגזירת שמים, כהוראה על כך שמשהו שלא צריך לקרות קורה. אמנם כאשר מתרחשים תהליכים טבעיים, רגילים, לא מתענים. כמו כן, על רשלנויות של בני אדם, גם כן אין מתענים.

סעיף א

א כשם שמתענים ומתריעים על הגשמים כך היו מתענים על שאר הצרות; כגון כותים שבאו לערוך מלחמה עִם יִשְׂרָאֵל (א), או ליטול

א לשון הרמב״ם בפרק ב ממשנה דתענית יט ומעובדא דרב יבמות סג.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) מלחמה עִם יִשְׂרָאֵל – כלומר, גויים שמאיימים במלחמה.

מהם מם (ב), או ליקח מידם ארץ, או לגזור עליהם צרה אפילו במצוה קלה, הרי אלו מתענין ומַתְרִיעִין (ג) עַד שֶׁיְּרַחֲמוּ (ד); [ב]**וכל הערים שסביבותיהם (ה) מתענים אבל אין מתריעין (ו), אלא אם כן תָּקְעוּ להתקבץ לעזרתם (ז);** [ג]**ואפילו לא באו אלא לעבור דרך ארצם, שאין להם מלחמה עמהם אלא על כותים אחרים, ועוברים על מקום ישראל מתענין ומתריעין (ח).**

[ב]שם במשנה וכתנא קמא. [ג]ברייתא שם כא.

סעיף ב

[ד]**וכן על הַדֶּבֶר (ט). איזהו דֶּבֶר, עיר שיש בה ת״ק רַגְלִי (י) ויצאו**

[ד]שם במשנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) ליטול מהם מס – אלו מיסים הנתבעים שלא כדין, כי נדרשים רק מן היהודים, ולא נעשה בהם שימוש לטובת הכלל, אלא לטובת הפריץ התורן.

(ג) ומַתְרִיעִין – צמים מתאספים יחד לתפילה ותקיעה בשופרות.

(ד) עד שֶׁיְּרַחֲמוּ – כלומר לא נקבע מספר מסוים של תעניות, אלא מתענים בכל שני וחמישי, עד ביטול הצרה.

(ה) וכל הערים שסביבותיהם – אלו שסובבים את העיר המצויה בסכנה.

(ו) מתענים אבל אין מתריעין – תושבי הערים הסמוכות צמים, אבל אינם נאספים בבתי הכנסיות לתפילה ותקיעה בשופר.

(ז) תָּקְעוּ להתקבץ לעזרתם – במקרה שתקעו ובקשו עזרה, ודאי מתקבצים לסייע בעדם, ואפילו מחללים שבת, לצאת ולהצילם.

(ח) מתענין ומתריעין – מחשש שצבא החולף במעברים שבארץ ישראל יגרום נזקים אגב תנועתם.

(ט) הַדֶּבֶר – מחלה מדבקת ביותר, ומסכנת חיים.

(י) ת״ק רַגְלִי – חמש מאות גברים. ודווקא גברים במלוא כוחם, אבל זקנים שמתו, או נשים וילדים, אין בזה הוכחה שהדבר ממית בהם, כי יתכן שזה נגרם בגלל חולשתם. כי כזו היתה מציאות ימיהם.

ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה (יא), הרי זה דָּבָר. יצאו ביום אחד או בארבעה ימים, אין זה דָּבָר (יב). [ח]היו בה אלף ויצאו ממנו ששה מתים בשלשה ימים זה אחר זה, הרי זה דָּבָר. יצאו ביום אחד או בארבעה ימים, אין זה דָּבָר; וכן לפי חשבון זה; [ו]**ואין הנשים והקטנים וזקנים (יג) ששבתו ממלאכה בכלל מנין אנשי המדינה לענין זה;** [ז]**היה דָּבָר בארץ ישראל, מתענין שאר גָּלֻיּוֹת עליהם (יד)** (וְדַוְקָא דְּאִיכָּא דָּבָר בְּכֻלָּהּ וְלֹא בְּמִקְצָתָהּ) **(טו)** (ר״ן פ״ג

[ח]ברייתא שם כא. [ו]רמב״ם בפרק ב מלשון המשנה דתנן מוציאה ת״ק רגלי דמשמע הגברים לבד מהטף וכו׳. וכן משמע מהירושלמי דאמר בחורים ולא זקנים והוא הדין לאינך. [ז]עובדא דרב נחמן משום דגבירה לוקה שפחה לא כל שכן.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) בשלשה ימים זה אחר זה – בכל יום מת חולה אחד, שזה שני פרו מיל מידי יום.

(יב) אין זה דָּבָר – קבוע, אלא בדרך מקרה, ואין חשש שהחולי יישאר שם. אמנם דווקא כשחלפו שלושת הימים ולא הוסיפו בני המקום למות, אבל אם המשיכו אנשי המקום למות, נראה ברור שיש דבר באזור, גם באחוזים קטנים של נפטרים. כי שני פרו מיל מידי יום זה המון. ולא מסתבר שבמקרה כזה לא יתענו כלל[1].

(יג) הנשים והקטנים וזקנים – שהם חלשים בטבעם, כפי שהסברנו.

(יד) מתענין שאר גָּלֻיּוֹת עליהם – כי צער בארץ ישראל נוגע ומורגש בכל העולם היהודי. כי ארץ ישראל היא מרכז העם היהודי, המפיח חיים ותקווה בכל בני הגולה, כמו שהלב מחיה כל גופו של אדם.

(טו) דְּאִיכָּא דָּבָר בְּכֻלָּהּ וְלֹא בְּמִקְצָתָהּ – כי אם זה רק במקצתה, אין כאן גזירה

---

1. לשון הב״י – ״אינו דבר קבוע אלא אקראי בעלמא, ואינו עשוי להתעכב, הילכך אין מתענין עליו״.

דתענית). [ח]היה דֶּבֶר במדינה, ושיירות הולכות ובאות ממנה למדינה אחרת, שתיהן מתענות (טז) אף על פי שהן רחוקות זו מזו.

[ח]עובדא דשמואל שם.

סעיף ג

[ט]ואם היה דֶּבֶר (יז) בחזירים, מתענין, מפני שמעיהם דומים לשל בני אדם (יח); [י]וכל שכן אם היה דֶּבֶר בעכו״ם ולא בישראל (יט), שמתענים.

[ט]עובדא דרב יהודה שם. [י]תוספות והר״ן לסברא ראשונה.

סעיף ד

[כ]וכן מתענין על המפולת שבעיר. כיצד, חֲרֵי שֶׁרָבְתָה בָּעִיר מַפֹּלֶת [ל]כְּתָלִים בְּרִיאִים, שֶׁאֵינָן עוֹמְדִין בְּצַד הַנָּהָר, הרי זה צרה ומתענין ומתריעין עליה (כ); [מ]וכן על הרעש (כא) ועל הרוחות שהם מפילים

[כ]משנה שם יט. [ל]ברייתא שם כ. [מ]טור בשם הרמב״ם בפרק ב שזהו בכלל מפולת.

שולחן ערוך כפשוטו

על כל הארץ, וממילא אין מקום להרחיב את התענית לכלל העולם[2].

(טז) שתיהן מתענות – כי הנוסעים שבשיירות מעבירים את המחלה ממקום למקום.

(יז) דֶּבֶר – מחלה מאוד מדבקת, כאמור.

(יח) דומים לשל בני אדם – ולכן מחלתם מסכנת את בני האדם.

(יט) דֶּבֶר בעכו״ם ולא בישראל – מחלות מדבקות אינן מבחינות בין לאום או דת, והחשש קיים.

(כ) ומתענין ומתריעין עליה – התרחשות ארוע לא צפוי, לא כתוצאה מרשלנות בני אדם, הינה צרה שלוחה מן השמים, וצריך להתפלל עליה.

(כא) על הרעש – רעידת אדמה.

---

2. אמנם כף החיים (אות יט) סובר כי בכוונה תחילה השמיט המחבר את דברי הר״ן, ומשום שאפילו אם בחלק מארץ ישראל מצוי דבר, יש סכנה לכל הארצות.

הבנין והורגים, מתענים ומתריעין עליהם **(כב)**.

סעיף ה

[נ]וכן מתענין על הַחוֹלָאִים. כיצד, הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה העיר, כגון אַסְכָּרָה **(כג)** (פֵּירוּשׁ, חֹלִי סוֹגֵר הַגָּרוֹן מענין וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם (בראשית ח ב)) אוֹ חֶרְחוּר **(כד)** וכיוצא בהם, והיו מתים מאותו חולי **(כה)**, הרי זה צרת צבור וגוזרין עליה תענית ומתריעין **(כו)**. [ס]וכן חִבּוּךְ לַח **(כז)** הרי הוא כְּשִׁחִין פּוֹרֵחַ, ואם פשט ברוב הצבור **(כח)** מתענין ומתריעין עליו; אבל חִבּוּךְ יָבֵשׁ **(כט)**, צועקים עליו בלבד. הגה: ובאלו חולאים אינן צריכין שימותו בשלשה ימים זה אחר זה, כמו בְּדָבָר שֶׁהוּא בָּא מִפַּחַ שְׁנוּי אֲוִיר, אלא מתענים ומתריעים על אלו

[נ]לשון הרמב"ם שם מברייתא שם יט. [ס]שם מברייתא וגמרא בבא קמא פ, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(כב) ומתריעין עליהם – תופעות אלה כולן קיצוניות, לא טבעיות.

(כג) אַסְכָּרָה – בלשון לעז דיפטריה, ובעברית של היום, קרמת. זו דלקת חיידקית בגרון, שיכולה לגרום לחנק. כיום, רוב הציבור מחוסן מפניה.

(כד) חֶרְחוּר – גם זו מחלה נשימתית.

(כה) והיו מתים מאותו חולי – וקיים חשש להתפשטות החולי, כי אלו מחלות מדבקות.

(כו) ומתריעין – במחלות אלה, לא המתינו למיתת שלושה אנשים בשלושה ימים, במושב של חמש מאות איש, כנהוג בדֶבֶר. כי במחלות אלה, שבזמנן היו פחות שכיחות, אם עלה מספר המתים מעל הממוצע הרגיל באותו מקום, היו מתריעין ומתענים מיד, כי חששו מאד מתפוצת המחלה, כפי שיכתוב הרמ"א בהמשך, בצורה מפורשת.

(כז) חִבּוּךְ לַח – מחלת עור.

(כח) ואם פשט ברוב הצבור – למרות הסבל הרב שגורמת מחלה זו, אין בה סכנת חיים, לכן רק במקרה שרוב הציבור נפגע ממנה קובעים צום.

(כט) חִבּוּךְ יָבֵשׁ – מחלת עור מדבקת הרבה פחות. לכן מסתפקים בתפילות.

החלאים מיד (ל) (בית יוסף).

סעיף ו

ע**וכן על חיה רעה שנשתלחה (לא), אפילו לא הזיקה אלא נראית בלבד (לב), מתענין ומתריעין בכל מקום, אפילו הרחוקים (לג);** פ**אבל אם אינה משולחת, אינה אלא מקרה (לד), איזו היא משולחת,** צ**נראתה בעיר ביום, הרי זו משולחת (לה); נראתה בשדה ביום, אם ראתה שני בני אדם ולא ברחה מפניהם, הרי זו**

ע משנה תענית יט. פ ברייתא שם כב. צ לשון הרמב"ם בפרק ב מהך ברייתא וכדמפרש לה שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) ומתריעים על אלו החלאים מיד – לפי הרפואה של אותם זמנים, היתה יכולה מחלת הדבר להופיע פתאום ולהיעלם פתאום. על כן התריעו רק כשהיה מספר רב של מתים. אבל במחלות אחרות, כשמתפשטת המחלה, יש חשש מיידית לסכנת הידבקות, על כן ראו להתריע מיד.
למעשה, הכל לפי העניין.
(לא) חיה רעה שנשתלחה – הכוונה לחיה מסוכנת שזנחה את אזור המחיה הטבעי שלה ונכנסה לאזור מיושב כדי לטרוף בני אדם, כפי שיוסבר בהמשך. וזה סימן שנשתלחה מן השמים[3].
(לב) נראית בלבד – במקום מגורים, סימן שהיא מסוכנת.
(לג) אפילו הרחוקים – כי יכולה ללכת במהירות ממקום למקום.
(לד) אינה אלא מקרה – כשהחיה נוהגת כטבעה, אין בכך סימן מטריד או סיבה לדאגה.
(לה) הרי זו משולחת – כי רק חיות המחפשות טרף זונחות את אזור המחיה הטבעי שלהם, ונכנסות למקומות ישוב, ללא מורא מהאדם.

---

3. כלשון רש"י (תענית כב, א).

משולחת (לו); ואם היתה שדה שסמוכה לאגם (לז), וראתה שני בני אדם ורדפה אחריהם, הרי זו משולחת; לא רדפה אחריהם, אינה משולחת (לח). ואם היתה באגם, אפילו רדפה אחריהם אינה משולחת, אלא אם טרפה שניהם ואכלה אחד מהם (לט); אבל אם אכלה שניהם באגם, אינה משולחת (מ), מפני שזה הוא מקומה, ומפני הרעבון טרפה, לא מפני שהיא משולחת.

סעיף ז

[ק]**בתים הבנויים במדברות ובארצות הַנְּשַׁמּוֹת (מא), הואיל והם מקום גדודי חיה, אם עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה** (פְּרוּשׁ מִטָּה קְטַנָּה,

[ק]רמב"ם בפרק ב מברייתא כב וכדמפרש רב פפא.

שולחן ערוך כפשוטו

(לו) משולחת – כי טבע החיות לחשוש מבני אדם. וכשהן נעדרות פחד, יש בכך סימן לסכנה.

(לז) לאגם – זהו אזור המחיה של החיות, שאינו מיושב, ואין בו כל פעילות חקלאית.

(לח) אינה משולחת – כשנראתה סמוך לאזור המחיה שלה, אין בכך סימן סכנה, אלא אם כן רדפה אחר אדם.

(לט) ואכלה אחד מהם – כי אם הרעבון גרם לה לטרפם, היה די שתתקוף את זה שאכלה. תקיפת השני, שלא נאכל, מוכיחה כי לא הרעב גרם זאת, אלא גזירת שמים.

(מ) אינה משולחת – כי הם שנכנסו לסכנה, בכך שנכנסו לשטח המחיה של החיות, והללו רעבו לטרף, אבל אין בכך עדות על תקיפה ממשמשת ובאה.

(מא) ובארצות הַנְּשַׁמּוֹת – במקום שומם.

מֵעָנְךָ, הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל (דברים ג, יא)) **הרי זו משולחת (מב), ואם לא הגיע למדה זו, אינה משולחת, שֶׁאֵלּוּ בני אדם שֶׁסְּכָנוּ בעצמם ובאו למקום הַחַיּוֹת (מג);** [ו]**אבל שאר מיני** רֶמֶשׂ הָאָרֶץ וְרֶמֶשׂ הָעוֹף שֶׁשִּׁלְּחוּ וְהִזִּיקוּ, כגון שְׁלוּחַ נחשים ועקרבים שמזיקים ואינם ממיתים, ואין צריך לומר צְרָעִים וְיַתּוּשִׁין וְהַדּוֹמֶה להם, **אין מתענים עליהם ולא מתריעין (מד).**

[ו]טור בשם רמב״ם שם מברייתא שם יד.

סעיף ח

[ש]**וכן על** יֶרֶקוֹן וְהַשִּׁדָּפוֹן משהתחיל בתבואה **(מה), אפילו לא התחיל אלא במקום אחד** [ת]כְּמִלֹּא פִּי הַתַּנּוּר **(מו), מתענין ומתריעין (מז)**

[ש]משנה שם יט כפרוש רמב״ם. [ת]פרוש, דבר מועט וכרבי עקיבא בברייתא כב, הרב המגיד שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(מב) הרי זו משולחת – כי אין כל סבירות שחיה טורפת תאחוז בתינוק כשהוא בתוך עריסתו. ואם כך אכן קרה, יש כאן עדות על אירוע לא טבעי ומסוכן.

(מג) ובאו למקום הַחַיּוֹת – אין כאן סימן על גזירה משמים, אלא סימן לרשלנות אנושית. לכן צריך לפעול למיגור שוטטות החיות הטורפות, כדי למנוע סיכונים מיותרים. וזה מלמד על כל אסון, שאם רשלנות בני אדם גרמה לכך, התגובה הראויה לכך היא תיקון הכשלים שהובילו לאסון.

(מד) אין מתענים עליהם ולא מתריעין – אלא צריך להתמודד מול תופעות אלה בכלים אנושיים.

(מה) משהתחיל בתבואה – מדובר בנזקים שונים הנגרמים לחקלאות ופוגעים בפרנסה.

(מו) כמלא פי התנור – כלומר כמות התבואה שניזוקה יכולה למלא פתח של תנור.

(מז) מתענין ומתריעין – כי מחלות אלה מעמידות את התבואה בסכנה.

(ואפילו הרחוקים (טור)**, רק שיהיו באותו הִפַּרְכְיָא(מח))** (ר״ן).

סעיף ט

[א]**וכן על הארבה וְהֶחָסִיל, אפילו לא נראה מהם אלא כנף אחד (מט) בכל ארץ ישראל, ואפילו אינו משחית יבול הארץ, מתענין ומתריעין עליהם (נ), ועל הַגּוּבַאי** (פירוש מין ארבה)**, בכל שהוא; אבל על החגב אין מתענין עליו ולא מתריעין, אלא זועקין בלבד; ועכשיו שאין אנו מכירין מינים הללו, על כולם מתריעין (נא).**

[א]רמב״ם ממשנה יט ובריית׳א כב.

סעיף י

[ב]**וכן על המזונות. כיצד, הרי שהוזלו דברים של סחורה שרוב חיי אנשי אותה העיר מהם, [ג]כגון כלי פשתן בבבל ויין ושמן בארץ ישראל, ונתמעט המשא והמתן [ד]עד שיצטרך התגר למכור שוה עשרה בששה (נב), הרי זו צרת צבור ומתריעין עליה (נג),**

[ב]בריית׳א בבא בתרא צא. [ג]אוקימתא דרבי יוחנן שם. [ד]אוקימתא דרב יוסף שם. [ה]רמב״ם שם בפרק ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(מח) הִפַּרְכְיָא – אזור. מחשש שהמחלה שהתפרצה בשטח מסוים מן האזור, תפשוט בכל האזור.

(מט) כנף אחד – בראיית פרט בודד מאחד הסוגים, ידוע בודאי שכולו הופיע ונמצא.

(נ) ומתריעין עליהם – כי הופעתם של אלה מבשרת על מכה שתפגע בכל הצמיחה החקלאית.

(נא) על כולם מתריעין – כך היה במציאות של זמנם, מאחר ולא ידעו אלו מינים יגרמו נזק, ואלו לא יזיקו.

(נב) שוה עשרה בששה – כלומר פיחות של ארבעים אחוז (40 %).

(נג) ומתריעין עליה – חז״ל מלמדים כי בעיה כלכלית חמורה, יוצרת משבר חריף, ופוגעת אנושות ביציבות החברה.

[ה]ובשבת זועקים עליה; אבל אין תוקעין עליה בשבת **(נד)**.

סעיף יא

[ו]וכן על המטר **(נה)**. כיצד, הרי שרבו עליהם גשמים עד שֶׁיָּצְאוּ להם, הרי אלו מתפללים עליהם, שאין לך צרה יתירה מזו שהבתים נופלים ונמצא בתיהם קבריהם **(נו)**; ובארץ ישראל אין מתפללין על רוב הגשמים, מפני שהיא ארץ הרים ובתיהם בנוים באבנים ורוב הגשמים טובה להם, ואין מתענים להעביר הטובה; ועכשיו בצפת מְצוּיָה מפולת בתים מפני הגשמים, ומתפללים עליהם **(נז)**.

[ו]רמב״ם שם מהא דרב ובריתא כב.

סעיף יב

[ז]כל עיר שיש בה צרה מכל אלו, אותה העיר מתענה, וזועקין בתפלה ומתחננים, ומתריעין בשופר, עד שתעבור הצרה **(נח)**; וכל סביבותיה מתענות אבל לא מתריעות, אבל מבקשים עליהם

[ז]רמב״ם שם מהא דעיר שלא ירדו עליה גשמים משנה יט וכתנא קמא.

שולחן ערוך כפשוטו

(נד) אין תוקעין עליה בשבת – כי התקיעה בשופר היא מלאכה דרבנן, האסורה בשבת.

(נה) על המטר – הכוונה לשיטפונות.

(נו) ונמצא בתיהם קבריהם – כי השיטפונות מערערות את יציבות הבתים עד כדי התמוטטות על יושביהם.

(נז) ומתפללים עליהם – הכל תלוי במציאות. לכן במקום שהסכנה מצויה, צריך להתריע ולהתענות.

(נח) עד שתעבור הצרה – יש שלושה דרכי תחינה. תפילה, תקיעת שופר, וצום. הצום נועד לעורר בתשובה. התקיעות נועדו לעורר את הציבור כולו מתרדמתו, למען ישימו לב אל מעשיהם, ולא ימשיכו לחיות, כאילו דבר לא

רחמים (נט); ובכל מקום אין מתענין ולא זועקים ולא מתריעים בשבת ויום טוב על שום צרה (ס), חוץ מצרת המזונות שזועקים עליהם בשבת (סא).

סעיף יג

[ח]עיר שהקיפה אַנָסִין או נהר, וספינה המטורפת בים, אפילו [ט]על יחיד הנרדף מפני אַנָסִין או ליסטים, או רוח רעה או חוֹלֶה שְׁאָר חֹלִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנַת הַיּוֹם (ולברך החולה בשבת עיין לעיל סימן רפח סעיף י), **זועקים ומתחננים בתפלות בשבת, אבל אין תוקעין (סב), [י]אלא אם כן תוקעין לקבץ העם לעזור אחיהם ולהצילם (סג).**

[ח]טור בשם רמב"ם שם ממשנה שם יט וכתנא קמא. [ט]ברייתא שם כב וכפרוש הר"ן. [י]סבירא ליה דלא פליג תנא קמא ארבי יוסי בהא, דהא קיימא לן דמחללין שבת לפקוח נפש.

שולחן ערוך כפשוטו

ארע. והתחנונים הן התפילות.

(נט) מבקשים עליהם רחמים – כלומר היישובים הסמוכים אינם מריעין בשופרות אלא מתענים ומתפללים, כדי לתת ביטוי לערבות ההדדית.

(ס) על שום צרה – כי אסור להצטער בשבת.

(סא) שזועקים עליהם בשבת – ללא תענית וללא תקיעות שופר, אבל כן מתפללים. כי האפשרות להתפרנס היא היסוד שמאפשר את ההישרדות בחיים.

(סב) אין תוקעין – הערבות ההדדית היא הסיבה שמתפללים על היחיד. אבל אין לתקוע או לצום, כי יש בכך פגיעה יסודית באווירת השבת.

(סג) לעזור אחיהם ולהצילם – זה חיוב מן התורה שלא לעמוד על דם החבר, , לכן כשיש סכנות, חובה לחלל את השבת ולבוא להצלה. וכפי שלמדנו בהלכות שבת[4].

---

4. סימן רפ"ח סעיף ט'.

סעיף יד

[כ]**תַּעֲנִיוֹת אלו שמתענים על הצרות, אין מתענין בהם לא עֻבָּרוֹת ולא מֵינִיקוֹת ולא קטנים, ומותרים לאכול בלילה אף על פי שמתענים למחר, חוץ מתענית הגשמים (סד).**

[כ]רמב"ם בפרק א, וכתב הרב המגיד שזהו מוכח מן הגמרא ומוסכם מן הפוסקים.

סעיף טו

[ל]**צִבּוּר שהיו להם שתי צרות אין מבקשים רחמים אלא על אחת מהם, דכתיב: וַנָּצוּמָה וַנְּבַקְשָׁה מֵאֱלֹהֵינוּ עַל זֹאת** (עזרא ח כג) **ואומרים: אף על פי שיש בְּלִבֵּנוּ צרות רבות, על צרה פלונית באנו להתפלל (סה); ואם יש להם צרת רעב וצרת דֶּבֶר, מבקשים רחמים על הרעב, משום דְּכִי יָהִיב רַחֲמָנָא שָׂבְעָא, לְחַיֵּי יָהִיב (סו).**

[ל]רמב"ם שם מעובדא דרבי שמואל בר נחמני (שם ח, ב).

סעיף טז

[מ]**בכל יום תענית שגוזרים על הצבור מפני הצרות, בית דין**

[מ]לשון הרמב"ם פרק א ממימרא דאביי, יב.

שולחן ערוך כפשוטו

(סד) חוץ מתענית הגשמים – כי בתענית זו, כפי שלמדנו בסימן הקודם, מתענות העוברות והמיניקות, בקבוצת התעניות השניה משלש,בתנאי כמובן, שאין חשש לבריאותם, ולבריאות הוולד.

(סה) על צרה פלונית באנו להתפלל – התעניות הם תפילות שמצפים מה' מענה ורחמים. ועל כן אין לשאול על הכל, אלא להתמקד על הצרה החמורה ביותר.

(סו) דְּכִי יָהִיב רַחֲמָנָא שָׂבְעָא, לְחַיֵּי יָהִיב – תרגום: כשהקב"ה נותן שובע, לחיים הוא נותן. כלומר, אם יברך את הקהל ויושיעו מצרת הרעב, הרי לא יתן להם לשבוע כדי שימותו מחולי הדֶּבֶר. לכן ברור, שאם ה' יענה בחיוב על המזונות, ודאי יצילם גם מהדבר.

והזקנים יושבים בבית הכנסת ובודקים על מעשה אנשי העיר מאחר תפלת שחרית עד חצי היום, ומסירין המכשולים של עבירות, ומזהירין ודורשין וחוקרים על בעלי חָמָס **(סז)** ועבירות, ומפרישין אותן **(סח)**; ועל בעלי זרוע **(סט)**, ומשפילין אותם; וכיוצא בדברים אלו; ומחצי היום ולערב, רביע היום קורין בתורה ומפטירין בנביא, ורביע היום האחרון מתפללין מנחה ומתריעים[5] וּמִתְוַדִּין וזועקים כפי כֹּחָם **(ע)**.

שולחן ערוך כפשוטו

(סז) חָמָס – גזל.
(סח) ומפרישין אותן – הבדיקה מתמקדת בעיקר בנושאים של ניצול הזולת.
(סט) ועל בעלי זרוע – כלומר אנשים אלימים.
(ע) כפי כֹּחָם – כלומר עושים כל הנדרש, כפי האפשר, לחזרה בתשובה, כי זהו תנאי לקבלת התפילות.

5. הגר"א ומ"ב העירו שזו ט"ס, כי גם בשחרית מתריעין, אלא יש להגיה מתחננים.

סימן תקע״ז
אם נתרבו הגשמים עד שמטשטשים הקרקע איך מתנהגים, ובו סעיף אחד.

כשפועלים לביטול בצורת מתמשכת, בדרך רוחנית, אין הכרח להפעיל מייד מערכת תעניות ותפילות, אלא עושים זאת בהדרגה. תחילה, כשהגשמים שוהים מלבוא, מתענים. אחר כך, אם הבצורת ממשיכה, מוסיפים תעניות, וככל שהצרה מתמשכת, כך עולה חומרת הצומות, כמוסבר לעיל. אבל הופעת כמות רבה של גשמים, שכמובן גורמים לשיטפונות וסכנות רבות, מכריחה צעדים מהירים, ללא שהות. מלבד הבדל זה, יש הבדל נוסף והוא, שהגשם עצמו הוא דבר מבורך ורצוי, אלא שריבויו מזיק. על כן שונה גם ההתייחסות כלפיו, מההתייחסות לבצורת, כפי שנלמד בסימן זה. סימן זה גם הוא אינו מעשי בימינו.

סעיף א

[א]בכל מקום, אם רוב גשמים מטשטשים הקרקע ומונעים המחרישה **(א)**, מתריעים **(ב)** ומבקשים רחמים **(ג)**; [ב]ואם הענין נחפז ואין

[א]לשון הר״ש בר צמח מברייתא תענית כב. [ב]שם בהרשב״ץ בשם רבותא.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) מטשטשים הקרקע ומונעים המחרישה – כלומר הגשמים כל כך מרובים, עד שהפכה האדמה להיות רכה מאוד, והפוסע עליה עם מחרישתו, נתון לסכנת טביעה.

(ב) מתריעים – תוקעים בשופר כדי לעורר את הלבבות לחזרה בתשובה.

(ג) ומבקשים רחמים – מתפללים תפילות, כגון בקשת עננו שנסדרה לפי אותיות א׳ ב׳, ענינו אבינו ענינו ענינו בוראינו ענינו וכו׳. וכפי שמבואר בהמשך הסעיף.

פנאי להתריע כסדר שאר תעניות (ד), אין גוזרין בו תענית על הצבור, שאין הצבור יכולים להתענות בכל יום (ה), אלא מתריעין בכל יום ובכל תפלה, ובהתרעה בפה די (ו); ואם היחידים רוצים להתענות, רשאים הם בכך ובהתרעת הפה, דהיינו בעננו אבינו עננו (ז). [1]אומר: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת כַּעַסְךָ, וְיִגְּלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ, וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת רַחֲמִים, וְתִכָּנֵם לָהֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל רַחֵם עֲלֵיהֶם, שֶׁאֵין פֶּרְעָנוּת בָּא לָעוֹלָם אֶלָּא בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל, וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְאֵינָם יְכוֹלִים לְקַבֵּל לֹא רֹב רָעָה וְלֹא רֹב טוֹבָה (ח), הִשְׁפַּעְתָּ עֲלֵיהֶם רֹב טוֹבָה, אֵינָם יְכוֹלִים לְקַבֵּל; כָּעַסְתָּ עֲלֵיהֶם, אֵינָם יְכוֹלִים לְקַבֵּל; יְהִי רָצוֹן שֶׁיְּהֵא רֶוַח בָּעוֹלָם וּזְכֹר רַחֲמֶיךָ.

[1]שם, מורכבת מתפילות רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול ושל חוני המעגל.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) ואין פנאי להתריע כסדר שאר תעניות – שמתענים בימי שני, ואחר כך בחמישי, וכן הלאה.

(ה) שאין הצבור יכולים להתענות בכל יום – כי מאחר והענין דחוף מאד, אי אפשר לתקן שני חמישי ושני, וגם אי אפשר להתענות מידי יום. על כן מרבים בתפילות.

(ו) ובהתרעה בפה די – כיון שמתריעים בכל יום ובכל תפלה, אין לתקוע בשופר, כי הוא לא יעשה שום רושם.

(ז) בעננו אבינו עננו – אחר חזרת העמידה אומר את הנוסח של עננו, כנדפס בסידורים. ואחר עננו, מוסיף תחינה זו המובאת כאן במחבר.

(ח) ולא רוב טובה – כמו גשמים בכמות רבה מדי.

סימן תקע״ח
שכל יחיד יתענה ויתפלל על צרתו, ובו סעיף אחד.

החובה לציבור להתפלל בעת צרה מפורשת בתורה, בפרשת בהעלותך (במדבר פרק י פסוק ט) ״וְכִי תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם, וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרוֹת, וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי ה׳ אֱ־לֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם״. וחכמים תיקנו שתפילה זו תלווה עם תענית. מלמדנו כאן המחבר שגם יחיד צריך להתענות, אם נפלה עליו צרה. כי יסוד אמונתנו הוא, שאין הקב״ה משגיח על העולם רק בהשגחה כללית, כביכול משגיח רק על עם ישראל, אלא ישנה גם השגחה פרטית. לכן חייב גם היחיד להתענות בעת צרתו. אם לא יכול להתענות, יפשפש במעשיו, וירבה בתפילות ובצדקה, כי גם המתענה צריך לצרף לתעניתו תשובה ומעשים טובים, שכן תכלית הצום הוא להביא את האדם לשיפור מעשיו.

סעיף א

[א]כשם שהצבור מתענים ומתפללים על צרתם, כך כל יחיד מתענה ומתפלל על צרתו. כיצד, היה לו חולה או תוֹעֶה במדבר, או חבוש בבית האסורים, יש להתענות ולבקש רחמים בתעניתו (א); [ב]ולא יתענה (ב) בשבת ומועד, חנוכה ופורים וראש חודש (ג).

[א]טור בשם הרמב״ם בפרק א מהלכות תענית, וכתב הרב המגיד אף על פי שאין לו הכרע מן הגמרא, דברים נראין הם מדרכי התשובה לחפש בדרכיו בעת צרתו. [ב]מברייתא דיחידים מפסיקים לראשי חדשים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ולבקש רחמים בתעניתו – הרוצה להתענות צריך לקבל תעניתו בתפילת המנחה של ערב התענית, ואז יוכל לומר עננו בברכת שמע קולנו.

(ב) ולא יתענה – כשם שאסור לציבור לקבוע תענית בימים אלה, כך נאסר הדבר על היחיד.

(ג) וראש חודש – כמו כן, לא יתענה בערב יום כיפור.

סימן תקע"ט
סדר תפלות באלו התעניות, ובו ג' סעיפים.

סעיף א

[א]בכל יום משבעה תעניות אחרונות של גשמים מתפללים על סדר זה: מוציאים את התיבה לרחובה של עיר, וכל העם מתקבצים [ב]ומתכסים בשקים, ונותנים אֵפֶר מַקְלֶה (פֵּרוּשׁ אֵפֶר שֶׁל דָּבָר שֶׁנִּשְׂרַף **(א)**, לַאֲפוּקֵי עָפָר בְּעָלְמָא, שֶׁגַּם הוּא נִקְרָא אֵפֶר) על גבי התיבה [ג]ועל גבי ספר תורה, כדי להגדיל הַבְּכִיָּה וּלְהַכְנִיעַ לִבָּם, ואחד מן העם נוטל האפר, ונותן בראש הנשיא, ובראש אב בית דין, [ד]במקום הנחת תפילין, כדי שֶׁיִּכָּלְמוּ וישובו, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו; ואחר כך מעמידים ביניהם זקן חכם, והם יושבים; [ה]לא היה שם זקן חכם, מעמידין חכם; לא היה שם לא זקן ולא חכם, מעמידין אדם של צורה **(ב)** [ו]ואומר לפניהם דברי כיבושים (פירוש דברים שכובשין ומעוררין הלב לתשובה): אחינו, לא שק ולא תענית גורמים, אלא תשובה ומעשים טובים; שכן מצינו שלא נאמר באנשי נינוה: וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת שַׂקָּם וְאֶת תַּעֲנִיתָם, אלא: וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם (יונה ג י), [*]ובקבלה הוא אומר: וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם **(ג)** (יואל ב, יג),

[א]משנה תענית טו. [ב]בגמרא שם טז מפרש טעמא ועיקרו בירושלמי, רש"י. [ג]רמב"ם בפרק ד, וכתב הבית יוסף ולא ידעתי מנין לו. [ד]מימרא דרבי יצחק שם טז. [ה]ברייתא שם. [ו]שם טז. [*] (מה שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל נקרא קבלה, בית יוסף).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אֵפֶר שֶׁל דָּבָר שֶׁנִּשְׂרַף – כדי לעורר את זיכרון עקידת יצחק.

(ב) מעמידין אדם של צורה – אדם מכובד.

(ג) וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם – אין התענית מעשה קסמים, שבכוחו לגרום לה' שיסלח לנו, אלא כך מעוררים את הלבבות לתשובה.

ומוסיף בענינים אלו כפי כֹּחוֹ עד שֶׁיַּכְנִיעַ לִבָּם וישובו תשובה גמורה; ואחר שגומר זה דברי כיבושים, [ז]עומדים בתפלה ומעמידים שליח צבור הראוי להתפלל בתענית אלו; ואם היה אותו שאומר דברי כיבושים ראוי להתפלל, מתפלל; ואם לאו, מורידין אחר. ומי הוא הראוי להתפלל בתעניות אלו, איש שהוא רגיל בתפלה, [ח]ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים, ומטופל **(ד)** ואין לו **(ה)**, ויש לו יגיעה בשדה **(ו)**, [ט]ולא יהיה בבניו ובני ביתו וכל קרוביו וְהַנִּלְוִים אליו בעל עבירה, אלא יהיה ביתו ריקן מן העבירות, [י]ולא יצא עליו שם רע בילדותו, שְׁפַל בֶּרֶךְ **(ז)** ומרוצה לעם, ויש לו נעימה, וקולו עָרֵב; ואם היה זָקֵן עם כל הַמִּדּוֹת האלו, הרי זה מפואר; ואם אינו זָקֵן, הואיל ויש בו כל הַמִּדּוֹת האלו, יתפלל.

[ז]משנה שם. [ח]ברייתא שם. [ט]שם וכדמפרש רב חסדא וכפרוש הרמב״ם. [י]שם וכדמפרש אביי.

סעיף ב

[כ]סדר התפלה ושש ברכות שהוא מוסיף ותקיעות שהוא תוקע, מבואר יפה בטור בסימן זה **(ח)**.

[כ]שם במשנה טו וגמרא טז.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) ומטופל – בילדים, כי חפצים בשליח ציבור רחמן.

(ה) ואין לו – אינו עשיר. על כן הוא סובל יחד עם הציבור, ומתחנן מעומק הלב.

(ו) ויש לו יגיעה בשדה – אדם זה עובד וממתין לירידת הגשם, לצורך פרנסתו.

(ז) שְׁפַל בֶּרֶךְ – עניו.

(ח) בסימן זה – בגמרא מבואר שבצומות על הגשמים הוסיפו ברכות בתפילת העמידה. אבל המחבר לא ראה צורך להביאן, מאחר ואינן נוהגות היום.

סעיף ג

[ל]שבע תעניות האלו, אחר שמתפללים, יוצאים כל העם לבית הקברות (ט) ובוכים ומתחננים שם, [מ]כלומר: הרי אתם מתים כאלו, אם לא תשובו מדרככם (ולפי זה אם אין קברי ישראל הולכים על קברי כותים) (גמרא)**.**

[ל]ירושלמי שם. [מ]שם בבבלי טז.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) לבית הקברות – הכוונה למקום בו ניתן לראות את בית הקברות מרחוק[1].

---

1. על פי הערת 'איש מצליח' על משנה ברורה.

סימן תק"פ
ימים שמתענים בהם, ובו ג' סעיפים.

התעניות המובאות כאן, אינן נוהגות כיום, ואף המחבר לא כתבן כחיוב, וכפי שהבהיר בלשונו, בבית יוסף "כל הימים האלו הכתובים בסימן זה כתובים בכל בו סימן ס"ג, אבל לא ראיתי מעולם ולא שמעתי מי שנהג להתענות בהם. ובאמת שיש לתמוה על מי שתיקנם, היאך תיקן קצתם להתענות בראש חודש".

סעיף א

[א]אלו הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו וראוי להתענות בהם; ואף על פי שמקצתם בראש חדש, [ב]יש מי שאומר שיתענו בו **(א) (וטוב שלא להשלים בראש חדש (ב))**.

[א]טור בשם בעל הלכות גדולות. [ב]שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שיתענו בו – אבל דעת המחבר עצמו היא כאמור, שאין התענית בהם חובה, אפילו אינם חלים בראש חודש. ואכן, המנהג הוא שלא להתענות בהם.
(ב) שלא להשלים בראש חודש – כלומר, כדאי שלא להתענות עד סוף היום. והנוהג לצום בראש חודש, לא יוכל לומר עננו בעמידה, כי אינו משלים[1].

1. אמנם לדעת הרמ"א, ניתן לומר עננו, הגם שאינו משלים, ובלבד שיתענה עד אחר תפילת מנחה.

סעיף ב

(ג) באחד בניסן מתו בני אהרן **(ד)**; בעשרה בו מתה מרים ונסתלק הבאר **(ה)**; בכ"ו בו מת יהושע בן נון **(ו)**, בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו, ונשבה ארון ה' **(ז)**; בכ"ח בו מת שמואל הנביא **(ח)**; בכ"ג בסיון בטלו הביכורים מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שיתענו בו – אבל דעת המחבר עצמו היא כאמור, שאין התענית בהם חובה, אפילו אינם חלים בראש חודש. ואכן, המנהג הוא שלא להתענות בהם.

(ב) שלא להשלים בראש חודש – כלומר לא להתענות עד סוף היום והנוהג לצום בראש חודש, לא יוכל לומר עננו בעמידה, כי אינו משלים[2].

(ג) הקדמה לסעיף – בסעיף זה מובאת רשימת מאורעות, ונציין את מקור האירועים[3].

(ד) מתו בני אהרן – על שהקריבו אש זרה, ביום חנוכת המשכן, ככתוב בחומש ויקרא (פרק י פסוק ב).

(ה) מתה מרים ונסתלק הבאר – בחומש במדבר (פרק כ פסוק ב) מובא, שמרים נפטרה. ומיד בפסוק שאחריו נאמר, כי לא היה מים לעדה.

(ו) בכ"ו בו מת יהושע בן נון – מיתתו מתוארת בנביא יהושע (פרק כד פסוק כט).

(ז) מת עלי הכהן ושני בניו, ונשבה ארון ה' – ארוע זה נכתב בנביא שמואל (א פרק ד).

(ח) מת שמואל הנביא – כתוב בנביא שמואל (א פרק כה פסוק א).

---

2. אמנם לדעת הרמ"א, ניתן לומר עננו, הגם שאינו משלים, ובלבד שיתענה עד אחר תפילת מנחה.

3. חלק מהתאריכים מפורשים, וחלקם מקובל בידינו מפי המסורת.

נבט (ט); בכ"ה בו נהרג רשב"ג ורבי ישמעאל **(י)** ורבי חנינא סגן הכהנים **(יא);** בכ"ז בו נשרף רבי חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו **(יב);** באחד באב מת אהרן הכהן **(יג);** בי"ח בו כבה נר מערבי בימי אחז **(יד).** [ג]בי"ז באלול מתו [*]מוציאי דבת הארץ **(טו);**

[ג]כפי גירסת הבית יוסף הוא שבעה באלול. [*](פירוש, ענשן היה מיד שנשתרבב לשונם כדברי המדרש והיו מתמצים בחלאים רעים עד יז אלול, אף על גב דבאבוד רשעים רינה, שמא מפני שלא זכו שתתקבל תשובתם מצטערינן דמסתמא שבו ולא נתקבלו).

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) ירבעם בן נבט – היה המלך הראשון של מלכות ישראל, אחר שזו נפרדה ממלכות יהודה, ומתוך חשש שהעם יחזור לזרועות מלכי יהודה, מנע ממנו הבאת ביכורים לירושלים (ככתוב במלכים א פרק יב).

(י) נהרג רשב"ג ורבי ישמעאל – מובא אבות דרבי נתן פרק ל"ח.

(יא) ורבי חנינא סגן הכהנים – תנא מהדור הראשון. ועיין ב"ספר דורות הראשונים" חלק א' כרך ה', פרקים מ"ו מ"ז, שלא יתכן שנהרג ביחד עם רבי שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל, שהם היו מאוחרים יותר. אלא הכוונה ששלושתם מתו באותו תאריך, הגם שמאורעות רציחתם ארעו בתקופות שונות.

(יב) נשרף רבי חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו – תיאור המעשה מובא בגמרא (עבודה זרה יח, א).

(יג) באחד באב מת אהרן הכהן – כנאמר בחומש במדבר כ', כ"ח.

(יד) כבה נר מערבי בימי אחז – לא נמצא איזכור מפורש למאורע זה, אבל כנראה הכוונה למה שעשה אחז המלך, אבי חזקיהו, כפי שתאר חזקיהו בדברי הימים (דברי הימים ב פרק כט פסוק ז) "גַּם סָגְרוּ דַּלְתוֹת הָאוּלָם **וַיְכַבּוּ אֶת הַנֵּרוֹת**, וּקְטֹרֶת לֹא הִקְטִירוּ, וְעֹלָה לֹא הֶעֱלוּ בַּקֹּדֶשׁ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל".

(טו) מתו מוציאי דבת הארץ – כנאמר בחומש במדבר (יד לז). והקשה הבית יוסף "למה התקינו להתענות ביום שמתו מוציאי דיבת הארץ? שמחה מיבעי באותו יום, דַּבֵּאד רְשָׁעִים רִנָּה (משלי יא י). ושמא, מפני שלא זכו שתתקבל

בה' בתשרי מתו עשרים איש מישראל **(טז)** ונחבש רבי עקיבא **(יז)**; בז' בו נגזרה גזרה על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר, מפני מעשה העגל; בז' במרחשון עוורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו **(יח)**; בכ"ח בכסליו שרף יהויקים המגילה שכתב ברוך מפי ירמיהו **(יט)**; בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והיה חשך בעולם שלשה ימים **(כ)**; [ד]ובתשעה בו לא נודע איזו היא הצרה שאירע בו; בה' בשבט מתו הזקנים שהיו בימי

[ד]בכל בו איתא שמת בו עזרא הסופר.

שולחן ערוך כפשוטו

תשובתם מצטערינן, דמסתמא שבו ולא נתקבלו". ועל התשובה שלא נתקבלה מתענים.

(טז) מתו עשרים איש מישראל – אינני יודע מה מיוחד במיתתם של אלה, שיש לצום עבור כך.

(יז) ונחבש רבי עקיבא – אולי הכוונה למסופר בגמרא, שחבשו את רבי עקיבא, על שהקהיל קהילות ברבים, ולימד אותם תורה, בניגוד לצו הרומאי שאסר זאת (ברכות סא, ב).

(יח) ושחטו בניו לעיניו – כנאמר במלכים ב' (פרק כה פסוק ז). ואף שהיה צדקיהו מלך רשע, סוף כל סוף היה המלך האחרון בבית ראשון, וצרתו מוגדרת צרה של כלל ישראל.

(יט) שכתב ברוך מפי ירמיהו – כמתואר בירמיהו פרק ל"ו. המלך הרשע הזה שרף מגילה בה התרה ירמיהו והזהיר את העם, שאם ימשיכו בדרכם הרעה, יצאו לגלות.

(כ) והיה חשך בעולם שלשה ימים – סיפור המאורע מובא בגמרא (מגילה ט, א). והסיבה לחושך הזה היא כי היפוך המשמעות המונחת בתיבות התורה ללשון תרגום מקבע ומצמצם את הטקסט של התורה לתוך הבנה אחת בלבד. בעוד שבתורה יש שבעים פנים ודרכים לפרש. וצמצום חכמה כזה מנתק את התורה ממקורה.

יהושע **(כא)**; בכ״ג בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין על ענין פלגש בגבעה **(כב)**; בז׳ באדר מת משה רבינו עליו השלום **(כג)**; בט׳ בו נחלקו בית שמאי ובית הלל **(כד)**.

סעיף ג

[ה]יש מי שאומר שגזרו שיהיו מתענין בכל שני וחמישי על חורבן הבית, ועל התורה שנשרפה, ועל חלול השם **(כה)**; ולעתיד לבוא יהפכם ה׳ לששון ולשמחה **(כו)**.

[ה]שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(כא) מתו הזקנים שהיו בימי יהושע – כך נכתב בספר יהושע (כד, כא). אבל אין שם אפילו רמז לכך שכולם מתו יחד באותו יום. ואולי תאריך זה הוא מותו של אחרון הזקנים, לכן הוא מסמל את פטירתם של כולם.

(כב) ענין פלגש בגבעה – כנאמר בספר שופטים פרק כ׳.

(כג) מת משה רבינו עליו השלום – מיתתו כתובה בספר דברים (פרק לד פסוק ה). והתאריך מוזכר בגמרא (קידושין לח, א).

(כד) נחלקו בית שמאי ובית הלל – מחלוקת זו היתה הראשונה שנפלה בין חכמי ישראל, כמבואר בגמרא (סנהדרין פח, ב) משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן – רבו מחלוקת בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות״.

(כה) ועל חלול השם – כי עצם זה שישראל בגלות הוא חילול ה׳, כפי שאמר הנביא יחזקאל (פרק לו פסוק כ) ״וַיָּבוֹא אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם ה׳ אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ״. אלא שגם תעניות אלו אינן נוהגות כיום.

(כו) לששון ולשמחה – בדורנו, תהילה לא־ל, אנו זוכים לקיבוץ גלויות ושיבת עם ישראל לארצו, יחד עם חיזוק לימוד התורה בכל הארץ כולו.

הלכות ראש השנה

סימנים תקפ״א – תר״ג

סימן תקפ״א
דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה, ובו ד׳ סעיפים.

מועדי ראש השנה ויום הכיפורים מוקדשים לתשובה ותחנונים, כי בראש השנה חולפים כל בני האדם לפני הא־ל השופט ומחליט על דינם. ומאז עד יום הכיפורים ניתן זמן לריכוך גזירות קשות על ידי תשובה ותחנונים.

מלבד התקופה הנזכרת, ניתנת תקופת הכנה נוספת לימים אלה, שתחילתה בראש חודש אלול. ייחודה של תקופה זו נקבע בעת קבלת התורה, אחר שחטאו בני ישראל בעגל, בשבעה עשר בתמוז, עלה משה רבנו להר פעם שניה, כדי להתחנן על עמו. ואחר שמחל הקב״ה לעם, עלה שוב, בפעם השלישית, לקבלת הלוחות השניות. בתקופה זו, השלישית, שהחלה בראש חודש אלול, עמדו ישראל בתשובה ובתחנונים, ולא שבו על הטעות הנוראה של התרחקות מה׳, כחטאם בעליה הראשונה של משה רבנו.

מאז, נקבעו ימים אלה לימי תחנונים, מתחילת חודש אלול. וככל שהזמן קרב לקראת ראש השנה מתגברים עוד ועוד, ושיאם הוא ביום הכיפורים, היום בו ירד משה רבנו מהר סיני, ובידו הלוחות השניות, לאחר ששמע מה׳ כי סלח לעמו, על העון של העגל. זו הסיבה לכך שקיימים מנהגים רבים של תפילה המתחילים בראש חודש אלול, ונוספים ומתרבים עד יום כיפור.

סעיף א

[א]נוהגים לקום באשמורת (א) לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים (ב). הגה: ומנהג בני אשכנז אינו כן (ג), אלא מראש חדש ואילך מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית (ד), ויש מקומות שתוקעין גם כן ערבית (ה); ועומדים באשמורת לומר סליחות ביום ראשון שלפני ראש השנה (ו); ואם חל ראש השנה שני (או) שלישי (ז), אז מתחילין מיום ראשון שבוע שלפניו (ח) (מנהגים). **ואבל אסור לצאת מביתו כדי**

[א]טור בשם רב האי וכן הוא מנהג הספרדים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) באשמורת – זהו הזמן שקודם לעלות השחר. המתקשה לקום מוקדם כל כך, יאמר את הסליחות אחרי חצות הלילה, או במשך היום.

(ב) עד יום הכפורים – כי מראש חודש אלול מתחילה תקופת תחנונים ותשובה, כהכנה לקראת יום הכיפורים, וכפי שהסברנו בהקדמה.

(ג) ומנהג בני אשכנז אינו כן – שהם אינם מתחילים באמירת סליחות חודש שלם לפני ראש השנה.

(ד) מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית – לעורר לתשובה. ספרדים רבים נוהגים גם כן לתקוע בשופר. אמנם לאו דווקא בסוף תפילת שחרית, אלא בזמן הסליחות, כל מקום לפי מנהגו.

(ה) ויש מקומות שתוקעין גם כן ערבית – בימינו מעטים המקומות שנוהגים כן.

(ו) לומר סליחות ביום ראשון שלפני ר"ה – יש עשרה ימי תשובה מראש השנה עד יום כיפור. אמנם בארבעה מתוכם אין אומרים סליחות: שני ימי ראש השנה, שבת שובה, שהיא השבת שבין ראש השנה לכיפור. ובערב יום כיפור, בו מקצרים מאד בסליחות. על כן משלימים אותן לפני ראש השנה.

(ז) ואם חל ראש השנה שני (או) שלישי – ואין מצאת השבת עד ראש השנה ארבעה ימים.

(ח) מתחילין מיום ראשון שבוע שלפניו – ואף שבשנה כזו נמשכת אמירת הסליחות למעלה מארבעה ימים, בכל זאת רוצים להתחיל תמיד במוצאי

ליכנס לבית הכנסת לשמוע הסליחות (ט), מלבד בערב ראש השנה שמרבים סליחות יכול האבל ליכנס לבית הכנסת (י) (פסקי מהרי"א סימן קל"ג). **וידקדקו לחזור אחר שליח צבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא, שיתפלל סליחות וימים נוראים; ושיהא בן שְׁלֹשִׁים שָׁנִים, גם שיהא נשוי (יא)** (כל בו). **מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל; אבל אם מתפלל בְּחָזְקָה (יב), אין עונין אחריו אמן. וכן צריך שיוציא כל אדם בתפלתו (יג); ואם יהיה לו שׁוֹנֵא וּמְכַוֵּן שלא להוציאו, גם אוהביו אינם**

שבת. והרבה ספרים נתנו לכך טעם, כגון מה שכתב השם משמואל. סיום השבת, הוא בזמן מנחה של שבת. ובו מתעוררת אהבה גדולה בין ישראל לאביהם שבשמים. וכפי הידוע נוהגים בכל מקום לשיר שירי דבקות, ולהרבות בדברי תורה המושכים את הלב. לכן, במוצאי עליה זו, הוא הזמן המתאים ביותר להתחיל באמירת סליחות[1].

(ט) לשמוע הסליחות – כי בשבעת ימי האבלות אינו רשאי לצאת מביתו, לכן משתדלים לארגן מנין בביתו. אמנם יש נוהגים להתיר לאבל לצאת בימי אבלו, לשמיעת קריאת התורה בבית הכנסת, בימי שני וחמישי כשלא התארגן מנין בביתו, וכדי שיוכל לומר גם את הקדישים לעילוי נשמת הנפטר. יחיד שאינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכול לומר סליחות, אלא שצריך לדלג על "ויעבור".

(י) יכול האבל ליכנס לבית הכנסת – כפי שנוהגים בימי שני וחמישי. אמנם זה למנהג אשכנז, אבל למנהג הספרדים אין מרבים בסליחות בערב ראש השנה.

(יא) גם שיהא נשוי – כל זה לכתחילה.

(יב) בחזקה – כלומר כופה עצמו על הציבור.

(יג) צריך שיוציא כל אדם בתפלתו – המאזין לחזרת השליח ציבור על העמידה, מקבל זכות כאילו התפלל פעם שנייה. מלבד זאת, צריך החזן לכוון בדעתו ולהוציא ידי חובת קדיש או קדושה כל אדם שעקב היותו במקום

---

1. דברי השם משמואל נדפסו בפרשת וילך שנת תרע"ב. ועיין עוד בספר פרי צדיק (פרשת בא אות יב), וספר ליקוטי הלכות (חושן משפט הלכות מתנה ומתנת שכיב מרע הלכה ד). ואני מודה לרב העורך שהביא מקורות אלה.

יוצאים בתפלתו (יד) (הגהות מנהגים ישנים). **ויש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום (טו)** (כל בו).

סעיף ב

[ב]**נוהגים להתענות ערב ראש השנה (טז).** הגה: **והמדקדקים נהגו שכל אחד מתענה עשרה ימים (יז)** (מרדכי ספ"ק דר"ה וריש יומא), **וכן נכון לעשות (יח).**

[ב]טור בשם מנהג אשכנז על סמך מדרש ר' תנחומא ולקחתם לכם ביום הראשון וכו'.

שולחן ערוך כפשוטו

שההפסק בדיבור אסור, אינו יכול לענות. כמו כן, כאשר חוזר ואומר "ה' אלוקיכם אמת", צריך לכוון להוציא את הציבור.

(יד) גם אוהביו אינם יוצאים בתפלתו – כי אם דוחים אחד מתוך הציבור, כבר אין כאן ציבור.

(טו) שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום – הטעם למנהג זה הוא, כי בימים אלה משתדלים לבחור שליח ציבור ירא שמים במיוחד, המקובל על הציבור. ומשום שיש אחריות גדולה לשליח ציבור בימים אלה, הנעמד לפני המלך, כשליח הקהל להמליץ טוב בעדם[2]. ומי שקיבל עליו את העול של אותו יום, והתחיל במצוה, נותנים לו רשות לגמור אותה, כדי שלא יחשבו שהוא לא כזה ראוי[3]. אין זו חובה. והספרדים לא נהגו כך.

(טז) נוהגים להתענות ערב ראש השנה – מנהג זה אינו חובה כשאר הצומות.

(יז) שכל אחד מתענה עשרה ימים – כל יום מעשרת ימי תשובה, מלבד ראש השנה וערב יום כיפור, ומשלימים אותם בימים שלפני ראש השנה. בצום צומות אלה תחילתם בעלות השחר, וסיומם לפני סוף היום, כמבואר בהמשך.

(יח) וכן נכון לעשות – אמנם כיום מעטים נהגו להתענות צומות אלה.

---

2. כתב השל"ה (ווי העמודים פרק ז) "כי התפלות כקרבן, ובהם תלוי הכפרה בזמן הזה, כנאמר ונשלמה פרים שפתינו, ושליח הצבור במקום הכהן להתפלל בעד עם ישראל".

3. כתבתי זאת, כי יש מקשים על דין זה, אם הטעם לכך הוא מפני שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור, אם כן מדוע לא נפסק כך לכל השנה. על כן הארכתי קצת בהסבר הדבר, וה' יצילני משגיאות.

וכל אלו התעניות אין צריכין להשלים **(יט)**, ואין קורין בהם ויחל **(כ)**, אפילו ערב ראש השנה, ועיין לעיל סי׳ תקס״ב סעיף ב׳, ואם חל ברית מילה בערב ראש השנה, יכולים לאכול **(כא)** (ב״י בשם תשובה אשכנזית). ורבים נוהגין לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר (מהרי״ל); משום חֻקּוֹת העמים, הנוהגים להתענות בערב חגיהם. ויכולין לאכול בלא תנאי, אַחַר שכן נהגו **(כב)** (דברי עצמו).

סעיף ג

[ג]אין נופלים על פניהם בערב ראש השנה בתפלה **(כג)**, אף על פי שנופלים על פניהם באשמורת בסליחות **(כד)**, ואין תוקעין בערב ראש השנה **(כה)** (מנהגים).

[ג]שם בשם מנהג אשכנז.

שולחן ערוך כפשוטו

(יט) אין צריכין להשלים – אין צורך לצום עד צאת הכוכבים.

(כ) ואין קורין בהם ויחל – כי אין קריאת ויחל ואמירת עננו אלא בתעניות של הצמים יום שלם, והרי כבר נתבאר שבתעניות אלה לא נהגו כן.

(כא) ואם חל ברית מילה בערב ראש השנה, יכולים לאכול – כי מצוה דוחה מנהג. וההשתתפות בברית מילה היא מצוה, בעוד שתענית ערב ראש השנה הוא מנהג ולא חיוב.

(כב) ויכולין לאכול בלא תנאי, אַחַר שכן נהגו – כי בדרך כלל, המתכוון לצום למחרת, והולך לישון, אינו יכול לאכול לפני עלות השחר, מלבד אם התנה כן בפירוש, שאינו מקבל את התענית עד עלות השחר. אמנם מי שהלך לישון בליל ערב ראש השנה, אינו צריך להתנות כך, ומשום שזהו המנהג, שאוכלים בבוקר טרם עלה השחר.

(כג) בערב ראש השנה בתפלה – לכבוד היום טוב הממשמש ובא.

(כד) בסליחות – כי הסליחות נאמרות בלילה, ועדיין לא הגיע זמן ההכנה של היום טוב.

(כה) ואין תוקעין בערב ראש השנה – בערב ראש השנה לא תוקעים, כדי להבחין בין תקיעות של רשות, לתקיעות של חובה.

סעיף ד

[ד]**מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה (כו). (ויש נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי (כז)).** (כל בו) **ויש מקומות נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחנות, ונותנים צדקה לעניים (כח)** (כל בו).

[ד]שם על סמך מדרש רבי סימון כי מי גוי גדול כו'.

שולחן ערוך כפשוטו

(כו) מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה – לכבוד המועד. גם כעדות על אמונתנו באבינו שבשמים, שעל אף חטאינו יקבל את תפילותינו.

(כז) משום קרי – עזרא הסופר תיקן לכל גבר נשוי, שקיים יחסי אישות, לטבול לפני לימוד תורה או תפילה. מטרת תקנה זו היתה מניעת האדם מהתמכרות ונהייה אחר יצר המין מעבר למידה הנכונה. ואולם לכשראו חכמים כי רוב ישראל אינם יכולים לעמוד בתקנה זו ביטלוה. עם זאת, נותר מתקנה זו מנהג לטבול לפחות בערבי יום הדין, ראש השנה ויום כיפור. אמנם כאמור, אין טבילה זו חובה, אלא מנהג.

(כח) ונותנים צדקה לעניים – כך גם תיקנו בנוסח התפילות של מנהג אשכנז "וּתְשׁוּבָה וּתְפִלָּה וּצְדָקָה מַעֲבִירִין אֶת רֹעַ הַגְּזֵרָה". ומשום שמחילה אינה מושגת בחזרה בתשובה ושפיכת תחנונים בלבד, אלא בצירוף הגשת עזרה וסיוע לזולת.

סימן תקפ״ב

סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה, ובו ט׳ סעיפים.

תפילות השנה כולה הותאמו לימים בהם ייאמרו. בשבת יש נוסח מיוחד, וכן בחגים. תקופת ראש השנה ויום כיפור, הקרויה עשרה ימי תשובה, מקבלת ביטוי בתפילות, הן בחגים והן בימי החול, כפי שנלמד בסימן זה.

סעיף א

[א]בעשרת ימי תשובה אומר: המלך הקדוש, המלך המשפט **(א)**; ואם טעה או שהוא מסופק אם הוא בהמלך הקדוש, חוזר לראש **(ב)**; ואם הוא בהמלך המשפט, אם נזכר קודם שעקר רגליו, [ב]חוזר לברכת השיבה ואומר משם ואילך על הסדר **(ג)**; ואם לא נזכר עד

[א]מימרא דרב ברכות יב, ב ומדפליג רבי אלעזר ואמר יצא שמע מינה דלרב לא יצא, הרא״ש והרי״ף והרמב״ם בפרק י מהלכות תפילה. [ב]כרב (אשי) [אסי] שם לד, א וכפירוש רמב״ם והרי״ף וכן כתבו התוס׳.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) המלך המשפט – כדי להמחיש שימים אלה הם ימי דין, ואנו עומדים לפניו למשפט.

(ב) חוזר לראש – אם אמר כהרגלו בכל השנה, הא־ל הקדוש, לא סיים את הברכה כדין. לכן צריך לחזור לראש העמידה, כי שלושת הברכות הראשונות נחשבות יחידה אחת. וגם אם מסופק בכך, יחזור לראש, כי מניחים שאמר כהרגלו בכל השנה.

(ג) משם ואילך על הסדר – כי הברכות האמצעיות לא נחשבות כיחידה אחת, על כן די לחזור לברכת השיבה, בה טעה. ומשם ימשיך לפי הסדר, כי הברכות סודרו בסדר מיוחד, שאין לשנותו.

שעקר רגליו (ד) (עיין לעיל סוף סימן קי"ז **(ה))**, **חוזר לראש** (עיין לעיל סימן קי"ח **(ו))**.

סעיף ב

[ג]**אם אמר: האל הקדוש, ותוך כדי דיבור נזכר ואמר: המלך הקדוש, אינו צריך לחזור (ז); וכן הדין בהמלך המשפט (ח).**

[ג]תשובת הרשב"א מהא דנקיט כסא דחמרא בידיה וכו' ברכות יב, א וכדעת הגאונים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) עד שעקר רגליו – בעקירת הרגלים מסתיימת העמידה. ואם נזכר אחר שעקרם, יחזור לראש העמידה, גם אם ייזכר מאוחר יותר.

(ה) לעיל סוף סימן קי"ז – שם הבהיר המחבר, כי זה שאינו אומר תחנונים אחר העמידה, עמידתו מסתיימת אחר המברך את עמו ישראל בשלום, שזה כבר דומה לעקירת רגליו. לכן צריך לחזור לראש התפילה.

(ו) לעיל סימן קי"ח – שם כתב רמ"א שאם כל השנה אינו אומר האל אוהב צדקה ומשפט, אלא מלך אוהב צדקה ומשפט, לא יחזור, כי בכל אופן הזכיר 'מלך'. אמנם המחבר חולק, וסבור כי רק "המלך המשפט" מבטא עוצמת ימים אלה. ובני עדות המזרח ינהגו כפסק המחבר, לחזור לראש[1].

(ז) אינו צריך לחזור – כי תיקן את שגיאתו מייד.

(ח) וכן הדין בהמלך המשפט – שאם אמר תיכף אחר 'מלך אוהב צדקה ומשפט' – 'המלך המשפט', לא יחזור.

---

1. אמנם הבן איש חי כתב שיש לחשוש לשיטת הרמ"א.

סעיף ג

[ד]בשבת בינתיים, ערבית יאמר בברכת מעין שבע: המלך הקדוש **(ט). הגה: והוא הדין אם חל ראש השנה בשבת; וחותם בשל שבת לבד (י), וכן כשחל יום כפור בשבת (יא)** (מהרי"ל ומנהגים).

[ד]ה"ר מנוח בפ"י מהל"ת.

סעיף ד

[ה]יש נוהגים להתפלל בראש השנה ויום הכיפורים בכריעה **(יב)**, וצריכין הם לזקוף בסוף הברכות **(יג)**.

[ה]טור בשם מנהג אשכנז.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) המלך הקדוש – ואם טעה ואמר הא־ל הקדוש, יחזור ויאמר המלך הקדוש, אם עדיין לא סיים ואמר ברוך אתה ה'... אבל אם סיים, אינו חוזר.

(י) בשל שבת לבד – בסיום הברכה לא יחתום 'מקדש השבת וישראל **ויום הזיכרון**', אלא רק 'מקדש השבת'. כי הסיבה לאמירת 'מעין שבע' בליל ראש השנה היא השבת, ולא ראש השנה, שהרי אם לא חל ראש השנה בשבת, אינה נאמרת.

(יא) כשחל יום כפור בשבת – כי לא תקנו ביום כפור, החל בימי השבוע, לומר מעין שבע.

(יב) בכריעה – כסימן הכנעה לפני ה' יתברך. אין זו חובה.

(יג) בסוף הברכות – חכמים תיקנו כריעה בארבע מקומות. בתחילת הברכה הראשונה ובסיומה. ובתחילת ברכת מודים וסיומה. הנוהג לכרוע בתפילתו בימים הנוראים, צריך להראות שאינו נוהג נגד תקנת חז"ל. לשם כך, עליו לזקוף קומתו, טרם יסיים כל ברכה. אבל באמצע הברכה, אין כל בעיה שיכפוף קומתו, כי גם בכל השנה מותר לעשות כן, כמבואר בסימן קי"ג סעיף א'.

סעיף ה

(יד) [1]**אם לא אמר: זכרנו, ומי כמוך (טו), אין מחזירין אותו. (טז) הגה: אפילו לא עקר רגליו עדיין, רק שסיים אותה ברכה (יז)** (תרומת הדשן), **והוא הדין אם לא אמר: וּכְתֹב (יח), וּ׳בְסֵפֶר׳ (יט), נָמֵי דִּינָא הָכִי (כ)** (טור).

[1]טור בשם אביו הרא"ש ושכן כתב הרמב"ם בשם הגאונים.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) הקדמה – בשתי הברכות הראשונות של העמידה, ובשתי הברכות האחרונות, הוסיפו בקשות, לרחמי שמים. הוספות אלו באו מן הגאונים[2]. וכל ישראל קיבלום ונהגו באמירתם.

(טו) זכרנו, ומי כמוך – שתי הוספות ששולבו בברכות הראשונות "זָכְרֵנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים, וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים, לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים" בברכה ראשונה. ו"מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמָן[3], זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים" בברכה השניה.

(טז) אין מחזירין אותו – כי לא נתקנו תוספות אלה בידי חכמי הגמרא.

(יז) שסיים אותה ברכה – כוונת הרמ"א לאחת ההוספות בברכות האחרונות, כפי שמיד הסביר.

(יח) אם לא אמר וּכְתֹב – בברכת מודים "וּכְתֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ".

(יט) וּ׳בְסֵפֶר׳ – בברכה אחרונה "בְּסֵפֶר חַיִּים, בְּרָכָה וְשָׁלוֹם, וּפַרְנָסָה טוֹבָה (וּגְזֵרוֹת טוֹבוֹת, יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת), נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ, אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם".

(כ) נָמֵי דִּינָא הָכִי – תרגום: גם כאן הדין כך, שאם שכח, אינו חוזר. וזה מוסכם על המחבר.

---

2. ראה דברי הטור בסימן זה, שם הסביר באריכות את משמעותן של הוספות אלה, וכיצד כל מילה מהם ספורה ומדויקת.

3. "אב הרחמים" למנהג אשכנז.

סעיף ו

[ז]אומר בתפלה: ותתן לנו את יום הזכרון **(כא)** הזה, ואינו מזכיר ראש חודש **(כב)**.

[ז]כרב חסדא ורבא עירובין (מ, ב).

סעיף ז

[ח]אם חל בחול, אומר: יום תרועה מקרא קודש; ואם חל בשבת, אומר: זִכְרוֹן תרועה **(כג)**.

[ח]טור בשם רב שר שלום והרא"ש בסוף ראש השנה. וכ"כ במסכת סופרים פי"ט.

סעיף ח

[ט]אינו אומר: מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון **(כד)**; [י]וכן אינו אומר: וְהַשְׁיאֵנוּ **(כה)**; ובתפלת מוסף אינו אומר: ואין אנו יכולין

[ט]שם בשם רב האי. [י]שם בשם ר"י מגרמיזא ומנהג אשכנז וספרד.

שולחן ערוך כפשוטו

(כא) יום הזכרון – כך נקרא ראש השנה, יום בו עולה זיכרון כל המעשים לפני הקב"ה. וגם צדקת האבות, והברית שכרת לבני האומה הנבחרת, ישראל.

(כב) ואינו מזכיר ראש חודש – כי קדושת ראש חודש כרוכה בקדושת ראש השנה.

(כג) זכרון תרועה – כשחל ראש השנה בשבת, תיקנו חכמים להימנע מתקיעת שופר. תקנה זו משפיעה גם על נוסח התפילה, כי מאחר ולא תוקעים, לא אומרים "יום תרועה". תחת זאת אומרים "זכרון תרועה", כדי להזכיר את ענין השופר בתפילות היום. ואם טעה ואמר בחול זכרון תרועה או בשבת יום תרועה אינו חוזר[4].

(כד) אינו אומר וכו' לששון – כי זה יום דין.

(כה) אינו אומר וְהַשְׁיאֵנוּ – בתפילת עמידה שבשלושת המועדים, נאמר קטע זה בסוף הברכה האמצעית, בו מזכירים מועדים "לשמחה ולששון". אבל

4. כי ראש השנה נקרא בתורה הן יום תרועה, והן זכרון תרועה.

לעלות וְלֵרָאוֹת לפניך **(כו)**, אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך **(כז)** (וחותמין וּדְבָרְךָ אֱמֶת וכולי **(כח)**) (טור).

סעיף ט

[כ]אף על פי שכל ימות השנה מתפללים בלחש, בראש השנה ויום הכפורים נוהגין לומר בקול רם **(כט)**. וּלְהַטְעוֹת לֹא חַיִישִׁינָן **(ל)**, כיון שמצויים בידם מחזורים. הגה: ונוהגין שכל אחד אומר לחבירו **(לא)**: לשנה טובה תִּכָּתֵב **(לב)** (טור).

[כ]פסקי תוס' סוף ר"ה.

שולחן ערוך כפשוטו

בראש השנה ויום כיפור, שהם ימי יראה, לא מתאים לומר זאת.

(כו) וְלֵרָאוֹת לפניך – כי אין חובה לעלות לרגל בראש השנה.

(כז) לעשות חובותינו לפניך – כי בזמן המקדש הייתה חובת הבאת הקרבנות, גם בראש השנה.

(כח) וחותמין וּדְבָרְךָ אֱמֶת וכולי – עבור חתימת הברכה האמצעית בראש השנה, תוקן נוסח מיוחד, התואם ליום דין, והוא "כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת, וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד. בָּרוּךְ אַתָּה ה', מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן".

(כט) נוהגין לומר בקול רם – כדי לחזק את הכוונה.

(ל) וּלְהַטְעוֹת לא חיישינן – כלומר לא חוששים שאמירת התפילה בקול תטריד אחרים, כי כולם מביטים במחזורים שלפניהם ומרוכזים בתפילה. למרות זאת, אין המחבר שבע רצון ממנהג זה, כמו שכתב בבית יוסף בסימן ק"א. וראה גם ברמ"א שם, שכתב "ומכל מקום יזהרו שלא להגביה קולם יותר מדי".

(לא) שכל אחד אומר לחבירו – אחר התפילה.

(לב) לשנה טובה תִּכָּתֵב – ויש נוהגים לומר לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵב וְתֵחָתֵם לְאַלְתַּר לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

סימן תקפ״ג
דברים שנוהגים לאכול בליל ר״ה, ובו ב׳ סעיפים.

ראש השנה הוא אכן יום דין. אבל מי דן אותנו? הקדוש ברוך הוא, שהכל אמת אצלו, ואוהב את עמו, וכל אחד מעמו. על כן, אף שזה, מצד אחד, יום של יראה, הרי שיש לו צד נוסף, כי הוא גם יום של אמונה משמחת. לכן יש מצוה לסעוד ביום זה סעודות המעידות על בטחוננו בה׳ יתברך. נוסף על כך, נהגו לאכול דברים המסמלים את אמונתנו ותקוותנו. סימן זה דן בכמה מן המנהגים הללו, שכולם סמל על אמונתנו שמלכנו הוא אבינו המרבה לסלוח לנו.

סעיף א

[א]יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה רֵבְיָא דְּהַיְנוּ תִּלְתָּן, כַּרְתִּי, סִלְקָא, תַּמְרֵי, קָרָא (א). וכשיאכל רֵבְיָא [ב]יאמר: יהי רצון שֶׁיִּרְבּוּ זְכֻיּוֹתֵינוּ (ב); כַּרְתִּי, יִכָּרְתוּ שׂוֹנְאֵינוּ (ג); סִלְקָא, יִסְתַּלְקוּ אוֹיְבֵינוּ (ד);

[א]מימרא דאביי כריתות ו ע״א והוריות יב. [ב]מרדכי ריש ראש השנה בשם מנהג רב האי.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) רֵבְיָא דְּהַיְנוּ תִּלְתָּן[1], **כַּרְתִּי, סִלְקָא, תַּמְרֵי, קָרָא** – כי כל אחד מהירקות מהוה סמל לענין מבורך כל שהוא, כפי שמוסבר מיד בהמשך. הכרתי נקרא בימינו לוף. הסילקא הוא התרד. ויש נוהגים לקחת סלק. תמרי הם תמרים. והקָרָא היא הדלעת.

(ב) שֶׁיִּרְבּוּ זְכֻיּוֹתֵינוּ – יש כאן לשון נופל על לשון, כי רוביא דומה ללשון רוב.

(ג) כַּרְתִּי, יִכָּרְתוּ שׂוֹנְאֵינוּ – במילה כרתי קיים השורש כריתה.

(ד) סִלְקָא, יִסְתַּלְקוּ אוֹיְבֵינוּ – כי בסלק מונח השורש של סילוק.

1. יש שפירשו שזו השעועית, ויש שפירשו שזה פול.

תַּמְרֵי, יִתַּמּוּ שׂוֹנְאֵינוּ (ה); קָרָא, יִקָּרַע גְּזַר דִּינֵנוּ (ו) וְיִקָּרְאוּ לְפָנֶיךָ זְכֻיּוֹתֵינוּ. הגה: ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש (ז) (טור), **ואומרים: תתחדש עלינו שנה מתוקה** (אבודרהם), **וכן נוהגין (ח). ויש אוכלים רמונים ואומרים: נִרְבֶּה זְכֻיּוֹת כְּרִמּוֹן (ט); ונוהגין לאכול בשר שָׁמֵן וכל מיני מתיקה (י)** (מרדכי דיומא).

סעיף ב

[ג]**אוכלים ראש כֶּבֶשׂ לומר: נהיה לראש ולא לזנב, [ד]וְזֶכֶר לְאֵילוֹ שֶׁל**

[ג]טור והמרדכי דמסכתא יומא. [ד]שם בשם מהר"מ מרוטענבורג.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) תַּמְרֵי, יִתַּמּוּ שׂוֹנְאֵינוּ – כי במילה תמר, נוכחת גם המילה תם, שהוא מלשון כילוי וגמר.

(ו) קָרָא, יִקָּרַע גְּזַר דִּינֵנוּ – צליל הגיית המילה קָרָא דומה ללשון קריעה.

(ז) לאכול תפוח מתוק בדבש – ומבקשים יהי רצון שתהיה לנו שנה טובה ומתוקה.

(ח) וכן נוהגין – חלק מאשכנזים נוהגים לאכול רק תפוח בדבש. אבל הספרדים עושים ממש כעין סדר, ואוכלים את כל הסימנים הנזכרים כאן. ויש בכך מעלה, כי המנהגים הללו הופכים את הסעודה למעמד רוחני של תפילה.

(ט) נִרְבֶּה זְכֻיּוֹת כְּרִמּוֹן – גם הספרדים נוהגים כן.

(י) בשר שָׁמֵן וכל מיני מתיקה – קיימים מנהגי אכילה רבים בליל זה, וכל אחד יעשה כמנהגו.

אם חסר לו אחד מהירקות הנ"ל, יקח מאכל אחר, ויתפלל תפילה שיש בה רמז וצליל הדומה לשם המאכל. כי אין זו חובה כאכילת מצה בליל הסדר, אלא מנהגים המשמחים את הלב.

עושים מנהג זה בסעודה, אחר ברכת המוציא. הלכך אין מברכים על הירקות ברכה ראשונה, אלא על הרימון או על התפוח, בורא פרי העץ. אמנם יש נוהגים לעשות סדר זה לפני ברכת המוציא, והם יברכו ברכה ראשונה הן על הפירות והן על הירקות, וכמובן גם על הדג. אבל לא יברכו ברכה אחרונה, כי

יִצְחָק (יא). הגה: יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא (יב), ועוד שהן מרבים כְּיחָה וְנִיעָה ומבטלים הַתְּפִלָּה (מהרי״ל). **והולכין אל הנהר לומר פסוק: וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאותָם וְגוֹ׳ (יג)** (מיכה ז, יט) (מנהגים). **וגם נוהגים שלא לִישַׁן ביום ראש השנה (יד)** (ירושלמי), **ומנהג נכון הוא (טו).**

שולחן ערוך כפשוטו

ברכת המזון פוטרת אותם מחובת ברכה אחרונה[2].

(יא) וְזֵכֶר לְאֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק – אמנם כיום המציאות היא שראש כבש הוא מוצר קשה השגה. ויש אומרים תפילה זו על ראש דג.

(יב) שאגוז בגימטריא חטא – כסמל להחלטתנו על ריחוק מחטאים. אמנם אין בכך איסור, אלא זהו מנהג יפה.

(יג) וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאותָם – תפילה זו קרויה תפילת תשליך. במקום שאין נהר, אומרים אותה סמוך לכד או כלי אחר שמילאו בו מים. בל נטעה באמירה זאת כביכול היא מעלימה ומשליכה את החטאים למצולות, אלא זו תפילה ככל התפילות, בציפיה לרחמי שמים. אלא שיש בתשליך זה חיזוק בהרגשת עבודת היום, שהיא השלכת החטאים כולם מעלינו, בתפילותינו ותשובתנו.

(יד) שלא לִישַׁן ביום ראש השנה – כי איך אפשר לישון אם בלב פנימה קיימת הרגשה אמיתית של מתח מפני יום הדין.

(טו) ומנהג נכון הוא – ויש מקילים אחרי חצות.

---

2. עיין יחווה דעת חלק א׳ סימן נ״א.

סימן תקפ״ד
סדר קריאת התורה בראש השנה, ובו ד׳ סעיפים.

סעיף א

א**אין אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים (א).** הגה: **ונוהגין לומר אבינו מלכנו (ב) על הסדר (ג), ואם הוא שבת אין אומרים אותו (ד)** (ר״ן פ״ב דר״ה וריב״ש סימן תקי״ב). **ומאריכים בפיוטים ותפלות עד חצות (ה)** (מהרי״ל).

א מימרא דרבי אבהו ראש השנה לב, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בראש השנה ויום הכפורים – כי עיקרם יום דין, כמובא בגמרא ״ספרי חיים ומתים פתוחים, ואומרים שירה?״.

(ב) אבינו מלכנו – תפילה שייסד רבי עקיבא, בה מתחיל כל משפט ב״אבינו מלכנו״, ומסתיים בבקשה קצרה.

(ג) על הסדר – גם הספרדים נוהגים לומר תחינה זו בראש השנה וביום כיפור. אלא שבראש השנה מדלגים על ״אבינו מלכנו חטאנו לפניך״, כי אין אומרים בו וידוי.

(ד) ואם הוא שבת אין אומרים אותו – כי בשבת אין מבקשים בקשות. והספרדים לא חששו לכך, כי עיקר איסור הבקשות בשבת הוא על בקשות אישיות ולא על בקשות כלליות.

(ה) עד חצות – וצריך לסיים קצת לפני חצות כדי לא לצום ביום זה, חצי צום[1].

1. יש פתרונות אחרים, כמו לטעום משהו לפני התפילה. ויש שעושים קידוש לפני מוסף.

סעיף ב

[ב]ומוציאין שני ספרי תורה; באחד קורין [ג]חמשה **(ו)** מִוַּה' [ד]פָּקַד אֶת שָׂרָה עד וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה **(ז)**, ואם הוא שבת קורין בו שבעה, ומפטיר קורא בשני **(ח)** בפרשת פנחס, וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי **(ט)**: ומפטיר, וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִן הָרָמָתַיִם, עד וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ **(י)**.

הגה: ויש מקומות שנוהגים לקרות התוקע (יא) מִמְּנְיַן החמשה העולים לספר תורה (כל בו).

[ב]ציינתיו בסימן תפ"ח אות ו. [ג]גם זה ציינתיו שם. [ד]ברייתא מגילה לא, א. ופירוש הר"ן (י, א) לפי ששתיהן נפקדו בראש השנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) קורין חמשה – כמו בכל יום טוב, שיש חמישה עולים. כי מספר העולים לקריאת התורה קבועה בכלל הבא: בימי חול ובמנחה של שבת, שלשה עולים. בראשי חודשים ובחול המועד, ארבעה עולים. בימים טובים, חמשה עולים. ביום כיפור, ששה עולים. ובשבת, שבעה עולים.

(ז) עד וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה – קטע בפרשת וירא, העוסק בכך שה' פקד את שרה בראש השנה בהריון.

(ח) קורא בשני – כלומר בספר השני.

(ט) בפרשת פנחס וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי – קטע זה עוסק בקרבנות הנקרבים בראש השנה.

(י) עד וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ – שם מדובר בשפיכת נפשה של חנה בתפילה, ועל קבלת תפילתה. כי גם היא נפקדה בראש השנה.

(יא) שנוהגים לקרות התוקע – לכבד את התוקע, הנוטל על כתפיו אחריות גדולה, להוציא את הציבור כולו, ידי חובת המצוה[2]. אצל הספרדים יש מקומות שקיבלו מנהג זה. אמנם אין זו חובה, וחלילה להתקוטט עבור כך.

---

2. מנהג זה שייך דווקא למי שתוקע בחינם ולא בנוטל שכר.

סעיף ג

[ה]בני אדם החבושים בבית האסורים אין מביאין אצלם ספר תורה, אפילו בראש השנה ויום הכפורים (יב). (ועיין לעיל סוף סימן קל"ה) (יג).

[ה]מרדכי בסוף פרק קמא דראש השנה מהירושלמי פרק ז דיומא הלכה א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) ויום הכפורים – כי אין זה מכבוד התורה ליטול את התורה ולהביאה אל המתפלל, אלא המתפלל הוא שצריך לבוא אל הספר. ועיין מה שנכתוב בס"ק הבא.

(יג) ועיין לעיל סוף סימן קל"ה – סעיף י"ד. שם הרמ"א צמצם את האיסור וכתב "והיינו דוקא בשעת הקריאה לבד, אבל אם מכינים לו ספר תורה יום או יומים קודם – מותר; ואם הוא אדם חשוב, בכל ענין שרי".

המשנה ברורה[3] תמה מאוד על פסיקה זו, מאחר והיושבים בבית האסורים אנוסים, ואינם יכולים להגיע לבית הכנסת. וכיון שיש מצווה לקרוא בספר התורה, אין בהבאת ספר תורה לשם זלזול בכבוד התורה. אדרבה, יש בזה כבוד התורה, שמחבבים אותה ורוצים לקרוא בה.

אמנם המחבר תמך יסודותיו בדברי הירושלמי[4], משם למד הלכה זו. וכף החיים (סימן קנה אות עז) הביא, שכדברי המחבר מבואר בזוהר בכמה מקומות.

וליישב קושיית המשנה ברורה נראה על פי מה שכבר ביארנו שחובת הקריאה חלה על הציבור, ולא על היחיד. לכן יחיד שנאנס, ואינו יכול לבוא לבית הכנסת, פטור מקריאת התורה.

למרות זאת, כאשר קיים ספר תורה, שבימי שגרה אין קוראים בו, או שיש ספר תורה שלכך הועידו אותו, לניידו למקום הצורך, כגון בית אבלים, מותר לטלטלו גם לדעת המחבר. אלא שצריך לוודא שמונח בארון, ולהכינו יום או יומיים קודם הקריאה, כפסק הרמ"א.

---

3. בסימן קל"ה ד"ה "אין".

4. יומא פרק ז' הלכה א'.

סעיף ד

[1]מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר (יד).

[1]הגהות אשר"י שם (סימן ה) וכתב בתרומת הדשן סימן רסה משום דכך הסדר ברית אברהם ועקדת יצחק.

שולחן ערוך כפשוטו

עוד יתכן, שאם נכלאו עשרה בבית הכלא, הרי הם כציבור, ומותר להביא אליהם את ספר התורה. וגם פוסקים ספרדים הצטרפו לפסיקה זו[5].

(יד) לתקיעת שופר – כי בכך יוצרים חיבור בין ברית המילה, שהיא ברית אברהם, לתקיעת שופר, הבאה כזכר לעקידת יצחק. ואם לא מלים בבית הכנסת, מלים אחר סיום התפילה.

---

5. עיין יביע אומר חלק ט' אורח חיים סימן ט"ו אות ב.

סימן תקפ"ה
דין ברכת השופר, ובו ה' סעיפים.

המצוה העיקרית בראש השנה היא תקיעת שופר, שהיא מצות עשה מן התורה. מסימן זה והלאה סידר המחבר את כל דיני התקיעה, צמוד לרצף האירועים, בסדר כרונולוגי, וכפי שקבע רבי יעקב, בעל הטורים. הסימן הראשון עוסק בברכת השופר. וכיון שעסקנו בברכה, בהכרח שנסביר מעט על המצווה. אחר כך, כיון שברכנו על השופר, יש להסביר את דיני השופר עצמו, כפי שנעשה בסימן תקפ"ו. בהמשך נדון על המקום המיטבי לשמיעת קול התקיעה, כנידון בסימן תקפ"ז. תיכף, בסימן תקפ"ח, נדון על הזמן הראוי למצוה. ועל דין התוקע, בסימן תקפ"ט. אחרי זה, צריך להסביר כמה תקיעות יש לתקוע כדי לצאת ידי חובת המצוה בשלימות. לאחר מכן יוסברו דיני תפילת מוסף, בסימן תקצ"א, והתקיעות שבה, בסימן תקצ"ב. לסיום, יוסברו הדינים של "דיעבד", וכיצד היחיד, שלא נכח בבית הכנסת, יוכל לצאת ידי חובה.

מצוה זו נלמדת משלושה פסוקים. שניים במצוות ראש השנה, האחד, בפרשת אמור (ויקרא כג כד) "זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ". והאחר, בפרשת פנחס (במדבר כט א) "יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם". ובשניהם לא נזכר השופר בפירוש.

הפסוק השלישי כתוב במצוות יובל, בו פעם בחמישים שנה תוקעים בשופר, ביום הכיפורים. כדי להורות לאדונים על שחרור עבדיהם העבריים, והשבת קרקעות נרכשות, לבעליהם המקוריים. וכך כתוב בפרשת בהר (ויקרא כה ט) "וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה". זה מלמד כי התרועה שנאמרה בראש השנה צריכה להיעשות על ידי שופר. וכיון שבפסוקים כולם הזכירה התורה את ה"תְּרוּעָה" שלשה פעמים, יש להריע שלשה פעמים. התרועה היא מספר קולות קצרים, ברצף אחד. ולפניה, וגם אחריה, יש להשמיע תקיעה, שהיא הברה ארוכה ללא הפסקים.

חיבור זה עליו למדנו, בין תקיעת השופר שבשנת היובל, בה המצווה העיקרית היא בין אדם לחברו, לפסוקי ראש השנה, בה המצווה העיקרית היא בין אדם למקום, מלמד כי שתי סוגי המצוות הללו, קשורות זה בזה, עד שהאחת ללא

חברתה תאבד את ערכה. ולכן אין משמעות למצוות שבין אדם למקום בלבד, אם אינו מכבד את חברו כראוי. ומאידך, בלתי אפשרי לקיים מצוות שבין אדם לחברו, ללא יראת שמים, וקבלת עול מלכותו יתברך.

סעיף א

[א]**צריך לתקוע מעומד (א). הגה: ונוהגין לתקוע על הבימה במקום שקורין (ב).**

[א]טור והגהות מימוניות בשם סמ"ק, משום דגמרינן 'לכם' (במדבר כט) דשופר, מ'לכם' (ויקרא כג) דעומר.

סעיף ב

[ב]**קודם שיתקע יברך: לשמוע קול שופר (ג), ויברך: שהחיינו (ד);**

[ב]הרא"ש פרק בתרא דראש השנה בשם ראבי"ה מהירושלמי וכן כתב רמב"ם ורבינו ירוחם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) לתקוע מעומד – זו דרישה כללית במצוות, הנעשות בעמידה, שגם הברכה הנאמרת עליהם תיאמר מעומד, כדי לכבד את המצוה. וזה בניגוד לברכות הנהנין, הנאמרות דווקא בישיבה. וכדי שהברכה תיאמר במתינות.
דין זה נאמר לגבי התוקע, שהוא זה שעומד[1]. אמנם כל זה לכתחילה. אבל אם תקע מיושב, יצא.
(ב) על הבימה במקום שקורין – במרכז בית הכנסת, במקום קריאת התורה. כדי לעורר את זכרון השופר שנשמע בהר סיני, שם חויבנו לחיות על פי צו התורה. זה מלמד כי המלכת הבורא ביום זה אינה באה כהענקת כבוד מלכים, אלא בעיקר כהוכחת נאמנותנו ושעבוד חיינו לצו התורה.
(ג) לשמוע קול שופר – נוסח הברכה הוא לשמוע, משום שהשמיעה היא המצוה, ולא התקיעה.
(ד) שהחיינו – וקיימנו והגיענו לזמן הזה. ברכה זו נאמרת כל עת שזוכים

1. הציבור, צריך לעמוד בעיקר, בתקיעות שבתפילת מוסף. אבל בתקיעות שלפני מוסף, יעשה כל אחד כמנהגו.

הגה: ואין חילוק בין אם יברך לעצמו, או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים, אפילו הכי מברך התוקע שתי ברכות הנזכרות (ה) (ב"י ותה"ד); [1]**ויתקע תשר"ת (ו) שלש פעמים, ותש"ת (ז) שלש פעמים, ותר"ת (ח)**

[1]מהא דאתקין רבי אבהו בקיסרי ראש השנה לד, א.

שולחן ערוך כפשוטו

לקיים מצוה המופיעה במחזוריות, פעם בשנה.

הספרדים לא מברכים שהחיינו ביום השני, מאחר וכבר ברכו על המצוה ביום הראשון. האשכנזים כן נוהגים לברך, כי הסיבה מחמתה הוסיפו עוד יום לראש השנה היא הספק, שמא גם יום זה הוא ראש השנה, על כן אין לשנות כלום, בין הנהוג ביום ראשון לנהוג ביום שני[2].

(ה) שתי ברכות הנזכרות – כאן אנו נפגשים בהלכה ייחודית לברכות המצוות, המאפשרת, גם למי שכבר קיים את המצוה, לחזור ולברך עבור אחרים, שעדיין לא קיימוה. ובניגוד לברכות הנהנין, בהם ניתן לפטור אחרים רק כאשר המברך גם הוא נהנה.

הסיבה מחמתה ניתן לפטור אחרים בברכת המצוות, אף אחר קיומם, היא, משום שכל ישראל ערבים זה לזה. כלומר קיימת אחריות קולקטיבית לקיום המצוות. לכן גם אחר קיום המצוה, לא נותקה שייכותו אליה, ומשום שעליו לוודא כי גם זולתו יקיימנה[3].

(ו) ויתקע תשר"ת – **ת**קיעה **ש**ברים **ת**רועה **ת**קיעה. התקיעה היא צליל ארוך. השברים הם שלושה צלילים בינוניים. והתרועה היא כמה צלילים קצרים. כבדוגמא להלן:

_____ __ __ __ ..... _____ זה תקיעה שברים תרועה תקיעה.

(ז) ותש"ת – _____ __ __ __ _____ זה תקיעה שברים תקיעה.

(ח) ותר"ת – _____ ..... _____ זה תקיעה תרועה תקיעה.

---

2. ואף שהיום קיים לוח ברור, על פיו יודעים אנו כי היום הראשון הוא המחוייב מן התורה, בכל זאת נוהגים ביום השני כביום הראשון, משום שלכתחילה כך תיקנו תקנה זו משום הספק. ואם ספרדי תוקע לאשכנזים, יברך אחד השומעים.

3. ואמנם יש מי שכתב כי על השומעים לברך. אבל דעת המחבר שהתוקע בפועל הוא שמברך.

שלש פעמים; הגה: **וטוב לתקוע בצד ימין (ט), אם אפשר לתקוע בכך** (מנהגים), **וכן יהפוך השופר למעלה (י), שנאמר: עלה א־להים בתרועה** (תהילים מז ו) (רוקח ומהרי"ל).

סעיף ג

[ד]**אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים, ישלים אחר ואפילו שלשה או ארבעה; ודי בברכה שבירך הראשון, והוא שיהיו שם התוקעים האחרונים בשעת ברכה (יא); ואפילו אם בירך ולא יכול לתקוע כלל, השני תוקע בלא ברכה ולא הויא ברכה לבטלה (יב).**

[ד]טור בשם ר"י.

סעיף ד

[ה]**אַחֵר תוקע ולא שליח ציבור, כדי שלא יתבלבל (יג); ואם הוא**

[ה]שם בשם רבינו האי מהא דתנן לב, ב השני מתקיע ולא אמר תוקע.

שולחן ערוך כפשוטו

את הסיבה מדוע אין מסתפקים בסדרה אחת כזו, רק עושים שלש סדרות של שלש, יסביר המחבר בהמשך, בסימן תקצ"ב.

(ט) וטוב לתקוע בצד ימין – כי הימין מסמן את מידת הרחמים. אין זו חובה, ואם נוח לו יותר לתקוע בצד שמאל, הדבר מותר לכתחילה. הספרדים גם הם קיבלו מנהג זה.

(י) יהפוך השופר למעלה - כלומר טוב לכתחילה שצד היציאה של השופר יפנה כלפי למעלה ולא כלפי מטה, כסימן על רצוננו להתעלות. גם דין זה הוא לכתחילה. והספרדים גם הם נוהגים בו.

(יא) בשעת ברכה – כי בעת ברכת התוקע, יצאו כולם ידי חובה, ונחשב להם כאילו הם עצמם בירכו.

(יב) ולא הויא ברכה לבטלה – כי בסוף התקיימה המצוה.

(יג) כדי שלא יתבלבל – באמצע חזרת העמידה של מוסף, תוקעים בשופר, אחר הברכות האמצעיות. ולא ראוי ששליח הציבור יתקע, כי עליו לוודא שממשיך בטקסט הנכון, כנדרש. ואם הוא התוקע, יש חשש שיתבלבל.

מובטח שחוזר לתפלתו, רשאי לתקוע **(יד)** הגה: **(טו)** ודוקא תקיעות שעל סדר התפלה אסור לשליח צבור לתקוע **(טז)**; אבל תקיעות שתוקעין מיושב, דהיינו קודם שמתפללין מוסף, מותר לשליח צבור לתקוע **(יז)** (כל בו); ואם אין השליח צבור תוקע מיושב **(יח)**, ראוי שאותו התוקע יתקע גם כן על סדר הברכות; כי המתחיל במצוה אומרים לו: גמור **(יט)**, (רמב"ם וא"ח); נוהגין להקרות לפני התוקע סדר התקיעות מלה במלה כדי שלא יטעה, ונכון הוא **(כ)**.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) רשאי לתקוע – לכן כיום, שהסידורים מצויים, אין בעיה בכך ששליח הציבור יתקע. אמנם זה פשוט שמדובר רק בשליח ציבור שמעוניין לתקוע. ובמקרה כזה מן הראוי שיבדוק את עצמו, אם יש לו כוח פיזי לביצוע שני תפקידים אלה.

(טו) הקדמה לרמ"א – להבנת דברי הרמ"א עלינו להקדים את המובא בסימן תקצ"ב (ס"ק ב), שעיקר התקיעות הן הנעשות במוסף, על סדר ברכות "מלכויות זכרונות ושופרות". תקיעות אלה נקראות "תקיעות דמעומד", ומשום שחובה לעמוד בהם, מאחר והן העיקריות. אבל התקיעות הנעשות לפני מוסף, אינן העיקריות, אלא תכליתן בלבול השטן. הבלבול שלו נוצר מכך, שעוד טרם הגענו, בסדר התפילה, למקום התקיעות העיקרי, כבר שומעים את השופר. עובדה שמביעה ומפגינה את חיבתנו העזה לקיום רצון הבורא.

תקיעות אלו קרויות "תקיעות דמיושב", כי השומעים רשאים לשבת בזמן התקיעות.

(טז) אסור לשליח צבור לתקוע – מחשש שיתבלבל, ולא ישוב לטקסט הנכון.

(יז) מותר לשליח צבור לתקוע – מאחר ואין כל חשש שיתבלבל.

(יח) ואם אין השליח צבור תוקע מיושב – אם לא תקע תחילה, איבד את הזכות לתקוע במוסף, ומאפשרים לזה שתקע, לתקוע גם במוסף.

(יט) כי המתחיל במצוה אומרים לו: גמור – כל התקיעות הן מצוה אחת, על כן ראוי שהמתחיל יסיים. לולי כן, יראה הדבר כאילו אינו מקיים את המצווה בחפץ לב.

(כ) ונכון הוא – כך הוא מנהג אשכנז. אבל הספרדים לא נהגו בזה.

סעיף ה

[1]הנוטל שכר לתקוע שופר בראש השנה, או כדי להתפלל או לתרגם (כא) בשבתות ויום טוב, אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה (כב).

[1]מברייתא ד' פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם וחד מינייהו שכר מתורגמנין פסחים נ, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(כא) להתפלל או לתרגם – מנהגם היה שבקריאת התורה קראו גם את תרגום אונקלוס. וכך נוהגים עד היום בקרב קהילות תימן.

(כב) סימן ברכה – יש איסור הנקרא "שכר שבת", שעניינו איסור נטילת שכר על עבודה הנעשית בשבת, גם אם אינה כרוכה במלאכה אסורה. ואולם לצורך מצוה, מותר ליטול שכר זה[4]. אם כי, אין זה ראוי, אף שמותר מעיקר הדין. כי הלוא יש דעות שאוסרים זאת לגמרי.

אמנם למעשה, במקומות רבים סומכים על שיטת המקילים. וכשהתשלום ניתן לו בהבלעה, כלומר שמשתכר גם על חזנות בימי חול, או על פעילות נוספת למען הקהל, הדבר מותר ללא סייג. כמו כן, בשעת הדחק, אם שליח הציבור דחוק בפרנסתו, ודאי ניתן להקל עבורו על פי עיקר הדין.

---

4. ועיין מה שכתבנו בזה בהלכות שבת סימן ש"ו.

סימן תקפ"ו
דיני שופר של ראש השנה, ובו כ"ג סעיפים.

סימן זה דן בשופר עצמו. בפסוקי התורה בם צווינו על התקיעה, אין זכר לשופר עצמו. אלא נאמר באופן סתמי "יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם", בלי לציין את החפץ בו יש להריע. אמנם בפסוקים המצווים על תקיעת שופר ביובל, כן צויין כי יש לתקוע בשופר, כנאמר "וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה". ומשם למדנו, כי התרועה נעשית על ידי שופר.

עם זאת, עדיין אין באמור להסביר מהו אותו שופר. לכן באו חכמים והגדירו זאת.

סימן זה דן בהגדרת השופר והמומים הפוסלים אותו. כמו כן, מה דין שופר שאי אפשר להשתמש בו, מסיבות שונות, כגון שאסרו בנדר, וכגון שנגזל, או שצריך לעשות פעולה אסורה אחרת לצורך קבלת השופר, וכפי שיוסבר.

רוב הדינים שבו אינם שכיחים.

סעיף א

[א]שופר של ראש השנה מצותו בְּשֶׁל אַיִל [ב]וְכָפוּף **(א)**; [ג]ובדיעבד, כל השופרות כשרים **(ב)**, בין פשוטים בין כפופים, ומצוה בכפופים

[א]מימרא דרבי אבהו ראש השנה טז. [ב]מימרא דרבי לוי שם דף כז. [ג]משנה שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בשל איל וכפוף – בעקידת יצחק, לאחר שציוה המלאך על אברהם, אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר[1], הקריב אַיִל תמורתו. **וכפוף** משום שביום זה עלינו לכופף עצמנו, כלומר להיכנע, בפני אבינו שבשמים. ושופר האיל, צורתו כפופה.

(ב) ובדיעבד, כל השופרות כשרים – כגון של יעל, עז, או תיש.

---

1. בראשית פרק כ"ב.

יותר מבפשוטים (ג); ושל פרה פסול בכל גוונא (ד); [ד]**וכן קרני רוב החיות שהם עצם אחד ואין להם מִבְּפְנִים זַכְרוּת (ה), פסולים (וכן שופר מבהמה** [ה]**טמאה, פסול (ו))** (ר"ן פ"ד דר"ה).

[ד]טור בשם הרמב"ן. [ה](הקשה שארי הרב ר' מרדכי קראשניק פקק"ק ז"ל מהא דתנן בנדה פרק ו (נא, ב) כל שיש לו קרנים יש לו טלפים ומשמע שם דכולי עלמא היא, וכמו שכתבו התוס' בשם ר"ח בחולין דף נט ואם כן אינה בהמה טמאה ונראה לענ"ד דאיירי שילדתו בהמה טמאה והיוצא מן הטמא טמא כדתנן בפרק קמא דבכורות).

סעיף ב

(ז) [ו]**הגוזל שופר ותקע בו, יצא (ח) אפילו לא נתייאשו הבעלים**

[ו]הרא"ש מהירושלמי.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) ומצוה בכפופים יותר מבפשוטים – ואם לא מצא של איל, ובידו שופרות מבעלי חיים אחרים, יבחר את הכפוף שבהם.

(ד) ושל פרה פסול בכל גוונא – קרן פרה פסול בכל אופן. טעמים רבים ניתנו בגמרא להסביר מה סיבת הפסול של קרן הפרה. אחד מהם, ששופרו נקרא בעיקרו קרן, וזה מזכיר את האלימות של הפר. טעם נוסף, שהוא מזכיר את חטא העגל. וטעם אחרון, שחומר הקרן עשוי ממספר שכבות, בשונה מהשופרות הכשרות[2].

(ה) זַכְרוּת – בחלל הקרן קיים חלק נפרד, שבהוצאתו נעשה הקרן חלול.

(ו) שופר מבהמה טמאה, פסול – אפילו אם הוא חלול.

(ז) הקדמה – דבר ברור הוא שהגניבה אסורה אף לצורך קיום מצוה. אולם מה בכל אופן דינו של השומע תקיעה משופר שגנב, האם יצא בדיעבד ידי חובתו, או שכלל לא קיים מצוה. לכן כתב המחבר "הגוזל שופר ותקע בו", בלשון דיעבד, כי רק על אופן כזה אנו דנים.

(ח) יצא – כי השופר, להבדיל מלולב ושאר חפצי מצוה, אינו גוף המצוה, אלא שמיעת הקול היוצא מתוך השופר, זו המצוה. וב"קול" לא בוצעה שום גניבה.

---

2. והוספנו בנספח הסבר על הסוגיה.

ממנו (ט).

סעיף ג

(י) [ז]תקע בשופר של עבודת כוכבים של ישראל (יא), לא יצא (יב). שאינה בְּטֵלָה עולמית (יג) וְכַתּוּתֵי מִכְתַּת שְׁעוּרֵיהּ (יד); [ח]אבל בשל

[ז]ברייתא חולין דף פט וכמו שפירשו התוס' והרא"ש שם. [ח]מימרא דרב יהודה, ראש השנה דף כח וכמו שפירשו התוס' והרא"ש שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) אפילו לא נתייאשו הבעלים ממנו – כי אם נתייאשו הבעלים, מובן שיוצאים ידי חובת התקיעה, כי בזניחת בעלותם הותירו שופר זה ביד הגנב, ונעשה הוא לבעליו. אלא שחייב הוא לשלם שווי ממוני, לבעליו הקודמים. אבל גם במקרה שלא נתייאשו הבעלים, וחובתו מן התורה להחזיר שופר זה לבעליו, עדיין יכול לצאת ידי חובת מצווה, וכפי שהסברנו, לא בוצעה גניבה על "קול" השופר .

(י) הקדמה לסעיף – להבנת הסעיף נקדים הסבר קצר לגבי דינם של חפצים שאנשים, מתוך אמונה כוזבת ושגויה, נהגו כלפם כאלילים. חפץ זה, נאסר באיסור הנאה חמור. ואם יהודי נהג בו כאליל, אין דרך בעולם להסרת האיסור, לכן השמדת החפץ הכרחית. אבל אם נכרי הוא שעשה כן, יכול הוא, אם יחדל להאמין בו כאליל, להסיר את האיסור, ולהחזיר את החפץ למצבו ההלכתי התקין, ככלי שמעולם לא נעבד, שהשימוש בו מותר. אמנם כל זמן שלא חדל הנכרי מאמונתו בחפץ, אסור ליהנות ממנו.

עוד נקדים, שכל שופר אינו כשר אלא אם הוא ארוך מטפח, לכל הפחות 8 ס"מ. וזה מלמד, כי השופר צריך להיות חשוב ומוערך.

(יא) עבודת כוכבים של ישראל – כלומר, יהודי נהג כלפי שופר זה כאליל.

(יב) לא יצא – כי אף שאורכו, ברובד הפיזי, נראה קיים. הרי ברובד ההלכתי, הוא אינו קיים כלל, כפי שיסביר המחבר. ומשום החובה לכלותו בשריפה.

(יג) שאינה בְּטֵלָה עולמית – כפי שהסברנו בהקדמת הסעיף.

(יד) וכתותי מיכתת שעוריה – תרגום: החומר הפיזי של השופר נחשב כתוש

עבודת כוכבים של עובד כוכבים, וכן בִּמְשַׁמְּשֵׁי עבודת כוכבים **(טו)** של עובד כוכבים, **לא יתקע (טז)**; *)ואם תקע בו, **יצא**, ט)והוא **שלא נתכוין לזכות בו (יז)**; **אבל אם נתכוין לזכות בו, לא יצא** דְּהָוָה ליה עבודת כוכבים של **ישראל (יח)** **(ויש מחמירין דאפילו בשל עובד כוכבים אינו יוצא, אלא בנתבטל בערב יום טוב) (יט)** (מרדכי) **(ועיין לקמן סי׳ תרמ״ט סעיף ג׳).**

*)(דמצות לאו ליהנות ניתנו). ט)שם בתוס׳ והרא״ש ושאר פוסקים.

סעיף ד

׳שופר של תקרובת עבודת כוכבים **(כ)**, **אפילו היה של עובד כוכבים, שתקע בו, לא יצא משום** דְּאֵינָהּ בְּטֵלָה עולמית **(כא).**

׳שם.

שולחן ערוך כפשוטו

ושחוק. וכאמור, היות והשופר ינתן לשריפה, היחס ההלכתי כלפיו הוא כאינו קיים.

(טו) בִּמְשַׁמְּשֵׁי עבודת כוכבים – חפצים ששימשו ושירתו את האליל, כגון שהשתמשו בשופר ותקעו בו לכבודו של אליל.

(טז) לא יתקע – כי חפץ שנעבד כאליל, נעשה דחוי ומאוס, ואינו ראוי למצוה.

(יז) שלא נתכוין לזכות בו – ואף על פי שטרם ביטלו הגוי, הוא עדיין נקרא עבודה זרה, בכל זאת יש לו ערך, ולא נחשב כאינו קיים, משום שביד הגוי נתונה אפשרות ביטולו.

(יח) דְּהָוָה ליה עבודת כוכבים של ישראל – ולזה הרי אין ביטול לעולם.

(יט) אלא בנתבטל בערב יום טוב – כי חובה לשרוף שופר שלא נתבטלה ממנו עבודה זרה. ולמרות שביד הנכרי לבטלה, אין השופר כשר, כל שלא בוטלה אלילות השופר.

(כ) של תקרובת עבודת כוכבים – שופר מבהמה שעלתה קרבן לכבוד אליל.

(כא) דְּאֵינָהּ בְּטֵלָה עולמית – הגוי יכול להסיר שם עבודת אלילים מחפץ שהוא עצמו האליל, על ידי שיחדל להאמין בכוחו. אבל הסרת שם עבודה זרה

סעיף ה

(כב) [כ]הַמַּדֵּר הנאה משופר **(כג)**, אדם אחר תוקע בו **(כד)** וזה יוצא ידי חובתו **(כה)**; [ל]אבל אם אמר: קוֹנָם לתקיעתו עלי **(כו)**, אסור

[כ]מימרא דרבא שם בראש השנה. [ל]הר"ן ושאר פוסקים ועיין ביורה דעה סימן רטו.

שולחן ערוך כפשוטו

מקרבן שנקרב לאליל, אינה אפשרית, כי אין הדבר תלוי באמונת הנכרי, אלא במעשה הקרבה, וזה כבר נעשה.

(כב) הקדמה – ביד האדם קיימת אפשרות לאסור על עצמו הנאה מחפצים, על ידי שיאמר "הרי הם נחשבים עלי כקרבן". ובכך יש איסור מן התורה ליהנות מהחפץ.

"קוֹנָם" פירושו "אסור כקרבן".

(כג) המודר הנאה משופר – אסר על עצמו הנאת שופר, כקרבן האסור עליו.

(כד) אדם אחר תוקע בו – הוא עצמו אינו רשאי לתקוע בו, כי עדיין יש בתקיעה איזו שהיא הנאה[3]. אמנם אם אין אדם אחר שיתקע עבורו, רשאי הוא עצמו לתקוע את תקיעות החובה[4].

(כה) וזה יוצא ידי חובתו – כי בשמיעת הקול, יש קיום מצוה, וזו אינה נחשבת הנאה.

(כו) קונם לתקיעתו עלי – כלומר אסר על עצמו גם את השופר וגם את הנאת קול השופר. במקרה זה אינו יוצא ידי חובה, כי נאסר עליו קול השופר כקרבן[5].

3. לא ברור איזו הנאה יש לתוקע מלבד קיום המצוה, הרי יופי הקול שוה בין אם הוא תוקע ובין אם אחר. ואין לומר שיש הנאה בהנחת הכלי על הפה. אולי הכוונה שמאחר שההנאה מהשופר אסורה עליו, יש להחשיב את עצם השימוש הישיר בגוף השופר, כדי לקיים את המצוה, כהנאה שאינה מן המצוה, כי אכן ניתן לקיים את המצוה גם אם לא הוא עצמו יתקע. ואפשר גם לפרש שהרגשת ההצלחה להוציא קול מהשופר היא ההנאה ממנה צריך נודר זה להתרחק.

4. כי המחבר כתב ביורה דעה סימן רכ"א סעיף י"ג שמותר גם למודר עצמו לתקוע בו. ויתכן שכאן התיר רק לאדם אחר לתקוע, מחמת התייחסותו בסוף הסעיף למקרה בו אסר אדם את עצמו בשמיעת התקיעה עצמה, שאז אינו יכול לשמוע אפילו מאחר. אמנם מהבית יוסף לא משמע כפירוש זה. ובמפרשים כתבו עוד הסברים. ראה לדוגמא מה שכתב הפרי חדש (כאן), שהמחבר ביורה דעה חזר בו ממה שכתב כאן. והחיד"א לעומת זאת (בברכי יוסף כאן) פירש כי מה שכתב המחבר ביורה דעה שמותר לתקוע בו, אין הכוונה לנודר עצמו, אלא לתוקע אחר.

לתקוע בו אפילו תקיעה של מצוה.

סעיף ו

[מ]היה קולו עב מאד או דק מאד, כשר, שכל הקולות כשרים בשופר **(כז)**.

[מ]ברייתא שם כז.

סעיף ז

אם ניקב, [נ]אם לא סתמו אף על פי שנשתנה קולו, כשר **(כח)** (מיהו אם יש שופר אחר אין לתקוע בזה, כי יש אומרים שאין לתקוע בשופר נקוב **(כט)**) (כל בו ותשובת הרא"ש); [ס]ואם סתמו שלא במינו, אף על פי שאינו מעכב את התקיעה לאחר סתימה, שֶׁחָזַר קולו לכמות שהיה בתחלה, פסול אפילו נשתייר בו רובו **(ל)**; ואם סתמו במינו, אם

[נ]ירושלמי כתבוהו התוס' והרא"ש שם. [ס]משנה שם וכר' נתן בברייתא שם וכלישנא קמא דר' יוחנן, טור בשם הגאונים ורמב"ם בפרק א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כז) שכל הקולות כשרים בשופר – לא נצטווינו להשמיע קול נחמד ומוזיקלי, כבקונצרט. אלא בהשמעת קול, ותו לא. לכן גם קול עבה וגם קול דק מאד, כשרים וטובים.

(כח) שנשתנה קולו, כשר – על פי הנתבאר בסעיף הקודם, שסוגי הקולות הנשמעים מהשופר, כולם כשרים.

(כט) שאין לתקוע בשופר נקוב – לשיטה זו, שינוי הקול מגלה כי אין זה אותו שופר.

(ל) אפילו נשתייר בו רובו – כי החומר הסותם את הנקב, גורם לשופר להישמע כבטרם הִינקבו. נמצא כי לא רק השופר יוצר קול, אלא גם החומר הסותם, וזה אינו שופר. וכיון שצו התורה הוא שמיעת קול שופר בלבד, ללא תוספות, אין דרך להכשיר קול זה.

---

5. ויש מתירים גם בזה, וטוענים שהקול אינו דבר ממשי, ובלתי אפשרי לאסרו על עצמו.

נשתייר רובו שלם ולא עִכְּבוּ הַנְּקָבִים שֶׁנִּסְתְּמוּ את התקיעה, אלא חזר קולו לכמות שהיה קודם שניקב, כשר (לא), ואם חסר אחת משלש אלה, פסול. ואם הוא שעת הדחק, שאין שופר אחר מצוי, יש להכשיר ע**בִּסְתָמוֹ במינו אם נשתייר רובו, אפילו לא חזר קולו לכמות שהיה (לב); וכן יש להכשיר בִּסְתָמוֹ שלא במינו, אם נשתייר רובו וחזר קולו לכמות שהיה בתחלה קודם שניקב (לג).**

ע כדעת ר"י ורא"ש שהביא הטור וכמו שכתב הרא"ש טעמו שם בפסקיו.

סעיף ח

פ נסדק לְאָרְכּוֹ, פסול (לד). צ **יש אומרים אפילו בכל שהוא פסול, אלא אם כן הִדְּקוֹ הרבה בחוט או בִּמְשִׁיחָה (לה)** (ונשתייר שיעור התקיעה ממקום הקשירה ולמעלה לצד הפה) (כל בו), ק **ויש אומרים דוקא ברובו (לו); ואם דִּבְּקוֹ כשר, אפילו אם דִּבְּקוֹ בדבק (לז);** ר **ויש מי שאומר**

פ משנה ובריית שם. צ הרא"ש שם בשם יש מפרשים. ק הרב המגיד בפרק א בשם הרבה מהמפרשים. ר טור בשם הרמב"ן.

שולחן ערוך כפשוטו

(לא) כשר – כי אין כאן שופר וחומר אחר, שהרי מה שהחזיר לשופר את קולו הוא פיסה אחרת של שופר, וזה לא נחשב דבר אחר.

(לב) אפילו לא חזר קולו לכמות שהיה – כי אין הקול בא משופר ודבר אחר, אלא מחומר של שופר אחר.

(לג) קודם שניקב – כי בזכות שובו של הקול המקורי, אין להחשיב את החומר שבנקב כמסייע לתקיעה וכמצטרף לצליל, אלא רק כמונע נזק שהנקב גורם.

(לד) לְאָרְכּוֹ, פסול – כי חוזק התקיעות ירחיב את הסדק לכל אורכו, וכיון שעומד להיסדק, הרי כבר מעתה הוא נחשב כאינו קיים.

(לה) הִדְּקוֹ הרבה בחוט או בִּמְשִׁיחָה – ובכך מנע את המשך התרחבות הסדק.

(לו) דוקא ברובו – רק סדק כזה מגדיר את השופר כמי שאינו.

(לז) אפילו אם דִּבְּקוֹ בדבק – אין הדבק מוגדר כחומר נוסף מלבד השופר, אלא כחומר שמסייע להצמדת חלקיו. בשונה מסתימת שופר מנוקב, שהחומר

שאינו כשר אלא כשדִּבְּקוֹ בעצמו, שחיממו בָּאוּר עד שֶׁנִּפְשַׁר וְחִבֵּר קְצוֹתָיו זה עם זה (לח); [ש]**ואם נסדק כולו, אפילו מצד אחד, פסול** [ת]**אפילו חממו בָּאוּר וחיבר סדקיו זה עם זה (לט).**

[ש]משנה שם וכפירוש המפרשים. [ת]טור והרוקח בשם אביו הריב"ק.

סעיף ט

[א]**נסדק לְרָחְבּוֹ במיעוטו, כשר (מ);** ברובו, **פסול (מא) אלא אם כן נשאר מהסדק** [ב]**לצד פיו שיעור תקיעה (מב),** דהיינו **ארבעה גּוּדָלִים (מג),** וכשנשתייר בו כך כשר אפילו אם מעכב את התקיעה; [ג]**ויש מכשירים בנשתייר אפילו שלא לצד פיו (מד).**

[א]ברייתא שם וכפירוש הרא"ש דבמיעוטו הוי כנקב. [ב]הרא"ש והר"ן וסמ"ג וסמ"ק והגהות מיימוני וכן נראה מדברי הרמב"ם. [ג]בעל העיטור ורי"ץ גיאות.

שולחן ערוך כפשוטו

הסותם מוגדר חלק נוסף.

(לח) עד שֶׁנִּפְשַׁר וְחִבֵּר קְצוֹתָיו זה עם זה – אבל לולי המסת חלקי השופר ודיבוקו מחדש, אין זה נחשב שופר בלבד, אלא שופר ודבר אחר.

(לט) וחיבר סדקיו זה עם זה – כי ניתוק מוחלט מבטל ומסלק מקרן זו שם שופר, על כן הוא פסול.

(מ) לְרָחְבּוֹ במיעוטו, כשר – כי למרות חוזק התקיעות, אין חשש להתרחבות הסדק.

(מא) ברובו, פסול – כי גוף השופר הסדוק דומה כאילו נפרד מהשופר, ואין כאן שופר שלם.

(מב) שיעור תקיעה – כך נמצא שאפילו אם החלק העליון, מן הסדק עד סוף השופר, יוגדר כאינו, השופר עדיין כשר, כל עוד נותר בו טפח ומשהו.

(מג) ארבעה גודלים – כשמונה ס"מ.

(מד) אפילו שלא לצד פיו – כי בחלק הזה לפחות, יש שיעור שופר. ולדעה זו, אם בשני צדדי הסדק יחסר משיעור טפח, ייפסל השופר. לכתחילה, כמובן, צריך להחמיר כדעה ראשונה.

סעיף י

[ד]דיבק שברי שופרות זה עם זה ועשה מהם שופר, פסול **(מה)** [ה]אפילו אם יש בשבר שכנגד פיו שיעור שופר.

[ד]משנה שם. [ה]טור.

סעיף יא

[ו]הוסיף עליו כל שהוא **(מו)**, בין במינו בין שלא במינו, פסול **(מז)** [ז]אפילו היה בו מתחילה שיעור שופר.

[ו]ברייתא שם. [ז]הרא"ש שם משום דשופר אחד אמר רחמנא ולא שנים.

סעיף יב

[ח]חָפָכוֹ ותקע בו, לא יצא; בין הפכו כדרך שהופכים הֶחָלוּק, שהחזיר פנימי לחיצון **(מח)**, בין שהניחו כמו שהיה אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב **(מט)** (*)והוא הדין אם תקע במקום הרחב

[ח]ברייתא שם וכרב פפא ור' מתנא שם וכפירוש א' שבראי"ש וכהירושלמי. *)(לקמן בסוף סימן תקצ כתבו הבית יוסף).

שולחן ערוך כפשוטו

(מה) פסול – כי אין זה שופר, אלא יצירה אומנותית, הדומה להפליא לשופר.

(מו) כל שהוא – היינו שהאריך את השופר הן מצד הפה והן שהאריך בסופו. ועיין ציור.

(מז) פסול – כי הקול נשמע הן משופר והן מחומר אחר. וזה פשוט, שאם לולי התוספת היה השופר קטן מהשיעור, הרי הוא פסול. כי התוספת היא שמאריכה את השופר. אבל גם אם היה שיעור השופר כנדרש, טרם נוסף עליו חומר, הוא עדיין פסול, כי זהו שופר ודבר נוסף.

(מח) שהחזיר פנימי לחיצון – היפוך זה אפשרי מבחינה טכנית, על ידי חימום השופר באש. כי בכך נעשה גופו רך כחומר ביד היוצר, ובכך ניתן להחליף את החיצוני לפנימי בקלות.

(מט) שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב – גם זה נעשה בחימום באש. אלא שאם עשה כך, הרי אינו תוקע בצד שהיה צר מתחילה.

פסול) (נ) (ר״ן פ״ב דר״ה).

סעיף יג

[ט]היה ארוך וקצרו, אם נשאר בו שיעור תקיעה, כשר **(נא)**.

[ט]ברייתא שם.

סעיף יד

[י]גֵּרְדוֹ מבפנים או מבחוץ עד שעשאו דק מאד כמו גֵּלֶד **(נב)**, כשר **(נג)**.

[י]ברייתא שם.

סעיף טו

(נד) [כ]לא הוציא זַכְרוּתוֹ אלא נָקַב בו **(נה)**, כשר **(נו)**; [ל]אבל אם הוציא הַזַּכְרוּת ועשה ממנו שופר, כגון שנָקַב בו, פסול **(נז)**.

[כ]שם בגמרא ובירושלמי. [ל]טור והר״ן.

שולחן ערוך כפשוטו

(נ) אם תקע במקום הרחב פסול – דין זה מוסכם על המחבר.

(נא) כשר – כי לא נוסף בכך דבר על השופר.

(נב) כמו גֵּלֶד – כעובי קליפת בצל.

(נג) כשר – כי אין חובה בשופר בעל עובי מסוים.

(נד) הקדמה – השופר העשוי מקרן האיל, מהוה מעטפת לכעין עצם פנימית. בהליך הכנת השופר, נשלף עצם זה, והתקיעות נעשות מתוך חלל הקרן.

(נה) נָקַב בו – חורר את העצם הפנימית, ולא הוציאה.

(נו) כשר – כי העצם הוא ממש חלק מגוף השופר, ואינו נחשב חוצץ.

(נז) פסול – זכרות זו אינה חלולה, ואין לה דין שופר. כי המילה שופר פירושה חלל, מלשון שפופרת.

סעיף טז

מ**צִפָּהוּ זהב במקום הנחת פֶּה (נח), פסול; שלא במקום הנחת פה, כשר (נט). צפהו זהב מבפנים (ס), פסול; מבחוץ (סא), אם נשתנה** קולו מכמות שהיה, **פסול (סב), ואם לאו כשר (סג).** נ**יש מפרשים מקום הנחת פה היינו עובי השופר לצד פנימי שמניח שם פיו (סד), והצד החיצון מן העובי עצמו קרי שלא במקום הנחת פה (סה);** ס**ויש מפרשים דעביו במקום הקצר הוא מקום הנחת פה (סו),**

מ שם בברייתא. נ הר"ן שם. ס הרא"ש שם וכן כתב הטור.

שולחן ערוך כפשוטו

(נח) במקום הנחת פה – מיד יביא המחבר שתי שיטות בפירוש מקום זה.

(נט) כשר – אבל לא בכל מקרה, כפי שתיכף נראה.

(ס) צפהו זהב מבפנים – בכל מקום. פסול, אפילו שלא במקום הנחת פה, ומשום שאינו תוקע תקיעה בשופר בלבד אלא בשופר ובזהב.

(סא) מבחוץ – כלומר על גב השופר.

(סב) מכמות שהיה, פסול – כי שינוי הקול מוכיח כי תוקע בשופר ובדבר נוסף.

(סג) כשר – אבל רק בדיעבד. כי לכתחילה אין להוסיף כל צבע על השופר, כמו שמובא להלן בסעיף י"ז.

(סד) שמניח שם פיו – כלומר הוסיף בשולי השופר, מקום בו גוף השופר מסתיים, פיסת זהב (כמו שמצינו בכלי נשיפה, שמצמידים לראש הכלי פיסה נוספת, דרכה נושפים אל חללו), ושפתי התוקע אינם באים במגע עם השופר עצמו, אלא עם הזהב. וזה פסול, אפילו לא נשתנה בכך קול השופר[6].

(סה) שלא במקום הנחת פה – לא צירף פיסת זהב לגוף השופר, אלא ציפה את הדופן הפנימית בזהב, ובכך פסלו. או שציפה את דפנו החיצוני של שופר, ואם לא נשתנה הקול, כשר.

(סו) מקום הנחת פה – כלומר השופר נותר כפי שהוא, אבל המקום בו התוקע מניח את שפתיו מצופה זהב, וכאמור, זה פסול, למרות שהזהב בחוץ, ולמרות

---

6. ועיין במשנה ברורה פירוש אחר.

ושלא במקום הנחת פה היינו כל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב **(סז)**.

סעיף יז

ע**המציירים בשופר צורות במיני צבעונים כדי לנאותו, לא יפה הם עושים (סח).** (אבל מותר לחקוק בשופר עצמו צורות כדי לנאותו) **(סט)**

(ב"י).

ע טור בשם הרמב"ן.

סעיף יח

פ**אם נתן זהב על עובי השופר בצד הרחב, היינו הוסיף עליו כל שהוא ופסול (ע).**

פ הרא"ש שם.

סעיף יט

צ**הרחיק את השופר ונפח בו ותקע בו (עא), פסול.**

צ טור בשם הרמב"ן.

שולחן ערוך כפשוטו

שהקול אינו משתנה מחמת כך.

(סז) מצד הקצר עד צד הרחב – וכיון שזה חיצוני, ולא משנה את הקול, כשר.

(סח) לא יפה הם עושים – כי התורה ציותה לתקוע בשופר ולא בשופר ודבר נוסף. והצבע הוא חלק נוסף מלבד השופר. ואמנם אין זו תוספת חשובה, ולכן כתב המחבר שזה רק לא יפה. אבל זה גם לא פוסל.

(סט) כדי לנאותו – כי אין בכך כל תוספת שהיא.

(ע) ופסול – כלומר האריך את השופר בצד הרחב, וממילא יש כאן שופר ודבר אחר, לכן זה פסול.

(עא) ונפח בו ותקע בו – כלומר לא נגע בשפתיו בשופר בעת הנפיחה בו. במקרה זה, הקול פסול, כי אין כאן תקיעה בשופר.

סעיף כ

[ק]נתן שופר לתוך שופר, אם הפנימי עודף על החיצון משני צדדיו ונתן הפנימי בפיו ותקע בו, כשר **(עב)**; הגה: ולי נראה דאפילו אינו בולט בצד הרחב רק שוה לחיצון, הואיל ובולט לצד הפה ותקע בפנימי יצא **(עג)**, כן נראה לי (וכן משמע מלשון הרא"ש); [ו]והוא שלא ישנה קולו במה שהוא נתון בתוך החיצון; ואם לאו, פסול.

[ק]ברייתא שם וכפירוש הרא"ש והר"ן שם. [ו]הרא"ש שם.

סעיף כא

[ש]שופר של ראש השנה אין מחללין עליו יום טוב אפילו בדבר שיש בו משום שבות **(עד)**. כיצד, היה השופר בראש האילן או מעבר הנהר ואין לו שופר אלא הוא, אינו עולה באילן **(עה)** ואינו שט על פני המים **(עו)** כדי להביאו; [ת]ועל ידי אינו יהודי מותר, דהוי שבות

[ש]משנה שם לב. [ת]טור בשם רבי יונה וציינתיו לעיל בסימן שז סעיף ה ועיין שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(עב) כשר – כי תקיעתו היתה רק בשופר שבא במגע עם פיו. בעוד שהשופר השני, אינו דבוק בראשון, ואינו תוקע בשתי שופרות.

(עג) יצא – לדברי הרמ"א, די אם הפנימי יבלוט בצד פיו. ולמעשה, ההבדל בין שתי השיטות קטן מאוד.

(עד) בדבר שיש בו משום שבות – שבות פירושו איסור דרבנן, כלומר, אמרו רבנן לשבות מאיזה ענין. והכלל הוא, שאין מתירים איסור דרבנן בשבת וביום טוב, אפילו לצורך קיום מצות עשה.

(עה) אינו עולה באילן – חכמים אסרו לטפס על גבי אילן, מחשש שיחתוך ענף.

(עו) ואינו שט על פני המים – השחיה בנהר בשבת נאסרה בתקנת חכמים, מחשש ליצירת כלי, עליו יצוף.

דשבות (עז) (פירוש, איסור אמירה לאינו יהודי באיסור דאורייתא הוא משום שבות שאחז"ל לשבות מזה אמירה לאינו יהודי ובאיסור דרבנן הוא שבות דשבות); **ובמקום מצוה לא גזרו (ועיין לעיל סימן ש"ז (עח)).**

סעיף כב

(עט) [א]אם אינו יהודי הביא שופר מחוץ לתחום, תוקעין בו (פ);

[א]הגהות אשר"י בפרק בתרא דראש השנה וטור בסימן תרנה בשם הרשב"א ושאר פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(עז) דהוי שבות דשבות – יש כאן איסור דרבנן משתי סיבות: א. הבאת השופר מאילן או מצדו השני של הנהר, אסורה מדרבנן, ב. וגם האמירה לאינו יהודי בשבת, אסור מדרבנן. מצב זה מכונה "שבות דשבות", כי נצטרפו שני איסורי רבנן. וכשמתעורר צורך מצוה, הדבר מותר.

(עח) ועיין לעיל סימן ש"ז – שם נתבאר שהכלל הוא כי מותר לבקש מאינו יהודי עשיית מלאכה דרבנן לצורך מצוה.

(עט) הקדמה לסעיף – חכמים אסרו לצאת בשבת וחג אל מחוץ לתחום עיר מגוריו. תחום זה הוא אלפיים אמה (960 מטר, לפי החישוב המקובל, שאורך אמה הוא 48 ס"מ). נוסף על כך, אסרו רבנן הבאת כלים או מאכלים מעבר לתחום. ואם בכל זאת הובאו משם, אין ליהנות מהם.

כיון שאיסור הבאת כלים מחוץ לתחום הוא דרבנן, אין הבקשה מן הגוי, להביא שופר מחוץ לתחום, אסורה, לאור מה שלמדנו בסעיף הקודם (כי זה איסור דרבנן, ובקשה מאינו יהודי, לצורך מצוה). אבל עדיין יש מקום להסתפק ולשאול, אם התקיעה בשופר זה מותרת, מאחר וראינו כי נאסרה הנאה מכלי שהובא מחוץ לתחום.

(פ) תוקעין בו – מותר לתקוע בו, כי אין התקיעה נחשבת הנאת הגוף. שהרי עיקר המצוה היא שמיעת הקול היוצא מהשופר. ושמיעה זו קיום מצוה יש בה ולא הנאה, על כן מותר.

לא רק מחוץ לתחום מותר להביאו, אלא גם דרך כרמלית, מאחר ובשטח זה אין איסור הוצאה מן התורה.

והוא הדין אם עשה אינו יהודי שופר ביום טוב (פא), מותר לתקוע בו.

סעיף כג

[ב]**יכול ליתן בתוכו מים או יין לצחצחו (פב);** [ג]**אבל מי רגלים (פג), אף בחול אסור מפני הכבוד (פד).**

[ב]משנה שם דף לב. [ג]ברייתא שם דף לג.

שולחן ערוך כפשוטו

(פא) אם עשה אינו יהודי שופר ביום טוב – בקשה מהנכרי לבצע פעולה הכרוכה באיסור דרבנן, כחלק מהכנת השופר, מותרת. וכפי שלמדנו, מותר לבקש מאינו יהודי, עשיית מלאכה דרבנן לצורך מצוה. אבל עשיית מלאכה, להכשרת השופר, שיש בה איסור תורה, אסורה. ואולם בדיעבד, אם עשה כך מעצמו, אין התקיעה בו אסורה, מאחר וכאמור, אין התקיעה נחשבת הנאה אלא מצוה.

(פב) יין לצחצחו – כלומר לנקותו, ולהפיק ממנו קול צלול ונקי. ואין זה נקרא תיקון, כי הכלי ראוי לתקיעה גם ללא הצחצוח.

(פג) מי רגלים – שתן, שחומצתו יעילה מאד בניקוי וסילוק חומרים בלתי רצויים מן השופר.

(פד) מפני הכבוד – כי אין זה מכובד להשתמש בשתן, בכלי של מצוה.

סימן תקפ"ז
דין התוקע לתוך הבור, ובו ג' סעיפים.

סימן זה מלמדנו כי החובה בשמיעת השופר היא לשמוע את קול השופר עצמו, ולא שום צליל הנולד מן הקול, כגון הד כזה או אחר. על כן בחירת מקום התקיעה והן מקום ההאזנה לקולו תיעשה בשום לב. כל הדינים שבסימן זה נאמרו בתנאי שהתוקע התכוון להוציא את השומעים ידי חובה, והשומעים התכוונו לצאת ידי חובה, כפי שיפורט בסימן תקפ"ט.

סעיף א

[א]**התוקע בְּתוֹךְ הַבּוֹר אוֹ בְּתוֹךְ הַמְּעָרָה, אותם העומדים בתוך הבור והמערה יצאו (א);** והעומדים בחוץ, [ב]**אם קול שופר שמעו, יצאו, ואם** קול הַבָּרָה **שמעו (ב), לא יצאו;** וכן **התוקע לתוך חבית גדולה וכיוצא בה, אם** קול **שופר שמע, יצא, ואם** קול **הברה שמע, לא יצא (ג).**

[א]משנה ראש השנה כו וגמרא שם. [ב]כפירוש רש"י ורמב"ם בפרק ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) יצאו – כי שמיעת קול השופר קדמה לשמיעת הדי השופר.

(ב) קול הברה שמעו – ההברה היא ההד.

(ג) לא יצא – מכך שלא יוצאים בהד, יש מי שלמד כי גם בשמיעה המועברת לאוזן על ידי מכשיר שמיעה, לא ניתן לצאת ידי חובה. אם על ידי רמקול (בענייני תפילות כמובן) או בטלפון ובזום. לעומת זאת יש מקילים, ולדעתם ההד הוא החלשת הקול, המגיע באיחור. בעוד הרמקול מגביר את הקול, ומיד נכנס לאוזני השומע, וגם איכות הקול שווה ממש לקול היוצא, ולא כמו הד.
אפשר לסמוך על היתר זה בשעת הצורך, כגון למשתמש במכשיר שמיעה, או למרותקים למיטת חוליים, או בביתם, וחפצים להצטרף ביום חול לתפילה

סעיף ב

[ג]אם התחיל לתקוע בבור ועלה חוץ לבור וּגְמָרָהּ, יצא, שכל מה ששמע בין בפנים בין בחוץ, היה קול שופר. הגה: וכן אותם שהיו בבור בְּתְחִלַּת התקיעה (ד) (גמרא).

[ג]מימרא דרבא שם.

סעיף ג

[ד]השומע מקצת תקיעה [*]שלא בחיוב (ה), ומקצתה בחיוב (ו); או שאמר לתוקע כמתעסק (ז): כַּוֵּן להוציאני ידי חובתי, ותקע וּמָשַׁךְ בה שיעור תקיעה, [ה]לא יצא (ח); [ו]ויש אומרים שיצא אי איכא שיעור תקיעה בחיוב (ט); הגה: והוא הדין אם שמע מקצת התקיעה קול

[ד]ר׳ ירוחם. [*](כגון קודם שעלה עמוד השחר). [ה]שם בשם יש אומרים ושכן עיקר ושלזה נראה שהסכים הרא״ש וכן כתב הטור בשם בעל העיטור. [ו]שם בשם יש אומרים. וכן כתב הטור.

שולחן ערוך כפשוטו

במנין, ולענות קדיש ושאר דברים שבקדושה[1].

(ד) אותם שהיו בבור בתחלת התקיעה – ויצאו יחד אתו אל מחוץ לבור.

(ה) מקצת תקיעה שלא בחיוב – כגון טרם עלה השחר.

(ו) ומקצתה בחיוב – אחר עלות השחר. הרי זה דומה לעומד חוץ לבור ושומע שופר מתוך הבור, שאינו יוצא ידי חובה, גם אם מיד יצא התוקע והמשיך לתקוע בחוץ, ומשום שתחילת התקיעה היתה הד ולא קול שופר, ולא נשמעה התקיעה כולה בשלמותה.

(ז) לתוקע כמתעסק – כלומר התוקע אינו מתכוון למצוה.

(ח) לא יצא – בכל סוגי התקיעות הללו אינו יוצא, כי המצוה היא לשמוע יחידה מושלמת של תקיעה, מתחילה ועד סוף. לולי כן, אין יוצאים ידי חובה.

(ט) אי איכא שיעור תקיעה בחיוב – תרגום: אם יש שיעור תקיעה בחיוב. כי

---

1. כך פסק הרב קוק (באורח משפט סימן מח), והרב משה פיינשטיין באגרות משה (אורח חיים חלק ב סימן קח).

הברה, כגון שהיה התוקע בבור והוא עומד בחוץ ובאמצע התקיעה יצא לחוץ (טור).

שולחן ערוך כפשוטו

התקיעה שלא נתקעה בחיוב, נחשבת כלא תקע כלל. ואם יש משך תקיעה כנדרש, בחיוב, יוצא ידי חובתו.

סימן תקפ"ח
זמן תקיעת שופר, ובו ה' סעיפים.

סעיף א

[א]זמן תקיעת שופר ביום ולא בלילה **(א)**; וּמִצְוָתָהּ משעת הנץ החמה ואילך **(ב)**, ואם תקע משעלה עמוד השחר יצא **(ג)**. [ב]ואם שמע מקצת תקיעה קודם שעלה עמוד השחר, ומקצתה אחר שעלה עמוד השחר, לא יצא **(ד)**. הגה: ואם היה שיעור תקיעה במה ששמע ביום, נתבאר בסימן תקפ"ז סעיף ג' **(ה)**.

[א]משנה מגילה כ. [ב]מימרא דרבה ראש השנה כח.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ולא בלילה – כי בתורה נאמר "יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם", לכן צריך לתקוע לכל היאוחר עד שקיעה. ואם נאנס, יוכל לקיים את המצוה אחר שקיעה, אבל רק עד צאת הכוכבים, ולא יברך על התקיעה.

(ב) משעת הנץ החמה ואילך – לכתחילה אין לקיים מצוה זו קודם לכן.

(ג) יצא – כי מעיקר הדין, תחילת היום הוא בעלות השחר. אלא שאנו חוששים שמא יקדימו טרם זמן זה[1].

(ד) לא יצא – ראינו כבר בסימן הקודם, שהמצווה היא שמיעת יחידה שלימה של תקיעה, לכן יש לשמעה כולה בעת החיוב.

(ה) נתבאר בסימן תקפ"ז סעיף ג' – שם הובאו דעות שיצא ידי חובה, ומשום שהקול הנשמע לפני עלות השחר כאילו אינו, ונפרד מהתקיעה של אחר עלות השחר, ושיש בה אורך כנדרש.

---

1. כך הסביר הבית יוסף, ומשום שלדעתו היום מתחיל בעלות השחר ונמשך עד צאת הכוכבים. אלא שיש חולקים.

סעיף ב

[1]שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום, יצא[2]. ואפילו הם מתשעה בני אדם, תקיעה מזה ותרועה מזה ותקיעה מזה **(ו)**; [ד]ויש אומרים דדוקא בשלא הפסיק ביניהם בקול שופר שאינו ראוי באותה בָּבָא **(ז)**.

[1]מימרא דרבי יוחנן ובריתא שם לד וכגירסת הרי"ף. [ד]הרב המגיד בפרק ג בשם הרמב"ן ושלזה נתכוין רמב"ם שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) ותקיעה מזה – כל סדרת תקיעות צריכה להישמע, לכתחילה, ברצף אחיד. כלומר תקיעה תרועה ותקיעה, ללא הפסקה משמעותית. ובדיעבד, אם ארע הפסק, כגון המובא כאן, שנשתהה זמן רב, עדיין יוצא ידי חובה.

(ז) באותה בָּבָא – באותה סדרה. אין בכח הפסקה שאינה מעניין התקיעות, כגון שהות ארוכה, או דיבור, ליצור הפסק בינן, כי אין הפסקות אלה חלק מן המצוה. אבל תקיעות מצוה שאינן ראויות, כגון, תקיעה שנפסלה, או צליל שאינו חייב בו, יוצרות הפסק בין התקיעות ששמע. אמנם דווקא הפסק שארע במהלך סדרה אחת, בין תקיעה תרועה ותקיעה, הוא שמפסיק. ואולם הפסק בין שתי סדרות תקיעה, אינו מפסיק. כתב בשם יש אומרים כי אכן יש ראשונים שסוברים שגם אם הפסיק בקול אחר של שופר אין זה מחייב לחזור לראש הסידרה. לכתחילה חוששים לשיטה זו כי המחבר חזר עליה בסימן

2. יש אומרים שלדעת הרמ"א, במקרה והפסיק באמצע התקיעות מחמת אונס, כגון שנצרך לנקביו והלך לשירותים, עליו לחזור לתחילת התקיעות, כמו שכתב בסימן רס"ה, לענין קריאת שמע. אמנם יש לדחות זאת, כי אף שבגמרא משמע שדיני קריאת שמע, לולב מגילה ותקיעת שופר שווים. הרי כתב הדרכי משה (סימן תכב אות ד) שדווקא בקריאת שמע צריך להקפיד כך, בהיותה מצוה מן התורה, ולא בהלל או מגילה. אלא שלגבי תקיעת שופר, לא התייחס כלל, וצריך לפרש את שתיקתו כאן. ובביאור הלכה הסביר, שהקורא קריאת שמע, מזכיר את שמות השם, וזה כדבר שבקדושה, לכן באונס כזה, שגופו אינו נקי, יש להחמיר אם הפסיק. אבל תקיעת שופר שונה, כי אין בה דיבור קדושה, אלא היא מעשה בחפץ של מצוה, שלא נדרש לזה נקיון הגוף. עוד נראה, ששונה תקיעת שופר מקריאת שמע, במה שגוף המצוה חלוק לכמה חלקים, ולכן אף שהיא מצוה אחת, אין להחמיר בה, לחזור לראש, כבקריאת שמע.

סעיף ג

[ח]שמע תשע תקיעות מתשעה בני אדם שתקעו כולם כאחד, לא יצא, שאין כאן פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה **(ח)**. הגה: ואם שנים תקעו כאחד כל הסדר, ואפילו אחד תקע בחצוצרות, יצא, דיהיב דעתיה על השופר **(ט)** (הגהות אשירי וגמרא פ' ראוהו ב"ד).

[ח]שם בברייתא וכגירסת הרא"ש והרמב"ם ושאר פוסקים.

סעיף ד

[ו]היה זה צריך פשוטה ראשונה וזה צריך פשוטה אחרונה, תקיעה אחת מוציאה את שניהם **(י)**.

[ו]ירושלמי בפרק ב דמגילה והביאו הר"ן שם בראש השנה.

שולחן ערוך כפשוטו

תק"צ סעיף ז' וסעיף ח'.

(ח) ופשוטה לאחריה – גם אם מתוך ריכוז מוחלט של יכולת השמיעה הצליח להבחין בין הצלילים השונים, עדיין לא יצא. כי ההלכה היא, שצריך לשמוע תקיעה לפני התרועה, ותקיעה אחרי התרועה.

הלכה זו, כפי שפירשוה בעלי המוסר, טומנת בחובה רעיון מוסרי. התקיעה מסמלת עולם מושלם, טרם חטאם של בני אדם. התרועה שאחריה מסמלת את שברי ההתמודדויות והנפילות, של בני אנוש. ולבסוף באה תקיעה כסמל לאמונה בעולם מתוקן, שבא יבוא.

(ט) דיהיב דעתיה על השופר – תרגום: כי נותן דעתו על השופר. כלומר, מצוות השופר חביבה מאוד, והשומע מפנה את מלוא תשומת לבו לקול זה, בשמיעתו הוא מחויב, ואין דעתו נתונה לרעשי רקע.

(י) מוציאה את שניהם – כי בין כה וכה הצליל קרוי תקיעה, ויכול לשמש הן כתקיעה שלפני התרועה, והן כתקיעה שאחריה.

סעיף ה

[1]יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר **(יא). הגה: ואסור לטלטלו (יב), אם לא לצורך גופו ומקומו (יג)** (אור זרוע והגהות אשירי ס"פ במה מדליקין).

[1]משנה ראש השנה כט.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) אין תוקעין בשופר – תקיעת שופר בראש השנה היא מצוה מן התורה. אמנם כאשר חששו חכמים שקיום המצווה יגרום כשלון באיסור תורה, יכלו לתקן להימנע מקיומה.

בראש השנה שחל בשבת, חששו שתקיעת השופר תביא אנשים לטלטל שופר ממקום למקום, כדי ללמוד כיצד לתקוע, או כדי לתקוע למרותק בביתו[3].

(יב) ואסור לטלטלו – כיון שהתקיעה בו נאסרה ביום זה, הפך השופר להיות כלי שמלאכתו לאיסור.

(יג) אם לא לצורך גופו ומקומו – כמו כל כלי שמלאכתו לאיסור, שמותר לטלטלו, אם יש צורך במקום בו מנוח הכלי, או שהכלי נדרש לפעולה מותרת.

---

3. אמנם לא הבנתי למה נצרכה תקנה מיוחדת לכך. הלוא יש איסור כללי על ניגון בכלי שיר בשבת, מחשש שיבוא לתקנם, ויעבור על איסור תורה של תיקון. ואולי יתכן שנתנו טעם זה, כי הוא שייך גם לאיסור הנוגע למצות לולב, כשחל חג הסוכות בשבת.

סימן תקפ״ט
מי הם הראוים לתקיעת שופר, ובו ט׳ סעיפים.

בסימן זה דנים מי חייב במצות תקיעת שופר, ובאיזה אופן יכול אדם לתקוע עבור חברו, ולהוציאו ידי חובה.

סעיף א

[א]כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן (א).

[א]שם במשנה.

סעיף ב

[ב]חרש שוטה וקטן פטורים (ב); וחרש, [ג]אפילו מדבר ואינו שומע (ג), אינו מוציא, דכיון דאינו שומע לאו בר חיובא הוא (ד).

[ב]שם. [ג]כל בו ורשב״ץ.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ידי חובתן – סימן זה עוסק בבני אדם הפטורים ממצות שופר. ועוד טרם פירוטם, מלמדנו המחבר, כי אינם יכולים להוציא ידי חובה את המחויבים בה. לכאורה יש לשאול, מדוע לא תפטור תקיעת שופר של הפטור מהמצוה את המחויב בה, הרי סוף כל סוף המצוה היא שמיעת קול שופר, ומה זה משנה מי התוקע? התשובה היא, שהתקיעה נקראת תקיעה של מצוה, כלומר, יצירת צליל קול, מוכרחת להיות דוקא בפיו של המחויב בעצמו בשמיעת הקול.

(ב) פטורים – כי אין להם דעת, ולא נתחייבו במצוות. אבל האב חייב לחנכו במצוות ולהביאו לבית הכנסת לשמוע תקיעת שופר.

(ג) אפילו מדבר ואינו שומע – רק חרש שאינו מדבר ואינו שומע נחשב חסר דעת. עם זאת, גם אינו שומע שיכול לדבר, פטור מהמצוה, כי אין באפשרותו לקיימה.

(ד) לאו בר חיובא הוא – כלומר לא אומרים שרובץ עליו חוב לקיום המצוה,

סעיף ג

[ד]אשה פטורה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא (ה).

[ד]משנה קידושין כט.

סעיף ד

[ה]אנדרוגינוס (ו) מוציא את מינו (ז); טומטום (ח), אפילו את מינו אינו מוציא (ט).

[ה]ברייתא ראש השנה שם.

שולחן ערוך כפשוטו

רק שאנוס הוא. אלא הוא אכן פטור לחלוטין מחובה זו, ואינו נקרא "מחויב בדבר". ולכן לא יועיל בתקיעתו להוציא אחרים ידי חובתם.

(ה) עשה שהזמן גרמא – מצוה שיש לקיימה בזמן מסוים דווקא. כגון תאריך מסויים, או שעה מסוימת ביום או בלילה. להלן בסעיף ו' ירחיב המחבר בדין נשים.

(ו) אנדרוגינוס – אדם שנולד עם סימני מיניות של זכר ונקיבה.

(ז) את מינו – כיון שהוא גם זכר וגם נקיבה, החיוב שלו הוא חיוב של ספק. וגם חברו מחויב באותה דרגה. על כן אין מניעה להוציאו ידי חובה.

(ח) טומטום – אין מינו ידוע, כי אין בגופו סימנים לא של זכר ולא של נקבה. יתכן כי סימניו מכוסים וטמונים. לכן ספק הדבר, אם הוא זכר או נקיבה.

(ט) אפילו את מינו אינו מוציא – כי יתכן שהטומטום נקבה וזולתו זכר.

סעיף ה

[ו]**מי שחציו עבד וחציו בן חורין (י) אינו מוציא אפילו עצמו (יא), וצריך שיתקע לו בן חורין להוציאו.**

[ו]מימרא ובריית׳א שם.

סעיף ו

[ז]**אף על פי שנשים פטורות, יכולות לתקוע (יב);** [ח]**וכן אַחֵר שיצא כבר, יכול לתקוע להוציאן (יג),** [ט]**אבל אין מברכות (יד) ולא יברכו להן (טו). הגה: והמנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא על**

[ז]ברייתא לג וכאוקימתא דאביי דרבי יוסי ורבי שמעון היא וכן פסק הרא״ש בשם ר״ח והרב המגיד בשם רשב״א בשם הראשונים וכן פסק הר״ן ממ״ש גדול המצווה ועושה וכו׳ מדקאמר גדול וכו׳ ש״מ דאינו מצווה ועושה נמי יש לו שכר. [ח]טור בשם אבי העזרי והרא״ש. [ט]הרמב״ם והגה׳ בשם רש״י וסמ״ג והאגור בשם רבי ישעיה.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) שחציו עבד וחציו בן חורין – כגון שני יהודים שבבעלותם עבד כנעני. והאחד שחררו (וכל עבד נכרי נעשה יהודי בשחרורו), וממילא נעשה העבד חצי יהודי וחצי עבד. והרי דין העבד הוא כדין אשה, הפטורה ממצוות תקיעת שופר.

(יא) אפילו עצמו – כי חצי העבד שבו אינו יכול להוציא את חצי היהודי שבו.

(יב) יכולות לתקוע – אף שפטרן הכתוב מחובת התקיעה, לא מנען מקיומה, אם ירצו. ואם יאזינו לתקיעות, בכוונה לקיים מצוה, יקיימוה.

(יג) יכול לתקוע להוציאן – למרות שהתוקע כבר קיים את חובתו, אין התקיעות עבורן נחשבות כמלאכה שלא לצורך, כי הנשים אכן מקיימות מצוה בשמיעת קול השופר.

(יד) אין מברכות – כי מאחר ואינן חייבות, לא תוכלנה לומר "וציונו".

(טו) ולא יברכו להן – מאחר והן פטורות מהמצווה, אין יכול התוקע, שכבר קיים חובתו, לברך עבורן.

(טז) תברכנה לעצמן – ויכולות לומר "ציוונו", כי המשמעות היא שכלל ישראל נצטוו.

כן גם כאן תברכנה לעצמן (טז), אבל אחרים לא יברכו להן אם כבר יצאו (יז) ואין תוקעין רק לנשים (יח), אבל אם תוקעין לאיש המחוייב, מברכין לו אף על פי שכבר יצאו (יט), כמו שנתבאר סימן תקפ"ה סעיף ב' הגהה א' (ד"ע).

סעיף ז

[א]**המודר הנאה מחבירו (כ) מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה (כא);** [ב]**ודוקא כשהוא תוקע מאליו להוציאו, אבל אם אמר לו המודר:**

[א]מימרא דרב שם כח. [ב]ר"ן.

שולחן ערוך כפשוטו

(יז) אחרים לא יברכו להן אם כבר יצאו – יהודי יכול להוציא את חברו במצוה[1] אף אם כבר קיים אותה, בגלל שכל ישראל ערבים זה לזה, וחיובו של זולתו הוא גם עניינו. אבל במצוה שאין הזולת חייב בה, אין ערבות כזו. על כן תברך כל אשה לעצמה, ואחר כך יתקע התוקע.

(יח) לנשים – משמע שהרמ"א חולק על המחבר ופוסק כי מי שכבר יצא ידי חובה לא יכול לתקוע עבור נשים, מאחר ותקיעה היא מלאכה דרבנן, ולא התירוה אלא למי שעדיין לא קיים את חובתו. אמנם למעשה גם האשכנזים סומכים על דברי המחבר, וגם מי שכבר יצא, יכול לתקוע להן, וכך נוהגים[2].

(יט) אף על פי שכבר יצאו – כמוסבר בסעיף קטן הקודם, שכל ישראל ערבים זה לזה.

(כ) המודר הנאה מחבירו – כלומר נָדַר שלא ליהנות מחברו.

(כא) תקיעה של מצוה – רק הנאה חומרית נאסרה, אבל קיום מצוה לא נחשב הנאה.

---

1. מלבד מצוות שגוף האדם הוא שנתחייב בקיומן, כגון הנחת תפילין.

2. כך מבואר בדרכי משה עצמו, שם נחלק על הפוסקים המחמירים. ומה שכתב ברמ"א כאן כנראה חזר בו ממה שכתב בדרכי משה.

תקע והוציאני, אסור **(כב)**. הגה: ואם אמר: קונם תקיעותיו עלי **(כג)**, בכל ענין אסור (ר"ן).

סעיף ח

(כד) [ל]המתעסק בתקיעת שופר להתלמד, לא יצא ידי חובתו **(כה)**; וכן השומע מן המתעסק, לא יצא; [מ]וכן התוקע לשורר ולא נתכוון

[ל]משנה שם לב. [מ]מסקנת הגמ' שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(כב) תקע והוציאני, אסור – כי בטובה שעשה, נתקיימה בקשתו, ואיך לך הנאה גדולה מזו.

(כג) קונם תקיעותיו עלי – הזכיר בפירוש את תקיעות חברו, ואסרן על עצמו. דיבור כזה חוסם את האפשרות לקיום המצווה בתקיעות החבר.

(כד) הקדמה לסעיף – בהלכות קריאת שמע למדנו כלל גדול בכל המצוות, והוא, ש"מצוות צריכות כוונה". כלומר יש לעשות את מעשי המצוות משום שכך ציוונו ה'. וזה גורם שיתכן ואדם עשה פעולה של מצוה, ובכל זאת, אם לא כיון בה, לא קיים את חובתו. ונרחיב בזה מעט. הנה ישנם שלושה סוגי כוונה: א. מודעות למה שהאדם עושה. ב. מקיים המצוה עושה כן ודעתו נתונה לכך שזהו צו הבורא, ג. כוונה למהות המצוה. כגון בעת תקיעת שופר, נותן דעתו ומתעורר בתשובה.

בכל מצוה, לכל הדעות, צריך מודעות למעשה הנעשה. אמנם נחלקו חכמי ישראל אם צריך גם כוונה לצאת ידי חובה, וההכרעה היא, שיש חובה לכוון כך (לצאת ידי חובה), וזה עניינו של סעיף זה. עוד נראה, שאם אדם כיוון את הכוונה השלישית, הגם שהיא לכשעצמה אינה מעכבת, אבל יש בה כח להוציאו ידי חובה, הגם שלא חשב בפירוש שעושה כן כדי לקיים את מצות בוראו.

(כה) לא יצא ידי חובתו – כי אין לו כוונה לצאת ידי חובה, אלא לדעת כיצד תוקעים.

לתקיעת מצוה, לא יצא (כו). [נ]**נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציאו; או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת (כז), לא יצא ידי חובתו עד שיתכוון שומע ומשמיע (כח).**

[נ]כרבי זירא שם וכרבי יוסי ברייתא שם כט דמצוות צריכות כוונה.

סעיף ט

[ס]**מי שתקע ונתכוון להוציא כל השומע תקיעתו, ושמע השומע ונתכוון לצאת ידי חובתו, אף על פי שאין התוקע מתכוון לפלוני זה ששמע תקיעתו, ואינו יודע, יצא, שהרי נתכוון להוציא לכל מי שישמענו (כט); לפיכך מי שהיה מהלך בדרך או יושב בתוך ביתו, ושמע תקיעות משליח צבור, יצא, אם נתכוון לצאת, שהרי שליח ציבור מכוון להוציא את הרבים ידי חובתן.**

[ס]משנה שם כו.

שולחן ערוך כפשוטו

(כו) לא יצא – על פי הכלל שמצוות צריכות כוונה.

(כז) ולא נתכוון השומע לצאת – כגון שבמקרה עבר על יד בית הכנסת ושמע תקיעה. אבל הבא לבית הכנסת כדי להתפלל, מניחים שנמצא שם כדי לקיים כל המצוות התלויות עליו כפי הדין. ונקרא מכוון אף אם באותו רגע לא ביטא את רצונו לקיים המצוה.

(כח) עד שיתכוון שומע ומשמיע – כלומר לא די שהתוקע יכוון לצאת בעצמו ידי חובה, אלא יכוון גם שמוציא את השומעים. כי צריך חיבור בין השומע לתוקע.

(כט) נתכוון להוציא לכל מי שישמענו – וכך אכן מכוונים כל שליחי הציבור, להוציא את כולם ידי חובה. ומה טוב להזכיר זאת לפני המצוה, טרם יתקע התוקע ,שעושה כן כדי להוציא, ולהזכיר לשומעים שיתכוונו לצאת ידי חובה. אמנם גם במקרה ולא אמרו דבר, ברור ממילא שהתוקע, שהוא שליח ציבור, עושה כן כדי להוציא את כולם ידי חובתם.

סימן תק״צ
סדר הראוי לתקיעת שופר, ובו ט׳ סעיפים.

סימן זה מסביר כיצד לקיים את מצות השופר, באופן בו יוצאים ידי חובה. לצורך הבנת הפירוש בהמשך, נסביר עתה את המילים בהם נעשה שימוש.

קול: הכוונה לאחד משלושת הקולות שחייבים לתקוע. תקיעה, ושברים, וכן תרועה.

צליל: קול קצר, שבלשון השולחן ערוך קרוי ׳טְרוּמְיטְ׳. להלן יוסבר כמה צלילים יש להפיק מהשופר כדי שקול אחד יהיה כשר.

סדר/סידרה: יחידה המורכבת מתקיעה פותחת, קול אמצעי, ותקיעה מסיימת. נקדים נקודה נוספת שתסייע בהבנת ההמשך. בסימנים הקודמים ראינו[1] כי ניתן לקיים את המצוה אפילו אם הקולות השונים לא נשמעו בסמיכות. כגון שנשמעה התקיעה הפותחת בשעה שמונה בבוקר, התרועה בתשע, והתקיעה המסיימת בעשר. למרות הזמן הממושך שבין הקולות, יצאו ידי חובת הסדר. בסימן זה נלמד שכל זה נכון רק אם לא הפסיק בקול של מצוה שאינו כשר. כי אם אכן שמע קול כזה, נוצר לו הפסק בתוך הסדר בו הוא עומד, כפי שנלמד בשני הסעיפים האחרונים של הסימן.

סעיף א

[א]כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה, תשע (א); לפי שנאמר: תרועה ביובל ובראש השנה שלש פעמים (ב), וכל תרועה

[א]משנה וגמרא ראש השנה לג.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) תשע – כלומר לצורך קיום המצוה מן התורה, חובה לשמוע תשעה קולות.

(ב) שלש פעמים – זה מלמד על חובת שלשה קולות לפחות.

---

1. לעיל סימן תקפ״ח סעיף ב׳.

פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה (ג), ומפי השמועה למדו שכל תרועות של חדש השביעי אחד הן, בין בראש השנה בין ביום הכיפור של יובל, תשע תקיעות תוקעין בכל אחד משניהם (ד): תקיעה תרועה תקיעה, תקיעה תרועה, תקיעה; תקיעה, תרועה, תקיעה (ה).

סעיף ב

[ב]**תרועה זו האמורה בתורה (ו), נסתפק לנו אם היא הַיְלָלָה שאנו קורים תרועה (ז), או אם היא מה שאנו קורים שברים (ח), אוֹ אִם הֵם שְׁנֵיהֶם יַחַד (ט); לפיכך, כדי לצאת ידי ספק צריך לתקוע**

[ב] ברייתא שם דפליגי אמתניתין וכדאתקין רבי אבהו שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה – בכך נוסף על האמור עוד ששה קולות.

(ד) בכל אחד משניהם – הן בקולות ראש השנה, והן בקולות יום כיפור שביובל.

(ה) תקיעה – ראה הקדמת סימן תקפ"ה, שם הוסבר יותר לימוד זה מן הכתובים.

(ו) תרועה זו האמורה בתורה – המילה תרועה אכן כתובה בתורה, אבל ללא כל הסבר על מהותה. ואמנם ברור שאין התרועה קול רציף כתקיעה, אלא יחידת צלילים קצרים, ובכל זאת לא ידוע מה הם בדיוק אותם צלילים. פתרון הדבר מצוי בתרגום אונקלוס, שם תורגמה התרועה ללשון **יבבה**. על פיו התקבל שצליל התרועה הוא קול הדומה לצלילי בכי, הקטוע כיבבה. אלא שגם בזה יש שלושה הסברים.

(ז) שאנו קורים תרועה – זו שהצלילים שלה קצרים מאוד, בסגנון הבא .....

(ח) שאנו קורים שברים – זו שצליליה נמשכים קצת יותר, כגון – – –

(ט) שְׁנֵיהֶם יַחַד – שברים ואחר כך תרועה, כגון – – – .....

תקיעה שברים תרועה תקיעה שלש פעמים, תקיעה שברים תקיעה שלש פעמים, תקיעה תרועה תקיעה שלש פעמים **(י)**.

סעיף ג

[ג]**יש אומרים ששיעור תקיעה כתרועה, ושיעור תרועה כשלשה יבבות (יא)** [ד]**דהיינו שלש כחות בעלמא כל שהוא והם נקראין טְרוּמְיטִין (יב);** [ה]**ולפי זה צריך ליזהר שלא יאריך בשבר כשלשה טְרוּמְיטִין (יג),** (ויש אומרים דאין לחוש אם האריך בשברים קצת, ובלבד

[ג]שם במשנה כאוקימתא דאביי ובריתא. [ד]טור בשם רש"י שם. [ה]התוספות והרא"ש שם. [ו]שם בשם הריב"ש והרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) שלש פעמים – לפי הפשט רק אחד משלושת הקולות הוא הנכון, כי אין כאן אלא ספק, ומבחינה הלכתית אין ערך לקולות האחרים. אבל עדיין יש להם ערך מוסרי, כפי שהסבירו הדרשנים, שאלו ואלו דברי אלוקים חיים, ולכל קול משמעות ומהות ייחודית, כפי שנסביר.

צליל השברים מסמל את הבכי הנובע משברו של החוטא. צליל התרועה דומה לבכי המעורר לשינוי כיוון. ושברים תרועה מסמלים את שני המימדים יחד, הנפילה מחד, וההתעוררות הבאה אחריה מאידך.

טרם השמעת כל צליל מקדימים תקיעה, כי היא מסמלת את המצב המושלם, טרם חטא האדם. אחר שמיעת הצליל, גם כן משמיעים תקיעה, כדי לסמל את האמונה בתיקון ושיבת העולם למציאות מושלמת, נטולת שברים וחסרונות.

(יא) ושיעור תרועה כשלשה יבבות – כאמור לעיל, בתרגום אונקלוס תורגמה התרועה מלשון **יבבה**, שפירושה בכי. וזהו המקור ממנו למדנו כי התרועה היא מספר צלילים קצרים.

(יב) והם נקראין טְרוּמְיטִין – כלומר לשיטה זו אורך התרועה הוא: שלושה צלילים קצרים, כגון ... בעוד שאורך קול התקיעה הוא כשלושה צלילים אלה, כגון _ .

(יג) שלא יאריך בשבר כשלשה טְרוּמְיטִין – לפי האמור, כל אחד מצלילי השבר צריך להיות קצר מאורך צליל התקיעה.

שלא יאריך יותר מדאי (יד)) (וכן נוהגין) (מרדכי והגהות אשירי פי״ט), **שאם כן יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה (טו); וצריך להאריך בתקיעה של** ׳תַּקיעה שַׁברים תרַועה תַּקיעה׳ **יותר מבשל** ׳תַּקיעה שַׁברים תַּקיעה׳, **ובשל** ׳תַּקיעה שַׁברים תַּקיעה׳ **יותר מבשל** ׳תַּקיעה תרַועה תַּקיעה׳; **ומיהו אם מאריך הרבה בכל תקיעה אין לחוש, שאין לה שיעור למעלה; וכן בתרועה יכול להאריך בה כמו שירצה (טז); וכן אם מוסיף על שלשה שברים ועושה ארבעה או חמשה, אין לחוש (יז).** [1]**ויש אומרים (יח) ששיעור יבבא שלשה טרומיטין (יט); ושיעור תרועה כשלשה יבבות, שהם תשעה**

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) ובלבד שלא יאריך יותר מדאי – כי ההקפדה שאורך התקיעה יהא כשלושה צלילים, הוא דוקא ב"**ת**קיעה **תר**ועה **ת**קיעה". אבל בתקיעה של **ת**קיעה **ש**ברים **ת**קיעה צריך להאריך יותר, כי אורך השברים גדול במעט משלושה צלילים. וכיון שהתקיעה ארוכה יותר, גם השבר יכול להיות יותר ארוך משלושה צלילים, כי לא יגיע לאורך תקיעה של סדר זה. ועל אחת כמה וכמה בסדר של **ת**קיעה **ש**ברים **תר**ועה **ת**קיעה[2].

(טו) יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה – לדעת המחבר, הקפדה זו נחוצה בכל שלושת סדרי התקיעה, מאחר וכולם מקושרים כאחד. לכן יש להקפיד אפילו בסדרת **ת**קיעה **ש**ברים **ת**קיעה שהשבר לא יתארך כתקיעה הקצרה של "**ת**קיעה **תר**ועה **ת**קיעה".

(טז) יכול להאריך בה כמו שירצה – כלומר גם אם הוסיף מעבר לשלושה צלילים, כשר.

(יז) אין לחוש – אבל אורך התקיעה די שתהא כאורך השברים או התרועה, או השברים תרועה, כמתבקש בהלכה, ולא כאורך התקיעה בפועל.

(יח) ויש אומרים – ונוהגים כיש אומרים זה.

(יט) ששיעור יבבא שלשה טרומיטין – יבבה אחת צריכה לארוך כשלושה

2. מוסבר על פי הביאור הלכה ד"ה ויש אומרים דאין לחוש.

טרומיטין (כ); ושיעור תקיעה גם כן תשעה טרומיטין (כא), כתרועה; ולפי זה אין לחוש אם האריך קצת בשברים (כב), וצריך להאריך בתקיעה של תקיעה שברים תרועה תקיעה כשיעור שנים עשר טרומיטין (כג). ומי שלא האריך בתקיעה כשיעור הזה (כד) והאריך בשברים (כה), לא קיים מצוה לא כמר ולא כמר (כו).

שולחן ערוך כפשוטו

צלילים, והתרועה כשלש יבבות, נמצא כי התרועה תארך תשעה צלילים ..... לפחות.

(כ) שהם תשעה טרומיטין – לשיטה זו, התרועה ארוכה פי שלש מן השיטה הקודמת.

(כא) ושיעור תקיעה גם כן תשעה טרומיטין – אורך התקיעה כאורך תרועה, לכן אם ארכה התרועה כך..... צריכה גם התקיעה להיות באורך זה _____ .

(כב) אין לחוש אם האריך קצת בשברים – מאחר ואם לא התארך אחד השברים לאורך תשעה צלילים, הוא עדיין מוגדר שבר ולא תקיעה.

(כג) כשיעור שנים עשר טרומיטין – הכוונה לתקיעה שנמשכה יותר מי"ב צלילים, שהרי התרועה היא תשעה צלילים, וכל שבר הוא לכל הפחות קצת יותר מצליל, ויש יותר משלושה צלילים[3], ונמצא כי אורכו גבוה מי"ב צלילים.

(כד) ומי שלא האריך בתקיעה כשיעור הזה – אם לא ארכה תקיעתו כשיעור שנים עשר צלילים, הרי הוא נוהג כשיטה הראשונה, שדי בתקיעה הנמשכת כאורך שלושה צלילים.

(כה) והאריך בשברים – שעשה כל שבר באורך שלושה צלילים, ובכך הוא נוהג כדעת ה'יש אומרים'.

(כו) לא קיים מצוה לא כמר ולא כמר – כי את התקיעה קיצר, כשיטה הראשונה, שלדעה השניה פסולה. בעוד שהשבר ארוך ופסול לשיטה

---

3. ויש גורסים בדברי המחבר שמונה עשר טורמיטין, שהם מורכבים מתשעה צלילים של תרועה ושלושה שברים, שכל אחד מהם נמשך שלושה צלילים. כך פירש משנה ברורה בס"ק יד. ואנו הסברנו כי די שאורך התקיעה יהא כאורך המינימלי של שברים תרועה, ושכל שבר הוא קצת יותר ארוך מצליל אחד. כך אין צורך לשנות מגרסת המחבר המצויה בידינו.

סעיף ד

[ז]שלשה שברים צריך לעשותם בנשימה אחת (כז), אבל ג' שברים ותרועה דתקיעה שברים תרועה תקיעה, [ח]יש אומרים שאינו צריך לעשותם בנשימה אחת (כח), והוא שלא ישהה בהפסקה יותר מכדי נשימה (כט), [ט]ויש אומרים שצריך לעשותם בנשימה אחת (ל); [י]וירא שמים יצא ידי כולם, ובתקיעות דמיושב (לא) יעשה

[ז]טור בשם ר"מ. [ח]שם בשם רבנו תם ורוב המפרשים והרב המגיד לדעת רמב"ם ושאר פוסקים. [ט]שם בשם הרי"ץ גיאות והרא"ש והרמב"ן. [י]תרומת הדשן.

שולחן ערוך כפשוטו

הראשונה, וכשר לשיטה השניה.

(כז) צריך לעשותם בנשימה אחת – גם בתרועה, שהיא תשע קולות כנהוג, אין להפסיק, מאחר וכולם באים לצורך מצוה אחת. המחבר סבור כי דין זה הוא בעיקר לכתחילה[4]. אמנם למעשה, חוששים לפוסקים הסוברים כי אם עוצר לנשום באמצע השברים, אין הקולות קרויים שברים כלל.

(כח) שאינו צריך לעשותם בנשימה אחת – קול השברים שונה מקול התרועה, וכשם שטבע הבוכים להפסיק ולנשום מעט בין הקולות השונים שמשמיעים, כך על התוקע לנהוג. והכוונה היא שאינו חייב לעשותם בנשימה אחת. ולדעה זו, הגם שראוי לעשות בשתי נשימות, ניתן לצאת ידי חובה גם בנשימה אחת.

(כט) שלא ישהה בהפסקה יותר מכדי נשימה – שזה כשתי שניות.

(ל) שצריך לעשותם בנשימה אחת – כי הן השברים והן התרועה באים לקיים את התרועה הכתובה בתורה, שהיא מצוה אחת. הלכך יש להשמיע את הקולות עד סופם, ללא כל הפסק.

(לא) ובתקיעות דמיושב – בתקיעות שלפני תפילת מוסף.

---

4. כפי שנשמע מדבריו בסעיף ז'.

בנשימה אחת (לב); ובתקיעות דמעומד (לג) יעשה בשתי נשימות.
הגה: והמנהג הפשוט לעשות הכל בשתי נשימות (לד), ואין לשנות.

סעיף ה

אם תקע תַּקיעה תרַועה תַּקיעה בנשימה אחת, [כ]יצא (לה); [ל]ויש מי שאומר שלא יצא (לו).

[כ]ירושלמי והרא״ש לדעת הטור והר״ן. [ל]ר״י בשם הרא״ש וקצת מפרשים.

שולחן ערוך כפשוטו

(לב) יעשה בנשימה אחת – כי זו הדעה העיקרית, ובכך יקיים את המצוה מן התורה.

(לג) ובתקיעות דמעומד – שבתפילת מוסף.

(לד) והמנהג הפשוט לעשות הכל בשתי נשימות – כפי שהסברנו למעלה. ומשום שלא הגיוני לומר שאדם הבוכה בצורה אחת ישנה לסוג בכי אחר ברצף, ללא הפסק נשימתי. ועל הצד שחיוב התרועה הוא צירוף של שברים תרועה, יש ליצור הפסק מסוים, כדרך הבוכים, שחדלים מעט באמצע הבכי, כדי לנשום.

למעשה, ינהג כל אדם כפי מנהגו. הספרדים תוקעים בתקיעות מיושב בנשימה אחת, ובתקיעות של עמידת מוסף בלחש, בנשימה אחת. ובתקיעות של חזרת מוסף, בשתי נשימות. האשכנזים נוהגים חלקם כדברי הרמ״א, וחלקם כדברי המחבר, ומשום שסוברים כי בדיעבד, אם טעו ועשו בנשימה אחת, גם יוצאים ידי חובה.

(לה) יצא – לכתחילה צריך להפריד ביניהם, אבל אם טעה ועשה בנשימה אחת יצא.

(לו) שלא יצא – כי אלו חלקים שונים ונפרדים של המצוה.

אצל האשכנזים לא שכיח שיקרה דבר זה, הואיל ומנהגם שהרב מקריא ומורה לתוקע מה לתקוע, ובין לבין, התוקע מפסיק.

סעיף ו

[מ]אם האריך בתקיעה אחרונה של תַּקיעה שְׁברים תרוּעה תַּקיעה כשיעור שתי תקיעות, כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונה של תַּקיעה שְׁברים תרוּעה תַּקיעה, ובשביל הראשונה של תַּקיעה שְׁברים תַּקיעה, לא עלתה לו אלא בשביל תקיעה אחת **(לז)**; [נ]ויש אומרים שאפילו בשביל אחת לא עלתה לו **(לח)**. **הגה: ואם תקע (לט) תקיעה אחת בין שני סדרים והתנה שאיזה מן הסדרים הוא הנכון תעלה לו אותה תקיעה (מ), יצא** (ב"י).

[מ]משנה שם לג רמב"ם בפרק ג ורמב"ן ורשב"א. [נ]טור בשם הירושלמי.

סעיף ז

[ס]אם טעה בתַּקיעה שְׁברים תרוּעה תַּקיעה, ואחר שתקע שני

[ס]שם בשם מעשה במגנצא.

שולחן ערוך כפשוטו

(לז) אלא בשביל תקיעה אחת – כי תקיעה שלא נפסקה באמצעה, נחשבת כיחידה אחת. וברור ממילא שהיא שייכת לתקיעה שאחר שברים תרועה.

(לח) לא עלתה לו – היות וקול זה, לדעתו, משמש גם כתקיעה אחרונה לשברים תרועה, וגם כתקיעה שלפני שברים, בלתי אפשרי לשייכו לשניהם. אמנם למנהג אשכנז, שהרב או הגבאי מקריאים לתוקע את התקיעה הבאה, מציאות כזו כמעט אינה מצויה.

(לט) ואם תקע – בדברי הרמ"א הללו מובאת תוספת לא מעשית.

(מ) תעלה לו אותה תקיעה – להבנת דברי הרמ"א צריך לזכור שמן התורה אנו מחוייבים רק בסוג אחד של תרועה. ועל כן יכול אדם לתקוע תקיעה תרועה ואחריה לעשות רק תקיעה אחת ואחריה שברים, ויעשה תנאי שאם התרועה הכתובה בתורה היא מה שאנו קוראים תרועה, תעלה תקיעתי לסיומת יחידה זו. ואם מה שאנו קוראים שברים היא התקיעה, עליה ציותה התורה, תהיה תקיעתי כתקיעה שלפני השברים. ובזה יוצא יוצא ידי חובה.

שברים טעה והתחיל להריע, [ע]**אם נזכר מיד (מא) יתקע שבר אחר (מב);** [פ]**ואם לא נזכר עד שגמר התרועה שהתחיל בה בטעות, לא הפסיד התקיעה הראשונה שתקע (מג), אלא חוזר ותוקע ג' שברים ומריע ותוקע; אבל אם אירע בתקיעה שברים תקיעה או בתקיעה תרועה תקיעה, הפסיד גם תקיעה ראשונה (מד).**

[ע]שם בשם הרמב"ן. [פ]שם בשם הרא"ש.

סעיף ח

[צ]**אם הפסיק בתרועה בין תקיעה לשברים, או שהפסיק בשברים בין תרועה לתקיעה (מה),** [ק]**וכן אם הריע שתי תרועות זו אחר זו, או שתקע אחר התרועה תקיעה כמתעסק שלא לשם תקיעה (מו)**

[צ]מהא דאתקיף רב עוירא, שם לד. [ק]טור בשם רמב"ן מהתוספתא.

שולחן ערוך כפשוטו

(מא) מיד – כל זמן שלא סיים להריע.

(מב) יתקע שבר אחר – התרועה אינה נחשבת הפסק, כי היא שייכת לסדר זה. מכאן למדנו שהמחבר סובר כי בדיעבד יצא גם אם עשה את שלושת השברים בשתי נשימות. אמנם למעשה חוששים לדעה שצריך לעשותם בנשימה אחת, על כן יחזור ויעשה שלושה שברים.

(מג) לא הפסיד התקיעה הראשונה שתקע – כאמור, משום שהתרועה, אף שלא היתה במקומה, אינה מפסיקה, מאחר והיא שייכת לסדר זה. ויחזור להריע תרועה אחר שיתקע שוב שלושה שברים, כי זה מקומה.

(מד) הפסיד גם תקיעה ראשונה – כי הסדר שעשה אינו כדין, שהרי השמיע בתוך הסדרה קולות שאינם שייכים לה. וכפי שיוסבר בסעיף הבא.

(מה) שהפסיק בשברים בין תרועה לתקיעה – לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור על הסדר, כמוסבר בסוף הסעיף ההקודם.

(מו) כמתעסק שלא לשם תקיעה – קול זה יוצר הפסק, לפי שהוא קול שופר, וכמוסבר בהקדמת הסימן.

והפסיק בה בין תרועה לתקיעה; או לאחר שתקע שלשה שברים שתק והפסיק ואחר כך תקע שברים אחרים **(מז)**, ואפילו שבר אחד, בכל אלו הוי הפסק, והפסיד גם תקיעה ראשונה.

סעיף ט

אם תקע שני תשר"ת, או שני תש"ת, או שני תר"ת כהוגן (מח) וטעה בשלישי, [ר]אין צריך לחזור אלא לאחרון שטעה בו (מט). [ש]אם תקע בצד הרחב של השופר, לא יצא (נ). הגה: ואחר שתקעו אומר השליח צבור פסוק אשרי העם יודעי תרועה, ואשרי, ומחזירין הספר למקומו **(נא).**

[ר]שם בשם הרמב"ן. [ש]ר"ן מהירושלמי.

שולחן ערוך כפשוטו

(מז) והפסיק ואחר כך תקע שברים אחרים – לא נצטווינו לתקוע שברים פעמיים בסדר אחד. ואם היה זה קול בעלמא, לא היה נוצר כל הפסק, אבל כיון שזה קול שופר, הוא מבטל את הסדר.

(מח) או שני תר"ת כהוגן – כלומר, עשה שני סדרים כדין.

(מט) לאחרון שטעה בו – כי כל סדר עומד בפני עצמו.

(נ) לא יצא – כי לומדים מהפסוק "והעברתם שופר בכל ארצכם" שצריך לתקוע בצורה הרגילה, שרק היא קרויה "דרך העברה".

(נא) ומחזירין הספר למקומו – ובזה הסתיימו התקיעות דמיושב.

סימן תקצ"א
סדר תפלת מוסף ביחיד, ובו ח' סעיפים.

כמו בכל שבת וחג, גם בראש השנה מתפללים 'מוסף', כנגד הקרבנות שהוקרבו אז. אמנם בעוד שבכל תפילות מוסף יש רק ברכה אמצעית אחת, בה, בין היתר, מבקשים את החזרת בית המקדש וחידוש עבודת הקרבנות, הרי שבראש השנה ישנן שלש ברכות אמצעיות.

הראשונה דומה לשאר המוספים, בהזכרת קדושת היום וקרבנותיו. נוסף על כך, נאמרים בה פסוקי מלכות ה', ומכאן הכינוי "מלכויות". הברכה השניה נקראת "זכרונות", ועיקרה נסוב על זכרון כל המעשים לפניו יתברך, וזכרון הברית שכרת עם אבותינו עד ימינו. הברכה השלישית קרויה "שופרות", ובה מזכירים את מתן תורה, שניתנה לנו בליווי קולות שופר. ומתפללים לביאת המשיח, שיתקע בשופר גדול, ויחזיר את אומתנו כולה לארצנו.

סימן זה דן בתפילת המוסף ודיניה. ישנן קהילות רבות הנוהגות לתקוע בשופר באמצע תפילת הלחש, אבל דעת המחבר והרמ"א אינה כן. ולא עסקו בכך אלא בסימן הבא, בדיני חזרת התפילה.

סעיף א

[א]יתפללו הצבור בלחש תפלת מוסף תשע ברכות (א), [ב]ושליח צבור יתפלל גם כן עמהם בלחש (ב).

[א]טור וכן כתב הרא"ש בתשובה כלל ד סימן יט. [ב]הריב"ש בתשובה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) תשע ברכות – שלוש ברכות ראשונות ואחרונות, כבכל תפילה. ושלש אמצעיות כפי שהסברנו בהקדמה.

(ב) יתפלל גם כן עמהם בלחש – ואף שהוא יחזור לאמרה שוב, יש לכך סיבה מוצדקת, והיא, שבלחש הוא מתכונן לתפילת החזרה שלו[1]. נוסיף שבכל

1. בעבר לא היו סידורים, והיה צורך להכין את הטקסט טרם קריאתו.

סעיף ב

[ג]המנהג פשוט בכל בני ספרד שאין מזכירין פסוקי קרבן מוסף כלל **(ג).** הגה: והמנהג הפשוט באשכנז ובגלילות אלו לומר פסוקי מוסף ראש השנה **(ד),** ואין אומרים פסוקי מוסף ראש חודש אלא אומרים: מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד **(ה)** וכו׳ ושני שעירים לכפר **(ו)** ושני תמידין [ג]טור.

שולחן ערוך כפשוטו

תפילה בציבור קיימים שני ממדים. הראשון הוא התפילה בלחש, בה כל אחד מתפלל בעצמו, במעמד הציבור, ועמם. השני הוא חזרת הש"ץ, בה הציבור כולו מתפלל כמכלול, בהנהגת שליח הציבור.

(ג) שאין מזכירין פסוקי קרבן מוסף כלל – למנהגם, עיקר הנוסח הוא בקשה על בנין הבית והקרבת קרבנות.

הסיבה שלא לפרט את קרבנות המוסף היא המחסור שהיה בזמנם, בסידורים, והחשש שלא יתבלבלו המתפללים בין תפילת חג ומשנהו. וכך נוהגים הספרדים עד היום.

(ד) לומר פסוקי מוסף ראש השנה – כדי לפרט את הקרבן הנקרב בחג, כל חג כהלכתו. ומשום שזה עיקר העניין בתפילת המוסף, שנתקנה כנגד קרבנות המוסף שהוקרבו באותו יום.

(ה) מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד – כלומר אחר סידור הפסוקים בהם נזכר שמביאים פר אחד, איל אחד ושבעה כבשים, יש לומר "מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד ומנחתה", מאחר וקרבן ראש חודש והתמיד עדיין לא פורטו.

(ו) ושני שעירים לכפר - השעיר של ראש השנה ושל ראש חודש הם קרבנות חטאת, המובאים לכפרה. שאר הקרבנות הן עולות.

כהלכתן (ז) (טור); **ואומרים גם כן מוספי יום הזכרון (ח)** (ר"ן סוף ר"ה ורבינו ירוחם וכל בו).

סעיף ג

[ד]צריך לומר: את מוספי יום הזכרון (ט), כדי לכלול גם מוסף ראש חודש; וגם [*]ביום שני יאמר: את מוספי (י).

[ד]ר"ן ור"י ושכן היו נוהגים גדולי הדור. [*](פירוש, ולא אמרינן דאינו ראש חדש, שאין מעברין אלול לעולם).

סעיף ד

[ה]אומרים עשרה פסוקים של מלכיות (יא), ועשרה של זכרונות (יב),

[ה]משנה וגמרא ראש השנה לב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) ושני תמידין כהלכתן – כלומר מוסיפים תפילה שנזכה להקריב את שני התמידים. אבל את מוספי ראש חודש אין מזכירים כלל, כדי שלא להקטין מקדושת ראש השנה.

(ח) ואומרים גם כן מוספי יום הזכרון – בלשון רבים, כדעת המחבר בסעיף הבא.

(ט) את מוספי יום הזכרון – בלשון רבים, ולא "את מוסף יום הזיכרון" בלשון יחיד.

(י) וגם ביום שני יאמר את מוספי – למרות שיום שני הוא ב' בתשרי, ולא מקריבים בו קרבן ראש חודש, עם זאת יש לומר "את מוספי", כי הסיבה שראש השנה נשמר במשך יומיים היא משום שטרם סודר ונקבע לוח השנה היה יכול היום השני שבתחילת החודש להיות א' בתשרי. על כן נוהגים עד ימינו, לנהוג ביום זה כבראש השנה, לכן הוא גם מוגדר כמו ראש חודש.

(יא) מלכיות – המלכויות הן עשרה פסוקים של הילול שלטון ה' ומלכותו בעולם, ואומרים עשרה פסוקים כנגד עשרה הלולים המופיעים בפרק ק"נ של תהלים – "הללו א־ל בקדשו".

(יב) ועשרה של זכרונות – כנגד עשרה פעמים שנכתב "ויאמר" בבריאת העולם, כדי להכיר בכך שהוא שברא את הכל, גם זוכר את הכל.

ועשרה של שופרות **(יג)** בכל ברכה **(יד)**; שלשה מהם של תורה, שלשה של כתובים, שלשה של נביאים ואחד של תורה; ואם רצה להוסיף על אלו עשרה, רשאי (מיהו אם לא התחיל בשום פסוק רק אמר: ובתורתך כתוב לאמר, יצא **(טו)**) (טור).

סעיף ה

[ו]ואין אומרים פסוק במלכיות, ולא בזכרונות ולא בשופרות, של פורעניות של ישראל **(טז)**; [ז]ואין אומרים פסוק זכרונות של יחיד **(יז)**.

[ו]משנה שם. [ז]ברייתא שם.

סעיף ו

[ח]יש קורים תִּגָּר על מה שנוהגים להשלים פסוקי שופרות בפסוק

[ח]טור בשם רמב"ן והרי"ץ גיאות וכן כתב הר"ן בשם הרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) ועשרה של שופרות – כנגד עשרת הדברות. שבמעמד נתינתם ארע הגילוי האלוקי הגדול של רצון ה' בעולם.

המחבר לא ציין אלו פסוקים יש לומר, והותיר את בחירת הפסוקים ביד כל מתפלל. אמנם למעשה כולם מתפללים על פי הנוסח הקבוע במחזורים, כל עדה כמנהגה.

(יד) בכל ברכה – בברכת מלכויות יש עשרה פסוקים, וכן בזכרונות ושופרות.

(טו) יצא – בדיעבד. אבל לכתחילה חובה לומר פסוקים אלה, כי הם ליבת התפילה של ראש השנה.

(טז) פורעניות של ישראל – אין לומר פסוק בו הוזכר חטאם של ישראל, או עונש שקיבלו, כגון "בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה **אֶמְלוֹךְ** עֲלֵיכֶם" (יחזקאל כ, לג).

(יז) זכרונות של יחיד – כגון "זָכְרָה לִּי אֱ־לֹהַי לְטוֹבָה" (נחמיה ה, יט) שאמר נחמיה, כי התפילה נקבעה לכולם, ולכן תיקנו לומר הכל בלשון רבים, כגון רפאנו ולא רפאני.

וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם (יח), שאין מזכיר בו שופר אלא חצוצרות (יט), [ט]והרא"ש [י]והר"ן כתבו לקיים המנהג (כ).

[ט]שם. [י]בשם הרא"ה והרמב"ם בסדר תפלותיו.

סעיף ז

[כ]**ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור, כך היא הנוסחא המפורסמת (כא);** והמדקדק לומר: לזרע יעקב תזכור, משנה ממטבע שטבעו

[כ]ריב"ש בתשובה.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) וביום שמחתכם – בכל אחת מהברכות האמצעיות, מלכויות זכרונות ושופרות, צריך לומר עשרה פסוקים. שלשה מן התורה, שלשה מן הנביאים, ושלשה מן הכתובים. ולסיום, מוסיפים פסוק מן התורה. והנה המנהג היה - וכך נהוג עד היום - שהפסוק האחרון בברכת שופרות הוא פסוק מפרשת בהעלותך. אלא שיצאו על כך עוררין, מאחר והשופר אינו נזכר בו כלל, רק כך נאמר "וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱ־לֹהֵיכֶם, אֲנִי ה' אֱ־לֹהֵיכֶם" (במדבר י).

(יט) אלא חצוצרות – לכן אין זה פסוק מתאים, לדעתם.

(כ) לקיים המנהג – וההסבר שנתנו, מדוע פסוק זה מתאים כאולברכה זו הוא, משום שנזכר בו ענין התקיעות. ונוסף על כך, בעת שתקעו בחצוצרות במקדש, תמיד תקעו גם בשופרות, ואפשר לנהוג כך.

יתר על כן, יש התאמה ספציפית בין פסוק זה לכל ענין המלכויות זכרונות ושופרות, מאחר ונרמזו כולם, על פי מדרש חכמים, בפסוק זה. ברכת מלכויות רמוזה במילים "אני ה' א־להיכם", כי זו מהות המלכות. ברכת זיכרונות רמוזה במילים "והיו לכם לזיכרון לפני ה' א־להיכם", וברכת השופרות רמוזה בביטוי **ותקעתם** בחצוצרות. ומה נאה לסיים ברכות אלו בפסוק זה.

(כא) הנוסחא המפורסמת – ויש שערערו עליה, כי בנוסח זה נראה שמבקש גם על עשיו וזרעו.

חכמים בברכות ואינו אלא טועה **(כב)**. הגה: ואומרים: עלינו, ומלוך, והשליח צבור מוסיף: אוחילה ושאר פיוטים, כל מקום לפי מנהגו **(כג)** (טור).

סעיף ח

[ל]לא יתפלל ביחיד **(כד)** תפלת מוסף בראש השנה עד אחר שלש שעות היום **(כה)**.

[ל]מימרא דר' יוסף מסכת עבודה זרה ד.

שולחן ערוך כפשוטו

(כב) טועה – אבל יוצא ידי חובתו, כי עשיו, שפרש וזנח את מורשת יצחק אבינו, אינו נמנה בכלל זרעו של יצחק, אלא יעקב בלבד הוא זרעו של יצחק. ואכן עד היום קיים נוסח זה, וכל אחד יאמר כמנהג מקומו.

(כג) לפי מנהגו – הכל כפי שכתוב במחזורים.

(כד) לא יתפלל ביחיד – באופן כללי, קיימת חשיבות גדולה לתפילה בציבור. לכן גם במקרה ואין יכולת להתפלל ממש בציבור, יוודא שמתפלל בשעה שהציבור מתפלל. ואם גם זה לא אפשרי, יתפלל בזמן שראוי לציבור להתפלל. והנה בראש השנה, אורכת תפילת שחרית עצמה זמן רב. ומלבד זאת גם קוראים בתורה, ותוקעים בשופר. וממילא, הציבור אינו מתחיל בתפילת המוסף טרם יחלפו שלש שעות מתחילת היום. ולא כדאי ליחיד להתפלל מוסף טרם הגיע זמן זה, מאחר ויום זה הוא יום דין, ואין כדאי להתייצב בפני בית הדין כיחיד, שהרי מי יצדק בדין. ואם הוא בכל אופן מתפלל בשעה זו, הרי הוא בוחר כביכול להיפרד מהציבור.

מובן מאליו, שאם אין היחיד יכול להתפלל בשעות מאוחרות יותר, כגון רופא או אח בבית חולים, שבאותם שעות יעבוד במשמרתו, או חייל שעומד לצאת למבצע, ודאי שיתפלל בשעה מוקדמת זו, וכמובן שזכות המצוה בה הוא עוסק תגן עליו מדין קשה.

(כה) עד אחר שלש שעות היום – לפי המחבר, שלש שעות אלו נמנים מעמוד השחר. ודי אם כן להמתין שעתיים אחר הנץ, כי עד אז המתפללים במניני הנץ, מן הסתם כבר החלו בתפילת מוסף.

כמו כן מותר לתקוע עבור היחיד, עוד טרם שמע הציבור תקיעות[2].

2. יש אמנם פוסקים הסוברים כי דין התקיעה שוה לדין התפילה. אלא שהמחבר לא כתב כן, ומשום שדווקא את תפילת המוספין, שהיא עניין של ציבור, אין להקדים. אבל את כל המצוות הנוהגות ביום, הרי מפורש בגמרא (מגילה כ, ב) שהן נוהגות כל היום.

סימן תקצ״ב
תפלת מוסף בקול רם וסדר התקיעות, ובו ד׳ סעיפים.

חזרת שליח הציבור על התפילה, חשיבות רבה לה. והגם שנתקנה כדי להוציא ידי חובתם את שאינם בקיאים בתפילה, ובימינו אין בכך צורך, כי הסידורים מצויים ביד כל אדם. עם זאת, עדיין יש בה חשיבות רבה. שהרי יש בה אמירת 'קדושה', ובשחרית הכהנים נושאים את כפיהם בברכה לעם. זאת ועוד, התפילה בלחש נחשבת תפילה של יחיד, במעמד וביחד עם הציבור, ואילו חזרת הש״ץ היא תפילתו של הציבור כולו.

תיקנו חכמים לתקוע בשופר בשלושת הברכות האמצעיות שבחזרת התפילה. ובסימן הזה יוסברו הלכות התקיעות הללו. מלבד התקיעות בחזרת התפילה, כבר כתבנו בהקדמת סימן תקצ״א, שיש מנהג בקהילות רבות, לתקוע גם בתפילת לחש.

כאן המקום לשאול, מדוע לא תיקנו חכמים לברך מלכויות זכרונות ושופרות בשחרית, הרי זריזים מקדימים למצוות? התשובה היא, שבאמת כך נתקן בתחילה. אבל בהמשך הזמן, השלטון גזר שמד על היהודים, ואסר לתקוע בשופר. לכן דחו את התקיעה משחרית, בה נכחו נציגי המשטר, עד עזיבתם את המקום. ומיד שעזבו, עוד טרם תפילת מוסף, תקעו בשופר, מתוך רצונם העז לקיים את המצוה מוקדם ככל האפשר. משם ואילך נקבע מנהג זה, עד ימינו. אלא שלמרות קיום החובה מן התורה, עדיין לא נתקיימה תקנתם המקורית של חכמינו, לתקוע דוקא במקביל לסדר ברכות מלכויות זכרונות ושופרות, לכן שבים ותוקעים במוסף. וכדי להבחין בין הקולות שלפני מוסף, לתקיעות של מוסף, שהן העיקר, בהיותם מקבילים לברכות, כעיקר התקנה, נהגו מקומות רבים שהציבור יושב בתקיעות שלפני מוסף.

סעיף א

[א]מחזיר שליח צבור התפלה, ותוקעין על סדר הברכות למלכיות [ב]תקיעה שברים תרועה תקיעה פעם אחת, ולזכרונות תקיעה

[א]ממשמעות המשנה ראש השנה לג, ב. [ב]הרי״ף והרמב״ם בפרק ג.

שברים תקיעה, ולשופרות תקיעה תרועה תקיעה **(א)**; [1]**ועכשיו נוהגים לתקוע למלכיות תשר"ת שלשה פעמים, ולזכרונות תש"ת שלשה פעמים, ולשופרות תר"ת שלשה פעמים (ב). הגה: ויש אומרים שתוקעים תשר"ת למלכיות פעם אחת, וכן לזכרונות, וכן לשופרות (ג)** (טור בשם ר"ת ומנהגים)**, וכן המנהג במדינות אלו. ונהגו לומר כל פעם אחר שתקעו: היום הרת עולם, וארשת (ד)** (מהרי"ל)**; ואפילו בשבת שאין תוקעין,** [1]בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) תקיעה תרועה תקיעה – ומסתפקים בזה, מאחר ובתקיעות דמיושב (שלפני מוסף) תקעו שלושים קולות, ובשמיעתם יצאו ידי חובה. ולא רוצים להכביד על הציבור בתקיעות נוספות.

(ב) שלשה פעמים – שיטה זו מבקשת לשמוע את שלושים הקולות בחזרת המוסף, ולקיים את המצוה דוקא באופן זה, כי התקיעה במקביל לברכות, היא העיקר.

המנהג למעשה הוא לתקוע סידרה שלימה פעם אחת בכל ברכה. כלומר במלכויות, תוקע פעם אחת תקיעה שברים תרועה תקיעה, תקיעה שברים תקיעה, ותקיעה תרועה תקיעה. וכך גם בזכרונות ושופרות.

(ג) וכן לשופרות – שיטה זו גם היא מבקשת שלא להכביד על הציבור בתקיעות רבות, לכן מקצרים בכל ברכה, ותוקעים תקיעה שברים תרועה תקיעה. וסומכים על סדר זה, בו נשמעו כל קולות השופר האפשריים. גם שברים תרועה, גם שברים לבד, כי התרועה תוגדר כקול שאינו לשם מצוה, ולא יפסול. או תרועה לבד, והשברים יוגדרו שלא לשם מצוה. ואף שבסימן הקודם ראינו שקול שופר שאינו של מצוה פוסל את הסדר, אין לחשוש לכך, מאחר וכבר יצאו ידי חובה בתקיעות דמיושב.

(ד) היום הרת עולם, וארשת – כמו שכתוב במחזורים, כל עדה כמנהגה.

ההנהגה הראויה לנוהגים לתקוע בתפילת הלחש היא, שהחזן מסיים את ברכת מלכויות או זכרונות ושופרות, ותוקע בשופר. יחיד שסיים לפני החזן,

אומרים: היום הרת עולם (ה), אבל לא ארשת (ו) (מנהגים).

סעיף ב

[ד]**יחיד אינו מפסיק לתקוע בברכות, ואפילו יש לו מי שיתקע לו (ז).**
הגה: אלא תוקעים לו קודם שיתפלל מוסף (ח), ואין צריכין לתקוע לו שנית (כל בו וב"י בשם א"ח).

[ד]ברייתא שם.

סעיף ג

[ה]**לא ישיח, לא התוקע ולא הצבור, בין תקיעות שמיושב לתקיעות**

[ה]הרי"ף והרא"ש שם בשם ריש מתיבתא והרמב"ם בפרק ג.

כגון שסיים מלכויות, ימתין שם וישתוק, עד שיגיע שליח צבור לשם, ויתקע. ואחר התקיעות אומרים כולם היום הרת עולם, כאמור.

יחיד שהאריך ולא סיים את הברכה, והחזן כבר תוקע, ישתוק ויאזין לתקיעה. לא יאמר שם היום הרת עולם, אלא יסיים תחילה את הברכה, ואחר כך יאמר. אם הש"ץ טועה בתקיעתו, אסור לדבר ולומר לו, אלא אחר גמר התפילה יחזרו ויתקעו את הסדר שבו טעה.

(ה) אומרים: היום הרת עולם – בתפילה זו אנו מודים כי ראש השנה הוא היום בו החליט הקב"ה לברוא את העולם. ויש בכך ביטוי אמוני במציאותו של א־ל בורא, ובהשגחה עליונה. לכן ניתן לאמרו גם בשבת.

(ו) אבל לא ארשת – כי אומרים בה שה' מקשיב לתקיעתנו. ובשבת, שלא תוקעים, לא שייך לומר כן.

(ז) יש לו מי שיתקע לו – מה שתקנו חכמים לתקוע באמצע התפילה נועד לציבור בלבד. אבל תקיעות במהלך תפילת יחיד נחשבות הפסקה. ואין בכך סתירה לאמור בהקדמה, שמנהג קהילות רבות לתקוע בתפילה בלחש, כי תקיעות אלו נעשות בתפילת לחש של הציבור.

(ח) קודם שיתפלל מוסף – כלומר יסתפק בקולות ששמע לפני מוסף, בהם קיים חובתו. כי רק עבור הציבור מוסיפים ותוקעים למעלה משלושים קולות.

שמעומד (ט) (מיהו בענין התקיעות והתפלות אין הפסק) (מרדכי ומהרי"ל), **ואם סח דברים בטלים אין צריך לחזור ולברך (י)** (טור); **ואין צריך לומר שלא ישיחו בין ברכה לתקיעות (יא), אם לא בענין התקיעות.**

סעיף ד

[1]**זה שתוקע כשהן יושבין, תוקע על סדר הברכות (יב).** הגה: ומיהו

[1]רמב"ם שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) לתקיעות שמעומד – כי ברכת המצוה מתייחסת לכל התקיעות שישמע. מותר לברך אשר יצר, או על שמיעת רעם ו/או על ראיית ברק. כמו כן ניתן לענות בברכה לאדם השואל בשלומו. בנוסף, אם סיים את תפילת העמידה, מותר לעיין בספר בזמן ההמתנה לחזרה. עוד נראה שבזמן ההמתנה רשאי לומר תהילים, כי זה קשור לעבודת השם, ואין זה הפסק.

(י) אין צריך לחזור ולברך – בדיעבד. אבל לכתחילה אין להפסיק כלל, עד שתושלם המצוה לגמרי[1].

(יא) שלא ישיחו בין ברכה לתקיעות – כי אם יפסיק בין הברכה לתקיעה הראשונה, לא יהיה לברכה על מה לחול, וזו ברכה לבטלה. לכן יש לשוב ולברך שנית. אבל אחר התקיעה הראשונה, כבר חלה הברכה על המצוה, ואף אם הפסיק, אינו צריך לחזור ולברך[2].

(יב) תוקע על סדר הברכות – כלומר האדם שתקע את התקיעות דמיושב, יתקע גם את שאר התקיעות. כי המתחיל במצוה, זכאי לגמור אותה.

---

1. מצינו (לעיל סימן תקפח סעיף ב) כי ניתן לצאת ידי חובה, מעיקר הדין, בשמיעת תשע תקיעות, בתשע שעות ביום. אלא שזה תמוה, הרי למדנו שיש לעשות תקיעה לפני ואחרי התרועה, וכיצד יתכן ששמיעה כזו שיש בה רווחים ארוכים כל כך תוגדר כתקיעה לפני ואחרי? הסבר הדבר מובא בדברי הרב קוק זצ"ל (מצות הראיה תקפה, ב), שהסביר כי מצות תקיעת שופר היא מצוה רוחנית ביותר, והיא מעבר למגבלות הזמן והמקום.

2. יש להוכיח דין זה מבדיקת חמץ, שם מצינו כי המתחיל במצוה, ומפסיק במהלכה, אינו צריך לחזור ולברך. ואין הנידון דומה לתפילין, שאם סח בין תפילין של יד לשל ראש, צריך לחזור ולברך, ומשום שיש בהם שתי מצוות, וצריך לוודא שהברכה חלה על שתי המצוות.

אינו מעכב (יג) ויכול אחר לתקוע, אלא שראוי לעשות כך; וכבר כתבתי לעיל סימן תקפ״ה.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) אינו מעכב – זה רק הידור, שכיון שהתחיל, יגמור. אבל בעצם יכול תוקע אחר לתקוע במוסף, וגם המחבר מסכים לזה.

סימן תקצ"ג
אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו, ובו ב' סעיפים.

סעיף א
[א]ברכות של ראש השנה ויום הכפורים מעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כולם לא יאמר מה שיודע מהם, אלא לא יאמר כלום **(א)**.

[א]ברייתא ראש השנה לד, ב.

סעיף ב
[ב]וכן תקיעות מעכבות זו את זו; והני מילי שאינו יודע אלא מקצת הסימן **(ב)**, שלא יעשה אותו מקצת שיודע, [ג]אבל תשר"ת, תש"ת, תר"ת אין מעכבין זה את זה, ואם ידע לעשות אחד מהם או

[ב]שם בברייתא. [ג]הר"ן וכן משמע מדברי הרא"ש ז"ל.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) לא יאמר כלום – הברכות האמצעיות שבתפילת מוסף שלושה המה, מלכויות זכרונות ושופרות. מלמדנו המחבר בסעיף זה, שכולם יחידה אחת, ואין לומר רק אחת מהן.

כדי להבין דין זה נזכיר שענין המלכויות הוא המלכת ה', ענין הזכרונות הוא האמונה בהשגחה עליונה, וענין השופרות הוא מרכזיותה של התורה. המסר הרוחני של צירוף שלשתם לחטיבה אחת הוא שאי אפשר להפריד בין ערכים אלה. אין המלכת ה' טכס נכבד ותו לא, אלא אמונה שהמלך משגיח בעולם. אכן לא די באמונה זו לבדה, אם לא נודע מה רוצה הא־ל מבריותיו, לצורך כך מעמידים את התורה במרכז החיים, כך משתלבים ערכים אלה לשלמות אחת.

(ב) אלא מקצת הסימן – כל סידרת תקיעות מוגדרת כיחידה בפני עצמה. ואין ענין לתקוע רק תקיעה, אם התרועה לא תושמע. כמו כן, אין ענין בהשמעת התרועה לבדה, ללא התקיעה.

שנים, עושה (ג). הגה: **אבל הברכות אין מעכבין התקיעות (ד), וכן התקיעות אין מעכבין הברכות ואיזה מהם שיודע, יעשה** (טור); **וכן סדרן אינו מעכב (ה)** (ר"ן סוף ר"ה), **ואם התפלל קודם שתקע, יצא (ו).**

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) עושה – כי מן התורה די לתקוע סידרה אחת, ורק משום שאין ידוע איזו מהן היא הנכונה עושים סידרות שונות של תקיעות. לכן ראוי לתקוע לפחות סידרה אחת, שמא היא האמיתית[1]. ועל כן אם יודע לעשות תרועה ושברים, אבל אינו יודע לעשותם ברצף, יתקע תר"ת ותש"ת, ולא תשר"ת.

(ד) אבל הברכות אין מעכבין התקיעות – אם לא יכולים להתפלל, מאיזו סיבה, אין זה מונע את קיום מצות השופר. כמו כן, אם לא שמע שופר, אין בכך כדי למנוע את האדם מלהתפלל מוסף.

(ה) סידרן אינו מעכב – כלומר, אם הקדים את ברכת הזכרונות לפני מלכויות, יצא.

(ו) יצא – כלומר, התקיעות ותפילת מוסף הן שתי מצוות שונות, בפני עצמן. אלא שלכתחילה צריך לתקוע על סדר הברכות.

---

1. ולפי הפשטנים לא יברך, כי רק סידרה מושלמת של תשר"ת תש"ת ותר"ת נחשבת מצוה שודאי מחוייבת בברכה, אבל סדרה אחת מתוך השלש, ספק חייבת בברכה, וספק ברכות להקל.

סימן תקצ"ד
יחיד שלא התפלל אין חבירו מוציאו, ובו סעיף אחד.

אחת הסיבות המרכזיות מחמתה תקנו את חזרת העמידה היא, כדי להוציא את שאינו בקי. כלומר אם יאזין אדם שאינו בקי בתפילה, לחזרת שליח הציבור, נחשב לו כאילו הוא עצמו התפלל.
סימן זה דן באפשרות של אדם בודד להוציא ידי חובה את חברו.

סעיף א

[א]יחיד שלא תקע, חבירו יכול לתקוע לו להוציאו ידי חובתו (א); אבל [ב]יחיד שלא התפלל תשע ברכות, אין חבירו יכול להוציאו (ב). הגה: ויש חולקין ואומרים דאם לא יכול להתפלל, חבירו יכול להוציאו בתפלתו (ג) (ר"ן סוף ר"ה ומרדכי והגהות אשירי בפ"ק דר"ה).

[א]ברייתא ראש השנה לד,ב. [ב]אפילו הוא בור אין הסופר מוציאו בתפלה, טור בשם הרי"ץ גיאות ורב שרירא.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) להוציאו ידי חובתו – תקיעת שופר היא מצוה. והכלל הוא, שיכול אדם להוציא את חברו ידי חובת מצווה, גם אחר שהוא עצמו כבר קיימה. דין זה מקורו בערבות ההדדית שמכוחה נעשה חיוב המצוה של החבר לחיוב של האדם עצמו.
(ב) אין חבירו יכול להוציאו – אפילו אם עדיין לא התפלל, ומשום שהתפילה היא ביטוי אישי של האדם מול בוראו, ואי אפשר לעשות זאת על ידי שליח.
(ג) יכול להוציאו בתפלתו – כי גם בזה יש עניין של ערבות, ורק את הבקי שיודע להתפלל בעצמו אי אפשר להוציא ידי חובת תפילה, אבל את שאינו בקי, ומחוייב בתפילה, יכול חברו לשתפו בתפילה שלו. אמנם גם הרמ"א מודה שאם הבקי כבר התפלל, אינו יכול להוציא את שאינו בקי.

סימן תקצ״ה
מי שאינו בקי לא בתקיעות ולא בתפלה, ובו סעיף אחד.

סעיף א

[א]מי שאינו בקי בתקיעות ולא בסדר תפלת מוסף, ולפניו שתי עיירות באחת בקיאים בתקיעות ולא בתפלת מוסף ובאחת בקיאין בתפלת מוסף ולא בתקיעות, [*]הולך למקום שבקיאים בתקיעות **(א)**, אפילו של מוסף ודאי ושל תקיעות ספק **(ב)**. הגה: מיהו אם יכול לילך למקום המתפללים ויש שהות ביום שישמע אחר כך התקיעות במקום שתוקעין, יקיים שתי המצות, דכל היום כשר לתקוע **(ג)** (ב״י בשם ירושלמי).

[א]ברייתא ראש השנה לד, ב. [*](מפני שהתקיעה מן התורה והברכות מדברי סופרים).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) למקום שבקיאים בתקיעות – כי חובת שמיעתם היא מן התורה.

(ב) ושל תקיעות ספק – כלומר אף אם כלל לא בטוח שיהא שם אדם היודע לתקוע.

(ג) דכל היום כשר לתקוע – זה מוסכם על המחבר.

סימן תקצ"ו
תקיעות אחר התפילה, ובו סעיף אחד.

מנין התקיעות שלדעת המחבר יש לתקוע בראש השנה הוא, ששים קולות ותו לא. והחשבון הוא, שלושים קולות בתקיעות דמיושב, ושלושים קולות בחזרת העמידה של מוסף. בסימן זה נלמד על תקיעות נוספות.

סעיף א

א**לאחר התפלה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה (א). הגה: ויש מקומות נוהגין לחזור ולתקוע שלושים קולות (ב)** (מנהגים ישנים) **; ולאחר שיצאו** א טור בשם רב עמרם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בלא תקיעה – אין בכך קיום של מצוה, אלא מנהג שהובא בדברי הגאונים. והם הסבירו כי בזכות התרועה הגדולה, השטן מתערבב ואינו יכול לקטרג. כוונתם היא, שהעובדה שאיננו עוזבים את השופר תיכף ומייד אחר סיום חובתנו, מהוה סימן לעבודת הבורא מאהבה ולא מיראה. ובכך נמנעת מן המקטרג האפשרות להשטין. והאשכנזים לא נוהגים כן, אלא מאריכים בתקיעה האחרונה, וקוראים לה 'תקיעה גדולה'.

(ב) לחזור ולתקוע שלושים קולות – ובצירוף עם הקולות הקודמים, אלו תשעים קולות.

למעשה, ברוב המקומות תוקעים סך הכל מאה קולות. והחשבון הוא, שלושים דמיושב, שלושים נוספים בתפילת הלחש של מוסף, לנוהגים כן, ושלושים נוספים על סדר ברכות החזרה של שליח הציבור). ולבסוף, עשרה קולות נוספים, באמצע קדיש תתקבל שאחר תפילת מוסף. ובמקום שאין תוקעים בתפילת הלחש, יש בידם ששים קולות אחר מוסף, ותוקעים שלושים קולות אחר התפילה, לפני קדיש תתקבל, ועוד עשרה קולות באמצע הקדיש.

בזה, שוב אין לתקוע עוד בחנם (ג); אבל קטן, אפילו הגיע לחינוך, מותר לומר לו שיתקע (המגיד פ״ב מהלכות שופר)**, ומותר לו לתקוע כל היום (ד)** (א״ז דר״ה).

שולחן ערוך כפשוטו

מנהג שמיעת מאה הקולות מקורו בדברי אגדה[1], שם מסופר על אודות אמו של סיסרא, שהמתינה עד בוש לשוב בנה מן המלחמה, וכשראתה כי אינו שב, מיררה בבכי, ופעתה בבכייתה מאה פעיות. וכנגד אותם בכיות תוקעים מאה קולות.

אפשר להסביר אגדה זו על פי דברי הגמרא[2], המספרת כי מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים, כלומר צאצאי סיסרא התגיירו. יתכן שהגורם לגיורים אלה הוא, שבעומק הבכי של אם סיסרא הונח איזה הרהור תשובה, והוא שהתגלה אחר כך אצל צאצאיה, והביא לגיורם. באופן דומה יש להסביר לגבי קולות השופר, שתכליתם להפוך את כל הרע שבנו, אל הצד הטוב.

(ג) שוב אין לתקוע עוד בחנם – חכמים אסרו לנגן בחג בכלי שיר, מחשש שאם יתקלקל, יבואו לתקנו.

(ד) ומותר לו לתקוע כל היום – לחנכו לחיבוב מצוה. היתר זה גורם ממילא שהשופר לא יהא מוקצה, גם אחר שיצאו ידי חובה.

---

1. הובא בתוספות ד״ה שיעור, ר״ה ל״ג, ב׳.

2. סנהדרין צ״ו, ב׳.

סימן תקצ״ז
אם מותר להתענות בר״ה, ובו ג׳ סעיפים.

ראש השנה מכיל בתוכו ניגודים: מחד, יש הרואים בו, מחמת היותו יום דין, זמן ראוי לתענית. ומאידך, יש הרואים בו זמן של יום טוב ושמחה, על פי המדרש המובא בטור (הלכות ראש השנה סימן תקפא): ״ר׳ חנינא ור׳ יהושע אומרין, איזו אומה כאומה זו, שיודעת אופיה של א־להיה, פירוש, מנהגיו ודיניו. שמנהגו של עולם, אדם שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו, לפי שאינו יודע איך יצא דינו. אבל ישראל אינן כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם, ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה, לפי שיודעין שהקב״ה יעשה להם נס. לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה ולהרבות מנות בראש השנה, ומכאן תשובה למתענין בר״ה״.

למעשה, יש גדולים שנהגו להתענות בראש השנה, ויש גדולים אחרים הסוברים, בהתבסס על המדרש הנזכר, שלא נכון הדבר, ואין להתענות בראש השנה.

סימן זה ילמד כיצד יש לנהוג הלכה למעשה.

סעיף א

[א]אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתענין (א) בראש השנה ולא בשבת שובה; [ב]אמנם לא יאכלו כל שבעם (ב), למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה׳ על פניהם.

[א]טור בשם רב האי והרי״ץ גאות וכן כתב הרא״ש בפסקיו סוף ראש השנה והמרדכי בתחילה והגהות מיימוניות פרק א והמדרש שצינתי לעיל בסימן תקפ״א אות ד. [ב]אגודה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ואין מתענין – כי בטוחים שהדין דין אמת, ושמלכנו רחום וחנון, ויעשה לנו נס ויכפר לנו אף אם איננו ממש ראויים.

(ב) לא יאכלו כל שבעם – כי למרות היותו חג, הרי הוא בכל אופן יום דין, ואין

סעיף ב

[ג]יש מקומות שקבלה בידם שכל מי שרגיל להתענות בראש השנה **(ג)** ומשנה רגילתו ואינו מתענה, אינו משלים שנתו **(ד)**. הגה: ומי שאינו ירא לנפשו **(ה)** אין צריך להתענות כל ימיו (כל בו ומנהגים), רק צריך התרה, כמו שאר נדר **(ו)** (כל בו).

[ג]אגור.

שולחן ערוך כפשוטו

לשכוח זאת כלל. אמנם אם התפילה מתארכת קמעא, אין איסור לצום עד חצות[1].

(ג) שרגיל להתענות בראש השנה – על ידי ההרגל נעשה מנהגו כנדר.

מדובר על צום רק במהלך היום, ולא בלילות ראש השנה.

(ד) אינו משלים שנתו – כלומר ימות באותה שנה. זה כמובן נראה עונש מאוד גדול, וצריך להסביר את הסיבה לכך. ההסבר הוא, שהנוהג הנהגה של מצוה שלושה פעמים, הרי זה נחשב נדר. כל שכן כאשר הנהגה זו מבוססת על הליכות צדיקים. הואיל וכך, כיצד יכול אדם המתנהג כצדיק, לזלזל בנדר חלילה.

יש בכך לימוד גדול, שלא כדאי ליטול על עצמו הנהגות של צדיקים, אם אינו עומד בדרגה זו, כי אחר שהנהגתו נחשבת לו כנדר, ידקדקו עמו מן השמים, שהרי מדקדקים עם הצדיקים כחוט השערה.

(ה) שאינו ירא לנפשו – אינו מקבל חששות אלה, וסובר שאין נדר זה חמור יותר משאר נדרים.

(ו) כמו שאר נדר – לדעת הרמ"א, אין נדר זה שונה משאר נדרים, על כן יש אפשרות ללכת אל החכם, כדי שזה יפר אותו.

---

1. משנה ברורה ס"ק ב' על פי הרמ"א סימן תקפ"ד, סעיף א'.

סעיף ג

[ד]המתענה פעם אחת בראש השנה תענית חלום **(ז)**; אם היה ביום ראשון, צריך להתענות שני הימים כל ימיו **(ח)**; ואם היה ביום שני **(ט)**, [ה]יתענה כל ימיו יום שני בלבד **(י)**. הגה: ואין צריך למיתב תענית לתעניתו **(יא)**, דהא יש אומרים דמצוה להתענות בראש השנה **(יב)** (תה"ד סימן

[ד]הגהות מיימוני והאגור בשם אגודה שקבלה מקדמונינו. [ה]תרומת הדשן סימן רע"ח.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) תענית חלום – אדם שראה חלום מבשר רע, וחושש מקיומו, יתענה באותו יום[2], מיד בקומו מן השינה, כמבואר בהלכות תענית, שתענית תכופה באותו יום מועילה לביטול רוע הגזירה. אם ארע שחלם כך בראש השנה, יש בכך מעין סימן שתעניתו חביבה בשמים, וראויה לו בראש השנה.

(ח) כל ימיו – כי שני ימי ראש השנה נחשבים כיום אחד ארוך, לכמה דינים. כמובן דווקא ביום ולא בלילות.

(ט) ביום שני – שחיובו מדרבנן, וממילא קדושתו פחותה. וגם אין הסימן הנזכר עוצמתי כל כך.

(י) יום שני בלבד – די אם יתענה ביום שני, כי הוא מסונף ליום ראשון (אבל החולם בראשון, לא יוכל להתענות רק בו, כי אינו מסונף ליום השני, ועדיין יצטרך להתענות בשני).

(יא) למיתב תענית לתעניתו – תרגום: אין צורך להתענות, אחר ראש השנה, על מה שצם בראש השנה.

(יב) דהא יש אומרים דמצוה להתענות בראש השנה – וכיון שיש בזה דעות, אין כאן ודאי איסור.

---

2. כמבואר לעיל סימן תקס"ח, סעיף א'.

רע"ח). **ואין אומרים עננו (יג) בראש השנה, כמו שאין אומרים ביום כיפור (יד)** (הגהות מנהגים).

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) ואין אומרים עננו – חכמים תיקנו שהמתענה באחד מימות השנה יוסיף, בברכת שמע קולנו, את תפילת "עננו ביום צום תעניתנו", בין אם זו אחת מן התעניות שתיקנו חכמים, ובין אם היא תענית שקיבל אדם על עצמו. ושייכת תפילה זו לצומו, כי מהות ימים אלה הוא התענית, ותפילת עננו הוא ביטוי לעיקרו של היום.

בדבריו מלמד הרמ"א כי המתענה בראש השנה לא יאמר תפילה זו, מאחר וראש השנה במהותו אינו יום תענית. ואף שהוא אכן יום דין מן התורה, אבל לא נצטווינו על צום, ולא שייך לומר בו "עננו בצום תעניתנו".

(יד) שאין אומרים ביום כיפור – הגם שהצום בו אכן ממהותו ועיקרו, אבל זו מצוה מן התורה, ואין לומר לגביו נוסח שנתקן לתעניות שמקורם בחכמים.

סימן תקצ"ח
דין צדקתך בשבת שחל בה ראש השנה ובו סעיף אחד.

בשבת במנחה נוהגים לומר שלושה פסוקים המתחילים עם המילה צדקתך, והרעיון שבאמירתם הוא קבלת הדין[1]. בשבתות בהם חל תאריך מסוים שאין בו אמירת תחנון, גם פסוקי צדקתך אינם נאמרים. סימן זה דן כיצד נוהגים בפסוקי צדקתך, בראש השנה שחל בשבת.

סעיף א

א ראש השנה שחל להיות בשבת, אומרים צדקתך במנחה **(א)**. הגה: **ויש אומרים שלא לאומרו (ב)** (ר"ן סוף ראש השנה ומנהגים), **וכן אנו נוהגים (ג).**

א טור בשם רב עמרם, והכל בו בשם רב האי.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) במנחה – הגם שבראש חודש, ובראש השנה שחל בימות השבוע, אין אומרים תחנון. כשזה חל בשבת אומרים צדקתך, כיון שיום זה הוא יום דין.

(ב) שלא לאומרו – על פי הכלל שלא אומרים צדקתך בשבת, אם חל בה תאריך מסוים שאין בו אמירת תחנון. וראש השנה, עם היותו יום דין, הוא גם יום שמחה, כפי שהסברנו בסימן הקודם.

(ג) וכן אנו נוהגים – זהו מנהג אשכנז, אבל הספרדים נהגו לאומרם.

---

1. ראה לעיל סימן רצ"ד הסבר מנהג זה.

סימן תקצ״ט
ליל ראש השנה שחל במוצאי שבת
אומרים ותודיענו, ובו סעיף אחד.

בתפילת ערבית של מוצאי שבת מבדילים בין השבת לימים שאחריה. בשבוע רגיל, כאשר הימים הבאים הם ימי חול, ההבדלה מתחילה במילים ״אתה חוננתנו״. ובמוצאי שבת שחל בו יום טוב, הנוסח שונה מהרגיל, ומתחיל במילה ותודיענו, וזה נוסחו (נוסח אשכנז):

״וַתּוֹדִיעֵנוּ יְיָ אֱ־לֹהֵינוּ אֶת מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱ־לֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים, וַתַּנְחִילֵנוּ זְמַנֵּי שָׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ וְחַגֵּי נְדָבָה, וַתּוֹרִישֵׁנוּ קְדֻשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל. וַתַּבְדֵּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ, הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ״.

בנוסח זה, השונה מן הרגיל, מבדילים בין קודש לקודש, כי גם הימים הטובים קדושים. אלא שקדושתם פחותה מן השבת, בה נאסרו כל המלאכות, בעוד שבימים טובים לא נאסרו כל המלאכות. אחר אמירת ההבדלה ב״ותודיענו״, מותר לעשות את המלאכות המותרות ביום טוב.

סעיף א

[א]ראש השנה שחל להיות במוצאי שבת (א), אומרים: ותודיענו (ב).

[א]טור בשם אבי העזרי, וכן כתב הרא"ש בסוף ראש השנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) במוצאי שבת – למעשה, אין יומו הראשון של ראש השנה חל במוצאי שבת. ובהכרח מדובר ביום השני של ראש השנה.

(ב) ותודיענו – כמו בכל הימים הטובים החלים במוצאי שבת. ואף שיש בנוסח זה מספר ביטויים שאינם תואמים את מהותו של ראש השנה, אלא את מהותם של שאר הימים הטובים, כגון חַגֵּי נְדָבָה וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל, זה עדיין הנוסח של ראש השנה שחל במוצאי שבת, ואין לחוש לכך.

סימן ת״ר

ביצה שנולדה בראש השנה, ודיני הקידוש, ובו ג׳ סעיפים.

בכניסת כל חג, ובכל קיום מצוה החוזרת פעם בשנה, מברכים ברכת שהחיינו, להודות על כך לה׳. אמירת שהחיינו נעשית בסוף הקידוש, והנשים מברכות אותו בהדלקת הנרות, אם מדליקות לפני קידוש.

כשהיו מקדשים את החודש על פי עדים שראו את הירח, נודע הדבר לתושבי חו״ל רק בחלוף זמן רב, לכן תיקנו חכמים שכל יום טוב יחגג שני ימים, מחמת הספק. זו הסיבה שתושבי חו״ל מברכים שהחיינו לא רק בכניסת ליל ראשון, של כל חג, אלא גם בכניסת היום השני. כי בתקנת חכמים הוגדרו שני הימים כספק, שמא היום הראשון הוא הקדוש, ומן הדין לומר בו שהחיינו. או אולי דוקא היום השני קדוש, והוא היום שחובה לומר בו שהחיינו. ולמרות שכבר מצוי בידינו לוח שנה, ומאד ברור מתי יחול כל חג, בכל זאת לא נתבטלה תקנתם, ויש לחוג שני ימים טובים.

ועדיין מתייחד ראש השנה בכך שהוא היחיד הנחוג בתחילת חודש. תזמון זה השפיע תדיר על תושבי ארץ ישראל, שלא ידעו מתי נתקדש החג, וגם הם נהגו לחוג שני ימים של ראש השנה.

השפעה נוספת לתזמון ראש השנה בתחילת חודש היתה על תושבי ירושלים. מאחר וזמן הופעת העדים על מולד הלבנה, מאד השפיע על קביעת התאריך. כי אם הופיעו אלו עד שעת המנחה של היום הראשון, נעשה הוא קודש, והיום השני הוגדר יום חול. אבל אם לא הופיעו עד שעת המנחה, סרבו לקבלם, וממילא נעשה היום השני ראש השנה האמיתי. ובכל זאת, תיקנו חכמים, שבמקרה כזה לא ייהפך היום הראשון ליום חול, אלא יש להמשיך ולנהוג בו כאילו היה ראש השנה. תקנה זו יצרה מציאות, בה יתכן ויהיו שני ימי קודש, הגם שברור כי רק היום השני קדוש, ללא ספק. מציאות זו גרמה לחכמים להחמיר בדינים מסוימים, ולהחשיב את שני הימים כיום ארוך, שכולו קדושה אחת.

סימן זה דן במציאות זו שראש השנה הוגדר כיום אחד ארוך, ומה הדינים הנובעים מכך.

סעיף א

[א]ביצה שנולדה ביום טוב הראשון (א), וכן מה שנצוד בו, וכן מה שנתלש בו (ב), אסור בשני (ג). הגה: **וכבר נתבאר לעיל סימן תקי״ג סעיף ה׳ וסימן תקט״ו.**

[א]מימרא דרב ושמואל ביצה (ג) ד, ב. וכרבא דף (ד) ה, ב.

סעיף ב

(ד) בקידוש ליל שני ילבש בגד חדש (ה) (הגהות מיימוני פרק כ״ט מהלכות שבת הכ״ג) **או [ב]מניח פרי חדש ואומר שהחיינו (ו); ואם אין מצוי (בגד חדש**

[ב]טור בשם אביו הרא״ש ומהר״מ מרוטנבורג משום דאיכא פלוגתא בין גדולי הפוסקים והגאונים אם יש לברך שהחיינו.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ביום טוב הראשון – בכל חג, הוטל על הנולד איסור דרבנן, וטעם האיסור מוסבר בהלכות יום טוב, ראה דברינו שם.

(ב) וכן מה שנתלש בו – חכמים אסרו את הניצוד והנתלש ביום ראשון של חג, כי אם יתירוהו, עלול הדבר לגרום שיצודו או יתלשו, ויעברו על איסור דאורייתא.

(ג) אסור בשני – זו חומרה ספציפית לראש השנה. אבל בשאר ימים טובים של גלויות, האיסור על הנולד הניצוד או הנתלש, הוא רק ביום טוב ראשון.

(ד) הקדמה לסעיף – כל חג נחגג בחו״ל שני ימים. וברכת שהחיינו נאמרת גם בכניסת היום השני, כנזכר בהקדמת הסימן. סעיף זה דן על ברכת שהחיינו ביום שני של ראש השנה.

(ה) בגד חדש – אף שהמחבר כתב (בסימן רכג סעיף ד) כי יש לברך בשעת הקניה, רבים מברכים בשעת הלבישה. ובראש השנה כך יש לנהוג, כדי לברך גם על היום, ומשום שהמנהג הנפוץ הוא לברך בעת הלבישה. אמנם אם כבר בירך בעת הקניה לא יוכל לברך בשעת הלבישה.

(ו) ואומר שהחיינו – ראינו בסעיף הקודם, שחכמים החשיבו את שני ימי ראש השנה כיום ארוך, ומחמת כן אין מקום לומר שהחיינו ביום השני. מאידך, היתה זו תקנה של ספק, האם היום הראשון הוא החג, או השני. ולא אמרו

או) פרי חדש, [ג]עם כל זה יאמר שהחיינו (ז).

[ג]האגור כדעת רש"י ורשב"ם והעיטור.

סעיף ג

(ח) [ד]אם חל יום ראשון בשבת, אומרים שהחיינו, בשופר ביום שני (ט). הגה: ויש אומרים לאומרו אפילו אם חל יום ראשון בחול (י), וכן המנהג במדינות אלו (יא) (הגהות מיימוני הלכות שופר).

[ד]טור.

שולחן ערוך כפשוטו

חכמים שהוא יום אחד ארוך, אלא להחמיר, ולא להקל. לכן, כדי לצאת מכל ספק, אומרים שהחיינו על בגד חדש או פרי חדש.

(ז) עם כל זה יאמר שהחיינו – כי מעיקר הדין רק אחד משני הימים הוא ראש השנה, ומה שאמרו שהוא יום אחד ארוך, אין זה אלא לחומרה, כאמור.

(ח) הקדמה לסעיף – לדעת המחבר, אין לברך שהחיינו על תקיעת שופר אלא ביום הראשון. כאן מסביר המחבר כיצד לנהוג, כשחל ראש השנה בשבת, והשופר נתקע לראשונה ביום השני.

(ט) בשופר ביום השני – התקיעות ביום השני הם תחילת המצוה, לכן יש לומר שהחיינו. ואין חשש שיטעו לברך בשנה אחרת בראשון ובשני.

(י) אפילו אם חל יום ראשון בחול – כבר הוסבר שיסוד שני הימים הוא ספק. הלכך יש להחשיב את היום השני כיומו הראשון של ראש השנה, ולברך בו שהחיינו.

(יא) וכן המנהג במדינות אלו – כך אכן נוהגים בני אשכנז. ומנהג הספרדים כדברי המחבר, שאין לברך ביום השני שהחיינו על התקיעות.

סימן תר״א
סדר יום שני של ר״ה, ובו ב׳ סעיפים.

בניגוד לשאר ימים טובים, ראש השנה נחגג גם בארץ ישראל שני ימים. סימן זה דן על סדר הקריאה של היום שני.

סעיף א

ביום שני (מתפללים כמו ביום ראשון) (טור), [א]**וקורים** מִוְהָאֱ־לֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם עד סוף סידרא **(א),** ומפטיר קורא כמו אתמול **(ב)** ומפטיר בירמיה (ירמיה לא, א) כֹּה אָמַר ה׳ מָצְאוּ חֵן בַּמִּדְבָּר עד הַבֵּן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם **(ג)** (שם פסוק יט); [ב]**ובמוצאי ראש השנה מבדילין כמו במוצאי שבת, אלא שאין מברכין על הבשמים (ד) ועל האש (ה).**

[א]ברייתא מגילה לא, א. [ב]טור וציינתיו לעיל בסימן תצ״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) עד סוף סידרא – של פרשת העקידה. כדי להזכיר זכות עקידתו של יצחק, העומדת לדורותיו.

(ב) קורא כמו אתמול – את קרבנות היום, הכתובים בפרשת פנחס.

(ג) עד הבן יקיר לי אפרים – שם נאמר שהקב״ה זוכר את עמו, וראש השנה הוא יום הזיכרון.

(ד) שאין מברכין על הבשמים – כי חכמים תיקנו ברכה זו רק ביציאת קדושה גדולה ועצומה כקדושת השבת.

(ה) ועל האש – כי הסיבה לברך על האש במוצאי שבת היא כמובא באגדה[1] ש״במוצאי שבת נתן הקב״ה דעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה, והביא שני אבנים וטחנן זו בזו, ויצא מהן אור״. מובן איפה, כי ברכה זו משויכת בעיקר למוצאי שבת.

הרעיון הטמון בזה הוא, שבמוצאי שבת, אחר השלמת ובריאת העולם ביד

1. פסחים נ״ד, א׳.

סעיף ב

[1]אף בארץ ישראל עושים ראש השנה שני ימים (ו).

[1]הרי"ף בפרק קמא דביצה והרמב"ם בפרק ה' מהלכות קדוש החדוש ובפרק א מהלכות יום טוב.

שולחן ערוך כפשוטו

הבורא, החל האדם להידמות לבוראו כביכול, בפיתוח העולם.

(ו) שני ימים – כפי שהסברנו בהקדמה לסימן הקודם.

סימן תר״ב
סדרי ימי תשובה, ובו סעיף אחד.

כבר כתבנו בסימן תקפ״א שמראש חודש אלול מתכוננים ליום הגדול, יום הכיפורים, וכבר מאז יש שמתחילים באמירת סליחות. שלב מיוחד בהכנה זו נמשך כל עשרת הימים שמראש השנה עד יום כיפור, בהם מאיר אור רוחני מיוחד, כפי שכותב הרמב״ם (הלכות תשובה פרק ב הלכה ו): ״אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא **יפה ביותר ומתקבלת היא מיד** שנאמר דרשו ה׳ בהמצאו, במה דברים אמורים ביחיד אבל צבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין שנאמר כה׳ א־להינו בכל קראנו אליו״.
בסימן זה הובאו ההלכות הייחודיות לימים אלה.

סעיף א

הגה: ומתענים למחרת ראש השנה (טור)**, והוא תענית צבור (א).**

[א]בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מרבים בתפלות

[א]טור (שם) ובסימן תקפ״א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) והוא תענית צבור – זהו צום גדליה, שחכמים תיקנו לזכר הצדיק גדליה, המושל היהודי האחרון אחר חורבן בית ראשון, שנרצח ביום זה על ידי יהודים[1].
המחבר גם סבור כן, ואף הספרדים צמים בו.

1. כמבואר במחבר סימן תקמ״ט סעיף א׳ ועיין דברינו שם.

ותחנונים (ב). הגה: **ואומרים אבינו מלכנו (ג) ערב ובוקר (ד), מלבד בשבת (ה)** (טור); **ואפילו אם חל מילה, שאין אומרים תחנון (ו), אפילו הכי אומרים אבינו מלכנו (ז)** (מנהגים); **ואומרים בכל יום שלשה פעמים וידוי (ח) קודם עלות השחר (ט), מלבד בערב יום כפור שאין אומרים אותו אלא פעם**

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) מרבים בתפלות ותחנונים – כמו כן נוהגים לומר סליחות. והספרדים החלו באמירתם כבר מראש חודש אלול, כמובא לעיל (סימן תקפא סעיף א).

(ג) אבינו מלכנו – רשימת בקשות קצרות, שכל אחת מהן פותחת בביטוי 'אבינו מלכנו'. אבינו, כדי לבטא את אהבתו כלפינו. ומלכנו, כדי לבטא את קבלת מרותו עלינו. גם הספרדים נוהגים לומר תפילה זו.

(ד) ערב ובוקר – יש נוהגים לומר כן רק בבוקר.

(ה) מלבד בשבת – כי אין לבקש בשבת את צרכינו. חלק מהספרדים[2] אומרים תחנונים גם בשבת, ואין לחוש, הגם שאסור לאדם פרטי לבקש על צרכי עצמו בשבת, כאן זו בקשת רבים, המותרת בשבת. אמנם מנהג הספרדים לומר אבינו מלכנו גם בשבת.

(ו) שאין אומרים תחנון – מחמת שמחת הברית אין אומרים תחנון, אף לולא ראש השנה.

(ז) אפילו הכי אומרים אבינו מלכנו – כי מהותה של תקופה זו הן תפילות אלו.

(ח) שלשה פעמים וידוי – הרבה קהילות נוהגות לומר הוידוי רק פעם אחת.

(ט) וידוי קודם עלות השחר – במסגרת הסליחות. למרות שכתב "קודם עלות השחר", יש בזה מנהגים שונים, וכל קהילה תנהג כמנהגה.

2. כך מבואר בדברי הגאון רבי בן ציון אבא שאול (בספר הליכות עולם עמוד יז – נדפס בשנת תשמו) . אמנם הכף החיים (כאן אות ג) כתב שלא נוהגים כן.

אחת (י) (רוקח); **ואין נותנין חרם, וכן אין משביעין אדם בבית דין (יא), עד אחר יום כפור** (מהרי״ל). **אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יום כפור (יב); ושבת שבין ראש השנה ליום כפור המנהג לומר בו צו״ץ (יג).**

שולחן ערוך כפשוטו

(י) אלא פעם אחת – ביום כיפור מרבים באמירת וידויים. וכדי להבחין בינם, ממעטים בהם בערב יום כיפור.

(יא) אין משביעין אדם בבית דין – פעמים קורה, ששני יהודים מתדיינים בבית דין, והדיינים פוסקים שעל האחד להשבע, ובכך יוכל לפטור עצמו מתשלום. עם זאת, יש לכל אדם להתרחק מן השבועה, מאחר ונוקטים בה בשם ה׳, ונעזרים בו כביכול להפטר מתשלום. הזהירות מן השבועה ראויה אף לאדם הבטוח בעצמו, כי הוא אכן דובר אמת. חלף זאת, יכול הוא לבקש מבית הדין להכריז בשבת בבית הכנסת, עת התכנסו בו כולם, שאם יש בקהל אי מי היודע את האמת ואינו מגלה זאת לבית דין, יוטל עליו חרם, כלומר ריחוק מהקהילה, שזו סוג של קללה. בתקוה שאחר הטלת החרם, תתגלה האמת, ולא יצטרך להשבע.

בדברי הרמ״א מבואר כי דוחים גם את החרם וגם את השבועה לאחר יום כיפור, כדי שלא לעורר בכך את מידת הדין. אמנם את הדיונים הנערכים בבתי דין אין לדחות, ואדרבה, מצוה לעשות צדק בעולם. ובכף החיים (אות טז) כתב שאם יש דין למטה, אין דין למעלה. כלומר, אם בני אדם עושים צדק, הקב״ה לא ידון את העולם לפי חומרת הדין.

(יב) אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יום כפור – כדי שאמירת הברכה תהא מתוך השמחה על קבלת תפילותינו ותשובתנו. ונראה שהמחבר אינו סבור כן, משום שאדרבה, טוב להזדרז ולקיים מצוה. ונראה שמנהג הספרדים הוא לא להמתין. ובני אשכנז, חלק נוהגים כך, וחלק ממתינים.

(יג) לומר בו צו״ץ – הכוונה לשלושת הפסוקים הנאמרים במנחה בשבת, שכולם פותחים ב״צדקתך״. המנהג הוא, שלא לאמרם בשבתות בהם חל תאריך שאין בו אמירת תחנון. אבל בעשרת ימי תשובה, הרי אומרים תחנון,

לכן אומרים צדקתך בשבת שובה, וזה מוסכם גם על המחבר[3]. יש מקומות שהרב דורש בשבת שובה לבני קהילתו בעניני תשובה, כדי לעורר את הציבור להתקרב אל ה'[4].

3. כמבואר לעיל בסימן תקצ"ח, שם כתב המחבר, שאפילו בראש השנה שחל בשבת אומרים צדקתך. ועיין פירושנו בסימן תקצ"ח.

4. ויש מקומות שלא מעלים נער להפטרה. אמנם אין איסור בדבר.

סימן תר"ג

להזהר מפת נכרי וכו' בעשרת ימי תשובה ובו סעיף אחד.

הובא בגמרא[1] שחכמים אסרו על היהודים לאכול לחם שנכרי אפאו, גם אם כל המרכיבים כשרים, כדי לייצר ריחוק בין יהודי לשאינו יהודי. אלא שבהמשך הזמן ראו כי גזירה זו קשה לציבור, והתירו קניית לחם מסוחר נכרי, או במאפיה של אינו יהודי. אמנם יש מקפידים לצרוך כל השנה רק לחם יהודי.

סעיף א

א**אף מי שאינו נזהר מפת של כותים (א), בעשרת ימי תשובה צריך ליזהר (ב). הגה: ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה (ג); וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאי, כי יותר מתחרט כשיודע שעשה משאינו יודע, ולכן קרבן אשם תלוי (ד) הוצרך להיות יותר ביוקר מחטאת (ה)** (דברי עצמו ורבינו יונה ריש ברכות).

א טור בשם אבי העזרי מהירושלמי.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שאינו נזהר מפת של כותים – כי סומך על ההיתר שנתנו חכמים.

(ב) צריך ליזהר – כדי לעשות מאמץ ולהתחזק במצוה חשובה זו, המזכירה לנו שלא להתבולל.

(ג) ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה – שהרי זו מהותם של ימים אלה.

(ד) ולכן קרבן אשם תלוי – קרבן שהאדם מביא כשהוא מסתפק אם עבר בשוגג על עבירה, שבהעשותה במזיד עונשה כרת. ועל ספק זה מביא קרבן אשם, והוא איל.

(ה) יותר ביוקר מחטאת – קרבן חטאת מובא על ידי אדם שנודע לו כי עבר

---

1. עבודה זרה ל"ה, ב'. וראה שולחן ערוך יורה דעה קי"ב סעיף א' וסעיף ב'.

בשוגג עבירה, שאם היה חוטא בה במזיד, היה מתחייב כרת. ומביא כבשה, ששוויה פחות מן האיל[2].

2. ועיין אבות דרבי נתן פרק ל' משנה ב'.

הלכות יום כיפור

סימנים תר״ד – תרכ״ד

סימן תר״ד – סדר ערב יום כפור, ובו ב׳ סעיפים.

יום כיפור הוא השיא של כל תקופת התשובה והתפילות, שהחלה בראש חודש אלול. יום זה מוקדש כולו לתשובה ותפילות, מאחר וישראל זוכים בו לסליחה ומחילה, ככתוב[1] ״כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ תִּטְהָרוּ״. ודמותו של כל יהודי מתדמה למלאך, כי אינו אוכל ושותה, אינו סך, אינו נועל סנדל, ואינו מקיים יחסי אישות.

התורה אסרה בו עשיית מלאכה, כמו בשבת. וחובת התענית אף היא מן התורה, כנאמר ״שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם, וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם״[2].

דיני יום הכיפורים מאפשרים לאדם לקיים את מהות היום, שהיא תיקון המעשים וחזרה בתשובה. ויש בהם שלושה חלקים:

א. כל הקשור להכנת היום, כלומר דיני ערב יום כיפור: מסימן תר״ד עד סימן תר״י.

ב. כל האסור ביום קדוש זה: מסימן תרי״א עד סימן תרי״ח.

ג. דיני תפילות יום כיפור: מסימן תרי״ט עד סימן תרכ״ד.

---

1. ויקרא ט״ז פסוק ל׳.

2. שם פסוק ל״א.

סעיף א

א**מצוה לאכול בערב יום כיפור (א) ולהרבות בסעודה (ב). הגה: ואסור להתענות בו אפילו תענית חלום (ג)** (מהרי"ל)**, ואם נדר להתענות בו עיין לעיל סימן תק"ע סעיף ב'.**

א תני חייא בר רב ברכות ח, ב וביומא פא, ב ובכמה דוכתי וממדרש (פסיקתא רבתי) מעשה דחייט אחד שהביא הטור.

סעיף ב

ב**אין נופלים על פניהם בערב יום הכפורים (ד). הגה: וגם אין אומרים**

ב רוקח.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בערב יום כיפור – כדי שיצליח לצום ביום כיפור. שהרי אם לא יאכל בערב יום כיפור, יתכן שלא יצליח לצום. וגם אם יצליח, יתכן שיחלה, ולא יוכל להתפלל[3].

(ב) ולהרבות בסעודה – כמו שמכבדים כל חג בסעודה נכבדת, כך יש לכבד את יום הכיפור, אלא שהדבר בלתי אפשרי, לכן עורכים סעודה זו בערב החג, שהוא כעין יום טוב. ובכך אנו מעידים על בטחוננו בה', שיסלח ויכפר לנו.

(ג) אפילו תענית חלום – ואף שהותר לצום תענית חלום אפילו בשבת, ערב יום כיפור שונה, כי אם יצום בו, יתכן שלא יוכל לצום בכיפור עצמו, ולכן חוייבנו לאכול בו, כדי לקיים את התענית למחרת, ביום כיפור עצמו[4].

(ד) בערב יום הכפורים – שהוא כעין יום טוב, כפי שראינו בסעיף הקודם.

---

3. יש מי שסבור כי חיוב זה הוא מן התורה. אמנם בדברי הטור לא משמע כן, והפסוק שנדרש על ענין זה אינו אלא אסמכתא.

4. החושש מחלום, יכול למעט אכילתו ביום זה, או להתענות עד סעודה מפסקת, או לפדותו בממון שיינתן לצדקה (כף החיים אות יב ויג).

למנצח (ה) ומזמור לתודה (ו) (מנהגים); **גם אין אומרים קודם עלות השחר הרבה סליחות (ז); ויש מקומות שנוהגים להרבות בסליחות, והכל לפי המנהג. ולענין אמירת אבינו מלכנו בערב יום כיפור יש בו מחלוקת בין אחרונים (ח), ומנהג עירי שלא לאומרו כי אם כשחל יום כיפור בשבת שאין אומרים בו אבינו מלכנו, אז אמרינן אותו ערב יום כפור שחרית (ט).**

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) אין אומרים למנצח – מזמור הנאמר בשחרית, סמוך ל"אשרי" שאחר העמידה. הפסוק הראשון של המזמור הוא "יענך ה' ביום צרה", ויום זה אינו יום צרה, לכן אין לאמרו.

גם הספרדים לא אומרים אותו.

(ו) ומזמור לתודה – מזמור זה שבפסוקי דזמרה, תוקן כנגד קרבן תודה. וכיון שזמן אכילתו נמשך כל יום הקרבתו ובלילה שאחריו, נמנעו מהקרבתו בערב כיפור, כי לילו אסור באכילה, ולא רצו להמעיט מזמן אכילתו.

הספרדים כן אומרים מזמור לתודה ביום זה.

(ז) סליחות – יש למעט בהם ביום זה, כדי להדגיש שיום הכיפור הוא יום המחילה.

(ח) מחלוקת בין אחרונים - ערב יום כיפור הוא כעין יום טוב, וכמו שנמנעים בני אשכנז מאמירת אבינו מלכנו בשבת, כך יש להמנע ביום זה.

(ט) שחרית – למנהג בני ספרד אומרים אותו מידי יום, אף בשבת וראש השנה.

סימן תר״ה
מנהג כפרות בערב יום כפור, ובו סעיף אחד.

סעיף א

א מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יום כיפורים לשחוט תרנגול על כל בן זכר ולומר עליו פסוקים, יש למנוע המנהג **(א)**. הגה: ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה, וכן כתבו אותו רבים מן האחרונים, וכן נוהגין בכל מדינות אלו ואין לשנות, כי הוא מנהג ותיקין **(ב)**. ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר, ולנקבה לוקחין תרנגולת (ב״י בשם תשב״ץ), ולוקחין למעוברת ב׳ תרנגולים אולי תלד זכר; ובוחרין בתרנגולים לבנים, על דרך שנאמר: אִם יִהְיוּ חַטָּאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ (ישעיה א, יח) ונהגו ליתן הכפרות לעניים **(ג)**,

א הרשב״א בתשובה וארחות חיים בשם הרמב״ן.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) יש למנוע המנהג – טעם המנהג הוא משום שדומה הדבר לשחיטת קרבן, אז חש האדם כי ראוי היה שייענש באופן דומה על חטאיו, ורק מחמת התשובה נמנע הדבר ממנו. אבל מצד שני, יש להמנע מכך משום שרוב בני אדם אינם מבינים מעשה זה כראוי. שהם סבורים כי שחיטת תרנגול, אף ללא חזרה בתשובה, מכפרת באופן פלאי על עוונות, כמעשה כשפים, וכמצוי בקרב עובדי אלילים. ובפרט שאין לכך כל מקור בתורה או בתלמוד. ואין להשוות זאת לקורבן, כי על הקרבתו התורה אכן ציוותה. מה גם שכפרת הקרבן עצמו אינה מושגת אלא על ידי תשובה.

(ב) מנהג ותיקין – אלא שצריך להיזהר לכוון את הכוונה הנכונה, כמוסבר כאן.

(ג) ונהגו ליתן הכפרות לעניים – כלומר לתת את התרנגולות שנשחטו לעניים, ובכך נוסף למעשה הכפרות גם משמעות של צדקה.

או לפדותן בממון שנותנים לעניים (ד) (מהרי״ל). **ויש מקומות שנוהגין לילך על הקברות (ה) ולהרבות בצדקה, והכל מנהג יפה. ויש להסמיך שחיטת הכפרות מיד לאחר שהחזירו עליו, וסמך ידיו עליו, דמות הקרבן (ו)**; **וזורקין בני מעיהם על הגגות או בחצר, מקום שהעופות יכולין לקחת משם** (טור).

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) לפדותן בממון שנותנים לעניים – כלומר יש להפריש כסף לצדקה[1] כתחליף לשחיטת תרנגול. ובימינו ראוי לנהוג כך, כי אי אפשר לשחוט בראש כל חוצות. בפרט שזה לא מכבד את העניים, לקבל תרנגולת של כפרות.

(ה) שנוהגין לילך על הקברות – כדי להיזכר בסופו של האדם, ולעורר את הנפש להזדרז כל עוד נשמה באפינו, להספיק כמה שיותר מצוות.

(ו) דמות הקרבן – מעשה הקרבן נעשה אמנם על ידי הכהן, אבל אין הכהן קוסם או משהו כזה, שבמעשיו מתכפרים בעלי הקרבן, אלא רגע לפני הליך השחיטה וזריקת הדם על המזבח מחוייב בעל הקרבן להניח את ידיו על ראשו, ולהשען עליו בכל כוחו, כי בכך הופך עבורו בעל החי הנקרב לקרבן המכפר, ואמצעי המקרבו לה׳. אמנם זה רק בתנאי שאצל המקריב קיים רצון כן ואמיתי להתקרב אל ה׳ ולעשות תשובה.

הספרדים לא נוהגים לסמוך כי אין זה ממש קורבן.

1. אבל אין לשלם על כך מכסף שבין כה וכה יועד לצדקה, כגון מעות מעשר. אלא צריך להוציא זאת מכסף שלא נועד לדבר (כף החיים אות כח ומשנה ברורה ס״ק ו).

סימן תר״ו
שיפיים אדם חבירו בערב יום כפור, ובו ד׳ סעיפים.

ישנן שני סוגי עברות: א. בין אדם למקום, כגון זלזול בשמירת שבתות. ב. בין אדם לחברו, כגון גניבת כספים או עלבון הזולת. בכל עבירה הנוגעת לזולת, יש גם עון נגד ה׳, שאסר זאת. על כן חובה לחזור בתשובה גם על עוונות אלה. כמובן שאין להמתין עד ערב יום כיפור כדי לפייס את חבירו, אבל אין לדחות זאת לאחר כיפור. סימן זה דן בדין הפיוס שנוהגים לקיימה הכי מאוחר בערב יום כיפור, ואגב דין זה, הסימן דן במנהגים נוספים שנוהגים לקיים ערב יום כיפור.

סעיף א

[א]עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו (א); אפילו לא הקניטו אלא בדברים (ב), [ב]צריך לפייסו; ואם אינו מתפיים בראשונה, יחזור וילך פעם שנייה ושלישית, [ג]ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים, ואם אינו מתפיים בשלשה פעמים אינו

[א]משנה יומא פה, ב. [ב]מכמה עובדי שם בגמרא פז, א. [ג]מימרא דרב חסדא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) עד שיפייסנו – מלמדנו המחבר כי בעוונות הללו שבין אדם לחברו, לא תתקבל תשובתו אלא אם קדם ופייס את חברו. כי ה׳ יכול למחול על מה שנעשה כנגדו, אבל על מה שנעשה לחבר, רק הפיוס יכול למחול. ואחר מחילתו וחזרתו בתשובה יצום ויתפלל לה׳, שימחל גם הוא. אם גנב ממנו צריך כמובן לתקן המעוות על ידי שיחזיר את השייך לזולת, ובנוסף, צריך לפייסו ולבקש את מחילתו.

(ב) לא הקניטו אלא בדברים – דיבר אליו קשות או העליבו, אשר לעין האדם נראה הדבר פחות חמור מגניבה.

זקוק לו (ג). (מיהו יאמר אחר כך לפני עשרה שבקש ממנו מחילה **(ד))** (מרדכידיומא ומהרי״ל); [ד]**ואם הוא רבו, צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפיים (ה).** **הגה:** **והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול (ו)** (מהרי״ל), **אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה (ז)** (גמרא דיומא פז, ב); **ואם הוציא עליו שם רע, אינו צריך למחול לו (ח).** (מרדכי וסמ״ג והגה״מ פ״ב מהלכות תשובה ומהרי״ן).

[ד]שם מעובדא דרב לרבי חנינא.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) אינו זקוק לו – כלומר אינו חייב להמשיך ולבקש ממנו מחילה, כי המתבקש מחויב למחול. ואם מתעקש בכל אופן שלא למחול, ייחשב לו הדבר לעוון. בתנאי כמובן שבקשת הסליחה היתה כנה ואמיתית, ולא מן השפה ולחוץ. ואחר שלשה פעמים שריצהו ולא נתרצה, די בזה כדי שתשובתו תכפר על חטאו.

(ד) שבקש ממנו מחילה – בתנאי שהדבר מפורסם[1]. כי אם אינו מפורסם, הרי הוא מספר בגנותו של החבר, וזהו לשון הרע, כי מפרסם שחברו אינו מתפייס.

(ה) עד שיתפייס – כי אפשר לסמוך על הרב שלא מחל מחמת סיבה ראויה.

(ו) לא יהיה אכזרי מלמחול – חובה למחול, אחר בקשה כזו. ואם כך יעשה, יש סיכוי טוב שמן השמים ינהגו עמו באופן דומה.

(ז) שמכוון לטובת המבקש מחילה – הרמ״א רומז בדבריו לסיפור שהובא בגמרא, אודות רב שלא מחל לתלמידו, וגרם בכך שתלמידו שינה את מקום מגוריו, שם עלה לגדולה, והצליח.

(ח) אינו צריך למחול לו – כי הוצאת שם רע היא פגיעה במהות של האדם ואין בכח בקשת המחילה למחוק את הנזק שנעשה. ואף שאין חובה למחול, ראוי ונכון למחול. והקב״ה שרואה כיצד הוא מעביר על מידותיו, יסלח גם על עוונותיו.

---

1. כף החיים אות כד.

סעיף ב

[ה]**אם מת אשר חטא לו (ט), מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר: חטאתי לא־להי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו (ונהגו לבקש מחילה בערב יום כפור (י),** מרדכי דיומא**).**

[ה]מימרא דרב יוסי בר חנינא שם.

סעיף ג

[ו]**תקנת** קדמונינו וחרם, **שלא להוציא שם רע על המתים (יא).**

[ו]מרדכי שם ושיש סמך לזה מהתנחומא פרשת ואתחנן סימן ו.

סעיף ד

[ז]**יכול לטבול (יב)** וללקות **(יג)** מתי שירצה, רק שיהיה קודם

[ז]כל בו והתשב"ץ (קטן) בשם הר"מ.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) מת אשר חטא לו – ואינו יכול לבקש ממנו מחילה.

(י) לבקש מחילה בערב יום כפור – אחד מהשני. מנהג בני ספרד לומר כל לילה, טרם השינה, כי מוחלים לכל מי שפגע בהם. ובני אשכנז נוהגים לומר בליל כיפור "תפילה זכה", בה הובא נוסח מחילה לזולת.

(יא) על המתים – גם אם מתברר שהמת עשה דברים רעים, אין לפגוע בשמו אחר פטירתו, כאשר כבר אין לו דרך להגן על עצמו.

(יב) יכול לטבול – המחבר מתייחס אמנם לזמן הטבילה, אבל אגב כך רמז על קיומו של מנהג הטבילה. בעבר תיקן עזרא הסופר שלא ללמוד או להתפלל אחר קיום יחסי אישות או יציאת זרע מגופו, עד אחר טבילה במקוה. ומטרתו היתה שיחסי אישות יתקיימו בצורה מדודה ומאוזנת, ולא מתוך התמכרות חסרת גבולות. אלא שרוב הציבור לא יכל לעמוד בה, לכן ביטלו חכמים את גזירתו. עם זאת, עדיין ראוי לקיימה בערב יום כיפור, למרות שאינה חובה, כדי להכנס בגוף טהור אל היום הקדוש.

לא ראוי שבנות תלכנה למקוה, כי עיקר המנהג נועד לגברים. אמנם אשה נשואה החפיצה בכך, יכולה לטבול.

הלילה (יד); [ח]**ואינו מברך על הטבילה (טו). הגה: ואין צריך לטבול רק פעם אחת, בלא וידוי, משום קרי (טז); והוא הדין דהטלת תשעה קבין מים נמי מהני (יז)** (מהרי״ו וכל בו תשב״ץ)**. מי שמת לו מת בין ראש השנה ליום הכיפורים (יח), מותר לרחוץ ולטבול בערב יום כיפור, דיום כפור מבטל שבעה (יט)** (מהרי״ל דהלכות שמחות)**, אף על פי שנהגו שלא לרחוץ כל שלשים, טבילת מצוה מותר (כ)** (דברי עצמו)**.**

[ח] שם בתשב״ץ (קטן) והטור בשם אביו הרא״ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) וללקות – מנהג נוסף שאינו חובה, לבקש מחבר כי ילקהו על גבו, לכפרת פשעיו, וכאות הכנעה ותשובה.

(יד) קודם הלילה – כל היום של ערב כיפור ראוי ומתאים לקיום מנהגים אלה[2].

(טו) ואינו מברך על הטבילה – כי אין טבילה זו חובה, רק מנהג.

(טז) משום קרי – להיטהר מהוצאת זרע.

(יז) דהטלת תשעה קבין מים נמי מהני – גם מועילה. כלומר, אין חובה לטבול ממש במקוה, אלא די בשפיכת כמות גדולה (כשלשה עשר ליטר) של מים על גופו, ולצורך כך ניתן גם לעמוד זמן מה תחת המקלחת. ונראה מכך שהמחבר לא הביא דין זה, כי לדעתו עדיף לכתחילה לטבול במקוה.

(יח) בין ראש השנה ליום הכיפורים – ומעיקר הדין, אסורה הרחיצה בשבעה ימי האבלות. למנהג אשכנז, הרחיצה אסורה כל שלושים יום[3].

(יט) דיום כפור מבטל שבעה – על כן מותר להתרחץ לפני כניסת החג. וזה מוסכם על הספרדים[4].

(כ) טבילת מצוה מותר – ומאחר שהטבילה הותרה, הותרה גם הרחיצה הנצרכת לפני הטבילה. היתר זה נצרך למנהג אשכנז, לפיו הרחיצה אסורה כל

---

2. ויש נוהגים על פי הקבלה להמתין עד חצות או מעט קודם לכן (כף החיים אות נב). אמנם ברור שהטובל בבוקר נוהג כדין.

3. דיני השלושים פוסקים בערב סוכות.

4. כף החיים אות סג.

שלושים. אבל למנהג ספרד שזה עיקר הדין, הרחיצה מותרת אחרי השבעה[5].

5. יורה דעה שפ"א, א'.

סימן תר"ז

סדר הוידוי במנחה בערב יו"כ, ובו ו' סעיפים.

ביום כיפור זוכה עם ישראל לסליחת עוונות, ככתוב "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ". אלא שהסליחה מושגת רק באמצעות חזרה כנה בתשובה. הביטוי המעשי של התשובה היא ההודאה וההכרה בחטא, ויש בכך אף מצות עשה[1], כנאמר (במדבר ה, ו-ז) "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּה' וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא. **וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם** אֲשֶׁר עָשׂוּ". כי הכרה בחטא הוא השלב הראשון בהליך התשובה, שהיא מגלה את גודל ההפסד והחסרון שגרם לעצמו, ומרוב צער ודאי יתחרט, ויקבל על עצמו להשתדל שלא להיכשל עוד בעוון.

את חובת הוידוי מן התורה, מקיימים בכל אחת מתפילות יום הכיפור. אלא שחכמים חידשו כי עוד בערב יום כיפור יש להתוודות, מהטעם שיוסבר להלן. וכיון שהוכרח המחבר לעסוק במצות הוידוי כבר כאן, הקדים ופירט את הלכותיו עוד טרם נגע בהלכות הצום עצמו.

סעיף א

א**צריך לְהִתְוַדּוֹת במנחה קודם סעודה המפסקת (א).** הגה: ויחיד

א ברייתא יומא פז.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) קודם סעודה המפסקת – טעם הקדמת הוידוי הוא, כמובא בגמרא, שמא ייחנק בסעודתו, ויימנע ממנו הוידוי ביום כיפור עצמו. פירוש הדבר, יש להזדרז בקיום המצוה, ולא להמתין לרגע האחרון.

---

1. רמב"ם הלכות תשובה פרק א', הלכה א'.

אומרו אחר שגמר תפלתו (ב) ושליח ציבור אומרו ביום כיפור בתוך התפלה (ג) (טור).

סעיף ב

אין צריך לפרט החטא (ד); [1]ואם רצה לפרט, הרשות בידו (ה); [1]ואם מִתְוַדֶּה בלחש (ו), נכון לפרט החטא (ז). הגה: אבל כשמתפלל בקול רם, או שליח ציבור כשחוזר התפלה, אין לפרט החטא; ומה שאומרים עַל חֵטְא בסדר א' ב' לא מקרי פורט, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח התפלה (ח) (דברי עצמו).

[1]ברייתא שם וכרבי עקיבא, הרי"ף והרא"ש. [1]בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) אחר שגמר תפלתו – הן בערב יום כיפור והן ביום כיפור עצמו.

(ג) בתוך התפלה – אבל בערב יום כיפור יאמרנו בתפילת לחש ותו לא, כי זמן מצוות הוידוי עיקרו ביום כיפור, וזה עדיין לא הגיע.

(ד) אין צריך לפרט החטא – כי הוידוי תכליתו להביא את ההכרה שאינו מושלם, וכי עליו לשפר את דרכיו.

(ה) הרשות בידו – נידון זה, אם חובה לפרט את החטא, שנוי במחלוקת. המחייבים בפירוט החטא סבורים כי רק דיבור על חטא יסייע לשוב ממנו. בעוד שהפוטרים סבורים כי יש לזנוח את העבר הפגום, ולהתבייש בו כל כך, עד שלא יעלה ברצונו להזכירו, רק ישאף להמשיך קדימה, ולפתוח דף חדש.

למעשה, ההלכה אינה מחייבת לפרט את החטא, אבל אין בכך כל איסור.

(ו) ואם מִתְוַדֶּה בלחש – אין לפרט חטאיו בקול, כי חוסר בושה על אי ציות למלך, מבזה את המלכות.

(ז) נכון לפרט החטא – כי אף שאין זו חובה, יש בכך סיוע לתשובה אמיתית.

(ח) אינו אלא כנוסח התפלה – כשהיחיד מתוודה עם הציבור, הגם שמתוודה בקול, אין הוא מספר על חטא שלו דוקא, ואין להחשיבו כמתחצף למלך. וכך נוהגים כל העדות, שאומרים אשמנו וכו' ביחד.

סעיף ג

[ד]צריך לְהִתְוַדּוֹת מְעֻמָּד **(ט)**; ואפילו כִּי שָׁמַע לֵיהּ מִשְּׁלִיחַ צִבּוּר והוא הִתְוַדָּה כבר, **צריך לעמוד (י).** הגה: ויחזור וְיִתְוַדֶּה **עם השליח ציבור (יא)** (ר״ן פ״ב דר״ה). **ועיקר הוידוי הוא אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ (יב)** (טור).

[ד]מהא דשמואל שם.

סעיף ד

[ה]עֲוֹנוֹת שֶׁהִתְוַדָּה עליהם ביום הכיפור שעבר, ולא שָׁנָה עליהם, אפילו הכי יכול לחזור וּלְהִתְוַדּוֹת עליהם **(יג).**

[ה]ברייתא שם וכראב״י רמב״ם בפרק ב מהלכות תשובה והטור בשם אביו הרא״ש והרוקח.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) וּלְהִתְוַדּוֹת מְעֻמָּד – כי העמידה מעידה על יראה וכבוד.

(י) צריך לעמוד – עת מתוודה שליח הציבור (ביום כיפור עצמו) בחזרת העמידה, גם הציבור מתוודה עמו, והואיל והחזרה היא תפילה של ציבור, והווידוי במהלכו וידוי ציבורי, על כן צריך לעמוד.

(יא) וְיִתְוַדֶּה עם השליח ציבור – ולמחבר די שיעמוד ויקשיב.

(יב) ועיקר הוידוי הוא אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ – כי באמירה זו יוצא ידי חובה, כפי שראינו בסעיף א׳.

(יג) יכול לחזור וּלְהִתְוַדּוֹת עליהם – הלכה זו שנויה במחלוקת. יש בגמרא מי שאומר כי אסור לשוב ולהתוודות עליהן, מאחר והדבר דומה לכלב השב על קיאו. כלומר יש להתבייש בהם ולא לדבר עליהם עוד. לעומת זאת יש אומרים כי יש לחזור להתוודות, כדי לחזק את מעשה התשובה.

הכרעת המחבר היא שאין חובה לשוב ולהתוודות, אבל הדבר מותר למי שרוצה.

סעיף ה

בתפלת מנחה ערב יום הכיפורים [1]**אינו חותם בוידוי שאחריה (יד).** **הגה: ואין השליח ציבור מחזיר הוידוי במנחה (טו), אלא מתפלל שמונה עשרה כבשאר ימות השנה** (טור ומרדכי עיין סוף סימן (תרי"ד) תרד)**; ואין אומרים אבינו מלכנו (טז) וכל שכן תחנון.**

[1]טור כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא.

סעיף ו

[1]כל הקהל לוקים מלקות ארבעים **(יז)** אחר תפלת המנחה, שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו **(יח).** **הגה: ונהגו שהנלקה**

[1]שם בשם מנהג אשכנז וכן כתב הרא"ש שם והכל בו.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) בוידוי שאחריה – יש שיטה בראשונים[2] שאחר הוידוי יש לסיים בברכת "ברוך אתה ה' א־ל הסולחן". אמנם המחבר הכריע להלכה כי אין לנהוג כדעה זו. ולא רק במנחה של ערב כיפור, אלא בכל התפילות של יום כיפור, אין היחיד מברך על הוידוי. אמנם שליח הציבור, ביום כיפור עצמו, ממילא מסיים בברכה, אחר הוידוי, כי הוא נאמר במהלך הברכה האמצעית.

(טו) במנחה – כי לא נתקן שהציבור יתוודה, רק היחיד, שיתכן ולא יוכל להתוודות ביום כיפור.

(טז) ואין אומרים אבינו מלכנו – כפי שהסברנו, יש בערב יום כיפור מעט חגיגיות, וכשם שלא אומרים תחנון כך אין אומרים אבינו מלכנו, ורק בני אשכנז נוהגים כך. אבל מנהג בני ספרד לומר אבינו מלכנו אפילו בשבת, וכל שכן בערב יום כיפור.

(יז) ארבעים – לא בדיוק, אלא שלושים ותשע, כמספר מלקיות הנלקה.

(יח) לשוב מעבירות שבידו – בתקופת הסנהדרין, היה החוטא במזיד בעון לא תעשה נענש בשלושים ותשע הלקאות מכאיבות ביותר, ואם נתחרט על עוונו וחזר בתשובה, נתכפר עוונו. בחלוף תקופת הסנהדרין, נוצר מנהג לספוג

2. ראה לדוגמא ברש"י (יומא פז, ב ד"ה וחותם).

אומר וידויים בשעה שנלקה, והמלקה אומר: והוא רחום יכפר עון וגו׳, שלשה פעמים שהם ל״ט תיבות כנגד ל״ט מכות (מנהגים); **ונהגו להלקות ברצועה כל דהו, דאינו רק זכרון למלקות (יט); ויקח רצועה של עגל, על דרך שנאמר: יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ (כ)** (ישעיה א, ג) (כל בו); **והנלקה לא יעמוד, ולא ישב, רק מֻטֶּה (כא)** (מנהגים) **פניו לצפון ואחוריו לדרום (כב)** (מהרי״ל). **יום הכיפורים אינו מכפר אלא על השבים המאמינים בכפרתו, אבל הַמְּבַעֵט בּוֹ וּמְחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ: מה מועיל לי יום כיפור זה, אינו מכפר לו (כג)** (רמב״ם פ״ג מהלכות שגגות).

שולחן ערוך כפשוטו

מלקות, כדרך כפרה לעוונות, שיתכן והיה בהם חיוב מלקות. אלא שהוא לא התפשט בכל מקום, וזה גם פוגע בקדושת ערב יום כיפור, שהוא כעין יום טוב[3].

(יט) דאינו רק זכרון למלקות – בניגוד לדעת המחבר שיש לספוג מלקות מכאיבות, כדי להתכפר.

(כ) יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ – הפסוק השלם הוא ״יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן, הוֹי גּוֹי חֹטֵא... עָזְבוּ אֶת ה׳״. כלומר החוטא גרוע מהשור והחמור, מאחר והם יודעים בזכות מי הם קיימים, ומי מפרנסם. כדי להפנות את תשומת לבנו לענין זה ההלקאה מתבצעת על ידי רצועת עור עגל (שור צעיר), כדי שלנמד מהם להכיר את בוראנו, הנותן לנו הכל, ונקיים רצונו.

(כא) מֻטֶּה – כתנוחת אדם הסופג הלקאה אמיתית.

(כב) פניו לצפון ואחוריו לדרום – הצפון מסמל את החומריות, והדרום, שהוא צד האור, מסמל את הרוחניות. לכן הנלקה מֻטֶּה כך, כסימן לחטאים הנובעים מהפניית עורף לרוחניות, והתמכרות לחומריות.

(כג) אינו מכפר לו – מאחר ואינו מאמין, אינו פונה לשוב בתשובה, ואדרבה, מוסיף חטא על חטאיו.

---

3. כף החיים אות מ.

סימן תר״ח
סדר סעודה המפסקת, ובו ד׳ סעיפים.

לשון הפסוק בו ציותה התורה[1] להתענות ביום כיפור, הוא ״שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם״. כלומר, חובה לצום בעשירי בתשרי. אלא שחכמים שמו לב לביטוי מוזר בפסוק. לא אמר הכתוב **בעשירי** לחודש, אלא **בִּתְשִׁעָה** לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב. מכאן הסיקו חכמים שהצום צריך להתחיל עוד טרם העשירי בתשרי. תוספת זו קרויה ׳הוספה מחול על הקודש׳, ובהלכה מקובל כי חובתה מן התורה. יש הסבורים כי גם איסור מלאכה כלול בחובה זו, מאחר והוא מצויין בתחילת הפסוק. ואף החולקים מודים כי החובה להוסיף מן החול על הקודש באיסור מלאכה, הוא לכל הפחות מדרבנן.

סימן זה דן בהלכות תוספת זו.

הלכה מחודשת זו מגלה כי אין הקדושה מצומצמת לזמן הקדוש, אלא ביכולתנו למשוך ולהביא אותה אל ימי החולין, וגם הם יתקדשו. ואף שמדובר על תוספת מועטה מאד של איסור אכילה ומלאכה, שהרי די בכמה דקות, עם זאת יש בכך ללמדנו על חובת שימור ההשראה הקדושה מיום כיפור לכל השנה.

סעיף א

(א) [א]אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות שצריך להוסיף מחול על

[א]ברייתא יומא פח.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) הקדמה לסעיף – במציאות ההלכתית המקובלת היום, זמנו של בין השמשות הוא החל משקיעת החמה, עד כשלש עשרה וחצי (13.5), או שמונה עשרה דקות (18), אחריה. משם ואילך זה כבר ודאי לילה, אבל בין השמשות

1. ויקרא כ״ג ל״ב.

הקודש; [ב]ותוספת זה אין לו שיעור (ב), אלא קודם בין השמשות, שזמנו אלף ות"ק אמה קודם הלילה (ג), צריך להוסיף מחול על הקודש מעט או הרבה.

[ב]הרא"ש שם ועיין במה שציינתי בסימן רסא.

סעיף ב

[ג]נשים שאוכלות ושותות עד שחשכה, והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקדש, אין ממחין בידן כדי שלא יבואו לעשות בזדון (ד). הגה: והוא הדין בכל דבר איסור אמרינן: מוטב שיהיו שוגגין ולא

[ג]ברמב"ם בפרק א מהלכות שביתת עשור מהא דשבת קמח וביצה ל.

שולחן ערוך כפשוטו

הוא זמן ספק, אם הוא מן היום הקודם, או מזה שאחריו. ספק זה גרם לאיסור על עשיית מלאכות ואכילה, במהלך בין השמשות של יום כיפור.

סעיף זה מלמדנו כי ביום זה חייבה התורה להוסיף ולהימנע מאכילה וממלאכות כמה דקות לפני השקיעה.

(ב) אין לו שיעור – המנהג הוא להוסיף שמונה עשרה דקות, אבל אין זה חיוב. לכן, בשעת הצורך, אפשר להסתפק בכמה דקות.

(ג) אלף ות"ק אמה קודם הלילה – להבנת דברי המחבר כאן, צריך להסביר שלדעת השולחן ערוך (בניגוד למקובל היום) השקיעה הנראית לנו אינה השקיעה ההלכתית אלא בזמן מאוחר בהרבה, שהוא כחמישים ושמונה וחצי (58.5) דקות אחר השקיעה הנראית. משם ואילך הוא זמן בין השמשות, למשך כשלש עשרה וחצי דקות, שבסיומן הלילה מתחיל.

על כן אומר המחבר כי יש להוסיף זמן מה קודם תחילת השקיעה ההילכתית. אלא שהוראתו אינה מעשית, מאחר וכיום מקובל שבין השמשות מתחיל בעת השקיעה הנראית. לכן את התוספת בה נתחייבנו יש להוסיף טרם השקיעה הנראית.

(ד) שלא יבואו לעשות בזדון – מצות התוכחה מבוססת על אהבת רֵע. ואם ברור שלא יקשיבו לתוכחתו, ישתוק ולא יוכיח, כדי שהעובר לא ידע מן

יהיו מזידין (ה); ודוקא שאינו מפורש בתורה, אף על פי שהוא דאורייתא; אבל אם מפורש בתורה, מוחין בידן (ו) (ר"ן דביצה ורא"ש בשם העיטור). **ואם יודע שאין דבריו נשמעין, לא יאמר ברבים להוכיחן, רק פעם אחת (ז), אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שיודע שלא ישמעו אליו (ח); אבל ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו או יקללנו (ט)** (ר"ן ס"פ הבע"י).

סעיף ג

[ד]**אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו התענית.** הגה: ועיין לעיל סימן תקנ"ג דאם קיבל בלב לא הוי קבלה **(י)**.

[ד]הרא"ש שם ועיין במה שציינתי בסימן תקנג.

סעיף ד

[ה]**בערב יום הכיפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים (יא) להתעכל, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל.** הגה: וכן אין

[ה]כל בו בשם הר"מ.

שולחן ערוך כפשוטו

האיסור, וייחשב שוגג. אבל אם יוכיחו וייהפך למזיד, ייענש יותר.

(ה) שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין – זו הוראה כללית לכל התורה, ולא רק לעניין תוספת יום כיפור.

(ו) מוחין בידן – משום כבוד התורה.

(ז) רק פעם אחת – כי אולי כן יקשיבו.

(ח) מאחר שיודע שלא ישמעו אליו – כמו שבפעם הראשונה לא הקשיבו לדבריו.

(ט) עד שיכנו או יקללנו – עם זאת, המוכיח צריך להיות אדם הראוי להוכיח, וכיום אין זה שכיח.

(י) דאם קיבל בלב לא הוי קבלה – וזה מוסכם על המחבר.

(יא) מאכלים קלים – לכן יש להעדיף עוף או דגים על פני בשר. אמנם זו רק זהירות בעלמא, ולא איסור.

אוכלים דברים המחממים את הגוף, שלא יבא לידי קרי (יב); וכן אין לאכול מאכלי חלב שמרבים זרע (יג), אך בסעודת שחרית נוהגין לאכלן (יד) (מהרי״ל).

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) קרי – הוצאת זרע, כי יש מאכלים שמחממים את הגוף, וגורמים לכך.
(יג) מאכלי חלב שמרבים זרע – וזה מעורר חשש, שייגרם לו קרי.
(יד) נוהגין לאכלן – כי יעבור מספיק זמן, ואלו יתעכלו עוד טרם בא הלילה.

סימן תר״ט
הטמנת חמין בערב יום כפור, ובו סעיף אחד.

סעיף א

[א]מותר להטמין **(א)** חמין מערב יום הכיפורים למוצאי יום הכיפורים **(ב)**. הגה: ויש אומרים שאין להטמין ביום הכיפורים **(ג)** (עיין בטור), וכן המנהג במדינות אלו (מהרי״ל).

[א]טור.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) להטמין – פעולת ההטמנה היא כיסוי כלי אוכל חם מכל צדדיו, כדי לשמר את חומו למשך זמן, ולעיתים כדי שיתחמם יותר. כאן למדים אנו כי מותר לעשות כן בערב כיפור כהכנה למוצאי הצום, כדי לאפשר אכילת אוכל חם תיכף במוצאי הצום, ללא טרחה ביום כיפור עצמו.

(ב) למוצאי יום הכיפורים – כי אין שום איסור להכין מיום חול אחד, למשנהו.

(ג) שאין להטמין ביום הכיפורים – לדעה זו הטמנה נראית כמעשה בישול, כי המאכל מוטמן במקום חם, ונראה כמתבשל בכיפור. אין כאן איסור מן הדין, אלא הנהגת חסידות. לכן אם טעו, וטמנו מאכל, מותר לאכלו מיד במוצאי כיפור, כעיקר הדין. ולספרדים מותר להטמין אף לכתחילה.

סימן תר״י
הדלקת נרות ביום כיפור, ובו ד׳ סעיפים.

תקנו חכמים שבכל שבת וחג ידליקו נרות בברכה. הטעם העיקרי לכך הוא משום עונג שבת, כי בית מלא אורה משרה אוירה נעימה ורגועה של שלום בבית, ומאפשר לאכול סעודה ולהלך בבית בלא להתקל האחד בשני. נוסף על כך, יש במצווה זו גם ממד רוחני והוא, הרצון להכניס את אור התורה בבית.
ביום כיפור לעומת זאת, המשפחה אינה מתאספת בסעודות. ויש מקום לדון, כפי שסימן זה עושה, אם תוקנה בו חובת הדלקת נרות, כבשבת וחג, או שלא תקנו זאת, כדי שהבעל לא יראה את אשתו, ולא ירצה להיות עמה, כמובא במפרשים. ומשום שיום כיפור, בניגוד ליום שבת, אינו יום עונג, אלא יום של יראה.

סעיף א

[א]מקום שנוהגים להדליק נר בליל יום הכיפורים, מדליקין (א); מקום שנהגו שלא להדליק, אין מדליקין (ב). (ואם יש לו נר בבית (ג), חייב

[א]משנה פסחים (נג, ב).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) מדליקין – בני המשפחה אינם סועדים יחד, ועדיין יש סיבה להאיר. מאחר ויחסי אישות ביום זה אסורים, וכשהנר דלוק יימנעו בני הזוג מקיומם, מאחר ועל פי הלכה אין לקיים יחסים לאור הנר[1].
נראה שהפצת אור בבית יש בה גם מנהג של כבוד ליום הקדוש. ולכן נראה שגם הדרים ללא אשה, כגון חיילים או רווקים וכדו׳, ידליקו בברכה.
(ב) אין מדליקין – לשיטה זו, האור יגרום לבעל לראות את אשתו, ויתכן שיתאוה לה.
(ג) נר בבית – במקום בו רגילים לאכול.

---

1. סימן ר״מ סעיף י״א.

להדליק בחדר ששוכב שם כדי שלא יבא לידי תשמיש עם אשתו, מאחר שרואה אותה אצל הנר שבביתו **(ד)**) (מהרי"ל); [ב]**ואם חל להיות בשבת, חייבין הכל להדליק (ה). הגה: ומברכין: להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים (ו).**

[ב]ברייתא פסחים שם וכרבי שמעון בן אלעזר וכפירוש הרמב"ם (שביתת העשור פרק ג).

סעיף ב

[ג]**יש מי שאומר שמברך (ז) על הדלקת נר יום הכפורים. הגה: וכן המנהג במדינות אלו (ח).**

[ג]טור בשם אביו הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) אצל הנר שבביתו – אם אין בבית נר דולק, אין כל חשש. אבל אם במקום המפגש בבית, כגון בסלון, מאיר אור הנר, חובה להדליק גם בחדר השינה. כי היות והסלון מואר, ומן הסתם יבחין באשתו, האור שבחדר השינה ימנענו מקיום יחסים.

(ה) חייבין הכל להדליק – הגם שהיחסים בשבת זו אסורים, לא ביטלו חכמים את תקנתם.

(ו) נר של שבת ושל יום הכיפורים – אפילו לדעה (בסעיף הבא) שאין לברך ביום כיפור על הדלקת נרות, יש לברך עליהם כשחל יום כיפור בשבת.

(ז) שמברך – ויש מי שאומר שאין לברך, כי הדלקה זו אינה חובה כהדלקת נר שבת. המחבר לא הביא מפורשות את הדעה החולקת, כי הוא סבור שלמעשה יש לברך.

(ח) במדינות אלו – כך המנהג גם אצל הספרדים. ונראה שגם רווקים או רווקות מדליקים ומברכים לכבודו של היום.

סעיף ג

[ד]בכל מקום מדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות **(ט)** ובמבואות האפלים **(י)** ועל גבי החולים **(יא)**.

[ד]משנה שם בפסחים.

סעיף ד

[ה]נוהגים בכל מקום להרבות נרות בבתי כנסיות **(יב)**, ולהציע בגדים נאים בבית הכנסת **(יג)**. הגה: ונוהגים שכל איש, גדול או קטן, עושין לו נר **(יד)** (מרדכי ומהרי״ו); גם נר נשמה לאביו ולאמו שמתו **(טו)** (כל בו), וכן נכון, וכן כתבו מקצת גְּאוֹנִים; ואם כבו נרות אלו ביום הכיפורים, אין

[ה]טור וכן כתב הרא״ש ביומא.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) בבתי כנסיות ובבתי מדרשות – כדי שיוכלו להתפלל וללמוד כל הלילה. וגם משום שהנר מרמז לנשמה, וביום זה אנו רוצים להאיר את נשמותינו.

(י) ובמבואות האפלים – כדי שההולכים ושבים מבתיהם לבתי הכנסת לא ימעדו.

(יא) ועל גבי החולים – לאפשר הענקת שירות מיטבי.

אין מברכים על הדלקות אלה.

(יב) בבתי כנסיות – כלומר מלבד הנרות המשמשים לתאורה, מרבים בעוד נרות, כי ריבוי האור מכבד את היום הקדוש.

(יג) בגדים נאים בבית הכנסת – פריסת מפות נאות על השולחנות, כדי לכבד את היום הקדוש.

(יד) עושין לו נר – כפי הנראה, גם זה נעשה לכבוד היום. וגם משום שהנר מרמז אל הנשמה, ורצוננו להאיר ביום זה את נשמותינו. כיום לא נוהגים כך, כי החשמל מאיר בצורה טובה, ובכך מכבדים יום זה.

(טו) נר נשמה לאביו ולאמו שמתו – כך נוהגים בני אשכנז, וחלק מן הספרדים.

בעת התפילה למחרת, האשכנזים מזכירים נשמות בתפילת 'יזכור'. ואכן ראוי

לומר לאינו יהודי שיחזור וידליקם (טז) (מהרי״ל מהרי״ו). **מי שֶׁכָּבָה נרו ביום כיפור (יז), יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור, ואל יְכַבֶּנּוּ עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גְּמִירָא וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יְכַבֶּה (יח) במוצאי יום הכיפורים נרו, לא הוא ולא אחר** (כך נמצא במנהגים ישנים). **ויש אומרים שיש להציע השלחנות ביום כיפור כמו בשבת** (מרדכי ומנהגים), **וכן נוהגין (יט). יש שכתבו שנהגו ללבוש בגדים לבנים נקיים ביום כפור, דוגמת מלאכי השרת (כ)**; **וכן נוהגין ללבוש הַקִּיטֶל (כא) שהוא לבן ונקי, גם הוא בגד מתים, ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר (כב)** (ד״ע מהגהות מיימוני פ״ז דשביתת עשור).

שולחן ערוך כפשוטו

להעלות את זכר הוריו ביום קדוש זה, ולשפר את דרכו בריבוי מצוות ולימוד התורה, כהטבה ועילוי לנשמת ההורים.

(טז) אין לומר לאינו יהודי שיחזור וידליקם – גם הסבור[2] כי לצורך מצוה של רבים מותר לבקש מגוי שידליק נר, יודה שאין היתר להדליק נר זה. כי אינו חובה, רק מנהג כבוד.

(יז) שֶׁכָּבָה נרו ביום כיפור – וחושש, כי רואה בכך סימן לא טוב.

(יח) שכל ימיו לא יְכַבֶּה – אלא ישאירנו דולק עד גמר השמן או השעוה, ומאיליו ייכבה.

(יט) וכן נוהגין – לכסות השולחנות במפות נאות לכבוד היום הקדוש, גם הספרדים נוהגים כך.

(כ) דוגמת מלאכי השרת – מטעם זה, יש מדקדקים שכל בגדיהם יהיו בצבע לבן, אבל אין זה חיוב.

(כא) הַקִּיטֶל – כמין חלוק ארוך, מבד לבן ודק. לא כולם נוהגים כך, וכל אחד ינהג כמנהגו.

(כב) נכנע ונשבר – וחוזר בתשובה. ספרדים לא נהגו כן, ויש העוטים ביום זה בגדים לבנים.

---

2. סימן רע״ו, א׳ בדברי הרמ״א.

סימן תרי״א
שליל יום הכיפורים דינו כיומו, ובו ב׳ סעיפים.

זהו הסימן הראשון בו דן המחבר, בצורה כללית, על הדברים האסורים ביום כיפור, ובכללם איסור מלאכה. שאר האיסורים יוסברו בפירוט בסימנים הבאים.

מקור האיסור הוא בכתובים שבפרשיות אחרי מות[1] ואמור[2]. נצטט כאן מן הפסוקים שבפרשת אמור:

וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַה׳. וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי ה׳ אֱ־לֹהֵיכֶם. כִּי כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ. וְכָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ. כָּל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם. שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם.

בפסוקים אלו נצטווינו על עינוי הנפש, הן במצות עשה, כנאמר "וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם". והן במצות לא תעשה, ככתוב "כִּי כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תְעֻנֶּה" ועונש לאו זה הוא כרת, כנאמר "וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ". עוד נצטווינו להימנע מעשיית מלאכה, כנאמר "כָּל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ". ואף איסור זה ענשו כרת, ככתוב "וְהַאֲבַדְתִּי אֶת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ". ומלבד כל זאת, צווינו בפסוק "שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם" לשבות ממלאכה, וזו מצות עשה.

ומתוך שציותה התורה לשבות בלשון כפולה - "שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן" - למדו חכמים, כי ישנם איסורים נוספים ביום זה, שמטרתם מניעת עידונים, והם רחיצה, סיכה, נעילת נעלי עור, ויחסי אישות[3].

---

1. ויקרא פרק ט״ז.

2. ויקרא פרק כ״ג.

3. לרמב״ם, עינויים אלה מוגדרים איסורי תורה, כי מאחר והתורה כפלה את המילה שבתון. אלא שגם לשיטתו, אין על זה עונש מן התורה, כי אין זה לימוד מפורש.

סעיף א

[א]יום הכיפורים לילו כיומו לכל דבר **(א)**. ומה הם הדברים האסורים בו; [ב]מלאכה, אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל **(ב)**, תשמיש הַמִּטָּה **(ג)**; ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה **(ד)**.

[א]טור מהא דמפסיקין מבעוד יום, וציינתיו בסימן תרח. [ב]משנה יומא עג.

סעיף ב

[ג]כל מלאכה שחייבים עליה בשבת, חייבים עליה ביום הכיפורים; וְכָל שֶׁבְּשַׁבָּת פטור אבל אסור **(ה)**, גם ביום כיפור כן אלא שֶׁבְּשַׁבָּת זדונו בסקילה, ויום הכיפורים זדונו בְּכָרֵת **(ו)**; [ד]וכל שאסור לטלטלו

[ג]משנה מגילה ז. [ד]הרמב"ם ממשנה דלעיל.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) לילו כיומו לכל דבר – כמפורש בפסוק "וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב, מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם".

(ב) נעילת הסנדל – נעלים מעור, כפי שיבואר להלן בסימן תרי"ד.

(ג) תשמיש המיטה – יחסי אישות.

(ד) מלאכה ואכילה ושתייה – ורק אלה אסורים מן התורה[4].

(ה) פטור אבל אסור – הכוונה לאיסורים מדרבנן.

(ו) ויום הכיפורים זדונו בְּכָרֵת – כלומר ההבדל אינו ברמת האיסור, אלא בחומרת העונש. כי בעוד שביום כיפור ייענש החוטא בפני שני עדים שהתרו בו "רק" בכרת. הרי שבשבת, ייענש חוטא זה בחומרה רבה, ויחוייב במיתת בית דין.

הסיבה לחומרה זו שהחמירה התורה בעונש החוטא בשבת היא, כיון שיום זה

4. לא פירשתי כאן כדעת הרמב"ם, כי מדברי המחבר מוכח, שדעתו כשיטת הראשונים שעינויים אלה הם תקנה מדרבנן. וכפי שיש להוכיח מלשונו (בסימן תריג סעיף א) "שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג", ואם היה איסורם מן התורה, היה צריך לכתוב שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג.

בשבת אסור לטלטלו ביום כיפור (ז). [ה]**והתירו** [*]**לְקַנֵּב ירק (ח) ולפצוע אגוזים (ט) מן המנחה ולמעלה, כְּשֶׁחָל בחול, והאידנא נהגו לאסור (י).** הגה: **אם נפלה דליקה ביום הכיפורים, מותר להציל סעודה אחת לצורך לילה (יא), כמו שמציל בשבת לסעודת מנחה** (ר״ן פרק כל כתבי). **וכבר נתבאר סימן של״ד כיצד נוהגים בדליקה בזמן הזה בשבת (יב), והוא הדין ביום כיפור. ונהגו שהתינוקות משחקים באגוזים** (אגודה ומהרי״ל), **ואין למחות**

[ה]שבת קיד, ב. [*]פירוש, לחתוך מן הירק התלוש.

שולחן ערוך כפשוטו

הוא עדות על אמונתנו בא־ל שברא את העולם יש מאין, והוציאנו ממצרים בניסים ובמופתים. הכופר בכך כמוהו כעובד עבודה זרה, על כן גם חומרת ענשו, קשה וגדולה כענשו של עובד עבודה זרה.

(ז) אסור לטלטלו ביום כיפור – לא רק לגבי מלאכות אין כל הבדל, בין שבת ליום כיפור, אלא גם באיסורי הוצאה ומוקצה[5].

(ח) לְקַנֵּב ירק – להסיר עלים מעופשים מירק, כהכנה לצאת התענית.

(ט) ולפצוע אגוזים – לשבר קליפתם, כדי לאפשר אכילתם בסוף הצום. והתירו חכמים, את איסור ההכנה מקודש לחול לצורך זה.

(י) והאידנא נהגו לאסור – תרגום: והיום נהגו לאסור. מאחר וההיתר ניתן רק לזמן שאחר המנחה, ואנשים לא המתינו, ופגעו בקדושת היום. ואכן, כל הכנה מיום כיפור למוצאי יום כיפור אסורה.

עם זאת, למדנו מהלכה זו כי יש להכין מאכלים בערב הצום, כדי שבצאת הצום תסתיים הכנתם במהרה.

(יא) סעודה אחת לצורך לילה – כדי שיהיה לו מה לאכול במוצאי הצום.

(יב) כיצד נוהגים בדליקה בזמן הזה בשבת – כיום מקילים בכל, מחשש לסכנה הקיימת בכל דליקה.

---

5. היה צריך לכתוב זאת כי יש שחשבו שהוצאה מותרת ביום כיפור, וממילא יש מקום להקל גם במוקצה, כי אחד הטעמים של מוקצה הוא שמא יוציא.

בידם אפילו קודם מנחה; ונשתרבב המנהג מדין הַפְּצָעַת אגוזים הנזכר (יג)
(דברי עצמו).

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) מדין הַפְּצָעַת אגוזים הנזכר – ההיתר לפציעת אגוזים גרר מנהג של משחק באגוזים. ואף שבהמשך נהגו לאסור את הכנת האגוזים, אין למחות בילדים שהמשיכו במסורת זו.
כיום הנהגה זו אינה מוכרת.

סימן תרי״ב

איסור אכילה ביום הכיפורים ושיעור כמותה, ובו י׳ סעיפים.

ראינו בהקדמה לסימן הקודם כי אחת המצוות המרכזיות של יום כיפור היא החובה להתענות. סימן זה מפרט את כללי האיסור ורמת חומרתם.

סעיף א

[א]האוכל ביום הכיפורים כְּכוֹתֶבֶת הגסה **(א)**, חייב **(ב)**; [ב]והוא פחות מכביצה מעט **(ג)**, ושיעור זה שוה לכל אדם [ג]בין לְנַפָּם בין לעוג מלך הבשן **(ד)**.

[א]משנה יומא עג, ב. [ב]מסקנה דגמרא שם עט, ב. [ג]שם (פ, ב) וכאביי.

סעיף ב

[ד]כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה, [ה]אפילו מלח שעל הבשר וציר

[ד]משנה שם עג ,ב. [ה]בגמרא פ, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) כְּכוֹתֶבֶת הגסה – תמר גדול.

(ב) חייב – כרת. גם אכילה פחותה מכך אסורה מן התורה, אלא שאין עליה עונש כרת.

(ג) פחות מכביצה מעט – כשלושים גרם[1], שזה בערך גודל פרוסת לחם פרוס.

(ד) לעוג מלך הבשן – התורה לא פירשה באיזו כמות מתחייבים כרת, אלא אפשרה לחכמים לצקת תוכן לאיסור התורה. והם אמדו, כי בשיעור זה תתיישב במקצת דעתו של אדם. וקבעוהו כשיעור אחיד לכולם.

---

1. שמירת שבת כהלכתה (לט, כ) כתב כי השיעור הוא 32 גרם. וביחווה דעת (חלק ו לט) כתב 30 גרם.

שעל ירק (ה); [ו]**אבל אכילה ושתיה אינן מצטרפות (ו).**

[ו]שם עג, ב במשנה הא דציר מצטרף דאכשורי אוכלא הוא וחשיב כאוכל.

סעיף ג

[ז]**אכל, וחזר ואכל, אם יש מְתְחַלַּת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס (ז), מצטרפין (ח); ואם לאו, אין מצטרפין (ט).**

[ז]טור בשם הרמב"ם בפרק ב' משביתת עשור ה"ד והתוספתא שם, ושם בגמרא דף פ, ב.

סעיף ד

שיעור אכילת פרס, [ח]**יש אומרים ארבע ביצים (י);** [ט]**ויש אומרים**

[ח]רש"י שם כר"ש משנה עירובין פב, ב. [ט]רמב"ם שם והרשב"א. כרבי יוחנן בן ברוקא.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) שעל ירק – משום שכל סוגי המאכל שיעורם הוא כַּפּוֹתֶבֶת הגסה.

(ו) אינן מצטרפות – שיעור אכילה שונה משיעור שתיה. כי האכילה בככותבת הגסה, והשתיה בכמלוא לוגמיו, כפי שנסביר בהמשך. על כן, לא שייך בהם צירוף.

(ז) כדי אכילת פרס – 'כדי אכילת פרס' הוא כינוי של מידת זמן, כמשך אכילת חצי לחם, של זמנם. והסברו ראה בסעיף הבא.

(ח) מצטרפין – וחייב כאילו אכל כרגיל ללא הפסק.

(ט) אין מצטרפין – אף שאכל כמות רבה, הרי הפסיק הפסקות ארוכות, לכן לא ייענש כרת. עם זאת, הוא עבר על איסור תורה, כפי שיבואר בהמשך.

(י) יש אומרים ארבע ביצים – כמשך אכילת מאכל בגודל ארבע ביצים, שזה בערך מאתיים ארבעים מ"ל (ויש משערים במשקל 240 גרם).

שלש ביצים (יא) (*)**שׁוֹחֲקוֹת (יב)) (רשב״א).**

(*)פירוש, גדולות. כאדם שפיו גדול כששוחק.

סעיף ה

[ו]הָא דְּבָעֵינָן (יג) שִׁעוּר, היינו לחיוב כרת או חטאת, אבל איסורא איכא בכל שהוא (יד).

[ו]יומא דף עג וכרבי יוחנן.

סעיף ו

[כ]אכל אוכלים שאינם ראוים לאכילה, [ל]או שאכל אכילה גסה, כגון

[כ]משנה שם דף פא, א. [ל]מימרא דריש לקיש שם פ, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) ויש אומרים שלש ביצים – כמשך אכילת שלש ביצים, שזה כמאה ושמונים מ״ל (ויש אומרים 180 גרם). וזמנה הוא בערך שש וחצי דקות.

יש להרחיב בביאור ענין זה, כפי שנעשה בעזרת השם, בסימן תרי״ח. מאחר וחשיבותו נוגעת בעיקר לגבי חולה. לולי כן, אין כל כך נפקא מינה לגודל המאכל, האסור בין כה וכה, ועלינו לכבד את ההלכה, גם כשאין עונש כרת על האכילה.

דעה זו היא העיקרית להלכה[2].

(יב) שׁוֹחֲקוֹת – ביצים גדולות, שנוסף בהם יש חמשה אחוז מעבר לשיעור ביצה רגילה[3].

(יג) הָא דְּבָעֵינָן – מה שהצרכנו.

(יד) בכל שהוא – תרגום: איסור תורה יש גם בכמות הכי קטנה, אלא שאיסורו קל יותר מאכילת שיעור.

---

2. על פי הכלל שיש אומרים ויש אומרים הלכה כיש אומרים השני.

3. למעשה קשה לשער את הזמן של אכילת 3 ביצים אלו. ובסימן תרי״ח נראה כי יש ריבוי שיטות בזה, ולכן אין נפקא מינה גדולה אם הביצה גדולה קצת יותר, כי כל המדידות של זמן אכילה, הן השעורות בלבד.

מיד על אכילה שאכל ערב יום הכיפורים עַד שֶׁקָּץ בִּמְזוֹנוֹ, פטור **(טו)**. הגה: ואם אכל מאכלים מבושמים או מתובלים, על אכילתו **(טז)**, חייב **(יז)**, דְּרַוְחָא לְבָסּומֵי שְׁכִיחָא **(יח)** (כל בו). ואסור ביום כיפור לטעום דבר להפליט **(יט)**, אפילו עצי בשמים **(כ)**; ועיין לעיל סימן תקס"ז סעיף ג' בהג"ה.

סעיף ז

[מ]אכל עֲלֵי קָנִים, פטור; ולולבי גפנים שֶׁלִּבְלְבוּ קודם ראש השנה, פטור, דְּעֵץ בְּעָלְמָא הם. ואם לבלבו (בארץ ישראל) מראש השנה ועד יום הכפורים **(כא)**, חייב.

[מ]בריתא שם פא, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) פטור – כי אין זו קרויה אכילה. אלא שעדיין יש בכך איסור דרבנן.
חולה שאין בו סכנה, רשאי לבלוע תרופות, כי אינן מאכל. ואם הוא זקוק למעט מים, לצורך בליעת התרופה, יוסיף אליהם קצת מלח, כדי שלא יהא טעמם נעים וערב לחיך[4].

(טז) על אכילתו – אחר שכבר שבע.

(יז) חייב – הגם שאינו רעב, הרי נהנה באכילה זו.

(יח) דְּרַוְחָא לְבָסּומֵי שְׁכִיחָא – תמיד יימצא מקום במעיים למאכל טעים. לכן זו אכילה, וחייב.

(יט) להפליט – כגון שרוצה לטעום את התבשיל ולא לבלעו, ומניח מעט על הלשון, כדי לפלטו. פעולה זו, לדעת המחבר, מותרת בשאר תעניות, אבל ביום כיפור היא אסורה.

(כ) אפילו עצי בשמים – טעימתם היא שנאסרה. אבל הרחתם מותרת, עם ברכה. ויש נוהגים להריח כמה פעמים ביום, כל פעם עם ברכה, כדי להשלים מאה ברכות.

(כא) מראש השנה ועד יום הכפורים – באותה עת, ראויים המה לאכילה.

---

4. אגרות משה אורח חיים חלק ג' סימן צ"א.

סעיף ח

[נ]כָּם (פירוש שֶׁכָּסַס וּפָצַע אוֹתָם בְּשִׁנָּיו) **פִּלְפְּלִי אוֹ זַנְגְּבִילָא (כב), [*]אם הם יבשים, פטור, דלא חזו לאכילה (כג); ואם הם רטובים (כד), חייב.**

[נ]מימרא דרבא שם. [*]כך היא הגירסא בכל ספרי הרמב"ם (שם הלכה ו) שבידינו, ואולי טעות הוא שנפל בספרים כי לא נמצא חילוק זה לא בגמרא ולא בטור ולא בבית יוסף (דברי באר הגולה אלו שייכים לסעיף ז' על התיבות בארץ ישראל).

סעיף ט

[ס]**השותה ביום הכיפורים מלא לוגמיו** (פירוש מלא פיו), **חייב; [ע]ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו; [פ]ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שֶׁיְּסַלְקֶנּוּ לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו, [צ]והוא פחות מרביעית באדם בינוני (כה); [ק]וכל המשקים מצטרפים לכשיעור (כו). הגה: שתה משקין שאינן ראויין לשתיה, כגון**

[ס]משנה שם עג, א. [ע]משנה יא פרק יז דכלים. [פ]מימרא דשמואל יומא שם פ, א. [צ]שם בגמרא. [ק]שם במשנה עג, א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כב) זַנְגְּבִילָא – אין הכוונה לזנגביל מיובש וממותק, הנמכר כיום בחנויות, כי הוא ראוי לאכילה. אלא הכוונה לזנגביל יבש (שורש), שלא עבר עיבוד והמתקה.

(כג) דלא חזו לאכילה – תרגום: שאינם ראויים לאכילה, כיון שהם מרים מאוד. ופטור גם אם בסיום כסיסתם, בלע אותם.

(כד) ואם הם רטובים – וראויים במקצת לאכילה. וזה בלע אותם, חייב.

(כה) פחות מרביעית באדם בינוני – מידה זו משתנה מאדם לאדם, ומשערים לפי הממוצע, שהוא כארבעים (40) מ"ל. שתיית כמות פחותה מכך, אסורה מן התורה, אף שאין עליה עונש.

(כו) מצטרפים לכשיעור – כי כולם שיעורים של מלוא לוגמיו.

ציר או מוֹרֶס (כז) וחומץ חי, פטור (כח); אבל חומץ מָזוּג (כט), חייב (טור).

סעיף י

שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה [ר]כדי שתיית רביעית (ל), מצטרפין לכשיעור; ואם לאו, אין מצטרפין (לא). [ש]ויש אומרים ששיעור צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות (לב). הגה: מותר ליגע ביום כיפור באוכלין ומשקין וליתן לקטנים, ולא חיישינן שיאכל או ישתה אם יגע (תה"ד סימן קמ"ז).

[ר]רמב"ם שם מהתוספתא. [ש]טור בשם הראב"ד מברייתא דכריתות יג, א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כז) ציר או מוֹרֶס – ציר הוא נוזל השותת מן הדג, אחר מליחתו. ומוֹרֶס הוא שומן הדג[5].

(כח) פטור – כי בליעת משקים אלו אינה קרויה "שתיה".

(כט) חומץ מָזוּג – במים, שנעשה קצת ראוי לשתייה.

(ל) שתיית רביעית – לשיטה זו, יש הבדל בין זמן החיוב על אכילה, שהוא "בכדי אכילת פרס", לבין זמן החיוב על שתיה, שהוא קצר מאד, שאינו ארוך מכמה שניות[6].

(לא) אין מצטרפין – הרביעית היא כשמונים ושש (86) מ"ל משקה, ואורך השתיה נמשך מספר שניות.

(לב) כמו צירוף אכילות – והלכה כדעה ראשונה[7]. חשיבותו של דין זה הוא בעיקר לגבי חולה, כפי שנבאר, בעזרת השם, בסימן תקי"ח.

---

5. כף החיים אות מד.

6. כלשון הגר"ח נאה (בספרו שיעורי תורה, סימן ג אות טו הערה לו) "ולכן אם שתה הפחות מכמלוא לוגמיו בשתי פעמים, בודאי יהיה הפסק כדי רביעית ואינו מצטרף".

7. על פי הכלל, סתם ויש, הלכה כסתם. המשנה ברורה הביא שיש פוסקים כדעה ראשונה, אבל הוא עצמו לא פסק כן, על פי הכלל שסתם ויש אומרים הלכה כסתם. ובסימן רי, בשער הציון ס"ק יב, הביא כי דעת המחבר היא כדעה ראשונה, ואנן על תכא דמחבר סמכינן.

סימן תרי"ג
איסור רחיצה ביום כיפור, ובו י"ב סעיפים.

הסיבה מחמתה אסרו את הרחיצה היא כדי להימנע מעידונים ביום זה. האיסור אינו גורף, כפי שיוסבר בסימן זה.

סעיף א

[א]אסור לרחוץ ביום הכיפורים, [ב]בין בחמין בין בצונן; ואפילו להושיט אצבעו במים, אסור (א). [ג]ואם היו ידיו או [ד]רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, [ה]או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם (ב); שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג (ג).

[א]משנה יומא עג. [ב]ממשמעות הגמרא שם עח ובפסחים נד. [ג]ברייתא יומא עז. [ד]הגהות מיימוני מהתוספות. [ה]רוקח.

סעיף ב

[ו]נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים (ד), ויזהר שלא

[ו]תוספות שם מהא דיד לפה תקצץ שבת קט, א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אסור – לרוב הפוסקים, האיסור הוא מדרבנן. ובשיטת הרמב"ם, הדעות חלוקות, יש אומרים שגם לפיו הוא דרבנן, ויש אומרים שהאיסור מן התורה, כפי שהסברנו בהקדמה לסימן תרי"א.

(ב) מותר לרחצם – כנדרש לניקיון הלכלוך, ולא מעבר לזה.

(ג) אלא רחיצה של תענוג – על כן אדם הסובל מזיעת יתר - זוהמא - רשאי לרחוץ. אמנם מובן מאליו שלא ירחץ יותר מן ההכרחי[1].

(ד) על נטילת ידים – רחיצת ידים בבוקר מותרת משתי סיבות: א. סביר שידיו נגעו, בעת השינה, במקומות המטונפים שבגוף. ב. חובה ליטול אחר השינה,

1. עיין משנה ברורה ס"ק ב' והערות איש מצליח במקום.

יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו **(ה)** (ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים **(ו)**) (הגהות מיימוני).

סעיף ג

[ז]אם הטיל מים ושפשף בידו **(ז)**, או עשה צרכיו [ח]וְקִנֵּחַ, מותר לרחוץ דְּהָוֶה ליה ידיו מלוכלכות **(ח)** (ורוחץ עד סוף קשרי אצבעותיו **(ט)**); [ט]ואם רוצה להתפלל, אפילו לא קִנֵּחַ נמי מותר ליטול **(י)** עד סוף קשרי אצבעותיו. הגה: וכן כהן העולה לדוכן נוטל ידיו, אף על פי שהן טהורות, דכל רוב[2] רחיצה שאינו מכוין בה לתענוג, מותרת **(יא)** (הגהות [ז]הרא"ש שם. [ח]טור. [ט]בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

טרם יתפלל. על כן זו רחיצה של מצוה, ולא של תענוג.

(ה) סוף קשרי אצבעותיו – אף שבכל יום מחמירים ליטול את כף היד כולה, ביום כיפור נוהגים על פי עיקר הדין, שהנטילה היא עד סוף קשרי אצבעותיו.

(ו) מעל הידים – כי אחת הסיבות המחייבות נטילת ידים בבוקר היא הרוח הרעה שעל הידים[3].

(ז) הטיל מים ושפשף בידו – כלומר השתין, וניקה.

(ח) דהוה ליה ידיו מלוכלכות – על כן הרחיצה מותרת.

(ט) סוף קשרי אצבעותיו – כמובן, שאם יש לכלוך גם בחלק העליון של כף היד, רשאי לשטפו.

(י) נמי מותר ליטול – כי העושה צרכיו, ומבקש להתפלל, חייב ליטול ידיו.

(יא) מותרת – דעת הרמ"א שצריך ליטול מים על כל היד, וכך נוהגים

---

2. המילה רוב לא מובנת, ויש שלא גורסים אותה.

3. ועיין בטעמים השונים שנתבארו לעיל, סימן ב', מדוע קיימת חובת נטילה בבוקר, ובהסבר עניין הרוח הרעה.

מיימוני פ״ב מהלכות י״כ ומהרי״ל); **ולכן אפילו בא מן הדרך ורגליו כֵּהוֹת (יב), מותר לרחצן** (בית יוסף בשם הגהות מיימוני וסמ״ג וטור הלכות ט״ב).

סעיף ד

[1]**מי שהוא אִסְטְנִים ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, מותר (יג).** הגה: **ונהגו בזה להחמיר (יד); ואפילו ברחיצת העינים, שהיא קצת רפואה (טו), נהגו להחמיר** (מהרי״ל). **ואסור לרחוץ פיו ביום הכפורים, כמו שנתבאר לעיל סימן תקס״ז סעיף ג׳ (טז).**

[1]טור בשם גאון.

סעיף ה

[2]**ההולך לבית המדרש, או להקביל פני אביו או רבו או מי שגדול**

[2]ברייתא יומא עז, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

האשכנזים. אמנם בדעת המחבר נראה כי יש ליטול רק עד קשרי אצבעותיו[4].

(יב) ורגליו כֵּהוֹת – נחלשו רגליו.

(יג) מותר – כי רוחץ לצורך ולא לתענוג.

(יד) ונהגו בזה להחמיר – כי ביום כיפור נדרש מן האדם להימנע מרחיצה, הגם שנגרם לו בכך חוסר נוחות מסוימת. אבל כאמור, אם יש עליו ממש לכלוך, מותר.

(טו) קצת רפואה – ולכאורה יש מקום להתיר הדבר, כי אינו רוחץ לתענוג. עם זאת, אין בכך הכרח, ואם כן אין לזלזל באיסור רחיצה. אמנם לאדם חולה, מותר לרחוץ, אף לדעת הרמ״א.

למעשה, כל אחד יעריך את עצמו, וישתדל להימנע מרחיצה לא הכרחית.

(טז) כמו שנתבאר לעיל סימן תקס״ז סעיף ג׳ – שם התבאר כי גם בתעניות דרבנן לא ראוי לרחוץ את פיו, מחשש לבליעת מים. וביום כיפור, הדבר אסור

---

4. כמבואר בסעיף ב׳. ועיין משנה ברורה ס״ק ז׳ שפסק כי יש ליטול מים על כל היד, כפי שמשמע מהמהרי״ל שהביא דין זה. ואילו כף החיים אות טו פסק רק עד קישרי אצבעותיו, כמו שמשמע בדעת המחבר.

ממנו בחכמה, או לצרכי מצוה, יכול לעבור במים עד צווארו (יז), בין בהליכה בין בחזרה; [ל]ובלבד שלא יוציא ידיו מתחת שפת חלוקו להגביה שׁוּלֵי חלוקו על זרועו (יח); [מ]והוא שלא יהיו המים רוֹדְפִים (יט), דאם כן אף בחול אסור מפני הסכנה (כ), אפילו אם אינם מגיעים אלא עד מָתְנַיִם.

[ל]מימרא דרב ושמואל שם וכפירוש רש"י שם דאינו נראה כמלבוש אלא כנושאו על כתפיו. [מ]שם וכאביי.

סעיף ו

[נ]**הָא דְּשָׁרֵי (כא) לעבור בגופו במים לדבר מצוה, דוקא לעבור בגופו**

[נ]טור בשם בה"ג.

שולחן ערוך כפשוטו

מעיקר הדין, שהרי הרחיצה אסורה בו.

(יז) לעבור במים עד צווארו – ואף שבגדיו נרטבים במהלך חציית המים, אין בכך איסור כיבוס, כי אין זה אלא לכלוך, מה גם שהוא כלל אינו מתכוון לכיבוס[5].

(יח) להגביה שולי חלוקו על זרועו – כלומר אין לעשות שום מעשה כדי ליהנות מן המים.

(יט) שלא יהיו המים רודפים – כי בזרם חזק כזה, יש איסור שאינו נוגע רק ליום כיפור, כמוסבר מיד.

(כ) אסור מפני הסכנה – למרות שמוענקת שמירה עליונה להולך לדבר מצוה, אין הדבר כן במקום שקיים בו חשש מהותי לסכנה. מכאן יש להורות לכל אדם, גודל הזהירות שלא לבוא למקומות מסוכנים.

(כא) הָא דְּשָׁרֵי – מה שמותר.

---

5. ואפילו אם המים אינם מלוכלכים, ושייך לכבס בהם, כאן זה ודאי נגד רצונו, שהרי אינו רוצה בגדים רטובים, על כן אין להחשיב זאת כמתקן בגדיו ומכבסם.

במים עצמן; אבל לעבור בספינה קטנה, [*]יש מי שאוסר (כב).

[*] דחכמים עשו חיזוק לדבריהם שאין להם סמך מן התורה יותר משל תורה, ב"י.

סעיף ז

[ס]הרב אסור לעבור במים כדי לילך אצל תלמידו (כג).

[ס] בעיא שם ולא איפשיטא ופסקו הפוסקים לחומרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(כב) יש מי שאוסר – ההפלגה בספינה אסורה בכל שבתות השנה[6]. ואף שהרחיצה, לצורך מצוה, הותרה, ההפלגה בספינה לא הותרה. כשם שקיים איסור בכל השבתות, אף אם זה לצורך מצוה.

לשון המחבר "יש מי שאוסר" היא, משום הדעות המתירות, לפיהם יש להתיר הפלגה לצורך מצוה, כשם שהותרה רחיצה לצורך מצוה. אמנם המחבר סבור כי יש לאסור, וכך הלכה[7].

(כג) אצל תלמידו – כי התלמיד הוא שזקוק לחכמת רבו, ועבורו הדבר נחשב מצוה, אבל הרב אינו זקוק לתלמידו.

---

6. ועיין סימן רמ"ח כמה טעמים לאיסור זה.

7. הנה בסימן רמ"ח לא הותר להפליג בספינה לדבר מצוה אלא אם זו תיכנס לנמל לפני שבת. ומעתה עלינו להסביר במה שונה, איפה, הרחיצה לצורך מצוה, שכן הותרה ביום כיפור.

שני טעמים הובאו לכך. הראשון הוא, שההפלגה בספינה נאסרה בכל שבתות השנה, בעוד שהרחיצה נאסרה רק ביום כיפור. ולכתחילה, בעת הטלת האיסור, לא אסרו אלא רחיצה של תענוג. השני הוא, שאיסור הרחיצה נסמך על פסוק, אבל איסור ההפלגה בספינה לא נסמך על פסוק אלא הוא איסור דרבנן בלבד. לכן הוא צריך חיזוק, כדי שלא יזלזלו בו.

עוד נראה לעניות דעתי, שכאן לא מדובר ברחיצה ממש, שהרי אינו מתכוון לרחיצה כלל, רק הולך בדרך. וכיון שהמשך הדרך כרוך בכניסה למים, הוא נרטב במים, וזה "דבר שאינו מתכוון". מה שאין כן המפליג בספינה, הרי הוא עושה ממש את הפעולה שחכמים אסרו.

סעיף ח

ע**ההולך לשמור פירותיו מותר לעבור במים בהליכה (כד),** פ**אבל לא בחזרה (כה).** הגה: וכל מקום דמותר לעבור במים, אפילו היה לו דרך שיכול להקיף ביבשה, מותר לעבור, דִּלְמַעֵט בְּהִלּוּךְ עָדִיף טְפֵי **(כו)** (א"ז).

ע**ברייתא שם.** פ**מהא דרב יוסף ואביי שם.**

סעיף ט

צ**אסור להצטנן בטיט לח, אם הוא טופח על מנת להטפיח (כז);**

צ**שם עח וכאביי.**

שולחן ערוך כפשוטו

(כד) מותר לעבור במים בהליכה – כי אין ההליכה במים נעשית לתענוג, אלא למניעת הפסד[8].

(כה) אבל לא בחזרה – כי ההפסד כבר נמנע. והגם שהותר לתלמיד לחזור מרבו, יש בכך צורך, כדי שלא נגרום לו למאן ללכת בפעם אחרת. אבל במקרה זה, אין כל אינטרס שילך. שכן, עיקר עניינו של יום כיפור ודאי אינו התעסקות בשמירת פירותיו.

(כו) דִּלְמַעֵט בְּהִלּוּךְ עָדִיף טְפֵי – תרגום: כי יש עדיפות למעט בהליכה. כלומר, אם יצטרך להאריך בהליכה ולהקיף, תיגרם לו עייפות, שתפגע ביכולתו להתפלל[9].

(כז) טופח על מנת להטפיח – כפי הנראה, מצוי היה בזמנם טיט מסוים, שבהעברתו על הגוף, העניק תחושה נעימה של קרירות. והותר לעשות כן, כשם שהותרה העברת מגבת לחה על הגוף, כמובא בגמרא, לאחר שרייתה במים וסחיטתה בערב הצום, כדי להשיג תחושה צוננת משהו.

אלא שהמחבר הגביל היתר זה דוקא לטיט בעל רטיבות קלה, שלא ירטיב את

---

8. ואף שהכלל הוא שאין מתירים איסור דרבנן לצורך מניעת הפסד. איסור הרחיצה שונה, שלא נאסר כשמבקש למנוע הפסד.

9. ויש חולקים בזה, עיין משנה ברורה ס"ק כ"ב. אמנם בהערות איש מצליח כתב שאין לזוז מפסק הרמ"א, שמקורו בראשונים.

ק**ואסור להצטנן בכלים (כח) שיש בהם מים (כט), אפילו הם חסרים (ל), בין של חרס בין של מתכות; אבל אם הם רֵקִים, מותר (לא);** ר**וכן בפירות (לב) ובתינוק (לג).** הגה: **ואסור לשרות מַפָּה (לד) מבעוד יום ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביום כיפור, דחיישינן שמא לא תִּנָּגֵב יפה ויבא לידי סחיטה** (הגהות מיימוני פ״ב ומרדכי וסמ״ק ומנהגים)**. החולה רוחץ** ק שם וכרב אשי. ר כרב יהודה ורבה שם.

שולחן ערוך כפשוטו

גופו. על כן, למרות שהותר להצטנן בטיט קריר, אין זה אלא בתנאי שלא יצאו ממנו מים. והפירוש ״טופח על מנת להטפיח״ הוא, שאדם הנוגע ברטיבות, יכול להרטיב אובייקט אחר.

(כח) בכלים – כגון כוס שמימיו ציננו את דפנותיו. ובהעברתו על הגוף, מושגת תחושת צינה נעימה.

(כט) שיש בהם מים – מחשש שהמים יישפכו.

(ל) אפילו הם חסרים – אפילו אם המים ממלאים את הכלים רק במעט, עדיין קיים חשש שיישפכו. ונראה, כי אם המים סגורים היטב, כגון בבקבוק, אין לאסור.

(לא) מותר – כי אין חוששים לשפיכת מים[10].

(לב) וכן בפירות – כגון שהם קרים קצת. כי חכמים אסרו רחיצה בלבד, ולא תחושת קרירות.

(לג) ובתינוק – שגופו יותר קר מאיש בוגר. ולא זכיתי להבין דין זה כי לכאורה אין הבדל מהותי בין גוף בוגר לגוף תינוק וגם נראה זר להשתמש בתינוק כדי להצטנן. וצריך עיון[11].

(לד) מפה – הכוונה לבגד כלשהו.

10. החידוש בזה; הוא, שלא כאותם דעות שאסרו בכלי חרס ריק, מחשש שהמים הבלועים בדפנות הכלי יפלטו.

11. אולי מדובר באדם חולה שיש לו חום והתינוק יכול לסייע לו.

כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן (לה) (רמב״ם).

סעיף י

[ש]כלה, כל שלשים יום מותרת לרחוץ פניה **(לו)**.

[ש]משנה שם וכרבי אליעזר הסכמת הפוסקים.

סעיף יא

[ת]מי שראה קרי **(לז)**, בזמן הזה, ביום הכפורים, אם לח הוא, מקנחו במפה ודיו; ואם יבש הוא, או שנתלכלך **(לח)**, רוחץ **(לט)** מקומות המלוכלכים בו לבד, ומתפלל; ואסור לרחוץ גופו או לטבול, [א]אף על פי שבשאר ימות השנה הוא רגיל לטבול לתפלה **(מ)**.

[ת]רמב״ם בפרק ג. [א]וסיים שם כיון שבטלה תקנה זו.

שולחן ערוך כפשוטו

(לה) אף על פי שאינו מסוכן – כי אין החולה רוחץ לשם תענוג אלא לצורך.

(לו) לרחוץ פניה – לא גזרו חכמים איסור רחיצה על כלה צעירה, כדי שלא תתגנה על בעלה[12].

(לז) שראה קרי – שיצאה ממנו שכבת זרע.

(לח) או שנתלכלך – נתפשט במקומות רבים בגופו.

(לט) רוחץ – ואין בכך איסור, מאחר ואינה רחיצה של תענוג, אלא הסרת לכלוך.

(מ) רגיל לטבול לתפלה – עזרא הסופר תיקן שאחר קיום יחסי אישות, או ראיית קרי, לא יתפללו או ילמדו תורה, עד אחר טבילה. כדי למנוע הגזמה ביחסי אישות. אמנם חכמים ביטלו תקנה זו, מאחר ורוב הציבור לא עמד בגזירה זו. עם זאת, יש המחמירים על עצמם ומקיימים תקנה זו, ואף מוסיפים לטבול מידי יום, משום תוספת קדושה. אמנם היות שאין זה חיוב, אין

12. יש מחמירים בכך בזמננו, והרבה כלות דתיות אינן רוצות לפגוע כלל ביום הקדוש, והכל לפי הענין והזמן.

סעיף יב

[ב]בזמן הזה אסור לאשה לטבול ביום כיפור, אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום (מא).

[ב]ציינתיו לעיל סימן תקנד.

שולחן ערוך כפשוטו

טבילתם נחשבת טבילת מצוה, ואסור לטבול ביום כיפור.

(מא) בו ביום – בזמן התלמוד היתה חובה לטבול עת הגיע זמן הטבילה, כדי שלא להישאר בטומאה. אמנם בזמן הזה, לאחר שהוסיפו חכמים מספר ימי טומאה על האשה, אין זו טבילה בזמנה, ואין בכח טבילת האישה לדחות את איסור הרחיצה של יום כיפור, לכן תטבול במוצאי חג. ובין כה וכה, הרי אסור לקיים יחסי אישות ביום כיפור עצמו, כפי שנלמד, בעזרת ה', בסימן תרט"ו.

סימן תרי״ד
דיני סיכה ונעילת הסנדל, ובו ד׳ סעיפים.

התענוג אותו חש האדם באמצעות סיכה גדול יותר מרחיצה, על כן מרחב ההיתר קצת יותר מצומצם.
בזמן התלמוד הנעליים הכי נוחות היו נעלי עור. לכן אסרום חכמים בנעילה ביום כיפור, ולא התירו אלא הליכה ביחף או נעליים שאינם עשויים עור, כי בזמנם היו אלו פחות נוחים.
פרטי דיני איסור סיכה ולבישת נעליים מוסברים בסימן זה.

סעיף א

[א]אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו אינו אלא להעביר הזוהמא (א); אבל אם הוא חולה, [ב]אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חֲטָטִין בראשו (ב), מותר (ג).

[א]ברייתא יומא עז, ב. [ב]כן פסק הרא״ש שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) להעביר הזוהמא – הזוהמא היא הזיעה. וגם אדם הסובל מזיעה מרובה, אינו רשאי לסוך עצמו בשמנים מיוחדים, מאחר וביכלתו לרחוץ עצמו, כפי שראינו בסימן הקודם. בעוד שהסיכה עם שמנים מיוחדים אינה צורך אלא תענוג, וזה, הרי נאסר ביום כיפור.
(ב) חטטין בראשו – פצעים דלקתיים בראש, אשר סיכתם בשמן מפיגה את הצער[1].
(ג) מותר – כי סיכה זו יש בה צורך ואינה נעשית לשם תענוג[2].

1. על פי כף החיים אות ג.

2. מכאן מוכח כי אין איסור ממרח בשמן, ואין בסיכתו איסור רפואה בשבת. והטעם, או משום שמצב הפצעים מתיר את הטיפול, או משום שגם בריאים עושים כך בימי חול, ואין הכרח שהוא סך לרפואה.

סעיף ב

[ג]**אסור לנעול סנדל או מנעל של עור, אפילו קַב הַקְּטֵעַ (ד) וכיוצא בו, אפילו שֶׁל עֵץ וּמְחֻפֶּה עוֹר, אסור (ה); אבל שֶׁל גֶּמִי אוֹ שֶׁל קַשׁ, או של בגד או של שאר מינים, מותר אפילו לצאת בהם לרשות הרבים (ו).** (ומותר לעמוד על פָּרִים וּכְסָתוֹת שֶׁל עוֹר **(ז), ומכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה (ח))** (מרדכי דיומא ותה״ד סימן קמ״ט).

[ג]הרי״ף ורא״ש ממסקנא דגמרא עח, ב.

סעיף ג

[ד]**הַחַיָּה (ט), כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל;** [ה]**וְהַחוֹלֶה**

[ד]משנה שם עג, ב וכרבי אלעזר. [ה]הסכמת הפוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) קַב הַקְּטֵעַ – מי שנקטעו רגליו, יוצרים עבורו רגל מלאכותית, ובראשה שקע, עליו פורסים כיסוי עור, לנוחיות, שם הקיטע מניח את רגלו. בהלכה זו אוסר המחבר להשתמש ברגל מלאכותית זו, ביום כיפור, מאחר ויש על ראשה כיסוי עור.

(ה) אסור – מאחר ובזמנם, כמוסבר בהקדמה כאן, היתה זו הנעילה הנוחה ביותר.

(ו) לרשות הרבים – כי הסוגים הנזכרים אינם נוחים, ולא גזרו עליהם חכמים. כיום יש נעליים שאינם מעור, אלא שהם מאוד נוחים. מעיקר הדין מותר לנעלם, כי לא נכללו בגזירת חכמים. והמסתפק בנעלי בית פשוטות, שנוחיותם פחותה, תבוא עליו ברכה.

(ז) פָּרִים וּכְסָתוֹת שֶׁל עוֹר – כי העמידה על גבם דומה קצת לנעילת סנדל, לכן צריך הרמ״א להבהיר כי הדבר מותר. וכמובן שמותר לחגור חגורה מעור, או ללבוש מעיל מפרווה, כי לא גזרו על כך.

(ח) תבא עליו ברכה – לפי פסק זה, הגם שמותר לעמוד על שטיח של עור, יש מקום להחמיר. והעושה כן, תבוא עליו ברכה.

(ט) הַחַיָּה – יולדת.

כיוצא בה, אף על פי שאין בו סכנה; [1]וכן מי שיש לו מכה ברגליו **(י).**

[1]רמב"ם בפרק ג (משביתת העשור ה"ח) מדין החיה, רבנו ירוחם.

סעיף ד

[1]מותר כל אדם לנעול סנדל מחמת עקרב וכיוצא בו, כדי שלא יִשְׁכְּנוּ; אם מצויים שם עקרבים או דברים הנושכים **(יא).** הגה: ואם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מבית הכנסת או להיפך, והוא איסטניס, מותר לנעול מנעליו עד שמגיע למקומו **(יב)** (מהרי"ל).

[1]רמב"ם שם והטור מהא דשמואל שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) ברגליו – כי נעילת הנעל עבורם, היא ממש צורך, על כן לא גזרו חכמים.
(יא) עקרבים או דברים הנושכים – כי במצב כזה נעילת הסנדל היא ממש צורך לכל אדם. אמנם בזמננו, הואיל ומצויים נעליים שאינן עשויות עור, ועדיין מגינים על הרגל כנדרש, אין להתיר זאת.
(יב) עד שמגיע למקומו – כי בשבילו זה צורך ולא עונג, על כן מותר.

סימן תרט״ו

יום הכפורים אסור בתשמיש המטה, ובו ב׳ סעיפים.

סעיף א

[א]יום הכיפורים אסור בתשמיש המטה **(א)**, [ב]ואסור ליגע באשתו כאלו היא נדה **(ב)**; וכן [ג]אסור לישן עם אשתו במטה **(ג)**.

[א]משנה יומא עג, ב. [ב]בשם ספר אגודה (פסחים סימן נב). [ג]הגהות מרדכי דמועד קטן הלכות תשעה באב.

סעיף ב

[ד]הרואה קרי בְּלֵיל **(ד)** יום הכיפורים ידאג כל השנה **(ה)**, ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא **(ו)**.

[ד]תנא דבי רבי ישמעאל שם פרק ח (פח, א).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בתשמיש המטה – זהו אחד העינוגים שחכמים אסרו.

(ב) כאילו היא נדה – כדי למנוע חשש שיבוא אליה.

(ג) עם אשתו במטה – כמו באשתו נידה.

(ד) בְּלֵיל – הוא הדין אם ראה ביום, אלא שבדרך כלל זה קורה בלילה.

(ה) ידאג כל השנה – כי הדבר דומה כאילו הראוהו מן השמים שעינויו ביום זה אינו מתקבל.

כאן המקום לסייג את הנאמר, כי אין הדברים אמורים בכל אדם רק במי שבדרך הטבע לא צריך לראות קרי, ובכל זאת יצא לו זרע. כגון בן עליה שלא הרהר באשה, והוא נשוי לאשה, ומקיים יחסי אישות רגילים. אבל אצל אדם רווק, צעיר, שמדרך הטבע מהרהר באשה, אין בכך כל סימן.

(ו) שהוא בן העולם הבא – מאחר ועמדו לו זכויותיו להצילו מאותה דחיה שנשלחה אליו ביום כיפור. עוד מוסיפה הגמרא (יומא פח, א) אמר רב נחמן בר יצחק: תדע, שכל העולם כולו רעב והוא שבע. כי אתא רב דימי אמר: מפיש חיי, סגי ומסגי (תרגום: ירבה חיים, וייוולדו לו בנים ובני בנים). מפרש רש״י,

בגלל שכל העולם היה בצער והוא זכה לעונג בעל כרחו, זה סימן שיהיו לו בנים ובני בנים, כנאמר יראה זרע יאריך ימים.

סימן תרט״ז
הקטנים מתי יתחילו להתענות, ובו ב׳ סעיפים.

לא חייבה התורה ילדים, פחות מבר מצוה או בת מצוה, בקיום המצוות. אבל חכמים הטילו חובה לחנכם ולהרגילם במצוות, כפי יכולתו של הילד. וכך מובא בגמרא (סוכה מב, א) ״תנו רבנן: קטן היודע לנענע – חייב בלולב, להתעטף – חייב בציצית, לשמור תפילין – אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר – אביו לומדו תורה וקריאת שמע״. חובה זו קיימת, לא רק במצוות שפורטו בגמרא, אלא בכל מצוות התורה.

סימן זה דן כיצד יש לחנך את הילדים בחמשת העינויים של יום כיפור. הכלל הוא, שכיון שהעינוי הוא דבר קשה לילדים, גם חובתו קלה בהרבה, בצורה מסוימת, כפי שיוסבר בסימן זה.

סעיף א

א**התינוקות (א) מותרים בכל אלו (ב), חוץ מבנעילת הסנדל (ג), שאין חוששין כל כך אם לא ינעלו.** הגה: ומותר לומר לנכרי לרחצן

א ברייתא יומא עח, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) התינוקות – כלומר קטנים או קטנות, טרם הגיעם לגיל מצוות.

(ב) בכל אלו – הכוונה לרחיצה וסיכה, אבל אכילה ושתיה יוסברו בסעיף הבא. הסיבה שהדבר מותר, משום שיש בהם צד עינוי, על כן לא חייבו חכמים להרגילם בכך. אמנם בסעיף הבא נראה כי הרמ״א חולק על המחבר בענין רחיצתן וסיכתן.

(ג) חוץ מבנעילת הסנדל – כי אם הילד לא ינעל את נעליו, לא ייגרם לו כל נזק. על כן טוב לחנכו במצוה זו, כשהוא בוגר דיו, להבין את עניינה.

ולסוכן **(ד)**; אבל להאכילם, אפילו בידים שרי **(ה)** (טור).

סעיף ב

(ו) [ב]קטן (הבריא) בן תשע **(ז)** שנים שלימות, ובן עשר **(ח)** שנים שלימות, מחנכין אותו לשעות **(ט)**; [ג]כיצד, היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום, מאכילין אותו בשלשה; היה רגיל לאכול בשלש, מאכילין אותו ברביעית; לפי כח הבן מוסיפין לענות אותו בשעות (והוא הדין לקטנה הבריאה) (טור). [ד]בן אחת עשרה, בין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצות **(י)**. הגה: ויש אומרים שאינן צריכין להשלים מדרבנן, כלל **(יא)** (ר"ן וא"ז והגמי"י בשם ה"ג ורוקח

[ב]משנה שם סב, א וכדמוקי לה רב חסדא ורב נחמן. [ג]ברייתא שם. [ד]כרב הונא ורב נחמן שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) לרחצן ולסוכן – אבל אסור לרחצן בעצמו, כי בכך ייהנה הרוחץ מן המים. המחבר, כפי הנראה, לא קיבל חומרה זו, ולדעתו מותר לרחצן כפי הצורך. וגם לרמ"א אין איסור אלא בילדים, אבל תינוקות ממש, שיש הכרח לנקותם ברחיצה, מותר, כשאר רחיצה שאינה של תענוג, שמותרת.

(ה) אפילו בידים שרי – כי אם יאכילם, הרי אין הכרח שהוא עצמו יאכל. לא כן אם ירחצם, הרי ודאי יתרטב בעצמו.

(ו) הקדמה – סעיף זה דן אם וכיצד מחנכים הקטנים לצום.

(ז) בן תשע – ילד חזק, צם חלקית, החל מגיל 9.

(ח) ובן עשר – וילד חלש מגיל 10. וכשאומרים חלש, לא מתכוונים לילד חולה, אלא שאינו חזק כל כך.

(ט) מחנכין אותו לשעות – כלומר מחנכים אותו לצום מספר מועט של שעות.

(י) כדי לחנכן במצות – יש לחנך את הבן לצום, שנתיים לפני בר מצוה. ואת הבת, שנה לפני בת מצוה.

(יא) שאינן צריכין להשלים מדרבנן, כלל – לדעה זו, החינוך הוא רק איחור

ורא״ם), **ויש לסמוך עלייהו בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות (יב)** (תה״ד סימן קכ״א) **וכל מקום שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו ברחיצה וסיכה (יג)** (טור). [ה]**בת שתים עשרה ויום אחד, ובן שלש עשרה ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה (יד); אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינן משלימין אלא מדברי סופרים (טו).** הגה: ואפילו הוא רך וכחוש, צריך להשלים, דחיישינן שמא נשרו השערות **(טז)** (תה״ד סימן קנ״ה). [ו]**קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו ביום כיפור, כדי שלא יבא**

[ה]כרבי יוחנן שם הרי״ף ורמב״ם בפרק ב שם. [ו]רמב״ם שם והכל בו.

שולחן ערוך כפשוטו

עת הארוחה, ואין להאריך בעינוי זה בשום אופן. כי אם יצום כל היום, יש חשש - אמנם קטן מאוד - שגופו ייחלש מאד. ואין לקחת סיכון כזה, עד הגיעו לגיל מצוות, עת היותו מחויב בדבר.

(יב) ואינו חזק להתענות – ילד כזה יתענה רק מעט. ומגיל בר מצוה ואילך יתענה יום שלם.

(יג) ברחיצה וסיכה – כאן רואים כי הרמ״א חולק על המחבר בענין זה.

(יד) ומשלימים מן התורה – צמיחת שתי שערות במקום הערוה, מוכיחות על השלמת הליך הבגרות הפיזית. ובהלכה, לא די בגיל כדי להיחשב גדול, אלא נדרשת גם הבגרות הפיזית.

(טו) אלא מדברי סופרים – כי עדיין קטנים הם.

(טז) דחיישינן שמא נשרו השערות – כלומר גם אם נראה שעדיין לא צמחו לילד או לילדה שערות, עדיין יתכן שהוא גדול. והסיבה שלא רואים שערות אלו היא, כי נשרו. וזה יוצר מצב של ספק תורה, שדינו להחמיר. ומה שכתב ״כחוש״ אין הכוונה לילד חולה, אלא שאינו חזק ועל כן חייב לצום. כתב המשנה ברורה כי המנהג הוא שאין הקטנים מתענים עד שנעשים בר מצוה, מאחר וירדה חולשה לעולם. אמנם כיום המנהג אינו כן, ורבים הילדים שצמים

לידי סכנה (יז). הגה: אפילו אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו (יח) (כל בו).

שולחן ערוך כפשוטו

לפני הבר מצוה[1].

(יז) לידי סכנה – כלומר יש איסור לחנך ילד או ילדה פחות מגיל תשע לצום.

(יח) מוחין בידו – כלומר, גם אם רוצה לצום, אסור לתת לו, כי חוששים לבריאותו.

1. זכורני כיצד מנעני אבי מו"ר זצ"ל מן הצום בתשעה באב, שארע סך הכל תשעה ימים טרם נעשיתי בר מצוה, למרות שרציתי לצום, ומשום שסבר כי הייתי חלש. ודבר גדול למדתי ממנו אותה שעה. אין בתענית ובמצוות ענין של תחרות, מי יעשה יותר, ומי ייראה יותר צדיק, כי זו גאוה בעלמא. רק צריך לקיים את המצוות משום שכך ציוונו הבורא יתברך, והצנע לכת עם ה' א־להיך.

סימן תרי״ז
דין עֻבָּרָה ומניקה ויולדת ביום כיפור, ובו ד׳ סעיפים.

סימן זה קשור לסימן הבא, העוסק בדין חולה ביום כיפור, ובו יושלמו פרטי ההלכות של סימן זה.

בהלכות להלן מובא חידוש, והוא, שכל יולדת, למרות שתחושתה הכללית טובה מאד, היא בכל זאת מוגדרת כמי שסכנה נשקפת לחייה ולכן לא תצום ביום כיפור. חידוש נוסף מובא כאן והוא, שכתוצאה מהשינויים המתרחשים בגופה של אשה מעוברת, יתכן ומראה של מאכל מסוים יגרום לה צורך לאכול, וצורך זה בלבד מוגדר כסיבה מחמתה תחדל המעוברת לצום.

סעיף א

[א]עֻבָּרוֹת ומיניקות, מתענות ומשלימות ביום הכיפורים (א).

[א]מימרא דרבא פסחים דף נד, ב.

סעיף ב

[ב]עֻבָּרָה שהריחה (ופניה מְשֻׁתָּנִים (ב), אף על פי שלא אמרה צריכה אני)

[ב]משנה יומא יומא פב, א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ומשלימות ביום הכיפורים – הלכה זו מבטאת את העיקרון ההלכתי בנידון, והוא, שעליהם לצום, כאשר אין כל חשש לבריאותן, כפי שיבואר בסעיף הבא, ובסימן הבא. עם זאת, הניסיון מלמד כי נשים רבות הקדימו את לידתם ביום כיפור, מחמת הצום, על כן נדרשת זהירות יתירה בהחלטה זו. על כן צריך להתייעץ עם רופא, ולידע אותו על כל חשש סכנה, אפילו רחוק, שהצום עלול לגרום לה, או לעובר. כגון אם הצום גורם לצירים טרם הזמן. כי במקרה כזה, לא תצום, רק תאכל ותשתה בשיעורים, וכפי שנבאר בסימן הבא.

(ב) ופניה מְשֻׁתָּנִים – כלומר, המעוברת הריחה ריח מאכל מסוים, ומתאוה אליו כל כך, עד שנוצר שינוי פיזי בפניה.

(רבינו ירוחם נתיב כ"ז); [ג]**לוחשין לה באזנה שיום הכיפורים הוא; אם נתקררה דעתה בזכרון זה, מוטב; ואם לאו, מאכילין אותה** [*]**עד שתתיישב דעתה (ג).**

[ג]מעובדא דרבי שם, ב. [*](עיין בסימן דלקמן ס"ז).

סעיף ג

[ד]**כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו, מסוכן הוא אם לא יתנו לו ממנו, ומאכילין אותו ממנו (ד).**

[ד]הרא"ש שם מעובדא דאמימר ומר זוטרא כתובות סא, ב.

סעיף ד

[ה]**יולדת (ה), תוך שלשה ימים לא תתענה כלל (ו); משלשה עד**

[ה]הרא"ש שם בשם רמב"ן ושאר פוסקים. [ו]תרומת הדשן מדברי התוספות גיטין ח, ב ד"ה אע"ג.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) עד שתתיישב דעתה – אשה הרה המתאוה כל כך למאכל, ולא תאכלנו, מסתכנת שייגרם לה או לולד איזה שהוא נזק בריאותי. ואם הזכירו לה שיום כיפור הוא, ולא נתיישבה דעתה, מותר להאכילה, הגם אף שאין כאן סכנת חיים[1]. משום שהיתר האכילה אינו מותנה בסכנת חיים דוקא, אלא בסכנה לבריאות, כפי שיסביר המחבר בסימן הבא, וראה פירושנו שם בהרחבה.

(ד) ומאכילין אותו ממנו – דין זה הנזכר לגבי אשה בהריון, נכון גם לכל אדם. וההיתר הוא רק עד שתתיישב דעתו. למעשה, בימינו לא ראינו תופעה כזו.

(ה) יולדת – וכן אשה שהפילה, בחלוף ארבעים יום מתחילת ההריון[2]. וכבר מרגע שהחל תהליך הלידה, היא נחשבת יולדת, ורשאית היא לאכול ולשתות.

(ו) לא תתענה כלל – כי בימים אלה גופה חלוש מאד, ונשקפת סכנה לחייה. ולא תתענה אף אם היא טוענת כי ביכולתה לצום. הרגע בו היא נקראת

---

1. הבית יוסף כותב בפירוש שאין תאוה מסכנת חיים.

2. ביאור הלכה (ד"ה יולדת), וחזון עובדיה (ימים נוראים עמוד רצה).

שבעה, אם אמרה: צריכה אני, מאכילין אותה (ז); מכאן ואילך, הרי היא ככל אדם.[1] **וימים אלו אין מונין אותם מעת לעת; כגון אם ילדה בשבעה בתשרי בערב, אין מאכילין אותה ביום הכיפורים (ח) אם לא אמרה: צריכה אני, אף על פי שלא שלמו לה שלשה ימים עד יום כיפור בערב, משום דכיון שנכנם יום רביעי ללידתה מקרי לאחר שלשה.**

שולחן ערוך כפשוטו

יולדת הוא, עת החלו חבלי הלידה[3].

(ז) מאכילין אותה – ללא חשש, ומשום שהאדם מרגיש בעצמו, אם הוא צריך לאכול אם לאו, לכן סומכים על הרגשתה.

כשהדבר נוגע לחיי היילוד, כגון שהיולדת מיניקתו, וקיים חשש שבהעדר מאכל או משקה, לא יהא לה מספיק חלב, חובה עליה לשתות או לאכול לצורך תינוקה. אלא שאין לאכול כרגיל רק בכמות קטנה, הנקראת "שיעורים", וכפי שיוסבר בעזרת השם, בסימן הבא.

(ח) אין מאכילין אותה ביום הכיפורים – לפי שיטה זו, גם אם הלידה ארעה בסוף יום ז' בתשרי, יש למנותו כיום אחד. ח' בתשרי יום שני, וט' תשרי יום שלישי. למרות שההבראה, לכאורה, אינה תלויה בימים, רק בזמן שחולף. בכל זאת אין כאן מדע מדויק, כי יש נשים שלא תסתכנה כלל, גם בהעדר מאכל ומשקה. לעומת זאת יש נשים שאם לא תאכלנה, ייקח להם זמן רב להתאושש. לכן עשו כלל, ואין בכך סיכון, כי סוף סוף אם תאמר האשה "צריכה אני" מאכילין אותה.

למעשה, כתבו הפוסקים כי יש לסמוך על השיטות האחרות לפיהם סופרים את שלושת הימים, ואת שבעת הימים, מעת לעת (כלומר שבעים ושתים שעות), וכך צריך לנהוג למעשה[4]. ומונים שלושה ימים האלה מהלידה ממש[5].

---

3. משנה ברורה ס"ק ט'.

4. כך כתבו משנה ברורה (כאן ס"ק יג), ויביע אומר (חלק ז סימן נג).

5. ערוך השולחן (סימן של הלכה ז), וילקוט יוסף (שבת כרך ד סימן של).

סימן תרי״ח
דין חולה ביום הכיפורים, ובו י׳ סעיפים.

כתוב בתורה בפרשת אחרי מות (ויקרא יח ה) ״וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי ה׳״. מתוך שנקטה התורה לשון חיים, כנאמר וָחַי בָּהֶם, למדו חכמים שמצוות התורה אינם עונשים על האדם, אלא מתנה עצומה. כי החי על פי חוקי התורה, חי באושר אמיתי. עוד נכלל בזה, מה שדרשה הגמרא ״וָחַי בָּהֶם״, ולא שימות בהם. כלומר, לא חייבה התורה בקיום המצוות, כאשר חיי האדם נתונים לסכנה. וזה מה שנקרא פיקוח נפש, שבכוחו לדחות את שביתת שבת, או את חובת הצום בכיפור. והוא אשר כתב הרמב״ם (הלכות שבת פרק ב הלכה ג) ״וָחַי בָּהֶם וְלֹא שֶׁיָּמוּת בָּהֶם, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֵין מִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה נְקָמָה בָּעוֹלָם אֶלָּא רַחֲמִים וְחֶסֶד וְשָׁלוֹם בָּעוֹלָם״.
סימן זה דן מתי נדחית חובת הצום ביום כיפור, מפני ערך החיים.

סעיף א

[א]חולה שצריך לאכול, אם יש שם רופא בָּקִי אפילו הוא עובד כוכבים [ב]שאומר: אם לא יאכילו אותו אפשר שֶׁיִּכְבַּד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, ואין צריך לומר שמא ימות (א).

[א]משנה יומא פב, א. [ב]הרא״ש שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שמא ימות – המחבר מסביר כי ״סכנה״ (מחמתה מתירים לאכול) אינה סכנת חיים בדוקא, אלא גם כל חשש לפגיעה בריאותית, ומשום שהצום לא נועד לגרום חולי לאנשים. עם זאת, קשה להגדיר בצורה מדויקת, על איזו סכנה דיבר המחבר. וכדי להבהיר את הנושא, נשוב ונכתוב את שכתבנו בזה, בהלכות שבת.

1. אדם הסובל ממחלה מסכנת חיים, כמו סוכרת, מחלות לב, מחלות ריאות, שבזכות הטיפול יכול לחיות, אבל אם הטיפול ימנע ממנו יום אחד, אף שלא ימות, יכבד עליו החולי, נחשב הדבר לפיקוח נפש, מחמת המחלה המסכנת

[ג]אפילו אם החולה אומר: אינו צריך, שומעים לרופא (ב); [ד]ואם החולה אומר: צריך אני, אפילו מאה רופאים אומרים: אינו צריך, שומעים לחולה.

[ג]מימרא דרב ינאי, שם פג, א. [ד]שם.

סעיף ב

[ה]רופא אחד אומר: צריך, ורופא אחד אומר: אינו צריך, מאכילין

[ה]הרמב"ם פ"ג וכתב הרב המגיד משום דספק נפשות להקל.

שולחן ערוך כפשוטו

את חייו.

2. אם מניעת טיפול בשבת, או ביום כיפור, לא תגרום מוות בטווח המיידי. אבל בטווח הארוך, ייגרם לגופו נזק ממשי, העלול לקצר את חייו, זהו פיקוח נפש. כי במקום שיחיה חמישים שנה נוספות, יחיה ארבעים ותשע שנים.

3. חולי שיגרום נזק מתמשך וקבוע לבריאות, נחשב גם הוא פיקוח נפש. כי ברוב המחלות, נעשה האדם חולה לזמן מסוים, ואחר שמתרפא מחוליו, הרי הוא בריא כבתחילה. אבל ישנם חולאים, שאם לא יקבל טיפול בזמן המתאים, תיווצר פגיעה בלתי הפיכה בבריאותו. וכיון שחלק מבריאותו ניטלת, מוגדר הדבר פיקוח נפש.

4. כאב התוקף את האדם, ובלתי אפשר, ללא טיפול מתאים, לסובלו, נחשב גם הוא פיקוח נפש.

(ב) שומעים לרופא – מקרה זה עוסק בחולה המסרב ליטול תרופה, מחמת קדושת היום. מבהיר כאן המחבר, כי יש ללמדו, שההלכה מחייבת להקשיב לרופא בעניינים אלה. ואם החולה רוצה להחמיר על עצמו, למרות שצריך לאכול, עליו נאמר (בראשית ט ה) "אַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ"[1]. אמנם חולה שחש כי הטיפול התרופתי עלול להזיק לו, אין לכפות עליו את נטילתה[2].

---

1. משנה ברורה ס"ק ה'.

2. וזה שלא כדברי המור וקציעה בסימן שכ"ח.

אותו (ג). הגה: והוא הדין לִשְׁנַיִם נֶגֶד שְׁנַיִם, ואפילו קְצָתָן יוֹתֵר בְּקִיאִין מִקְצָתָן **(ד)**, כֵּן נִרְאֶה לִי.

סעיף ג

[ו]**ואם החולה ורופא אחד עמו אומרים שאינו צריך, ורופא (אחר) אומר: צריך;** [ז]**או שהחולה אינו אומר כלום ורופא אחד אומר: צריך, ושנים אומרים: אינו צריך, אין מאכילין אותו (ה).**

[ו]מסקנת הגמרא שם. [ז]ממשמעות הגמרא שם.

סעיף ד

[ח]**אם שנים אומרים: צריך, אפילו מאה אומרים: אינו צריך, ואפילו החולה אומר עמהם שאינו צריך, מאכילים אותו, מֵאַחַר שֶׁשְּׁנַיִם אוֹמְרִים: צריך (ו).** הגה: והוא הדין (*)**אם החולה ורופא אחד עמו אומרים:**

[ח]שם בגמרא. (*)הא דלעיל סעיף א מיירי דליכא רופא בהדיה, דאמרינן שפיר לב יודע מרת נפשו, בית יוסף).

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) מאכילין אותו – כי הכלל הגדול הוא, שבכל ספק סכנה יש להקל.

(ד) ואפילו קְצָתָן יוֹתֵר בְּקִיאִין מִקְצָתָן – כלומר אפילו אם הרופאים, שלדעתם אינו צריך לאכול, בקיאים יותר מהמצדדים בהפסקת הצום, עדיין מקילים.

(ה) אין מאכילין אותו – דעת רופא יחיד אינה נחשבת כנגד שְׁנַיִם, כמו שעדותן של שני עדים נחשבת עדות וודאית.

(ו) מֵאַחַר שֶׁשְּׁנַיִם אוֹמְרִים צריך – אם רק אחד אומר צריך, אין שומעים לו, כי יש נגדו דעת הרוב. מה שאין כן שני דעות, שנחשבים כדעה מבוססת[3], ולא משנה כמה רופאים מתנגדים לדעתם.

---

3. כמו שבהלכות עדות, דברי שני עדים מקבלים תוקף חזק מאד, ונחשבים כביכול, כמאה עדים. הואיל וכך אמרה תורה (דברים יט), עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים וגו' יָקוּם דָּבָר. לכן דברי שנים, נחשבים מבוססים ביותר.

צריך, אף על פי שמאה רופאים אומרים: אינו צריך, מאכילין אותו (ז) (טור), **ולא חיישינן דהחולה אומר צריך משום דמאמין לרופא זה שאומר: צריך (ח)** (ב״י בשם מהרי״א).

סעיף ה

[ט]אם החולה אומר: אינו צריך, והרופא מסופק, מאכילין אותו; [י]אבל אם הרופא אומר: אינו צריך, והחולה אומר: איני יודע, אין מאכילין אותו (ט).

[ט]ירושלמי בשם ר׳ יוחנן וכתבו הרא״ש והר״ן וה״ה. [י]שם בשם הרמב״ן.

סעיף ו

[כ]אם הרופא אומר שאינו מכיר את החולי, הרי הוא כאדם דְּעַלְמָא, ואין דְּבָרָיו מוֹעִילִין וְלֹא מוֹרִידִין. הגה: מיהו אם נחלש הרבה, עד שנראה לרוב בני אדם שאצלו, שהוא מסוכן אם לא יאכל, מאכילין אותו (י) (איסור והיתר הארוך).

[כ]רבינו ירוחם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) מאכילין אותו – כי אפילו בלי רופא שמצדד בדעתו, סומכים על החולה.

(ח) צריך – למרות שאם החולה עצמו, אומר בצורה בטוחה, שצריך לאכול, די בזה כדי להקל ולהאכילו. בכל זאת יש צורך ללמדנו דין זה, כי יכולנו לחשוש שמא הושפע החולה מן הרופא הסבור כך, ואין כאן דעת של חולה, אלא של רופא יחיד. מלמדנו הרמ״א שלא חוששים לכך, ומאכילים את החולה, היות שאמר צריך אני.

(ט) אין מאכילין אותו – כי כאשר החולה אינו יודע, סומכים על הרופא.

(י) מאכילין אותו – כשאין רופא, ניתן לסמוך על הבנת האנשים, הבוחנים את מראה החולה. ודבר זה מוסכם על המחבר.

סעיף ז

(יא) [ל]**כשמאכילין את הָעֲבָרוֹת או את החולה, מאכילין אותם מעט מעט (יב), כדי שלא יצטרף לשיעור (יג); הלכך מאכילין אותו** [מ]**כשני שְׁלִישֵׁי ביצה בינונית (יד), וְיִשְׁהוּ כדי אכילת ארבעה**[4]

[ל]הרא"ש שם מהא דכריתות פ"ה (יג, א). [מ]הר"ן שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) הקדמה לסעיף – להבנת שני הסעיפים הבאים נחזור על האמור בסימן תרי"ב. חיוב כרת על אכילה או שתיה חל רק אם נמשכו זמן מסוים מאד, כפי שמיד יוסבר. ולא דנים זאת כאכילת חצי שיעור, שאמנם אסורה מן התורה, אבל אין לה את החומרה הגדולה המחייבת כרת. רק מחשיבים את האוכל כמי שלא קיים מצוה של התורה, כנדרש.

(יב) מאכילין אותם מעט מעט – אם לא יודע להעריך את השיעור, או שלא הכינו מערב כיפור, מותר למדוד ולשקול את המאכל או השתיה, אפילו ביום כיפור[5].

בשני הסעיפים הבאים, יסביר המחבר מה הן השיעורים הללו. ואנו נציג אותם, כפי המקובל בימינו.

(יג) כדי שלא יצטרף לשיעור – בכך מפחיתים את חומרת המעשה, שלא יהא מחוייב כרת, אלא ייחשב כאחד שלא קיים מצוה.

(יד) כשני שְׁלִישֵׁי ביצה בינונית – כמות זו קרויה בגמרא "כותבת הגסה", והיא כ 30 מ"ל או כ 30 גרם אוכל. שיעור זה, להערכת חז"ל, מעניק תחושה מיידית, של שובע מסוים.

4. כאן החמיר המחבר והצריך לשהות כאכילת ארבעה ביצים, אף שבסימן תרי"ב נקט כי די בשלשה ביצים [כדי שלא להתחייב כרת] ומשום שמדובר כאן בספק תורה, ואין קושי רב להמתין עוד קצת. ואם בכל זאת קשה, הלוא מפורש כאן בסעיף ח', שלאדם כזה הותרה אכילה ושתיה כרגיל.

5. כף החיים אות מ.

ביצים **(טו)**; וְהַשְּׁתִיָּה, יבדקו בחולה עצמו כמה היא, כדי שֶׁיְּסַלְּקֶנּוּ לצד אחד, וְיֵרָאֶה כמלא לֻגְמָיו **(טז)**.

סעיף ח

[נ]וְיַשְׁקוּהוּ פחות מאותו שיעור, וְיִשְׁהוּ בין שתיה לשתיה כדי אכילת ארבעה ביצים **(יז)**, ולפחות יִשְׁהוּ בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתיית רביעית **(יח)**; [ס]ואם אָמְדוּהוּ שאין השיעורים הללו מספיקים

[נ]שם. [ס]שם וכן כתב הרא"ש שם והטור.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) וְיִשְׁהוּ כדי אכילת ארבעה ביצים – אורך זמן זה הוא כ 6.5 דקות[6].

(טז) וְיֵרָאֶה כמלא לוגמיו – שזה בערך כ 40 מ"ל[7].

(יז) ארבעה ביצים – שזה, כאמור, כ 6.5 דקות.

(יח) שיעור שתיית רביעית – זה כמה שניות[8]. למעשה, מי שאינו זקוק אלא למעט שתיה, יחמיר. אבל הזקוק לשתיה מרובה, כנשים מעוברות או מניקות, או סובל מחום גבוה, או מזיע מאד, כל אלו ימתינו מספר שניות, כי דעה זו היא העיקרית להלכה, כמו שנפסק בסימן תרי"ב.

---

6. בפוסקים ישנם השערות רבות להגדרת זמן זה. וכולם נעים בין 4 דקות ל 10 דקות (הגר"ח נאה מביא שיטות בין 4 דקות ל 9 דקות בספר שיעורי תורה סימן ג אות טו), כף החיים בסימן ר"י אות ח כתב שזמן אכילת 3 ביצים היא כ 4–5 דקות, ו 4 ביצים כ 6–7 דקות. הרב משה פיינשטיין כתב (באגרות משה אורח חיים חלק ד סימן מא) שזה 4.5 דקות. והרב שלמה זלמן אוירבך סבר כי זה לא פחות מ 6 דקות (הליכות שלמה יום כיפור אורחות הלכה פ"ה הע' 26). החתם סופר כתב שזה 9 דקות, ונראה שכוונתו לפי השיטה שזמן אכילת פרס הוא 4 ביצים. לפי זה, לשיטה שאכילת פרס היא כמשך אכילת 3 ביצים, הזמן הוא 6–7 דקות גם לדעתו. הרב יצחק יוסף כתב במועדים (דין קטן וחולה ביום הכיפורים אות ט) "שאם למשל יאכל בשמונה בערב פרוסה אחת, ימתין עד שמונה ועשר, לפרוסה השניה". ונראה שפסק כמו החתם סופר, שיש להמתין 9 דקות. עם זאת, לגבי שתיית מים כתב, כי אף לפי השיטה שגם בשתיה הזמן הוא 'כדי אכילת פרס', אין להמתין אלא כ 5 דקות, ומוכח כי גם לשיטתו ניתן לסמוך על שיטה זו. לכן נראה כי די בהמתנה של 6–7 דקות, ויש על מי לסמוך.

7. זו הערכה גסה, עבור אדם בינוני.

8. כלשון הגר"ח נאה בספרו שיעורי תורה סימן ג' אות טו הערה לו "ולכן אם שתה הפחות מכמלוא לוגמיו בשתי פעמים בודאי יהיה הפסק כדי רביעית ואינו מצטרף.

לו, או שהחולה אומר כן, או שנסתפקו בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו **(יט)** (מיד).

סעיף ט

עמי שאחזו בֶּלְמוּס, והוא חולי שבא מחמת רעבון. וסימנו, שעיניו כֵּהוֹת, ואינו יכול לראות, מאכילין אותו עד שֶׁיֵּאוֹרוּ עיניו **(כ)**; פואם אין שם מאכל של היתר, מאכילין אותו מאכל איסור; ואם יש כאן שני מיני איסורים, אחד חָמוּר מחבירו, מאכילין אותו חֲלַל תְּחִלָּה **(כא)**. הגה: אם צריך לְבָשָׂר, ויש כאן בהמה שֶׁצְּרִיכִין לְשָׁחֳטָהּ, וּבְשַׂר נְבֵלָה מוּכָנָת, עיין לעיל סימן שכ"ח סעיף י"ד **(כב)**.

עמשנה יומא פג. פברייתא שם.

סעיף י

צחולה שאכל ביום הכיפורים ונתיישב דעתו בענין שיכול לברך,

צטור בשם אביו הרא"ש והגהות מיימוניות ותשובת הר"ם ותשובות הרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יט) מאכילים ומשקים אותו כל צרכו – זה ברור שכל המצוי בסכנה, רשאי, מעיקר הדין, לאכול ולשתות כל צרכו. כי לא ניתן פתרון האכילה בשיעורים אלא לאדם, שיש לגביו ספק, שמא ואולי אינו בסכנה. מה גם שמושג ה"סכנה", כמו שלמדנו בסעיף א', רחב בהרבה. כי אינו רלוונטי רק למי שמחמת הצום, מוטלים חייו בסכנה. אלא לשלל סיכונים בריאותיים, כאמור. לכן יש קושי גדול במציאות, לשרטט את הגבול המדויק. וכדי שלא לחוש נקיפות מצפון, שמא יתחייב כרת, יש פתרון של שיעורים.

(כ) עד שֶׁיֵּאוֹרוּ עיניו – כי זה סימן שהסכנה חלפה.

(כא) מאכילין אותו חֲלַל תְּחִלָּה – כגון חֵלֶב, שהעונש על אכילתו הוא כרת. ובשר טריפה, שעונשו הרבה פחות חמור, שאין בו כרת, יש להאכילו את בשר הטריפה.

(כב) עיין לעיל סימן שכ"ח סעיף י"ד – שם נפסק כי עדיף לשחוט, מאשר לאכול את גופו של איסור. ועיין שם בפירושנו.

צריך להזכיר של יום הכיפורים בברכת המזון, שאומר: יעלה ויבא, בבונה ירושלים **(כג)**.

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) בבונה ירושלים – כתבו הפוסקים כי הלכה זו שייכת רק לחולה שאוכל כרגיל, וללא הגבלת ה"שיעורים". כי האוכל לפי שיעורים, אין אכילתו מחייבת ברכת המזון[9]. כמו כן, האוכל ביום זה, אינו עושה קידוש. וגם כאשר חל יום כיפור בשבת, אינו מקדש. שהרי אינו אוכל ושותה אלא כפי הנדרש לו לצורך בריאותו.

---

9. כך היא ההלכה. אבל נראה שדעת המחבר אינה כן, ולכן לא חילק בזה. וטעמו בנידון, שעניין הצירוף נועד למצוות או לאיסורים, אבל כדי לחייב ברכה על הנאה, גם אם אכל בזמן ארוך יותר, חובה לברך, כי סוף כל סוף האדם נהנה.

סימן תרי״ט
סדר ליל יום הכיפורים, ובו ו׳ סעיפים.

בכל ימות השנה, מתפללים שלש תפילות, ערבית שחרית, ומנחה. בשבתות וימים טובים, מתפללים ארבע, ערבית, שחרית, מוסף ומנחה. וביום כיפור מתפללים חמש תפילות. ערבית, שחרית, מוסף, מנחה ונעילה. בחיבור זה, הקדיש המחבר סימן מיוחד לכל תפילה. סימן זה דן בתפילת ערבית, בין כאשר חל יום הכיפור ביום חול, ובין אם הוא חל בשבת.

סעיף א

[א]**ליל יום הכיפורים (א) נוהגים שאומר שליח צבור: בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, על דעת המקום ועל דעת הקהל, אנו מתירין להתפלל עם העבריינים (ב).** [ב]**ונוהגים שאומר: כל נדרי**

[א]טור, בשם מנהג אשכנז, ושאר פוסקים, מהא דרבי שמעון חסידא (כריתות ו, ב).
[ב]לדעת ר״ת והביאו הטור וב״י הנוסח שמתיר על העתיד כדאיתא ביורה דעה סימן ריא וכן נהגו בפאלאניא (בפולין) והרא״ש הסכים למ״ש רב סעדיה גאון כמנהג הקדמונים להתיר השבועות משנה שעברה כגון נדרי שגגות ואונסין וכן מנהג הספרדים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ליל יום הכיפורים – בכל הקהילות, קיים מנהג נפוץ, להתעטף בטלית, טרם ליל.

(ב) להתפלל עם העבריינים – יום כיפור הוא יום סליחה לכל ישראל. הסליחה המוענקת לפרט הבודד, ניתנת לו בזכות היותו חלק מהכלל. על כן נוהגים לומר שאנו כוללים בתפילותינו גם את אלה שכשלו בעוון.

וכו' (ג), ואחר כך אומר: שהחיינו (ד), [1]בלא כום (ה). הגה: ואחר כך

[1]ערובין מ, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) ונוהגים שאומר כל נדרי וכו' – באמירה זו מבקשים להתיר נדרים שנאמרו. ומבקשים סליחה וכפרה על נדרים שנאמרו ולא קויימו. יש גאונים שהתנגדו לאמירה זו, כי הדרך ההלכתית לביטול נדרים, שונה מאמירה כזו. לכן הציגו נוסח אחר, בו מבטלים מראש את הנדרים, שעלולים לידור, במהלך השנה הבאה. עם זאת, על אף ההתנגדויות, התפשטה אמירת כל נדרי כפי שהיא, ונפוצה כמעט בכל קהילות ישראל. ואומרים אותה, כל קהילה בנוסח שלה, ובניגון שלה. ונראה, שתפוצתו הנרחבת נגרמה מכך, שיש בו רמז על יכולת עקירת וביטול מעשי האדם. ומזה ראיה שניתן לבטל עבירות שנעשו, על ידי חרטה ותשובה[1]. וגם על היכולת להתחייב, שלא לעבור, מכאן והלאה, על דבר השם. הפרת הנדר מראש מועילה שלא להחשיב מעשה טוב שאדם עושה שלש פעמים נדר ואפילו אם נדר ממש בשעת הדוחק מועילה כל נדרי שהנדר לא ייחשב בתנאי שלא זכר בעת שנודר שאמר כל נדרי בכיפור[2].

(ד) ואחר כך אומר: שהחיינו – כבכל כניסת חג, שאומרים שהחיינו. ובאמירת שליח הציבור יוצאים ידי חובה, אלא שצריך לכוון לכך, ושליח הציבור, גם הוא צריך להתכוון, להוציא את שומעיו.

המשנה ברורה[3] כתב, שהאשכנזים נוהגים לברך, כל אחד בלחש, עת מברך שליח הציבור. ולכל המנהגים, מי שאינו נוכח בבית הכנסת, בעת אמירת הברכה, צריך לאמרה בעצמו.

(ה) בלא כוס – בחגים אחרים מברכים ברכת שהחיינו בסוף הקידוש, וזה כמובן, לא שייך ביום כיפור.

1. עיין מסילת ישרים פרק ד'.

2. יורה דעה סימן רי"א סעיף א'.

3. ס"ק ג'.

מתפללים ערבית (ו). ונוהגים לומר כל נדרי בעודו יום (ז), וממשיך בניגונים עד הלילה (ח); ואומרים אותו שלש פעמים, וכל פעם מגביה קולו יותר מבראשונה (מהרי״ל). **וכן אומר השליח ציבור שלש פעמים (ט): וְנִסְלַח לְכָל עֲדַת וגומר, והקהל אומרים שלש פעמים: ויאמר ה׳ סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ** (מנהגים); **ואל ישנה אדם ממנהג העיר (י), אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים שם** (מהרי״ל).

סעיף ב

[ד]בליל יום הכיפורים ומחרתו אומרים: ברוך שם כבוד מלכותו

[ד]טור בשם מנהג אשכנז על פי מדרש רבה פרשת ואתחנן (ב, לו).

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) ואחר כך מתפללים ערבית – מובן שזה מוסכם על המחבר. ובכל קהילה מוסיפים פיוטים שונים, כפי מנהגם.

(ז) לומר כל נדרי בעודו יום – כי אין מתירים נדרים בלילה. למרות זאת, נהגו קהילות רבות לומר זאת בלילה, אחר שהציבור כולו נוכח. והגם שביום טוב אין להתיר נדרים, התרה זו, שנהוגה בישראל, נחשבת כצורך יום טוב, ומותרת[4].

(ח) וממשיך בניגונים עד הלילה – את תפילת ערבית, יש להתחיל בלילה ממש, כדי לומר קריאת שמע ותפילה בזמנם. ולא כבליל שבת, שמקדימים להתפלל, במקומות רבים, טרם בוא הלילה.

(ט) שלש פעמים – כי זו הדרך לתת חשיבות לקטע זה של התפילה.

(י) ואל ישנה אדם ממנהג העיר – כיום, אחר שנתקבצו בארץ מגוון גדול של קהילות שונות, צריך לתת זכות בכורה למנהגי הרוב, ויחד עם זאת לתת ביטוי מסוים גם למיעוט, כדי שאף אחד לא ירגיש זר ולא שייך. בעבר היו מספר מקומות, שנהגו לכפות את הספרדים, שלמדו בישיבות האשכנזיות, להתפלל גם בחגי תשרי, כנוסח אחיהם האשכנזים. ונראה לי שלא יפה עשו, כי צריך לכבד מנהגי כל קהילה.

4. וראה בדברי יחוה דעת (חלק א סימן נט) שהרחיב להצדיק מנהג זה.

לעולם ועד, בקול רם **(יא).**

סעיף ג

[ה]**אם חל בשבת, אומרים: ויכולו, וברכה אחת מעין שבע, וחותם: מקדש השבת, ואינו מזכיר של יום הכיפורים (יב).** (ואין אומרים אבינו מלכנו בשבת **(יג),** אבל שאר הסליחות והתחינות אומר כמו בחול) (ריב"ש סי' תקי"ב ומנהגים).

[ה]מימרא דרבא שבת כד, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) בקול רם – בכל ימות השנה, אומרים "ברוך שם" בהשקט ובלחישה כי משפט זה אינו כתוב בפרשיות קריאת שמע. אמנם מובא במדרש שיעקב אבינו כן אמר זאת: מסופר כי השכינה נסתלקה מיעקב אבינו, עת נתקבצו סביבו בניו, טרם פטירתו. ונתעורר חשדו, שמא מי מבניו פסול. במענה, אמרו הבנים יחד בקול שמע ישראל, כהצהרה על נאמנות כולם למסורת האבות. בכך הפיגו את חששותיו, ועל כן אמר "ברוך שם וכו'". לכן אומרים זאת בכל עת קריאת שמע, אבל בלחש, כי בתורה זה לא נזכר כחלק ממצות קריאת שמע. עם זאת, יש פסוק בנ"ך, בו מובא כי המלאכים אומרים אותו[5]. על כן ביום כיפור, בו דומים אנו במקצת למלאכים, בכך שאיננו אוכלים ושותים, אומרים אותו בקול רם, ומצהירים על קבלת מלכותו לעולם.

(יב) ואינו מזכיר של יום הכיפורים – כי השבת גורמת לומר ברכת מעין שבע, ולא יום כיפור.

ולגבי קבלת שבת, ינהג כל אחד כמנהג מקומו. יש אומרים קבלת שבת כרגיל, ויש שאינם אומרים אותו מלבד "מזמור שיר ליום השבת".

(יג) ואין אומרים אבינו מלכנו בשבת – אבל הספרדים אומרים אבינו מלכנו גם בשבת.

---

5. כמובא במדרש "בָּשָׁעָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל אוֹמְרִין שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, הַמַּלְאָכִים שׁוֹתְקִין, וְאַחַר כָּךְ וכו' הֵן אוֹמְרִין (יחזקאל ג יב), בָּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ, וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ" (בראשית רבה סה, כא).

סעיף ד

[1]צריך להעמיד אחד לימין שליח צבור ואחד לשמאלו (יד).

[1]טור על פי פרקי דרבי אליעזר (פרק מד) וכן כתב הגהות מיימוניות בשם מכילתא.

סעיף ה

[1]יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל הלילה (טו).

[1]טור על פי מדרש (פדר"א פרק מו) שהביא בסימן תרו.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) ואחד לשמאלו – כשהתפלל משה רבנו, על התגברות ישראל ונצחונם על העמלקים, סיפרה התורה כי אהרן וחור תמכו בו משני צדדיו[6]. מכאן התקבל מנהג להעמיד שני אנשים בצידי שליח הציבור, בכל התפילות. ובדרך כלל, הסומכים אומרים את הפיוטים או את חלקם, וכך אכן מסייעים לשליח ציבור. אמנם האשכנזים, כפי שהביא במשנה ברורה[7], נהגו להעמידם רק בתפילת כל נדרי, עד ערבית[8].

(טו) כל היום וכל הלילה – כעין מלאכים. והכוונה לזמני התפילה בלבד, ולא בשאר זמנים. כי מובן מאליו שחייבים לישון קצת, כמבואר בסעיף הבא. ויש להדגיש, כי אין זו חובה אלא מידת חסידות.

---

6. כנאמר (שמות יז יב) "וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו, מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד".

7. ס"ק י"ב.

8. טעם מנהגם הוא, כפי הנראה, כדי שבמעמד התרת הנדרים, הנעשה בכל נדרי, תהא נוכחות כעין בית דין.

סעיף ו

[ח]נוהגים ללון בבית הכנסת ולומר שירות ותשבחות כל הלילה **(טז).** הגה: **וטוב לִישַׁן רחוק מן הארון (יז)** (מרדכי); **ומי שאינו רוצה לומר תשבחות ושירות בלילה, לא יישן שם** (מהרי״ו). **והחזנים המתפללים כל היום, לא יֵעוֹרוּ כל הלילה, כי מאבדין קולם כשאינם יְשֵׁנִים (יח)** (מהרי״ל).

[ח]שם מברייתא מיקירי ירושלים יומא יט, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) שירות ותשבחות כל הלילה – כלומר בסירוגין, אלה נרדמים, ואלה מתפללים, ולהיפך. ומי שנוהג כך, מומלץ שינוח במיטה כראוי, כדי שיוכל להתפלל ביום ללא נמנום, ולא יצא שכרו בהפסדו.

(יז) לִישַׁן רחוק מן הארון – משום כבודו.

(יח) מאבדין קולם כשאינם יְשֵׁנִים – כנדרש להם, ויצא שכרם בהפסדם. ועל החזן לוודא כי יוכל למלא את תפקידו הציבורי בצורה המיטבית, טרם ידאג לעצמו.

סימן תר״כ
מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית, ובו סעיף אחד.

סימן זה דן בתפילת שחרית, ואין בו הלכות מיוחדות.

סעיף א

א טוב לקצר בפיוטים ובסליחות שחרית, כדי למהר בענין שיתפלל מוסף קודם שבע שעות (א).

א טור והגהות מיימוניות.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) קודם שבע שעות – אם נתארכה תפילת שחרית, והגיעה עת תפילת מנחה, הפוסקים חלוקים אם צריך להקדים מנחה לפני מוסף, או להתחיל במוסף, ואחר כך מנחה. וכדי להימנע מן הספק, טוב וראוי להתחיל בתפילת מוסף טרם יבא זמן המנחה, שהוא חצי שעה אחר חצות היום.

סימן תרכ״א
סדר קריאת התורה ומילה ביום כיפור, ובו ו׳ סעיפים.

סימן זה דן בתפילת מוסף ובקריאת התורה שלפניה. וגם, מתי עורכים ברית מילה, כשחל זמנה ביום כיפור.

סעיף א

מוציאין שני ספרים, [א]בראשון קוֹרִים שְׁשָׁה **(א)** [ב]בפרשת אחרי מות עד וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ **(ב)**; ואם חל בשבת, קורים שבעה ומפטיר

[א]משנה מגילה כא, א. [ב]ברייתא שם לא, א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) קוֹרִים שְׁשָׁה – בימי חול מזמינים שלשה קרואים לברך על התורה. בראשי חודשים ובחול המועד ארבעה, ביום טוב חמישה. ביום כיפור ששה, ובשבת שבעה. כלומר, בכל עת שמתווספת קדושה, מוסיפים עולה אחד. למנהג אשכנז, לא נוהגים להוסיף עולים יותר מכך. ולמנהג הספרדים, יש מקומות שמוסיפים עליות.

בקריאה זו, ניתן לזמן אפילו אנשים שאינם צמים. ואף בציבור שכולם חולים, כגון בבית חולים, שמן הסתם אינם צמים, ניתן לקרוא בתורה, ולזמן את שאינם צמים, הן בשחרית והן במנחה. ומשום שהקריאה נתקנה מחמת קדושת היום, כמו בכל החגים. ואין זה דומה לקריאה שקוראים בתעניות, כי את זו תיקנו חכמים מחמת הצום, ואין לזמן לקריאה זו אדם שאינו צם[1].

(ב) עד וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ – כי בפרשה זו הובאו פרטי עבודת יום הכיפור, כפי שנעשתה בבית המקדש.

---

1. אין בדברים האמורים סתירה לדברי המחבר (בסימן תקסו סעיף ו), שם כתב כי אדם שלא התענה בתענית ציבור, אינו יכול לעלות לתורה, ומשום שכבר ביארו הפוסקים, כי נתכוין בדבריו לצומות שתיקנו חכמים. אבל כאמור, ביום כיפור, קוראים מחמת החג, ולא מחמת הצום.

קורא בשני בפינחס וּבְעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ **(ג)**, ומפטיר בישעיה (נז, יד): וְאָמַר סֹלּוּ סֹלּוּ פַּנּוּ דָרֶךְ, עד (ישעיה נח, יד) כִּי פִּי ה' דִּבֵּר **(ד)**.

סעיף ב

[ג]מילה ביום הכיפורים, מָלִין בין יוצר למוסף, אחר קריאת התורה **(ה)**; ולאחר המילה אומרים: אשרי (והמנהג למול אחר אשרי **(ו)**) (מנהגים); [ד]ואם הוא במקום שצריך לצאת מבית הכנסת **(ז)**, אין מלין עד אחר חזרת ספר תורה **(ח)**, וחוזרים ואומרים קדיש **(ט)**.

[ג]מרדכי והגהות אחרונות דמרדכי פרק יט דשבת. [ד]שם בהגהות.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) וּבְעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ – שם פורטו קרבנות המוסף, המוקרבים ביום זה.

(ד) כִּי פִּי ה' דִּבֵּר – כי מדובר בפרק זה על תשובה וכפרה.

(ה) אחר קריאת התורה – כי קריאת התורה היא כעין מעמד הר סיני, בו שכנה השכינה. וכל כך מתאים למול בשעה קדושה זו. אין זו חובה אלא מנהג נכון, לכן, כשלא מסתדר כך, מותר למול מהבוקר עד הלילה.

(ו) והמנהג למול אחר אשרי – זה מנהג אשכנז.

(ז) שצריך לצאת מבית הכנסת – כדי למול[2].

(ח) עד אחר חזרת ספר תורה – כי אם יותירו את ספר התורה ללא טיפול, יש בכך זלזול לתורה.

(ט) וחוזרים ואומרים קדיש – האשכנזים, כיון שלפני ברית המילה כבר אמרו אשרי, צריכים לומר איזה מזמור לפני הקדיש, כי אין לומר קדיש לולי קדמה לו תפילה או מזמור[3].

---

2. כגון שהיולדת חולה, ולא יכולה לבא לבית הכנסת. ורוצה לעשות המילה, אצלה בבית (כה"ח אות יב).

3. משנה ברורה ס"ק י'.

סעיף ג

[ה]מברכין על המילה בלא כוס (י) (ויש אומרים דמברכין בכוס ונותנים לתינוק הנימול (יא), וכן נוהגין).

[ה]מרדכי בשם ר"י בר שמשון.

סעיף ד

במוסף [ו]אומר שליח ציבור סדר עבודה (יב). הגה: ונוהגין ליפול על פניהם (יג) כשאומרים וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם (יד), גם בעלינו לשבח; אבל שליח ציבור אסור לעקור ממקומו בשעת התפלה (טו), כדי ליפול על פניו, ויש

[ו]טור ושאר פוסקים מההוא דנחית קמיה דרבא יומא לו, ב. ודף נו, ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) מברכין על המילה בלא כוס – כי הכוס הוא הידור, ואין חובה לברך על המילה, דוקא עם כוס יין.

(יא) ונותנים לתינוק הנימול – מעט מן היין. וברכת הגפן של המברך, חלה על שתייתו של זה. למרות האמור כאן, עדיף לתת לילד בוגר יותר, שאינו חייב לצום, אבל מבין את הברכה.

חלק מן הספרדים, קיבלו מנהג זה. אמנם במקום שאין מנהג, לא יברכו על הכוס, וכדברי המחבר.

(יב) סדר עבודה – פיוט, המתאר את עבודת הכהן הגדול, ביום כיפור.

(יג) ונוהגין ליפול על פניהם – כלומר יורדים עם הברכיים לרצפה, מרכינים את הראש, ואומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". והנוהגים כן צריכים לוודא שיש איזה הפסק בין הראש לרצפה. כגון שיניחו איזו פיסת בד, ניילון, נייר או טלית[4].

(יד) כשאומרים וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם – מנהג זה נתקבל גם אצל חלק מן הספרדים.

(טו) אסור לעקור ממקומו בשעת התפלה – כי באמצע העמידה, אסור לזוז מן המקום.

---

4. כמבואר ברמ"א סימן קל"א סעיף ח', וראה בדברינו שם, מה שהסברנו בדין זה.

למחות ביד העושים כן (טז).

סעיף ה

[ז]סדר הוידוי: חטאתי, עויתי, פשעתי (יז).

[ז]ברייתא שם (לב) [לו, ב] וכחכמים, טור בשם הרי"ף ובה"ג ורב פלטוי ור"ח.

סעיף ו

[ח]נהגו לידור צדקות ביום הכיפורים בעד המתים (יח). (ומזכירין נשמותיהם (יט), דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביום הכיפורים) (מרדכי).

[ח]מרדכי על פי ספרי, בעגלה ערופה, כפר לעמך ישׂראל אשׁר פדית, אלו המתים וכו'.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) ויש למחות ביד העושים כן – רבים נהגו להניח לפני שליח הציבור, שני עמודי תפילה (סטנדרים), וכשתבא עת ההשתחויה, מסירים אחד מהם, כך נוצר מרווח בו יכול החזן לכרוע, ללא צורך לעקור עצמו ממקומו.

(יז) חטאתי, עויתי, פשעתי – זהו עיקר הווידוי, ובו מקיימים את המצוה. אבל כבר הוסיפו כל הקהילות נוסחאות שונות של וידוי, באריכות גדולה, ופירוט נרחב. ועיין בסימן תר"ז, בו הביא המחבר מספר כללים בעניין הווידוי.

(יח) בעד המתים – כדי שזכות מצוות הצדקה של הצאצאים, תסייע לעילוי נשמת הנפטרים.

(יט) ומזכירין נשמותיהם – תפילה זו נקראת יזכור. ובחלק מקהילות אשכנז נוהגים, שאדם אשר הוריו עדיין חיים, עוזב את בית הכנסת למשך אמירת יזכור. הספרדים אינם אומרים תפילה זו, אלא כל שנה, בתאריך הסתלקותם, מזכירים את נשמותיהם.

סימן תרכ״ב
סדר תפלת מנחה, ובו ד׳ סעיפים.

סעיף א

אלמנחה אומר: **אשרי (א), וּבָא לְצִיּוֹן (ב), ואין אומרים: ואני תפלתי, אפילו אם חל להיות בשבת (ג).** הגה: **ואין אנו נוהגין לומר: אשרי, ובא לציון, קודם מנחה, רק קודם נעילה (ד);** וכן כתבו קצת רבוותא **א**טור והמרדכי בשם סדר רב עמרם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אשרי – פרק זה, בתפילת מנחה של כל השנה, מהוה הכנה לתפילת מנחה. אמנם ביום כיפור, אנו כבר מוכנים למנחה, מחמת תפילת המוסף. ואין אמירת אשרי באה אלא כדי להפסיק בין מוסף למנחה, שהיא התפילה הרביעית של היום.

(ב) וּבָא לְצִיּוֹן – בפסוקים אלו אומרים קדושה שזכתה לכינוי ׳קדושה דמיושב׳, כי נאמרים עת כולם ישובים. קדושה זו מתארת כיצד מהללים המלאכים את ה׳. את אמירתה, בכל יום, קבעו לסוף תפילת שחרית. אבל בשבתות, הואיל ושחרית ארוכה ממילא, סדרוה במנחה. וגם ביום כיפור, כך יש לנהוג.

(ג) אפילו אם חל להיות בשבת – נביא את לשון הטור, שהסביר מנהג זה: ״ויראה שאין לומר ואני תפלתי, אף אם חל בשבת. כי מה שאומרים אותו במנחה בשבת, הוא על פי המדרש, יָשִׂיחוּ בִּי יֹשְׁבֵי שָׁעַר, וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר (תהלים סט יג). אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, רשעים כששותין ומשתכרין, יושבין ומנגנין. ואני איני כן, אלא וַאֲנִי תְּפִלָּתִי לְךָ ה׳ עֵת רָצוֹן (שם פסוק יד), אף על פי שאני אוכל ושותה, אני בא לפניך. ועל כן נוהגים לומר אותו בשבת במנחה, לאחר שאכלו ושתו, וזה לא שייך ביום כיפור״.

(ד) רק קודם נעילה – כי ביום זה, תפילת הנעילה היא האחרונה ביום, כמו שמנחה אחרונה בכל יום.

(מרדכי והג״מ ס״ס אהבה וסוף הלכות י״כ וכל בו ומנהגים) **; ואין אומרים: אין כא־להינו (ה) ביום כיפור** (מנהגים).

סעיף ב

[ב]**ומוציאין ספר תורה וקורין שלשה בפרשת עריות (ו) עד סוף הפרשה, והשלישי מפטיר ביונה (ז)** [ג]**ומסיים: מי אל כמוך, ומברך לפניה ולאחריה;** [ד]**ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת (ח), וחותם בשל שבת (ט). הגה: ואין אומרים: על התורה ועל העבודה, במנחה (י).**

(הגהות מיימוני סוף הלכות י״כ ומהרי״ל ומנהגים והגהות מרדכי).

[ב]ברייתא מגילה לא, א. [ג]טור. [ד]שם וכן כתב רא״ש והמרדכי והר״ן בפרק ב דשבת.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) ואין אומרים: אין כא־להינו – בכל שבתות השנה אומרים את הפיוט ״אין כא־להינו״, מאחר וחסרות ביום זה ברכות רבות, הנאמרות בכל יום חול. וכדי שלא תחסרנה תשבחות לה׳, אומרים פיוט זה. אבל ביום כיפור, שהוא כולו יום של תשבחות לה׳, אין בכך צורך. אמנם הספרדים נוהגים לאומרו, והם נוהגים גם לומר פיטום הקטורת. ואכן, קיימים מנהגים רבים לגבי התפילות, וכל אחד יתפלל כמנהג מקומו.

(ו) בפרשת עריות – הכתובה בפרשת אחרי מות (ויקרא יח). כי בני אדם מתאווים לאיסור זה, וצריך להזהיר על כך ביום הקדוש.

(ז) מפטיר ביונה – בו מסופר על אנשי נינווה שחזרו בתשובה, ובכך ביטלו את גזירת השמדתם.

(ח) בשבת מזכיר בה של שבת – כלומר מזכיר גם את יום השבת, ואומר ״על התורה ועל העבודה ועל יום השבת ועל יום כיפור שנתת לנו...״

(ט) וחותם בשל שבת – כלומר בסיום הברכה יאמר ״מקדש השבת וישראל ויום הכיפורים״. ואף שההפטרה נאמרת מחמת יום כיפור, ולא בגלל שבת, עדיין יש להזכיר את השבת.

(י) במנחה – בני אשכנז נהגו שלא לומר את הברכה האחרונה מברכות ההפטרה. הטעם לכך הוא, כי בברכה זו יש הודאה על העבודה, שנעשתה בבית המקדש. ורק בתפילת מוסף, בה נזכרו קורבנות השבת והחג, מתאים

סעיף ג

[ה]אם חל בשבת, אומרים: צדקתך (יא), [ו]ואומרים: אבינו מלכנו (יב); הגה: ובמדינות אלו אין אומרים: צדקתך (יג), ולא אבינו מלכנו (יד).

[ה]טור והר״ן. [ו]ר״ן.

סעיף ד

(טו) [ז]אין נושאין כפים במנחה ביום הכיפורים (טז); וכהן שעבר

[ז]ציינתיו בסימן קכט ועיין שם.

שולחן ערוך כפשוטו

להודות על כך, כשמברכים על ההפטרה, לפני מוסף. אבל במנחה, אין כל איזכור לקורבנות המקדש, לכן אין מקום לברכה זו, וכך אכן נוהגים האשכנזים. אמנם הספרדים נהגו לומר את הברכה, וכפי שפסק המחבר.

(יא) אומרים צדקתך – כמו בכל שבת. ולמרות שבכל יום טוב משמיטים תפילה זו, מאחר ואין זה יום ראוי להצדקת הדין. אבל ביום זה, שהוא יום כפרה, ודאי ראוי לעשות כן.

(יב) ואומרים אבינו מלכנו – אף שמבקשים בתפילה זו על צרכינו, ואין לעשות כן בשבת. יום כיפור שונה בכך, בהיותו יום דין. לכן אומרים זאת, אף בשבת.

(יג) אין אומרים צדקתך – כי הכפרה המושגת ביום זה מגדירה אותו כיום טוב.

(יד) ולא אבינו מלכנו – משום קדושת השבת, שלא נדחית לדעה זו. וכך אכן נוהגים האשכנזים, אבל הספרדים נהגו לאומרו.

(טו) הקדמה לסעיף – בכל ימות השנה, אין הכהנים נושאים כפיהם במנחה. מאחר וקיים חשש, שמא שתה הכהן רביעית יין בארוחת צהרים. והשתוי, פסול לעבודה במקדש, ואינו רשאי לישא את כפיו. לכן גזרו שלא לישא כפים, גם במנחה של תעניות. כדי שלא יסיקו מכך, שניתן לישא כפים במנחה רגילה. אלא אם כן מתפללים מנחה סמוך לשקיעה, כי בזה לא גזרו.

(טז) במנחה ביום הכיפורים – בשאר התעניות, הותרה נשיאת כפים בתפילת מנחה, כשזו סמוכה לשקיעה, כאמור. אבל ביום כיפור, ההיתר ניתן לתפילת

ועלה לַדּוּכָן, הרי זה נושא כפיו ואין מורידין אותו (יז).

שולחן ערוך כפשוטו

נעילה, שהיא הסמוכה לשקיעה.

(יז) ואין מורידין אותו – כי במנחה של תעניות, כאמור, ניתן להתיר ברכת כהנים. אלא שדחוה ביום זה, לתפילת הנעילה. על כן, גם מנחה, מתאימה מבחינת הזמן, לברכה זו.

סימן תרכ״ג
סדר תפלת נעילה, ובו ו׳ סעיפים.

תפילת נעילה היא התפילה החמישית והאחרונה הנערכת ביום כיפור. והיא קדושה מאד, כי נאמרת בעת חיתום הדין. במקומות רבים נוהגים לפתוח את הארון, בו מונחים ספרי התורה, למשך כל תפילת הנעילה. בסימן זה נלמד על הלכות תפילה מיוחדת זו.

סעיף א

לנעילה [א]**אומר: אשרי (א), וקדיש, ואינו אומר: ובא לציון (ב); הגה: וכבר כתבתי (ג) דהמנהג במדינות אלו לומר: אשרי, ובא לציון, קודם נעילה.**

[א]טור.

סעיף ב

[ב]**זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות (ד), כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה;** [ג]**וצריך שליח ציבור לקצר בסליחות**

[ב]הרא״ש בשם הר״מ בסוף יומא מהירושלמי בריש פרק בתרא דתענית וכרב שם הרי״ף ושאר פוסקים. [ג]ב״י וסעד לדבריו מהגהות מיימוניות.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) אשרי – כפתיחה לתפילת נעילה, וכהפסק בין מנחה לנעילה.

(ב) ואינו אומר ובא לציון – כי אמרו זאת כבר במנחה.

(ג) וכבר כתבתי – בסימן הקודם.

(ד) כשהחמה בראש האילנות – אין להתחיל בתפילת נעילה, מוקדם מדי, משום שהיא צריכה להאמר דוקא בסוף היום, עת חיתום הדין[1].

---

1. יש שכתבו כי זמן זה הוא חצי שעה לפני השקיעה, וכך נוהגים רבים. אלא שהנוהגים כן, צריכים להתפלל מהר יותר מן הרגיל. לכן יש שמתחילים מוקדם יותר, כדי להתפלל תפילה זו במתינות. וכבר הבהרנו מספר פעמים, כי כל המנהגים טובים.

ופסוקים שבאמצע התפלה **(ה)**, וגם אין לו למשוך בתפלת נעילה כל תיבה ותיבה כדרך שמושך בשאר תפלות, כדי שיגמור [ד]קודם שקיעת החמה **(ו)** **(ואומר במקום כתבנו, חתמנו (ז))** (טור).

[ד]כרבי יוחנן שם בירושלמי דאמר נעילת שערי היכל דהיינו ביום.

סעיף ג

[ה]אם חל בשבת, מזכיר בה של שבת **(ח)**; [ו]אבל בוידוי שלאחר התפלה אין מזכירים בו של שבת **(ט)**; וְהָנֵי מִלֵּי יחיד, אבל שליח צבור, כֵּיוָן שֶׁאוֹמְרוֹ בְּתוֹךְ תְּפִלָּתוֹ **(י)**, מזכיר בו של שבת; ואם לא הזכיר, בזה אין מחזירין אותו **(יא)**.

[ה]מימרא דרבי יהושע בן לוי, שבת כד, ב. [ו]הרא"ש והמרדכי שם ושאר פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) לקצר בסליחות ופסוקים שבאמצע התפלה – ישנם מחזורים שאכן הפחיתו את הסליחות והפיוטים שבנעילה. וכל אחד יתפלל כפי מנהג מקומו.

(ו) קודם שקיעת החמה – כך יוכל לומר ברכת כהנים, בעוד יום.

(ז) ואומר במקום כתבנו, חתמנו – כך הוא גם מנהג הספרדים. ואם טעה, אינו צריך לחזור.

(ח) מזכיר בה של שבת – אף שבכל שבת, אין מתפללים נעילה. ביום כיפור שחל בשבת, יש להזכירה בנעילה. כי הברכה האמצעית נסובה על אודות קדושת היום, ושבת, היא הרי חלק מקדושת היום. ויש להזכירה גם בחתימה, ויאמר, מקדש השבת וישראל ויום הכיפורים.

(ט) אין מזכירים בו של שבת – כי המקום להזכיר את השבת הוא, בקדושת היום, ולא בווידוי.

(י) כֵּיוָן שֶׁאוֹמְרוֹ בְּתוֹךְ תְּפִלָּתוֹ – כי מתוודה במהלך הברכה האמצעית.

(יא) בזה אין מחזירין אותו – אם בוידוי לא הזכיר, אין להחזירו, כי אין זה עיקר קדושת היום. אבל אם בגוף הברכה לא הזכיר, או בחתימתה, עליו לחזור.

סעיף ד

ז**ואומר: כתר, כמו במוסף (יב).**

זטור.

סעיף ה

ח**נושאים כפים בנעילה (יג)** **(והמנהג במדינות אלו שלא לישא כפים (יד),**

חמשנה תענית כו, א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) כמו במוסף – כששליח הציבור חוזר על העמידה, אומרים "קדושה", בסיום הברכה השניה. הנוסח של קדושה במוסף, פותח במילה "כתר". כאן אומר המחבר, כי גם בנעילה אומרים קדושת כתר, מאחר שהמילים הקדושות ברמה גבוהה במיוחד, הן מתאימות לתפילה קדושה זו. יש מן האשכנזים, שאינם אומרים במוסף קדושת כתר, אלא קדושת "נעריצך ונקדישך". ובתפילת נעילה, עליהם לומר קדושת "נעריצך". אמנם בשאר התפילות, אומרים האשכנזים קדושה הפותחת במילים "נקדש את שמך בעולם".

לכל נוסחאות הקדושה יש מכנה משותף, והוא, ההכרזה על הצטרפות בני האדם למלאכים המקדשים את השם. כפי שניתן להבין מנוסח אשכנז "נקדש את שמך בעולם, **כשם שמקדישים** אותו בשמי מרום". וכך היא משמעות "נעריצך ונקדישך, כנועם שיח סוד שרפי קודש". ואף קדושת "כתר" מכריזה על כך, כי אומרים בה "כתר יתנו לך מלאכי מעלה, עם עמך ישראל קבוצי מטה".

(יג) נושאים כפים בנעילה – כי אין חשש לשיכרות, ואין מקום לגזור על כך בתפילת הנעילה, מאחר והיא נאמרת פעם אחת בשנה.

צריך להקפיד שנשיאת הכפים תהא לפני השקיעה, כי בלילה, אסור לישא כפים. מאחר והיא כעין העבודה שנעשתה בבית המקדש, ומן העבודות שנעשו רק ביום. ואם כבר שקעה החמה, ניתן להקל עד שלש עשרה דקות אחר השקיעה.

(יד) שלא לישא כפים – זהו מנהג אשכנז בחוץ לארץ. וגם לנוהגים כך, החזן אומר "אלוקינו ואלוקי אבותינו", כמו שאומר, כאשר לא נוכח כהן בתפילה.

ואומרים: אבינו מלכנו (טו)).

סעיף ו

[ט]**בסוף הסליחות אומרים שבע פעמים: ה' הוא הָאֱ־לֹהִים (טז)** (**ופעם אחד: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל (יז), ושלש פעמים: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (יח)**) (מנהגים) (**ועיין לעיל סימן ס"א**) **ותוקעים תשר"ת (יט); הגה: ויש**

[ט]סמ"ג שקיבל מרבינו יהודה בר יצחק.

שולחן ערוך כפשוטו

הסיבה שנמנעים מכך היא החשש שהתפילה תתאחר עד הלילה.

(טו) ואומרים אבינו מלכנו – גם כשחל בשבת (למרות שבשאר תפילות היום, אם חל בשבת, האשכנזים נמנעים מאמירתו). אמנם הספרדים נהגו שלא לומר אבינו מלכנו, בתפילת נעילה.

(טז) ה' הוא הָאֱ־לֹהִים – כדי שהציבור יקבל עול מלכות שמים. והספרדים נוהגים לומר את הפסוק "קָרָאתִי בְכָל לֵב עֲנֵנִי ה' חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה", שבעה פעמים.

(יז) ופעם אחד: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל – כך הוא מנהג רוב הקהילות.

(יח) ושלש פעמים: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד – הספרדים נוהגים לאומרו פעם אחת בלבד.

(יט) ותוקעים תשר"ת – **ת**קיעה **ש**ברים ת**ר**ועה **ת**קיעה. הספרדים מוסיפים לתקוע **ת**קיעה **ש**ברים **ת**קיעה, ואחר כך **ת**קיעה ת**ר**ועה **ת**קיעה.

אין מצוה בתקיעה זו, אלא מנהג. שמטרתו, לבשר על תום תקופת ימי התשובה, כי השופר היה אחד מגורמי ההתעוררות לתשובה. עוד מבשרת תקיעה זו על סיום הצום. אמנם אין זה אלא מעיקר הדין, ולאנשים חלושים, שאינם חשים טוב. אבל ראוי למי שכוחו במתניו, להמתין ולא לאכול עד אחר תפילת ערבית, והבדלה על הכוס.

אין לתקוע לפני צאת הכוכבים[2].

---

2. בפוסקים הובא טעם נוסף לתקיעה זו, שהוא כזכר לתקיעת השופר של שנת היובל. תקיעה שנועדה לעורר את אדוני העבדים לשחררם, ולהזכיר לרוכשי הקרקעות, להשיבם לבעליהם המקוריים. במילים אחרות, התקיעה נועדה להזכיר לנו כי התשובה שערכנו ביום כיפור צריכה לקבוע בנפשנו הנהגה קבועה של רחמים כלפי המוחלשים.

אומרים שאין לתקוע, רק תקיעה אחת (כ) (מרדכי והג"מ סוף הלכות י"כ ואגור), **וכן נוהגין במדינות אלו; ותוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה, וקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש (כא).**

שולחן ערוך כפשוטו

(כ) רק תקיעה אחת – וכך נוהגים האשכנזים. כאמור, יש הנוהגים לתקוע תשר"ת, וכל אחד יעשה כמנהג מקומו.

(כא) לתקוע קודם קדיש – צריך לדעת, שכל המנהגים טובים, וכולם הונהגו בפני גדולי ישראל. לכן צריכה כל קהילה לנהוג כמנהגה.

סימן תרכ״ד
סדר מוצאי יום הכיפורים, ובו ח׳ סעיפים.

סימן זה דן בתפילת ערבית של יום כיפור, בדיני ההבדלה, ובכל הנהוג בימים שבין יום כיפור לסוכות.

סעיף א

[א]מתפללים תפלת ערבית, ואומר הבדלה בחונן הדעת (א).

[א]הרי״ף והרא״ש מהא דרב, יומא פז, ב.

סעיף ב

[ב]צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו, שֶׁיַּמְתִּינוּ מעט אחר יציאת הכוכבים (ב).

[ב]ברייתא שם פא, ב.

סעיף ג

[ג]מבדילים על הכוס ואין מברכים על הבשמים (ג), אפילו אם חל להיות בשבת (ד).

[ג]רמב״ם בפרק כט מהלכות שבת ושאר פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) הבדלה בחונן הדעת – כבכל מוצאי שבת, ומשום שנאסרה עשיית מלאכות ביום כיפור.

(ב) שימתינו מעט אחר יציאת הכוכבים – כלומר כמה דקות, ולא כמה שניות.

(ג) ואין מברכים על הבשמים – כי לא תקנו להריח בשמים אלא במוצאי שבת בלבד, כנחמה עבור הנשמה, הכואבת על סילוק השבת, שהוא יום של עונג וכבוד.

(ד) בשבת – שבת זו שונה, כיון שהתענו כל היום, ויוצאים מעינוי לימי חולין,

סעיף ד

[ד]מברכים על הָאוּר (ה); [ה]ואין מברכים במוצאי יום הכיפורים על הָאוּר שהוציאו עתה מן האבנים (ו); [ו]יש אומרים שמברכים עליו

[ד]מימרא דרבי יוחנן פסחים נד, א. [ה]שם בגמרא. [ו]כל בו.

שולחן ערוך כפשוטו

ואין צורך בניחום[1].

(ה) מברכים על הָאוּר – טלטול או הזזת הנרות אסורים כל היום (ובזמנם, אף לצורך קריאה). ועכשיו, בצאת הצום, אחר שהותר שימושם, מברכים על כך.

(ו) שהוציאו עתה מן האבנים – או מגפרור, וכל דבר דומה, היוצר להבת אש. כלומר, אין לברך במוצאי כיפור אלא על נר שהודלק בערב כיפור, ונותר דלוק עד הבדלה. בשונה ממוצאי שבת, אז מברכים על נר שהודלק בו. משום שבעיתוי זה, לראשונה בעולם, יצר אדם הראשון אש, כשחיכך שני אבנים, זו בזו.

טעם נוסף לברך רק על נר שדלק משך כל הצום, הוא, משום שדליקתו משך כל היום מזכירה על איסור כל המלאכות ביום כיפור, כמו בשבת. בשונה מיום טוב, שרק חלק מהמלאכות, נאסרו[2].

---

1. ויש נוהגים לברך.

2. קשה לי להבין דין זה, שאין מברכים על נר שהודלק, רק במוצאי כיפור. כי אם הטעם לכך הוא שרק בנר שדלק כל הצום נעשה חידוש בצאת החג, שמכאן ואילך נהנים מן האש הדולקת [שמכאן ואילך מותר להשתמש בה]. אם כן, גם בנר שהודלק במוצאי יום כיפור, שייך טעם זה. שהרי נהנה אז מאורו, וניכר בבירור, שעכשיו עשה מעשה, שביום כיפור לא הותר לו, ומדוע אין מברכים על כך.

לכן נראה לבאר באופן קצת שונה. הנה הסביר רש״י על הגמרא (פסחים נד, א ד״ה באור ששבת) שנר ששבת הוא נר שדלק בהיתר, כגון שהודלק בחג לצורך יולדת או חולה, או שהודלק מערב יום כיפור. ואין כוונתו שחובה להדליק בערב כיפור, כי רק במבואות האפלים מודים הכל שקיימת חובה להדליק נרות. אבל בבתים, הרי נחלקו במשנה ובגמרא (שם נג, ב) אם קיימת בהם חובת הדלקה. לכן נראה שכוונתו לומר, כי נר ששבת הוא נר שהועיל לבני אדם, בצורה מותרת. ולמרות שנאסרו כל ההנאות ביום כיפור, הנאה זו מן האש הותרה. ועליה מודים לה׳ ״בורא מאורי האש״, כלומר אף שכל המלאכות היו אסורות, יכולנו לראות בלילה, על ידי האור שהודלק לפני כיפור, או שהודלק עבור חולה או יולדת.

מֵעַמּוּד ראשון ואילך (ז).

סעיף ה

[ד]ישראל שהדליק מעובד כוכבים (ח) אין מברכים עליו (ט) במוצאי יום הכיפורים, אף על פי שבמוצאי שבת מברכין עליו (י), שאין מברכים במוצאי יום הכיפורים אלא עַל הָאוּר שֶׁשָּׁבַת מבעוד יום ממש, או עַל הָאוּר שהודלק ממנו; וכן נהגו להדליק מֵעֲשָׂשִׂיוֹת של

[ד]הרב המגיד בפרק כט מהלכות שבת (הכ"ח) בשם הרמב"ן (סוף ברכות).

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) מעמוד ראשון ואילך – כלומר, אם אין בנמצא נֵר שֶׁשָּׁבַת, והדליקו אש במוצאי הצום, מותר להשתמש בנר אחר, שהודלק מאש זו. ונראה כי בשעת הדחק, אפשר לסמוך על שיטה זו[3].

(ח) שהדליק מעובד כוכבים – וזה הדליק אש, ביום כיפור.

(ט) אין מברכים עליו – כי נר זה לא שבת ממלאכה, שהרי נעשתה בו מלאכה בעצם יום הכיפור. ואף שאין כל איסור לנכרי בהדלקה זו, עם זאת, חכמים תיקנו לברך במוצאי הצום, דוקא על נר שהודלק בהיתר, לפני יום הכיפור. ושלא נעשה בו כל שימוש, במהלך הצום.

(י) שבמוצאי שבת מברכין עליו – כפי שהסברנו בסעיף הקודם, הטעם להדלקת נר במוצאי שבת שונה מן הטעם להדלקתו במוצאי כיפור.

על פי הסבר זה מובנת הדעה המובאת ברמ"א, שאין לברך על נר בית הכנסת, הואיל ונעשה לכבוד, ולא להאיר. וה' יפתח עינינו, שנזכה להבין את תורתו הקדושה.

3. כך כתב הכף החיים (אות טוב). שאף שהלכה כדעה ראשונה, בכל זאת הובאה הדעה השניה בשולחן ערוך, וכדי שיוכלו לסמוך עליה, בשעת הדחק. למרות שהמשנה ברורה טוען כי אין זו אלא דעת יחיד, ואין לסמוך עליה ולברך. וכך גם כתב האיש מצליח, בהערותיו על המשנה ברורה, שאין לסמוך על דעה זו.

והנה הרמ"א לא העיר כלום על דברי המחבר, אם כן הוא בדעה אחת עם המחבר, וגם לפיו ניתן לסמוך על דעה זו, על כל פנים בשעת הדחק, ולברך על נר השני. והמברך יש לו על מי לסמוך, מאחר שכך פסק כף החיים.

בית הכנסת (יא), [ח]**ומיהו אפילו אם הודלק ביום הכיפורים, אם הודלק בהיתר כגון לחולה, יכולים לברך עליו (יב). הגה: יש אומרים להבדיל על נר של בית הכנסת (יג)** (המגיד פכ״ט ואבודרהם וא״ז)**; ויש אומרים שאין להבדיל עליו (יד) אלא מדליקין נר אחד ממנו (טו); והנכון להבדיל על שניהן ביחד (טז), דהיינו להדליק נר אחד מנר בית הכנסת, ולא יבדיל על נר עצמו של בית הכנסת לחוד** (מהרי״ל)**; ושאר דיני נר, עיין לעיל סימן רצ״ח. ואוכלים ושמחים במוצאי יום הכיפורים, דְּהָוֵי קצת יום טוב (יז)** (טור מהרי״ו וא״ז)**. ויש מחמירים לעשות שני ימים יום כיפור (יח), ויש לזה התרה (יט); ואין לנהוג**

[ח]טור מהא דאור ששבת פסחים נד, א וכפירוש רש״י שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) מֵעֲשָׂשִׂיוֹת של בית הכנסת – העששיות הם כלים גדולים, לתוכם הוכנסה כמות רבה של שמן. ולאחר הדלקתן בכניסת החג, נותרו דולקות, עד סיום הצום. כך יכלו כולם להדליק משם נר[4].

(יב) יכולים לברך עליו – כי אחר שהודלק בהיתר, נזהרו שלא להשתמש בו.

(יג) על נר של בית הכנסת – למרות שעיקרו נעשה לכבוד, ולא לתאורה.

(יד) שאין להבדיל עליו – כי נעשה לכבוד, ולא כדי להשתמש לאורו.

(טו) מדליקין נר אחד ממנו – כפי שראינו במחבר, ניתן לברך על הנר השני, לפי חלק מהדעות, אפילו אם הנר הראשון לא שבת כלל.

(טז) להבדיל על שניהן ביחד – כך מקיימים את שתי הדעות. שהרי לסובר שמבדילים על נר בית הכנסת, הרי הוא נוכח בעת ההבדלה. ולסובר שאין להבדיל עליו, הרי יוכל לברך על נר שהודלק אפילו מנר שלא שבת, לפי אותם יש אומרים.

(יז) דְּהָוֵי קצת יום טוב – אחר סליחת עוונותם של כלל ישראל.

(יח) לעשות שני ימים יום כיפור – בחוץ לארץ, כמו שחוגגים כל יום טוב, במשך שני ימים.

---

4. הצורך של המחבר להביא דין זה הוא משום הדעות של חלק מהראשונים, שאין לברך על נר שהודלק מנר של בית הכנסת, מאחר והנרות הדולקים בבית הכנסת, לא נועדו בעיקר לתאורה, אלא בעיקר לשם כבוד.

בחומרא זו (כ), משום דיש לחוש שֶׁיָּבֹא לידי סכנה (אור זרוע). **מי שמתענה תענית חלום למחרת יום כיפור, אין צריך להתענות כל ימיו (כא)** (מנהגים). **אין אומרים תְּחִנּוֹת (כב) ולא צו"ץ (כג) מיום כפור עד סוכות. והמדקדקים מתחילים מיד במוצאי יום כיפור בעשיית הסוכה (כד), כדי לצאת ממצוה אל מצוה** (מהרי"ל ומנהגים והג"מ פ"ב דברכות מהרי"ו).

שולחן ערוך כפשוטו

(יט) ויש לזה התרה – ישנה דעה[5], שאם החליט אדם לצום שני ימים ביום כיפור, עליו לנהוג כך כל חייו. הואיל והחשיב את היום הזה, כיום כיפור, וזה כמו נדר של מצוה, שבקושי מתירים. לכן מבהיר הרמ"א, כי אין הלכה כדעה זו, אלא אפשר להתיר נדר זה, כמו שמתירים כל הנדרים.

(כ) ואין לנהוג בחומרא זו – אף שיש בה היגיון, שהרי תושבי חוץ לארץ חוגגים את כל חגי ישראל במשך יומיים. עם זאת, אין לנהוג כן ביום כיפור, מחשש לסיכון הבריאות.

(כא) אין צריך להתענות כל ימיו – כי לא החליט לצום בכל שנה, רק ביקש לצום באופן חד פעמי. לכן אין כל צורך בהתרת נדרים.

(כב) אין אומרים תְּחִנּוֹת – התקופה שתחילתה למחרת יום הכיפור, היא תקופה שמחה. הן משום הכפרה, והן משום שבימים אלה, בתקופת שלמה המלך, נחוגה חנוכת בית המקדש. ובכל עת שמחה, אין אומרים תחנון. הספרדים גם נהגו כך, ואינם אומרים תחנון.

(כג) צו"ץ – שלושה פסוקים, שהפסוק הראשון מתחיל במילה **צ**דקתך, והפסוק השני במילה **ו**צדקתך, והפסוק השלישי **צ**דקתך. תכליתם להצדיק את דיניו של הקב"ה. בכל פעם שחל עת שמחה בשבת, אין אומרים פסוקים אלו. לכן גם בשבת שבין יום כיפור לסוכות, אין לאמרם. הספרדים גם הם, אינם אומרים צדקתך.

(כד) בעשיית הסוכה – אין זו חובה, אלא מנהג נאה.

---

5. תשב"ץ קטן קל"ז.

קיצור ההלכות המעשיות שבשו"ע וברמ"א

בסוגריים מרובעים מובאות ההפניות לשו"ע.
הפניה לסעיף כוללת את דברי המחבר והרמ"א, ואף את דברינו בפירושם.
הפניה לדברינו בס"ק מצויינת בסוגריים עגולים.
מספר בסוגריים מציין הערה באותו סימן, והציון [הק] מפנה להקדמתנו לסימן.

הלכות חול המועד (סימנים תקל–תקמח)

א. חול המועד אסור בקצת מלאכות (סימן תקל)

1. בחול המועד נאסרו קצת מלאכות, ומקצתן מותרות [א].
2. יש אומרים שהתורה אסרה חלק מהם, ויש אומרים שכולם לא נאסרו אלא מדרבנן (א).
3. הכללים העיקריים על פיהם מתירים עשיית מלאכה בחול המועד, שמונה המה: [הק]
4. א. צורך המועד.
5. ב. דבר האבד.
6. ג. צורך רבים.
7. ד. עני שאין לו מה יאכל.
8. ה. מעשה הדיוט.
9. ו. דבר מצוה.
10. ז. מניעת סכנה.
11. ח. דבר שאין בו טרחה כלל. כי טירחה הכרוכה בפעולה יכולה להוות סיבה שנחמיר.

ב. דיני גילוח בחול המועד (סימן תקלא)

1. מצוה להתגלח בערב יום טוב לכבוד המועד [א].
2. בחול המועד עצמו אסור להתגלח ולהסתפר [ב].
3. הנוהגים להתגלח מידי יום, רשאים לגלח גם בחול המועד [ב].
4. השב מנסיעה מחוץ לארץ בחול המועד, ובמהלכה לא יכול להסתפר ולהתגלח, רשאי להסתפר ולהתגלח בחול המועד [ד].
5. החוזר מטיול בחוץ לארץ, לעומת זאת, אינו רשאי להתגלח ולהסתפר [ד].
6. פוסקים רבים אוסרים לצאת לטיול בחוץ לארץ, ויש מתירים, אם מדובר בנסיעה קצרה (יד).
7. תספורת ילדים קטנים, מותרת בחול המועד [ו].
8. מותר לסדר את השפם בחול המועד [ח].
9. מותר להסתרק בחול המועד, גם אם הדבר גורם להשרת שיער [ח].

ג. נטילת ציפורניים בחול המועד (סימן תקלב)

1. לפי מנהג אשכנז, אין ליטול ציפורנים בחול המועד, ולמנהג ספרד מותר [א].
2. כל הרפואות מותרות בחול המועד [ב].

ד. מלאכות המותרות בחול המועד (סימן תקלג)

1. בחול המועד מותר לעשות כל מלאכה נצרכת להכנת מאכלים, אף שאין הכרח לעשותה דווקא בחול המועד [הק].
2. על כן מותר לטחון קמח בחול המועד, אם יש צורך בקמח לימי המועד, אף שיכול היה לטוחנו קודם החג [א].
3. כמו כן מותר ללקוט פירות לצורך אכילתן [ג].
4. מותר גם לצוד דגים, אם יאכל מהם במועד [ד].
5. חליבת הבהמות בחול המועד מותרת גם כן, כדרכו בחול [ה].

ה. דיני כביסה במועד (סימן תקלד)

1. הכלל הוא שאין לכבס בכל ימי המועד. לכן צריך להקדים ולהכין בגדים לכל ימי החג [א].

2. אבל יש יוצאים מן הכלל, שהעיקרון בכולם הוא, שאפשרות הכיבוס לפני החג נמנעה מהם, או שאין בידם מספיק בגדים [א].
3. על כן מותר לכבס בגדי קטנים, המתלכלכים בכל עת [א].
4. כמו כן מותר לכבס מגבות [א].
5. גם המגיע מנסיעה רחוקה, רשאי לכבס בחול המועד [א].
6. חייל המגיע לביתו בערב החג או במועד עצמו גם הוא רשאי לכבס (ב).
7. נוסף על זאת בשעת צורך גדול מותר לכבס במכונה בגדים תחתונים, אם לא הספיקו קודם אם אין לו מספיק בגדים (יט).

ו. שלא לפנות מחצר לחצר בחול המועד (סימן תקלה)

1. אין לטרוח בחול המועד, אף ללא מלאכה [הק].
2. טרחה לצורך המועד או למניעת הפסד, מותרת [הק].
3. אין לעבור לדירה אחרת בחול המועד, אלא אם כן יתגורר בה במועד [א].

ז. כל צרכי בהמה מותר לעשות בחול המועד (סימן תקלו)

1. מותר לבצע בבעלי חיים המצויים באחריות בעליהם את כל הטיפולים השגרתיים [הק].
2. פעולות בלתי שגרתיות, הדורשות טרחה, אינן בכלל היתר זה, אלא אם נעשות לצורך המועד, או למניעת הפסד [הק].

ח. דין מלאכת דבר האבד (סימן תקלז)

1. מלאכה הנעשית למניעת הפסד מותרת בחול המועד, ואין צורך לעשותה בשינוי [הק] [א].
2. אבל כשההפסד אינו גדול, והטרחה רבה מאוד, אסרוה חכמים [הק] [א].
3. בתקופה זו, מותרת הפעלת מערכות השקייה (ט).
4. אין לייצר מערכת השקייה (ט).
5. אסור ליישר את שטח השדה לצורך חרישה [ט].

6. גיזום ענפים שאין לו בהם צורך אסור, אבל אם יש לו צורך בהם, מותר [יא].
7. ההדברה מותרת, כאשר יש חשש להפסד, ולא התאפשרה לפני המועד (מג).
8. הקצירה מותרת, כאשר יש חשש הפסד [טו].

ט. כמה עניינים נקראים דבר האבד (סימן תקלח)

1. ההיתר לטפל בדבר האבד הוא דווקא אם לא יכול היה לעשות כן לפני המועד [א].
2. אם השהה את הטיפול בכוונה, עד חול המועד, אסור לבצע זאת בחול המועד [ו].

י. דיני הסחורה בחול המועד (סימן תקלט)

1. אסור לסחור בחול המועד. והאיסור הוא הן על המוכר, והן על הקונה [א].
2. מכירה הבאה למנוע הפסד, מותרת. כגון שקנה סחורה, ואם לא תימכר בחול המועד, הוא עלול להפסידה או למכרה במחיר הפסד [ד].
3. סוחר רשאי לקנות בחול המועד סחורה בזול, אם מחירה יתייקר אחר החג [ה].
4. מותר למכור מצרכי מזון בחול המועד. על כן נהגו בכל מקום, שחנויות מזון ומכולות פתוחות בחלק מן היום [י].
5. אין לקנות בגדים בחול המועד, אלא אם יש צורך בבגד לימות החג (מב).

יא. דיני בנין וסתירה בחול המועד (סימן תקמ)

1. אסור לבנות בחול המועד אפילו בניה פעוטה [א].
2. אם יש חשש מפני גניבה, מותר לבנות בניה ארעית [א].
3. על כן מותר לתקן מנעול, כדי למנוע כניסת זרים [ד].
4. בחשש סכנה מותר לבנות בניה מסיבית וחזקה כרגיל [א].

5. בניה ארעית מותרת כאשר היא נעשית לצורך המועד, כגון תיקון כיסא שיש בו צורך בחול המועד עצמו [ו].
6. חלון שנשבר בחול המועד, מותר לתקנו (כד).

יב. דין אריגה בחול המועד (סימן תקמא)

1. מלאכות שאינן קשורות לאוכל, ויש בהן צורך המועד, מותר לעשות, אם יתקיים אחד משני התנאים הבאים: מלאכת הדיוט, או מלאכה בשינוי [הק].
2. גיהוץ בגדים בחול המועד מותר, אם הוא נעשה לצורך המועד [ג].
3. אין לתקן בגדים קרועים בחול המועד. מלבד אם יש בזה צורך המועד, ואז יש לתקן בשינוי, או מעשה הדיוט [ד].
4. אין לתת את בגדיו לתיקון אפילו אצל חייט לא יהודי (י).
5. אין לתת את נעליו לתיקון אפילו אצל סנדלר לא יהודי (י).

יג. שלא לעשות מלאכה לאחרים בחול המועד (סימן תקמב)

1. ההיתר לעשות מלאכה לצורך המועד או בדבר האבד, ניתן לבעליו בלבד [א].
2. מותר לאדם אחר לעשות את המלאכה, בתנאי שיעשה אותה בחינם [א].
3. אם יש הפסד גדול, ואי אפשר למצוא פועל יהודי בחינם, מותר לתת שכר [א] (הערה 1).
4. בפעולה הנדרשת לצורך רבים, מותר לעבוד בשכר (הערה 1).
5. מי שהכנסותיו אינן מכסות את הוצאותיו, רשאי לבצע את כל המלאכות כדי להשתכר [ג].

יד. דין מלאכה על ידי אינו יהודי בחול המועד (סימן תקמג)

1. הכלל הוא שכל דבר שנאסר לעשות בעצמו, אסור לבקש מאינו יהודי לעשותו [א].
2. אמנם אם הנכרי עובד בקבלנות, ועובדה זו ידועה לכל, מותר לו לבצע עבודות במועד [ב].

3. מותר לסכם בחול המועד עם אינו יהודי, על ביצוע עבודה אחר המועד [ג].

טו. דיני צרכי רבים בחול המועד (סימן תקמד)

1. צרכי רבים שיש בהם צורך מיידי, מותר לעשותם בחול המועד, בעבודה מקצועית ובפרהסיה [א].
2. על כן מותר לתקן דרכים ומקוואות, וכל מה שנצרך לבטיחות בני אדם או לבריאותם [א].
3. אין לבנות בית כנסת בחול המועד [א].
4. מותר לעשות מעשה הדיוט לצורך רבים, אף אם אין בזה צורך מיידי [ב].

טז. דיני כתיבה בחול המועד (סימן תקמה)

1. יש הבדל בין כתיבת מומחים, יפה ומוקפדת, המוגדרת "מעשה אומן", ונאסרה בחול המועד. ובין כתיבה לא מוקפדת, הנקראת "כתיבת הדיוט" [הק].
2. לדעת המחבר, כתיבת הדיוט מותרת בחול המועד. לדעת הרמ"א, גם כתיבה כזו אסורה, אלא שיש פעמים שהיא מותרת [הק].
3. כתיבת מכתב ובו דרישת שלום, לדעת המחבר מותרת, ולדעת הרמ"א אסורה [ה].
4. כתיבת מעשה אומן אף שעקרונית אסורה, הרי שבמקרים להלן הותרה, בדבר אבד, לצורך המועד, לצורך רבים, או לצורך מצוה.
5. דבר האבד כיצד? טעויות בספר, אם לא יתוקנו, נחשבות דבר האבד [ב]. חידושי תורה נחשבים דבר האבד, והותרה כתיבתם אפילו בכתב מוקפד [ט].
6. לצורך רבים כיצד? מותר לתקן ספר תורה במועד, אפילו אם יקראו בו רק אחר המועד [א].
7. לצורך המועד כיצד? כתיבת ספר תורה מתחילה ועד סוף, על ידי סופרים רבים, מותרת, בהעדר ספר תורה אחר לקריאה במועד [ב].
8. סופר שאין לו מה לאכול, רשאי לכתוב במועד תפילין ומזוזות לפרנסתו [ג].

9. לצורך מצוה כיצד? סופר שאין לו תפילין או מזוזה, רשאי לכתוב לעצמו, גם שלא לצורך המועד [ג].
10. מותר לחשב חשבונותיו והוצאותיו. למחבר משום שזה כתב הדיוט. ולרמ"א משום שזה דבר האבד [ד].
11. מותר לכתוב במחשב, ולהדפיס במדפסת (מג).

יז. דין אירוסין ונישואין בחול המועד (סימן תקמו)

1. אין לשאת אשה בחול המועד [א].
2. מותר להחזיר גרושתו בחול המועד [ב].
3. סעודת שמחה שנזדמנה לחול המועד, כגון ברית מילה, פדיון הבן או בר מצוה, מותר לקיימם בשירה, ריקודים וכלי נגינה [ג] (יא).
4. שמחת שבע ברכות מותרת בחול המועד, למי שנשא אשה טרם החג [ד].
5. האיפור מותר בחול המועד [ה].

יח. דין מי שמת לו מת בחול המועד (סימן תקמז)

1. אסור לצום בחול המועד [א].
2. אסור להספיד נפטר בחול המועד, גם אם מת בחול המועד עצמו [א].
3. קרובי הנפטר בלבד רשאים לקיים מצות קריעה על אדם שנפטר בחול המועד [ו].
4. למנהג אשכנז קורעים בחול המועד רק על פטירת אביו או אמו, ולא על שאר קרובים, עליהם קורעים בחלוף החג. במקום שאין מנהג, יש לקרוע על כל הקרובים [ו].
5. יש להביא סעודת הבראה אל בית האבלים, גם בחול המועד [ח].
6. הטיפול במת וכל צרכי הקבורה נעשים בחול המועד, ואין להתעכב כלל או לדחות את הקבורה [י].

יט. דין אבילות בחול המועד (סימן תקמח)

1. הקובר מתו בחול המועד אינו נוהג בחול המועד במנהגי אבלות. אלא במוצאי החג מתחיל את שבעת ימי האבלות [א].

2. ספירת השלושים מתחילה מיום הקבורה [א].
3. בחוץ לארץ, שיום טוב נחגג שני ימים, אינו מתאבל ביום טוב שני של גלויות, ובכל זאת נחשב יום זה כיומו הראשון של שבעת הימים. וכן כשנקבר בראש השנה, יום שני של ראש השנה נחשב כיום ראשון של שבעת ימי אבל [ב].
4. בימים טובים, וגם בראש השנה וביום כיפור, ואף ביום טוב שני של גלויות, אין נוהגים דיני האבלות [ג].
5. עם זאת, דברים שבצנעה נוהגים גם בחגים, לכן אסור לקיים יחסי אישות, וגם רחיצה בחמין אסורה [ג].
6. לימוד תורה נהגו להתיר בחג (טז).
7. אנינות חלה בחול המועד. אבל בימים טובים, אם לא קוברים את הנפטר בעיצומו של יום טוב, אין לנהוג באנינות [ה].
8. מותר לנחם אבלים בחול המועד [ו].
9. החלו לנחם במועד, ימשיכו לנחמו אחר החג, עד עבור ששה ימי ניחום. ואין חובה להמשיך ולנחמו בשאר ימי השבעה [ו].
10. כשנשלמו ימי הניחום, אפשר להקל קצת באיסור עבודה, ולהתיר עשיית עבודה של האבל, על ידי אחרים, ובבתיהם [ו].
11. אם זמן מועט לפני יום טוב קויימו חלק מדיני אבלות, החג מבטל את גזירת שבעה [ז].
12. אבלות שחג הפסח עצר, נמנית כשבעה ימים. יום הפסח גם נחשב שבעה ימים, ואחר החג נותרו ששה עשר יום להשלמת דיני השלושים [יב].
13. החלה האבלות ונעצרה בסוכות, הרי היא נמנית כשבעה ימים. יומו הראשון של החג גם הוא נמנה כשבעה ימים, ואף שמיני עצרת נמנה כשבעה ימים. לכן בסיום החג נותרו רק תשעה ימים להשלמת דיני השלושים [יב].
14. יום השבועות נספר כשבעה ימים [יג].
15. נהג שבעה טרם החג, ואפילו סיימה בערב הרגל, הרגל מבטל דין שלושים [ח].

16. ראש השנה ויום הכיפורים גם הם נחשבים כמועדים, ומבטלים שבעה או שלושים [יא].
17. אם ראש השנה ביטל דין שבעה, בא יום כיפור ומבטל דין שלושים [יד].
18. אם יום כיפור ביטל דין שבעה, בא חג סוכות ומבטל דין שלושים (יד).
19. בא החג וביטל שבעה, מותר לאבלים (ספרדים) לכבס ולרחוץ לכבוד החג [י].
20. חג המבטל דין שלושים, מתיר כיבוס ותספורת בערב חג, ולאשכנזים, רחיצה בחמין [י].
21. כשיום כיפור מבטל דין שבעה, מנהג הספרדים להתיר ישיבה על כסא בסעודה המפסקת (נד).

הלכות תשעה באב ושאר תעניות (סימנים תקמט–תקסא)

כ. להתענות ארבע צומות (סימן תקמט)

1. חובה לצום בתשעה באב על חורבן שתי המקדשות, ששתיהם ארעו ביום זה, בו נגזר על אבותינו, מחמת חטא המרגלים, להישאר במדבר (א).
2. גם בשבעה עשר בתמוז חובה לצום, כי בו הובקעה העיר בבית שני, ונשתברו הלוחות בחטאם בחטא העגל (א).
3. בשלושה בתשרי צמים כזכר להריגת גדליה בן אחיקם. מאורע שסימן את סיום האוטונומיה היהודית בארץ ישראל, אחר חורבן בית ראשון (א).
4. בעשרה בטבת צמים כי בו הטיל נבוכדנצר הרשע את המצור על ירושלים, מאורע שסימן את תחילת הליך החורבן (א).
5. בי"ג אדר צמים לזכר התעניות שקבעה אסתר, בהם בקשו רחמי שמים, כשהיו ישראל בסכנת השמדה (א).

כא. הבדל בין תשעה באב לשאר צומות (סימן תקנ)

1. כל איש ואשה בריאים חייבים לצום ארבע צומות, שהם; צום גדליה, עשרה בטבת, שבעה עשר בתמוז, ותשעה באב [א].
2. עוברות ומניקות פטורות מן הצום, ולמנהג אשכנז חייבות לצום אם מרגישות טוב [א].
3. חולים, וזקנים תשושי כח, אינם חייבים לצום (ה).
4. צום תשעה באב מתחיל מהערב, ושאר הצומות תחילתם מעלות השחר [ב].
5. צום תשעה באב אוסר לא רק מאכל ומשקה, אלא גם רחיצה, סיכה, לבישת נעלי עור, וקיום יחסי אישות. אבל בשאר צומות הכל מותר, מלבד מאכל ומשקה [ג].
6. חל אחד הצומות להיות בשבת, דוחים אותו ליום ראשון [ג]. מלבד תענית אסתר שמקדימים ליום חמישי (הערה 5).
7. בני ספרד נהגו להכריז בשבת על צומות עשרה בטבת ושבעה עשר בתמוז [ד].

כב. דין שבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה (סימן תקנא)

1. לא רק על תשעה באב גזרו חכמים דיני אבל, אלא גם על שבוע שחל בו תשעה באב. כלומר מיום ראשון בשבוע זה, נוהגים בו איסורים, כביטוי לצער על חורבן בית המקדש [הק].
2. כבר מראש חודש אב, ממעטים משמחה [הק].
3. יש כמה דינים שנוהגים אפילו משבעה עשר בתמוז [הק].

הדברים הנוהגים משבעה עשר בתמוז

4. נמנעים מאמירת שהחיינו על פרי חדש או בגד חדש [יז].
5. על מצוה שזמנה חל בבין המצרים, אומרים שהחיינו [יז].
6. על פרי שאחר בין המצרים לא יימצא אומרים שהחיינו [יז], וראוי להמתין עד שבת.
7. בגד שנצרך לו מאוד, ילבשנו ויברך עליו שהחיינו. ואם יכול להמתין בלבישתו עד שבת, עדיף שיברך בשבת (צג).
8. יש לנקוט זהירות יתירה שלא להסתכן בבין המצרים (צו).

9. האשכנזים נוהגים שלא להסתפר ולא להתגלח כל שלושת השבועות [ד].
10. אדם הנוהג להתגלח דרך קבע, מידי יום או יומים, יוכל להתגלח עד שבוע שחל בו תשעה באב (מה).
11. אשכנזים נמנעים מנשיאת נשים כל שלושת השבועות [ב].

הדברים הנוהגים מראש חודש

12. מראש חודש אב עד תשעה באב, ישתדל אדם לדחות משפט שיש לו עם נכרי [א].
13. ממעטין במשא ומתן של שמחה, כגון קניית צרכי חופה ותכשיטים [ב].
14. ממעטים גם בבניין של שמחה, כגון בית חתנות, או הקמת גן נוי [ב].
15. האשכנזים נוהגים שלא לכבס מראש חודש אב, ונמנעים גם מלבישת בגדים מכובסים. אמנם את הבגדים התחתונים מותר להחליף, וכן בגדי ילדים קטנים שמתלכלכים כל העת [ג].
16. אשכנזים וחלק מהספרדים נוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין מראש חודש אב [ט].
17. ויש ספרדים שנמנעים רק מב' באב, למחרת ראש חודש (סא).
18. מותר לשתות שאר משקאות אלכוהוליים [יא].
19. אשכנזים נוהגים להימנע מרחיצה מראש חודש אב [ז].
20. גם אשכנזים וגם ספרדים נמנעים מתיקון בגדים או קניית בגדים חדשים, גם שלא לצורך לבישה [ז].

הדברים הנוהגים בשבוע שחל בו תשעה באב

21. תספורת השער וגילוח הזקן אסורים בו [יב].
22. הכביסה אסורה בין אם זה כדי ללבוש בשבוע זה, ובין אם מכבס לימים של אחר תשעה באב [ג].
23. לבישת בגדים מכובסים אסורה [ג].
24. בגדים שהקטנים מטנפים בכל עת, מותר לכבסם (פא).
25. מנהג הספרדים להימנע מרחיצה במים חמים [טו].

26. מנהג אשכנז להימנע גם מרחיצת מים קרים [טז].
27. גם לספרדים כדאי להימנע מרחיצה בים ובבריכה, אלא אם כן יש בזה צורך בריאותי (פו).
28. לאחר התענית מותר להסתפר ולכבס מיד [ד].

כג. דיני ערב תשעה באב (סימן תקנב)

1. הסעודה האחרונה לפני הצום קרויה סעודה המפסקת [א].
2. סעודה המפסקת היא רק זו הנאכלת אחר חצות [א].
3. אסורה אכילת בשר שתיית יין ואכילת שני תבשילין בסעודה המפסקת [ב].
4. נוהגים להימנע גם מאכילת דגים [ב].
5. מותרת אכילת שני מינים שבושלו בקדירה אחת, אם בישולם יחד הוא דבר שבשגרה [ג].
6. אין הגבלה על אכילת פירות ירקות וסלטים חיים [ד].
7. יש נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלות [ה].
8. מנהג האשכנזים לאכול ביצים קשות [ה].
9. נוהגים לשבת על הרצפה בסעודה המפסקת [ז].
10. דינים אלה אינם חלים בסעודה הנאכלת אחר חצות, אם מתכננים סעודה נוספת שהיא תיקרא סעודה המפסקת [ט].
11. יש נוהגים לאכול ארוחה מזינה לפני מנחה, ואחריה סועדים את הסעודה המפסקת [ט].
12. אם חל תשעה באב בשבת, אין שום הגבלה. ומותר לאכול בשר ולשתות יין אפילו בסעודה האחרונה [י].
13. למרות שאין הגבלה, צריך להפסיק את האכילה לפני שקיעה [י].
14. אין אומרים תחנון בתפילת מנחה של ערב תשעה באב [יב].
15. ערב תשעה באב החל בשבת, אין אומרים צדקתך [יב].

כד. דיני סעודה המפסקת (סימן תקנג)

1. האכילה אחר סעודה המפסקת מותרת, אלא אם כן קיבל את תחילת הצום באמירה מפורשת [א].

2. איסור רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה, מתחילים כבר מהשקיעה [ב].
3. בערב תשעה באב שחל בשבת, אין לחלוץ את הנעלים עד אחר צאת השבת. אמנם שאר האיסורים חלים כבר מעת השקיעה [ב].
4. בני אשכנז נהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות, אפילו כשחל בשבת, אלא רק בדברים המותרים בלימוד בתשעה באב עצמו [ב].
5. אמנם פוסקים רבים דחו מנהג זה, והלומד כהרגלו יש לו על מי לסמוך (יא).

כה. דברים האסורים בתשעה באב (סימן תקנד)

אכילה ושתיה

1. אסור לאכול ולשתות בתשעה באב, החל מסיום יום ח' באב, מהשקיעה עד צאת הכוכבים של יום המחרת [הק].
2. חולים, אף אלו שחייהם אינם בסכנה, פטורים מלצום [ו].
3. נשים בהריון חייבות לצום [ה].
4. מעוברת המרגישה חולשה, או שההיריון קשה לה, או שיודעת מנסיונה ששינויים באכילה גורמים לה הקאות, או שעלולה לפתח צירים בקלות, טרם הזמן, כל אלה לא יצומו (טז).
5. יולדת פטורה מן הצום, במהלך כל שלושים יום מהלידה [ו].
6. מיניקות, החל משלושים יום מהלידה, חייבות לצום, אם בריאותם לא תיפגע מכך [ה].
7. מינקת חלשה, או כשיש חשש שהתינוק לא יקבל מספיק חלב, דינה כמו חולה, ופטורה מן הצום (טז).

רחיצה

8. הרחיצה אסורה בתשעה באב, בין במים חמים בין במים קרים, ואפילו הושטת אצבע במים [ז].
9. רחיצה להסרת לכלוך מותרת [ט].
10. מותר ליטול ידים בבוקר עד סוף קשרי האצבעות, ומברכים על הנטילה [י] (כא).

11. ביציאה מהשירותים מותר ליטול ידיו עד קשרי אצבעותיו (כז).
12. הבא מן הדרך ורגליו חלשות, רשאי לרחצם, אם יחזקם בכך, ואין בכוונתו להתענג [יד].

סיכה

13. סיכת שמנים או שאר חומרים על העור אסורה בתשעה באב, אם נעשית לשם תענוג [טו].
14. סיכה רפואית מותרת, לכן רשאי למרוח קרם על פצעים, וכדומה לזה (לה).

נעלי עור

15. אסורה נעילת נעלי עור, אפילו אם רק הסוליה עשויה עור, או אפילו אם בחיפוי יש מעט עור [טז].
16. למרות שביום זה לא נועלים נעלי עור, נוהגים לברך את ברכת "שעשה לי כל צרכי" בברכות השחר (לו).
17. בימינו קיים מבחר גדול של נעליים נוחות, שאינן עור, ומותרים בתשעה באב. עם זאת יש מהדרים להימנע מכך, למרות שאינן עור (לו).
18. הרוצה לנהוג ברכב, ואין ברשותו נעליים נטולות עור, ינעל נעליים רגילות כדי שלא לגרום חלילה לתאונה (לז).

יחסי אישות

19. יחסי אישות אסורים [א].
20. אין ישנים באותה מיטה [יח].
21. נגיעה והעברת חפצים לא נאסרו (לט).

לימוד תורה

22. מצוות לימוד התורה צומצמה בתאריך זה [א].
23. הותר ללמוד את התוכחות והדברים הרעים. על כן ספר ירמיהו ואיוב עם פירושיהם, ואגדות החורבן ומדרש איכה הותרו ללימוד [א].

24. מותר ללמוד פרק שלישי במסכת מועד קטן, כי הוא דן בדיני אבלות [ב].
25. מותר לומר את כל התפילה, כדרכו מידי יום [ד].
26. בתשעה באב שחל בשבת, הכל מותר. אפילו יחסי אישות, ולימוד תורה [יט].
27. בני אשכנז נהגו שלא לקיים יחסי אישות, ולימוד תורה כרגיל, בשבת זו [יט].

עבודה

28. נהגו שלא לעבוד כל היום (מד).
29. אם יש צורך, ימתינו עד חצות, כשהדבר אפשרי [כב].
30. אם ייגרם לו הפסד ממון, מותר לצאת לעבודה [כג].
31. דווקא עבודה, כלשוננו היום, היא שנאסרה. אבל מלאכות מותרות (מד).

שאילת שלום

32. לא אומרים שלום ביום זה [כ].
33. במקרה שיש חשש לעלבון הזולת, מותר לומר שלום, ובעיקר להשיב על ברכת שלום (כ).
34. ביום זה נמנעים מטיולים היתולים וצחקוקים [כא].
35. כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה [כה].

כו. דיני תפילין וציצת בתשעה באב (סימן תקנה)

1. בבוקר לובשים טלית קטן, ולא מברכים עליו [א].
2. בתפילת שחרית לא מתעטפים בטלית גדול, ולא מניחים תפילין [א].
3. במנחה מתעטפים בטלית גדול, ומניחים תפילין בברכה [א].
4. יש שאינם משנים מנהגם בתשעה באב, וכבר בבוקר מתעטפים בטלית ומניחים תפילין כהרגלם מידי יום (ב).
5. עקרונית, ניתן לדרוש מכלל מתפללי בית הכנסת לכבד את מנהג המקום (ב).

6. אמנם בזמננו, נכון לאשר לכל אחד לנהוג כמנהגו (ב).
7. יש הנוהגים לשנות מעט בנוחיות משכבם בתשעה באב [ב].
8. בתשעה באב נמנעים מכל סוגי העינוגים, גם אלה שאיסורם לא נכתב מפורשות [ב].

כז. תשעה באב שחל ביום ראשון (סימן תקנו)

1. היציאה מן השבת נעשית באמירת "אתה חוננתנו" בתפילת עמידה, או באמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול" (א).
2. את ההבדלה על הכוס דוחים למוצאי תשעה באב [א].
3. במוצאי שבת מברכים על הנר [א].
4. במוצאי הצום מברכים ברכת בורא פרי הגפן, וברכת המבדיל [א].
5. אין לברך על הבשמים, לא במוצאי שבת ולא במוצאי הצום [א].

כח. לומר נחם ועננו בתשעה באב (סימן תקנז)

1. בתשעה באב אומרים 'נחם' בבונה ירושלים בכל התפילות, ערבית שחרית ומנחה [א].
2. האשכנזים אומרים את 'נחם' רק בתפילת מנחה [א].
3. דיני עננו מוסברים בסימן תקס"ה.
4. שכח לומר נחם או עננו, אינו צריך לחזור על העמידה [א].
5. אשכנזים האוכלים בתשעה באב, נוהגים להוסיף נחם בברכת בונה ירושלים [א].
6. אבל ספרדים שאוכלים אינם נוהגים לאומרו (ה).

כט. במוצאי תשעה באב אין אוכלים בשר (סימן תקנח)

1. אין לאכול בשר ולשתות יין כל יום י' אב [א].
2. מנהג אשכנזים להתיר מחצות היום [א].
3. ספרדים רבים נוהגים בזה כמו האשכנזים [א].
4. כיבוס וגילוח ושאר מנהגי אבלות מותרים מיד, אלא שיש נוהגים להחמיר עד חצות היום למחרת [הערה 1].
5. אם תשעה באב נדחה ליום ראשון, למנהג אשכנז אין אוכלים בשר בליל יא אב אבל הספרדים לא נוהגים בחומרה זו

ל. מנהגי תשעה באב ודין מילה בתשעה באב (סימן תקנט)

1. בליל תשעה באב מתפללים ערבית וקוראים איכה וקינות, הכל כפי שמובא במחזורים [ב]. וכשחל תשעה באב במוצאי שבת יש מספר הבדלים אחרי תפילת העמידה, הכל כפי שמובא במחזורים [א].
2. ביום תשעה באב לא אומרים תחינות, קוראים בתורה, ומפטירים ואומרים קינות, הכל כפי שמובא במחזורים [ב].
3. מגילת איכה נאמרת בכל מקום בלילה. אמנם ביום כל מקום יעשה כמנהגו (ד).
4. גם במנחה של ערב תשעה באב אין אומרים תחנון. ואם חל תשעה באב ביום ראשון, אין אומרים במנחה של שבת "צדקתך" [א].
5. נוהגים להסיר את הפרוכת הסוככת על הארון, עד שעת מנחה [ב].
6. בליל תשעה באב וביומו, עד שעת מנחה, נוהגים לשבת על הארץ [ג].
7. אָבֵל הולך לבית הכנסת בתשעה באב, עד סיום אמירת הקינות [ו].
8. אם צריך למול תינוק, ממתינים עד אחר הקינות [ז].
9. ביום זה נמנעים ואין מברכים על בשמים בעת המילה [ז].
10. את היין תשתה אם התינוק הנימול, או אחד הילדים, מאחר וברכו עליו [ז].
11. אם היולדת אינה נוכחת, ואין ילדים שישתו, אין לברך על היין (כט).
12. בעלי הברית, שהם האב האם, הסנדק והמוהל, ילבשו בגדי שבת, לכבוד המילה [ח].
13. חל תשעה באב בשבת, ונדחתה התענית ליום ראשון, רשאים בעלי הברית לאכול אחר תפילת מנחה [ט].
14. נהגו להימנע מהכנת סעודת מוצאי הצום עד אחר חצות [י].

לא. לעשות זכר לחורבן (סימן תקס)

1. אין לבנות בנין מוגזם ביופי ופאר כבנין המלכים [א].
2. מה מוגדר פאר מוגזם אינו ידוע, אבל כל אדם ישתדל שלא להגזים מדי ביופי הבית (א).

3. הבונה בית צריך להשאיר מול הפתח אמה על אמה ללא סיד [א].
4. הנכנס לדור בבית בנוי אינו חייב לקלוף סיד מן הכותל [א].
5. כזכר לחורבן גזרו שלא לנגן בכלי שיר [ג].
6. הרמ"א התיר זאת מטעמים שונים [ג].
7. הספרדים סומכים בזה על הכרעת הרמ"א (ט).

לב. דין הרואה ערי ירושלים ויהודה והמקדש בחורבנן (סימן תקסא)

1. מדין השולחן ערוך, חובה לקרוע בראיית עיר חריבה מערי יהודה, או בראיית המקדש החרב [א].
2. אמנם למעשה, רבים נמנעים מקריעה, מטעמים שונים [הק].

הלכות תעניות (סימנים תקסב–תקפ)

לג. דיני קבלת תענית (סימן תקסב)

1. באופן עקרוני, אין לנדור נדרים. אבל יש אפשרות לקבל תענית על עצמו, שלא בלשון נדר ואם כך עושה, זה מוגדר נדר מדרבנן, וצריך לקיימו [הק].
2. יש לקבל את ההתחייבות לצום בתפילת המנחה של ערב התענית [ו].
3. גם המהרהר בלבו, בשעת מנחה, שמקבל על עצמו להתענות תענית למחרת, הרי הוא מחויב לקיים זאת [ו].
4. אבל הרהור שלא בשעת מנחה אינו כלום [ו].
5. אפשר לקבל תענית בברכת שמע קולנו, אבל עדיף לקבלה בסוף העמידה, טרם אמר "יהיו לרצון" [ו].
6. בתענית כזו, יוסיף היחיד תפילת עננו בברכת שומע תפילה [ה].
7. צום המאפשר אמירת עננו בתפילה הוא רק כזה שצם משך כל היום, לדעת המחבר, מעלות השחר עד צאת הכוכבים [א].
8. אמנם לדברי הרמ"א רשאי לומר עננו גם אם צם רק עד אחרי שהתפלל מנחה [א].
9. המקבל תענית במנחה, רשאי לאכול כל הלילה שלפני התענית [ז].

לד. דין ליל שלפני התענית (סימן תקסד)

1. מותר לאכול ולשתות בליל שלפני התענית, עד עמוד השחר [א].
2. אמנם הנרדם וישן שינת קבע, אסור באכילה ושתיה טרם עלות השחר [א].
3. אבל אם התנה, שאינו מקבל התענית על ידי השינה, מותר לו לאכול ולשתות (ד).
4. לרמ"א מותר לשתות, אפילו אם לא התנה [א].

לה. דין תפילת עננו (סימן תקסה)

1. בתעניות ציבור, ובתענית שאדם קיבל על עצמו, מוסיפים תחינת "עננו" [א].
2. אם יש עשרה מתענים, יוסיף שליח הציבור תחינת "עננו", כברכה בפני עצמה, לפני ברכת 'רפאנו' [הק].
3. שכח לומר עננו, לא יחזור על תפילת העמידה. ואם נזכר טרם עקרו את רגליו, יאמר עננו לפני שיעקרם, ולא יחתום [ב].
4. יש נוהגים לומר עננו בכל שלושת התפילות – ערבית, שחרית ומנחה. ויש נמנעים מלאמרה בערבית, כי בלילה עדיין מותר לאכול. ואומרים אותו בשחרית ומנחה. ומנהג אשכנז לומר רק במנחה [ג].
5. יחיד אינו אומר את שלוש עשרה המידות, כלומר 'תפילת ויעבור' [ה].

לו. דיני תענית ציבור (סימן תקסו)

1. בכלל תענית ציבור נכללים התעניות שקבעו חכמים. שהן עשרה בטבת, שבעה עשר בתמוז, תשעה באב, צום גדליה ותענית אסתר. ומלבד אלו, גם תעניות שמנהיגי הציבור גזרו מחמת איזו צרה [הק].
2. בתענית ציבור שליח ציבור אומר עננו כברכה בפני עצמה לפני ברכת רפאנו בחזרת העמידה [א].
3. לא יעלו לברכה בקריאת התורה ולא יקראו בתורה אלא המתענים (כד).
4. ואין אומרים אותו אלא אם יש עשרה מתענים בציבור והשליח ציבור צריך להיות מן המתענים [ג].

5. שליח צבור ששכח ולא אמר עננו בין גואל לרופא, יאמרנו כיחיד, בברכת שומע תפילה (ג).
6. המתענים ומתפללים מנחה, סמוך לשקיעה, יאמרו ברכת כהנים בחזרת העמידה [ח].
7. נהגו אשכנזים בחוץ לארץ, שלא לברך ברכת כהנים, מלבד ימים טובים (כז).

לז. טעימה ורחיצת הפה שמותר בתענית (סימן תקסז)

1. למנהג הספרדים, מותר לטעום מאכל, בתנאי שנמנעים מבליעתו [א].
2. למנהג אשכנז אסור לטעום מאכלים בצום [א].
3. צחצוח שיניים בתענית מותר, אם נזהרים שלא לבלוע נוזלים. אבל בתשעה ובאב וביום כיפור, הדבר אסור (ח).
4. אין ללעוס מסטיק בצום (י).
5. מותר לבלוע כדור להרגעת כאבי ראש. ואם הכאב חזק, מותר לצרף לכך מעט מים (י).

לח. דין נודר בעת צרה (סימן תקסט)

1. כאשר מופיעה צרה, מצוה לצום ולחזור בתשובה, ולא להאמין כי המאורעות ארעו באופן מקרי [הק].
2. יחיד שקיבל על עצמו צום כדי להעביר איזו צרה, והצרה עברה, תוך כדי הצום, צריך להמשיך בצום, כפי שהתחייב [א].
3. אם נודע לו טרם החל תעניתו, שלא הייתה כל צרה, וקבלת התענית ארעה בטעות, אינו צריך לצום [ב].
4. ציבור שקיבל לצום על צרה, ועברה לפני חצות, יכול להפסיק את הצום. אבל אם חלפה הצרה רק אחר חצות, יש לסיים את הצום כפי שהתחייבו [א].

לט. מי הם החוטאים לשבת בתענית (סימן תקע"א)

1. הסיגופין אינן דרך מובחרת בעבודת השם [הק].
2. מי שמתענה כדי לחזור בתשובה ויכול לעשות זאת בלי לפגוע בבריאותו ובעבודת השם שלו נקרא קדוש [א].
3. מי שהצום יפגע בבריאותו או בעבודת השם שלו נקרא חוטא [א].
4. תלמידי חכמים ומורים אינם רשאים להתענות [ב].

מ. שנותנין בתענית חומרי המקום שיצא ושהלך לשם (סימן תקעד)

1. קיימים מספר מנהגים שונים בקרב כלל הקהילות.
2. העובר דירה ממקום למקום, צריך לעזוב את מנהגי המקום הקודם, ולנהוג כמנהג המקום בו נמצא [א].
3. העובר ממקום למקום באופן זמני, לא נפטר ממנהגי מקומו, ומלבד זאת צריך גם לכבד את מנהגי המקום, אליו הגיע [א].
4. דין זה משליך על מקרה שקבעו צום במקומו, כי אז אינו רשאי לאכול גם אם נמצא במקום אחר בו לא קבעו צום [א].
5. כמו כן, אם במקומו לא קבעו צום, ובמקום בו נמצא קבעו צום, עליו להתענות יחד עמם [א].
6. אין לנהוג בעידונים כל זמן שהציבור מצוי בצרה [ד].
7. כל הפורש מן הצבור, אינו רואה בנחמתן; וכל המצטער עמהם, זוכה ורואה בנחמתן [ה].

מא. על איזה דברים מתענין ומתריעין (סימן תקעו)

1. כיום לא נהוג להטיל צום על הציבור, אפילו בעת צרה [הק].
2. עם זאת, כמובן, צריך להתפלל ולהתעורר בתשובה [הק].
3. התעניות הנזכרות בסימן זה נתקנו כנגד צרה שבאה בגזירת שמים, ומשום שיש בצרה כעין הוראה על כך שמתרחש משהו לא ראוי ולא הגון [הק].
4. תהליכים טבעיים, רגילים, שגרמו צרה, אינם סיבה לתענית [הק].
5. כמו כן, רשלנויות בני אדם, גם הם אינם סיבה להתענות. אלא יש לפעול לתיקון המעוות [הק].

מב. שכל יחיד יתענה ויתפלל על צרתו (סימן תקעח)

1. יחיד חייב להתענות, אם ארעה לו איזו צרה, כדי לפשפש במעשיו, ולהתחנן לפני בוראו [א].
2. אם התענית קשה עליו, יפשפש במעשיו, יתפלל, וירבה במעשים טובים [הק].
3. אסור לצום בשבתות ובמועדים ובראשי חודשים, בחנוכה ובפורים ובערבי יום כיפור [א].

הלכות ראש השנה (סימנים תקפ"א–תרג)

מג. דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה (סימן תקפא)

1. החל מראש חודש אלול, נוהגים הספרדים לומר סליחות, לפני תפילת שחרית [א].
2. אפשר לומר אותם גם בלילה, אחר חצות, או במשך היום (א).
3. אשכנזים נוהגים לתקוע בשופר מידי יום, החל מראש חדש אלול, אחר סיום שחרית, מלבד ערב ראש השנה. והספרדים תוקעים בזמן הסליחות [א].
4. אמירת סליחות למנהג אשכנז מתחילה ביום ראשון שלפני ראש השנה, ואם חל ראש השנה בימי שני או שלישי, מתחילים ביום ראשון של השבוע הקודם [א].
5. צריך להשתדל בבחירת שליח הציבור שיהא ירא שמים. ואם אפשר שיהיה לכל הפחות בן שלושים, ונשוי [א].
6. אולם כל ישראל כשרים, אם מתפללים בהסכמת הקהל [א].
7. אין אומרים תחנון בערב ראש השנה, בתפילה, אבל בסיום הסליחות, אומרים כנסדר בתוך הסליחות [ג].
8. מכבסים ומסתפרים לכבוד ראש השנה. ויש נוהגים לטבול במקוה לכבוד יום הדין [ד].
9. כמו כן ראוי לתת צדקה לעניים [ד].

מד. סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה (סימן תקפב)

1. בעשרת ימי תשובה יש לשנות את תחימת הברכה השלישית של העמידה, ולומר המלך הקדוש במקום הא־ל הקדוש [א].
2. טעה ואמר הא־ל הקדוש, חוזר לראש העמידה [א].
3. אבל אם נזכר מיד לפני תחילת הברכה הבאה, יתקן מיד [ב].
4. בברכת "השיבה שופטינו" חותם כל השנה "מלך אוהב צדקה ומשפט". ובעשרת ימי תשובה, יאמר המלך המשפט [א].
5. אם טעה ואמר כהרגלו, למנהג ספרד, אם לא סיים העמידה חוזר לברכת "השיבה שופטינו". ואם סיים, וכבר עקר רגליו, חוזר לראש העמידה. ולמנהג אשכנז אינו חוזר (ו). ואם נזכר מיד, טרם החל בברכה הבאה, יתקן מיד, לכל המנהגים, ולא צריך לחזור [ב].
6. בברכת מעין שבע הנאמרת בליל שבת, אומר "המלך הקדוש" במקום "הא־ל הקדוש" [ג].
7. כשאומר ברכת מעין שבע בראש השנה שחל בשבת, או ביום כיפור שחל בשבת, חותם רק בשל שבת כבכל השנה, ואומר "מקדש השבת" [ג].
8. בימים אלו מוסיפים בקשות בשתי הברכות הראשונות ושתי האחרונות של העמידה , כמובא בסידורים (י).
9. ואם טעה ולא אמר בקשות אלה, אינו חוזר [ה].

מה. דברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה (סימן תקפג)

1. בסעודת ליל ראש השנה נוהגים לאכול דברים לסימן טוב, ומוסיפים בקשה, כל אחד לפי מנהגו [א].
2. ביום ראש השנה נוהגים ללכת סמוך לנהר ולומר שם תפילה בתוכה אומרים "ותשליך במצולות ים כל חטאותם" [ב].
3. אם אין נהר, אומרים זאת סמוך לכד או כלי אחר שמילאו בו מים (יג).
4. נוהגים שלא לישון במהלך היום, לכל הפחות עד חצות (טו).

מו. סדר קריאת התורה בראש השנה (סימן תקפד)

1. קוראים בתורה כפי שמובא במחזורים.

2. אין להוציא ספר תורה מבית הכנסת לצורך יחידים שאינם יכולים לבוא לבית הכנסת [ג].
3. אם יש ספר תורה שמוכן לכך, מותר להביאו. אבל כמובן צריך לוודא שקיים מניין בעת הקריאה (יג).
4. אם ספר התורה מובא למשך כמה ימים, והוא מונח בארון, מותר להביאו (יג).

מז. דין ברכת השופר (סימן תקפה)

1. מצות עשה לתקוע בשופר בראש השנה [הק].
2. התוקע חייב לעמוד [א].
3. אם תקע מיושב, יצאו ידי חובה (א).
4. בתקיעות שלפני מוסף מותר לשבת, וכל אחד ינהג כמנהג קהילתו (1).
5. בתקיעות של תפילת מוסף, גם השומעים צריכים לעמוד (1).
6. לפני התקיעה מברך "לשמוע קול שופר" [ב].
7. ומברך גם ברכת שהחיינו (ב).
8. הספרדים מברכים שהחיינו רק ביום ראשון, והאשכנזים בשני הימים (ב).
9. תוקעים שלשה פעמים **ת**קיעה **ש**ברים **ת**רועה **ת**קיעה. שלשה פעמים **ת**קיעה **ש**ברים **ת**קיעה. ושלשה פעמים **ת**קיעה **ת**רועה **ת**קיעה. ואלו הן התקיעות שלפני מוסף. ושאדם שלא נכח בבית הכנסת בעת התקיעות, חייב לשמוע (ב).
10. טוב לתקוע בצד ימין [ב].
11. טוב שהצד החיצון של השופר יופנה כלפי מעלה [ב].
12. אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים, ישלים אחר את התקיעות, ולא יברך שוב [ג].
13. עדיף לתקוע בחינם [ה].
14. אדם הזקוק לכסף, יכול לקבל שכר עבור התקיעות (כב).

מח. דיני שופר של ראש השנה (סימן תקפו)

1. כל סוגי הקולות היוצאים מן השופר כשרים [ו].

2. אם ניקב השופר ולא סתמו, התקיעה כשרה, אף אם נשתנה קול השופר [ז].
3. אין להוסיף שום חומר או ציפוי על השופר [יא].
4. אין מחללין שבת אפילו באיסור דרבנן, לצורך הבאת שופר [כא].
5. מותר לבקש מאינו יהודי עשיית מלאכה מדרבנן, לצורך השגת שופר [כא].
6. נקיון השופר על ידי שטיפתו במים מותרת, אם הדבר יכול לסייע לתקיעה [כג].

מט. דין התוקע לתוך הבור (סימן תקפז)

1. צריך לשמוע את קול השופר עצמו, ולא הד של קולו [א].
2. יכול אדם לצאת ידי חובת המצוה אף אם שומע את השופר באמצעות מכשיר שמיעה (ג).

נ. זמן תקיעת שופר (סימן תקפח)

1. זמן מצות תקיעת שופר היא רק ביום ולא בלילה. מהנץ החמה עד השקיעה [א].
2. אם לא תקע עד השקיעה, מותר לתקוע עד צאת הכוכבים, אבל ללא ברכה [א].
3. לכתחילה, צריך לשמוע את התקיעות ברצף. כלומר, תקיעה תרועה תקיעה, ללא כל הפסקה משמעותית (ו).
4. בדיעבד, גם אם הפסיק זמן ממושך, יצא ידי חובה [ב].
5. ואולם במקרה והפסיק באמצע סידרה בקול פסול, צריך לחזור לראש הסידרה. סידרה היא שם כולל ליחידת תקיעה, שמקדימה את הקול האמצעי, הקול האמצעי, ותקיעה לסיום [ב].
6. אם חל ראש השנה בשבת, נמנעים ולא תוקעים בשופר, לכן השופר מוקצה ואסור אף בנגיעה [ה].

נא. מי הם החייבים בתקיעת שופר (סימן תקפט)

1. גברים מגיל בר מצוה חייבים בתקיעת שופר [א].

2. האב חייב לחנך את בנו במצוות ולהביאו לבית הכנסת לשמוע תקיעת שופר.
3. נשים פטורות מתקיעת שופר [ג].
4. אמנם רבות מחמירות על עצמן לשמוע תקיעות שופר, והדבר נחשב להן מצוה [ו].
5. למנהג ספרד, נשים לא יברכו [ו].
6. למנהג אשכנז, תברכנה על המצוה, אבל לא יברך עבורן אדם שכבר קיים את המצוה [ו].
7. חרש, שוטה וקטן פטורים מתקיעת שופר [ב].
8. מי שאינו מחויב בתקיעה, לא יכול לתקוע עבור אחרים, ולהוציאם ידי חובה [א].
9. מי שכבר קיים את המצוה, יכול לתקוע עבור גברים אחרים, ולברך עבורם (יז).
10. גם התוקע וגם השומע, צריכים לכוון לצאת ידי חובה, ולהוציא ידי חובה [ח].
11. כל הנמצא בבית הכנסת, וכן התוקע, מסתמא מכוונים לצאת ולהוציא (כו).

נב. הסדר הראוי לתקיעת שופר (סימן תקצ)

1. כדי לצאת ידי חובה, צריך לתקוע שלשה פעמים תשר"ת, שלשה פעמים תש"ת, ושלשה פעמים תר"ת (ת' פירושו תקיעה. ש' פירושו שברים. ור' פירושו תרועה) [א].
2. משך אורכה של התרועה צריך להיות כאורך תשעה צלילים. אורך השברים צריך להימשך כשלשה קולות, שאורכם מתמשך קצת יותר מצליל. אורך התקיעה יהא לפחות כמשך הקול האמצעי שבין שני התקיעות [ב].
3. מותר להאריך בתרועה יותר מתשעה צלילים, ומותר לעשות יותר משלושה שברים, וגם בתקיעה ניתן להאריך כמה שרוצים [ג].

4. צריך להפסק בין הקולות השונים לכל הפחות כדי נשימה, כלומר אין לתקוע תקיעה ותרועה ברצף, אלא יש לנשום מעט ואז להמשיך [ד].
5. שלושת השברים ותשעת צלילי התרועה צריכים להעשות בנשימה אחת [ד].
6. את ה'שברים תרועה' שבתקיעות דמיושב (התקיעות שלפני מוסף) יש לתקוע בנשימה אחת. ואת התקיעות במוסף ואחריה, יש לתקוע בשתי נשימות. ומנהג אשכנז לעשות הכל בשתי נשימות, ואם שינה, אין התקיעות נפסלות, בדיעבד [ד].
7. אם טעה בתש"ת והשמיע קצת צלילי תרועה, צריך לחזור לתקיעה ראשונה. כמו כן אם טעה בתר"ת ותקע שבר, צריך לחזור לתקיעה ראשונה [ח].

נג. תפילת מוסף (סימן תקצא)

1. תפילת מוסף של ראש השנה נתייחדה בכך שיש בה תשע ברכות, וכינויין של שלש הברכות האמצעיות הוא, מלכויות זכרונות ושופרות [א].
2. בנוסח התפילה, הן בלחש והן בחזרה מצויות מספר נוסחאות. ואין זה מעכב, אלא כל אחד יתפלל כמנהג מקומו (יג).
3. לא יתפלל יחיד תפילת מוסף טרם חלפו כשלש שעות מעלות השחר, כדי שלא תקדם תפילתו לתפילת הציבור [ח].
4. יחיד שלא יוכל להתפלל מוסף בהמשך היום, רשאי להתפלל קודם חלפו שלש שעות (כד).

נד. תפילת מוסף בקול רם (סימן תקצב)

1. שליח הציבור חוזר על העמידה, ותוקעים על סדר הברכות, מלכויות זכרונות ושופרות [א].
2. המנהג הנפוץ הוא לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת, בסוף כל אחד משלושת הברכות (ב).
3. יש נוהגים לתקוע גם בתפילה בלחש [הק].

4. המתפלל ביחידות לא יתקע בעצמו, ולא יתקעו לו אחרים, בזמן העמידה. אלא או לפני כן או אחרי כן [ב].
5. אסור לשוחח החל מברכת השופר, עד סוף כל התקיעות. מותר לעיין בספר בזמן ההמתנה בין תקיעות דמיושב למוסף, או לומר פירקי תהילים [ג] (ט).

נה. אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו (סימן תקצג)

1. מתפללים מוסף גם אם אין שופר [ב].
2. תוקעים בשופר גם אם לא ניתן להתפלל מוסף [ב].
3. אם התוקע יודע להשמיע רק תקיעה או רק תרועה, אין לתקוע כלל (ב).
4. אם יכול התוקע להשמיע סידרה שלימה, כגון **ת**קיעה **תר**ועה **ת**קיעה, ולא יודע לתקוע שברים, יעשה את מה שהוא כן יודע (ג).

נו. יחיד יכול להוציא חברו ידי חובת שופר (סימן תקצד)

1. אדם שאינו יודע לתקוע, ואינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכול חברו לתקוע עבורו, ולהוציאו ידי חובה. אפילו אם הוא עצמו כבר שמע תקיעות, ויצא ידי חובה [א].

נז. תקיעות אחר התפילה (סימן תקצו)

1. בסוף התפילה מוסיפים הספרדים תרועה גדולה [א], והאשכנזים מאריכים בתקיעה האחרונה, וקוראים לה תקיעה גדולה (א).
2. כבר פשט המנהג בכל קהילות ישראל לתקוע מאה קולות. שלושים בתקיעות דמיושב, שלושים בלחש של מוסף, שלושים נוספים בחזרה, ועשרה באמצע הקדיש. ויש נוהגים שלא לתקוע בלחש, והם תוקעים שלושים קולות בחזרה, ועוד שלושים לפני הקדיש, ומשלימים עשרה קולות באמצע הקדיש [א].
3. אין להוסיף תקיעות יותר מהנהוג [א].
4. מותר לקטנים לתקוע גם אחר שיצאו כולם ידי חובה [א].
5. השופר אינו מוקצה גם אחר שסיימו לתקוע בו (ד).

נח. אם מותר להתענות בראש השנה (סימן תקצז)

1. אין להתענות בראש השנה [א].
2. הגם שאוכלים ושותים בראש השנה, יש למעט קצת [א].

נט. דין צדקתך בשבת שחל בה ראש השנה (סימן תקצח)

1. ראש השנה שחל בשבת, מנהג הספרדים לומר צדקתך, ובני אשכנז אינם אומרים [א].

ס. ותודיענו במוצאי שבת ליל ראש השנה (סימן תקצט)

1. אם חל יום שני של ראש השנה ביום ראשון, מבדילים בתפילה ואומרים וַתּוֹדִיעֵנוּ [א].

סא. ביצה שנולדה בראש השנה ודיני קידוש (סימן תר)

1. ביצה שנולדה ביום ראשון של ראש השנה, וכן מה שניצוד או נתלש בו, אסור בשני הימים [א].
2. בקידוש ליל היום שני של ראש השנה נוהגים ללבוש בגד חדש או לאכול פרי חדש כדי לברך שהחיינו [ב].
3. גם מי שאין לו בגד או פרי חדש אומר שהחיינו [ב].
4. למנהג ספרד מברכים שהחיינו על מצות השופר רק ביום הראשון, מלבד בשנה בה חל יום ראשון של ראש השנה בשבת, אז יברכו שהחיינו על התקיעה של היום השני [ג].
5. אשכנזים נוהגים לברך שהחיינו בשני הימים [ג].

סב. סדר יום שני של ראש השנה (סימן תרא)

1. במוצאי יום שני של ראש השנה מבדילים כמו בשבת, אלא שאין מברכים לא על הבשמים ולא על האש [א].
2. ראש השנה הוא חג של שני ימים, גם בארץ ישראל [ב].

סג. סדרי ימי תשובה (סימן תרב)

1. עשרת הימים שמראש השנה עד יום הכיפור, קרויים עשרה ימי תשובה, והם מיועדים לתשובה. [הק]
2. מרבים בימים אלה בתפילות ותחנונים [א].

3. אומרים אבינו מלכנו. והאשכנזים נמנעים מלאומרו בשבת [א].
4. גם אם יש ברית מילה בבית הכנסת אומרים תפילת "אבינו מלכנו" [א].
5. המנהג הנפוץ הוא להמתין עד מוצאי יום כיפור באמירת ברכת הלבנה [א].
6. אומרים "צדקתך" במנחה של שבת שובה [א].
7. מקומות רבים נוהגים שהרב דורש בענייני תשובה, והקהילה כולה מתכנסת לדרשתו, בשבת זו שזכתה לכינוי שבת שובה (יג).

סד. להזהר מפת נכרי וכו' בעשרת ימי תשובה (סימן תרג)

1. גם הנוהגים לאכול לחם המיוצר במאפייה של אינם יהודים, ישתדלו בעשרת ימי תשובה לאכול דוקא "פת ישראל" [א].
2. יש לכל אדם לפשפש במעשיו בימים אלו, ולחזור בתשובה מעבירות שבידו. וגם אם מסתפק אם כשל בעבירה, יחזור בתשובה [א].

הלכות יום כיפור (סימנים תרד–תרכד)

סה. סדר ערב יום כיפור (סימן תרד)

1. ערב יום כיפור הוא כעין יום טוב, ונוהגים בו מעט חגיגיות (ב).
2. אין מתענים בו, ומצוה להרבות בסעודה ביום זה [א].
3. אין אומרים תחנון, ולמנצח [ב].
4. אשכנזים אינם אומרים מזמור לתודה [ב].
5. ממעטים בסליחות [ב].
6. אשכנזים נמנעים מאמירת אבינו מלכנו, מלבד בשנה שיום כיפור חל בשבת [ב].

סו. מנהג כפרות בערב יום כיפור (סימן תרה)

1. יש נוהגים לשחוט תרנגול בערב יום כיפור, לומר עליו פסוקי כפרה ותשובה, ולתתו לעני [א].
2. דעת השולחן ערוך שיש להימנע ממנהג זה [א].

3. היום נהוג לעשות כפרות עם כסף שיינתן לצדקה (ד).

סז. שיפייס אדם חברו (סימן תרו)

1. אדם שחטא נגד חברו, חייב לחזור בתשובה הן כלפי חברו והן כלפי ה'. כלפי חברו על ידי פיוסו ובקשת מחילתו. וכלפי ה', על ידי החזרה בתשובה, הצום והתחנונים [א].
2. את הפיוס לחברו יקדים לפני עשיית התשובה לה' [א].
3. צריך לבקש מחילה לא רק על פגיעה ממונית או פיזית, אלא גם על עלבון או כל פעילות הנעשית בדיבור ופוגעת בחבר [א].
4. מצוה על הנפגע שלא להיות אכזרי אלא למחול [א].
5. אם הנפגע לא מחל, צריך לפנות אליו שלוש פעמים, בקבוצה של שלושה אנשים. ואם עדיין לא מחל, אין צורך להוסיף ולבקש את מחילתו, אלא מי שלא מוחל הוא החוטא [א].
6. אין חובה למחול למי שהוציא שם רע [א].
7. אם האדם הנפגע מת, יביא עשרה אנשים לקברו, ויבקש בפניהם מחילה מן הנפטר [ב].
8. נוהגים לטבול בערב יום כיפור (יב).
9. אין מברכים על טבילה זו, כי אינה חובה [ד].
10. כדי לקיים מנהג זה, די בשפיכת כ 13.5 ליטר מים, או לעמוד תחת המקלחת עד שיישפך עליו 13.5 ליטר [ד].
11. מי שמת לו מת בין ראש השנה ליום כיפור, מותר לרחוץ ולטבול לפני כניסת החג [ד].

סח. סדר וידוי במנחה בערב יום כיפור (סימן תרז)

1. אדם שחטא, צריך לחזור בתשובה, ולהתוודות על חטאו. הוידוי הוא מצות עשה מן התורה [הק].
2. יום כיפור מיועד לתשובה, ומתוודים בכל התפילות שבו [הק].
3. מקדימים להתוודות כבר בתפילת העמידה בלחש, במנחה של ערב יום כיפור, קודם סעודה מפסקת [א].
4. עיקר הוידוי הוא, שהאדם מכיר בחטאו [ב].
5. אין לפרט את חטאיו בקול רם. ובלחש אין חובה, אבל רצוי [ב].

6. יש לעמוד בעת הוידוי [ג].
7. מותר להתוודות גם על חטאים עתיקים, אף שכבר התוודה עליהם [ד].
8. יש נוהגים לקבל שלושים ותשע מכות ולהתוודות, לפני תפילת מנחה [ו].
9. למנהג ספרד, מדובר במכות אמיתיות, אבל כאלה שאינן מסכנות. ולמנהג אשכנז רק מכות סמליות (יט).
10. יש שאינם נוהגים במנהג זה (יח).
11. אין תועלת בוידוי ובמכות אלא כאשר האדם שב בתשובה כנה [ו].

סט. סדר סעודה המפסקת (סימן תרח)

1. מצוה לאכול בערב יום כיפור [א].
2. יש להכניס את חג הכיפור כמה דקות לפני השקיעה, כלומר להימנע כבר אז מאכילה וממלאכה [א].
3. המנהג הוא להוסיף כשמונה עשר דקות (ב).

ע. הטמנת חמין בערב יום כיפור (סימן תרט)

1. מותר להכין אוכל בערב יום כיפור, להותירו על פלטת חימום למשך הצום כולו, כדי לאכול מיד במוצאי הצום, אוכל חם [א].
2. יש מן האשכנזים שנמנעים מכך [א].

עא. הדלקת הנרות ביום כיפור (סימן תרי)

1. נוהגים להדליק נרות ביום כיפור כמו בשבת [א].
2. מברכים על הדלקה זו [ב].
3. בבתי כנסת, ובכל מקום אחר שנדרשת בו תאורה, מרבים באור לכבוד היום [ג – ד].
4. יש נוהגים להדליק נר נשמה, עבור נשמת ההורים שנפטרו [ד]

עב. שליל הכיפורים דינו כיומו (סימן תריא)

1. האיסור שהטילה תורה על אכילה שתיה ומלאכות אסורות ביום כיפור, הוא גם לשעות הליל וגם לשעות היום [א].

2. איסור מלאכה, אכילה ושתיה, ביום זה, הוא מן התורה [א].
3. המלאכות האסורות בשבת, אסורות ביום כיפור. ומה שחכמים אסרו בשבת, אסור גם ביום כיפור מדרבנן [ב].
4. רחיצה, סִיכָה, נעילת נעלי עור, וקיום יחסי אישות, אסורים מדרבנן (ד).
5. אין להכין ביום כיפור מאכלים, עבור מוצאי הצום, אף לא בפעילות שאינה מלאכה אסורה [ב].

עג. איסור אכילה ביום כיפור ושיעור כמותו (סימן תריב)

1. האכילה ביום כיפור אסורה. האוכל במזיד חייב כרת, אם היתה כמות המאכל במשקל כ 30 גרם [א].
2. כל סוגי המאכלים מצטרפים לשיעור זה [ב].
3. אוכל ושתיה אינם מצטרפים [ב].
4. גם אכילה בכמות פחותה מכך, אסורה מן התורה, אלא שאין עליה עונש [ה].
5. אין חיוב על אכילה אלא אם זו נמשכה 6.5 דקות [ג].
6. האיסור הנזכר נאמר דווקא לגבי מאכלים הראויים לאכילה [ח].
7. חולה שאין בו סכנה, רשאי לבלוע תרופות. ואם לצורך בליעתם הוא זקוק למעט מים, יוסיף מעט מלח, כדי לעשות את טעמם מר (טו).
8. השותה נוזלים חייב, אם שתה מלא לוגמיו. כמות זו שונה מאדם לאדם, והיא בערך 40 מ"ל [ט].
9. כל המשקים מצטרפים לשיעור האמור [ט].
10. השותה פחות מכך, עובר על איסור מן התורה, אבל אינו נענש (כד).
11. כמו כן, לא ייענש השותה אלא כאשר שתה זאת ברצף [י].
12. לא נאמר איסור זה אלא בשתיית משקים הראויים לשתיה [יא].
13. חשיבות השיעורים אינה אלא לחולה, ודיניו יפורטו להלן בסימן תריח.

עד. איסור רחיצה ביום כיפור (סימן תריג)

1. רחיצה אסורה ביום כיפור מדרבנן (א).

2. אסור אפילו להושיט אצבע במים [א].
3. הרחיצה האסורה היא רחיצה של תענוג [א].
4. אם חלק מגופו מלוכלך, מותר לרחוץ שם, כדי לנקות את הלכלוך [א].
5. נטילה של מצוה מותרת. על כן מותר ליטול ידים בבוקר [ב].
6. וכן אחרי יציאה משירותים [ב].
7. מי שאין דעתו מיושבת עד שירחוץ פניו, רשאי לרחצם. ומנהג אשכנז להחמיר בזה [ד].
8. אין לרחוץ את הפה ולא לצחצח שיניים ביום כיפור [ד].
9. הנוטל ידיו, ייטול עד סוף אצבעותיו, כי עד שם ודאי חייב בנטילה [ב].
10. כהן הבא לישא כפיו, אם הוא מבני ספרד, ייטול עד סוף אצבעותיו. ובן אשכנז, ייטול עד סוף ידיו (יא).
11. אין איסור לכלה, שיום כיפור חל בתוך שלושים יום מהחתונה, לרחוץ את פניה [י].
12. הטבילה ביום כיפור אסורה, בין לאשה שהגיע זמנה לטבול, ובין לגבר הטובל מידי יום [יב].

עה. דיני סיכה ונעילת הסנדל (סימן תריד)

1. סיכת שמנים על גופו, אסורה ביום כיפור [א].
2. לצורך חולה, מותרת סיכת שמנים [א].
3. אסור לנעול נעלי עור ביום כיפור, אפילו אם רק חלק מסוים מן הנעל עשוי עור [ב].
4. מעיקר הדין, נעליים שאינן מעור, אף אם הן נוחות מאוד, מותר לנעלם בכיפור [ויש נמנעים] (ו).
5. מותר לעמוד על שטיח של עור [ג], ויש מבני אשכנז שנמנעים מכך [ג].
6. יולדת, חולה, ומי שיש לו מכה ברגלו, מותרים בנעילת נעלי עור. וכן ההולך בדרך וירא מעקרבים, או מפגעים אחרים, רשאי לנעול נעלי עור [ג, ד].

7. אמנם בזמננו, הואיל ומצויים נעליים שאינן עשויות עור, ועדיין מגינים על הרגל כנדרש, אין להתיר זאת (יא).

עו. יום הכיפורים אסור בתשמיש המיטה (סימן תרטו)

1. אסור לקיים יחסי אישות ביום כיפור [א].
2. אין לישון עם האשה באותה מיטה. ואין לנגוע בה, כמו בעת נידתה [א].

עז. הקטנים מתי יתחילו להתענות (סימן תרטז)

1. ילדים שעדיין לא נתחייבו במצוות, פטורים מקיום המצוות – בנים, עד גיל בר מצוה, ובנות עד גיל בת מצוה [הק].
2. עם זאת, על ההורים מוטלת חובה לחנכם בכל מצוה, עת מסוגלים הם לקיימה [הק].
3. אין חובה לחנכם באיסור רחיצה וסיכה שהונהג ביום כיפור [א].
4. כאשר מתעורר צורך, רשאי אדם בוגר לרחצם. והאשכנזים מבקשים מנכרי שיעשה זאת, כשהדבר אפשרי [א]
5. יש לחנכם להימנע מנעילת נעלי עור [א].
6. עוד יש לחנך את הבנים והבנות, החל מגיל 11, להימנע מאכילה ושתיה [ב].
7. מגיל 9 עד גיל 11, מחנכים אותם לצום זמן מועט, כגון שיאחרו את שעת הארוחה בשעה [ב].
8. ילדים פחות מגיל 9, אוכלים כרגיל, ואינם מתענים כלל [ב].
9. ילד חלש, אפילו קרוב לגיל מצוות, אין מחנכים אותו לצום כלל [ב].

עח. דין עִבּרה ומינקת ביום כיפור (סימן תריז)

1. העיקרון הוא, שאשה בהריון, ואשה מניקה, צמות ביום כיפור [א].
2. עם זאת, כאשר קיים חשש, אפילו קטן, שמא הצום עלול לפגוע בבריאותה או בעוברה, כגון שהתענית גורמת לה צירים או התייבשות, עליה לאכול ולשתות בשיעורים, כמוסבר בסימן הבא (א).

3. ובמינקת, אם קיים חשש שהוולד יסתכן, על ידי מחסור בחלב אמו, עליה לאכול ולשתות בשיעורים, כפי הצורך (ז).
4. מעוברת שהריחה מאכלים, ומחמת רצונה לאכלן נגרם שינוי בגופה, מאכילים אותה, עד שתתיישב דעתה [ב].
5. יולדת שהחל אצלה הליך לידה פעיל, אינה צמה (ו).
6. אשה שהפילה את עוברה, 40 יום אחר תחילת ההריון, נחשבת יולדת (ה).
7. יולדת, בתוך שלושה ימים מהלידה ממש, אינה צמה [ד].
8. את 72 השעות נהוג לחשב מהלידה עצמה (ח).
9. יולדת, אחר שלושה ימים מלידתה, עד היום השביעי, רשאית לאכול ולשתות, אם חשה בכך צורך. ואם לאו, עליה לצום [ד].
10. בחלוף שבעה ימים מהלידה, הרי היא ככל אדם. ואם לא מרגישה טוב, יש לה דין חולה, ודינו מוסבר בסימן הבא [ד].

עט. דין חולה ביום כיפור (סימן תריח)

1. יש כלל גדול בתורה והוא, פיקוח נפש דוחה את מצוות התורה, כפי שהכתוב אומר "**וחי** בהם", ופירשו חכמים, ולא שימות בהם [הק].
2. לכן בכל מקרה בו נשקפת סכנה לחיי הצם, עליו לאכול ולשתות ביום כיפור [א].
3. היתר זה ניתן לא רק אם ישנה סכנה ממשית לחיים, אלא גם כאשר מצב הבריאות עלול להידרדר [א].
4. לכן החולים במחלות מסכנות חיים, כגון סוכרת, מחלות לב, מחלות ריאות וכדו', רשאים שלא לצום, מאחר וצום של יום אחד עלול לדרדר את בריאותם. וזה נחשב פיקוח נפש, כי הכבדת החולי מעמידה את חייו בסכנה (א).
5. ניתן לבצע כל טיפול רפואי בשבת, או ביום כיפור, אם מניעתו תגרום נזק ממשי לבריאות. ולמרות שאם יימנעו מן הטיפול, לא ימות החולה, הרי עלולים חייו להתקצר, וזהו פיקוח נפש (א).
6. חולי שיגרום נזק מתמשך וקבוע לבריאות, נחשב גם הוא פיקוח נפש. כי ברוב המחלות, נעשה האדם חולה לזמן מסוים, ואחר

שמתרפא מחוליו, הרי הוא בריא כבתחילה. אבל ישנם חולאים, שאם לא יקבל טיפול בזמן המתאים, תיווצר פגיעה בלתי הפיכה בבריאותו. וכיון שחלק מבריאותו ניטלת, מוגדר הדבר פיקוח נפש (א).

7. כאב התוקף את האדם, ובלתי אפשרי, ללא טיפול מתאים, לסובלו, נחשב גם הוא פיקוח נפש.
8. לביצוע הערכת מצבו הרפואי של החולה, מסתמכים על רופא, ואפילו הוא אינו יהודי [א].
9. רשאי חולה לאכול או לשתות, כשמרגיש צורך, ואפילו אם רופאים רבים סבורים שאינו צריך [א].
10. כשמאכילים חולה או יולדת, יש לעשות כן לפי שיעורים. כלומר, יאכל כ–30 גרם מאכל. וימתין משך 6.5 דקות, ורשאי לשוב ולאכול, וכן הלאה [ז].
11. חולה שהותרה לו השתיה, אם צריך לשתות מעט, ישתה כמלוא פיו מים (בערך 40 מ"ל, אבל זה שונה לפי גודל פיו), כל 6.5 דקות. ואם הוא זקוק לכמות רבה, די בהמתנת מספר שניות, בין כל שתיה [ח].
12. אם ההמתנה קשה על החולה, רשאי הוא לאכול ולשתות כרגיל [ח].
13. אחר אכילתו יברך ברכה אחרונה, או ברכת המזון, וביעלה ויבוא יאמר "ביום הכיפורים הזה" [י].

פ. סדר ליל יום הכיפורים (סימן תריט)

1. נוסח התפילות כל אחד מתפלל כמנהגו, וכמובא במחזורים [א].
2. אחת התפילות המיוחדות של ליל זה היא כל נדרי, בה מתירים נדרים, הן אותם שנעשו בעבר, והן אותם שייעשו במהלך השנה העומדת לבא (ג).
3. אמירת כל נדרי, מסייעת לאדם הנוהג במנהג טוב, שלשה פעמים, שלא ייחשב מנהגו כנדר (ג).

4. אם האדם בכל אופן אמר נדר, אפשר לסמוך, בשעת הדחק, על אמירת כל נדרי. שזו תמנע את חלות הנדר, ובתנאי, שלא זכר, בעת הנדר, את כל נדרי (ג).
5. מברכים ברכת שהחיינו לפני תפילת ערבית [א].
6. המנהג הוא לשמוע את הברכה משליח הציבור, המכוון להוציא את הציבור ידי חובה, והציבור גם הוא מתכוון לצאת ידי חובה, בברכתו (ד).
7. יש אשכנזים, שמנהגם לומר את הברכה יחד עם שליח הציבור, אבל בלחש (ד).
8. מי שלא שמע ברכה זו משליח הציבור, יאמר אותה ביחיד (ד).
9. אם חל יום כיפור בשבת, אומרים אחרי העמידה ויכולו. ושליח הציבור אומר חזרה כבכל שבת, ואינו מזכיר בה את יום כיפור [ג].
10. שני אנשים עומדים בצידי החזן, אחד מימינו, ואחד משמאלו, בכל תפילות יום הכיפור [ד].
11. האשכנזים נהגו לעשות כן רק בתפילת כל נדרי (יד).

פא. סדר קריאת התורה ומילה ביום כיפור (סימן תרכא)

1. בסיום תפילת שחרית, קוראים בתורה, כמובא במחזורים [א].
2. מזמנים שישה עולים, ומפטיר. יש מתירים להוסיף קוראים, ויש אוסרים (א).
3. אדם שהותרה לו אכילה ושתיה ביום כיפור, יכול לעלות לתורה, בניגוד לשאר תעניות (א).
4. אם ברית מילה חלה ביום כיפור, נוהגים למול אחר קריאת התורה, ולפני מוסף [ב].
5. הספרדים מברכים על המילה בלי כוס יין, והאשכנזים מברכים כנהוג, עם כוס. ונותנים לילד קטן לשתות ממנו, כדי שהברכה לא תהיה לבטלה. ואם אין קטן, נותנים מעט לנימול [ג].
6. בחזרה של מוסף אומרים פיוט, שמפרט את מהלך עבודת הכהן הגדול, בבית המקדש, ביום זה.
7. יש נוהגים להשתחוות ארבעה פעמים, במהלך הפיוט [ד].

8. המשתחווים, יניחו פיסת בד או חציצה אחרת על הרצפה, טרם ישתחוו (יג).
9. נהגו להתחייב בסכום מסוים לצדקה, לעילוי נשמת הנפטרים [ו].

פב. סדר תפילת מנחה (סימן תרכב)

1. מתפללים מנחה, כל אחד לפי מנהגו, וכמובא במחזורים [א].
2. בתפילת מנחה קוראים בתורה, ומפטירים בספר יונה [א].
3. אף שבשאר צומות נוהגים הכהנים לישא כפים במנחה, ביום זה לא יישאום, כי בתפילת נעילה יעשו זאת [ד].

פג. סדר תפילת נעילה (סימן תרכג)

1. תפילת נעילה היא חמישית והאחרונה הנאמרת ביום כיפור, וקדושתה גבוהה מאוד, כי היא נאמרת ממש בעת חיתום הדין [הק].
2. במקום "כתבנו" אומרים "חתמנו", ואם טעה, אינו צריך לחזור [ב].
3. נושאים כפים בתפילת נעילה. ומנהג אשכנז בחוץ לארץ, שלא לשאת כפים [ה].
4. צריך לסיים את התפילה לפני השקיעה, ולכל הפחות, לומר ברכת כהנים, טרם שקיעה (יג).
5. בסוף התפילה, מקבלים עול מלכות שמים, ותוקעים בשופר, כל אחד כפי מנהגו [ו].

פד. סדר מוצאי יום כיפור (סימן תרכד)

1. אין מוציאים את החג, תיכף כשהגיע הזמן, בצאת הכוכבים, אלא מוסיפים כמה דקות מחול על הקודש [ב].
2. מתפללים ערבית, ובברכת חונן הדעת, אומרים אתה חוננתנו, כמו במוצאי שבתות [א].
3. מבדילים על הכוס [ג].
4. אין מברכים על בשמים [ג].
5. מברכים על אור הנר, שהודלק לפני יום כיפור, ונותר דלוק כל היום, או בנר שהודלק ממנו [ד].

6. כשלא ניתן להשיג אש מנר ששבת, מברכים על נר שהודלק מאש שנוצר, כגון מגפרור, אבל לא מברכים על האש של הגפרור עצמו [ד].
7. המדקדקים, משתדלים להתחיל בבניית הסוכה החל ממוצאי כיפור [ד].
8. אין אומרים תחנונים, בימים שבין כיפור לסוכות [ה].
9. בשבת שבין כפור לסוכות, לא אומרים צדקתך [ה].

מפתח נושאים

מפתח נושאים כרך י״א
הלכות חול המועד, תשעה באב ושאר תעניות, תעניות, ראש השנה ויום כיפור
סימנים תק״ל – תרכ״ד

אות ללא סוגריים מפנה לסעיף בדברי המחבר והרמ״א, ואות בסוגריים מפנה לסעיף קטן בפרושנו. מספר בסוגריים מפנה להערה. הציון (הק) מפנה להקדמה לסעיף.

א:
אבל:
אבילות במועד– **תקמז** (הק׳), **תקמח** (הק׳).
קבר מתו ברגל– **תקמח** א, (א), ד, (טז).
קבר מתו לפני הרגל– **תקמח** ז.
מלאכת אבל במועד– **תקמח** ו.
מתי נפסקת האבילות– **תקמח** (נא).
ניחום אבלים במועד– **תקמח** ו, (כז).
אבילות בתשעה באב– **תקנט** ו.
אבל באמירת סליחות– **תקפא** א, (ט), (י).
תספורת לאבל במועד– **תקלא** ז (יז).
אבינו מלכנו:
בשבת שובה– **תקפד** א, (ד).
בעשרת ימי תשובה– **תרב** א.
בערב יום כיפור– **תרד** א, (ח), (ט), **תרז** (טז).
ביום כיפור שחל בשבת– **תרכב,** (יד).
אינסטלטור– ע״ע ׳תיקון במועד׳.
איפור והתקשטות במועד– **תקמו** ה.
אירוסין במועד– **תקמו** (א), (ה), הע׳ 1.
אמירה לגוי– ע״ע ׳גוי׳.
אנינות במועד– **תקמח** (הק׳), ה.
אריגה במועד– **תקמא** (א).

אכילת פרס (לעניין אכילה ביום כיפור לחולה)– **תריב** ג, (ז) (י) הע׳ 3 י (לב) **תריח** הע׳ 4, הע׳ 6.
ארץ ישראל (אם יש איסור יציאה מהארץ לחו״ל לטייל)– **תקלא** (יד), הע׳ 6 7.
אשפה (פינויה במועד)– **תקלה** ג, (יב).

ב:

בהמה וחיה (טיפולה, ואחזקתה במועד)– **תקלו**, **תקלז** (יד).
בין המצרים:
אכילת בשר ושתיית יין– **תקנא** ט–יא (ס). בעשירי באב– **תקנח** א.
בסעודת מצוה– **תקנא** י (ע)–(עא).
שתיית יין בהבדלה בתשעת הימים– **תקנא** (סח).
כביסות– **תקנא** ג, (לה).
מהות הימים– **תקנא** (הק׳).
משא ומתן וקניית דברים– **תקנא** ב (י–יב).
מו״מ או פעולות למניעת סכנה או היתרים מחמת מצוה– **תקנא** ב, (ע), (פח), יח, (צו).
לבישת בגדי שבת בשבת חזון– **תקנא** א, (ה), הע׳ 4.
ברית מילה בתשעת הימים– **תקנא** א
ברית מילה בתשעה באב– **תקנט** ז (כח)
נישואין בתשעת הימים– **תקנא** ב (טו)
פריסת פרוכת בשבת חזון– **תקנא** א, ובתשעה באב– **תקנט** ג, (יא).
רחיצה– **תקנא** טז, (פו), (ושם לגבי רחיצה בבריכה ובים)
שהחיינו בבין המיצרים– **תקנא** יז, (צב), הע׳ 15.
תספורת בבין המיצרים– **תקנא** ג, (כא), ד, (מה), יב–יד.
עשירי באב אם יש בו הגבלות– **תקנא** ד, **תקנח** הע׳ 1.
תיקון בגדים– **תקנא** ז,ח (נז).
בירה (שתייתה בערב תשעה באב)– **תקנב** (ג).
בין השמשות– **תרח** (א), (ג).
ביצים (אכילתם בערב תשעה באב)– ע״ע ערב תשעה באב.
ברית מילה:
ברית מילה בתשעת הימים– **תקנא** א.
ברית מילה בתשעה באב– **תקנט** ז, (כח).

ברית מילה במועד– **תקמו** ד, (יא).
ברית מילה בראש השנה– **תקפד** ד, (יד).
ברית מילה ביום הכיפורים– **תרכא** ב,ג (יא).

ג:

גוי:
אמירה לגוי לעשות מלאכה במועד ולאחר המועד– **תקמג** (הק׳), ג, (ה).
אמירה לגוי לעשות מלאכה בתשעה באב– **תקנד** כב, (מז).
לומר לגוי להדליק נרות עבורו ביוה״כ– **תרט** (טז).
עבודתו עבור ישראל במועד– **תקלז** יד, (נו), **תקמא**, (י).
קבלנות עם הגוי– **תקמג**, (ב).
שותפות עם גוי במועד– **תקלז** טז.
גזירת שלושים (אבילות)– **תקמח** ח, (לז), (לח).
גילוח: ע״ע תספורת
אם מותר לגלח את זקנו בחול יום בחול המועד– **תקלא** (ב), הע׳ 1. וע״ע תספורת
גזירת ציפורניים– ע״ע ׳ציפורניים׳
גלידה (אכילתה בערב תשעה באב)– **תקנב** (ד).

ד:

דבר האבד– **תקלז** א, (הק׳), יב, טז, (עח). **תקלח** (הק׳), א, ה, **תקלט** ג–ה, ט, **תקמב** א, (ב). **תקמד** (יג) **תקמה** ב, ט.
דבר האבד בתשעה באב– **תקנד** כג, (נא), (נב).

ה:

הפסד (היתר מלאכה משום הפסד)– **תקלז** טז, **תקמ** (ד).
הספד במועד– **תקמז** (הק׳), (ג), (ז).
הספד לאחר שבעה שלושים ושנה– **תקמז** ה, (י).
הדיוט (מעשה שלא צריך אומנות בעבורו)– **תקמ** א, ה–ו, (כ). **תקמא** א (א) (ו) ה. **תקמה** (הק׳), (ד), (מג).
הלל:
בראש השנה ויום הכיפורים -**תקפד** א, (א).

ו:

וידוי:

אמירתו בקול רם– **תרו** (ח).

שליח ציבור המתוודה– **תרז** ג, (י).

ערב יום כיפור– **תרו** א, (הק'), (א).

מה כולל הוידוי– **תרכא** ה.

ויחל משה–ע"ע 'קריאת התורה'

ז:

זימון– **תקנב** ח.

זכר לחורבן– **תקס** (הק'):

חיוב לשייר אמה על אמה לא מסויידת– **תקס** א, (ג).

ח:

חוזה (עריכתו במועד)– **תקמה** (נ).

חולה:

חיובו לצום בארבעת הצומות– **תקנ** (ב).

חולה ביום הכיפורים שנזקק לבלוע תרופה– **תריב**, (טו).

חולה ביום הכיפורים באיזה מחלות צם ובאיזה לא: **תריח** (א).

חולה האוכל אם צריך לברך/לקדש, לומר יעלה ויבוא– **תריח** י, (כג)

חולה שנזקק לנעול נעלי עור– **תריד** ג.

חולה ורופא מתווכחים אם צריך לאכול למי מקשיבים– **תריח** א, (ב), הע' 6.

איך מאכלין את החולה [אכילה לשיעורין]– **תריח** ז, (יא), (יב), (יד).

שתייה לשיעורין– **תריח** ח, (יח), הע' 8.

חול המועד:

איסורו מן התורה או מדרבנן– **תקל** (הק'), (ב).

אופני היתר עשיית מלאכה– **תקל** (א).

בניין במועד– **תקמ** א, (א), (ו–ט), ד.

העסקת פועלים במועד –**תקמב** (ג), הע' 1.

השקייה במועד– **תקלז** (י).

חליבה במועד– **תקלג** ה, (כו).

חנוכת בית בחול המועד– **תקמו** (יא).

כיוון מלאכתו במועד– **תקלג** א. **תקלח** ו, (יז). **תקמ** ד, (יז).

הערמה– **תקלג** א, (ח), הע׳ 1.
טירחא במועד– **תקלה** א–ג. **תקלז** (ט–י), **תקמ** (יב).
מעשה הדיוט– ע״ע ׳הדיוט׳
מסחר במועד (ולקנות ולמכור אוכל בגדים וכו׳)– **תקלט** (הק׳), א, הע׳ 1, יא (מב), יב.
עבודה (ללכת לעבוד ולהשתכר)– **תקלט** (כד).
פרהסיא (עשיית מלאכה במועד לעין כל)– **תקלא** ה ו. **תקלג** ד (כג), **תקלד** א, **תקלח** ב, **תקלט** י, **תקמד** ב (ח), **תקמח** ד.
צורך המועד– **תקלג** (כג). **תקלד** ג. **תקמ** (כב).
צידה במועד– **תקלג** ה, **תקלז** (מג).
ציפורניים (נטילתם במועד) **תקלב** (הק׳) א (א) (ב).
צער והפסד– **תקלג** (כו).
רפואה– (בחול המועד)– **תקלב** ב, (ד).
צרכי רבים (במועד)– **תקמד** (הק׳) (א), (ב), (ו). **תקמה** א, (ד), (ה).
שינוי במלאכה– **תקלז** א (הק׳), יב, יג (נא–נב) טז (עח). **תקלח** א, (ז). **תקמא** ד, (יא), הע׳ 2 **תקמה** ז.
שדה (טיפול בשדה בחול המועד)– **תקלז**, הדברת שדה– שם (מג).
תיקון כלים במועד– **תקמד** (יג).
תפירה ותיקון בגדיו– **תקמא** , ד–ה.
חשמלאי– ע״ע תיקון במועד

ט:

טבילה לפני ימי הדין– **תקפא** ד (כז). **תרה** ד (יב).
טחינה במועד– **תקלג** א.
טיול (ערב תשעה באב)– **תקנג** ב, (יב).
טיול בתשעה באב– **תקנד** כא, (מג).

י:

יום טוב (ההבדל בין יו״ט לחול המועד) **תקלג** (הק׳).
יום כיפור (ברוב האיסורים ע״ע תשעה באב שם צויין הדגשה להפנייה להלכות יום הכיפורים):
איסורים ביום זה– **תרי** (הק׳), הע׳ 3.
אכילה בערב יום כיפור: ע״ע יום הכיפורים

בגדים לבנים– **תרט** (כ), (כא).
ברוך שם כבוד מלכותו– **תריט** (יא).
כל נדרי– **תריט** (ג) (ז).
הבדלה– **תרכד** ג, (ג), ברכת הנר: שם (ו), הע׳ 2.
מבטל שבעה ושלושים לאבל– **תקמח** יא. **תרה** (יח) (כ).
מהותו של יום– **תרד** (הק׳).
מוצאי הצום– **תרכד** א,ב.
נעילה (זמנה)– **תרכג** (ב) הע׳ 1.
נשיאת כפיים– **תרכב** ד (טו). **תרכג** (יג) (יד).
סדר העבודה– **תרכא** ד (יג).
שהחיינו ביום הכיפורים– **תריט** (ד).
תקיעה בשופר בסוף הצום– **תרכג** (יט), (כ), הע׳ 2.

ילדים:

האם בטלים מלימוד תורה בתשעה באב– **תקנא** א (ז).
לחנך אותם שלא ללבוש מנעלי עור– **תקנא** (לו). ביום כיפור– **תרטז** א, (ג).
ישיבה על ספסל בתשעה באב– ע״ע ׳תשעה באב׳
ממתחי מתחילים לצום ביום כיפור– **תרטז** ב.
רחיצת ילדים ותינוקות ביום כיפור– **תרטז** ב, (ד).

כ:

כיבוס במועד– **תקלד** (הק׳), א.
כיבוס בגדי קטנים ומגבות– **תקלד** א.
כיבוס במכונת כביסה– **תקלד** (יט) הע׳ 3.
כפרות– **תרה** א, (א), (ו).
כתיבה במועד (בכתב ובמחשב)– **תקמה** (הק׳) (א), (מא), (מג).
כתיבת חשבונות והוצאות– **תקמה** (יז), (יח).

ל:

לוויה במועד כיצד ינהגו– **תקמז** (ד), (כו), יב (לג).
לימוד תורה– ע״ע תשעה באב

מ:

מוזיקה (שמיעתה לאחר החורבן)– **תקס** ג, (ט).

מוסף של ראש השנה:
מלכויות זכרונות ושופרות– **תקצא** (הק׳) (יא), (יב).
זמן תפילת מוסף זו– **תקצא** (כד).
סדר התקיעות בתפילה זו– **תקצב** (הק׳) (ב).
מחלות לב וריאות– ע״ע ׳חולה׳
מחילה (בקשת סליחה מחבירו)– **תרה** א–ג, (ג), (ד).
מילה– ע״ע ׳ברית מילה׳
מכשיר שמיעה– **תקפז** (ג).
מעבר דירה במועד– **תקלה** (ג)
מעוברות ומניקות בארבעת הצומות– תקנ (ב–ד). ביום הכיפורים ע״ע תשעה באב בהדגשות ליום כיפור.
מעין שבע בשבת שובה– **תקפב** ג, (ט).
מיטה (כיצד ישן בתשעה באב)– **תקנה** ב.

נ:

נדר (התרתו)– **תקלא** (יב), הע׳ 4.
נחם (בתשעה באב)– **תקנו** (הק׳) א (א) בברכת המזון– שם (ה) הע׳ 1.
נישואין במועד– **תקמו** (א).
נישואין בערב חג– **תקמו** ג.

ס:

סוכה (להתחיל לבנותה במוצאי הצום)– **תרכד** ה.
סכרת (ע״ע ׳חולה׳)
סעודה מפסקת (ערב ת״ב)– **תקנב** ט ו (כא) (כב), וע״ע ערב תשעה באב
סעודה מפסקת (ערב יוה״כ)– **תרח** (הק׳), מה אוכלים– **תרח** ד (יא).
סליחות (זמן אמריתם)– **תקפא** (הק׳).

ע:

עבירות– **תרו** (א) (ג), **תקעא** א.
עדשים– ע״ע ערב תשעה באב
עני– **תקמב** ב.
עננו (מתי אומר אותה ש״ץ)– **תקסו** (יח), הע׳ 4.
ערב יום כיפור:
ריבוי בסעודה– **תרד** א (א), (ב).

ערב תשעה באב– **תקנב** (כג):
האיסור לאכול שני תבשילין בסעודה מפסקת– **תקנב** א–ד.
מה נהוג וראוי לאכול– **תקנב** ה–ז.
זימון ערב תשעה באב– **תקנב** ח.
ישיבה על הריצפה בסעודה מפסקת– **תקנב** ז.
זמן הסעודה המפסקת– **תקנב** (כא–כג).
לימוד תורה ערב תשעה באב– **תקנג** ב (י) (יא)
עשרת ימי תשובה: **תקפב** א, (הק').
פ:
פדיון הבן במועד– **תקמו** ד, (יא).
צ:
צדקתך:
בערב תשעה באב– **תקנב** יב, (לג), (לד).
בתשעה באב שחל בשבת– **תקנט** א, (א).
בראש השנה– **תקצח** (ב), (ג).
בשבת שובה– **תרב,** א הע' 3.
ביום הכיפורים שחל בשבת– **תרכב** ג, (יב).
צום:
הכרזה על ארבעת הצומות– **תקנ** ד, (טז) ואילך.
תוקף ארבעת הצומות **תקנ** (הק') הע' 1 א.
למעוברות ומניקות וחולים– תקנ א (ב–ד).
לקיחת כדור למיחוש בצום– **תקסז** (ט).
אם מותרים ברחיצה ותשמיש– **תקנ** ב.
נשיאת כפיים בתעניות ציבור– **תקסו** (ב).
על פטירת הוריו– **תקסח** ז–ט (לט) (מז).
צחצוח שיניים ורחיצת פיו בתעניות– **תקסח** ג (ז).
לקיחת תרופות בצום– תקסז (ט).
עד מתי יכול לאכול– **תקסד** א (א) הע' 1 ודיני תנאים– שם, (ד).
עננו (מתי אומר)– **תקסה** ג, (יד).

ק:

קבלה:

קיבל עליו את הצום מתי נחשבת קבלתו קבלה– **תקנג** א (ב), **תקסב** ו (כו) **תקסג** (הק׳).

קינוח (אכילתו בערב תשעה באב)– **תקנב** (א).

קריאת התורה:

בראש השנה– **תקפד** ב, (ו). ביום השני של ראש השנה– **תרא** א.

בתענית ציבור– **תקנ** (יג).

בתשעה באב– **תקנט** ד, (טז) ואילך.

ביום הכיפורים בשחרית– **תרכא** (א), במנחה– **תרכב** ב.

בתענית ציבור– **תקסו** (ד)

קריעה במועד– **תקמז** (הק׳), (יא), ו, הע׳ 2.

קריעה על הרי יהודה וירושלים וראיית מקום המקדש– **תקסא** (הק׳), א, ב.

קשירת ציציות במועד– **תקמה** (יא) הע׳ 2.

ר:

ראש השנה:

האם מבטל אבילות– **תקמח** יא.

כשחל במוצאי שבת– **תקצט** (הק׳).

סדר תפילת ראש השנה– **תקפב** ו–ט.

סימנים בראש השנה– **תקפג**.

סעודה בראש השנה– **תקצז** א, (הק׳).

יום טוב שני של ראש השנה: **תר** (הק׳), (ב).

ש:

שופר:

עיין גם ׳תקיעת שופר׳:

ממה עשוי השופר– **תקפו** א.

שופר בעל קול משונה– **תקפו** (כז).

שופר שהתקלקל– **תקפו** ז–י.

שיפוצים במועד– ע״ע בניין במועד

שינה:

עם אשתו בתשעה באב– ע״ע ׳תשעה באב׳

בראש השנה– **תקפג** ב, (יד).
שכר (תשלום לחזן/בעל תוקע)– **תקפה** ה, (כב).
שני תבשילין– ע"ע 'ערב תשעה באב'
שליח ציבור:
בחירת ש"ץ ראוי לימים נוראים– **תקפא** א (טו), **תקעט** א.
אם ואיזה תקיעות רשאי לתקוע– **תקפה** ד, (יד).
שלא מתענה (אם מותר למנותו ש"ץ בתענית)– **תקסו** (כג).
מעמיד שני אנשים לידו– **תריט** (יד), **תקסו** ז (כו).

ת:

תוכחה– **תרה** (ד).
תחנון:
בערב תשעה באב– **תקנב** יב (לב).
בתשעה באב– **תקנט** ד (טו).
תיקון כלים במועד– **תקמד** (יג).
תפילין:
הנחתן במועד– **תקמה** (טו).
הנחתן בתשעה באב)– **תקנה** (הק') א (ב).
תספורת–
אבל בתספורת במועד– **תקלא** ז, (יז).
למי שבא לו הרגל לאחר שהיה בשבעה– **תקמח** ז, (לח), ט, (מה).
מצוה להסתפר ערב חג– **תקלא** א, (א).
בערב ראש השנה– **תקפא** ד, (כו).
נטילת שפם במועד– **תקלא** ח, (יט).
האיסור להסתפר במהלך חול המועד והיתריו– **תקלא** ב,ג,ד.
הורדת שיער לאישה במועד– **תקמו** ה.
תענית– ע"ע 'צום'
תשעה באב:
דברים האסורים בו– **תקנד**
חולים בתשעה באב– תקנד ו (כא)
יולדת בתשעה באב– תקנד ו (כא) **ביום הכיפורים– תריג ט.**
יולדת תוך שלושה ימים ומפילה (יום כיפור)– תריז ד (ו).

משלושה ימים עד שבעה ימים– תריז ד (ז).
משחה (מריחתה בתשעה באב ויוה"כ לצורך רפואי)– **תקנד** (לה) הע' 6.
נטילת ידיים ורחיצת פניו בתשעה באב– **תקנד** י,יא (כח) (כט) יד, ביום כיפור– **תריג ב (ד).**
נעילת נעלי עור– תקנא (לו) ביום כיפור– **תריד** ד, (ו).
נשים, חולים, מעוברות ומניקות– תקנ א (ה) תקנא ה (טו) (טז) תקנה ב ביום כיפור תריז (א) (ז):
לימוד תורה ושמיעת שיעורי תורה– **תקנד** א–ג, (ח–יא).
עבודה (ללכת לעבודה בתשעה באב)– **תקנד** כב–כד, (מד), (נב).
רחיצה בתשעה באב– **תקנד** ז (כג), ט (כו), יד ביום כיפור– **תריג** א ואילך, (א)–(ג).
שאילת שלום לאנשים– **תקנד** כ.
שינה עם אשתו ומגע עמה בתשעה באב– **תקנד** יח (לט) **ביום כיפור– תרטו ב**
תפילה, מבנה התפילה בתשעה באב– **תקנד** ד (י). **תקנט** ב.
דיני תקיעת שופר:
אורך התקיעה השברים והתרועה– **תקצ** ג, (י)–(כו)
אם צריך נשימה אחת בין שברים לתרועה– **תקצ** ד, (כז), (כח), (לד).
אם תקיעות מעכבות זו את זו ולא יעשה חלק– **תקצג** ב, (ב), (ג).
תוקע יחידי– **תקצד** (א).
תוקע בעמידה ולא בישיבה– **תקפה** א (א).
בערב ראש השנה– **תקפא** ג (ג).
בבימה– **תקפה** א (ב).
ברכת מצוות השופר– **תקפה** ב (ד) (ה).
הפסק וטעות בסדר התקיעות– **תקפח** ב (ז) הע' 2. **תקצ** ה–ט, (מב).
זמן התקיעות– **תקפח** א (א)
מבנה התקיעות (תקיעה שברים תרועה וכו')– **תקפה** (ז). **תקצ** א (ה–ט). **תקצו** (ב).
מכוין להוציא השומעים ידי חובתן– **תקפט** ט, (כט).
נשים בתקיעות שופר– **תקפט** ו.
שהחיינו בראש השנה– **תר** ג (יא).
תקיעות דמעומד– **תקפה** (טו). **תקצב** א (ב) (ד).

תרועה גדולה אחרונה– **תקצו** א (א).

תשעה באב שחל בשבת (דחוי):

מתי חולץ נעליו– **תקנג** ב, (ז), (ח).

אמירת פרקי אבות ולימוד תורה– **תקנג** ב, (יא).

אם יש לשבוע שלפניו דין שבוע שחל בו– **תקנא** ד, (מב).

לבעלי ברית (בצום עצמו)– **תקנט** ט, (לג).

הבדלה (כיצד יעשה)– **תקנו,** א.

מה מותר ומה אסור בשבת זו– **תקנא** יט, (מ), (מא).